

VOROSMARTY
MIHÁLY
M
MŰVEI
ÖSSZES

VÖRÖSMARTY MIHÁLY
ÖSSZES MŰVEI II.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
HORVÁTH KÁROLY és TÓTH DEZSŐ

11

DRÁMÁK VI.

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1966

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

CZILLEI ÉS A' HUNYADIAK

TÖRTÉNETI DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

(1844)

HUNYADY LÁSZLÓ (Töredék)

(1844)

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

OLTVÁNYI AMBRUS

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1966

Készült
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETÉBEN

Lektorálta
BARTA JÁNOS
LUKÁCSY SÁNDOR

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1966

Printed in Hungary

CZILLEI ÉS A' HUNYADIAK

TÖRTÉNETI DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

(1844)

SZEMÉLVEK

- LÁSZLÓ, magyar király.
 CZILLEI ULRIK, gróf, a' király' nagybátyja, utóbb Magyarország'
 főkormányzója.
 GARA LÁSZLÓ, nádor.
 UJLAKI MIKLÓS, erdélyi vajda, utóbb az ország' főkapitánya.
 ORSZÁG MIHÁL, kincstárnok.
 VITÉZ, nagyváradi püspök, Hunyadi Mátyás' nevelője.
 HUNYADI LÁSZLÓ, horvát 's dalmátországi bán.
 HUNYADI MÁTYÁS, testvéröccse.
 SZILÁGYI MIHÁL, a' Hunyadiak' nagybátyja, nándori várnagy.
 GISKRA JÁN } fő urak, a' Hunyadiak'
 BÁNFI PÁL } ellenségei.
 EYZINGER, austriai fő úr.
 ROZGONYI RAJNÁLD, a' királyi őrsereg' vezére.
 KANIZSAI
 Sz. G. BODÓ } a' Hunyadi-ház' barátai.
 MADARÁSZ }
 LAMBERGER, német lovag
 ZIERER, Czillei' biztosa.
 HENRIK.
 KAPISZTRÁN, barát, a' keresztesek' vezére, Hunyadi János' bajtársa.
 SZILÁGYI ERZSÉBET, Hunyadi János' özvegye, Lászlónak és
 Mátyásnak anyja.
 GARA MÁRIA, a' nádor' leánya, Hunyadi László' jegyese.
 ÁGNES, Henrik' kedvese, a' király' ágyasa.
 DÖRMŐ, agg katona.
 Két sirásó.
 Iván, alvidéki pór.
 KATA, neje,
 GYURI,
 PISTA, } fiaik.
 PETI, }
 Egy nőcseléd.
 (Pórok. Szolgák. Katonaság. Nép.)
 (A' történet' helye Bécs, Buda, Fehérvár, Futak, Nándor. 1456).

ELSŐ FELVONÁS

(*Buda. Gara' háza.*)
Gara, Hunyadi László.

Gara

Mondom, vitéz öcsém, az nem lehet.
Jó sorsa mentse meg, de hős apád
Nándor' falainál elveszhet hadastúl.
5 'S ha most megadnók a' kívánt segélyt,
Szívében a' hon védetlen maradna,
Lábához vetvén minden erejét;
Mert Nándor a' hazának lába csak,
Mellyet merészen, inkább vakmerőn,
Természetes határin túl feszítve,
10 A' bajt idéző vég Dunára tőn.
Ez a' Nándor — de nem mondok sokat —
Vérünk' nadálya, megront végre is.
'S ha úgy tehetnéd, és tanácsomat
Balúl nem vennéd —

H. László

Szólj, én figyelek.

Gara

15 Azt mondanám, ne menj el e' csatába.

H. László

Minő tanács ez, tőled, és nekem!
Bocsáss meg, ezt nem vártam hallani.

Gara

20 Mondám: ha úgy tehetnéd. Nem teszed,
Mert ifju véred fellázadna rád
'S beszennyezettnek hinnéd nevedet.
Nem mondom, hogy leányom jegyessed,
Ez ifjunak 's vitéznek ösztön inkább,
De szólj, ki lesz gát a' török düh ellen,
Apát 's fiút ha elvisz egy csata?

H. László

25 Az isten jó.

Gara

Igen, de észet adott,
Hogy gazdálkodjunk drága életünkkel,
Mert életünk hazánké, nem miénk.
Te, a' ki társa, csaknem mása vagy
Apádnak, fenn maradva, ifju törzsök
30 Az izmos töből, bátran állanál ki
A' már megismert vészek' ostromának.
Fenn tartanád a' rettentő nevet
A' végeken, 's dicső apád' nyomán
Magasbra kelnél.

H. László

Oh ne mondd, ne mondd!
35 Én és apám! Ha születik-e még
Hozzá hasonló? olly dicső 's nemes!

Gara

Becsüllek, mert szerény vagy! — Gyáva gyermek!
Ezzel még sok bajom lesz. — 'S most öcsém
Nem tartalak. Menj, merre vonz a' sors.
40 Kisérjen jó szerencséd a' csatán,
És hozzon vissza mint jó fiamat.
De még előbb egy szóm van. Egy öröm
Vár még reád. Te harczok' vad fia
Jegyes vagy, és már nem sokára nő
15 'S mátkádat még csak színről ismered.
Mikor volt hogy láttad?

H. László

Két éve múlt.

Gara

Megláthatd rajta mit tesz az idő,
Mig fölfelé jár. Kedves volt a' gyermek,
'S mint hajadont tán szépnek is találod.

H. László

50 'S ő itthonn volna?

Gara

Tüstént küldöm őt.
(*Félre*). Ez a' viszony nincsen kedvem szerint,
Még boldogult nőm szötte a' kötést.
De fenn kell tartanom: nagy a' család,
'S ha győz, dicsőbb lesz most, mint valaha. (*el*).

H. László

55 Ez kétes ember. Dermesztő hideg,
És szívessége borzadást okoz.
Nincs hát segítség. Vissza mehetek
Az ígért hadnak egy nagy része nélkül,
Elverni a' bőszült Mahometet,
60 Ki egy világot hoz Nándor' falához,

Egy kis csapat 's egy kuszált sereggel,
Kikkel, ha rongyaikba kaphat a' vész,
Vitorlatánczot jár a' levegőben.
65 No jó apám! ha eddig hős valál,
Nem mondhatod, hogy most nincs alkalom.
De jó az isten. Szinte szeretem.
Ha van dicsőség e' magyar hazában,
Az a' miénk lesz oszthatatlanúl.
70 Egy batka árút sem hagyunk belőle,
Nem egy morzsát e' károgo' seregnek,
És e' Garának, a' ki hajh! ipam lesz,
'S oh istenem! leánya jegyesem,
Kit alig ismerek. Csak mint álom lebeg
Egy kép előttem. 'S e' kép jegyesem!
75 Mi lélek lakja? báb-e vagy leány?
Teher vagy üdv a' hosszú éltén át?
De íme jön. Most mit mondok neki?
Az isten tudja. — A' leányka szép.
(Mária jő).

Mária (*félre*)

Oh istenem! mi kémlő arcza van.

H. László

(*Kezét fogva, hosszasan rá néz*).

80 Szép Máriám!

Mária

Uram!

H. László

Bocsáss meg, Mária,

Hogy illy merően nézem arczodat.

Pár év előtt egy lánykát láttam én

Alig kitűnve gyermekek' sorából,

85 És e' leánykát dícsérték sokan,

Mert szép 's hatalmas nemzők' gyermeke,

Hogy szépen hímez, tánczol, énekel;

De én a' gyermeklyányban egyebet

Találtam. Ugy tetszett, mintha jellem
Mutatkoznék ez ifju alakon;
90 Ugy tetszett, mintha játszsága mellett
Szilárdabb volna mint a' többiek,
'S ragaszkodóbb ahhoz, mit szeretett.
'S e' gyermek mátkám lón.

Mária

Oh Hunyadi !

H. László

Azóta múltak kétes évei
95 A' serdülésnek. És én kérdezém
Nem egyszer aggva 's csaknem szívborongva:
Nem dúlatott-e szét a' tiszta szellem'
Tárháza? nem állítottak-e
A' szent alapra istenkép helyett
100 Űres hiúság' bálványszobrait?
Mert a' világ rosz, és a' példa vonz.

Mária

(*tűnődés után*).

És most mi szívvel jöttél jegyesedhez?

H. László

Nem csallak meg; nagy félelmek között.
Lelkem haragban égve ál barátok
105 És kétértelmű honfiak miatt,
Meg nem vigasztalt a' hír, hogy te honn vagy,
Hogy látni foglak, a' ki nőm leszesz:
Új hölgyet félttem feltalálni benned.

Mária

'S a' régít elfelejtéd. (*Magában*). Oh anyám !
110 Oh istenem ! mi végzet vár reám? (*Hunyadihoz*).
Szabad szeretnél lenni e' szerint
'S lerázni a' nem óhajtott viszonyt?

H. László

115 Óhajtanám, hogy lássad magadat.
Oh Máriám! te megvarázsolál.
Jöttem gyanútól elfáradt kebelled,
'S hogy újra látlak, hallom szavadat,
'S minél tovább tekintek így szemedbe,
Föllelkesül a' régi kép előttem,
'S szégyenlem gyáva kétkedésimet.

Mária

120 És mégis —

H. László

Elfogult vagyok, nehéz beszédű,
Szilaj csak ott, hol vész van és barátim'
Nyers társalgása indulatba hajt.
Mít mondjak, a' mi tetszenék neked?
125 Szeretlek, bízom benned, és öröm
Forralja vérem' minden csepjeit,
Ha gondolom, hogy tán te is szeretsz.

Mária (*magában*).

Talán? (*szünet után Hunyadihoz*).
'S ha nem szeretlek?

H. László

Távozom.

Mária

Olly könnyü szívvel? (*félre*)
Ah! ó nem szeret.

H. László

130 Az mindegy, Mária, ha menni kell;
De nem tudod, nem átkozandom-e
Az órát, mellyben először láttalak.

Mária

135 Megállj, megállj! szeretlek, Hunyadi.
Rémséges ember! így ijeszted-e
Mátkádat? — oh! kinek bocsássa meg
Isten, miként szeret, hogy elfelejti atyját
'S tán anyja' sirját elfelejtené,
Ha megtagadni kéne tégedet.

H. László

Mit mondasz, Máriám!

Mária

140 Oh Hunyadi!
Hihetted-e, hogy mátkád leheték,
A' nélkül hogy forrón szeresselek?
Meghaltam volna inkább.

H. László

Máriám!

Mária

Meghallgatod, miként szerettelek?

H. László

145 Oh mondd: beszéded mint a' kikelet'
Fuvalma megrepeszti a' jeget,
Melly lelkemen fekütt, 's vidor patakként
Új érzelem' hulláma jár ereimben.

Mária

Oh istenem! tehát valón szeretsz?

H. László

Mélyen, valón.

Mária

Az isten áldjon érte.
Szerelmed nélkül én nem élhetek.

H. László

150 'S én nem halok meg, míg nem mondhatom,
Hogy szép leányból boldog nő levél.

Mária

155 Én szép leány! És mégis, Hunyadi,
Ohajtanék szép lenni kedvedért,
'S ha kérdenék, kié a' deli nő?
Te büszke lennél, mondván hogy tiéd.
És szólj: valóban tetszem én neked?

H. László

Vesd el magadtól egyik karodat,
És én nem adlak bár mi asszonyért.

Mária

Kegyetlen ember!

H. László

160 Nem, jó Máriám,
Illyekhez szokni kell, ha nője léssz
A' harczok' emberének, a' ki ép,
Midőn megy, 's csonka, sebtől rút, ha jó!
Tudnád-e így szeretni Hunyadit?

Mária

165 Míg csak belőled annyi fenn marad,
Mít embernek mondhatni. — Ójon isten!

H. László

'S megó bizonynyal. Hidd el, Mária.
Inkább halottan —

Mária

Oh ne mondd ki e' szót!
'S mégis — nem únsz-e meg, ha csevegek?

H. László

Beszélj, szerelmem.

Mária

Rég nem láttalak,
170 'S mégis sokat beszélgeték veled;
Csak úgy magamban, képzelet szerint.
Te 's én valánk, te és én, gondolám,
Egyek vagyunk, 's képzeltem hallani,
Mint szólsz nekem legédesb szavakat.
175 'S feleltem rá, az isten tudja mit.
'S e' kedves órák szívem' ünnepe
Levének: tisztán őrizém meg őket
Legszentebb titkaim közt. 'S mondjam-e?
Gyakorta ültem táborágyadon,
180 Láttam sebektől sínlő arczodat
'S ápoltalak. De hála istenemnek!
Csak képzelet volt; mert te ép maradtál,
És sérthetetlen, mint a' drágakő.
Gyakorta jártam rejtett börtönödben,
185 Nem rettegvén a' vad pogány' haragját,
'S váltságúlvittem érted ékszereim'.
De hála isten! ezt csak képzelém,
Mert olly szabad vagy, mint a' bércki sas.
Sőt — meg ne rémülj — egyszer láttalak
190 Meghalva is, már megsirattalak,
Míg végre nem volt több könnyüm 's kiégett
Szememnek üszke nem látott világot.
'S oh istenem! minő boldog levék
Eszmélve 's tudva, hogy te élsz 's szeretsz;

195 Mert megbocsáss, ezt hozzá gondolám,
'S ez úgy-e, Lászlóm, nem csak képzelet volt?

H. László

Nem, istenemre ! Bízzál, Mária,
Ha van szeretve hölgy, úgy te vagy az,
Bár nincs szavam, mellyel kimondanám.
200 Most jöjtek ti házunk' gyűlölői,
Vad Giskra, Bánfi, és te Czillei,
Lássátok itt a' gyűlölt Hunyadit,
Ki boldogabb mint minden fajotok.
Oh Máriám ! mióta megtudám,
205 Hogy úgy szeretsz, bátrabban gyűlölöm
Azt, a' mi ros; 's ha rajtam állana,
Nem volna boldog ember e' hazában,
Csak a' ki arra méltó. Légy velem
Szent gondolatban, édes Máriám,
210 Ha távozandom. 'S most isten veled.

Mária

Oh milly hamar ! Nem, nem bocsátalak.

H. László

És ősz apámat hagyjam egyedül
A' harcz' veszével szembe szállani?
Az óra drága, 's emberélet a'
215 Vérző homokszem, mellyen leperreg.

Mária

Oh istenem ! 's te illy veszélybe mégy.
Mért nem vagyok szent, hogy buzgó imám
Kiesdekelve éltedet nekem?

H. László

Te szent vagy, Máriám. Isten veled.

Mária

220 Oh nem, nem! Búcsút én még nem veszek.
Veled megyek le a' végcsarnokig.

H. László

Jer életem, 's imádj az éghez értem. (El).

(Alvidék).

(Iván, Kata, Peti, utóbb Madarász és katonák, Gyuri).

Iván

Menjetek, gyermekeim, készítsétek fel a' szekereket,
tereljétek be a' marhát; tartsatok mindent kéznél.

Peti (szaladva jő)

225 Édes apám, édes apám!

Iván

No mi baj, kis szolgám?

Peti

Hát egyik fületem a' földre tettem, aztán a' föld
csak úgy bömbölt.

Iván

230 Hát már ágyuznak. Anyjok! szedj össze a' házban
mindent, 's rakjátok a' nagyobbik szekérré.

Kata

Ej ej! kend nagyon is félénk, hiszen János apánk
meg szokta verni a' törököt; aztán az a' szent ember
a' Kap István is vele van.

Iván

235 Épen attól félek, hogy idő előtt átviszi őket az örök
üdvösségre. Tedd, a' mit mondok.

Kata

No no, hiszen még talán jól hozzá sem fogtak a'
verekedéshez. Aztán hallja kelmed, én úgy megszeret-
tem ezt az új tanyát. (*Madarász néhány katonával*
sebesen föllép). Jaj irgalom, oda vagyunk!

Madarász

240 Mit jajveszékelsz, anyó? hiszen nem vagyunk törökök.
Isten jónap, gazda!

Iván

Hozta isten kelmeteket, nemes uraim! Mivel szol-
gálhatunk?

Madarász

245 Szép szóért, jó pénzért nem adnátok egy ital bort,
vagy akár vizet? nagyon szomjasak vagyunk.

Iván

Ej ej uram, vizet pénzért! ki hallotta azt?

Madarász

Vizet pénzért, bort ingyen, csak hogy hamar
legyen.

Iván

Mindent ingyen, uram. Hála isten, van miből. Anyjok!

Kata

250 Megyek, futok. Tüstént szolgállok a' vitéz uraknak.

Madarász

Aztán egy fakó lovat láttam a' gyepen, nem alkhata-
nánk meg rá?

Iván

Nem!

Madarász

Miért? Hiszen elég heverő ló van még mellette.

Iván

²⁵⁵ Hát csak azért, uram, mert nem alkuszom. Adj érette
a' mit akarsz 's vidd el. Csak hogy aztán meg kell ám
verni a' törököt.

Madarász

Kend derék ember.

Iván

Gyura te! hozd ide azt a' fakót.

Gyura (*lőháton*)

²⁶⁰ Itt vagyok, apám.

Madarász

Ejnye beh derék vitéznek termett fia van, gazd'
uram!

Iván

Nagyon fiatal még, uram, csak tizenhat esztendő.

Madarász

²⁶⁵ Ej, hát Hunyadi nyolczvan esztendő, 's isten' segít-
ségével még úgy elveri a' törököt, hogy szinte porzik
bele. Hej öcsém, nem volna kedved földhöz ütni egy
szoknyás törököt?

Iván

Ne bántsd uram, hadd nőjön, hadd erősödjék. Akkor
aztán magam is csatába kergetem.

Gyura

270 De apám uram, én megyek, a' ki lelke van.

Madarász

Adjatok rá mentét, 's kezébe kardot.

Iván

Hallgassunk. Az asszony jön.

Kata

Itt a' bor, vitéz úrfi!

Iván (*elveszi*)

275 Hát isten áldja meg kigyelmeteket, vitéz uraim! adjon
isten sok szerencsét az ütközethez.

Madarász

Isten áldjon, jó földieim! — Igyatok barátim, aztán
menjünk. Ha szerencse szolgál, én adok áldomást e'
helyen. Köszönjük a' jó italt, anyókám. Itt a' ló' ára,
gazda. — Isten áldja kelmedet.

Kata

280 Gyura te! aztán messze ne menj!

Iván

285 Isten' hírével járjanak vitéz uraimék. — Gyura te!
kísérd el a' vitéz urakat egy darabon. — Ha kedve van,
isten vezérelje. — Jertek fiaim, menjünk fel a' dombra
's imádkozzunk. Isten! könyörülj népeden, és verd meg
ellenségeit. (*El*)

(Buda. Gara' háza)
Gara (maga)

Hév nap van. A' hullámtalan Duna
Resten mozog Nándorhoz, mintha félne,
Hogy szőke arczát vér kendőzi be.
Már eddig forr a' harcz a' végeken.
290 Nándor felett jó 's bal szerencse függ.
Én mindenikkel megbarátkozom.
Ha most csatát vesz a' nagy vakmerő,
Úgy más világ jön és új emberek.
Harczoljon ő, én készen várom itt,
295 Mint a' rideg part, mellyen a' hajós
Éhen vesz el, ha szét zúzott hajója;
De kéjt talál, ha győzött a' habon.
Mindenható sors! tedd azt a' mi jobb.
Kik jőnek itt? a' kétes Ujlaky
300 És a' dühöngő Giskra: jó barátim,
Kik mint a' kánya, martalékra várnak.
(Ujlaky, Giskra jő)
Tisztelt urak, köszöntlek. Hát mi hír van
Az Aldunánál? mit szól a' szerencse?

Giskra

Légy üdvöz, nádor!

Ujlaky

305 Egy hú emberem jött
Az alvidékről, 's az rosz hírt hozott.

Giskra

Azaz: nekünk jót: a' harcz veszve van.

Ujlaky

310 Csaknem: de még a' rongyos nép dühöngött,
Kétségbesetten vívott a' törökkel.
Azonban ez hiú erőlködés.
Nándornak el kell esni.

Giskra

Annyival jobb.

Gara

Végtére majd átlátja Hunyadi,
Hogy nélkülünk nem képes harczot állni.

Ujlaky

'S ha ismét verve jőne vissza?

Giskra

Vagy ha meghal?

Gara

315 Mindegy. Hatalma végkép törve lesz.
Ki kell ragadnunk a' kormányt kezéből.

Ujlaky

Azért jövénk, hogy erről értekezzünk.
De mit teszesz te, a' kinek leányát
László veendi nőül?

Gara

Vőm uram

320 Csak azt teendi, a' mit akarok,
'S én azt teszem, mit eddig is tevék:
Nem engedem, hogy hasztalan csatákra
Elvesztegessék a' hon erejét.

Giskra

'S így a' dicsőség, hogy Nándor bukik,
Csak téged illet.

Ujlaky (*félre*)

325 Ez jó torma volt. —
Kétség kívül: de hát ha a' török
Majd vérszemet kap, 's országunkra üt?

Ujlaky

345 Ő veszni fog; de pártja megmarad,
Azért nekünk szoros szövetkezést
Kell szerzenünk. Mi ketten felmegyünk
'S lehozzuk a' királyt és Czilleit.
350 Országgyűlést tartunk minél előbb,
És ott felosztjuk köztünk a' hatalmat.
Te, nádor, itt az ország' szíve vagy,
Én karja vágyok lenni, a' hadak
'S várak felett, mint ország' kapitánya
Rendelkezendő.

Giskra

355 Én csak azt kívánom,
Hogy rólam is jól gondoskodjatok,
Különben majd magam gondoskodom.

Ujlaky

De ez maradjon köztünk.

Gara (*félre*)

Milly szerények! —
Gondom lesz rá, hogy pártunk nagy legyen.
Ha hírem jó, majd értesítelek.
360 Vigyétek a' királynak hódoló
Üdvözletem', 's bátyámat Czilleit
Siessetek megnyerni. A' király
A' fő, de benne ő az akarat.

Ujlaky

Ezt megjegyezzük. Most isten veled.
(*Ujlaky, Giskra el*)

Gara

365 Terhes barátság! Ezt vigyázva kell
Használni, mint a' sáfrányt. Szentelen nép!

Illy hangon nem beszélne Hunyadi.
De jó urak, ti rosszúl számolátok,
Lépcsőnek én igen magas vagyok.
370 Átlépni nem fog senki, esküszöm !
De túrni kell: időm még messze van,
Ha eljövend, kihágok e' viszonyból,
Lerázom őket mint az út' porát,
'S magasbra hívó sorsomat köszöntöm.
375 Egy párt nekem csekély. Vöm Hunyadi
'S ezek barátim. Összefoglalom
A' két erőt, 's midőn legjobbjaik
Kidőltenek, vagy meghódoltanak,
Bezárom a' barátság' ajtaját.
380 Gyermek király, gyüülőkődő nagyok:
Ezek között családom nagyra nőhet.
De túrni kell, időm még messze van.
(Mária jő)

Mária

Ah jó atyám, nyugtasd meg lelkemet:
A' harczvidékről még nincs semmi hír.

Gara

385 Jer kis királyném !

Mária

Oh atyám, ne gúnyolj !
Ha tudnád lányod' szenvedéseit !
Kietlen álmok tépik lelkemet,
Mellyek' vad képe ébren is gyötör.
390 Ha az valósúl, a' mit rettegek,
Szent Istenem ! ha László vissza nem tér —

Gara

Templomba gyermek ! jer, mondjunk imát,
Hogy isten országunkat tartsa meg.

Mária

Igen, csak isten, a' ki megvigasztal:
Az emberektől nem várhatni jót.
395 Jerünk atyám! — Oh Lászlóm! földjenek be
Az élet' angyalának szárnyai. (El)

(Alvidék)

(Iván, Kata, Peti, Pista; utóbb Gyuri)

Iván

Mondom anyjuk, ne sírj! isten adta, isten vette el.
Aztán még nem is bizonyos, hogy oda veszett. Ne sírj,
400 ha gyermekeidet szereted; hanem szedd össze minden
erődöt, 's kezdjük meg az útat, míg a' török nyakon
nem ragad.

Kata

Oh istenem! az én szép fiam, az én kedves fiam!

Peti

Apám, apám, megint letettem a' földre fületem: a'
föld már nem bömböl.

Iván

405 A' harcznak vége van. Jertek, fiaim, kérjétek anyáto-
kat, hogy szeressen benneteket.

Pista

Anyám! én majd elmegyek Gyuri bácsiért, 's aztán
elhozom magammal.

Peti

Én is, én is!

Kata

410 Az isten őrizzen! hogy ti is oda veszszetek? Jerünk szegény kis fiaim, már nem sírok többet.

Iván

Így ni! ez már okos gondolat volt.

Peti

Apám! hát megint a' Tiszához megyünk?

Iván

415 Ne beszélj, kis fiam. Inkább vigyázz a' szekérre, hogy le ne potyogjon valami. *(El)*

Gyuri *(jő)*

Apám uram, apám uram! — Ezek bizony felszedték a' sátorfát, 's szépen itt hagytak volna.

Kata *(a' szín megett)*

Maradjon kend, apjuk.

Iván

De bizony visszamegyek, mert kiáltást hallottam.

Gyuri

420 Apám uram!

Iván *(előjő)*

Ni ni! ez biz az én Gyuri fiam! Ej ej! ez biz ő testestül, lelkestül. Hát nem hagytad oda a' fogadat?

Gyuri

425 Meghiszem azt. Úgy elvertük a' törököt, apám, hogy isten a' megmondhatója.

Kata

Hát így kell ide hagyni édes szülőidet? Édes rosz
fiam te!

Gyuri

Ne nyúljon kend hozzám édes anyám, véres lesz a'
keze.

Kata

430 Jaj istenem! talán sebet kaptál?

Iván

Hát csakugyan megvertétek a' törököt?

Gyuri

No de hogy'!

Kata

Fiam fiam, te nagyon véres vagy!

Gyuri

435 Ej! hagyja kend anyám, katona dolog. Aztán fele
török vér, még pedig a' java.

Pista, Peti

Ni ni Gyuri bácsi!

Iván

Menj Pista, fordítsd vissza a' szekeret, itt mara-
dunk.

Gyuri

440 Itt bizony, mert hiszen most már én is tudom, hogy'
verik a' törököt.

Kata

Hát csakugyan nincs semmi bajod, fiam?

Gyuri

445 Annyi sincs nekem, anyám, mint a' mákszem, kivéven
hogy az oldalamat egy kissé felhasították, 's a' fejem
vagy két lyukat ütöttek. Hanem éhes vagyok,
anyám, éhes mint a' farkas.

Kata

Jaj istenem! hát betörték a' fejedet?

Iván

No anyjuk, hát nem hallod hogy éhes? Menj, hozd egy
kicsit tűzbe azt a' hideg konyhát. Pista meg vágjon le
egy birkát! Ma nagy lakomát csapunk.

Gyuri

450 No már annak magam is szeretnék szemébe nézni.

Kata

Megyek már fiam, megyek. Addig is neh! egy darab
rétes. Most már megyek. Peti te! hozz fát a' kony-
hára.

Iván

455 Így ni! most már békével beszélhetünk. Hát hogy' is
volt csak fiam? Erősen viaskodtatok? — Hát láttad-e
Kap Istvánt.

Gyuri

160 Nem Kap István az, apám, hanem Kapistráng. Hó!
láttam bizony! Egy magas keresztet hordozott, aztán
mindig imádkozott, mi meg csak úgy aprítottuk a'
törököt.

Iván (örömmel)

Csak úgy aprítottatok fiam! No azt már szeretem!
De hát Hunyadi apánkat láttad-e? Tudom, az aprított
ám még!

Gyuri

De hogy' aprított apám! hiszen a' merre ment, csak
465 úgy oszlott előle a' török; aztán a' mi nem akart osz-
lani, azt László úrfi, meg tudja kend apám, az a' mi
ifju urunk, a' Madarász, meg más tizenkét fiatal levante
tisztogatták el. Hejh apám, azok voltak ám még a'
karvaly fiak. Én egy darabig László úrfi mellett vias-
470 kodtam, hanem alig jutottam valamihez: mindent le-
vágott. Aztán, apám, egyszer csak azt vettem észre,
hogy az öreg Hunyadi mellett állok.

Iván

Ne beszélj!

Gyuri

Úgy bizony! megijedtem tőle: azt gondoltam, a' hara-
475 gos isten előtt állok. Aztán az öreg úr egyszer csak azt
mondta: eredj ficzkó! üsd agyon azt az egyik törököt,
a' ki fiam felé nyargal.

Iván

Hát te aztán mit csináltál?

Gyuri

Mit csináltam? olyan úrnak csak szavát kell fogadni.
480 Hát agyon ütöttem.

Iván

Derék gyerek vagy, Gyuri fiam! — De hát mit hur-
czolsz itt ebben a' véres zsákban?

Gyuri

485 Oh apám, törököt; de nem egészen. Hallja kend csak apám! Egyszer fejbe ütöttek, aztán csak elszédültem — de Madarász úrfi egyszerre ott termett. —

Iván

Meghiszem azt, a' fakó maga is oda vitte volna.

Gyuri

A' fakó, apám? Az biz a' gyepen felejtette magát; oldalába egy nagy hegyes nyársot szúrtak.

Iván

490 Szegény fakó! Pedig millyen jól neveltem 's millyen szépen megadták az árát.

Gyuri

Már az úgy van, apám, a' fakó már meg nem szakad a' futásban. De elég az hozzá, Madarász úrfi hozzám jött és hátra vezetett, hol nem igen ért a' szél. Ott aztán egy kicsit kipihentem magamat.

Iván

495 Lám, hát csak gondodat viselte. Derék egy úri ember lehet. — Hanem a' török, fiam, a' török?

Gyuri

500 Igen apám! hát képzelje kend, messze a' táborszélen egy vén törököt láttam bukdácsolni. Ha más helyen látja az ember, azt hitte volna, hogy gombát szed. 'S képzelje kend, mit csinált?

Iván

Ugyan mit?

Gyuri

Hát fejeket szedett zsákra, keresztény fejeket.

Iván

Hogy az isten fojtsa meg!

Gyuri

505 Dejszen apám, nem eszik az több mákot. Itt a' zsákban a' feje.

Iván

Ne beszélj!

Gyuri

510 Utána sompolyogtam, 's mikor épen egy keresztesnek fejét akarta venni, fejbe ütöttem egy nagy buzogánnyal, azután saját késével levágtam a' fejét, és a' többi helyett ide a' zsákba dugtam.

Iván

Ember vagy, fiam! Lássá meg az ember, még zsákra szedte a' fejeket. — Hát ez mi az egyik kezedben?

Gyuri

515 E' volt a' fejkötője. Aztán, apám, mikor én a' vén török' fejét levágtam, egyszerre csak vége lett az ütközetnek.

Iván

Soha bizony! No ez már nagy háborúság lehetett. Hanem nézd csak fiam. Huh, millióm a' lelke! hiszen ez a' konty tele van arannyal.

Gyuri

Szedje kend fel apám — én rosszul vagyok!

Iván

520 Az istenért, fiam!

Gyuri

Sebeim égnek, apám!

Iván

Keményen tartsd magad, fiam; hiszen te végezted el az ütközetet. Jer a' kúthoz, majd meglocsollak, aztán bekötözzük sebeidet. (*El*)

(*Bécs. Czillei' laka*)
(*Czillei, Agnes*)

Czillei

525 Ne feledd el szép hölgy, hogy e' magas szerencséd Czillei' munkája.

Agnes (*félre*)

Fogatos legyen átkom ég és pokol előtt, ha valaha meg kell emlékeznem rólad.

Czillei

330 Ne feledd azt is, hogy Czillei hatalmas ugyan, de még sem olyan, mint a' halál, melly ingyen szokott jőni: én annak idejében jutalmamért jövök.

Agnes

Minő jutalomért?

Czillei

Szerelmedért.

Agnes

Mellyet már eladtál.

Czillei

535 Zálogba csak, a' tulajdonos én vagyok.

Agnes

És én?

Czillei

Te a' természet remeke vagy, kinek lélekzete tavasz,
csókja paradicsom, ölelése menny.

Agnes

Mit mondasz?

Czillei

540 Imádlak.

Agnes

Ez ősz fürtökkel?

Czillei

A' legerősebb tűznek lángjai.

Agnes

Hatvan éveiddel!

Czillei

545 Bizonyságok, hogy ki nem fáradok szeretni a' fajt,
mellyért egyedül volt méltó világot teremteni.

Agnes

'S azt mondod, hogy a' királynak barátja vagy.

Czillei

Szeretem őt, ha téged nem látlak. De mondj, mutass
nekem királyt szemekkel, millyek a' tiéd, illy ajak-
kal, 's kebellem, mellynek minden pihegése felér egy

550 királyi székkal. Van-e király, kinek kézszorítása (*Agnes kezét megfogja*). Ah! kezemet szorítja! (*Agnes vissza húzza kezét*). — Isteni hölgy! én neked adom a' világot — nem, ez kevés: én szeretni fogom a' Hunyadiakat.

Agnes

555 Kezet rá Czillei!

Czillei (*döbbenve*)

Meggondolom!

Agnes (*kitörve*)

Mért nem hazudtál? tán elhittem volna! — Gyalázatos! ha nem remélném, hogy a' halál nem sokára elégtételt vesz minden gázságidért, az volna első kérésem
560 király szeretőmhöz: varrassa be szádat, köttesse meg kezeidet, 's állítson a magyar nép közé, midőn a' Hunyadiak' diadalmán ujjong.

Czillei

Iszonyatos leány!

(*A' király jő*)

Czillei

Király öcsém! e' hölgyben bizhatol.
565 Elmondtam a' mi kísértő lehet,
De semmikép meg nem rendíthető.
Hűségesebbet nem szült még anya,
Dicsőbbet férfi' karja nem ölelt:
Üdv és gyönyör, mit én most átadok.
Király (*karon fogja Agnest*)
570 Köszönjük, bátya, gondoskodásodat.

(*A király és Agnes el*)

Czillei

Tehát megnyerhetém szerelmét, ha megigérem, hogy szeretni fogom a' Hunyadiakat: feláldozni gyűlölséget, azon tápot, mellyből lelkem él, hogy szerelmet nyerjek. Csodálatos, ha igaz, 's feljegyzésre méltó, ha fiatalabb volnék. De most nagyszerűbb dolgom van.

(Csenget)

(Szolga jő)

Czillei

Rendben van minden, kész a' lakoma?

Szolga

Igen, kegyelmes ur, készen vagyunk:
Házadnak kincse mind az asztalon van.

Czillei

580 Elég! (Szolga el). Ezt a' ficzkót elkergetem,
Többet beszél, mint kérdezek. — Tehát
A' kéj az, a' mi táplál véneket
'S az ifjat elpuhítja. Így nyerem meg
Szelíden, a' mit meg nem ad erőszak.
585 Gyönyörbe, kéjbe fojtom e' fiút,
Kezére játszom a' szerelmi üdvöt
És a' világnak minden édeit,
'S helyette én leszek király, én Czillei.
Le a' süveggel, büszke magyarok,
590 Ha nem tetszik, le a' fejekkel is:
Ki szót fogad, királyi dolga lesz,
És meghal, a' ki ellenkezni mer.
'S azt kérditek, miért e' lakoma?
Azért talán, mert a' vén Hunyadi
595 Győzött? hisz ő azt többször is tevő.
De most beteg, 's az még nem volt soha.
'S miért ne mondjam a' mit szeretek?
Hogy meghalt, és ez a' halotti tor?

Ez a' mi ízt ad étel és itálnak.
600 A' vén oroszlán haldokol Zimonyban,
'S a' tigris lesz az úr, ki éhezi
És szomjuhozza még az életet.
'S ez éhes, szomjas tigris én vagyok,
Körmeimben tartok népet és királyt.
605 'S kizsarlom a' mi bennök élhető van,
Gyönyör 's uralkodás. De e' leányt,
E' kényes Agnest meg kell hajtanom
Vagy másnak, vagy magamnak. Egy veszélyes
Titkot kell birnom éltéből, minél
610 Lekötve tarthatom, lekötve úgy
Hogy meg ne mozdulhasson, 's eszközül
Álljon közöttem 's a' király között.
Királyi álmok, tünedezzetek:
A' sors-kegyelte Czillei lakozni megy. (El)

(Zierer és Henrik jőnek)

Zierer

615 Ön be van jelentve a' hercegnél. Verselni fog a'
lakoma felett, hol a' király is jelen lesz. Gondolja meg
ön, hogy ez igen nagy megtiszteltetés önnek, azaz
nekünk is: mert ön igen jeles költőnek mondatik;
's a' szellem fölötte áll a' világnak, melyly mi va-
620 gyunk. Ön ért engem. Részemről bátor vagyok nagy
tisztelője lenni a' művészetnek, 's örömetst lennék
pártfogója, ha nem tudnám, hogy inkább mi szorú-
lunk a' művészet' pártfogására; mert ah — de elég.
Ön verselni fog. Mondjon valami dicsőitőt a' királyra,
625 szép kedvesére, kegyelmes urunkra; azaz, a' dicsői-
tés igen finoman, alig sejthetőleg legyen kimondva,
mert szemben ha jól esik is a' dicséret, még is rosztól
esik. Mondjon valami ollyast, a' mi önhöz, 's egy-
szersmind a' körhöz, melylybe lépni fog, méltólag hang-
630 zik. Ön ért engem. Én bátorkodom önben teljesen
bizni. Nem sokára hivatni — azaz kérni fogjuk önt.
(El)

Henrik

Bátorkodó gazember! mintha lopná
Minden szavát, úgy félve mondja ki.
Gazdája hölgyet orz és kincseket,
635 'S e' mézes száju tolvaj szavakat.
'S ő bennem bízni még bátorkodik.
Oh semmirekellő! majd bátorkodom
Én olyakat, hogy nem lopsz rá szavat,
Hanem nyöszörgesz mint a' vert kuvasz.
640 De hallga! jőnek. Most én is megyek
Volt kedvesemnek verset mondani:
Csordultig töltöm kéje' poharát
Keserveimmel, hogy ha van szive,
Szakadjon szét; ha nincs, úgy verje meg
645 Az isten, a' mint csak megverheti.
Cseng a' pohár, víg élet! semmi baj!
Csak üdvösségem, a' mi köztetek sír.
Erőt, erőt! jöhet még alkalom
Hogy én is vígadok. Most verselek csak,
650 És a' mit mondok, mind csak költemény lesz. (El)

(Nagy terem)

(Gazdagon terített asztal mintegy tizenkét vendégtől körül-
véve. Fő helyen a' király. Jobbjára Agnes, Ujlaky, Giskra,
balja felől Čizillei, Eyzinger, Lamberger, Zierer 's egyebek.
Fényesen öltözött szolgák számosan)

Agnes (a' királyhoz)

Boldog vagy-e királyom?

Király

Mi boldog általad! Mióta szíved átalkodottságából
kivetkezett, mióta azt enyémnek mondhatom, még a'
szerencse is kedvezőbb. Az ősz Hunyadi épen e' napok-
655 ban vítta ki Nándor' falai alatt legszebb diadalát:

Konstantinápoly' büszke hódítója százezreinek közepette meg nem állhatott az ősz bajnok előtt.

Agnes

Dicső Hunyadi! Vajha csak egyszer láthatnám életemben!

Király

660 Meglátod őt; de halkabban beszélj. Czillei bátya nem szereti, ha Hunyadi dicsérik.

Czillei *(félre)*

Izetlen nyájaskodás. *(a' királyhoz)* Engedelmeddel felséges úr! *(egy szolgálóhoz)*. Hadd jőjön lantos, 's mondjon nekünk dalt a' lakoma' fáradoalmainak enyhítésére, 665 dicsőítésére királyi vendégemnek.

Henrik

(ál öltözetben, ki ekkor jelen van, most előbbre jő, énekel)

Ha férfi lelkedet
Egy hölgyre feltevéd,
'S az üdvösségedet
Könnyelműn tépi szét,
670 Hazug szemében hord mosolyt
És átkozott könyűt,
'S míg az szivedbe vágyat olt,
Ez égő sebet üt,
675 Gondold meg és igyál:
Örökre a' világ sem áll;
Eloszlik, mint a' buborék,
'S marad, mint volt, a' pusztá lég.
Ha, mint tenlelkeden,
Függél barátodon,
680 És nála titkaid:
Becsűlet és a' hon,
'S ő síma orgyilkos kezét
Befúrja szivedig,

685 Míg végre sorsod árulás
Által megdöntetik,
Gondold stb.

Ha szent gondok között
Fáradtál honodért,
690 Vagy vészterhes csatán
Ontottál érte vért,
'S az elcsábúltan megveti
Hú buzgóságodat,
'S lesz aljas-, gyáva- és buták'
Kezében áldozat,
695 Gondold stb.

Ha fájó kebleden
A' gondok' férge rág,
'S elhagytak hitlenül
Szerencse és világ,
700 'S az esdett hír, kéj 's örömed
Mind megmérgezve van,
'S remélni biztosabbakat
Késő vagy hasztalan;
Gondold stb.

705 'S ha bánat és a' bor
Agyadban frígyre lép,
'S lassanként földerül
Az életpuszta kép,
Gondolj merészet és nagyot,
710 És tedd rá éltedet:
Nincs veszve bármi sors alatt
Ki el nem csüggedett:
Gondold meg és igyál:
Örökké a' világ sem áll;
715 De a' mig áll és a' mig él,
Ront vagy javít, de nem henyel.

(*Agnes elájúl*)

Király

Mi lelt szerelmem? istenért! elájult.
Talán ez undok dal zavarta meg. (*a' lantoshoz*)
Hordd el magadat, izetlen verselő.

Czillei

- 720 Lódulj! (*titkon*) Maradj künn, még szóm van veled —
Illy körmös ficzkók tetszenek nekem,
Kik a' világról rosszat mondanak.
Higyék az emberek 's búsúljanak:
Én nem hiszem; de hasznát én veszem.

Király

(*A' föleszmélt Agnessel távozván*)

- 725 Urak, maradjatok, parancsolom.
Költsétek el vigan a' lakomát. (*El*)

Czillei

Királyi öcs, ki illy parancsot ad.

Eyzinger (*titkon Czilleihez*)

Nem oktatád hiába: jó tanítvány.

Czillei (*súgva*)

- 730 Hallgass, barát! — Uraim, vigan! A' mi felséges
urunkat számos évig tartsa meg az isten; adjon neki
bölc tanácsadókat és kevés galibát, hogy uralkodása
hasonló legyen a' patakhöz, melly virágos partok között
foly le!

Vendégek

Éljen!

Eyzinger

- 735 'S adja isten, hogy a' kigyók, mellyek a' virágok
közé fészkeltek magokat, kipusztuljanak a' legutósó
fajjg.

Többen

Helyes, derék!

Czillei (*félre*)

Pusztuljatok el ti.

Lamberger

740 A' mi nemes házi urunkat, kinek mind háza, mind konyhája, mind pinczéje a' legműveltebb izlést tanúsítja. —

Vendégek

Éljen!

Czillei

745 Kérem, kérem! én csak kezdő vagyok a' nemes művészetben, mi lakmározásnak neveztetik. 'S általában ki mérheti magát a' régiekhez? De szinte bűnös vagyok, csevegni, midőn innom kellene. (*poharat emel*). A' mi derék magyar vendégeink —

Többen

Éljenek!

Ujlaky (*félre*)

750 Billentsd meg nehéz cseh fejedet, győzhetetlen Giskra, ez téged is illet.

Giskra (*mogorván*)

Köszönöm!

Ujlaky (*titkon*)

755 No ez ugyan szépen volt köszönve! mintha csak buzogánynyal czimbalmoztatd volna ki valamellyik atyádfia' hátán.

Giskra

Vagy a' tiéden.

Ujlaky

Medve! hisz én nem vagyok atyádfia!

Giskra

Hagyj békét, Ujlaky, mert megfojtlak, mikor haza megyünk.

Ujlaky

760 'S én megcsiklandozom medvebőrrel foltozott pánczéodat.

Giskra

Hazudsz!

Ujlaky

Fogadjunk, hogy töröm markolatig bemegy!

(Tört von elő)

Giskra *(elvonúl Ujlakitól)*

Bolond vagy!

Czillei

765 Nos uraim! poharam töltve van, kinek maradt még kívánsága, mellyért kiürítsem?

Lamberger

Nevezz meg akárkit, nemes gazdánk, mi azért iszunk, kit a' te bölcseséged méltónak ítél.

Eyzinger

770 És a' kit én súgni fogok neki. *(súgva)*. Éljen Hunyadi János! Mondj beszédet Hunyadi Jánosra.

Czillei

(Ki e' közben levelet kapott, 's azt elolvasta, Eyzingerhez)

Akartad. — Uraim! ha valamely embert a' szerencse különösen kiválasztott, hogy áldásaival elborítsa, 's ha ezen ember boldogan élt mint férj és atya, tisztelten és szeretve mint ember és barát, diadalmasan és dicsőn mind harcban mind békében, 's ha ezen

ember mind e' világi szerencse felett még elérte azt is, mire mindnyájan törekszünk, de mit fájdalom olly kevesen érhetünk el, a' mennyei üdvösséget, nem méltó-e, hogy istennek egy illy választott embereért poharat emeljünk? Hunyadi János az egekben! éljen!
780 *(iszik)*

(Zavar és zszibongás)

Többen

Mi ez? Hunyadi!

Czillei

Hunyadi János meghalt!

Többen

Meghalt?

Lamberger *(leteszi poharát)*

785 Ezután nem ihatunk békével a' török miatt.

Giskra

Ezt az embert én kétszer megvertem.

Ujlaky

'S ő kétszer fejedre tette lábát, de azt gondolta, hogy tők, és ott hagyott.

Czillei

790 Nos uraim! hát senki sem iszik velem Hunyadiért a' más világon?

Giskra *(mohón)*

Én! én! én azt az embert kétszer megvertem.

Czillei

(poharat üt Giskrával, azután bemegy a' királyhoz)

Ujlaky

Hallgass medve! Ha sokat beszélsz, észreveszik hogy ostoba vagy.

Eyzinger (*felkel*)

Ez gúny, gyalázat! Nincs itt egy magyar,
795 Ki a' magyar hon', sőt egész keresztény
Világnak hőseért boszút kiáltson?
Ha nincs, ím én, a' német, idegen
A' legnagyobb magyarnak hős nevére,
Kit mint jeles nagy férfit tisztelék,
800 Szerettem mint nemes barátomat,
Gyászszal, könyűvel terhes poharat
Nyújtok fel a' nagy égnek istenéhez,
'S boszúját kérem mind azok' fejére,
Kik a' nagy férfiút, szent hazafit,
805 Nevezni merték tiszteletlenül.
Igyunk urak, Hunyadnak lelke él,
Hunyad' lelkét üdvözlöm e' pohárral.

(*Többen némán poharat emelnek és isznak*)

Czillei

A' király mély bánatát jelenti általam Hunyadi János
kormányzó' halála felett. A' jövő hó elején ország-
810 gyűlést tartand Futakon. Ott ismét látjuk egymást.
Köszönöm szívességeteket, uraim. Isten velünk!
(*El*)

(*A' vendégek távoznak Eyzinger, Ujlaky és Giskrán
kívül*)

Eyzinger

Ez undok élet itt. Sokféle bűn
Ütött tanyát a' jó király körül.
Én távozom, mert meg nem menthetem.
815 Ki pártomon lett volna, Hunyadi,

Sírfába szállt, és most határtalan
Úr Czillei. Isten veled, királyom:
Csak isten az, ki megmenthet kezéből. (El)

Giskra

No Ujlaky, gyerünk.

Ujlaky

820 Dugj egy arany poharat zsebedbe, aztán jer utánam.

Giskra (*eldug egy poharat*)

Ez nem rossz gondolat! (*menni akar*)

Ujlaky (*vissza fordul*)

'S te verted meg kétszer Hunyadit? zshivány! Tedd
vissza a' poharat, vagy az egész udvart felzendítem.

Giskra

Elment az eszed?

Ujlaky

825 Azt akarod, hogy tolvaj' társaságában menjek szállá-
somra? Tedd vissza tüstént.

Giskra

Mikor hallottad, hogy Giskra valaha vissza adá, a'
mit egyszer elvett? Megölöm, a' ki e' poharat el akarja
venni.

Ujlaky (*félre*)

830 Ördög mennyköt! ez bizony nem tréfál. (*Giskrához*).
Most ismerem az én győzhetetlen barátomra. De várj
csak egy kissé: a' pohár egészen kicsillog zsebedből.
(*oda megy, mintha igazítani akarná, 's kivevén az asz-
talra teszi*). Hejh szolga! valaki! ki van itt?

(*Szolga jő*)

Giskra

835 Haj a' gazember ellopta poharamat. Várj, ezért kettőt
viszek el asztalodról.

Ujlaky (*a' szolgálához*)

Vigyázz, hogy a' poharak' száma épségben maradjon!
(*Giskrához halikán*) Előre, győzhetetlen Giskra, előre.
Hunyadi' megverője, rettegj a' szolga tenyerétől. —
840 Szolga! nyiss ajtót a' győzhetetlen Giskra előtt!
(*szolga ajtót nyit*) Győzhetetlen barátom, jerünk nyugodni.

Giskra

Milyen becsületdó ez az Ujlaky. Nem haragudhatik rá az ember. Soha sem nevez másképp mint győzhetetlennek. Igaz, én győzhetetlen is vagyok, csak a' bor erősebb néha: de az se' baj. Nyujtsd karodat, vitéz Ujlaky!

Ujlaky

Győzhetetlen Giskra! itt vagyok! (*El*)

(*Czillei és Zierer*)

Czillei

850 Szerencsés ember volt e' Hunyadi:
Leánya nincs.

Titoknok

Hogy' érted azt uram?

Czillei

Felrántanám apjának sírja mellől
És meggyalázva adnám vissza őt.
De fiai vannak, kettő és nem egy,
Fejökkel játszhatom csak, nem szívökkel.

Oláh fejekkel! És az mit sem ér.
Gördüljön bár e' két fej lábaimhoz,
Hideg boszú lesz csak, de nem gyönyör:
Nekem gyönyör kell a' boszúban is.

Titoknok

És még is — megbocsáss nagyságos úr,
Ez a' játék veszélyt hozhatna rád.
A' gyermek, így foganva, így születve
Hős lenne, bátor, 's egyszersmind ravasz,
'S felnőve egykor vad családja közt
Csak a' magyarnak bővítné hatalmát.

Czillei

Vigasztaló szót mondál, és ezért
Egy bécsi házam a' tiéd.

Titoknok

Uram!

Czillei

'S a' két poronty, hadd éljen, míg lehet;
Gondom lesz rá, hogy elfajuljanak.
Küldd hozzám Henriket. Nem így nevezted
A' dalnokot, ki tegnap érkezett?

Titoknok

Igen, kegyelmes úr. Beküldöm őt! *(El)*

Czillei

Ez a' titoknok, a' ki semmi titkot
Nem árul el, mert nem tud egyet is.
Gyaníthat mindent; tudnia nem szabad.
Nem bízom senkiben, magamban is
Csak ott, hol érdek vonz, vagy kötelez.
(Henrik jő)

Czillei

„Gondolj merészet és nagyot,
És tedd rá életedet.”
Nem így daloltál tegnap?

Henrik

Így uram!

Czillei

880

Te jól verselsz. Még tudsz-e valamit?

Henrik

Levágni a' más' lúdjának nyakát,
És csapra verni másnak hordaját,
Ha nincs mit enni inni.

Czillei

És szeretni?

Henrik

Az mindenütt van: a' nő könnyü szer.

Czillei

885

Úgy látszik. Hát ha ember volna a' lúd?

Henrik

Lúdnak tekinteném.

Czillei

Bátor fiú!

Add jobbodat. Jó izmos férfikéz,
Becsülöm az ilyen durva kezeket.
Fogadni mernék, nem csak lantot ismer.

Henrik

890

Főzőkanál, vagy kard, mind egy nekem.

Czillei

Te főzni is tudsz?

Henrik

Mindent én, uram!
Kotyvasztok ételt élet és halálra.

Czillei

895 Elég, elég! De tudsz-e kóborolni,
Hogy meg ne lásson ellenség, barát,
És a' ki lát, ne ismerjen reád?
Hogy a' nap is, melly homlokodra süt,
Kigyónak nézzen, és árnyékosat
Ne úgy mutassa mint más emberét?

Henrik

Mindent, uram!

Czillei

900 Vedd át e' levelet.
Ipamnak szól, hatalmas Brankovicsnak.
Titkos levél, országos érdekű.

Henrik

Add át 's én tüstént útnak indulok.

Czillei

'S ha út közt rajta kapnak —

Henrik

Mint a' lepényt.

Megeszem

Czillei

905 Lovad nyergelve van.
Mehetsz. Megállj! Szülőid élnek-e?
Testvéreid vagy kedves rokonod?
Ha vannak, én rólok gondoskodom
Míg távol lélsz.

Henrik (*félre*)

910 Oh vén kigyó! őket te nem fogod
Ismerni. — Vedd hálámat e' nemes
Szándékodért. Majd értesítem őket,
Hogy fölkeressenek — ha halva fekszel.

Czillei

Itt úti pénzed.

Henrik

Jó súlyos biz ez!
915 Uram, ha hálámat nem mondom el,
Azért van, mert mód nélkül sietek.

Czillei

Járv gyorsan, mint a' legjobb gondolat! (*El*)

Henrik

A' legjobb gondolat, hogy megszakadj!
Te bűnbe mártott istenpénze te!
920 Kiról az égi kép már lekopott,
'S helyette az ördögök' kezének szennye van.
Mi volt nekem Agnes! éltem' melege,
Lelkemnek szárnya, tagjaim' idege:
Vágyam, reményem, üdvöm, mindenem.
925 Mind ezt e' Czillei lopta tőlem el,
'S a' bűnnek adta áldozat' fejében,
Hogy úr lehessen, míg én 's a' király

Gyönyörben 's kínban elveszünk miatta.
 Oh ég! hogy' élhet ember illy gonosz?
 Hogy meg nem fül minden lélekzetén,
 930 Ki embertársai' elrabolt egéből
 Csinál magának üdvöt a' világon.
 De hallga, csitt! mi nesz hallatszík itt?
 (*Egy ajtónál hallgatódzik*)
 „Alszol szerelmem, ébredj és ölelj meg.”
 Oh isten, isten, vedd el eszemet!
 935 Nem ölhetném-e most meg mind a' kettőt? —
 Ha a' zshivány, ki egy lovat köt el,
 Fán szárad, mért ne fojthassam meg őket?
 Az ajtó zárva. — Oh kín, oh pokol!
 Betörhetem; de akkor Czillei
 940 Még élni fog, még törvényt tart fölöttem!
 El el! mert itt megölne még a' kín.
 Boszúnak sólyomszárnya! menj elő,
 Hasítsd ketté a' csendes levegőt,
 Hogy észrevétlen szegjem át a' tért,
 945 'S elérjem ádáz martalékomat.
 De lássuk, mit beszél? (*olvas*) Dicső merény!
 Hát nem csalódtam! gyilkos terveket főz,
 Eget zendítő ármányt 's árulást.
 Most már enyém. Ki mondja, hogy nem az?
 950 Kezemben tartom, mint az üveget,
 'S eltörhetem, mihelyt csak akarom.
 (*A' levelet fölemelve*)
 Ez a' levél lesz most az én vitorlám,
 'S halál a' rév, a' mellyben kikötök.
 (*A' zárajtó felé fordúlva*)
 És itt ezek. Hah! undok, undok élet!
 955 De mit tűnődöm e' bolond regén!
 Két összeférczelt szív, hol Belzebub
 Volt a' szabó; egy eltépett darab test,
 Nem lány, nem asszony, mellynek neve nincs.
 Utáljátok meg egymást, 's füljátok meg.

MÁSODIK FELVONÁS

(Fehérvár. Szabad tér)

(Nép, egyházi hírnök)

Hírnök

Üdv mindnyájatokkal! Ó szentsége III. Calixt, római pápa, a' dicső Hunyadi János' nándori diadalmát az egész keresztény világon mai napon megünnepelni rendelte. — Adjatok hálát az égnek e' diadalért, mellyel
5 nem csak Magyarország, hanem az egész kereszténység mentetett meg. Imádkozzatok a' dicső Hunyadiért, hogy isten hosszú életet engedjen neki boldogságtokra 's az egész keresztény világ' örömére. Üdv mindnyájatokkal!

Első pór

10 Amen! Az imádság meglesz; abban nem lesz hiba. Templomba viszem egész hadamat, még a' szopós gyermekemet is.

Második pór

Bölcsen! én elviszem leendő gyermekem' anyját, hogy olly fiat szüljön, millyen Hunyadi János maga.

Harmadik pór

15 Hohó! barátom, az egy kicsit sok lesz. 'S aztán nem is kéne illy kajla bajuszodnak lenni.

Első pór

Ne dévajkodjatok! De nini! ki az a' fürge legény, ki az egyik szemével sír, a' másikat behunyja?

Harmadik pór

Be biz az, mert nem lát vele.

Első pór

20 Mit beszélsz?

Harmadik pór

Csak a' mi igaz. 'S tudja-e kigyelmed, ki ez a' legény?

Első pór

Ha megmondod barátom.

Harmadik pór

25 Hát ez biz az, a' ki annak a' sok feleségü török császárnak kilőtte az egyik szemét.

Első pór

Ez ám csak a' derék legény.

Harmadik pór

Meghiszem azt. 'S miért hogy épen csak szemének czélozott, azt három különös okból cselekedte.

Második pór

Hadd halljuk!

Harmadik pór

30 Hát először azért, mert felséges lábait nem láthatta azon sok állatnak és embernek miatta, mellyek körülvették.

Második pór

Bölcsen !

Harmadik pór

35 Másodszor azért, mert azon sok feleségű császár, mind a' mellett, hogy olly mód nélkül sok felesége van, nem akart önkényt megvakulni.

Második pór

Bölcsen !

Harmadik pór

40 Harmadszor azért, mert nem akarta — tudniillik ezen félszemű barátunk nem akarta, hogy a' császárnak, kinek különben is olly iszonyatos sok felesége van, még szeme is több legyen mint neki van, ki szegény jámbor egyik szemét himlőben vesztette el.

Második pór

45 Bölcse ! Ha félszemű fiam lesz, én is azt tanácsolom neki, mikor hadba megy, hogy csak szemét verje ki az ellenségnek.

Harmadik pór

Mondtam már ecsém, hogy kajlán áll a' bajszod.

Első pór

50 Fiúk, fiúk ! ne dévajkodjatok, bizony megver az isten. Nem mondom-e? Itt egy tetőtől talpig fekete hírnök jön, utána gyászkiséret. Jó isten ! őrizz meg bennünket.

Hírnök

Imádkoztatok a' megdicsőült Hunyadi János' lelkéért !

A' nép

Hunyadi János meghalt?

Hírnök

55 A' nép' atyja meghalt. Imádkoztatok, hogy a' haza'
ellenségei kibéküljenek sírja fölött. Az ország meg-
rendült e' nagy csapás alatt, mint az erdő, melyben
a' királyi tölgy levágatott. Imádkoztatok az országért,
hogy a' megholtak szelleme szálljon le őrangyalúl
reá.

*(A' nép letérdel és csendesen imádkozik. Hunyadi tetemét
hozzák. Hunyadiné a' koporsó után, két fia mellette, utánok
a' Hunyadi ház' barátai)*

Hunyadiné

60 PihenjeteK meg gyászom' hordozói;
Nagy a' teher, mi vállatokra szállt:
Egy meghalt ország fekszik rajtatok.

(Fiaihoz fordul)

Oh gyermekeim, szerettem gyermekim!
Árvák vagyunk.

H. László

65 Ki nem árva most anyám? Egész
Magyarhon árva lón ezen halállal.

H. Mátyás

Menjünk anyám! én itt nem állhatok.

Hunyadiné

Miért fiam, 's illy könnytelen szemekkel?

H. Mátyás

70 Épen azért, mert sírni nem tudok,
Inkább haragszom. Nézz körül anyám!
Itt mennyi ember él, sír vagy nevet
Mint kedve tartja, 's egy, ki ezret ért,
Még csak kezét sem mozdíthatja többé.

Hunyadiné

Te isteneddel perlesz.

H. Mátyás

Nem, anyám!

75 De által kezdem látni a' világot:
Ez a' dicsőség, hogy majd meghalunk.

Hunyadiné

Miért nem mondhatom, hogy nem valót szólsz?
Oh mért nem fekszem én e gyászpadon?

Szilágyi

80 Mátyás öcsém, te rosz vigasztaló vagy.
Sokáig olvashatsz még könyveidben,
Míg hőst találsz, ki ehhez volt hasonló.
(A' néphez)

85 Méltán borultok térdre, emberek,
Mert megszakadt az áldás' fonala,
Mellyel hazánk az éghez kötve volt.
Illy nagy halálnak nem lesztek tanúi,
Ha újra mind gyermekké váltok is.
Jerünk hugom! vigyétek a' halottat.
(A' nép felkel)

Rozgonyi (társaihoz)

Nézzétek, a' kemény Szilágyi sír
Mint a' megolvadt ércz, 's könyűiben
Rokon, barát és honfi kesereg.

Kapisztrán (sietve jön)

90 Megálljatok!

Egy a' népből

Kapisztrán, a' barát.
Szegény ember, mi rémült halavány!

Kapisztrán

(*Ki a' koporsó mellé borúlt 's imádkozott, felkel*)

Ezen kezemmel, melly a' szent keresztet
Hordozta, míg te vérben gázolál,
'S dicső napszámodat bevégezed,
95 Ezen kezemmel illetem koporsód'
Nagy férfiú, az ég' kegyelme rád!
Térj vissza istenedhez, a' ki küldött,
Hogy egy veszendő ország' atyja légy.
Én nem sokáig késem e' világon:
100 Úgy megszerette lelkem lelkedet,
Hogy egy közel órán isten' zsámolyánál
Látandjuk egymást. Jertek gyermekim!
Beszentelém a' sírt, a' mellybe száll:
Ez egy munkára élék illy soká.
(*A' kíséret és nép el; három pór hátra marad*)

Harmadik pór

105 Üssön kend hátba, János bátya!

Első pór

Bizony nem is volna kár, haszontalan, szívtelen ember, ki illyen köz inségben még dévajkodni tudsz.

Harmadik pór

110 Épen azért üssön meg kend, János bátya. Micsoda silány ember vagyok én, ki még néhány perczczel ez előtt csufolkodtam, nevetgéltem, mikor szegény jó apánk már halva volt. Hogy várhatok én isten' áldását teljes életemben?

Első pór

No no Peti öcsém! hiszen nem is vagy te olyan rossz ember mint az imént gondoltam.

Harmadik pór

115 Mikor lássa kend, János bátya, úgy megörültem az előbbi jó hírnek, hogy akár fejem' tetejére álltam volna. Ki védelmez ezután bennünket? Mintha már is hallanám gyermekeink' jajgatását, kiket a' török rab-szíjra fűz.

Első pór

120 Ej ej, Peti öcsém! hiszen neked még csak egy kis fiacskád van. Aztán talán nem is halt meg az a' mi jó urunk egészen: lelke mindig velünk marad.

Harmadik pór

125 Dejszen János bátya, ha kend úgy meghalt volna mint az, nem állna kend itt a' két bocskora' talpán velem együtt, a' ki egyébiránt mezitláb járok. Szegény jó urunk! az isten nyugosztalja meg.

Első pór

No no ne sirdogálj öcsém! Gyerünk inkább a' temetéshez.

Harmadik pór

Gyerünk bátya! aztán ha három álló esztendeig —

Első pór

130 Jó lesz jó, Peti öcsém. De most gyerünk. Vessünk egy marok port a' szegény jó urnak tetemére.

Harmadik pór

Szegény embert most porral dobálják; pedig életében ki ne borúlt volna a' porba előtte? Illyen a' világ János bátya! Gyerünk és imádkozzunk érette. (El)

(Temető)

(A' gyászcsalád körülállja a' sírt, mellybe a' koporsó lebocsáttatott)

H. Mátyás

135 Szilágyi bátya! add e' lobogót
Hadd tűzzem én fel sírdombjára.

Szilágyi (*átad egy zászlót*)

Fogd

140 És tűzd fejéhez e' pogányijesztőt.
Ennél veré meg őket annyiszor.
'S míg ennek vészrongálta vászna leng,
Ne féljen senki pusztító hadaktól.
Kerülni fogják ők e' lobogót:
Százezreik' halálán volt jelen.

Hunyadiné

Oh istenem! mi mély fekvése van!

H. László

145 Jerünk anyám! elég volt már neked
A' szenvedés e' látomány felett.

Hunyadiné

150 Nem, gyermekem! kivívom részemet
A' fájdalomból. Annyi örömért
Nem sírhatok kevesbet. Oh nemes férj,
Nemes barátom! eddig izzadásid'
Töröltem el, ha harcából megjövé:
Most egy marok por, a' mit adhatok.
(*Port hint a' sírba, a' többiek utána. A' sír befedetik.
Hunyadiné Lászlóra borúl. Gyászcsoportozatok*)

Kapisztrán

Ne sírjatok, könyekből nem elég,
Mít ember sírhat illy nemes halottért,

155 Ne sírjatok, ha tenger volna is
Könyhullatástok. Őt isten vevé át,
'S gondoskodása biztosb, mint mienk.
Ő nyújtá illy hosszúra életét,
'S midőn elég volt, ő is zárta be:
160 Tovább maradni tobzódás leendett
Világ' javaiban, isten' híre nélkül.
Mert hol van ember, a' ki illy dicsón élt
'S hol a' ki illy dicsón halt volna meg?
Elég, elég volt egynek ennyi nagyság.
Dicsó vezér! tündöklő lelkedet
165 Látom ragyogni e' hantok fölött;
Látom kinyílni a' sötét koporsót
'S méhében a' jövőd' képeit
Megtettesülni, ihletett szemekkel.
Ki hallja még meg haldokló szavam'?
170 Hunyadnak háza' népe hallj meg engem!
Hunyadnak háza, felhő zúg feletted,
És e' felhőben villámok cikáznak.
Hunyadnak háza' népe, vész közelg rád!
Fondorlat és gyűlölség, mint ebek
175 Ugatnak majd a' nagy halott' nyomán,
'S meg nem nyugosznak, míg nemes fáját
A' vér' szagáról meg nem ismerik,
Mert vér folyand méltán, méltatlanúl,
Befertezendi a' szent koronát,
180 Míg a' sikoltás a' bántott szivekből
Eget hasít, 's az istenhez betör.
És újra nap jó a' felhők megől,
Szétszaggatandó a' vész' kebelét.
Hunyadnak háza 's a' hon egy leszen.
185 Merész kezekkel nagy Hunyad-fiú
Kiküzdí a' bitorlott koronát:
Kicsin lesz e' hon tündöklő nevének:
A' fél világ fog róla zengeni. —
Oh végy magadhoz kegynek istene!
190 Elvégezém az élet' dolgait. (*A' sírra rogy*)

Szilágyi (*melléje áll*)

Meghalt, vagy úgy van, mintha már nem élne.
Vigyétek őt házunkba, 's gond legyen rá.

H. Mátyás

Ne sírj anyám! hallád, király leszek.

Hunyadiné

Oh bár ne hallám! új gond száll meg érte.

H. László

195 'S miért te és nem én?

H. Mátyás

Mert több időm van
Azzá lehetni, mint neked, 's mivel
A' jós, midőn elmondá jóslatát,
Reám tekintett haldokló szemekkel.

H. László

200 Oh balga gyermek! haldokló szemekben
Helyzed reményedet. Te nőj még és tanulj.
És hadd az álmot apróbb gyermekeknek.

H. Mátyás

Haragszol bátya? azt rosszúl teszed!
Bátyám maradsz, habár király leszek.

H. László

205 Ha itt apánk' sírjánál nem vagyunk,
Megfeddenélek e' botor beszédért.

Hunyadiné

Oh gyermekim! milly gyászos kezdet ez,
Alig hunyá be nemzőtök szemét,

210 Ti már vitáztok semmisségeken.
Ha szülőtök' nyugta szent előttetek,
Esküdjetek meg itt e' sír felett,
Hogy bármi sorsra fordul a' világ,
El nem hagyjátok egymást, 's a' viszályt,
Melly mint a' gyom buján sarjadna fel,
Nem engeditek felnőni szívetekben.

H. Mátyás

215 Anyám nyugodj meg, ím kezet fogok!
'S esküt teszek rá.

Hunyadiné

Hogy helyet nem adok
A' nagyravágyás' bal sugalminak.
Hívek maradtok élet' fogytaig
Ezen hazának fölszentelt urához.

H. László

220 Ím jó anyám, hogy megnyugtassalak,
Kimondom, hogy jóslatban nem hiszek,
'S nem tartok számot többre, mint jogom van.
'S e' sírra 's holt apámra esküszöm,
225 Hogy hú leszek testvérhez és baráthoz,
Hú e' hazához, mellyért adja isten
Tehessek bár fél annyit, mint apám;
Hú a' királyhoz, 's míg törvényeinknek
Szentsége ellen nem vét, véretem
Kész érte adni végső csepjeig.

Hunyadiné

230 Mátyás, te hallgatsz?

H. Mátyás

Én már esküvém.

Hunyadiné

Dicső szellem! vedd át ez esküvést!
Most gyermekim, most meg vagyok nyugodva.
(*Elmennek*)

Szilágyi (*hátra marad*)

235 'S én kardomat sírjára fektetem,
És meg nem nyugszom mindaddig, míg egy
Hunyad—Szilágyi vérből származottnak
Fején nem látom a' szent koronát.
Villogj fel kard, mutasd meg éledet:
Szükség lesz rád e' vérpiros világban. (*El*)
(*Két sírásó. Tiborcz, Tamás*)
(*A' síron dolgoznak*)

Tiborcz

240 Lássá kend Tamás, végtére is mi vagyunk leghíveb-
bek Hunyadi Jánoshoz. Neje, fiai, a' sok rokon és jó
barát eltávoznak tőle, mint seregélyek a' szedett fától.
De mi helyt állunk, míg háza el nem készül, mellyből
csak ítélet' napján fog felpillantani.

Tamás

Ne oktalanzkodjál. Inkább dolgozzál takarosabban.

Tiborcz

245 Takaros sír! Mindegy az Tamás koma, ha sem ajtaja
sem ablaka nem lesz, kivéven mellyet ürgék és egerek
csinálhatnak rajta.

Tamás

Te magad is ürge vagy, hogy így beszélsz. — Siess,
mert itt ér a' fergegeteg.

Tiborcz *(felneáz)*

250 Most egyszer káprázik a' kend' szeme, Tamás koma.
Hisz egy csep felhő sincs.

Tamás

Te meg vak vagy, hogy a' hollókat nem látod.

Tiborcz

255 Hohó! Gara bátyánk jó, 's ama' híres gyújtogató
Giskra, 's még egy harmadik jó madár. No csak ide
vele, épen jó temető kedvemben vagyok.

Tamás

Köszönd meg, ha téged el nem temetnek. Részemről
nem örömet látom az ilyen látogatókat becsületes em-
bernek sírjánál. Én odább állok.

Tiborcz

260 Várjon kend meg hát. Hogy' elsiet a' jámbor. Pedig
kitől félhet a' sírásó ezen a' világon hacsak magától
nem? De tőle minden ember fél, kivéven azokat, a' kik
vízbe fúlnak. No János apánk! itt nyugalmas lakásod
lesz, a' millyen teljes életedben nem volt. Ha isten éltet,
vagy inkább nem éltet, meglátjuk egymást a' más
265 világon. *(El)*

(Gara, Bánfi, Giskra)

Bánfi

Későn jövénk, mindennek vége van.

Gara

Legjobbkor Bánfi, megzavarhatók
Különbén a' család' fájdalmait:
Ők minket nem szeretnek.

Bánfi

Sem mi őket.

Gara

270

Nem mondhatom. De nézd, hogy' elmerült
Vitéz barátunk. Giskra, mit cselekszel?
Miért teszed sirjára lábodat?

Giskra

Hogy fel ne keljen többé. Nem szeretném
Útamban látni a' vén vakmerőt.

Bánfi

275

Félsz tőle, Giskra?

Giskra

Én és félelem!

Mért nem vagy ellenségem, megmutatnám,
Mít tesz Giskrát gyávának tartani.

Gara

Hunyaditól félni még nem gyávaság.

Giskra

280

Én tőle félni? Kelj fel Hunyadi,
Ím sírodat lábommal gázolom!
Kelj fel 's boszúlj meg, hogy megvertelek.

Gara

Légy tisztelettel a' halott iránt!

Giskra

285

Forduljon meg sírjában! Gyűlölöm
Mint a' halált, és meg nem nyugszom addig,
Míg két fiát lábához nem teszem.

Gara

Erőszakos vagy és meggondolatlan!
Nádor vagyok, ki a' törvénszegőt
Büntetni tartozom. Ne gyúlj haragra!
290 Ha most a' gyásznak szent óráiban
Megsértenéd a' bánatos családot,
Egész ország felállna ellened.

Giskra

Mit félek én az országtól?

Gara

De tőlünk,
Tőlünk te félhetsz, kik meggátolók,
Hogy a' hegyekből el ne üzzenek.
295 Maradj barátunk 's nem vallsz kárt vele.
Mi a' Hunyad családot illeti,
Még nincs okunk kikelni ellenök.

Bánfi

Még nincs, de lesz. Vagy nem hallátok-e,
300 Mit jósolt a' barát? Az egyik Hunyadi
Király leend?

Giskra (*félre*)

Én hallgatok, —
De azt tudom, hogy összedúlom e' hont,
'S felgyújtok mindent, a' mi vérbe nem fúl.

Bánfi

És jósolá, hogy egy Hunyad-fió
305 Egészen egygyé olvad a' hazával,
'S hírével meg nem fér határi közt;
Hanem betölti avval a' világot,
És feldönt mindent, a' mi útban áll.

Giskra

Csak rajta rajta! döntsön fel, ha tud.

Gara

Mit mondhatott mást egy szegény barát?

Bánfi

310 De ők azt elhivék.

Gara

Várjuk be hát,
Ha nem hiszik, mint én reménylem is,
Legalább leendő vömről felelek,
Nincs semmi vész. Bevárjuk Czilleit,
'S miénk az ország, mink kormányozunk.

(*Giskrához*)

315 Te háborítlan ülhetsz bérczeiden,
'S uralkodol mint senki más e' honban.

Giskra

Most értem még csak nagy szándékaidat!
Bocsáss meg nádor, hogy heveskedém.

Bánfi

De hát ha baj lesz a' székely fiúkkal?

Giskra

320 Igen ha baj lesz, akkor mit teszünk?

Gara

Ha ők a' jóslat' gyarló álmait
Bünös kebelben vágygyá érlelik;
Ha nagyravágyás által vakmerők,
És vakmerőség által vétkesek

Leendenének, itt nyujtok kezet,
 'Tartós szövetség' zálogát, ha tetszik
 Mindenki ellen, a' ki ellenem lesz.

Bánfi

Legyen tanúm e' sír, ím itt kezem.

Giskra

És itt enyém. Bölcs nádor, menj elöl
 'S akárhová mégy, nyomban követünk.

Gara

Így legjobb hasznát vesszük e' halálnak,
 Melly országot rendkívüli, de
 Terhes dicsőségtől mentette meg.
 És most e' sírnál szerte ágazunk,
 Hol érnek ismét össze útaink?

Bánfi

A' trón körül.

Giskra

A' harczok' síkjain.

Gara

És a' tanácsban. Isten veletek! (*félre*)
 Czelomhoz egy lépéssel közelebb
 Jutottam e' halállal. Czimborálok
 Akárkivel, de nem barátkozom.
 Barátim: a' szerencse és siker. (*El*)
 (*Egy török, ki távol áll, közelebb jő*)

Török

Ezek bizonynyal ősi magyarok,
 Mert egymást gyűlölik, 's a' legnagyobb

345 Magyarnek sírját lábokkal tapodják.
Kétlettük eddig, hogy meghalt a' hős,
Azt gondolók: csel. Most már bizonyos.
Ha élne, honfiak vernék agyon,
Mért volt nagyobb náloknál és dicsőbb?
350 Soha jobban! büszke döfös magyarok,
Majd nem sokára olly hadat hozunk,
Hogy híreteknek hamva sem marad.
De ím a' zászló, mellynek lobogása
Húszszor hozott ránk félelmet, halált.
355 Igazhívők, ha most ezt elvihetném,
Hozzánk szegődnék tán a' diadal.
Nem őrzi a' sírt senki: én merészlem.

*(Ujlaky egész fegyverzetben jő 's némán a' sírra borúl.
A' török, midőn a' sírhoz közelít, rémülten visszatántorodik)*

Török

Allah segíts! a' hős feltámadott.

HARMADIK FELVONÁS

(*Temesvár. Hunyadi' háza*)
(*Bodó, nő cseléd, utóbb Hunyadiné*)

Bodó

Mikép van asszonyod? gyengül-e már
Fájdalma? vagy még most is sír, keserg?

Cseléd

Az meglehet: de mink nem látjuk azt.
Mióta visszatért, nem hallani
Panaszszavát; de sokkal szigorúbb
'S gazdálkodóbb.

Bodó

Nem szólhatok vele?

Cseléd

Ha váraoznál egy kissé uram.

Bodó

Örömmel. Mit csinál most?

Cseléd

Lépj előbbre,
De csendesen, hogy észre ne vegyen.

Bodó

10 Imádkozik. Mit is tegyen szegény,
Kinek annyi búhoz olly sok gond jutott?

Cseléd

Így látjuk őt naponként térdein,
'S ha véli, hogy mind távolabb vagyunk,
Szent éneket rebegnek ajkai.
15 Mi mozdulatlan várjuk hallani
Lassú, de szívet rázó hangjait;
'S midőn a' csendes házat felverik
Az énekelt imának szavai,
Azt hiszszük, templom, és imádkozunk.
20 Mit kérhet ő istentől, nem tudom;
De hosszú életet bizonyra nem:
Mert bár korán kel, fél éjet viraszt,
'S nem azt cselekszi, a' mi jó, 's erőt ad.
De íme készül hagyni zsámolyát.
25 Én távozom. (El)

Bodó

Fölkelt, 's nem könyezik.
Komoly merengve néz a' légen át,
Mint a' ki félig túlvilágon él,
De itt mulat még lelkének felével,
30 Nem válhatván meg földi kedveseitől.
Kifogytak-e, nagy isten! kegyeid,
Hogy meg ne áldd e' bánkodó anyát?

Hunyadiné

Az ég akarta így. Nekem hagyá,
Mit tőle megvont szent végzéssel, a'
Hozzá nem illő bánat' nyomorát,
35 'S a' hosszú élet' terhes napjait:
Akarta isten, áldassék neve! (meglátva Bodót)

Ki látogat meg özvegy hajlakomban?
Bocsáss meg, jó uram, bottal jövök
Eléd, de nem vendéget úzni: lábaim
40 Kérik kezemtől e' nyomorú segélyt. *(közelebb jő)*
Ha jól sejtem, házunk' barátja vagy,
Barátja gyermekimnek. Oh igen!
Szentgyörgyi vagy. Mióta sírba néztem
És láttam a' sötét szemű halált,
45 Élőkre olly nagy bajjal ismerek.
Foglalj helyet, pihenj meg egy kevés! *(leülnek)*
A' ház' urát úgy képzeld, mintha távol
Csatázni volna — olly ritkán vala
Különben is házában — 's szánd' időd'
50 Egy kised részét a' ház' asszonyának.

Bodó *(magában)*

Mit mondjak? szívem eltelik keservvel.

Hunyadiné

Hogy áll künn a' világ?

Bodó

Zajog, zszibong;

És a' mulandóságnak szárnyain
Építi büszkesége' várait.

Hunyadiné

55 Igaz! mulandó minden. Nem mozog
Még a' török? nem készül ellenünk?

Bodó

Nem, asszonyom! még semmi híre nincs!
Úgy tartom, szédül még most is feje,
Melly Nándor' szirtfalába ütközött.

Hunyadiné

60 'S így béke van 's boldogság mindenütt. —
Hogy él, 's mit mível felséges királyunk?

Bodó

Játszik, mulat, 's országa' gondjait
Egy kedvesének karjain felejtí.

Hunyadiné

Gyászos dolog, nagyon gyászos dolog!

Bodó

65 Nincs anyja, a' ki jóra intse őt.

Hunyadiné

Szegény király!

Bodó

Most majd közünkbe jó.
'S ha volna ember, a' ki szép szerint
Lelkére szólna, tán megtérne még.

Hunyadiné

70 Az isten ótalmazza őt! 'S te, jó uram,
Nem mégý fel a' gyülésre?

Bodó

Sőt igen! (*fölkel*)
'S azért jövék be hozzád, asszonyom,
Parancsodat hogy megvigyem fiaidnak.

Hunyadiné

75 Uram, te jó vagy. Így hát gyermekimhez
Biztos barátnak ajka viszi meg
Üdvözletem'. De tán sokáig is

Tartlak. Bocsáss meg, néha csevegő
A' bánat is, kivált ha megnyilik
Őszinteség és a' részvét előtt.
80 Öleld nevemben, mondd: vigyázzanak.
Vigyázzatok Mátyásra, ő makacs,
És elbizottá tették könyvei.
Vigyázzatok rá. László már okosb,
Érett eszű; de rendkívül heves,
Ha felboszontják. Istenem, istenem!
85 Én féltém őket, ámbár nincs okom,
És úgy vagyok, mint a' szegény madár,
Melly fészken ül 's még várja fiait.
Hiába, ők már érzik szárnyokat;
Addig repesnek mind tovább, tovább,
90 Míg végre pályájok kiterjedez
'S a' véghetetlen légben elmerül.

Bodó

Te még sokáig 's gyakran látod őket.

Hunyadiné

Az ég kegyes. Tehát isten veled.
Mondd, hogy nyugott, egészséges vagyok,
95 'S megvárom tőlök, hogy királyokat
Tisztelni fogják 's jó barátainkkal
Megnyerni bizodalmát, hogy kisebbé
Nem fogják tenni a' Hunyad nevet.
100 Mondd, hogy vigyázva kössenek frigyet
Új emberekkel. Tartsák magokat
Közel barátink' biztosabb köréhez:
Új ismeretség új kardhoz hasonlít,
Melly díszesen függ a' csarnok falán;
De harcz' tüzeiben hűtelen vasa
105 A' benne bízót vésznek engedni.
És mondd, ha egy kis szűnidő marad,
Siessenek hozzám.

Bodó

Élj boldogúl,
Nemes szívű hölgy. Híven megvizsem
Szavaidat, 's gondunk lesz gyermekidre.
110 Isten veled.

Hunyadiné

Járj boldogúl, uram,
'S vigyed az anyának áldását magaddal!
Elhagyva, így elhagyva. Istenem!
Ha nem volnál, azt hinném, egyedül
Maradtam e' nagy végtelen világon. (El)

(Futak. Királyi szállás)

(Király, Agnes)

Agnes

115 Melly szép ez a' te országod, királyom!
'S mi délczeg a' nép, mellynek ura vagy!
Ha én egy illy nép 's hon' királya volnék —

Király

Nem örvendhetnél egy pillantatig,
Avvagy csak úgy, hogy megbánd örömed'.

Agnes

120 Rosz kedvű vagy, hogy illyeket beszélsz.

Király

Te még ez országot nem ismered.
Nagy és hatalmas, mint az álmodott
Bálványnak teste, oh de lába sár!
Aranytermő, és még is olly szegény,
125 Mert harczba megy fel minden ereje.
És mennyi rajta mindenütt a' seb!
Alant pogány dúl, 's távol birtokait

Évenként véren kell megvennie.
Fenn a' hegyekben rablók' fészke van,
130 A' Róma ellen pártos cseheké,
'S bolygatnom őket még sem volna jó;
Mert hős vezérok, mondják, pártomon van.
'S a' nép, való, hogy bajnok és merész;
De szíve ércz, mellyet csak szenvedély'
135 Viharzó lángja olvaszt fel, 's harag
'S gyűlölség az, mi benne felbuzog.
Tekintsd a' megdicsőült Hunyadit:
Nem vállain tartá-e e' hazát?
Többet csatázva, mint mulatva honn,
140 'S honn sem henyélve nagy gondok miatt,
Nem élt magának tán egy jó napot:
Imádni méltó ember. 'S gondolod,
Hogy mind szerették? Gyűlöltek sokan.
Legjobb barátom, bátyám, Czillei,
145 Üldözte őt. Oh hagyd el Agnesem!
Inkább szeretnék lenni pásztora
Egy völgyi nyájnak távol a' veszélytől,
'S hozzád közelb 's tán forróbban szeretve,
Mint itt király. Oh kedves Agnesem!
150 Hidd el, fejemnek fáj a' korona.

Agnes

Királyiatlan eszmék! Nem szeretlek
Eléggé így is, mint szeretni képes
Alig lehetnék jobban? Sőt talán
Csak most szeretlek, úgy, a' mint lehet.
155 Bár bút ne látnék arczodon soha!
Mért vagy király? hogy szenvedj? nem, királyom:
Ha van gyűlölség 's párt e' nép között,
Válassz te is, gyűlöld a' rosszakat.

Király

A' rosszakat! ki mondja meg, kik ők?
160 Hol a' király, ki el nem irtana

Minden gonoszt, ha tudná, melyik az?
De ehhez isten' bölcsesége kell.
Gyakran kiirtunk jókat rossz gyanánt,
165 'S pártoljuk azt, ki ártalmunkra van.
Azért királynak hosszan túrni kell,
Mert egy szavában élet és halál van.
És hidd el Agnesem, nem ismerék
Magam körül rossz embert, csak hibásat.
170 'S ki nem hibás, ha ember? oh szerelmem!
Csalódni kell, hogy emberismerő légy.

Agnes

'S ha én csalódtam, és megmondanám
Kit kell kerülnöd? Első Czillei.

Király

Oh kérlek, hallgass!

Agnes

175 Ő téged rabúl tart,
Vagy bábnak inkább, hogy játszszék veled
A' nép előtt, és hasznát ő vegye.

Király

Ő az, ki rám folyvást gondot visel.

Agnes

És mindenütt elárul.

Király

180 Agnes, Agnes!
Te háladatlan vagy. Nem küzködött-e
Fél éven túl, hogy hajlóvá tegye
Írántam szívedet? Nem ő adott-e
Téged nekem?

Agnes

Magának és neked,
Ha én az volnék, a' mi nem vagyok.

Király

Oh szörnyeteg! de ah hisz ő koros,
Félszázadon túl.

Agnes

185 És bujálkodóbb
És korhelyebb mint egy bősziútt fiú.
Gyomrának telhetetlen vágyait
Csak fajtalanságával éri fel.

Király

190 Valót beszélsz, ő bort és nőt szeret,
'S évek' jogán túl ép 's erőteli. —
De hátha csak kísértett?

Agnes

Hát ne hidd!

Király

Oh bár ne hinném! Ah jó Agnesem!
Te csak gyanúmat mondád el. Nagy isten!
Hol hát az ember, a' kibem bízhatom.
Hogy foglak én téged megörzeni?

Agnes

195 Azt bízd reám! Ha még olly szemtelen lesz,
Tudom nem éli túl azon napot.

Király

Hallgass: közelg.
(Czillei jő)

Czillei

Ím ismét itt vagyok
'S egyedül talállok; mert szép Agnesed
Csak szemvilágod, mellyel most te népsz,
200 'S így ketten is csak egy vagytok: minő üdv!
De bátran, élvezd ifjuságotad,
Király öcsém! jól folynak dolgaid.
Számos barátink vannak itt: Gara,
A' bátor Giskra, Bánfi és Turóczy,
205 'S az ellenpárt —

Király

Ne szólj pártról nekem.
Meguntam már.

Czillei (*magában*)

Mi ez? Hah, a' kigyó
Árulkodott!

Király

Én nemzeté vagyok,
Nem pártkirály!

Czillei

Becsülöm hallani
E' nagy jelentőségű szavakat,
210 'S tanúja léssz, mint vágom gyökerét
A' régi gyűlöletnek. Mondani
Kezdem: a' pártnak vége, szent barátság
Kötendi mind e' honnak főbjeit,
'S dicsőbb lesz e' hon, mint volt valaha.

Király

215 Ohajtanám, hogy boldog is legyen.

Czillei

Szent szó! De szinte feledém,
Miért jövék. Itt e' mellék teremben
Várnak reád üdvözlő hódolattal
Az ország' főbbjei 's méltóságai.
220 Később pedig, ha tetszik, biztosabb
Barátink jönnek össze, kik veled
Előleges tanácsban végzeni
Ohajtanak, hogy rendezetlenül
Egy tárgy se jőjön a' gyűlés elé,
225 'S értetlenségből új vizsály ne keljen.
Méltóztatol?

Király

Jelentsd meg, hogy megyek.

Czillei

Követni foglak, úgy illik. De még
Egy szót előbb 's bocsánat érte. Önnek
Szép Agnes, Bécsbe kell utaznia.

Agnes

230 Kell, és miért?

Czillei

Ez a' nép szigorú,
'S nem volna jó ha sejténék, hogy a'
Király is ember.

Király

Én nem engedem!

Agnes (*félre*)

Oh ez dicső!

Király

Nem biztatál magad
Élveznem ifjuságom'?

Czillei

235

A' szünet
Nem rontja el, fűszerzi élvezet.

Király

El nem bocsátom egy pillantatig.

Agnes

'S én meg nem válom egy pillantatig.

Czillei (*titkon a' királyhoz*)

Útamba vágsz: egy újabb szebb viszony
Vár itt reád. Mi Agnest illeti —

Agnes (*félre*)

240

Rólam beszélnek.

Czillei

Megcsalatkozánk.

Ő nem szilárd. Megkísértettem őt,
Csak hogy kitudjam gondolatjait,
'S haraggal űzött el. Természetes!
De láta itt egy délczeg fiatal,
Kit megnevezni későbbben fogok,
'S elváltozott színében mint a' gomba,
Melly mérget érlel táplálék helyett.

245

Agnes (*félre*)

Vigyáztalan valék: ő ellenem szól.
E' naptól fogva kétszínű leszek.

Király

250 Idóm rövid, most nem határozok.

Czillei

Sokat veszítesz. Ám mint akarod.

Király

Meggondolom. Most menjünk híveinkhez.

(Király és Czillei el)

Agnes

Megy, 's búcsuzatlan hágy itt egyedül

Az öntudatnak, melly tükör gyanánt

255 Mutatja vissza bal lépésemet.

Oh becstelenség! érzem átkodat.

Korán, nagyon korán van ébredésem!

Jó Henrikem! kit olly könnyelmüleg

Elhagytalak csekély hibád miatt,

260 Ki most közölünk a' boldogtalan,

Te, avvagy én? Nézd, könnyeim felelnek. (El)

(Tágas csarnok)

(Különböző csoportozatok, élénk beszélgetésben. Hunyadi Mátyás, majd egy hasonlókorú barátjával beszél, majd egyik vagy másik körhöz fordul. Hunyadi László, Madarász, Kanizsay, Bodó, 's még néhányan jönnek 's együtt maradnak)

(Giskra, Czillei jönnek, 's elül megállanak)

Czillei

Légy türelemmel, jó útban vagyunk.

Villámcsapás függ ellenink' fején;

De a' villámnak még most érni kell,

265 És gyilkoló haragját gyűjteni,

Hogy majd ha elcsattan, rémületes

Világa mellett sápadozzon el
E' durva nép, melly csak daczolni tud.

Giskra

270 Háháh! te úgy beszélsz mint szeretem:
A' két porontyot semmivé tegyük.
Dicső merény!

Czillei

Tudtam hogy gyűlölöd
A' vakmerő fajt. Szóljunk róla még.
De addig mély titok. Hány embered van?

Giskra

Öt száz, de olyan hogy tizannyit ér.

Czillei

275 Szükség lehet rá. Most már mehetünk:
Titkos tanács lesz néhányunk között
Fenn a' királynál, a' kinek — közöttünk
Maradjon — csak benned van bizodalma,
A' többi félig csonkán bírja azt;
280 Csak kénytelenség, hogy kedvez nekik,
És — közbe mondva — semmitől ne tarts.
Mint látom, ellenpártunk gyéren áll;
Itt e' gyűlésen mink leszünk urak.
De, mint mondám, fedezd el arcodat,
285 Mint a' tenger, melly nyájasan ragyog,
'S benn érzi már a' vésznek forradalmát.
*(Ujlaky jó, senkit sem köszöntve, senkitől sem üdvözöltetve
végig megy a' csoportozatok mellett 's utóbb Czillei felé tart)*
Ah vajda! szinte legkésőbb jövől,
De jókor még, hogy új díszszel tetézzünk.
Örömmel üdvözlek főkapitány!

Ujlaky

290 Újságot mondasz, 's tán alaptalant.

Czillei

Az nem szokásom. Nyujtsad jobbodat,
'S te is vitézlő Giskra. Most szorítom
A' legvitézesebb férfiak' kezét.
Eddig lenyomva tartott az idő,
295 Most büszke fejvel nézhetek körül.
Kezetekben a' harcz' vérszáfalyja van,
Ha elvetétek, felgyúl egy világrész.
Most már megyek 's elvárlak a' királyhoz:
Belső tanács lesz, el ne maradjatok. (El)

Ujlaky

300 Hatalmas ember lett e' Czillei!

Giskra

A' legjobb ember, a' kit ismerek,
Nem tétováz, megy, mint a' nyíl, merőn
És egyenest.

Ujlaky

'S így téged is megüt,
Ha egykor útban állsz.

Giskra

Mit? engem?
(Voltak. Bodó jő, kit Hunyadi László karon fog 's vele
fel 's alá járva beszélget)

Ujlaky

305 Magad mondád. De nézd csak, milly kevélyen
Sétál előttünk a' székely fiú:
Ránk sem tekint.

H. László (*Bodóhoz*)

Tehát anyámat épségben hagyád?

Bodó

310 Mint mondom, ámbár még szenvedni látszik,
De nagyszívűleg, mint hozzája méltó.

H. László

Szegény anyám! Az isten tartsa őt!

Giskra

Ez illetlenség! Én útokba állok. (*Közre áll*)

Ujlaky

Mi könnyü e' medvét uszítani!

Bodó

315 Csak nézd e' vad zsványt, utunkba áll.
Mellyik fülét vágjam le?

H. László

Hagyd el őt!
Kerüljük ki, 's így csúffá lesz magában.
(*Kikerülik 's folyvást tovább járnak*)

Giskra

(*Visszalép Ujlakyhoz*)
Mocczanni sem mertek.

Ujlaky

Te vakmerő vagy!

H. László

Nézd ezt az Ujlakyt. Hová vivé
Őt a' kajánság! Czimborál velők,

Giskra

335 Szabad! — Kiváncsi kis kölyök.

H. Mátyás

Hatalmas kard; 's te roppant erős lehetsz, hogy elbírod. Szeretném kitanulni kardod erősebb-e, vagy nyakad? (*a' kardot két kézzel emelgeti*) Nehéz kard. Köszönöm! (*visszaadja, tovább megy 's Madarászszal fel 's alá jár*)

Giskra

340 Hogy csíp a' kis kigyó!

Ujlaky

Ne bántsad, győzhetetlen Giskra, belőle még igen nagy ember lehet. Nézd meg csak jól, minő sasorra van, mellyet legalább is félarasznyira maga előtt hordoz.

Giskra

345 Az igaz, furcsa kis sasorrú gyerek: de ebből még nem látom, hogy nagy emberré kell lennie.

Ujlaky

Sőt igen. Mert lásd, sasorra a' kanál, mellyet idő előtt, még, úgy szólva, gyíklező korában, sorsán felűli nagy dolgokba márt. Ő a' mi jósolt koronás urunk.

Giskra

350 Hallgass el, vagy levágom mint a' torzsát.
A' szent kehelyre! még az kéne csak!

Ujlaky

De győzhetetlen Giskra —

Giskra

Semmi de!

Ujlaky

Olly nyájas hozzád, kalpagod' feladta.

Giskra

355 Jó, jó, hiszen nem is haragszom én;
De szót se a' királyról, mert ütök
Mint a' mennykő. E' pondró és király!

Bodó

Ki mondja itt, hogy pondró a' király?

Ujlaky

Csak tréfa volt. A' bátor —

Giskra

Ej! ne mentegess!
Ki az, ki számadásra vonni mer?

Bodó

360 Csak én, vitézlő Giskra, 's azt kívánom,
Hogy visszavond szavad': különben itt
A' gyült ország előtt lerángatom
Merész álarczod', és szentől szemedbe
Gaz pártütőnek nyilvánítalak.

Giskra (*kardjához kap*)

365 És én! — de várj, ezt nem felejttem el —

Ujlaky

Béküljete meg, mondom tréfa volt.
Egy tréfa szó: csak Mátyásról beszéltünk.

Bodó (*Ujlakyhoz*)

Hiszem — de meg kell mondanom nevét.

H. László

370 Tudjátok hogy tréfált a' medve egykor?
Befordítá bundáját, és simán
Vigyorgó arczczal társaságba ment.
Nyájaskodott, mosolygott, és ölelt:
De a' mosolyban meglátszott foga,
375 'S ölelgetés közt véres körmei
Nyomot hagyának a' kegyelteken.
És utczu medve! rá ismert a' nép;
A' medve többé nem tréfált. Szegény!
Képzeljétek csak, bőr nélkül maradt.
Jerünk Bodó! hallod, csak tréfa volt.

Giskra (*dühvel félre*)

380 Csak jertek egyszer a' hegyekbe fel!

Bánfi (*sietve*)

Tanácsba urak, tanácsba! A' király vár.

Ujlaky

Megyünk!

Giskra (*magában*)

Czudar nép! mind kiirtom őket!
És e' Hunyad faj millyen szemtelen!

Ujlaky

385 Ne zúgolódjál mint a' rosz fazék.
Jer győzhetetlen Giskra, hagyjuk őket.

Giskra

No jól van, majd tesz erről Czillei.
(*Ujlaky, Giskra, Bánfi el*)

Bodó

Milly áldott föld ez a' mi jó hazánk!
Hogy benne ilyen sok gaz megterem.

H. László

390 Mondd inkább posvány, melly sárkányt tenyészt;
Mert Giskra sárkány, melly lángot, tüzet fú,
'S körmei közt vérzik a' felföld' szive.
'S még is van ember, a' ki gonoszabb,
Kinek nyomára jobban kell vigyáznunk,
395 Ki élet és halálra ví velünk,
Ki gyilkos ellensége volt apámnak —

(Zierer jő)

Im farkast emlegettünk, róka jő.

Bodó

Ki ezen csinos úr?

H. László

Oh barátom! ez ritkaság, mellyhez hasonlót nem könnyen találsz. Ezt méltó közelebbről megismerned.

Bodó

400 Kiváncsivá teszesz. Miféle mesterember?

H. László

Ez a' legfinomabb ember, kit valaha ismertem, a' ki csupa udvariságból mai napig nem tudta meghatározni, gazember-e vagy becsületes? Ki csupa illedékből nem meri gyalázni a' záport, melly új bársony ruháját
405 tönkre verte, 's nem meri dicsérni a' napos időt, melly azt megszáritá.

Bodó

Bohóság! és miért?

H. László

Mert két emberfajtól fél, a' mezei gazdától és a' molnártól, hogy valamelyik az idő' dolgában ellene
410 mond. Nem káromkodik, de nem is imádkozik: avval az istent, evvel az ördögöt bánatáná meg. Dicsérd, 's úrilag vonakodni fog; mondd ostobának, vagy gazembernek, 's megköszöni, hogy hibájára figyelmeztéd. Oh barátom! ez cifra egy bogár. Egy este ül-
415 tem mellette több év előtt, de megismerném száz esztendő mulva, ha addig élhetnék. Állítsd jobbjára az életet, 's baljára a' halált, 's ő csupa élheterlenségből halhatatlan marad. Kínáld meg étellel itallal, vagy ha meghalt, üdvvel, kárhozattal egy időben, 's
420 fogadok hogy itt étlen szomjan marad, 's a' más világon üdv és kárhozat között nem fog választani, 's tartok tőle, hogy jutalmazatlan marad mind azon sok bűneiért, mellyeket el nem követett, 's büntetlen azon sok jó cselekedeteiért, mellyeket életében elmulasztott.
425

Bodó

Tehát jó ember?

H. László

Távol legyen.

Bodó

Tehát rossz?

H. László

Nem tudom. Annak csak isten a' megmondhatója.

Bodó

430 De hát ki a' mennykő lehet?

H. László

Megmondom. Czillei Ulrik' titoknoka: azon emberé, ki apámat leginkább gyűlölé, 's kit én legveszélyesebb-

nek tartok az egész hazában. — Egyébiránt ez itt igen
hasznos ember. Beszívja a' titkot, 's megtartja azt,
435 mint a' dohos edény, míg ura hegyes orrával, egész
kényelemmel ki nem mártogatja belőle. Szólítsd csak
meg, meglátod, milyen udvarias.

Bodó

*(Zierernek, ki kémkedve körül járt, 's helyenként meg' meg
állapodott, vállára teszi kezét)*

Uram! kezdődik már a' gyűlés?

Zierer *(zavartan)*

440 Azaz, ha méltóztatik megengedni, talán épen már
kezdődni is fogott.

Bodó

Köszönöm. *(H. Lászlóhoz)* Igen finom legény.

H. László

Nem mondtam? — De im
Szilágyi bátya! Hát nem a' gyűlésbe? —
(Szilágyi jó)

Szilágyi

445 Itt rossz világ van, László! én megyek.
A' sas lehúnyt, 's most hollók 's karvalyok
Osztoznak a' konczon. Titkos tanácsban
Kiadva már az ország' tisztjei:
Mi hátra van, hazudság és szemét.
450 Mit tátsam én itt számat szóztalan?
Ki mindenütt szoktam megmondani,
Hogy ez gazember, az becsületes.
Kibékülést akarnak. Jó, legyen.
De én tudom hogy meg nem békülök,
Míg a' kigyófejű hizelkedést
455 Hallom sziszegni a' trónus körül.

Itt a' zshivány, ki országunk' szivében
Öl, gyújtogat, most országnagyjaink'
Sorában ül, és a' lopott aranyt
460 Büszkén mutatja gyilkos fegyverén.
'S a' czinkos, a' ki országot, királyt
Eladni kész fél áron, csak vegyék,
A' legmagasb polczon kevélykedik.
'S én frígyre lépjek, béküljek? Soha!
465 Míg a' zshiványnak és az árulónak
Szezen nem látom átkozott fejét.

H. László

Oh bátya! hidd meg, elmennék veled:
Ezekhez képest angyal a' török.

Szilágyi

Te itt maradsz, de Mátyást elviszem.
Apád akarta bölcsen, hogy soha
470 Együtt ne legyetek, ha hol veszély fenýt.
Mí téged illet, két dolgot jegyezz meg.
Támadd meg, a' mi törvény elleni,
Nyílt arczczal, bátran, rendületlenül,
De nem harággal, nincs haragra szükség,
475 A' hol jogod van. Meghalhatsz talán,
De szégyent nem vallsz illy harczban soha.
Ha ki titkon törne ellened, szemes légy,
Tettesd magad' gyávának 's együgyűnek,
Tanuld ki titkos terve' útjait,
480 Légy nyájas, és ha lesre csaltad őt,
Csípd el fejét. És most isten veled! (El)

H. László

A' jó Szilágyi bátya! olly tanácsot
Ád, mellyet nem szokott megtartani.
Hajolhatatlan lelke nem türi
485 A' hosszú tervek' fáradalmaít.
De engem megtanított az idő

Úgy tenni mint javaslá. Most gyűlésbe.
Tanuljuk meg, hogy' fujják tölt pofával
'S mérges kebellet a' bölcsek kövét.

Szolga

490

Uram!

H. László

Mi hír?

Szolga

Útközben idegen

Hadat találtam, mintegy tíz ezer fő,
Melly a' Duna mellett lefelé siet.
'S egy másikat, Giskrának harczosit,
Kik avval egyesültek.

H. László

495

Menj, siess,
És vidd meg e' hírt bátyámnak.

Szolga

De hol

Találom? Nándorban már nem vala
Hogy eljövék.

H. László

Most ott találod őt.
Sietve járj, 's mondd, hogy minél előbb
Magunk is ott leszünk. (Szolga el)

Bodó

500

Nem mondom-e
Hogy tervök van, miről mi nem tudunk?
Nagyon szeretnék menni a' hadakhoz,
'S kikémleném, mi célra vannak itt.

H. László

Itt rád nagyobb a' szükség. Titkaikhoz
Itt inkább férhetünk. Erőszakot

505 Nem rettegek, de ármányt. Ám legyen.
Ki harczra hát ti elbizott urak!
Vaddá kívántok tenni, 's ránk vadászni?
De mondhatom, nincs kedvünk megszaladni.
510 Oroszlánkörmű fajból származunk,
'S megtépjük a' ki ránk agyarkodik.
Szent istenemre! szinte kedvet érzek,
Hogy egy kis munka vár rám. Jer Bodó. (El)
(A' többi urak is utánok lassanként a' gyülésterembe
mennek át. — Benn csöndes éljenezés hallik)
(Gyülésterem)
(Király, országnagyok, nemesek, nép)

Király

Közétek jöttem, drága híveim,
Vigasztaló szót tenni a' nehéz
515 Bánatban, mellyel isten e' hazát
Meglátogatta, elvevén köréből
Egy legdicsőbb, legkedvesebb fiát (*helyeslő zaj*)
Bár fájdalomtól sujtott magam is,
Vigasztalónak még gyarló vagyok;
520 De fő királyi tisztet arra int,
Hogy a' roppant hiányt, melly támadott
Halála által, méltólag betöltsen.
Először is lehajlom szívetekhez
Testvéri kérelemmel, mint fia,
525 Nem mint királya e' gyászos hazának:
Tegyétek félre a' gyüölködést,
Melly honfit honfitól, sőt a' mi több,
Egy vérnek ágait külön szakaszt,
'S országemésztő pártvitákba űz.
530 Felejtsünk a' veszélyben a' nagyért,
A' köz hazáért minden kis vitát,
Hogy bármi sors ér, fegyverünk alatt
Hű szív dobogjon, áldozatra kész,
Legyőzni ellenséget vagy magát:
535 Felejtsük el mi elválasztana,

'S keressük, a' mi egyesít hazánkhoz.
(*Hangos helyeslés*).

Czillei (*Gardához*).

Becsületedre válik e' beszéd.

Gara (*Czilleihez*).

Hallgass, figyeljünk.

Király

540 És most legelső gondunk bölcs tanácstok
'S megegyezétek mellett rendbe hozni
Az ország' dolgait. (*Reszkető hangon*).

Kormányozóvá

Ajánljuk (*sokan: éljen*) és nevezzük Czillei
Grófot, tisztelt atyánkfiát,
545 Ki gyermekségünk' leggyarlóbb korában
Hű gyámolunk volt.

Öreg köznemes

A' hír mást beszél.

Ez ember az, ki ifjúságodat
Megvesztegette. Drága napjaid
Kéjekbe fojtá, és tiltott gyönyörbe.
Én vádolom mint országárulót. (*Zúgás*)

Gara

550 Ez vakmerőség. Csendet, uraim!
Én büntetését kérem a' merésznek,
Ki felségbántó szókkal közbe szólt,
És megszakasztá a' király' beszédét.

Király

Én megbocsájtok.

Czillei (*félre*)

Mit kell hallanom?

Király

555 'S mi rajtam áll, királyi tisztemet
Úgy teljesítem, hogy panasz ne érjen,
'S mit ember vét, isten bocsássa meg.

Öreg köznemes

560 Uram király! te jó vagy és kegyes!
Oh jőj közénk, 's az isten' angyala
Nem őriz jobban, mint mi tégedet.
Ez ősz fejet teszem le zsámolyodra.
Maradj köztünk, 's minden hajszáladért
Egy élet áll őrt, ifjabb és erősb
És százat érő ollyat mint enyém.

Ország

565 Távozz', öreg! Másodszor a' király
Meg nem bocsát merész beszédidért.

Zavart beszéd

Menjen. — Maradjon. — Távozzék körülkből.
(*Az öreg a' nép' zúgása között távozik*)

H. László

570 Ismét betörte fejét a' jó igazság.
Mért nem vigyázzsz? Eredj ki jámbor ősz:
Perelj a' léggel, az meg nem harap.

Király

Legjobb barátom menni kénytelen.

Gara

Hallgassuk ő felségét a' királyt.

Király

575 Kedves hívünket, a' hős Ujlakyt,
Erdélyi vajdát, ismert érdemei'
Tekintetéből ország' hadnagyává
Ajánljuk és nevezzük. (*hangos éljen*)
H. László (*barátihoz*)
Két hivatal,
A' legmagasbak, ellenség' kezében!
Dicső gyűlés!

Király

580 A' többi hivatal
Méltó kezekben van, 's így várható,
Kivánt egyesség mellett, hogy hazánk
Eléri üdvét, melyet mind ohajtunk.

Ujlaky

585 Uram király! akartad, hogy reám
Háruljon új dísz, ám új teher is.
Hálámat úgy mondom ki, hogy legelső
Szóm az legyen, mit új tisztem parancsol.
Az ország' bátorsága megkívánja
Hogy a' végvárok átadassanak.

H. László (*félre*)

Mit akar ez ember?

Ujlaky

590 Kérelmem tehát:
Határozottassék országúl idő, mód,
Hogy és mikor történjék átadásuk?

H. László

(*fölkel. — Közfelkiáltás*)
„Halljuk Hunyadit!”

Gara

Figyelmet! a' király beszél.

Kiáltozás

Halljuk Hunyadit.

Czillei *(titkon a' királyhoz)*

595 Melly tiszteletlen nép! mind Hunyadit
Kiáltanak, midőn te szót emelsz.
(Hunyadi leül. — Zavart kiáltozás)
Hagyd őt beszélni. *(magában)* Vakmerő fiú:
Még olyat mond, mi őt elvesztheti.

Király

(int kezével Hunyadi Lászlónak, ki felkél)

H. László

Köszönet, királyom, hogy beszélni hagysz,
'S fájdalmamat nyilván kimondanom,
600 Míg vissza fojtva el nem keserül.
Hídeg szavakkal én nem víhatok,
Illy tudományt nem adtak éveim;
De a' mit szólok, láng, melly benn emészt;
'S talán van ember e' magas gyűlésben,
605 Ki megbecsül, hogy el nem fojtom azt,
'S apám' fiára ismer bennem erről.
Én nem beszélek mély bölcs dolgokat,
Csak a' mi országszerte tudva van.
Miért küzdött apám egy fészekért?
610 E' Nándorért? Talán mert a Dunát
Szép látni onnan, 's Száva' árjait?
Szemét kívánta kápráztatni rajtok?
Bizonynyal nem; de mint egy sarkkövet
Tekinté azt, melly nélkül a' haza
615 Csonkán maradna, 's mert a' háborút,
Melly a' hová lép, hervaszt és emészt,

A' hontól távol, ellenség közé
Kivánta vinni, 's mert magas vetélylvel
Császárok ellen lelkesült csatázni,
620 Megtörni kívánt egy roppant erőt,
Melly a' keresztény földbe harapott,
'S étvágya nőtt, minél tovább evék;
Mert a' Dunát, országunk' szíverét,
Kitárni vágyott a' tér tengerig,
625 Hogy egykor felserdülvén a' magyar
És visszanyervén ősi erejét,
Mehessen mint a' szellem szabadon,
'S útjának a' világ vessen határt:
Ezért viselt kényes palást helyett
630 Nehéz aczél ruhát, ezért lakott
Többszörte nyílt ég, mint földél alatt:
Ezért volt ön házában idegen,
És honn csak a' hazában, mellynek élt;
Ezért szakadt meg vég erőködéssel
635 Nagy élete, megnyervén a' csatát,
Mellyhez hasonló rég nem küzdetett.
És a' keresztény nép megismeré
Nagy emberét, köz hálaünnepet
Tartván imák közt Nándor' hőseért.
640 'S ha most az ország, mellynek ő fia,
Szivetlenebbül, mint az idegen,
E' vég várat, csatái' szent helyét,
Harczos nevének legszebb örökét,
Sirjába mártott kézzel vissza kéri
645 Fia- és barátitól, a' kik vele
Vérzettenek, hullámot hány alattam
A' föld, és szégyen és harag miatt
Reszketni érzem gyászhalomát apámnak,
És fellázadni bal tanácstok ellen,
650 Mert sejti a' vég Nándornak bukását;
Mert lelke látja, hogy miért a' honfi
Sok század' folytán híven fáradozt,
Most messze kormány, tán külföldi had
És lelketlenség tékozlandja el.

Czillei (*magában*)

655

Ez a' fiú veszélyesb mint hivém:
Kétszerte méltó, hogy kiirtsam őt.

Egy nemes

Maradjon a' tiétek: Hunyadi
Tartotta meg: legyen tulajdontok.

Ujlaky

660

Én megbocsátom, a' mit fájdalom szólt;
De vissza nem vonom kérelmemet. (*Zaj*)
A' közbátorság mindenek felett van.

H. László

665

A' közbátorság! jól van, ám legyen!
Végezzetek, nyugottan várom el.
De akkor a' közbátorság' nevét
Ne vegyük palástúl félvállunkra csak,
Hanem fedezzük az egész hazát vele
Mint védpaizszsal. Nándor' vára kell?
Jól van; de úgy a' rabló várakat
Pusztítsuk el legelsőbb, és ne hagyjunk
Követ kövön, mert míg egy fenn marad,
Szenny és gyalázat országunkra 's átok
A' jámbor népre, melly hallatlanúl
Szenved miattok! (*felkiáltás: Igaz, való!*)

675

Élte kard alatt,
Munkája megszakasztva, és ha mit
Kín 's félelem közt csűrbe takarít,
Zsivány hadak falják fel, és maga,
Családja éhen, sírva néz utánok.

Ujlaky (*Giskrához*)

No's győzhetetlen Giskra, mit felelsz?

Giskra

Szeretnék gyűjtogatni!

Ujlaky

Várj idődre!

H. László

680 Mért állnak olly erősen e' kövek,
E' szegényvárak? tán mert szikla fekszik
Alapjukúl? A' szikla rontható,
'S ételt italt nem ad a' fenn lakónak,
685 Megmondom nyiltan hol van erejük,
Abban, hogy honfi czimborál velök,
És bűnös részt von rablott kincseikből.
Közbátorság kell? Menjünk közhadakkal
A' rabló várak ellen, és ha benn
Az ország' szíve- és veséiben
690 A' rend és béke helyre álltanak,
Vegyétek bizvást a' végvárakat:
Egy lenge zászló megvédendi őket.
(*Hangos helyeslés*)
Kimondtam a' mi lelkemen feküdt.
Köztünk időzvéen felséges királyunk,
695 Jobbágyi hódolattal kérem őt,
Vizsgálja meg csatáink' vérhelyét:
Ez egy méltó királyi útazás lesz.
Aztán tekintsen a' hegyekbe fel.
'S ha itt örömdalt, ott csak jajgatást hall,
700 Tapasztalandja hogy valót beszélek;
Hogy végvidékünk bizton 's bátran áll;
De a' hegyekben gyilkos háború forr,
És a' közinség fuldokló szava
A' hosszan túró istenhez kiált.
705 Legyen tehát közbátorság, ne név,
'S a' mim van: vérem', értékem', magam'
Ajánlom érte. — Most végezzetek.
(*Hangos helyeslés*)

Gara (*magában*)

Ez a' fiú nekem kezd tetszeni.

Czillei (*Garához*)

710 A' medvebocs kidugta körmeit.
Most mit csinálsz vele?

Gara

Bízd csak reám.

Ország (*fenn*)

Felséges úr, magas törvényhozók!
Én részrehajlás nélkül szólhatok,
Mert, mint kevésnek e' vizsály' korában,
715 A' köz hazán kívül nincs érdekem.
Az ország' hadnagyának jogait
Nem támadom meg: adjuk meg hatalmát,
Hogy a' mit a' közbátorság kíván,
Intézzzen el mindent azon szerint.
De a' török végváratat kivennem,
720 Méltány szerint és czélszerűleg is,
Azoknál hagyva, kik megvédni bírták:
Mert jobb kezekre nem bízhatjuk őket.

Gara

Egy félreértést kell megfejtenem,
Hogy szét ne ágazzunk Nándorra nézve.
725 E' vár kivétel, mert kivételes
Erővel tartatott fenn. A' király
Felsége rég kívánta látni azt,
Mint legmagasb dicsőségünk' helyét.
Mi mind követni fogjuk őt odá,
730 'S ott a' hely' színén legjobb alkalom lesz,
Mít a' király csak fenn tartott magának,
Fiában megtisztelni az apát.

Czillei (*félre*)

Igen, megyünk; de én hadat viszek.

Gara (*Czilleihez*)

735 Bölcsen teszed. — 'S hogy a' király' személye
Ne kockáztassék s méltó ünnepélyt
'S hatalmat lásson a' szomszéd török,
Királyi haddal menjen Rozgonyi
Előre Nándorhoz, 's várjon be ott.

Király

740 Köszönjük, nádor, e' gondoskodást.
Mi elmegyünk megnézni a' követ,
Melly vértől 's a' hír' lángjától piros.

Czillei (*magában*)

Király öcsém nagyon megváltozott,
Ügyelni kell rá.

Gara

745 A' mit Hunyadi
A' rablók ellen szólt, mélyen hatott
Minden magyarra, 's kétségen kívül van,
Hogy ezt tovább így hagyni nem szabad.
De ebben is már kedvezőbb a' sors.
Ím itt közöttünk ül egy férfiú,
Kinél vitézbbet nem szült anya. —

Ujlaky (*magában*)

750 Hogy' hízik a' jó szomszédom' feje!

Gara

Ki vas kezében békét 's háborút tart,
Ki, mert sokáig félre értetett
'S fölkergetett vadként üldözteték,

755 A' kénytelenség' fegyverét fogá fel,
'S vér, láng között megtartá életét.
De íme most önkényt ajánlkozik
Leverni a' rablók' csoportjait,
Szolgálni a' hazának mind saját
Bajnok kezével, (mint minden hadával.
(*Giskra felkél*)

Sokan

760 Halljuk Giskrát!

Giskra

Igérem 's fogadom,
Hogy a' rablásoknak véget vetek,
'S a' közhadakhoz én is járulok,
Ha váraim 's minden jószágaim
Sértetlenül hagyatnak birtokomban.

Ujlaky

765 A' medve! milly szerényen alkuszik.

Czillei

El kell fogadni; ez méltó ajánlat.

Király

770 Örömmel látunk nagyjaink' sorában,
Hős férfi, és itt országunk előtt
Kívánatod szerint fogadjuk el
Szövetkezésedet. (*helyeslés*)

Ujlaky (*magában*)

775 Most süssétek meg a' főkapitányt.
Hogy rászédett ez a' sovány Gara!
'S e' balga nép mint ujjong hogy saját
Végzéseit hiúvá teheti.
Sok jó szerencsét. Én Erdélybe térek!

Czillei (magában)

Most rajtam a' sor. — Felsőges király,
'S nemes magyar hon! mellynek itt virágát
Mint egy bokorban, össze szedve látom,
Bocsánatot, hogy eddig hallgaték,
780 És késtem a' hálát kimondani.
De késnem illet; mert nyomosb ügyek
Forgottanak fenn 's bölcs nagy férfiak
Méltólag intézték el azokat.
785 Jelenleg nincs többé mit mondanom
Hálán kívül, bár súlyos hivatallal
Ruháza fel jóságtok, mellyre szinte
Gyengék volnának vállaim, ha illy
Nemes király 's illy bátor férfiak
Nem állának mellettem; de így
790 Erős vagyok bár egy tenger baj ellen.
De hogy ne küzdjek pusztán csak szavakkal,
Tanúnak hívom a' legbiztosabbat,
Kit semmi érdek meg nem veszteget,
Ki meglát mindent, és mindent kihallgat,
795 A' ránk jövő időt: mutassa az,
Miként leszek hú a' királyi székhez
És e' hazához, mellynek most erősben
Vagyok fiává téve mint valék.
Idő tehát, idő legyen tanúm,
800 Melly megmutassa hú szándékomat.
(Gyér helyeslés, a' felsőbb körből)
De még van a' mi lelkem' sebheti.
Felsőg urunk gyűlölségről beszélt,
'S olly fájdalommal, mint királyhoz illik:
Legyek legelső, a' ki vallomást tesz.
805 Mondhatnám bár, hogy ország' érdekében
A' legjobb lelkek néha elszakadnak;
'S mégis lerázom e' mentség' palástját
'S szégyennel bár, megvallom: gyűlölék.
De egy temérdek sír nyilott előttünk,
810 Mellyben hazánknak legjobb hőse fekszik.

Ti port vetétek és könyűt utána,
Én e' gyűlölséget vetem bele:
Legyen temetve mind örökre. 'S most
815 Kérelmemet vegyétek szívesen,
Hunyadiak, a' kikhez fordulok.
Legyünk barátok, sőt hogy oldhatatlan
Viszony csatoljon éltünk' fogytaig,
Legyetek fiaim, és atyátok én,
820 Nem olly dicső bár mint a' boldogult,
De érzelem- 's jó szándékban szilárd.
E' frígyet mint szent béke' zálogát
Kivántam én megkötni, mielőtt
Országos tisztemet megkezdeném.
825 Ószinte, mint ellenség, mint barát,
A' hon' nevében nyújtom jobbomat.
(*Hangos helyeslés*)

H. László (*félre*)

Nincs hát szemérem 's ész már a' világon?
A' farkas ordít, és a' nép örömmel
Ujjong elébe. Oh szegény magyar nép!

Király

830 Isten sugalta e' szövetkezést.
Reméljük jó szivedtől Hunyadi:
A' hon' nevében elfogadandó azt.

H. László (*magában*)

835 Horogra csaltak! — Felséges királyom!
Köszönöm figyelmed- és részvétedet:
A' hon' nevében szólítottatok fel,
Illy frígyet megtagadnom nem lehet!
(*Hangos helyeslés*)

Czillei (*magában*)

Most van fiam már, 's én mint Ábrahám
Ezen fiút halálnak szentelem.

Király

840 'S így vége a' gyűlésnek. Köszönöm
Hű buzgóságtokat. Legyen velünk
Az ég 's örködjék országunk felett.
(Éljenezés. Mindnyájan el)

(Kisebb terem)
(Czillei ablakot nyit. Király)

Czillei

Vigyázva nézz ki, itt megláthatod.

Király

Ország' nejét mondád?

Czillei

A' barna hölgy,
Ki most belép a' karzat lépcséjéről.
Nagyon szilárdnak tartják: én hiúnak.

Király

845 Igen tüzes szem, félnék hogy megéget.
'S e' másik, a' ki most utána jó?

Czillei

A' nádor' lánya. Ösztövér leányka
Szegény kis húgom.

Király

850 Erre néz. Dicső szem!
De olly hamar húny, mint egy nyájas alkony,
Melly elfut a' vész és az éj elől.

Czillei (félre)

Az én királyom költővé leszen.
'S hogy elmerül! Hisz' ez nagyon derék.

Király

Nem Máriának híják?

Czillei

Úgy, öcsém!

Nem rút leányka!

Király (*magában*)

855

Oh szép Mária,
Szeplőtelen sugár! miért előbb
Nem láttalak! — Most ismét vissza néz,
De nem reánk: félénk szelíd szeme
Keresni látszik. Vajjon kit keres?

Czillei

Hogy néz a' kis kaczer! — Finom leányka.

Király

860

Királyi hölgy! ha lelke olly nemes
Mint arcza szép, 's igéző termete.

Czillei

865

Ha szépnek tartod őt, úgy lelke szebb.
Elmében és erényben olly magas,
Hogy nem hasonlít földi kellemekhez. (*félre*)
Kell vernem a' vasat. — Kár hogy jegyes.

Király

Mit mondasz? Ah a' boldog Hunyadi!

Czillei

Boldog 's te nem? Miért volnál király?

Király

Hová megy e' hölgy most? Budára vissza?

Czillei

Nem, ő is eljön megtekintni Nándort.

Király (*magában*)

870

Meglátom őt tehát! oh istenem,
Királyok' istene! meghallgatsz-e engem?
De mit beszélek: Agnes nyakamon.

Czillei

875

Beszélg királyom, hű bátyád vagyok.
Akármilyen gond, vagy érzemény gyötör,
Mondd bátran el, míg élek nem szabad
Ismerned gondot.

Király

Ah jó bátya!

Czillei

Szólj!

Különben azt hiszem, hogy nem becsűlsz.

Király

Ugy érzem, mintha Agnest nem szeretném.

Czillei

880

Az semmi baj! — Sőt mondhatnám nagyon jó. —
Csak ennyiből áll?

Király

Mit tegyek veled?

Ő tőlem el nem fog maradni, 's én
Boldogtalan vagyok.

Czillei (*félre*)

Szegény öcsém! —
Ha nem haragszol, egy szóm megnyugaszt.

Király

885

Szólj bátya! Oh csak ments meg tőle most —
Később talán — de most nem tűrhetem.

Czillei

Én vissza küldtem őt: Budára ment.

Király

Miért nem Bécsbe?

Czillei

Onnan Bécsbe megy.

Király

Oh bátya! vedd hálámat.

Czillei

Lásd öcsém!

890

Már szinte megharagvál, hogy javadra
Munkálni kezdék; szinte megvonád
Tőlem bizalmad' 's e' gyűlés alatt
Sok olyan történt, mit nem szeretek.
De most már jó uton vagy: rendbe jöttünk.
Azonban még ez nem mind, mit tevék,
895 Én félig semmit sem teszek. Nekünk
Nándorban úrnak kell lennünk, 's azért
Kilencz ezerből álló had követ,
Mellynek felét beszállítjuk, fele
Künn táboroz, míg ottan múlatunk.

Király

900

Nándorba bátyám, nem bátyám, atyám!
Nándorba tüstént. Nem maradhatok.
Oh bár repülni tudnék! Jer, siessünk.

Czillei

905 Mójával, jó öcsém, 's ne légy mohó,
Akármí szándokod van; mert különben
Elreppen a' madár.

Király

Oh istenem!
De hát örökké e' helytt maradunk?

Czillei

Menjünk! de jól jegyezd meg: itt királynét
'S nem változó szerelmet kell vadásznod.

Király

910 Szerelmet és királynét. Czillei.
Parancsolom, hogy menjünk!

Czillei

Így megyek.
(magában) Lépemre szállt a' rosz fiú megint;
De most tudom, hogy meg nem szabadúl.

(Elmennek)

(Nyílt csarnok)

(Országné, Mária, Hunyadi László)

Országné

915 Meglátunk nem sokára, Hunyadi.
Mátkádnak a' nádor megengedé
Előre menni Nádorhoz velem:
Mi tüstént indulunk.

H. László

'S én és barátim
Kísérőtök leszünk.

Országné

Az úgy is illik;
A' szép jegyesre gondot kell viselni.

H. László

920 Reá és rád, nemes hölgy. Köszönöm
E' szívességet. És ha honn leszünk
Nándor' várában, nem mulasztom el
A' fáradságot, megszolgálni azt.
Jó Máriám! —

Mária

925 Oh László! én nagyon
Féltem miattad a' gyűlés alatt.
Hatalmasokkal tűztél össze 's ők
Gyűlölni fognak.

Országné

Az természetes.

H. László

'S nekem multság tenni, a' miért
A' cselszövőknek megfájul fejök.

Mária

930 De olly haraggal! Én nem is hivém
Hogy olly hatalmas benned ez indulat.
Ha össze perlünk, félek vesztenem kell.

H. László

Te győzni fogsz, ha mindig így szeretsz.

Mária

Oh istenem!

Országné

'S van egy bűvös szered,
Mivel haragja' lángját olthatod:
Tekints reá.

935

H. László

Úgy győzni fogsz bizonynyal.
Így Máriám! És még is most ne nézz rám:
Komor szemem nem olvad a' tiédhez;
De jó idő —

Országné

Bocsáss meg Hunyadi,
Nekünk az úthoz kell készülni már,
Különben elkésünk. Jój Máriám! —
Ah istenem! minő tekintetek.

940

Mária

Tehát elvárunk.

H. László

Tüstént ott leszek.
(Országné és Mária el)
Csodálom, hogy csak szólni is tudok
Hazudság nélkül. Undok tettetés!
Hogy bírhatád meg e' gyalázatot.
Apám' nevét így fertőztetni be!
Fiává lenni egy vad szörnyetegnek,
E' képmutató, orczátlan vén latornak,
Ki anyja' méhét már megmérgezte.
És most apám! Ne halld meg tiszta lég,
Hogy el ne mondd a' földnek és a' sírnak.
De mit tegyek? ki nem kerülhetém.
'S még is gyűlölni kezdem magamat
Mióta így megestem. Vér-ebet

945

950

955

Hozék magamra e' rút gondolattal,
 Melly úzni fog, bár merre fordulok.
 Hogy nézzek én most jó anyám' szemébe,
 'S Szilágyiéba? Megszököm magamtól.
 (Ujlaky jó)

Ujlaky

960

Te most magadnak és nekem fölötte
 Nagy bajt szerezteél ok nélkül.

H. László

Hogyan?

Ujlaky

Elperléd tőlem a' végváratat,
 'S egyszersmind Giskrát gazdaggá tevéd.

H. László

Te 's ő barátok vagytok.

Ujlaky

Hívatalban

965

Nincsen barátom. Mint főkapitány
 Meghagyhatám a' végvárat neked,
 De a' rabló és gyilkos fészkeket
 Felhánytam volna mint vakandturást,
 És egyszer végre béke 's rend leendett
 Az ország' belsejében.

H. László

Szép dolog!

970

De mért nem mondád ezt ki a' gyűlésben?

Ujlaky

Mert nem szokásom kürtöt fúni lesben.
 Egyébiránt ezen már túl vagyunk.
 Ti ellenem szegültetek, hívén
 Hogy ellenség vagyok, 's az meglehet,

975 Mert nézetink igen különbözők.
De mielőtt mennék, egy baráti szót
Sugok füledbe: jól vigyázz magadra,
'S tiszteld apádat, hogy soká ne élj! (El)

H. László

980 Ez megfordított bibliát beszél.
Mogorva ember! — Bízunk benne! 's ő
Nem bízik senkiben. Ki látta azt?
És még is szívesebben hallom őt
Saját magamnál; ő legalább fia
985 Maradhat apjának. Menny és pokol!
De ám bevárom ezt a' hon' nevében
Adott apát, 's ha ingadozni látom
Becsület' útján, vagy biczczenni csak,
Fejéhez sujtom rám kötött nevét,
Hogy megszédül belé. — Lovat Simó!
(Egy szolga lovat hoz Hunyadi Lászlónak.
Henrik jő)

Henrik

990 Bocsásd el a' kantárt, jó Hunyadi!
Olvasd ez írományt.

H. László

Most nincs időm!

Henrik

Sőt most van még, mert egy hét mulva késő:
Nem értheted meg, bár minden betűje
Füledbe ordít, mint egy fergeteg.

H. László

995 Czifrán beszélsz. Add hát a' levelet.

Henrik

Isten veled! Nándorban látjuk egymást. (El)

H. László

Akár a' holdban. (*megpillantván az írást*)

Hejh barátom! Eltűnt!

Ez Czillei' keze: Brankovicsnak ír. (*olvas*)

1000

Irgalmas ég! 's ez a' veszett eb

Fogad fiává. Kössétek fel őt

Palotája' kürtőjébe 's gyujtsatok

Alatta lángot! — Ő tehát fejünket

Igéri Brankovicsnak és apánk lón!

Hasadjon ketté szíve és feje.

1005

De lassan! hát ha ármány fekszik a' dologban?

'S ez íromány hamis? de nem, saját írása.

Nincs benne kétség, ez saját keze:

Csak ő tud ilyen ékesen beszélni.

Világos mint a' nap. —

(*Bodó jő*)

Bodó

1010

Kiről beszélsz?

H. László

Vagy inkább mint a' villám,

Melly átczikáz az éjnek asztalán,

'S egy gyilkos arcot fest a' szem elé.

Bodó

Magaddal szólsz, úgy én eltávozom,

'S az úthoz készülök.

H. László

1015

Nem annyi ez,

Mint meghívás a' sorstól, hogy kezem'

Gyalázatos vérral mocskoljam el?

'S ez annyit tenne mint elesni pályám'

Fénycsillagától, és lidércz után

Posványba menni. Oh mindenható!
1020 Órizd meg gyilkosságtól kezemet.
'S ha még is úgy kell lennie? e' levél
Nagyon világos: a' gyilkos lator
Szívébe mártott tollal írta azt.
Ezért hozott hát ő illy nagy hadat?
1025 És én tünődöm? Oh rút gyávaság!
Holott örülnöm kell, 's hálákat adnom
Az égnek, melly reám gondot viselt.
Eddig ha gyűlölém a' gaz latort,
Szégyeltem néha, hogy talán irigység
1030 'S idéetlen méreg indít ellene:
Most megvetéssel büszkén nézem őt,
'S kezemben tartom martalék gyanánt.
Mint aljas bűnöst felköttethetem:
Ki merne védni országárulót?
1035 Ha kényem tartja, orgyilkos fejét
Levágatom, rosz testét a' Dunának
És a' tengernek áldozván, hogy ott
A' nagy hullámok' néma szörnyei
Bámuljanak fejetlen tagjain.
1040 Hisz ez csak kölcsön munka. Ő fiává
Fogad fel hogy kiirtson: én saját
Gyalázatos vérének fertejében,
Saját levében tálalom ki őt
Az ördögöknek, kikkel cimborált.
1045 De ím közelget, 's hogy megmosolyog.
A' vén farkas mutatja rosz fogait.
Mosolygjunk hát, kinek van szebb foga?

Czillei

Te még időzöl? Ah nemes fiam,
Ifjú nemes hős! milly öröm nekem,
1050 Hogy illy barátilag szoríthatunk
Kezet. Nagyon sok mondanom való van;
De azt majd csak Nándorban. A' király vár.
Sietnem kell!

H. László

Ajánlj kegyeibe, kérlek.

Czillei

Kéretlenül is. Látlak nem sokára. *(El)* Szívesen,

H. László

1055 Elvárlok mint az örvény. Hejh barátim!
(Agnes férfiruhában jő)

Agnes

Hagyd tisztelettel csókolnom kezéd!

H. László

Ki vagy te szép fiú?

Agnes

Boldogtalan!

H. László

E' név alá sok ember tartozik.

Agnes

De én megérdemlém, hogy az legyek.

H. László

1060 Az kár. Különben még elég időd van,
Hogy megjavulhass. Szólj, mit tehetek?

Agnes

Vígy el magaddal!

H. László

Ketten egy lovon

Nem ülhetünk.

Agnes

Oh kérelek! ne tagadd meg
Ezen kegyet.

H. László

1065 Nem kegy; de megtagadnám,
Ha asszony volnál is.

Agnes

'S ha az vagyok?
Ah isten mentsen! 'S még is nagy szigorral
Bánnál magaddal illy gyöngéd dologban.
Mátkás vagy bár 's mátkádat szereted:
Te többre méltó mint csak egy leányra —

H. László

1070 Gyermek magad, 's már is gaz férfiak'
Hitén vagy. — Mít csináljak e' fiúval?

Agnes (*félre*)

Szent istenem! minő e' Hunyadi!

H. László

Nincs vétked, a' miért üldözzenek?

Agnes

Szerettem.

H. László

Illy korán.

Agnes

'S hűtlen valék.

H. László

1075 Bolond, ki bizott éretlen korodban.
Ez nem nagy vétek.

Agnes
Istenen kívül
Nincs a' ki joggal számot kérjen érte.

H. László
Úgy isten lássa, mit teszen veled.
Tudsz írni?

Agnes
Oh igen!

H. László

1080 Szentgyörgyi! Úgy hát irnokom léssz!

Bodó
Mit kívánsz?

H. László
Adj egy lovat
E' kis diáknak és vidd el magaddal!

Agnes
Oh nem! ne hajts el tőled. Én veled
Kivánok menni, bár mi rossz szekéren,
1085 És csak lovon ne: egyszer levetett;
Azóta félek.

Bodó
Furcsa kis diák!
Kár hogy nem asszony!

Agnes
Kérlek Hunyadi.

H. László

Jó: hát maradj! podgyászaime felett
Elülhetsz a' szekéren.

Agnes

(*Hunyadi' keze után nyul*)

Köszönöm!

H. László

1090 Te sírsz fiú? kár hév könnyüidért,
Mefagynak ott künn; mert kemény idő van.
De im barátink várnak. Mehetünk?

Madarász

E' pillanatban; mind együtt vagyunk.

H. László

1095 Úgy hát menjünk együtt. Ne félj fiú,
Egész a' vízíg szárazon maradsz.
Menjünk barátim vígan. Hagyjatok
Minden szekéren zászlókat lobogni,
Hogy minden ember lássa mint fogadjuk
Nándorban a' királyt és új apámat.
(*Mind elmennek*)

NEGVEDIK FELVONÁS

(Tábor)

(Czillei, Lamberger, utóbb Henrik)

Czillei

Nos hogy találtad Nándort?

Lamberger

Üresen.

Az őrsereg, ha annak mondható,
Vagy kétszáz rongyos ember, csonka, béna;
5 És összekarmolt arcok, olly keserves
Alakban, mint a' harczt megtepte őket.
Testben 's ruhában rongyosabb hadat
Nem láttam életemben. Fegyverök
Csak romladék: fejetlen buzogány
10 És összetoldott kopják; kardjaik
Mint a' fűrész; fogok van és nem élők:
Inkább favágni, mint harczhoz valók.
Ijedség látni: mint az őszi darvak
Fűtöznek a' melegtelen napon;
15 De vad szemökben most is ég a' harczt,
'S rejtett düh hallgat elzárt ajkokon.
És mindenütt vér. Undok látomány!
A' vén falon 's a' merre lép a' láb,
Vérfoltokat láthatni. És kívül
Egész vidék embercsonttól fehér.

20

Itt ott a' holló, kánya 's vad ebek
Harczolnak még egy elhullt törökön.

Czillei

Nagy ütközet volt. És a' vár erős?

Lamberger

25

Elég erős, de piszkos és goromba.
A' réseket bevarrták mindenütt.
Ez egyben nem tehetni kifogást.

Czillei

A' vár tehát erős. — A' földalatti
Tanyákat nem láthattad?

Lamberger

Sőt igen.

30

Egy szűk tanyában jártunk. Két halott
Feküdt a' földön, 's vagy négy haldokolt.
Egy másik, mellyet még foltozni kellett,
Golyókkal csaknem tömve volt.

Czillei

Tehát

Csak ember nincs elég. Most köszönöm
A' hírt, lovag. Pihenj ki táboromban;
Aztán, ha tetszik, visszajősz velünk.

Lamberger

35

A' mint parancsolod! (El)

Czillei

Szegény lovag!

Szeret beszélni, 's én kihallgatám.
Ezért egy évig hálás lesz irántam.
De én nem azt hallám, mit ő beszélt.
Ő mint egy érzékeny szabó csak a'

40 Ruhák' sebeit vizsgálta, de nekem
Tudatlanul jó híreket hozott,
A' nagy merényhez, mellyre készülök.
Csak egy nem tetszik: Giskra elhagyott.
Féltette medvebőrét, nem szeretné
45 Itt hagyni bundának. De szót szegett,
'S előttem többé nincsen hitele.
(*Henrik közelít*)

Czillei

Ki az? ki vagy? Ne jőj közelb; felelj!

Henrik

(*leveszi állszakállát*)

Ej ej uram! hát már nem ismered
Hű sólymodat?

Czillei

Te Henrik! illy alakban?

Henrik

50 Magad kívántad.

Czillei

Nos mi hír? mi hír?
Hogy van derék ipam?

Henrik

Ép és erős,
Mint a' vas, mellyet oldalán visel.
Kemény vitéz, még a kenyeret is
Karddal metéli. 'S milly étvágya van!
55 Egy sült bivalborjú volt asztalán,
Midőn bevittek. Pusztító keze
Szétszedte azt egy pillantás alatt.
És szomja! mint a' puszta homoké.

Czillei

Magas szál ember nemde?

Henrik

Óriás!

60 Kilenczven évig kelle nőnie,
Hogy olly roppant legyen. Leült
Hogy szembe nézhessen velem: különben
Túl nézett volna rajtam. Rendkívül
Örült, hogy végre hírt hallhat felőled.
65 'S hogy e' levélbe nézett, szemeit
Kezdé törölni: úgy sírt mint a' gyermek.

Czillei

Érzékeny ember! Lám, még van szives
Barátom a' világon.

Henrik

Itt a válasz.

Czillei *(olvas)*

70 „Készen vagyok mindenre. Légy serény
Ügyes, kitartó. A' meggondolásnak
Ne hagyj időt. Az illy tethez serény kéz
És bátor szív kell, nem meggondolás.”
Mit nem tud a' vén deszpot! Úgy van, úgy!
Itt csak serény kéz adhat jó sikert,
75 'S az nem fog elmaradni. Pusztá vár,
Könnyen hívó, bolond jószágú nép,
'S velünk vagy négy ezer markos legény,
'S a' két Hunyadinak nincs többé feje.
Ürügy találkozik ha elveszének.
80 Te még is itt?

Henrik

Várom parancsodat.

Czillei

80 Igen. Maradj itt. Vagy nem. Menj a' várba
'S kísértsd meg, és szegődjél, ha lehet,
Akármiféle szolgának Hunyadhoz.
Lehet, hogy ott szükségem lesz reád.
85 Indulj!

Henrik

Jutalmat várnék, jó uram!
Erszényem olyan mint a' fujtató;
Üres szelet köhécsel; féltennem kell,
Hogy sorvadásba vész.

Czillei

Rosz gazda vagy.

Henrik

90 Sőt rendkívül jó. Még hús aranyom
Maradt az útról, 's egy rácz kalauz
Elnyerte koczkán.

Czillei

Hát koczkázol is?

Henrik

Csak gazdaságból, mert úgy is meginnám.

Czillei

95 Mind ilyen a' művész. Fogd e' csomót,
Tán vissza hozza vesztett pénzedet,
'S ha elfogy, kérj. Láss dolgodhoz serényen.

Henrik

Megyek, 's szegődöm, hogy készen találj. (El)

Szolga (jő)

Uram! királyunk nyugtalankodik.

Czillei

Tüstént megyek. (*Szolga el*) Nem látta Máriát.
Egész uton távol tartottam őt:
100 Annál nagyobb lesz vágya. 'S érdekem,
Hogy azt neveljem. Most meghitteimnek
Parancsot osztok, aztán indulunk
Nándor felé. No! döfös Hunyadi,
Egyél, igyál és nézd meg e' világot.
105 Megesküvém, hogy üdvözítelek,
'S mint jó apád megtartom szavamat. (*El*)

(*Nándor. László laka*)
(*Szilágyi, H. László*)

Szilágyi

Tehát kormányozó lett Czillei,
'S főkapitány a' kényes Ujlaky?
Elgondolám biz azt. 'S azért nem is
110 Volt kedvem ott mulatni. 'S a' mi több,
Ti új apát nyérétek. Szép dolog,
Ha istentől van; ámbár a' bitó,
Habár arannyal volna is borítva,
Nem ér meg annyit mint egy sírkereszt
115 Szegény, de jámbor ember' hamvain.
De semmi, most már jó helyen vagyunk,
'S bevárjuk őket. A' napokban itt
Egy német sunnyogott. Nagy kandisággal
Tekintgeté a' várat 's telve volt
120 Csodálkozással. Meghordoztatám,
'S nem látott semmit, mert a' hadakat
Mind rejtve tartom. Ő, vagy más akárki
Nem láthat mást, mint kór vitézeket,
Kik föl 's alá lézengenek. 'S tudom
125 Örvendetes hírt vitt meg elleninkhez,
De mink azért itt jó karban vagyunk.
Most távozom, is mindent elrendelek,
Hogy a' királyt méltólag elfogadhasd.

H. László

130 'S én addig asszonyinkat múlatom.
De bátya, még egy szót. Ha mind együtt
Lesznek barátink, egy titkos tanát
Kell tartanunk.

Szilágyi

Tudod hogy gyűlölöm
A' titkolózást.

H. László

Jó bátya, hát miért
Rejtéd a' vár' aljába hadaid'?

Szilágyi

135 Az más. Egyébiránt te tudhatod
Miért kívánod így.

H. László

Nagy ok miatt.
Egy undok árulás van ellenünk,
'S vérnek kell folyjni.

Szilágyi

Vérnek? ne beszélj!
És árulás? mondád.

H. László

140 Van a' bizonyosság.
Kezem között

Szilágyi

Hadd folyjon, ha kell,
Ez férfi munka lesz.

H. László

Miről beszélsz?

Szilágyi

A' vérről, jó öcsém. Egyébiránt
Tanácstalan ne fogj hozzá magad:
Éjfél előtt még itt nálad leszünk,
145 Megtenni készek, a' mit merni kell.
Tehát közelg a' vész. Nem gondolám,
Hogy illy korán, de annál jobb: a' lég
Tisztább a' vész után. Villám, halál!
Mi jó, hogy e' vár még kezünk alatt van.
150 Különben mint az ürgét a' mezőn
Kiöntenének. Még az este hát,
Addig ne szólj, rekeszd be titkodat,
Mint a' kopót szokás, idő előtt
Hogy fel ne verje a' kívánt vadat.

H. László

155 Nyugottnak látsz, és ilyen maradok.

Szilágyi

Úgy jó. Mulass az asszonyokkal, és
Lopd el szemökből a' nyájas mosolyt.
Ne félj öcsém! mennydörgős háború!
Szeretném látni azt a' vakmerőt,
160 Ki téged bánt, míg én is itt vagyok.
Jerünk öcsém, vegyünk lélekzetet,
Az isten' lége még ki nem fogyott!

H. László

Tudod hogy Czillei nagy hadat hozott?

Szilágyi

Be nem bocsátjuk.

H. László

Egy lelket se, bátya!
Szilágyi

165 Nem egy kutyát, öcsém! Ebben marad! (El)
(Agnes egyedül, később Mátyás)

Agnes

Ah istenem! minő helyen vagyok.
Kemény és titkolódzó férfiak,
Kiknek beszéde vér és árulás.
'S közöttük én hölgy, férfinak hazudva,
170 Számüzve attól, a' kinek kegyéért
Szerelmet adtam, kétes idegen
Az új tanyán, hová felvettenek,
Kitéve minden sorsnak, mit tegyek?
Istennek anyja, gyenge hölgy te is,
175 Ámbár erényes 's hozzánk nem hasonló,
Hallgass meg engem elveszett leányt.

H. Mátyás (könyvvel jő)

Kegyetlen ember volt e' Tacitus!
Míg egy lapon keresztül gázolok,
Kifárad elmém. Mint a' bűvölő
180 Palaczba zárja órjas szellemeit,
Úgy fojt ez néhány sorba egy világot,
Melly rendkívüli dolgokkal tömött:
Csatákkal bős, és pártokkal vizályos
Idők, mellyekben ádá az a' béke is;
185 Hol orgyilok, csel, méreg, hitszegés
És honfi háború, testvérölés
Váltják fel egymást, borzasztó cserével.
Istentelen kor! (becsapja könyvét) A' patvar vigye.
De ezt is tudni kell. Jó püspökünk
190 Ért a' dologhoz 's ő nagyon dicséri:
Azonban én csak Caesart szeretem,
Jön, lát, és győz. És — hát ez kicsoda?

Agnes

Nagy isten! nem vagyok magam. (*távozik*)

H. Mátyás

Hohó!

195 Ifjú barátom, állj meg egy kicsint.
Hadd nézzünk szembe. A' mennykőbe is!
Hiszen te sírtál? és minő szemekkel!
Ez nem szabad. Jer, vesd el gondodat,
'S víjunk egy kissé, az majd földerít.
(*Kardokat hoz*)

Agnes

Én félek a' vastól.

H. Mátyás

Manóba, hát

200 Minő legény vagy? végy szoknyát magadra,
Ha víni sem tudsz. Ám no, nem haragszom:
Beszéljünk szépen. Hát mi vagy fiam?

Agnes

Irnok.

H. Mátyás

205 Diák vagy? Oh hisz ez derék!
Végtére bátyám még is felcsipett
Egy kis diákot a' ki fiatal
'S nem olyan mint a' fonnyadt paprika.
Csinos kölyök vagy, 's egyszersmind tudós.
Nagy ritkaság! De lássunk a' dologhoz.
Olvasd el ezt a' két sort 's magyarázd meg.
210 De jól vigyázz hogy meg ne fogjalak.

Agnes (*félre*)

Jó kedvü gyermek, tréfálok veled
'S tán megmenekszem. (*átveszi a' könyvet*)

H. Mátyás

No's mit mond a' könyv?

Agnes

Azt, hogy te az ifju bánnak öcscse vagy.

H. Mátyás

215 Azt isten ember tudja, Tacitust
Kivéve, kit te meghazudtatál.
Mi van tovább?

Agnes

Hogy nem tudok diákúl.

H. Mátyás

Oh szép barátom! így nem alkuszunk.
Birkózni csak tudsz. Jer, ki ügyesebb?

Agnes

Ne, kérlek!

H. Mátyás

Nem, nem, meg nem szabadúlsz!
(Üldözi)

Agnes

220 Bocsáss, hiszen beteg vagyok. No lásd
Elejtém könyvedet.
(Huzakodás közben a' könyvet elejti)

H. Mátyás

Mi a' tatár!

225 Hát így vagyunk? No már azt mondhatom
Te szép diák vagy. Hát hol a' bajúsz?
És a' szakáll? Még híre, hamva sincs;
De annál több a' haj. Tehát azért van

Olly könnyen síró gyermekes szemed?
Ej ej! az én példás és szigorú
Bátyám magának illy diákokat tart?
No ebből szép kis tréfa lesz. Ha fedd —

Agnes (*letérdel*)

230 Az istenért, irgalmazz, könyörülj!
Bátyád engem mint elhagyott fiút
Nagy kérelemre vett fel, és ha tudná
Hogy nő vagyok, meghalnék szégyenemben.
Oh istenem! ki szán meg engemet?

H. Mátyás

235 Ne sírj, ne sírj, azt nem szenvedhetem.
Ő hát fiúnak tart? Az meglehet;
Hisz ő nem is lát mást mint Máriát.

Agnes (*félre*)

Oh boldog hölgy!

H. Mátyás

De annál derekabb,
240 Hogy én tudom, mit ő nem is gyanít.
Légy nyugton: én olly hallgató tag leszek
Mint a' ki ezt a' könyvet írta volt.
Jer ülj le mellém, szóljunk okosan.

(*Leülnek*)

Tehát kisasszony vagy, 's azért nem értesz
Diákul és a' víváshoz, 's azért
245 Birkózni sem mersz? az természetes.
Hisz én erősebb volnék, azt tudom.
De most már bírod hallgatásomat:
Köszönet' fejében jót tehetsz velem.
Akarsz-e?

Agnes

Oh parancsolj! mit tegyek?

H. Mátyás

250 Caesar, segíts!
Te szép vagy, és bizonynyal ismered
Már a' szerelmet. Én sokat tanúltam,
De könyveimben erről semmi sincs,
Vagy olyan a' mit meg nem foghatok.
255 Mondják hogy hozzá semmi nem hasonlít:
Hogy édesb mint a' méz, és lelkesítőbb
Mint a' bor, és sokkal mulattatóbb
Mint a' vadászat, harcz, táncz, lakoma,
'S gyönyörtelibb mint minden öszvesen,
260 Mit ember kéjest ismer a' világon.
'S csodálatos, ha szép hölgyek' szemével
Találkozom, ha őzi termetet
És látok gyöngén hullámzó kebelt,
'S a' gyöngy fogaknak bíbor partjain
265 A' legszebb hangnak hallhatom zenéjét,
Úgy tetszik mintha sejténém mi az?
De látni és csak hallani 's nem egyéb?
Ez nem lehet valódi szerelem.
Fejtsd meg nekem, mi az valódilag?
270 Mi az, mi benne olly kívánatos?
Mi gyorsaságot ad a' lassunak,
Hidegnek lángot, a' dőrének észet,
De örülést a' bölcsnek, és halált
A' mély szívűnek. Mondd, kérlek mi az?
275 Szóval, taníts meg engem is szeretni.

Agnes

Ha olly veszélyes, jobb ha nem tudod meg.

H. Mátyás

Sőt ép' azért kívánom tudni: én
Veszélyt ohajtok, hogy legyőzzem azt.

Agnes (*félre*)

280 Bár én feledni tudnám. Jó fiú,
A' mit kívánsz, az romlásodra lesz.

H. Mátyás

Te nem figyelsz rám?

Agnes

Sőt igen nagyon.

(*Magában*) Feldúljam most ez ifju' kebelét?
'S bűnnel fizessek e' háznak, hová
Atyailag felvettek ismeretlent?

H. Mátyás

285 Te nem felelsz?

Agnes

Isméred a' királyt?

H. Mátyás

Csodálatos kérdés. Mint magamat.

Agnes

Hogy tetszik ő neked? Kérlek, felelj.
Megfejttem aztán, a' mit kérdezél.

H. Mátyás

290 Te csak játszol velem. De ám legyen.
Meglátom mit felelsz majd. És előre
Mondom, bolonddá nem hagyom magam'
Tétetni általad.

Agnes

Nyugodt lehetsz.
Hogy tetszik arcza és egész alakja?

H. Mátyás

Igen szelíd, jó ember.

Agnes

Azt tudom.

H. Mátyás

295

'S aztán — különben, nem tetszik biz az,
Köztünk maradjon, mert nagyon puha
És férfiatlan. A' vén Czillei
Rosz ételekkel tartja, úgy hiszem.

Agnes

300

Korán sem. Jól él, sőt királyilag,
'S mindenben józan és mértékletes,
Egyet kivéve.

H. Mátyás

'S az?

Agnes

A' szerelem.

305

Alig korosb náladnál, kezdte már
Ismerni ezt a' gyászos szenvedélyt,
Mielőtt tanúlt 's kifejlett volna még
'S megérett volna testi lelkileg.
A' gyermek férfi lett idő előtt,
'S a' férfi gyenge asszonyná puhult.
(Mátyás szórakozottan egy könyvet forgat)
Mellette nézd meg bátyádat.

H. Mátyás

Hiszen te

Másról beszélsz.

Agnes

310 Sőt épen a' dologról.
Tekintsd meg őt, milly délczeg férfi az?
Helyén van minden izma, mintha isten'
Kezétől most vált volna meg, derült
Arczán, szedetlen szőlő' hamvain,
315 Nem látszik még a' szenvedély' keze.
És mozdulatja mint aczél idegzet'
Rugalma, könnyü, biztos és szabad.
Ép mint a' csillag, éber mint a' nap
És szép!

H. Mátyás

(szavába vág, felugrik)
Elég!

Agnes (magában)

Féltékeny a' legény.
(Fenn) Szebb minden férfinál, kit ismerek.
320 De ő, fogadni mernék, hogy bevárta,
Míg teste fejlett, lelke megszilárdult.
Ő apja mellett munka 's harcz között
Nevelkedék, 's míg mások lány szerelmek
'S tivornya közt avattak férfiakká:
325 Ő vérmezőkön edzé fel magát,
'S jobb napjait csatákkal írta be.

H. Mátyás

Azt véled, én tán nem láttam csatát?

Agnes

De ő vivott és vérzett a' csatán,
330 'S apád után, mint híre' és neve'
Méltó utódját nézi őt e' hon.

H. Mátyás
Távozz'.

Agnes
Haragszol?

H. Mátyás
Távozzál ha mondom.

Vitéz
(*ki az ajtóban megjelent, 's őket kihallgatá, visszavonultában*)

Most egyszer jó kezek közé került. (*benn*)
Mátyás!

H. Mátyás
Mindjárt. — Te még is itt mozogsz?
(*Agnes búsan el*)

H. Mátyás (*utána indul*)

335 Bocsáss meg, nem haragszom, sőt mi több,
Becsülni kezdlek, és talán szeretni.
Még majd beszéljünk erről többet is.
De most siess, most, látod, nincs időm.
(*Agnes el. Mátyás felveszi Tacitust*)
Teringettét! ha ezt Vitéz apus
Meglátta volna.

Vitéz (*kilép*)

Mit csinálsz fiam?

H. Mátyás

340 Tacitust olvasgatom.

Vitéz

Nagyon jeles könyv.
Ez megtanít, miként silányodik
Az ember és kor észrevétlenül,
Ijesztő gyorsasággal, 's milly nehéz

345 És lassu gyógyulással vetkezik ki
A' gyáva létből, mellybe sűlyedett.
De most talán elég volt; jer mutasd meg
A' várat és az ütközet' helyét.

H. Mátyás

Örömmel! oh én itt mindent tudok.
Most egyszer én is mestered leszek.

Vitéz

350 Úgy illik, a' ki mit tud azt tanítsa.
Tehát induljunk.

H. Mátyás

Csak kardot hozok.
Apám köté fel e' kardot nekem,
Szeretném látni a' ki elveszi.
Menjünk atyus 's ne rettegj semmitől. (El)

(Várfal)

(H. László, Henrik, utóbb Országné és Mária)

H. László

355 És a' levél mit Brankovicsnak adtál?

Henrik

Csak másolat volt.

H. László

Így hát Czillei,
Ki választ nyert az elküldött levélre,
Meg van nyugodva, 's rád nem is gyanakszik?

Henrik

360 Olly távol a' gyanútól, hogy naponként
Parancsát várom téged és öcsédet

A' más világra átszállítani.
Azonban most csak azt parancsolá:
Szegődjem hozzád és szolgáljalak.

H. László

Okom van hinni a' miket beszélsz,
365 És férfiasnak látom a' boszút.
Ohajtanám azonban, ha szabad
Barátilag tanácslanom: boszúdat
Tovább ne vinnéd. Hölgy, ki nem szeret
Bennünket, vagy ki fényért, csillogásért
370 Elád szerelmet és becsületet,
Nem érdemes hogy megtiszteljük őt
Fájdalmainkkal. A' mi engem illet,
Nekem te nagy szolgálatot tevé;
'S ha még ez életben, miként hiszem,
375 Lélsz vágyaidhoz illő munkakört,
'S ügyet, mellyet kivínod érdek és jog
Vagy tiszta kebled' büszkesége hajt,
Vagy végre — isten ójon e' csapástól —
Érzelmid' láza, végzet, emberek'
380 Ármánya bajt, vészt hoznának fejedre,
Emlékezzél, hogy él egy Hunyadi,
Kinek barátja lól.

Henrik

Oh Hunyadi!

Ha én helyetted volnék, olly hatalmas,
Becsülve és szeretve mindenektől,
385 Ezen kebellem, mellyet még nem ismersz,
De mellynek olthatatlan szomszja van
Egy jobb világ és tiszta lég után;
Egy nagyszerű pusztítást kezdenék,
'S meg nem nyugonnám, míg a' nagy világ'
390 Egy része, mint az isten megteremté,
Ki nem tisztúlna emberek' gyomától,
Hogy volna egy pont, a' hol a' becsület
És a' kifáradt érdem megpihenjen.

H. László

395 Ifjú barátom, minden jobb kebelt
Gyakorta száll meg e' vágy: nagyszerű
'S istenhez illő munkát végzeni.
De a' világba lépve 's úgy találva,
Hogy a' nagyobb rész, még a' jobbak is,
Félelkező nép, hamar kifáradó
400 A' jóban, és hű csak hibáihoz,
Ezt látva 's többször kárunkkal csalódva
Fogy a' bátorság 's alkudozni kezdünk.
'S a' fényes és gyors villámtűz helyett
A' lassu, munkás nap' hevét becsúljuk.
405 Azonban várd be: a' mit tenni kell,
Tanúja léssz, hogy nem mulasztom el.
'S most házam a' tiéd is: légy ura
Veszélyes titkaidnak.

Henrik

Légy nyugott!

Ha el nem lopják, én nem veszem el. (El)

H. László

410 Jó Máriám! sokáig hagytalak.

Mária

Ki volt az ember, a' kivel beszéltél?

H. László

Megmondom egykor. Róla most csak ennyit:
Ha láthatnád ez ember' kebelét,
Iszonynyal néznél annak mélyibe,
415 Hol a' sötét haragnak lángjait
Egy még sötétebb bánat' éje nyomja.

Mária

'S ki hozta őt ez állapotra?

H. László

Hölgy.

Mária

Oh istenem! Ki fogja őt megint
Életre hozni?

H. László

Férfi, ő maga.

Mária

420 Milly büszke vagy! de én csak így szeretlek.
Téged miattam ilyen sors nem érhet.

H. László

'S ha még is érne balsors, nem miattad.
De más miatt; ha érdek és vizsály
425 Szakasztanának olyan emberektől,
Kiket szeretsz —

Mária

Kit úgy mint tégedet?

H. László

Ha ellenségem lenne még atyád is. —

Mária

De ő barátod, hidd el. Istenem!
Te olly kemény vagy hozzá.

H. László

430 Nem kétkedem; de még idő jöhet,
Midőn e' kérdés megfejtést kíván.
Megbocsáss!

Mária

Az isten látja lelke'm!

H. László

Köszönöm.

Én biztam benned, 's még is jól esett,
A' mit hívék, szavadból értenem.

Országné (*közelít*)

435

Nézzétek! én is leltem valamit.
Egy szép kicsin tört, 's tán épen török mű.

H. László

Valóban az, 's még a' legjobb fajú.

Mária

(*Nézegeti 's vissza adja*)

Ah! vér van rajta!

Országné

Annál becsesebb:

Megtartom férjemnek, ha engeded.

H. László

440

Oh kérlek! Ámbár ő nehéz csatákban
Saját kezével szerzett illyeket,
Ezt tőled még is szívesen veendi.

Országné

Meg is kívánom. És most —

H. László

Igen!

Ha meg nem untok, folytatom tovább.

Távol hang

Dicsértessék az úr' neve!

445 Országné és Mária
Mi volt ez?

H. László

Az őr kiált. Látjátok őt a' tornyon?

Mária

Szent isten! milyen szédítő magas.

H. László

A' legmagasb a' várban. Itt valánk
A' legmerészebb harczy tett' tanúi.
Nézzétek ott a' csonka fedelen,
450 Mellyről a' kúpot szélvész hordta el,
Őrök vigyáztak éjjel és naponta;
De puszta lón, midőn a' harcz kitört,
Mert minden férfi ütközetbe ment.
Félszázézerrel jött most Mahomet;
455 Düh, kénytelenség 's a' nyert diadalmak'
Rögzött reménye hajtá harczba őket;
Mi hittel álltunk a' szám ellenébe,
Szent jelszavunk volt: isten és haza.
És forrt, dühöngött a' harcz, ingatag
460 Szerencselábon mind a' két felé.
'S egyszerre ím rémes sivalkodás
Tör át a' légen. Egy merész pogány
Felküzdte a' toronyba, 's tetején
Lobogtatá a' félhold' zászlaját.
465 Meghűlt a' vér a' legjobbokban is,
Mert a' riadt nép csüggedt küzdeni.
De nem sokára a' pogány megett
Egy más alak jelent meg; felszakasztá
A' már kitűzött zászlót, s vakmerőn

470 Megtámadá az izmosabb pogányt.
Közöttük most dühös viaskodás
Keletkezék a' két hadfél előtt.
A' harcz megállni látszott, mindenek
Figyelme rajtok függve, mintha sors
475 Rendelte volna, hogy helyettök e'
Két ember győzzön, várták a' kifejlést.
Az nem sokáig késett. A' magyar
Unván a' hosszú harczot, a' tető'
Széléhez toltá a' makacs pogányt,
480 'S ott átölelvén, rettentő halálra
Magával a' mélységbe ragadá.

Országné és Mária
Rémületes!

H. László

Szörnyet halt mind a' kettő,
'S egy sírban a' legbátrabb férfiak
Most itt nyugosznak a' torony' tövénél,
485 Félhold 's kereszt alatt. De a' harcz nyerve lőn.
'S Konstantinápol' hódítója szégyent
És félszemet vitt Nándorvár alól.
(Bodó jó)

Mi hír Bodó?

Bodó

Épen most érkezett

Királyi őrsereggel Rozgonyi.

H. László

490 Az jó barátunk. Kérlek menj, bocsásd be
'S fogadd el őt nevemben. (Bodó el)

Mária

De még magadról semmit sem beszéltél?

H. László

495 Mit szóljak? én is a' harcban valék,
'S küzdöttem ott legjobb erőm szerint.
'S ki nem tevé azt? Mind viaskodánk.
Közepette jártam vésznek és halálnak,
'S akarta isten, hogy tiéd maradjak.

Mária

Vedd érte leghőbb hálámat, nagy isten!

H. László

500 Most nézzetek le: itt bucsúzik el
Hazánktól a' Duna.

Országné

Melly dicső folyam!

Mária

Erősbnek látszik, mint nálunk Budán.

H. László

505 'S mély mint a' tenger. Itt már jó szerint
Honunknak minden cseppje benne van,
'S mielőtt kimenne, vég üdvözetül
Még összegyűjti bús hullámaid.
Megállni látszik, mintegy kérdezőleg:
Megyünk-e mink is partjának lakói?
Vagy szűtlenül magát eresztjük el
A' puszta tengerhez, hol idegen,
510 Hol a' magyar szó' hangja ismeretlen.

Országné

Úgy szólasz róla, mint egy szerető;
És arra méltó is; de én ha mátkád
Találtam volna lenni, félténélek.

Mária

515 De én nem féltlek tőle Hunyadi,
Mert biztosomnak vallom a' Dunát.
Midőn sokáig olly távol valál,
Gyakran megálltam néma partjain,
Titkot sohajtétek a' szellők közé,
520 Mellyek sudamló árjain repültek.
'S ha néha mintegy visszajőni látszott,
A' délszelek vervén hullámaid,
Hittem csalódva — mért nem volt igaz! —
Hogy a' habokban mátkám' szíve forr,
És választ adni küzd a' part felé.

H. László

525 Ábrándozóm! mi szépek álmaid!
De a' mi nem volt, úgy van: most szeretlek.
(Országnéhez)
Bocsánat, szép hölgy!

Országné

Mért?

H. László

Hogy untatunk.

Szerelmeinkkel.

Országné

Olly üres kebelnek
Tartasz? Haragszom rád.

Mária

530 Mert jó hírt mondok: férjed már közel van.
(Ágyulövés)

Országné

Jaj istenem! tán ellenség közelget?

H. László

Csak férjed 's a' király.

Országné

Csak? Oh gonosz bán!

Csak férjem? Várj, ha nős léssz, visszatorlom.
De nem, hisz akkor téged kellene
535 Gunyolnom, édes Máriám. Tehát
Csak megbocsátok egy feltét alatt.

H. László

És az?

Országné

Hogy minden ellenségidet
Úgy győzd le, mint most győzve vagy magad.

H. László

540 Nagy lelkü vagy! 'S most, drága hölgyeim,
Tiszttem parancsol.

Mária

Mink is elmegyünk.

Országné

Minden bizonynyal. Láss a' király
Hogy Nándorvárban nem csak katonáktól —

H. László

De a' magyarnők' legnemesbitől
Lesz üdvözölve.

Mária

Oh Lászlóm!

Országné

545

Te mondád
'S mink elfogadjuk. Ah ismét lövés!

H. László

Közelgenek. Megérjük újra, mit
Sok századig nem láttak őseink:
Nándor királyi vendéget fogad.

Országné

550

Roszúl idézz, mert akkor a' király
Vivott a' várért, 's testvérháború
'S nagy vész követte a' dicső napot.

H. László

De a' hon felvirult, 's így jól idéztem.

Országné

Az isten adja!

H. László

Most, szép hölgyeim,
Menjünk fogadni a' magyar királyt!
(Elmennek)

(A' várkapu' tája belül)

(Szilágyi, Rozgonyi, Vitéz, H. Mátyás, Kanizsai, Bodó,
Madarász)

Szilágyi

555

Híjátok a' bánt: a' király közelg,
'S ágyúzzatok sűrűbben, hogy dörögve
Hirdesse a' lég a' vár' örömét! (sűrű ágyuzás)

Rozgonyi

Mit vagy teendő Czillei' nagy hadával?
Vitézeim zúgnak, hogy a' király

Nem bízik bennök, 's ennyi idegent
Hozott magával a' végvár alá.

Szilágyi

Szükségtelen fitogtatás. Azonban
Meglássuk, mit tegyünk.

*(Nép gyülekszik a' katonák' háta megett, kik két sorban
állva a' szín' belsején álló kaputól sikátort képeznek. Elül
hölgyek állnak. A' katonák között benn a' kapunál meg-
jelenik H. László)*

H. László

Bocsássatok hidat: jön a' király. *(Szilágyihoz)*
Kiadtad a' parancsot, hogy csak a'
Királyhoz tartozók jöhessenek be?

Szilágyi

Még nincs idő rá. Éreztetni kell,
Hogy haddal látogatni nem szokás.

H. László

Adjátok a' várkulcsokat! *(a' várkulcsokat átveszi)*
*(Király, Czillei, Gara, Ország, Bánfi, 's még néhányan
jönnek)*
*(Midőn a' király csaknem a' szín elejéig jött, H. László
elébe térdel, a' kulcsokat tartván)*

H. László

Felséges úr, vedd át e' kulcsokat,
Mikért apám sok terhes napokon
Küzdött, 's halálnak válva, meghagyá,
Hogy át ne adjam másnak mint neked.
Most teljesítem e' nagy megbízást,
575 Mélységes hódolattal nyujtom át

E' honfi véren váltott kincseket,
'S a' leghűbb szívvel esdeklem! ne vondd meg
Kegyed' 's bizalmad' tőlünk, gyermekeiktől
580 Egy olly apának, a' ki élete'
Zártáig érted híven fáradott,
Ki, mert közel volt a' királyi székhez,
Azért tevé csak lábát lépcsejére,
Hogy bármi vészben ingadatlan álljon.
585 Ki nem csak szóval: vész és harc között
Mutatta meg sok éven át, hogy érted
És a' hazáért élni halni kész.

Király

Mi tisztelők atyádat, és szerettük,
'S fiában is becsüljük őt: azért
Tartsd meg, nemes bán, e' várkulcsokat:
590 Légy olly vitéz és olly hű, mint apád volt.

H. László *(felkél)*

Elszántam tenni tőlem telhetőt.
Hűségemért isten legyen tanú,
'S torolja meg, ha egykor megszegem.
595 És most, királyom, légy üdvöz közöttünk.
Tanulni fogjuk pillantásaidból,
Mi az, mi felségednek jól esik.
Parancsúl vesszük, a' mit sejtjenünk hagysz.

Király

Fordítsd meg és vedd kérelem gyanánt,
600 A' mit parancsolunk. De ím elénk
Nők is mosolygnak. Ez szép fogadás.

Szilágyi *(hangosan)*

Fel a' hidat! már nem jó senki be.

Czillei

Hallád öcsém? hadunk kizáratik.
Ez árulás!

H. László

Ki szól itt árulásról?

Czillei

605 Mind, 's én a' főkormányzó, Czillei
Nyilatkozom, kész inkább visszatérni,
Mint túrni békén e' gyalázatot.

H. László

Erősen tévedsz, főkormányozó.
Itt visszatérni volna csak gyalázat,
'S ránk nézve bántás, mit nem érdemeltünk.

(Királyhoz)

610 Bocsánatot, felség, e' zaj miatt!
Ország' törvénye tiltja szigorún
Végyvárainkba külső hadakat
Bocsátanunk. 'S ezen felül, mióta
615 Hazánkba léptél, felséges személyed'
Védelme minket illet: gyávaság
És szégyen volna másra bízni azt.
Bízzál királyom! a' nagy Mahomet'
Győzői állnak itt melletted őrt.

Király

620 Én bízom bennetek. De, Hunyadi,
Jőj csak, mutasd be a' szép hölgyeket.

H. László

Örömmel! (éljenezés) A' nép üdvözöl, királyom!

Király

Üdvözllek nép és bátor katonák! (*újra éljenezés*)
(Lászlóhoz) Jól szóltam így?

H. László

A' legjobban, királyom!

Király

De most siessünk. Ah Szilágyi jó.

Szilágyi

625

Felséges úr! én rosz hírben vagyok,
Hogy a' mit érzek, fennszóval kimondom.

630

'S igaz lelkekre! nem hittem soha,
Hogy e' falak közt megtisztelhetem
Felségedet. De most itt vagy velünk
Lélekben és testben, 's én rendkívül
Örvendek rajt' 's kimondom magyarán:
Hozott isten, király! légy itt honn közöttünk.

Király

Add jobbodat, vitézlő férfiú!

Szilágyi

Igen kegyes vagy.

H. László

Most, uram király!

635

Ollyan kezét fogsz, melly minden csatán
Vagy tíz pogány főt vág le.

Szilágyi

Rágalom.

Felséges úr! valódi rágalom.

Király

Mert néha többet is talán?

Szilágyi

Csekélység!

Illy apróságot számba sem veszünk.

Király

640

Gyakran kívánlak látni, míg itt leszek.
Isten veled! most nézzük a' hölgyeket. (El)
(Czillei, Gara, Bánfi)

Czillei

Nem végtelen könnyelműség-e ez?

Gara

Mit várhatsz tőle mást? Egyébiránt
Jelenleg nincs mit félni.

Czillei

645

'S Ujlaky
És Giskra megszökének!

Bánfi

Ujlaky

A' várakért haragszik, 's Giskra félt.

Czillei

Nem hitszegő két ember az? De többé
Egyiknek sincs előttem hitele.
'S hadam kizárva. Mennykő és halál!

Gara

650

Fanyar dolog; de mit tegyünk vele?
Legjobb mosolygó szájjal venni be
'S elrejtenuünk a' méltó haragot.

Bánfi

Azt mondom én is.

Gara
És várunk időt,
Míg e' bántásért számot kérhetünk.

Czillei

655 Nem atyja vagyok-e? 's így nem bízni bennem!
Ez szemtelenség.

Gara

Csak Szilágyitól,
Mert vőm ezt nem teendé. Ám de ez
Végtére mindegy. Most már így vagyunk.
660 De itt sok hallgatónk van. Jőjtek.
Hozzám, ha tetszik, 's nyertek rá időt,
'S ott értekezzünk e' dolog felett.

Bánfi

Én azt teszem, mit példaszó tanít:
Ordíts a' farkasokkal!

Gara

Tedd te azt;
Én jobb időkre várva hallgatok.

Czillei

665 'S én felkiáltok minden szellemet,
Melly átkozódni 's öldökölni tud. (El)
(Rozgonyi, Madarász, Dörmő)

Madarász

No Dörmő! hát láttad a' királyt?

Dörmő

Láttam.

Madarász

'S örültél neki?

670 Dörmő
Örültem.
 Madarász

De úgy-e, Dörmő, nem örültél annyira, mintha még
egyszer olly nagyon örültél volna?

 Dörmő
Nem!

 Madarász

De ha azt mondta volna a' király: vitéz Dörmő!

675 Dörmő (*elragadtatva*)
Hóh uram!

 Madarász

'S kezedbe nyomott volna egy kis borravalót?

 Dörmő (*nehéztelve*)
Istennek ajánlom hadnagy uramat!

 Madarász

No ne haragudjál, Dörmő. Tudod, mi jó barátok va-
gyunk. Nesze, fogd ezt a' darab ezüstöt, 's igyál rajta
680 a' király' egészségéért és az országért.

 Dörmő

A' királyért? és az országért? Iszom, hadnagy! (*El*)

 Rozgonyi

Ez durva húség.

 Madarász

 Durva mint a' várkő,
Melly ellent áll az ostromló' dühének;
De jó barátoknak bátat 's enyhet ad.

Ez ember végig küzdte Hunyadi'
Minden csatáit.

Rozgonyi

Tisztes romladék.

Madarász

De még erősebb, mint sok palota.

Rozgonyi

Azt látni rajta!

Madarász

'S most, nemes vitéz,
Menjünk a' bánhoz egy kis lakomára.

Rozgonyi

Magam sem bánom; mert köztünk maradjon,
Nagyon szeretnék inni a' hazáért. *(El)*

(Királyi szállás)
(Czillei és egy szolga jőnek)

Jól van barátom, most már elmehetsz.
'S ha estebédre hínak, nem eszem. *(Szolga el)*
Nem éhezem, mert gyomrom tele van
A' rosz pofákkal, mellyek itt vigyorgnak.

(Körülnéz)

Ez hát a' barlang, mellyben lakni kell?
No mondhatom, királyi egy gödör.
'S melly pompás kényelem! kemény falak,
Kemény pad és szék, ágyak mint egy asztag,
700 És mindenütt kard: minden a' mi van
Kemény és durva mint az emberök.
És ím egy párnaszék is, de talán
Patkószegekkel tömve, hogy ki rajt' ül
A' lágy üléstől el ne korcsosodjék.

705 'S milly régi bársony! még talán nagy Árpád'
Csótára volt, vagy Hímes-udvarát
Lopá meg egy oláh húség, 's örökben
Hagyá utódinak. Szép szerzemény!
710 'S mint a' nyomokról látszik buzogánynyal
Porozzák minden reggel. Hihető
Itt lógatá lábát a' vén Hunyad,
És itt pihent a' birkozás után.
Szegény öreg! Most már jó dolga van.
Puhábban fekszik, mint itt lakva volt.
715 De én itt elveszek, megőrülök!
Zierer (*jő*)

Uram!

Czillei

Te itt vagy? Ördög és halál!

Zierer (*ijedve*)

Hát mit csináljak?

Czillei

Menj, állj tökfejre
'S pofozd magad napestig, mért nem adtál
Okosb tanácsot?

Zierer

Jó kegyelmes úr!

720 Hisz engem meg sem kérdezel.

Czillei

Bolondot

Kérdeztem volna. Ámbár most — igen
Most jó hogy itt vagy. Menj a' bán lakához,
'S ha ott nincs, a' városba szanaszét,
'S ha megtalálod, hozd el Henriket.

Zierer

725 E' perczben itt leszek.

Czillei

Hazudsz, az nem lehet.

Zierer

Azaz hogy —

Czillei

Lomha lajhár vagy, különben
Már úton volnál. Menj, nyargalj.
(Zierer sietve indul)

Megállj!

Nem patkány ment itt végig a' padon?

Zierer

Nem vettem észre.

Czillei (haraggal)

Mit? nem vetted észre?

Zierer

730

Én? sőt! azaz talán egerke volt?

Czillei

Dögvész reád és minden kárhozat!
Hát én hazudtam? Patkány volt ha mondom!
E' nép ha rá hagynák, kiirtana
A' föld' színéről minden törököt,
735 'S a' patkányt élni hagyja. Hozz nekem
Patkányvesztőt, a' nélkül meg ne jőj!

Zierer (megy)

Uramnak borzasztó jó kedve van! (El)

Czillei

A' hű eb elment, most hiába minden
Káromkodásom, nincsen a' ki azt

- 740 Részvétellel hallja. *(leül)* Én is enni menjek?
 Vaskos gölödényt és furkót egyem?
 És zsírban úszó káposztát? Utálom
 Ebédjüket jobban mint magokat.
 Borzasztó únalom bánt; mit tegyek most?
- 745 Nem onthatok vért, tervem füstbe ment.
 'S tűz és pokol! mulatni sem lehet:
 Az asszony itt mind hű 's becsületes.
 Gyalázatos fészek! Hol leljek itt
 Magamhoz illő társat? Az ördögöt
- 750 Hínám elő, de az magam vagyok.
(Agyudörgés. Czillei ijedve felugrik)
 Szegény kijátszott ördög, a' kit egy
 Rosz ágyu' bömbölése megijeszt.
 Bizonyynyal a' király ivott velök
 E' rongyos fészekért. Lakoztatok
- 755 Vig czimborák! De én nem jól vagyok.
 Nem jól vagyok. Lefekszem 's aluszom.
 Hunyadnak álma! — nem nem, az halál,
 Azt nem kívánom.
(egy belső szoba felé megy 's megáll)
 Milly sötét az est!
- 760 Fázom, vagy félek? Gyertyát hozzatok,
 Hejh szolga! hozz világot. *(Gyertyát hoznak)*
 Így tehát
 Most látok gondolkodni. Hunyadi-
 Fejekre játszám 's tervem füstbe ment.
 De titkomat megőrzém: nincs veszély.
 Most mit tegyünk? E' fajnak veszni kell,
- 765 Akármí áron. A' királyi álom,
 Mit a' barát a' nép' hitébe oltott
 'S talán szívökbe — el kell veszniök,
 Ha nem gyülném is, mint gyülnöm.
(Körülnéz)
- 770 Ki hallgat? senki, csak magam vagyok.
 Méreg, gyilok, gyilok, méreg — mi jobb?
 Ez a' miről álmodnom kell az éjjel.
 Hogyan? ha majd a' várból elmegyünk?

Vagy mézes szókkal táboromba csalnám
És itt vagy ott adnék vég lakomát?
Mind jó, igen jó, 's méreg vagy gyilok.
'S Henrik derék, bátor kezű legény.
Ezt rá bizom még, aztán megölöm.
Alunnom kell: nagyon fáradt vagyok. (El)

ÖTÖDIK FELVONÁS

(*H. Mátyás, Agnes*)

H. Mátyás

Gonosz merényre adtam magamat,
Azaz ha megtudnák, hogy elszökém,
De most már itt vagyunk. Ez a' király
Szállása.

Agnes

Vedd hálámat.

H. Mátyás

Semmi hála!

5 Csak azt beszéld el, mit keressz te itt?

Agnes

Itt honn vagyok.

H. Mátyás

Te honn vagy? Milliom
A' lelkét! tán biz' a' vén Czillei —

Agnes

Ne mondd ki azt a' gyűlöltöm nevet.

H. Mátyás

10 Te gyűlölöd? no már azt szeretem,
Bár ez kevés, mert én utálok őt,
A' vén bakot: kivánnám, volna kőből,
Erdőbe tenném vaczkort őrzeni.
Azonban engem még is rászedél:
15 Te Agnes, a' királynak kedvese —
Ne is tagadd, pirongó arczodon
Látom, hogy úgy van — és én Hunyadi
A' bűnnek szolgáltam kíséretül!

Agnes

Kegyetlen gyermek!

H. Mátyás

20 Gyermekek ám, de nem
Szolgának termett; gyermek, a' ki érez
És szégyent nem tűr.

Agnes

Istenem! de ha
Csak benned bíztam.

H. Mátyás

Szólnod kell vala,
'S én szolga által kísértetek el.

Agnes

Midőn jövének setétben, 's én remegtem,
Mondád: ne féljek; testvérnek nevezted.

H. Mátyás

25 Csak rossz magyar szokásból. 'S még az úton
Nem ismerélek így.

Agnes

Hagyj el tehát,
'S legaljasb tetted az legyen, hogy engem
Pártúl fogál, boldogtalan leányt.

H. Mátyás

Mért nem szeretsz hát úgy, mint a' királyt?

Agnes

30 Jobban szeretlek.

H. Mátyás

Szóval, meghiszem.
Azonban mindegy! Most isten veled! (*indul*)

Agnes

(*rövid habozás után megcsókolja*)
Isten veled, testvér!

H. Mátyás

Ravasz leányka!
Ezt már előbb is illett volna tenned.
Szád édes, mint a' Rózsamál' leve.
35 De most már egy tapodtat sem megyek.
Részeg vagyok — fejemben láng lobog.

Agnes

Az istenért!

H. Mátyás (*leül*)

Csevegjük át az éjet.

Agnes

Kérlek, könyörgök!

H. Mátyás

Én nem mozdulok.
(*Vitéz jő*)

Vitéz

Jól jöttem! itt van!

Agnes

Szent isten! ki ez?

H. Mátyás

(*daczosan ülve marad*)

Vitéz

(*lassan H. Mátyáshoz közelít 's kezén fogja*)

40 Jerünk fiam! már éjfél közelít.
Isten veled, szép hölgy! Vigyázz magadra:
Nagyon merész a' játék, mellybe kezdtél.

H. Mátyás

(*félre vonja Vitézt*)

Atyám! ha azt hiszed, hogy valami
Nem illőt tettem volna —

Vitéz

Nem, fiam!

45 A' legkisebbet sem. De társaságban
Jobb visszatérsz. És most szép az éj,
Mint a' teremtő' álma: csillagok
Irák le azt a' véges ember-észnek.
Most vissza menve oktatást adok
50 A' bolygó csillagokról. Jer, fiam.

(*El H. Mátyással*)

Agnes

Játék; de olyan, melly már elveszett:
Több életem nincs, mellyet rá tegyek.
Szegény leány! ki ád nekem segélyt?

55 Erénynek vén, a' bűnnek ifju még,
E' tömkelegben járatlan vagyok. *(szünet)*
De eltapodni nem hagyom magam'.
Bevárom a' királyt, 's ha úgy fogad,
Mint nem szeretném, akkor nincs erény,
60 Mellyet becsüljek többé: rosz leszek
Mint jó valék, de szívem gyökeréig,
Egészen az. Jó isten, ments meg engem!
(Bemegy)

(Hunyadi László' laka)
(Kanizsai, Bodó, Madarász)

Kanizsai

Az éj mulik, 's még László nincsen itt.

Bodó

Tüstént jön; a' királyt kíséri el.

Kanizsai

65 Urunk ma rendkívül jó kedvü volt,
'S nyájas kivált a' hölgyekhez.

Bodó

Nagyon.

Kanizsai

De ugyan miért rendelt László ide?
'S éjjél után?

Bodó

Kérdezd meg Madarászt
(Madarász elaludt, 's halkkal hortyogni kezd)

Kanizsai

70 Nem is kell kérdenem, már ő felelt,
De nem nekünk, talán a' szellemeknek;
Mert én nem értem.

Bodó

Nem? Pedig nagyon
Világosan mondá, hogy aluszik.

Kanizsai (*fülébe súg*)

Jön a' török!

(*Madarász ijedve felugrik 's Kanizsait torkon ragadja*)

Kanizsai

Mennydörgő! mefulok.
(*Nagy nehezen ellöki magától*)

Madarász

Mi az? mi baj?

Bodó

Csak egy kis tréfaság.
Kevésbe mult hogy meg nem fojtogattál.

Kanizsai

75 Pogány egy körmöd van, Madarász öcsém,
Éztán, ha alszol, karddal költelek fel.

Madarász

Bocsáss meg bajtárs, rossz alvó vagyok,
Boldogtalan dühvel rohanva meg
Mindent, ki álmaimból felijeszt.

Bodó

80 Tudod mit? eztán majd csak a' törökkel
Ébresztetünk fel, 's így egy éven át
Megfojthatsz néhány százat könnyedén.

Madarász

Hagyjátok el, szégyenlem dühömet.
De mért vagyunk itt ily későn?

Bodó

Talán

85 Inkább korán. Jőnek. Hallgassatok.
(H. László, Ország, Szilágyi, Vitéz jőnek)

H. László

90 Üdvözllek hajlakomban, uraim!
Foglaljatok helyet, 's bocsássatok meg,
Hogy székkal kínállak meg ágy helyett.
De főben járó dolgot kell kitárnom,
Mielőtt a' titkot rejtő éj mulik,
'S az isten ránk köszönti a' napot.

Ország

Figyelmezünk, beszélj!

H. László

Itt egy levél,
Mellynek veszélyes tartalmát kívántam
Megismertetni. Kérlek nézd, 's itélj.
(Országnek adja)

Ország (olvass)

95 „Tisztelt ipam! A' következő új évre egy pár labdá-
val kívánok kedveskedni; az oláh Hunyadi kölykek'
fejét értem, kiket apjok után ohajtok küldeni, csupa
kereszténységből, hogy minél előbb üdvezüljenek. Szán-
dékomb, hogy annál biztosabban horogra kerüljenek,
100 színleg kibékülni 's fiaimmá fogadni őket. Légy készen
minden mozgalomra. Szükség' esetében a' törökkel is
czimborálhatsz titkon; mert a' kigyópárt, ha fejét

levágtuk, még vagdalkozni fog. Jóban, roszban, barátod, vőd.”

(*Átadja Vitéznek*)

Vitéz

105

Istentelenség!

Kanizsai

Gyilkos áruló!

Madarász

Hunyadi, ha biztál bennem valaha,
Engedd ez ember' életét nekem.
Utczán vagy ágyban, táncz vagy bor között,
Vagy isten' egyházában, megölöm
110 Mikor kivánod. Kérlek add nekem.

H. László

Légy türelemmel!

Ország

Ez Czillei' keze.

Vitéz (*nézi*)

„Szükség' esetében a' törökkel cimborálhatsz.”

Kanizsai

Az árulót konczoljuk össze itt!

Vitéz

Nincs benne kétség, ez saját keze.
(*Szilágyinak nyujtja*)

Szilágyi

115

Én el nem olvasom, de elhiszem.
Nos jó öcsém, hát nem derék apát
Hozál magaddal?

Többen

Vész, halál reá!

Ország

120

Nem kis veszélynek magva e' levél!
Ha élve hagyjuk, ő veszt el soronként:
Ha itt megöljük, pártja áll boszút,
'S vizsálya dönti újra e' hazát!

H. László

125

Hozzá kell adnom, hogy már Brankovics,
Ki e' levélnek mását kapta csak,
Választ is írt, és érdemes vejétől
Fejünket várja. 'S bár mit végezzünk,
De tenni kell; mert ő sietni fog,
Ha nyílt erőszak nem segít, titokban.

Ország

130

Világos a' dolog, nincs haladék.
'S én azt hiszem, hogy ég és föld előtt
Jogod van őt megölni.

H. László

'S te atyám?

Vitéz

A' gyilkolás, fiam, mindig tilos;
De ha ki ez istentől elszakadott
Embert és országárulót megölné,
Vétkét bocsánandónak tartanám.

172

Szilágyi

135 Haljon meg! itt nincs más kigázolás!

Kanizsai és Madarász

Haljon meg!

H. László

Bocsássatok meg, én máskép itélek.
Ó engemet fiának fogadott,
'S mint e' levélből látszik, ellenem
140 Már akkor elszánt, gyilkos terve volt.
Meggondolék mindent, és úgy találtam,
Hogy illy veséig megromlott silány
Világcsalónak a' halál nagyon
Illetlen büntetés 's nagy tisztelet
145 Becsületes kard által vesznie.
Én hazám e' mirígyét 's ellenét
Mindennek, a' mi jó, erénynemű,
De a' ki gyáva s titkon dolgozik,
Nem testileg vágyom kiirtani,
150 'S vérével egy vad pillanat' dühének
Áldozni dörén; józanb mint heves,
Én szellemét kívánnám sérteni,
Mebélyegezni a' világ előtt,
Letépní homlokáról a' sima
155 Álarczot, nyiltan megmutatni őt,
Hogy mint gyalázat' szörnyét 's szellemi
Dögvést, utálat és köz megvetés
Pusztítsa el fájóbban, mint a' vas.

Szilágyi

Öcsém, nem értelek.

H. László

160 Én itt e' várban, nép 's király előtt
Hát világosabban.

Ezen levéllel vádolólok be őt,
'S kitárom ocsmány lelke' terveit.

Szilágyi

165 Az isten látja lelkem', jó öcsém,
Te úgy szólsz, mintha kedvet érszenél
Orgyilkot falni új apád' kezéből.

H. László

Ti kételkedtek?

Ország

Ez szelíd tanács.
Ha lelked súgja, tégy próbát vele.
De megjegyezd, hogy törvény és igazság
Hatalmasokra nem szolgál soha:
170 Vétken kaptva, mint a' sebhedett vad,
Úzók ellen bősültebb haraggal
Fordulnak vissza, 's a' megszégyenítést
Még óriásibb 's jobban tervezett
Gaztettel törlik el. 'S a' vakmerő bűn,
175 Nagysága által és mert sikerült,
Elveszti undok bélyegét 's neve
Erény 's dicsőség lesz a' nép előtt.

Szilágyi

Egy szóval, úgy jársz mint szegény apád,
Nagylelkű ő is, megkegyelmezett
180 Orgyilkosának. 'S az megszégyenült?
És megjavult-e? meg, de mint az ördög,
Mert egy helyett most két lelket kíván.

H. László

Az más: apámnak nem volt levele.
De ez bizonyosság ég és föld előtt.
185 Én e' levéllel arczul csaphatom,

174

Minden betűvel szégyent és kudarczot
Olvashatok reá. 'S ki védni merné,
Azt mondanám: orgyilkos' czimborája!
Olvasd ez írást, és hagyd veszni őt.

Madarász

190 Mi egy levél annak, ki szemtelen?
Ő eltagadja istenét, ha kell.

Szilágyi

Bízd rám öcsém, 's én őt felköttem
A' nagy toronyra. Aztán jöjenek,
Ha kedvök tartja, számot kérni tőlem.

Bodó

195 Bocsássatok meg, eddig hallgaték.
Kihallgaték mindent, 's készen vagyok
Határozatommal. Itt nincs más menekvés,
Mint a' halál. Haljon meg Czillei,
Hogy meg ne öljön bennünket. De nem
200 Teáltalad, nemes bán, és nem is
Kezedtől, várnok! Rátok a' hazának
Szüksége van, 's nem válnék díszetekre
Illy aljas és csaknem bakói tett.
Maradjatok ti tisztán, és mi hárman,
205 Még ifjak és csaknem nevetlenek
Végezzük el, mi hozzátok nem illik.
Ha számot kérnek, még ti szabadok
'S tiszták a' vértől, védelmünkre keltek,
'S mi e' levéllel mentendjük magunkat.
210 Ha a' levél ki nem ment, bizonyos
Hogy itt erőszak országol, 's nekünk
Miként nekik, vont fegyver lesz kezünkben,
Nyílt háború lesz, mellyben véget ér
A' gyáva fondorlás, 's vitézi kar
215 'S szerencse ád győzelmet vagy halált.

Kanizsai és Madarász

Bizzátok öt reánk.

Szilágyi

220 Bodó öcsém! te nem rosztat beszélsz,
Lelkemre mondom. Ámbár jobb' szeretném
Magamra venni a' terhet; de így jobb.
Lelkemre mondom. Mink el nem hagyunk,
Attól ne tartsatok. László öcsém?

H. László (*Bodóhoz*)

225 A' mit beszéltél, nem felejttem el,
Nemes szívű barátom. Most azonban
Álmodjunk rá. És tisztelt uraim
Vegyétek hálámat. Meggondolom
Tanácstokat, 's talán még dél előtt
Itt látlak nálam.

Szilágyi

Néhány óra múlva.
De most nyugodjunk: a' hajnal közel van,
'S zavarba jó, ha ágyban nem talál.

Ország

230 Én nem jövök: mert tiltja helyzetem.
De bár mit vagy teendő, javalom,
'S én és barátim pártodon leszünk.

H. László

Apám' barátja voltál: légy enyém is.
(*Kézet fognak. Ország el*)

235 Tisztelt atyám, jó bátya, és ti mind
Ifjú barátim! még egyszer vegyétek
Legforróbb hálám'. Illyen férfiakkal
Én bármi sorsnak bizton daczolok.

240 Tanúi lesztek, hogy meg nem gyalázom
Apám' sírját, sem a' magyar nevet,
Hogy nem teszek többet, mint a' mi kell,
'S a' vak düh és a' gyávaság között
Találok útat, mellyen járnom illik.
Jó éjszakát, vagy inkább jó nyugalmat!

Vitéz

245 Imába zárom sorsodat, fiam,
Szálljon reád atyádnak szelleme.

H. László

Isten veled! (*az ifjakhoz*) Barátim, jó nyugalmat!
(*Vitéz, Kanizsai, Bodó, Madarász el*)
Egy szóra, jó bátyám! Megeshetik
Hogy még előbb, mint sírba száll e' nap,
250 Vér fertezendí tiszta kezemet,
Miert barátim 's ellenségeimnek
Számot kell adnom. Mit határozál
Ez esetben tenni?

Szilágyi

A' vár' kapuit
Bezárva tartom, sem be sem ki nem
255 Bocsátok senkit, míg e' tett felett
Meg nem lesz a' frigy és kibékülés,
'S ha ez lehetlen, úgy harcztot vivünk
A' legnagyobbért, a' mit e' hon adhat.

H. László

Ezt várom tőled.

Szilágyi

Légy nyugott, öcsém!
Talpon leszünk. De most alunni menj.

H. László

260 Jó éjszakát! Jó bátya, köszönöm! (*Szilágyi el*)
Nem izgaték fel senkit, csendesén

Bevártam minden tervet, 's ők halált
Szavaznak rá, 's ha én békén hagyom,
Kivégzik ők; de ezt csak gyávaság
265 Engedhetendé: itt nem diadal,
Nem hír, dicsőség, a' mit nyerhetünk:
Gyalázat és veszély. 'S azért nem illő,
Hogy azt helyettem társaim viseljék.
(*Ablakhoz megy*)
Halvány az éj, a' reggel közelít.
270 Dologtevő nap kezdődik: reám
Egy nagy de hitvány munka' terhe vár.
Mindegy, mit tenni kell, magam teszem,
'S számot csak tőlem kérjen a' ki mer. (*El*)

(*A' király' szállása*)
(*Király, ki ülve aludott fölébred, Agnes*)

Király

Ez kínos álom volt. Szép Mária,
275 Álmomban is kegyetlen! Ó soha
Nem fog szeretni engem, mást szeret
És ahhoz hű marad. (*Észreveszi Agnest*)
Ki fekszik itt?
Szent isten! Agnes! (*Agnes*) Ó az, hű leány!
Ó még szeret, 's én elfelejthetem.
280 De el kell rejtenem; mert Czillei
Megléphetend. Ébredj fel gyermekem!

Agnes

Lászlóm!

Király

Igen, Lászlód, királyod, ébredj!

Agnes (*főleszmélve*)

Ah a' király! (*térdén*) Felség, bocsánatot!
285 Hogy visszajöttem; én nem élhetek
Szerelmed nélkül. Én már nem vagyok

Csak általad. Nevem, becsületem,
Lelkem kezekben. Oh kérlek ne úzz el!
Ne hagyd, hogy téled elszakaszszanak,
Ha nem akarod hogy semmivé legyek.

Király

290 Velem maradsz. De kelj fel: itt találhat
Nagybátyám, a' ki nem tudom miért
Haragszik rád. (*Agnes felkel*)
Ölelj meg kedvesem.
És most maradj így, mint vagy férfinak.
295 Ne félj, velem maradsz, de jól vigyázz
És őrizkedjél látni Czilleit,
Míg Nándort el nem hagyjuk.

Agnes

Oh királyom!

Király

Zörejt hallok, siess, rejtsd el magad'.
(*Agnes el. A' király az ajtóig kíséri 's ott megöleli.*
Czillei jő)

Czillei

Az éhgyomor rossz álmokat teremt.
Azt álmodám hogy ősz fűrtök helyett
300 Veres hajam volt. Tűz lesz; bizonyos,
Azaz ha reggeliztem, 's bort iszom,
Mihez nagy kedvem jött a' böjt után.
De mit kell látnom: Agnes! Kárhozat!
Ó tán az éjet itt tölté velem?
305 És én aludtam! Vissza jőni mert
A' szemtelen. 'S én itt — de mintha most
Nem láttam volna, úgy teszek 's boszúmat
Későbbre tartom.

(*A' terem közepére lép*)

Ah király öcsém!

310 Soká mulattál, 's már fenn vagy. Szabad
Tudnom, hogyan töltéd az estvét?

Király

Rosszúl.

Czillei

Hogyan? hiszen kedves magyar
Néped között valál. 'S e' régi vágyat
Illyen hamar megölte a' való?
Hát kis hugocskám, a' szép Mária?

Király

315 Oh hagyd el kérlek!

Czillei

Hát szived szerint
Rosszúl mulattál volna? Rendkívül
Örvendek rajta.

Király

Mit? te gúnyolódol?
Ez durvaság!

Czillei

Őszinteség, öcsém!
Mellyel rokon rokonnak tartozik.

Király

320 De én nem tűröm, hogy te most gyötörj.

Czillei

És én nem hallgatok, mert szólanom kell,
Midőn leerve, meggyalázva vagy.

Király

Az ráfogás. Őszinte hódolattal
Vesznek körül a' merre fordulok.

Czillei

325 'S orrunk előtt becsapják a' kaput,
Hadad' kizárják, és te mint fogoly
Még nyájasan lakmározol velök.

Király

Jobbágyaim közt nem vagyok fogoly!
'S a' had kizárva, mert külföldi nép,
330 Törvény szerint van. Azt nem ronthatám meg.

Czillei

Törvény szerint? Hozz át egy verebet
Német kabátban, 's ők törvényt idéznek,
Hogy országáruló vagy. Üsd agyon
Saját apád' fiát, testvéredet,
335 'S törvényt idéznek, hogy méltán lakolt;
Mert száz eset van, mellyben ölni szent,
'S királyok ellen fellázadni jog.
Itt minden törvény a' mit tenni hős
Vagy megtagadni bátor és erős vagy.

Király

340 Velem valál, 's elszenvedéd te is.

Czillei

Én nem vagyok király. De mit beszélek?
Hiszen te sem vagy az: most Hunyadi
Lett a' király, a' bátor férfiú,
'S te, a' ki hozzá képest semmi vagy,
345 Még asszonyoknak kívánsz tetszeni.

Király

Elég! te sértesz. Megtiltom jövőre,
Hogy így beszélj velem. Ha nem vagyok
Olyan király, mint lennem kellene,
Magad neveltél ilyennek: te bűnöd.
350 Ha itt most meggyaláztak, ten hibád,

Miért hozál magaddal ennyi népet?
 Ostromra gyenge, látogatni sok,
 Gondolhatád hogy czélt nem érsz vele.
 'S még engem gúnyolsz, sértegetsz, ijesztesz!
 355 Ezt, bár rokon vagy, el nem tűrhetem. —
 Azt kezdem hinni, hogy könnyelmű vagy,
 'S a' mellett önző, hogy csak tenmagad'
 Számára kívánsz élni, énnekem
 360 Csak a' morzsát 's becsnélkülit hagyod.
 Illyen barátság rajtam nem segít.
 Ohajtanám, hogy válnánk el megint.

Czillei

Elválni? jól van. Azt megteheted
 Másodszor és utószor; mert soha
 Én udvarodba vissza nem jövök.
 365 Hálátlan gyermek! nem bátyád vagyok?
 'S nem az, ki rabságodból, vér, idő
 'S pénz áldozattal hoztalak ki 's folyvást
 Gondod' viseltem? Emlékezz' mi voltál,
 Midőn a fősvény Fridriknek kezéből
 370 Hozzám jövéél? Ágról szakadt fiúhoz
 Hasonlóbb mint királyhoz, vad tanyák'
 Szennyébe mártva, piszkos és kopott:
 Nem tudtál ülni, járni, és mozogni.
 Kőrmöddel ettél mint a' fenevad,
 375 'S mint e' magyar nép, mellyet úgy imádsz.
 'S ha étket hoztak, melly nem sült ökör'
 Darabja volt, vagy pempő, elpirultál,
 Nem tudtad, megharapd-e vagy megidd!
 A' záporon kívül nem ismerél
 380 Fürdőt, először én mosdattalak ki
 A' régi szennyből, melly bőrödbe ment,
 Hogy isten' képét újra visszavedd,
 'S botránytalan lépj emberek közé.
 Én oktátalak. És az elhagyott
 385 Gyermekből mívelt, ékes ifju lón.

Király

Halkabban szólj.

Czillei

Kerüld!

Ne lássad őt, míg a' várban vagyunk.

Király

Én hát lemondok. Ő engem soha
Nem fog szeretni.

Czillei

Gyáva képzelet!

410 Miért szeressen most, míg jegyesét
Fölötted látja fényben és erőben?
Míg ő parancsol, sergedet kitiltja.
'S te andalogva pásztorként epedsz,
415 'S a' drága órák' hulló fővenyét
Tettek helyett sohajjal terheled?

Király

De istenért! hát mit tegyek? Taníts,
Segíts, tanácsolj, mert én elveszek
Szerelme nélkül.

Czillei

Mit szólasz? 'S imént

Lemondál róla?

Király

Oh az nem lehet;

420 Hiszen te mondád, és én is tudom,
Hogy az már nem lehet; de mind hiába
Ő engem nem szeret!

Czillei

Szeretni fog,
Mihelyt szeretni mer; de légy király,
Légy férfi.

Király

425

Oh ne kínozz, mondd ki nyiltan,
Mi az, mi engem boldoggá tehet?

Czillei

Te számüzél,

Király

Bocsánat jó rokon,
Bátyám, barátom! Ah! de mit beszéllek?
Nekem barátom nincsen a' világon.

Czillei

430

Van egy barátod, a' kit félre ismersz,
Ki akkor is, midőn te üldözöd,
Éretted fárad. Gondolod talán,
Hogy ennyi népet tréfából hozék?
Nagy czélaim voltak, te nem segítettél,
Ki hagyta zární őket.

Király

435

Istenem!
Hát mit tehettem? 'S mit használ tünődni!

Czillei

Nincs veszve semmi, csak merj és akarj!

Király

Mindent!

Czillei

Ez írást. —

Király

Add, aláírom!

Szolga

Felséges úr!

Király

Megyek! *(Szolga el)*

Templomba várnak.

Czillei

És engem asztalhoz.

440 Menj, és mutasd a' népnek magadat.

Kérj hosszú éltet és tartós erőt;

A' többiről magunk gondoskodunk.

(Király el. Czillei az írást olvassa)

Mint felségsértőt megfogathatom,

445 Akárhól és mikor kiirthatom,

Mint kedvem tartja. Késett a' dolog,

De biztosabb így.

(Terített asztalt hoznak. Czillei leül)

És most reggelizzünk.

Ez már az én konyhám. Dicső falat.

Kezemben vannak végre! *(Iszik)* Ah! no már ez

Becsületes bor! — Most majd Rozgonyit

450 Parancsolom ki, annál kevesebb

Magyar lesz a' várban. 'S midőn

A' végcsapat megy, akkor seregem

Nyomúl be a' hidon. Nyílt háború,

És nyílt erőszak. Itt más nem segít. *(iszik)*

455 Jó bor! hideg láng, mellyet elnyelünk,

Hogy szárnyat adjon gondolatjainknak,

'S aczél erőt a' megfáradt idegnek.

Méreg, gyilok? nagyon kétes szerek.

'S Henrik felém sem jó: gyanús dolog!

460 'S más emberem nincs. Hát ha még elárúl?

De nem, nem, azt ő tenni nem meri.

Sietnem kell, veszélyes a' dolog:

Körmömre ég, ha késem és tünődöm.
Azért erőszak törvéynév alatt.

(Lamberger jő)

465

Ah szép lovag! hát hódítál-e már
Sok nőt e' várban? Ül le és igyál,
Csak bátran. Hát mi hír?

Lamberger

Kegyelmes úr!

Czillei

Tessék, igyál.

Lamberger

Fölséges jó ital.

Czillei

No nemde? hát mi hír?

Lamberger

470

Követ vagyok,
Kegyelmes úr! a' bán mély tisztelettel
Eseng, aláznád hozzá magadat
Egy kis tanácsra.

Czillei

Én?

Lamberger

Azt gondolá,
Ott háborítlan szólhatand veled.

Czillei

Mondd meg — (magában) de még sem. (fenn)

Tüstént elmegyek.

475

(Magában) Bizalmat kell mutatnom. (fenn)

Nem gyanítod,

Mi tárgya e' tanácsnak?

Lamberger

Nem valóban.

480 Azonban még is: épen lovait
Vezetteté elő, közöttük egy
A' császár' méneséből: gyönyörű
Állat. Talán ha tetszenék, neked
Ajánlaná, hogy némileg ki légy
Engesztelődve a' fogadtatásért.

Czillei

De ezt nem tőle hallád?

Lamberger

Egy biztos emberétől — Nem, uram,

Czillei

485 Ha érzi, hogy hibázott ellenem.
Én megbocsátok. Vidd hírül lovag,
Hogy atyja kész fiát meglátogatni.
(*Lamberger el. Agnes [jő]. Czillei fölkel*)

Agnes

490 Nyomára kell jutnom. — Hah Czillei!
E' vén hiút tán szóra bírhatom,
Akármí áron — mindent mindenért!

Czillei

Vas üng van rajtam. Ezt el nem hagyom,
Bár nem hiszem hogy szükség volna rá.
(*Agneset meglátva*)
(*Gúnynyal*) Ah szép kisasszony!

Agnes (*szinte*)

Szép herczeg!

Czillei

Tehát

Csak visszajöttünk?

Agnes

Úgy tetszett.

Czillei

Igen?

Agnes

495

A' főkörmányzót megtisztelni jöttem
Új méltóságában.

Czillei

Nagyon jeles!

Csakhogy, kisasszony, a' ki így daczol,
Azt én örökre számkivethetem.

Agnes (*magában*)

Tehát való.

Czillei

500

'S ki biztos szavakért
'S jólléteért, mellyet nekem köszön,
Még árulóm lesz, megnémíthatom.

Agnes (*ijedve*)

Rémséges ember!

Czillei

Ezt jegyezze meg
Magának, szép hölgy! (*indúl*)

Agnes

Oh kérlek, megállj!

Mindenható vagy, ím elismerem.

505

Oh mondd meg sorsomat!

Czillei (*félre*)

Kedves leány,
Kivált midőn kér.

Agnes

Mondd, mi vár reám?
'S én engedelmes szolgálód vagyok.

Czillei (*félre*)

510 El nem kerülté sorsát: ő enyém! —
Mi vár reád, szép hölgy? Ha így beszélsz,
És úgy cselekszel, a' mint most beszélteél:
Megmondom a' mi rád vár: a' kies
Dunának partján egy szép palota,
'S mellette annyi jószág, hogy belőlök
Családod' könnyen felsegítheted.

Agnes (*félre*)

515 Kétségtelen! már tervök bizonyos!
'S úgy rémlik, mintha többször Máriát
Nevezték volna. Hallatlan gonoszság!

Czillei

Gondolkozol!

Agnes

Nagylelküségeden.

Czillei

520 Csakhogy jegyezd meg, hogy játékra én
Súlyos vagyok neked. 'S a' másik az,
Hogy bármit végzek, szó 's ellenvetés
Nélkül nyugodj meg rajta, 's nélkülem
Ne merj, ne indíts semmit.

Agnes

Adj időt,
Hogy megmutassam hálámat.

Czillei
 Bevárom,
 Hogy azt tedd, a' mi legjobb.

Agnes (*félre*)
 Azt teszem,
 Mit szívem mond: megintem Hunyadit,
 És akkor jaj neked, vén hitszegő! (*El*)

Czillei
 Imádlak jó szerencse: ő enyém!
 (*Zierer jó*)

Hát korhely úr, ilyen későn jövünk?

Zierer
 Azaz —

Czillei
 Ne tátongj. Vidd e' levelet,
 De gyorsan a' táborba. Onnan ismét
 Térj vissza még gyorsabban, 's Rozgonyit
 Keresd fel, 's add ez íratot neki.

Zierer
 Nagyságos úr! a' méreg —

Czillei
 Fald be, mért előbb
 Nem hoztad? A' patkányt immár megöltem.

Zierer
 'S még egy kis titkom volna.

Czillei
 Hagyd
 Későbbre. Most menj 's végezd dolgodat. (*El*)

Zierer

Uram nem él soká. Nem kell neki
Sem mérreg, sem titok. Későbbre hagyjam?
540 Azaz, talán a' más világra. Ott
Elég időm lesz elbeszélni. Rosz
Dolgokat tudok, veszélyes dolgokat;
De ő parancsol, én szót fogadok. (El)

(Hunyadi' lakása)
(Czillei, később H. László)

Czillei

Még senki sincs. Nagy csend van. A' terem
545 Jó tágas, a' kijárás egyenes,
De ablakai alatt az őr kopog.
Ezer halál! midőn már itt vagyok,
Rettegni kezdek. Hát ha vissza mennék?

H. László (jő)

Tisztelt apám, bocsánat!

Czillei

Ah, fiam! (magában)
550 Fegyvertelen, de kard van asztalán.

H. László

Soká mulattunk, és a' meglopott éj
A' napból vette vissza jogait.
Kérlek! (széket ad)

Czillei

Te itt kényelmesen lakol.

H. László

Ez mindenem. Mind a' többi apró
555 Nagy részt setét szobák; különben itt
Leende a' főszállás.

Czillei

Oh! mi jól

Valánk ellátva. Csakhogy, megbocsáss,
Ti harczfiak még rosszúl bútoroztok.
Ha egyszer Bécsbe, vagy váramba jőnél —

H. László

560 Az régi vágyam. Várad' belsejéről
Csodát beszél a' hír. Tündérinek
Mondják lakásodat.

Czillei

Csak tűrhető,

565 De kényelem van benne. 'S én ezennel
Szavadnál foglak, hogy meglátogass,
Sőt nálam szállj, ha hozzánk feljövendsz.

H. László

Előre is vedd hálámat. Valóban
Te boldog ember vagy!

Czillei

Csak éveim —

H. László

Mi ötven, hatvan év annak ki ép,
Erős, vidám és élénk, mint te vagy?

Czillei (*félre*)

570 Ettől nem félhetek. Sokat cseveg.
Most én sem bánom: tervem időt kíván.

H. László

'S mondják, bocsáss meg, hogy még hölgyek is
Jobban szeretnek, mint sok fiattal.

Czillei

575 Mondják? örülök rajta, 's mondhatom
Nem szinte rágalom. 'S tudod hogyan
Tartám fel élvezési szomjamat?
'S az élvezethez kellő ép erőt?
De mit beszélek! Tán te sürgetős
Dolog miatt hivatnál?

H. László

580 Tehát mi tartja fenn az ép erőt?
Én azt hiszem, mérséklet!
Oh koránsem.

Czillei

585 És itt a' bökkenő. Hány tökfejű bölcs
Tanítja: józanúl élj; mindenkben
Mértékletes légy. Hát a' remete
És a' zarándok nem mértékletes?
'S az isten' képe szégyent vall kisorvadt
Orczáikon. Válaszd meg a' mi jó,
'S folyton, 's ha tetszik, csínján élj vele.
590 Vagy inkább élj úgy a' mint megbirod
'S erőd virítand késő évekig.

H. László

Igen jeles tan. Megjegyzem magamnak.
(Cseléd jő 's két levelet hoz)

Czillei (félre)

595 És vidd a' más világra; ott tudom
Majd józanúl élsz, mint a' holdvilág,
Melly vonja váltig a' tengert magához,
'S belőle még egy kortyot sem ivott.

H. László

Bocsáss meg!

Czillei

Oh csak rajta! (*félre*) Ezt a' filkót
Sajnálni kezdem. A' legjobb tanítvány
Válnék belőle. Nagyszerű ivót
600 Jósolnak széles melle, vállalai,
'S vak eszközül szolgálna célainkra.
De most már késő: meg kell halnia!

H. László

Most már világos, ezt el nem tagadja. —
Igen jeles tan, mondom. És te bölcs
605 És boldog ember vagy. Minő szegény,
Silány 'e mellett a' mi életünk.
Te, mint egy óriási lepke, a' világot
Egy nagy virágnak nézve, kiszivod
Mi benne táp és kék van: asztalodhoz
A' tenger és föld és a' lég adóznak,
610 A' legnemesb tő termi borodat;
'S míg mink örökre egy jó, vagy gonosz
Nőhöz csatolva, tengünk mint igás ló,
Te addig ifju szívvel új szerelmek'
Hullámin ringatózol év szerint.
615 Egy nagy vidéken, mellynek ura vagy,
'S hová hatalmad' hódítása terjed,
Tiéd koronként a' szebb ivadék.
Te nem csak úr, te édesatyja vagy
Jobbágyaidnak, és köztök, ha szépek,
620 Ten lányaidnak boldog férje is. (*Fölkél*)
Ha illy embernek egyszer halni kell,
Ki már kivette részét e' világon
És üdvöt nem vár, annak a' halál
Irtóztató lehet.

Czillei (*felugrik*)

Miért halál?

H. László

625 Mert, drága herceg, egyszer meghalunk,
'S a' kincs, mit kényes tagjaidra költél,
A' férgék' asztalpénze.

Czillei (*félre*)

Döghalál rá!

Ez cserbe csalt. — Elég! miért hívál?

H. László

630 Csekély dolog, csak egy kis alkura,
Irnád alá e' szerződést.

Czillei (*olvassa*)

Mi ez?

Főkörmányzói tisztemről lemondjak?
'S mindenről a' mit e' honban bírok?
És a' királyi udvart hagyjam el?

H. László

635 Ezt várom tőled, és ez az, miért
Hivattalak.

Czillei

Hah szemtelen fiú!

Ezért még meglakolsz.

(*Menni akar*)

H. László

Kérlek, maradj,

Az őt ki nem bocsát.

Czillei

Ez árulás!

H. László

Csak a' tiédnek mása. Csendesesen!
Nem olvasál el mindent.

Czillei

(nézi az iratot, 's haraggal elveti)

640

Undok koholmány. Én alá nem írom!
Ez hazudság!

H. László

Én kényszeríteni foglak.

Czillei

És hogyan,

Ha kérdenem szabad?

H. László

Ten érdekeddel!

645

Ha ezt aláírod, csak néhányunk előtt
Lesz tudva vétked, és ez a' kisebb baj.
Nagy úr maradsz, és háborítlanul
Élsz a' gyönyörnek, míg majd tagjaid
Lemondanak, 's a' bűn elhagy, 's utóbb
Istenhez térve, mint becsületes
Vén ember halsz meg.

Czillei

Fúlj meg átkozott eb!

650

Tágúlj előlem!

H. László

Ird alá, javaslom.

Ismerd el vétkedet.

Czillei

Mondom, koholmány,

'S te vak pimasz vagy ezt kívánva tőlem.

H. László

Tehát nem írod semmikép alá?

Czillei

Nem, és szeretném látni mit teszesz?

H. László

655 Kötözve vislek a' király elébe,
'S ha vakmerő léssz bűnödöt tagadni,
Arczodba vágom ezt a' levelet.

Czillei (*félre*)

Saját írásom. Ördög és halál!

H. László

660 'S ha ezt is eltagadnád, van ezer
Tanú reád. Vén farkas, most az egyszer
Sarkadra léptünk. Ird alá, ha mondom.

Czillei (*félre*)

Ez nem kíván vért, itt daczolni kell! (*fenn*)
Nem írom, és nevetlek szentelen
Merényedért. Bevárom mit akarsz?

H. László

665 Elmondom újra. E' váron keresztül
Kötözve vislek, és doboltatok,
Hogy a' nép összegyűljön, 's mindenütt
A' merre fellépsz, elkiáltatom:
Nézzétek itt a' rászédett gazembert!

Czillei

670 Hah fattyu!

H. László

Nézzetek rá: itt megyen
A' főkormányzó 's országáruló!
A' vén Saturnus, a' ki fiait

Elnyelni készült 's rajta kapatott.
Nézzétek itt az agg kaczerét, kinek
Fogait kiette a' bor és a' kéj!
Rójátok fel nevét: ez Czillei!

Czillei

Undok zshivány, paraszt oláh kölyök,
Kinek nagyapja még medvét szopott,
Tudod mi erre Czillei' válasza?
Az hogy megöllek!
(*Hirtelen kardot ránt, de H. László a' kard alá rohan,
földreveti, 's kicsikart kardjával megöli*)
Döghalál reád! (*meghal*)
(*Szilágyi 's a' többiek jönnek*)

Szilágyi

Öcsém, mi baj?

H. László

Kérdezzétek meg azt,
Ki a' földön hever!
(*körül veszik Czilleit*)

Bodó

Hah Czillei!

Meghalt.

Kanizsai

Ne hidd, csak színli a' halált!

Madarász

Ez meg van ölve, még ugyan emberül.

Szilágyi

Hát labdajátszó bajnok, itt heversz?
Bókot csináltál végre a' halálnak?
Rég kelle bár, de most is jól esik.

H. László

(*a kardot nézve*)

Ez piszkos munka volt. De kardomat

(*Elveti a' kardot*)

690 Nem mocskolám be. Hadd heverjenek
E' becstelen kard és e' becstelen vér
Gazdájok mellett. Most barátaim,
El a' királyhoz.

Szilágyi

Menjünk számot adni,

És a' mit tettél, mindnyájan tevők.

Bodó

Igen, mindnyájan részesek vagyunk.

H. László

695 Bocsássatok meg, azt nem engedem.

Szilágyi

'S én úgy teszek, mint mondtam, vagy tagadd bár
Hogy nem mi mondtuk: meg kell ölni őt.
Megölted, és mi érte felelünk.

H. László

700 Tegyük, mi jónak látszik. A' királynak
Ezen íratokkal számot adhatok,
'S a' honfiaknak jó hírt mondhatunk,
Hogy a' ki országunknak férge volt,
Ki rágta boldogsága' gyökerét,
Az álnok Czillei vérében hever.

Szilágyi

705 Igen, kimondjuk a' világ előtt,
Hogy bár hatalmas, a' ki hitszegő,
El nem kerüli büntető kezünket.

(*Mind el*)

(*Agnes utóbb Henrik*)

Agnes

Szent isten! Ah! az undok Czillei.

Henrik

Kit látok? Agnes férfi öltözetben.

Agnes

710 Igazságos vagy isten: ő nem él!

Henrik

Igazságos vagy isten! a' kerítő
'S a' hűtlen hölgy meghalnak egy napon.
Imádkozzál; mert életed lejárt.

Agnes

715 Te Henrik itt? 'S még tört vonsz ellenem?
És hűtelennek vádolsz? kétségb'esés
Szálljon reád és hirtelen halál!
Az a' bajod, hogy hűtlen vagyok?
Igen, te tettél azzá; becstelen?
720 Igen, miattad. És boldogtalan?
Nagyon, nagyon, 's neked köszönhetem.

Henrik

Hiú beszédek! Én nem értelek.

Agnes

725 Nem értesz? Oh a' férfi szemtelenség!
Még súgom, és megátkozlak vele.
Isten bocsássa meg, szerettelek;
Sokkal hevebben mint méltó valál,
'S te ilyen arczczal, illy jámbor szemekkel
Hazudni tudtad, mit nem érezél:
Te mást szerettél.

Henrik

Agnes!

Agnes

Mást szerettél,

730 Vagy mást is, mindegy. Szólj, ki volt a' nő,
Kinek, midőn még forrón karjaimtól
Eltávozál pünkösdsnek alkonyán,
Ölébe dőlni, sírni láttalak?
Míg én a' sajkát örülten követtem,
735 'S a' vissza zúgó szélben átkaim
Saját fejemre szálltak! Szólj, van-e
A' földön ember, mint te olly silány?

Henrik

Boldogtalan hölgy!

Agnes

Oh én az vagyok!

Henrik

Tudod ki volt a' nő? testvérhugom,
Egy számüzött barátomnak neje.

Agnes

740 Én nem hiszek.

Henrik

Baj és életveszély közt
Kivittem őket a' halál' köréből;
De látni többé nem fogom soha:
Mint a' letört ág a' nagy rengetegben
El fognak veszni észrevétlenül.

Agnes

745 Ha megcsalódtam volna, oh egek! —
És még is úgy lehet. Most érthetem csak

Rejtélyes arczát és beszédeit. —
Oh Henrik! én elvesztem.

Henrik

Csendesen!

750 Jer innen, Agnes. Én nem mondom el
Mít érezék, midőn elpártolál.
De három ember ellen esküvém:
Egyik már itt rút vérében hever.

Agnes

Te gyilkolád meg Czilleit? nagy isten!

Henrik

755 Elárulám, mert élni akarok.
De hallgass! jőnek. Eskügyél nekem
Ezen kiontott vérré.

Agnes

Mit kívánsz?

Henrik

Hogy ellenségem, a' kinek nevében
Csábítva lettél, meghal általad,
Mihelyt kívánom.

Agnes

Oh irgalmas ég!

Henrik

760 Vagy esküszöl, vagy isten' átka rád.

Agnes *(félre)*

Ők Máriáról kezdtek alkudozni
'S elhagyni engem. — Henrik, esküszöm!
(Mindketten el. Gara jő 's Czillei' holttestéhez megy)

Gara

Való a' hír: ő meggyilkoltatott.
Könnyelmű ember! vesztét keresé.
765 De itt egy vérbe mártott íromány:
Vesztő parancs a' két Hunyad-fiúra.
Melly vakmerőség! 's a' király' nevében.
Két élű fegyver, mellyel vagy királyt,
Vagy egy hatalmas embert foghatok.
770 Ezt jó lesz féltre tenni. Nagy idők
Jöhetnek ránk, veszélylyel terhesek:
A' véres kardnak szomja olthatatlan.
(Mária hirtelen jő)

Mária

Rémületes hírt hallok, oh atyám!
Nagy isten! ő megölte. Oh atyám!
775 Mindenre a' mi tiszteletre méltó,
Anyám' üdvére kényszerítelek —

Gara

Menj gyermek! e' hely nem neked való.

Mária

Egy nyugtató szót.

Gara

Távozzál, ha mondom.

Mária

Atyám! ne űzz el, nem távozhatom.
780 Mondd hogy veszély nem éri Hunyadit.

Gara

Az isten' dolga.

Mária

Ah! de emberek
Végzik nevében a' jót és gonoszt.
'S te fő, hatalmas ember vagy.

Gara

Ne zaklass!

Tüstént jön a' király!

Mária

785

Bevárom őt,
'S ím nézd e' tört vérébe keverem,
'S megesküszöm hogy én is részt vevék
E' gyilkolásban, hogy tudám előre.

Gara

790

Szüntesd meg ezt az őrjöngő beszédet!
Tekints körül: ez ember halva fekszik,
'S kiért aggódol, László ép, erős,
Saját hadánál, és baráti közt van.
Menj, gyermekem, 's adj hálát istenednek.

Mária *(örömmel)*

Legjobb atyám! igen, most távozom! *(El)*

Gara

795

Ez ember mindenütt előttem állt,
Most félre tette véletlen halál,
És nyílt az út a' legfelsőbb fokig.
Rám vár a' kormány: a' gyermek király —
De félre tervek! ő közelg!
(A' király, H. László, Szilágyi 's többen)

Király

(meglátva Czilleit oda siet, kitörő fájdalommal és remüléssel majd ismét visszavonul, ezen érzelmeit elfojtani törekedve)

H. Mátyás

Brutus megölte Caesart, Hunyadi

Csak Czilleit. Ez ferde munka volt.

Király

Oh, még is ő volt legjobb emberem!
Ő értem meghalt!

H. László

Felséges király!

Király

És még siratnom sem szabad. Tudom
Mentségedet bán. Ő reád rohant
'S te védelemben ölted meg.

H. László

Királyom!

Ez a' csekélyebb mentség! ő fejünket
Igérete Brankovicsnak. Ő velünk
Élet-halálra küzdött. A' levél —

Király *(olvás)*

Boldogtalan bátyám!

Szilágyi

Igen, királyom!

Ő ellopá a' legszentebb nevet,
Hogy egy családot, mellynek atyja lón,
Kegyetlenül kiírtson. Nem elég!
Ő áruló is. Én egy emberét
Fogattam el, kinél két rendbeli
815 Irás találtatott.

H. László

Itt felséges úr!

Király (*magában*)

Reszketve nyúlok hozzá. Egy irást
Csikart ki tőlem. —

Gara (*titkon*)

Légy nyugton királyom!

Szilágyi

820

Egyikkel távoztatja Rozgonyit,
Másikkal a' külföldi hadakat
Belopni rendelé. Ez árulás
A' törvény ellen és teellened.

Király

Ah újra élek!

H. László

Most felséges úr!

825

Míg a' megöltnek vére párolog
'S a' tett előtted fellegetlen áll,
Míg fondor elme és sátáni szív
A' tény 's igazság' tiszta napvilágát
El nem borítják, most itélj felettem.

Szilágyi

830

Nyilatkozást kérünk, uram király!
Ő gyilkos tervvel jött; a' támadó
Ő volt; 's mi e' helytt megbüntettük őt.
Kezedben életünk: itélj uram!
(A' mind inkább gyülekező nép zajongani kezd)

Király

Most ismerém meg őt. Ő életét
Áldozta értem.

H. László

835

Felséges úr!
Néped kívánja: tégy ítéletet,
Királyhoz illőt, melly határozott
Legyen, 's világos mint isten' szava.

Király *(félre)*

Mit szóljak? itt ők a' hatalmasok! *(fenn)*
Kegyelmemet —

Szilágyi

Mi nem kérünk kegyelmet,
Ítéletet, király!

Király

(visszaadja Hunyadinak a' leveleket)

Az áruló

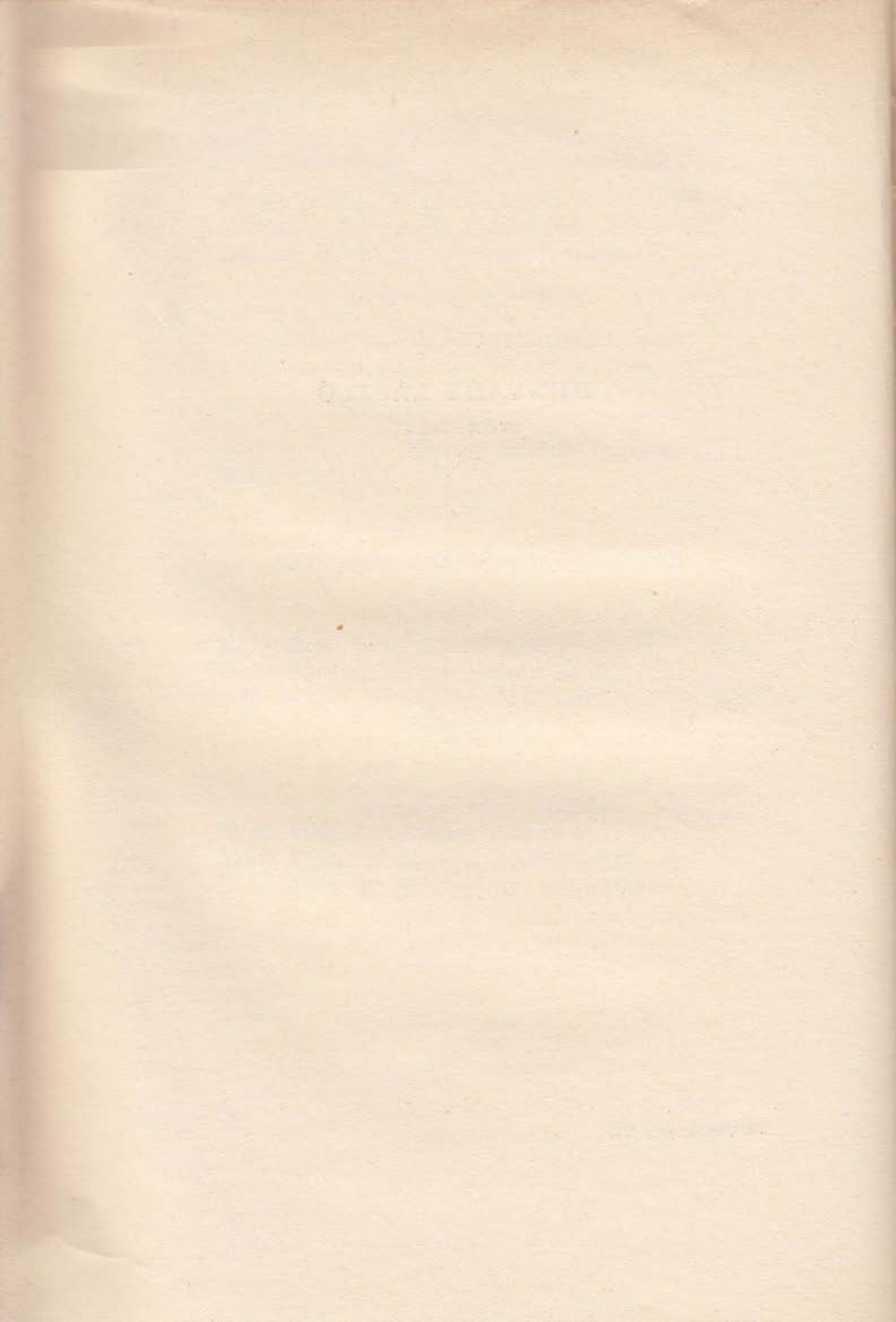
840

És gyilkos' büntetése a' halál:
Ő bűnös volt, és így méltán lakolt. *(El)*
*(A' nép hangos örömköltésokkal üdvözli a' királyt 's
utána indul)*

Bánfi

(felveszi a' véres kardot)
'S én zálogul e' kardot viszem el,
Melly véres lapján más ítéletet hord.
'S ez ítélet így szól: A' vér vért kíván!

HUNYADY LÁSZLÓ
(TÖREDÉK)
1844

[A dráma tervvázlata]

I. Felvonás

Nándor. I. Jel. A' király Bánfi (el). II. a' kir. Mária, utóbb Hunyady Gara. Temesvár III. Hunyadyné Mátyás, Madarász. IV. A' király 's kísérete. (kik jönnek itt, mi érdekes sereg?) Hunyadyné egy sereg gyász
5 leány' kíséretében 's a' király. (templomba mennek) V. A' templom előtt emberek beszélgetnek. A' nép kijő a' templomból, egy a kijövők közül elbeszéli a' történeteket. VI. A' király. Sápadtan jő 's távozni akar, utána sietve *Hunyady*. (Uram király, testvérem, légy kegyes. Ha esküvel megnyugtatód anyámat, hogy Czillejét rajtunk boszút nem állsz, Ha őt anyúl, és minket testvérül fogadtál, Ne vond el tőlem e' kegyelmet is: Jőj esküvőmre
10 vissza. *Király*. (Oh undok árulás) Roszúl vagyok 'S miért előre nem szóltál? Nagy ünnepélyt Hozzád és hozzám méltót kell vala ilyen komoly lépésnél tartanunk. 'S te
15 itt titokban lopva esküszöl meg, Mint a szökött menyasszonynyal szokás. Ez rászedés. *Hum*. Hogyan? Tudod királyom, hogy fényes ünnep még hozzám nem illik; Apám alig hogy meghúlt sirjában 'S egy megölt ember vére kezemen És most is hogy e' lépést teszem, csak
20 Máriának 's Garának engedek. *Király*. Garának? jól van. — Oh kin, oh halál. Bocsáss meg én igen roszúl vagyok. *Gara*. Uram könyörgök. *Kir*. Nyilván kimondom, hogy ezt roszúl teszed. — Istenek háza mért rám

25 nem szakadtál (el) VI. 'S én azt hiszem hogy jól teszem,
csak így marad kezemben minden hatalom. (pénzt szór) —
Uj dolgot látok! a' király szeret. Rá nézve ez veszélyes
éremény Mert hogy rám nézve légyen soha Nem tú-
röm el. Inkább mindent merek. VII. *Szócs* kijöve: A'
30 templom zárva senki se mehet be, itt valami nagy dolog
történik. *Róty* Nagy dolog! Nem akarják, hogy az isten-
nen kívül más is meghallja imádságaikat. De azért hi-
szen mi tudjuk, mit imádkoznak. *Szócs*. Mit? *Róty*. Azt
35 hogy adj uram isten minél több szegény embert, hogy a
gazdagok' vagyonát megőrizhessék. *Szócs*. Háladatlan
pók! Nem pákosztoskodol napról napra a' Hunyadyak'
házában? Nem kapod a' legízesebb falatokat? te ki külön-
ben koldultál volna. Te éhség hirdető! Mitől van ez az
40 iszonyú poczakod és vékányi fejed? *Róty*. Mitől? attól
Szócs uram, hogy nőtelen vagyok 's nincsenek fiaim,
mint kendnek a' kik a' földön inséget szaporítsanak. De
ha volnának tudom istenem, hogy nem hasonlítanának
hozzád. *Szócs*. Kivéven ha szép feleséged találna lenni,
a' mi égbe kiáltó bűn volna 's alig lehetséges, mert
45 esküvőd előtt bizonyosan felakasztanálak. *Harm*. Hall-
gassatok. Jönek. *Róty*. No nézze meg az ember? Van-e
valami bajok? Hullott-e el csak egy hajszálak is? Pedig
gyilkoltak és most szépen kibékültek az istennel is. Sz'
igaz! Ők építették neki ezt a' szép házat, hát csak kér-
50 hetnek tőle valamit. *Szócs*. Káromkodó, szemtelen kutya-
fejű tatár. No' szen csak lássalak még egyszer a' Hu-
nyadyaknál! *Róty*. Nem megyek oda. Budára megyek,
Szócs, *Szócs* uram, Budára. Értjük. (megy 's vissza szól)
'S aztán majd ha valamelyik fiának véka feje lesz, az
55 az enyém, azt küldje utánam. *Szócs*. Oh te posvány!
De minek is haragszom az ebre, hogy ugat. VIII. Király
sat. többiek. A' kir. és Erzsébet elmennek. *Agnes*. Király
uram tehát Máriát szereti? Imádkozott és Máriára
nézett. Megesküdött a' szent Biblia felett 'S Máriára
60 nézett mintha mondta volna: Mindent megbocsátok;
mert téged látlak; megbocsátanék apám gyilkosának,
mert szeretlek. És én mi vagyok én? Kiegett csillag,

mellynél, míg ragyogott, fogát piritá a' hazug mosolygás
 azon fogat, mellyel most megharap. Király 's hazud.
 65 Király és esküszik. Könnyenhívők! ő megcsal titeket,
 Mint megcsalt, semmivé tett engem is. *Bánfi jő.* Agnes
 kisasszony tudja most mi történt? *Ag.* Uram! *Bánfi.*
 Hunyady László és Mária titkon össze keltek. *Agnes.*
 Oh ég! — Azért volt ő hát olyan halovány? Igen!
 70 Ő boldogtalan mint én, boldogtalanabb: szeret 's sze-
 retve nincs; én ellenében csak féltő vagyok. Igazságos
 ég! te megverted őt saját érzelmivel. *Bánfi.* Kegyedre
 most nagy szerep váraozik. *Agnes.* Ő már elég boldog-
 talan. Hála neked isten! És Hunyady és Mária az
 75 üdvnek karjain. *Bánfi.* Ezen siettetett házasság 's eről-
 tetett kibékülés nem háritja el a' vést, melly a' gyilkos
 fejére nehezedik. Ön ott lesz hol a' véznek születni
 kell; ön a' királyi lak' szíve hatalmasan fog dobogni.
 Ön a' király' lelkiismerete furdalni fogja őt, hogy ne
 80 ismerjen kéjt, ne lásson örömet, míg a' meggyilkoltért
 boszú nem állatik. A' király reám bizta, hogy Budára
 kísérjem önt. Bizonyos lehet pártolásunk felől. Önnek
 nagy jövődjö van. *Agnes.* Az én jövődöm! Menjünk
 uram. — Miért nem halhatok meg itt ez órában.

II. Felvonás

Buda

Róti 's még két más czinkos kötözve viszik Henriket.
Hunyady. Mit akartok ezen emberrel. Huny.; de tán
 nem ismer rám. *Róti.* Majd csak egy kissé felakasztjuk
 uram, ha megengeded. *Hunyady.* Talán lopott, rabolt?
 5 *Róti.* Isten mentsen! Hisz akkor kár volna bántani míg
 annyit nem szerez, hogy nekünk is jusson. *Huny.* Bo-
 csássátok el. *Róti.* De azt nem teszszük. *Kulyak.* Nem is
 tehetjük; mert nem akarjuk. *Huny.* Hallgass piszkos.
Kulyak. De uram nem bocsátjuk: ez árulta el Czilleyt.
 10 *Hunyady.* Tágulj gazember, én meg megöltem Czilleyt,

mert áruló volt. *Kulyak*. Milliom, hisz ez Hunyady. *elszaladnak*. Rőtihez, ki marad. Oldozd meg karjait. *Rőti*: Én? *Huny*. Igen, pirók vagy majd nyakra valót szabok. *Rőti* (oldozza) Oh kérem csak most ismerem meg a'
15 kegyelmes urat. Itt van ni! Olyan szabad, akar a' madár. El is szökhetik, ha kedve van. *Huny*. Azt nem teszi 's te sem gazember. Menj elől de aztán valahogy kardom' hegyére ne szaladj. Beszédem lesz veled, te két ház' ebe. Lódulj. *Rőti*. Megyek már, ne méltóztassék
20 magát farasztani. — Ez most bizonyosan vallatni akar; de nem fogok vallani. Hallgass nyelvem.

II. Jel. Turóczy, Bánfi Giskra, utóbb Gara. Terv a' Hunyadyak' elvesztésére. Garát vádolják.

Gara. A' terv szép és jó; de hányan vagytok? *Giskra*.
25 Magunk; de hátunk megett nép, a' mennyi kell, Fegyverkezettek mint a' Tátra bércz. *Gara*. Mint Nándornál is öt száz embered volt Csak hogy közöttök és Nándor között Körül belül vagy száz mértföldnyi folt, hegy és folyó sík és posvány s mi több Rák lábbon járó visszás akarat. *Giskra*. Nádor! Ne ingerelj. *Turóczy*. Valót beszél. *Giskra*. A' szent kehelyre mondom! *Turóczy*. Csak a' kehelyre, mellyből a' magyar bort Hörpented bátya! én is tót vagyok. 'S épen azért nagyon tudom ki vagy. *Giskra*. Te tót veréb vagy én cseh sas vagyok. *Turóczy*.
35 Ha sas vagy, úgy én grif madár vagyok. Ha olly bátor vagy mért nem őrizéd Nándorban hú barátod életét Mért nem maradtál meg Nándor körül. Te a' vadkanak horkantása vagy Álmodban szélvész és ébren zsi-vány. Becsületes merényre csigavér. Nem más mint csigavér és birkaláb. *Giskra*. Ollót, ollót ide, hadd szabom fel ezt a' kutyabőrt. *Gara*. Béküljetek. *Giskra*. Te kákabélü szörnyeteg, te ki sem eszel sem iszol a' fösvenység miatt. Horogra pisztráng, ránts kardot ha mersz. *Bánfi*. Ez csúfos illetlenség. Hagyjatok fel Vagy istenemre, Hunyady leszek. *Giskra*. Bocsáss el Bánfi mert én megölöm. *Gara*. Csak rajta öld meg jó barátodat. De én tanútok erre nem leszek, Bolond düh nem vitt
45 célhoz még soha. *Giskra*. Bolond düh? hah tudod kivel

beszélisz. Ördög halál! Nincs a' ki emberhúsrá éhezik?
50 Ki a' vaskóval szájas magyarok. *Nádor*. Ez az ember
őrült. Halljátok ti ketten. Ha czélotok meg boszúlni
Czilleyt, mondjátok meg, Miből áll sergetek. Ha itt egy
biztos 's képes sereg áll, elég erős egy országos merényre,
55 Akkor beszéltek addig gyermekes hitvány mesének tar-
tom ez üres zajt. Előttem addig gyáva női düh A' mit
beszéltek, inkább álmodoztok. Most a' világ Szilágyi—
Hunyady Lélekzetétől kölcsönz levegőt. Nevök varázs,
melly minket itt leköt. Kész had, ha tetszik, 's akkor
társ vagyok Kész haddal, észszel, szívvel mindenemmel.
60 Addig neveltség minden dühötök. És én utálok ilyen
álmokat. 'S ha ez nem tetszik, lássátok mi lesz. Egyéb-
íránt pedig ki engem bánt rójjátok fel, azt én is bántha-
tom. (el). Dühösködés 's aztán határozat, hogy haddal fog-
nak jőni, titokban, 's akkor kényszerítik mind Garát,
65 mind a' királyt. Mindenek előtt azonban a' vívó pályán
akarják elejteni 's erre Giskra egy erős cseh bajnokot
allít ellenében, kinek tompa lándsája végén rejtett gyilok
van. III. *Garánál*. Mária utóbb Országné, ki távozik.
IV. Hunyady Mária. V. Gara Hunyady Gara király-
70 sággal kínálja Hunyady 's inti hogy gondolkozzék és
határozzon. (el) V. Húnyady egyedül.

III. Felvonás.

I. Gara Giskra Turóczy Bánfi *Giskra*. Itt a' had nádor
ötszáz emberem van. *Turóczy*. De a' király nem enged.
Azt hiszem lássunk dologhoz 's ha látja a király hogy
Hunyady föl nem kel többé megbocsát mint Czilley
5 gyilkosának. *Gara*. Különség van. H. saját várában, mi
itt az ország közepén. Neki oka volt, nekünk nincs.
Úrügyöt kell csinálni, hogy törvényesen veszthessük el. És
én módot 's eszközt tudok, megnyerni a' királyt; de a'
katonák távozzanak míg rájuk szükség nincs. *Giskra*
10 ellene van. a' többiek pártolják feltét alatt ha a' király
megegyezését kieszközli. (el)

II. Mátyás. Madarász. el. A' király Máriánál. Szerelmét nyilatkoztatja. Gara és Hunyady kik vég szavait hallják vissza vonulnak. (A' király el.)

15 III. Gara és Hunyady. Gara. Hallottad ezt a' szép nyilatkozást? *Hunyady*. Nevetség! Gara. Felejtetd hogy király, ki nődet szereti. *Hunyady*. Mondom nevetség ő és Mária és én! Ha ez az ember Máriának tetszenék csak annyi időre is, mint egy pillanat, egy ötlet, egy
20 hirtelen feltűnt és elszállt gondolat, barátta lennék még ez éjtszaka. És még is — átok halál! Van ember a' ki nőmnek szemtől szembe illy ajánlást tenni mer. Gara. Hiába! Ó király! *Huny*. Ne mondd, ne mondd, különben megharagszom. Szeretni akar a' király? Szeresse
25 országát, szeresse a' jogot, méltányt és ha bölcs kárt nem tenni vele, az irgalmat is. De más nejét hohó úgy nem alkuszunk. Ezért idézett olly mézes szavakkal Hogy itt vele hivalkodjam és az időről beszéljek Itt ezen életűnt Budában, hol semmi sem történt mióta
30 Etele Budát megölette, hol legnagyobb vitézség a' szuszogás, mellynek trombitája mellett az elhizott polgár a' várba felvergődik. 'S én ide jövök meghízni mint az érsek lova. S ő csalogat ide hogy nőmnek udvaroljon. Ez még is szemtelenség. Gara. De ő király. *Hunyady*.
35 Halál és kárhozat! Ó nem király, csak báb kit mink csinálunk. Vagy ám király, de a' kit bár ki is egy nyírveszszővel elszalaszthat innen, kinek sem béke sem harcz hasznát nem veszi, kinek hatalmát mint leirt nevet egy karczolásal eltörölhetem. Kinek mi voltunk karja, és
40 szeme Mi voltunk vére, a' ki nélkülünk nem más mint egy kiégett hússzelet. Egy harmad abból a' mit embernek neveznek. 'S ő mert király, képes rá szedni mást, Elcsalni a pályáról, hogy nejét Egész királyi kényelemmel itt Unalmas estvéken majd átkarolja. Mahometre
45 mondom ezt mégsem tűrhetem. Gara. És még is tűröd. *Huny*. Istennek minden átka rá. Gara. Megállj Meg ő királyod, és én Nádorod vagyok: Elöttem róla így szólnod nem szabad. *Huny*. Elötted? ird fel 's olvasd el neki. Mit bánom én! Sőt még azt izenem hozzá: Ha nőm-

50 mel úgy találnám mint nem szabad, eloltom mint a'
gyertyát, kiirtom, mint a' megsértett Bánk bán a'
királynét. *Gara.* És mint Zah Bódog a' boldogtalan,
Rosszúl merészlett megtorlás helyett a' késő száza-
55 doknak tárgyat adsz Borzasztó végedért a' szánalomra.
Én nyílt valék hozzád 's te még is kételkedel. Ez hálát-
lanság, sőt több: oktalanság. Ó még királyod. Mond-
tam hogy az maradjon? De még király, hát úgy vigyázz
magadra 's minden szavadra hogy kárát ne valld. Sok-
60 szor szavunkkal győzhetünk, 's szavunkban már benn
van a' tett. Itt a' szó nem segít, itt tenni kell. De ím
leányom jó, hallgasd ki őt, aztán szobámba várlak.

IV. *Huny.* Máriám! *Már.* Oh Hunyady! *Huny.* Milly
oktalanság! én dühösködöm Mig itt becsületemnek leg-
jobb öre van. Erényes nőm. Szeretsz-e Mária. *Már.*
65 Most kérded ezt. *Huny.* Ha igen, úgy őt nem szeret-
heted. Az képtelenség. *Már.* 'S még is Húnyady én
rettegek teérted, magamért. Irtózat szállt meg, kezdve
sejteni, hogy a' király szeret, 's most hogy kimondá
nyíltan, rémület 's baljóslatok töltik be lelkemet. Men-
70 jünk el innen, minden szenteidre, Atyádnak szent poraira
kérlek, Hunyady, Menjünk el innen vagy szökjünk tova, ha
máskép nem lehet, csakhogy minél előbb, minden halasz-
tás nélkül. *Huny.* Még nincs veszély. *Már.* Oh istenem!
Csak most az egyszer volnál gyáva mint én. Ha láttad
75 volna! Mint rossz szellemek Száguldozának Bánfi és
Turóczy 'S a' véres Giskra 's undok arcaikra Kiült a
vész, melly szívökben lakik. *Huny.* De ők elmentek 's
én 's barátaim még számosan vagyunk. *Már.* Jó barát
veszélyben! Millyen kevés van ilyen. És ők elmenének,
80 hogy közvesztünkre vissza jőjenek. És a' király! oh
mint reszket velőm, ha csak rá gondolok, hogy ő szeretni
mer, hogy gyengeségem, vagy hatalma bár jogot adha-
tott remélni hogy még becstelen leszek. *Huny.* Utálat!
jól van Mária! Nekem sem tetszik itt e' lágú világ 's
85 azért megyünk minél előbb lehet. De még előbb meg-
mutatom nekik, Hogy bár akarják, nem bírnak velem. És
most atyádhhoz. Légy nyugton szívem. Atyáddal eddig

ellenség valék 's megálltam. És most barátja, belső
biztosa. — Most nincs mit tartanom. Isten veled. *Már.*
90 Lászlóm, szerelmem, én még féltetek. De most már még
is nyugottabb vagyok, Mert azt ígérted hogy távozni
kész vagy Csak egyre kérlek hogy ne higgy felettébb 's
ne bízzál senkiben, mert ah atyámat Ők szinte meg-
csalhatják és ha nem, Az még veszélyesebb. Hagyj fél-
95 nem értted mert hozzád nem illik 'S ne vedd rossz néven
sürgetésimet; mert én sürgetni foglak mint árny a'
fényt. Hogy elrepüljön a' vad vész elől. 'S aztán te most
már nem vagy magadé. És mondjam-e nem is csupán
enyém — Oh istenem mit is beszélek én. (Hunyadyra
100 borúl) *Hunyady.* Jó Máriám! az isten áldja meg édes
gyanúdat. Légy nyugton szerelmem. Félénk leszek miat-
tad és vigyázó 's bátor csak ott hol értted merni kell.
És elmegyünk bízvást meg nyúghatol. Keletről mozga-
lom van ellenünk Hadat szedek. Ne gondold Máriám,
105 hogy elszúnyadtam. 'S ha majd hadam ide meg érkezik
Okom leszen távozni 's nem ürügy nem félelem. Rendel-
tetésem lévén befejezni A' munkát mellyet hős apám
dicsón A' vég határig vitt. 'S ezen fölül, ha kész hadam
lesz itt, megyek midőn tetszik; mert úgy hiszem, Idő
110 jöhet, midőn elmenni olly nehéz lesz mint ide jőni
könnyű volt. De most Atyádhoz. Szerettem kedves
Máriám Isten veled! *Mária.* Te búcsúzol. *Huny.* Hogy
vissza térjek mig nem is remélnéd. *Maria.* Igen Lászlóm
és mondd el mit beszélt atyám mert én kívánok tudni
115 mindent érted-e mindent és most veled megyek atyám-
nak ajtajáig *Hunyady.* Jó gyermek

V. Hunyady' barátjai, köztök Henrik. (Hunyadynál)
A' hadszedés nagyban elrendeltetik. Bodó és Kanizsai
hadszedésre mennek. Ország tanácsát kikérni, a' Roz-
120 gonyiakkal szövetkezni szándék. 'S hogy jó színe legyen
a' dolognak ünnepélyek rendeltetnek.

VI. Róti, azt híve hogy Gara Huny. ellensége, hírt
hoz hogy Giskrának öt száz embere van a' városban
elszédészve. Gara megajándokozza 's további hírhordásra
125 felbérel. Róti el. *Gara.* Hunyady késik nyilatkozni.

Gyanús dolog. Talán elárúl. Nem, nem Húnyady lelkéhez nem fér árulás; de késik 's itt veszély. Ha ez a nadály nép sejtethi, hogy őket megcsalom, El volnék veszve. Kérdőre vonom, 's ha ellenkezik, fel kell áldoznom őt, Hogy fel ne áldoztassam en magam.

130 *Huny.* Nem áll Gara' tervéhez. Gara sürgeti, hogy Giskra, Turóczy Bánfit vagy legalább az elsőt ügyekézzék hatalmába keríteni. Hunyady az alattomos megtámadásnak ellene mond. Czilley személyes 's alattomos ellenség volt Giskra nyílt, ezt csak nyílt téren kell megtamadni. 'S erre késznek ajálkozik atyjának minden értékével. (el) *Gara.* Tehát magamra vagyok hagyva. Kitártam előtte minden tervemet 's ő gyáván vissza lép. Vigyázz magadra drága vőm uram. Ha esni kell az áldozat te léssz. *Mária* (jó) Atyám szabad? Hiszen te magad vagy. Férjem már elment A' gonosz, be sem szólt hozzám. De te olly komor vagy. Megbántott férjem? *Gara.* Nem szép gyermekem. *Mária.* Ne mondd szép gyermekem, az hizelgés. *Gara.* Anyád is az volt. *Mária.* Isten áldjon értte hogy őt dicséred s rá emlékezel. Oh istenem 's mi háladatos leszek hogy helyette mostohát nem adott. *Gara.* Háladatos mondod? Legyen úgy gyermekem 's én öröködöm boldogságod felett. *Mária.* és férjemé felett. Nemde atyám most már te is szereted

140 őt? *Gara.* Ó tiszta feddhetetlen lelkű férfiú. *Mária.* Oh jó atyám és millyen férfiú. Nyílt mint a' nap és bátor mint a' sas. És szép és daliás és engem szeret. És én viszont miként szeretem őt. — De te ismét komorabb leszesz. Dolgod van? Igen. Én távozom. 'S imádkozom érttetek, mig nem vagytok velem. *Gara.* Imádkozzál leányom a' királyért és az országért. *Mária* ijedve A' királyért? *Gara.* Igen mert ő az országnak feje. Mert a' király atyádnak jó barátja, és jó rokon ki téged is szeret jobban talán, mint bárkit e' világon. Imádkozzál hát bízvást gyermekem. (el) *Mária.* Elrémülök! Ha nem tréfált atyám Imádkozzam értte! azt nem teszem, nem tehetem, mióta megtudám, hogy bűnösen reám veté szemét. Ha en atyám is árulónk leend. Én istenem én

istenem! Ki ment meg engemet. (*Hunyadyné* jó. *Mária*,
 sikoltva fut elébe 's lábaihoz térdel — Hunyadyné föl-
 165 emeli) Ah anyám. *Hunyadyné*. Kedves leányom (ölel-
 kezés) *Huné*. körül Magad vagy itt? *Mária*. Te félsz?
Hé. Titkon jövök és titkon távozom. *Mária*. Oh jó
 anyám! a' legjobb isten adta Hogy eljövél. *Hé*. Szereted-e
 170 férjedet *Mária*? *Már*. Oh istenem! *Hé*. Meg akarod-e
 férjedet menteni *Mária*? *Mária*. Véremmel életemmel.
Hé. Úgy jőj velem. *Mária*. Megyek anyám. *Hunyady*.
 (jó) Megálljatok. *Hé*. Boldogtalan fiam, könnyenhívó
 gyermek! Vesztetre jöttél vissza illy korán. *H*. Min-
 175 denről értesítlek jó anyám, te a' világon legnemesebb
 anya. De menjünk innen e' komor szobából hogy el-
 mondjam, miért időzöm itt. Nagy okaim vannak. *Hé*.
 Kihallgatandlak. (*Mária* félve elvonul férjétől 's Hunyady-
 néhoz simulva el.) *Gara*. (jó) Ez most anyjának mindent
 180 felfedez. Sietnem kell. Oh gyáva gyáva lélek! 'S én ennek
 adtam át családomat: Kányának sólymot! Vessz el
 gyáva gyermek! Kertemben gaz vagy 's én kiirtalak.
Szolga. Uram a' király ő felsége már vissza jött 's ha
 most méltóztatol — *Gara*. Menj és jelentsd meg hogy
 185 tüstént megyek. (*Szolga*) Leányomat feláldozom, ez
 egy Leányomat, kiben reményem felvirúlt. — De ő is
 asszony. Talán megváltozik: 'S akkor közelb vagyok
 célomhoz mint valék. A' király szereti őt. Egyesülésök-
 190 höz halál a' híd, Hunyady halála. Hunyadynak veszni
 kell! Ez egy tanúja él nagy terveimnek 's ő el nem arúl,
 mert én teszem azt.

IV. Felvonás.

(A III. Felvonásból idejő az V. Jelenet:
 Hunyady barátai)

Nagyobbszerű hadszedés ajáltatik 's egyszersmind az
 ünnepélyek, hadjátékok folytatása. Kanizsai és Bodó
 hadszedni mennek. *Barlang*. *Henrik*. Mióta üdvöm mint

5 felvert madár Elszállt szivemből, a' vadászatot választám élvezni; de én nem szarvasok nem őzek ellen rántok ideget: a' róka farkas kedvelt vadaim: az emberek' gazságát nyomozom 's ha egy egy nagy vad elhull általam, enyhül sebemnek égető szurása.

Ezen setét hajszálon életem
10 Függ mint a' gyász emlék az árva mellén
Emléke annak a' mi leheték
'S így megromoltan nem leszek soha.
Itt e' tanyán most rettentő gonoszság
Forraltatik. Meglássuk, mint lehet
15 Nyakára hágni. Jönek. Most vigyázzunk.

(Róti harmad magával jó) Henriket borért küldik. Réti rá ismervén megöletését tanácsolja. Henrik vissza jó. Rövid beszélgetés után mintha távoznék társaival. Bunkó orozva át döfi Henriket. Most áruld el terveinket
20 nyomorú. (el) Henrik lerogy: Segítség Istenem meghalok! *Szolgáló.* Szent isten! Gazdám megölték. Gyilkos segítség! Kiszalad. *Róti.* Utána. Öljétek meg. *Bunkó.* Visszajő. Szaladjatok: Jönek. Az ördög sétálni küldte az urakat 's épen erre tartanak. *Róti.* (egy rejtett ajtót nyit.) Fel a' hegyre! Itt ki búhatunk. (el) Király, Agnes 's hátrább kíséret. *Kir.* Nem innen hangzott a kiáltozás? Jó isten! itt egy ember halva fekszik. Agnes (megismeri) Irgalmas ég! Henrik (reá borúl) *Király.* Mi ez? Menjétek a' gyilkos után. (A' kíséret visszavonul) *Agnes.* Oh
30 Henrikem mért nem maradhaték Hozzád méltó, Most ilyen sors nem érne. *Király.* Mit mondasz? *Agnes.* Azt hogy itt becsületem, és gyermeküdvöm szent emléke halt ki Utósó védem e' csalárd világon. Oh Henrikem 'satöbb szemrehányás a' királynak. Utóbb észreveszi
35 magát 's azt mondja, testvére volt. A' kíséret visszajő. A' király a' gyilkos nyomozását megrendeli. (el) Giskra jó Róttivel *Giskra,* Mit keresett itt a' király? *R.* Uram én egy kémet megöltünk. *Gis.* Azt jól tettétek. *Róti.* Ugyanazt ki Czilleynek is árulója volt. *Gis.* Jól [!] jel nekünk: a' kis vad elesett, most majd a' nagy vadra

kerül a' sor. (katonák hozzák Bunkót) *1 katona*. Valld meg gazember, hogy itt ez embert te ölted meg. *2*. Valld meg, hogy hamarjában felakaszthassunk, mert más dolgunk is van. *1*. Törödön vér van. *2*. Igen! és pofádon veres szeplő, ez pedig azt jelenti hogy gazember vagy. *45* *Giskra* előlép: Kik vagytok fiaim. *1 katona*: A' nádor' katonái. *2*. Igen, a' nádor' döngetői. *Gis*. Az annyit tesz hogy a' nádort döngetitek. *2*. Csak a' ruháját, hanem mi különb embereket megdöngettünk már, mint némelly *50* vastag emberek gondolnák. *1 katona*. Hallgass számár! nem tudod kivel beszélsz? *Giskra*. Jól van fiam, hanem ha te a' nádor' embere vagy 's ruháját döngeted, én a' nádor barátja vagyok 's ellenségeit döngetem. Ez a gyilkos gazember az én szolgám volt, azért bocsássátok szabadon 's mondjátok meg a' nádornak hogy nyársra húzatom mihelyt egy darab hegyes fát kapok. *1 katona*. Jól *55* uram. *2*. Hiszen így is jól van, hanem előbb szerettem volna egy kissé kiporozni. *Giskra*. Pusztulj. *2 katona* Megye már. — Pedig bizony kár, hogy egy kissé meg *60* nem nyúzhatom (el). *Giskra*. (Bunkóhoz) Derék fiú vagy, vedd ezt díjadúl. De innen menj 's hozz ötven lovast magaddal, népeimnek legjavából. Vigyázz fogadra. *Bunkó*. Az erszényt köszönöm, a' népet meghozom és aztán gyilkolunk a' mennyi kell. *Giskra*. Ezt a' tanyát most el *65* kell hagynotok. (el) *Róti*. Igen uram! — 'S én semmit sem kapok. Hohó! ebből még furcsa dolog lehet. — No szegény pára, téged ugyan ledöftek mint a' hizott disznót, de én nem leszek virrasztód. Ebek várnak reád itt a' barlang' torkán; azok majd eltemetnek. Nép jó. Itt a' *70* gyilkos fogjátok meg (Megkötözik) *Róti*. Hej atyámfiai hiszen nem én öltem meg. *Giskra* ölte meg. *Nép*. Hazudsz, gaz ember. Vigyük el, úgy is rég nem láttunk akasztott embert. (el).

Királyi lak. Turóczy Bánfi

75 *Bánfi*. Most már mit csináljunk? Ez a' gyermek király Daczolni mer, míg másfelül Olly gyáva meg nem boszúlni

rokonát: Pedig Hunyadynak már egy kis hada van 's
ha várunk, annyi lesz, hogy ő az úr Budában. *Turóczy*.
Giskrának itt több rejtett népe van. Várjuk be a' nádort.
80 *Giskra* (jó) No's hogy vagyunk? *Bánfi*. A' király nem
enged. *Giskra*. Majd kényszerítsük. *Turóczy*. Az bajos
dolog. Ő esküjét gördíti ellenünkbe. *Giskra*. A' szent
kehelyre mondom! (Nádor jó) Ámde jó hogy épen jösz.
85 Lásd mit téssz a' királylyal. *Nádor*. Én? *Turóczy*. Igen
te Nádor a' kiben bizánk. Hadat kívántál. Meg lett. 'S
akkor ismét azt mondtad el kell távolítani. Most nincs
hadunk és a' király daczol. *Nádor*. Ámítás. Giskrának
itt négy annyi embere van, mint Hunyadynak. *Bánfi*.
Hogyan? *Giskra*. Úgy van, mert nem valék olly vak
90 bolond, hogy itt közöttetek had nélkül ténferegjek.
Nádor. Jól van; te megcsalál; de most az egyszer család
csak hasznunkra van. Azonban ez mind semmi míg
a' király nem tart velünk. *Bánfi*. Ez a' te dolgod. *Nádor*.
95 Úgy van csak hogy aztán Bizalmat 's összetartást sür-
getek; különben a szövetség bontva van. *Giskra*. Te légy
vezérünk. Ott hol ütni kell, Bizzad reánk. *Nádor*. Most
vonuljatok Jön a' király. (A' többiek el). *Nádor*. A' leg-
nagyobbért nagy dolgot merészlek. Vőm gyávasága kény-
szerít reá. Feláldozom, hogy vak bizalmamért Magam ne
100 essem áldozat gyanánt. Kezemben két párt sorsát hor-
dozom. A' mellyik terhes, elsujtom magamtól, 'S a' má-
sikát használom zsámolúl. A' királynak előmutatja a'
Nándorban talált véritéletet. Erre még nem hajol. Máriá-
ról kezd szólani. A' király végre enged. Hunyady jó.
105 Hadjátékra híja meg a' királyt. Ez megigérkezik. *Gara*.
Utolsó játék mellyben nyerni fogsz.

V. Felvonás.

Mária Gara.

M. Miért hozál fel atyám? G. Meglátod csak figyelj; —
Hunyady jó a' király nincs honn ő néha dévaj asszonyok
körüül. — Jer leányom vonuljunk félre. *Agnes*, (ki jó).

5 Volt itt valaki? Mintha beszédet hallottam volna. Ah
 Hunyady. *H.* Bocsánat szép kisasszony — *A.* Miért nem
 nevezz diáknak Hunyady, Hisz irnokod valék. *H.* Való-
 ban az veszélyes tréfa volt. *Agnes.* Hiszen ti a' veszélyt
 szeretitek *H.* Kivált az olly veszélyt, mellynek szép
 10 szeme van, 's mellynek hajában a' szív fenn akad, Mint
 Absolon király 's az észapa Búsongva nézi elveszett fiát
Agn. Úgy szólasz, mintha szerettél volna valaha. *H.* Én?
Agnes. Lám, hogy megijedtél Te házas vagy már és most
 sem szeretsz. *H.* Kérlek. *Agnes.* Bocsánat! *H.* Honn van
 15 a' király. *Agn.* Még nincs. *H.* Isten veled. *A.* Tüstént
 jövend, addig beszélhetünk 's ha társaságom nem ter-
 hes neked, Foglalj helyet. (H. leül.) Komor vagy, iste-
 nem! Ha én olly boldog volnék. De minthogy itt vagy
 és időnk van rá, egy nagy dolgot szeretnék munkába
 20 venni. *H.* 'S az volna? *A.* Téged elcsábítani. *H.* Te en-
 gem Agnes? Furcsa! Nem hiszem; mert a' ki csábít,
 az nem mondja meg, az ha van esze, Csak ollyakat
 kísért meg, a' kiket csábíthatóknak tart, 'S én erre még
 okot Nem adtam addig. 'S mást részt a' munka könnyű;
 25 Mert íme én már csábított vagyok 's parancsod' várom.
Ag. Milly szépen hazudsz! *H.* Agnes! *A.* Bocsáss meg Hu-
 nyady: Te még e' pillanatban, Rendítetlen vagy, mint
 Nándor fala. És ép' azért volnék olly büszke rá, Hogy a'
 szilárd és olvadatlan érczet Hogy hajthatatlan szívedet
 30 csak egyszer is lángolni lássam, *H.* Mondtam, parancsot
 várok. *Ag.* Iszonyú Ember! tudod hogy egy dolog van
 a' miben hölgy nem parancsol a' mit tőle édes veszélyü
 szók' szelíd erőszaka, apró figyelmek lánczolatjai vagy
 egy merészebb lépés vér kötő hatalma küzd ki 's ez a
 35 szerelem. Midőn be várja, hogy kérjék, ostromolják 's
 játék vagy élv mit céljaul kitűzött, az ostrom kedves
 mind a' két esetben. *H.* 'S te illy szerelmet kívánsz?
A. 'S megnyerem. Kivánom, hogy dühös légy mint a'
 vész Ellent ne állhass véred' rohamának. 'S én gyenge
 40 nő megtörve félelemtől Kétségbe essem győzelmed
 miatt. *H.* Ezt már szeretném látni. (leül) *Agn.* Halld
 tehát. De csak magad, 's ne engedd hogy a' lég

[A DRÁMA ELSŐ FELVONÁSA]

Temesvár. Köztér. Templom.

*A' király, Hunyady László, Szilágyi Mihál, H. Mátyás,
Bodó Madarász jőnek. Szemközt Hunyadyné hölgyek kíséretében, kik mind gyászt viselnek.*

Király

Erős lovaglást tettünk Hunyady
De most már, úgy reményelem, honn vagyunk?

H. László

Ha olly kegyes léssz megtisztelni házunk'.

Király

Igértem és megtartom. Ah de nézd,
Mi gyász sereg jó szemköztt?
(*Hunyadyné kíséretével együtt a' király elé borúl*).

Hunyadyné

Kegyelem

Kegyelem fiannak felséges király!

Király

Kelj fel nemes hölgy.

H. László *magában*

Kedves jó anyám!

Király

Kérlek, ne büntesd a' király nevét
Olly hódolattal, melly azt mondaná,
Hogy lábaiba szállt a' jog 's az irgalom.
Kelj fel, ne mondassák hogy Hunyady
Nejét előttem porba hullva látták.

Hunyadyné

Engedd meg, itt maradnom, oh uram
Mi illet engem inkább mint a' por,
15 Kít annyi bánat húz a' por felé?
Te földön isten' képe vagy királyom
De nem fa, nem kő, ember, mint magunk
Kinek a' bánat fáj jól esik az öröm,
Ki sejtí mit tesz a' kétség'ésés
20 Ha elveszendő a' kit szeretünk
Oh légy kegyelmes, felséges király
Légy irgalommal teljes, mint az isten
Mutass kegyelmet megtévedt fiamhoz.

Király

Nyugodjál meg nemes hölgy, esküszöm
25 Hogy a' megölt rokonnak életéért
Boszút nem állok, sem nem engedem
Hogy számadásra vonják fiadat.
'S mert tudva van hogy bátyám Czilley
Vak gyűlölségtől hajtva éltök ellen
30 Orgyilkos tervet forralt 's így maga
Keresvén vesztét, méltókép lakolt,
Ohajtom e' gyászt végkép eltörölni
Emlékezetemből, és helyébe új
Áldáshozóbb rokont iktatni be
35 Téged nemes hölgy, mint tisztelt anyámat
'S fiadat, mint kedves testvérimet.
'S ez új rokonság' ünnepére a' gyászt
Ne csak szivünkéből vessük el hanem
Ruháinkról is: lássa minden ember
40 Hogy a' setét múlt arcza derülni kezd
'S élénk vidámabb órák lengenek.

Hunyadyné *felkél*

Szentséges isten jól hallottam-e?
Fiam, László fiam te élsz megint

Megint enyém vagy, és Mátyás te is
(*Fiait ölelgeti; Lászlóhoz vissza térve*)

45 Nagyot hibáztál édes gyermekem,
A' vér, mit ontottál, nem szárad el
E' vér anyádnak lelkét égeti.

(*a' királyhoz*)

Bocsánat oh királyom! örömem
Nem vár sorára. E' földön ha van
50 Olly jó, mit ember még nem ízele,
Minek nevét nem tudjuk, a' mi néha
Sejtés gyanánt megy által lelkeinken,
De mit bevárni életünk rövid
Az isten ilyen jóval áldja meg
55 Királyi szívedet, hogy élj soká, 's mig élsz
Hogy boldogabb légy minden embereknél.

Király

Fogadja isten szívből kelt imádat.
És most anyám vendégeid vagyunk.

Hunyadyné

60 Igen, királyom — 'S még is megbocsáss
Olly telhetetlen a szülői szív
Midőn fiának élteért remeg
Hogy végkép megnyugodva nem lehet.

Király

Mit [!] biztosíthat inkább mint szavam?

Hunyadyné

65 Ismételd azt az oltár lépcséjén
Az isten' egyházában, nép előtt,
Hogy minden ember hallja, milly kegyes vagy
'S imát emeljen boldogságodért.

Király

70 Nem értem félre aggodalmidat,
Legyen meg a' mit kívánsz. 'S most anyám
Engedd fiadnak, hogy vezetőd legyen.

Hunyadyné

Uram! te fáradsz érttem. Oly kegyes vagy!

Király

Ki fáradt érttem úgy mint Hunyady?
(*elmennek*)

Bánfi Garához

Hogy tetszik?

Gara

Gátold meg.

Bánfi

De nem lehet.

Gara

Úgy tűrni kell, jó Bánfi.

Bánfi

Rosz multság.

H. László

75 Szilágyi bátya most már csak hiszesz?

Szilágyi

Nem én.

H. László

Miért?

Szilágyi

Mert nem hiszek.
(*elmennek*)

H. Mátyás

No már pedig jó czimborám
hiszed vagy nem hiszed, de én éhes vagyok.

Madarász

Harapd meg a világot.

H. Mátyás

80 És férges alma. Már Ádám apánk
Ettől lett bujdosóvá.

Madarász

Hát egyél
Mi szemednek szádnak tetszik.

H. Mátyás

Jól beszélsz,
Szegény anyám' konyhája füstölög,
Ott majd csak lesz mit enni. Jer fiam.
(*elmennek*)
Más tér. Egyház környéke.
A' templomból emberek jönnek ki. Szócs sietve jó.

Polgár

85 Vissza vissza emberek. Nagy ujságot mondok. A'
király már itt van, tüstént itt lesz. Az öreg Hunyady-
nét vezet. Az ifju Hunyadyak is itt vannak, meg az
öreg Szilágyi, meg Gara Nádor meg isten tudja ki.
90 Ritka dolog. Mind templomba mennek. De nini! hiszen
már itt is vannak.

A' király 's kísérete a' templomba mennek, a' künn álló nép némán meghajtja magát 's egy része bemegy, néhányan künn maradnak.

Róty

Furcsa biz az.

Polgár

Mi volna már furcsa Róty gazda? Jobb bizony kend is bejön, ha nem fél a' tömjénytől (*bemegy.*)

Róty

95 No nézze meg az ember. Élhet-e valaki békességben a' világon, ha még az ilyen ember is elméskedik.

Koldús

Ej ej! Róty gazda, ne zsémbeljen kegyelmed, hiszen a' jó Hunyadyakért csak elmondhat az ember egy kurta miatyánkot.

Róty (*pénzt vet neki*)

Kend meg hallgasson.

Koldus

100 Az isten ezer annyit.

Róty

105 Nem kell, az felfogamra [!] is kevés aztán mondtam már hogy hallgasson kend. (*meglátva Agnést férfi ruhában, ki szomorún az oszlopra támaszkodik*) Hát az ifju ur mért csinál olyan savanyú képet, mintha mindig vaczkorral élt volna? Nem felelünk? Tán leragadt a' nyelvünk? No én ugyan föl nem metszem. Nem vagyok barátja a' szajkóbeszédnek.

Koldús *magában*

Csakhogy magad a' legnagyobb szajkó van. [!]

A' nép kifelé jő, végül a' király 's kísérete. Agnes a' nép közé vonúl.

Gara

110 Imádkozzatok a' királyért, ki oltár előtt megesküdött
hogy Czilley' halálát a' Hunyadyakon nem boszúlja.
Az isten sokáig éltesse a' mi felséges urunkat.

Nép *kiált*

Éljen!

Király

115 Igen fiaim, megesküvém 's ismétlem hogy meghalljátok
ti is. Az élő istenre esküszöm, hogy a' Hunyadyakon
és barátaikon Czilley bátyám' haláláért boszút nem
állok.

(Hosszas éljenzés a' nép között. Közben egyes kiáltások hallatnak: az isten áldja meg sokáig éljen a király)

H. László

120 Most tisztelt bátya, felséges királyom
Egy titkos ünnepélyre hílak vissza még
Hogy azt mondhassam nincsen örömem
Mellynek tanúja nem volt a' király.

Király

'S mi volna az?

H. László

Meglátod. Légy kegyes.

Király *magában*

Mit kell gyanítnom! oh kín oh halál!
Körül vagyok hálózva. Mit tegyek.

Szilágyi *kérve*

Felséges úr!

Király *magában*

125 Felséges úr? Rabszolga. — Im megyek.
Ha úgy van a' mint sejtem elveszek
A' fájdalomban, vagy szent eskümet
Azért tevém csak hogy megszegjem egykor
Istennek háza! mennyi bünt takarsz el.
*bemennek. Agnes utánok lofózik. Utánok a' belső ajtó
elzáratik. Szőcs, ki be akart menni, vissza jő.*

Szőcs

130 A' templom zárva, senki nem mehet be. Itt valami
nagy dolog történik.

Róty

Nagy dolog! nem akarják, hogy az istenen kívül más
is meghallja imádságaikat. De azért hiszen mi tudjuk,
mit imádkoznak.

Egy polgár

135 Ugyan hát mit?

Róty

Azt, hogy adj uram isten minél több szegény embert
hogy a' gazdagok' vagyonát megőrizhessék.

Szőcs

140 Háladatlan pók! nem pákosztoskodol napról napra a'
Hunyadyak' házában? Nem kapod a legízesebb falato-
kat te éhség hirdető? Mitől van az iszonyu poczakod és
vékányi fejed?

Róty

145 Mitől? attól Szócs uram, hogy nőtelen vagyok 's nincsenek gyermekeim, mint kendnek, kik a' földön a' csúszó mászó állatok' seregét szaporítsanak. De ha volnának, tudom istenem, hogy nem hasonlítanak hozzád.

Szócs

Kivéven ha szép feleséged találna lenni, a' mi égbe kiáltó bűn volna 's alig lehetséges, mert esküvőd előtt bizonyosan felakasztanálak.

Róty

150 Ihol la! egy görhes kecskéje van 's már ő is a' gazdagok' részén áll. Jól van Szócs uram jól van!

Polgár

Hallgassatok! jönnek.

(A' király 's a többiek lassan eltávoznak)

Róty

155 No nézze meg az ember! Van-e valami bajok? Hullott-e el csak egy hajszálom is? Pedig gyilkoltak és most szépen kibékültek az istennel. Sz' igaz! Ők építettek neki ezt a' szép házat, hát csak kérhetnek tőle valamit.

Szócs

Nem vagy te igazi kutya fejű tatár! Nojszen csak lássalak még egyszer a' Hunyadyaknál.

Róty

160 Nem megyek oda. Budára megyek, Szócs uram Budára, értjük? *(indúl)*. 'S aztán majd ha valamelyik fiának véka feje lesz, azt küldje utánam, az az enyém. *(el)*

Szócs

Oh te posvány! de minek haragszom az ebre hogy ugat.

Polgár

165 Bizony minek ám! Kutyából soha sem lesz szalonna.
Isten áldja meg kigyelmeteket.

Szócs

Hírével járjon.

(*Mindnyájan szét oszlanak*)

Szócs egyedül

170 Erre a' gaz Rótyre vigyázni fogok. Ez aligha rosz-
ban nem töri fejét. Egyszerre így megfordulni! Koncz
után lát, bizonyos, hogy koncz után lát, de várj rá!
mert sarkadra hágok. (*el*)

Koldus

175 Egy, kettő, három. Ez aztán a' jó kereset. Ezek az
emberek csupa bámulatból megfélelkeznek a' koldúsról.
Először bámulnak, hogy a' király megbocsátott. 'S mi
a' jutalom vén Dongó? Nesze semmi fogd meg jól. Má-
sodsor megint bámulnak 's Dongónak üres a' táskája.
'S én vizet igyam. De már csak benézek az öreg Hu-
nyadyné' kapuján.

Agnes utóbb Bánfi

Agnes

180 Király uram tehát szerelmes. Oh!
Imádkozott és Máriára nézett
Megesküdött és Máriára nézett
A' bibliára tette ujjait
És Mária' arczán vesztek szemei
„Én megbocsátok megbocsátanék
Szülőim gyilkosának; mert szeretlek,

185

Mert van reményem hogy birhatlak egykor
E' szók remegtek néma ajkain.
És én? lehullt kiégett csillag én
Kinél míg szűz lángjában tündökölt
Fogát pírítá a' hazug mosolygás
190 Azon fogat mellyel most megharap.
Király 's hazud! Király és esküszik.
Könnyen hívők! Ő megcsal titeket,
Mint megcsalt semmivé tett engem is.

Bánfi (*kijő a' templomból*)

Agnes kisasszony tudja most mi történt?

Agnes

195

Tudom.

Bánfi

Hunyady László és Mária
Titokban össze keltek.

Agnes *félre*

Hunyady?

Oh ég! — És a' király?

Bánfi

Az is jelen volt

De meglepetve a' nem várt merényen.

Agnes

Nem várt merény és meglepetve, ő!

200

félre

Az ég adjon több illy meglepetést
Hogy mentől gyorsabban pusztuljon el.

Azért volt hát ő olyan halovány
Midőn kijött? Én őt nem szeretem

205

És még is büszkeségem' sértené,
Ha boldogulna. Ő nem boldog. Isten,

Add hogy míg él ne is legyen soha.

Ő most felette nyomorú lehet,

Add isten, hogy holtáig az legyen.

De még ez nem elég.

Bánfi

Kisasszonyom!

Agnes

210 És a' hálóba tévedt Hunyady
Ő elveszett! Mért kell illy férfinak
E' gaz világba szöve lennie? Mért
Nem ő e' gaz világnak zsarnoka?

Bánfi

Ezt a' leányt nem értem.

Agnes

Lásd uram

215 Hogy én is meglepettem.

Bánfi

Épen ez
Miről kívánok szólni. E' mohó
Kibékülés és e' siettetett
Nász el nem háríthatják a' veszélyt
A' gyilkosok' fejeéről. Ott lesz ön
220 Hol a' vésznek születni kell. Ön a'
Királynak szíve, a' királyi lélek
Fulánkja lesz, furdalni fogja őt
Hogy kéjt ne ismerjen, ne örömet,
Míg a' megöltéért vérboszút nem áll.
225 Reám bizá önt a' király, hogy innen
Budára kísérem fel. Bizonyos
Lehet: pártolni fogjuk önt,
Önnek kisasszony nagy jövője van.

Agnes (*keserűn*)

230 Az én jövődöm — Hosszú életet!
Hogy őt gyötörjem: az legyen jövődöm.

*Hunyadi háza
Terem*

Gara egyedül

Mi lelte a' királyt? Csodálatos
Fölgerjedésben volt az esküvőn.
Mellét hatalmas indulat feszíté.
Színében mint a' felhő változott
235 'S irányavesztett szemmel néze szét.
Gyülölni nem tud, azt láttam, tehát
Szeretnie kell mert szenvedélye nagy.
Ha Máriát szeretné, lányomat,
Kétségtelen! hisz más nem volt jelen.
240 Ez új dolog. 'S vagy végtelen nyomor
Vagy véges botrány, és gyászos viszály.
Becsületes reménynek nincs helye.

— — — — —
Tehát szerelmes a' király. Ez új dolog.
Ha sejthetém tán máskép végezek.
245 De most már így van és e' helyzetet
Kell venni terveimhez alapúl.
A' mit tevék, legyen bár helytelen,
azon tünődni most már nincs idő;
az itt a' kérdés: mit kell tenni most?
250 Sárkány fogat vetettem, bizonyos
Hogy e' vetés szárnyas kigyót terem
És nem galambot. És hogy e' madár
Nem búzaszemmel él ha éhezik
De vért kíván és emberéletet.
255 Vessünk tehát vért életet neki

Bánfi (jő)

Nádor te minket megcsaltál.

Gara

Hogyan?

S te bíztál bennem?

Bánfi

Mint saját szememben.

Gara

Tehát szemed csalt Bánfi és nem én.

Bánfi

260 Ismerjük ezt a' tréfát: így beszélsz
és azt teszed mit érdeked kíván.

Gara

Halld Bánfi, a' mit mondok: téged én
Dühös de gyáva szívnek tartalak
És léha fejnek. Téged rá szedett még
265 Minden ismerősöd. És tudod miért? Mert
egyben sem bizál. A' bizalom' hiánya
Kuszálta össze elméd' fonalát. Te nem
tudod mikor kell bízni, merni, mikor
haragunni. Mondd meg mit akarsz?
270 Lányom jegyes volt, most nő. Nem hívéd
Hogy így végződik? Majd tán anya lesz
'S te bámulod hogy férfi 's nő szerelme
Gyümölcsözött, oly embert mint te vagy
Ki szinte nem termettél rózsafán.
És nem te bízattad-e a' királyt
275 Hogy itt a' népnek szent esküt tegyen
'S menten maradjon a' közös veszélyben.
'S most azt kívánnád hogy harczot kiáltsunk
Vendégek a' gazdáknak ellenében
Hogy gátat vessünk gyengéd vágyaiknak
280 'S hogy ők azonban még is bízzanak
Hogy Hunyady László a' ki okosabb
Mindnyájatoknál, mint együgyü birka
Budára jőjön halni kedvedért,
Értted, ki őt oly nyíltan gyűlöled.

Bánfi

285 Hallgass az istenért: nálok vagyunk.

Gara

290 Tagadd meg tőle Máriát 's beszéld rá
Hogy hagyja itt a' kedves végvidéket
A' harczot, és a' féltett bát szabad
Határtalan légét 's börtönszagu
Budánkba jőjön veszni. Mit kívánsz még?
Én őt Budára felviszem; de vőm
Jegyezd meg ezt 's mondd hogy megcsaltalak. (el)

Bánfi

295 No most már épen nem tudom, hová néz
'S hová fog ütni. Gyűlölök sok embert
De ettől félek. — A' király (a' király jő) uram!

Király

300 Magad vagy Bánfi? Ah jó Bánfi bár
Maradtam volna Bécsben: itt hazádban
Dühvé lesz minden szenvedély: gyűlölni
Csak itt tanul meg a' ki nem tudott
És ez még semmi: itt szeretni hagymáz
Itt a' szerelem mint őrült vihar
Kereng agyunkban, míg ennek tüzével
A' szívbe vág és azt felégeti
305 Oh Bánfi vigy el innen, vigy hamar
Mert én itt elveszek.

Bánfi

Felséges úr!

Király

Mit úr mit felség! jó tanácsot adj,
szabadíts meg engem innen és magamtól.

Bánfi

Uram király te úr vagy és mehetsz
midőn akarsz.

Király

'S itt hagyjam Hunyadyt?

Bánfi

310 Valót beszélsz, ő nem maradhat itt
Hogy Czilley vére torlatlan maradjon.
Felette még törvényt kell tartani.

Király

Mit ér nekem ha ő bár meghal is.
'S aztán tudod, megesküvém.

Bánfi

315 de a' király a' törvények felett Igen,
Nem állhat esküjével: a' törvény itél
És rajtad áll kegyelmet osztani

Király

'S esküm szerint én kénytelen vagyok
kegyelmet adni.

Bánfi

320 Van mód a' kegyelmet
Akkorra hagyni, hogy késő legyen.

Király

De én nem gyilkolok. Mi az nekem?

Bánfi

És még sem akarod itt hagyni Hunyadyt.

Király

Oh Bánfi, hát nem értesz? És ne is
Értsen meg senki. Mért jövék ide

Mért esküvém meg? azt csak én tudom.
 Jer a' szabadba Bánfi, és vigyázz rám
 Mert isten látja, én beteg vagyok.

Bánfi

Az isten ójja meg felségedet.
 De a' betegnek orvos kell.

Király

'S az orvos
 Nem olyan mint te vagy. — Oh Mária,
 Ha angyal volnál, meghalnék utánad. (el)

Bánfi (egyedül)

Itt minden ember megfordult 's okát
 Ki nem lehet tanulnom. Ott Gara
 Beszéli el rejtélyes terveit.

Itt a' király leverten andalog
 Nem érthetem, sehogy sem érthetem.
 Egyet tudok, hogy ezt a' Hunyadyt
 E' félparasztot vérből gyűlölöm
 Mi ez a' Hunyady? Ficzkó a' kinek
 Egy apja minden őse, 's ő akárhol is
 Fölöttünk áll a' gyáva nép előtt
 Királyi hódolattal váratik,
 Akárhová megy. Gyilkol és kibékül
 'S véres kezekkel nőt veszen magának
 Hogy elvegyűljön a' tiszták között.

— — — — —
 De mit mondok? hiszen Budára jó.
 A' nádor még is jól beszélt 's maga
 László király is ezt látszik kívánni.
 Ezt a' vasat kell vernünk, igen!
 Most rá beszélem a' királyt hogy őket
 Nagy ünnepélyre híjja meg Budára.
 Egymást váltsák harczjáték, lakoma
 'S ha majdan ott gyanúja elalutt
 Ha csak Budán lesz, akkor ő miénk.

Temesvár

*Hunyady Jánosné laka. Mellékterem.
A tánczterem' lávol zaja hallik.
Hunyady László, utóbb özvegy Hunyadyné.*

H. László

355 Kezdődik a' táncz és szilaj zenétől
Viharzik a' lég, melly még csak imént
A' legjobb nő és legnemesb anya'
Imáitól ihletve reszketett.
360 De ő akarta így. (*Hunyadyné jó*) Ah jó anyám
Te minket meglepél.

Hunyadyné

Igen, fiam.
Illőnek láttam, szívem ellenére,
Letenni a' gyászt 's egyszersmind örömmel
Környezni azt, ki hozzánk olly kegyes.
365 Szépen hívtam össze a' vidék
Szép hölgyeit és bajnok ifjait
Hogy itt is lássa népünk hódolatját
'S viszont e' nagy nap' emlékét vigyék el,
Kik megjelentek házunk ünnepén.
Hol hagyta őt most?

H. László

Benn van a' teremben.
370 Igen merengő sőt bús volt; de most,
Úgy látszik, földerül az arczokon,
Mellyek feléje, mint a' napraforgó,
Elfordíthatlan vágygyal nyíladoznak.
375 „Itt a' király! milly szép! milly halovány!
Szegény király! a' jó király! Miért
Nincs itt közöttünk. Mink jobban szeretnők
Mint ott szeretve van, hol most lakik.”
Így súgnak össze vissza. Istenem!

380 Királynak lenni és illy életuntnak
Mi súlyos átok, melly kínos dicsőség!
Egyébiránt most Máriára hagytam,
Hogy őt mulassa, míg távol vagyok.
(*Szilágyi jő*)

Nos bátya?

Szilágyi

Én az éjjel útaozom.

H. László

Mért e' sietség?

Szilágyi

385 Mit csináljak itt?
Sarkantyumat pengessem? mig alant
Talán karomra van szükség.

Hunyadyiné

Legyen.

390 Mint jónak látod. Én most bemegeyek.
Felséges vendégünk ne mondja azt,
Hogy összegyűlünk és magára hagyjuk.
De tudnotok kell: azt látszik kívánni,
Hogy őt Budára kísérjék fiaim.
Az férfi' dolga, hogy végezzetek,
De vajha bölcseségtek eltalálja,
Mit az anyának sejtő lelke kér. (*el*)

Szilágyi (*leül*)

395 Hallottad a' szót; mit határozál?

H. László

Még semmit, bátya. Nincs határozatom.

Szilágyi

Ez annyit tesz, hogy rá fognak beszélni.

H. László

Az az, ha indokaikat elfogadhatom.

Szilágyi

A' rá beszélő mindig tud okot.
400 'S ok és ürügy végtére közel áll.
Ok és ürügy iker fiú 's leány:
Hasonlók arczra, bár értékre nem.
Akarj! 's ez egy, e' puszta akarat
Elég ok annak, a' ki teheti,
405 Mit kénye, kedve tart.
Ha én helyetted volnék, a' világ'
Minden javáért nem mennék oda,
Hol ellenségim fúják a' követ.
Ezerszer inkább száz török közé
410 Bevágok egy szál jó karddal magam,
Mint díszruhában oly asztalhoz üljek,
Hol ők a házi gazdák.

H. László

És ez úgy van.

De életünk nem pusztán harcban áll.
Sokkal gonoszbát, mint egy nyílt csata,
415 Kell merni annak, a' ki élni vágy
'S előre menni cél és sors szerint.

Szilágyi

Beszéljünk magyarán. Neked hizelg
Hogy a' király bátyjának fogadott;
Örölsz a' zajló, fényes vígalomnak
420 'S hogy a' harczjáték' czifra bábjain
Edzett karodnak adhatod jelét.
Vagy meglehet, hogy látod a' veszélyt,
Az örvényt, melly rád rémesen mosolyg;
De nincs erőd megtörni a' gyűrüt,
425 Mellyen szemed' világa elveszett,
Melly már befonta ámúlt lelkedet.

H. László

Szent istenemre! most nem jól beszélsz.
Úgy érzem, mintha kergetnél Budára.
De szóljunk csendesebben.

Szilágyi

Jó, hát csendesebben. —
430 Mi dolgod van Budán? (*felkél*) Mennykőbe is!
Én csendesen nem szólhatok veled;
Mert vérem felforr. — Mit csinálsz Budán?
Csiklandik a' nyakad? hány életed van,
435 Hogy oly könnyelműen kockáztatod?
Tegyük fel bár, hogy nem mulatni mégy:
Hisz jó apád még el sem porhadott;
Nős vagy 's így csendes házi körre vágynál.
De lelked éber, látod a' veszélyt
És bátran szembe szállsz, belé rohansz.
440 Miért? azt kérdezem tőled, miért?
Bátornak lenni semmiért bolondság;
Bátornak lenni ott hol elveszünk
A' nélkül, hogy használnánk a' közügynek
'S hol még becsület sem marad nyomunkban,
445 Ez örült viszketeg.

H. László

Először hallom, hogy Szilágyi bátyám
A' gyávaságnak hirdetője lett.

Szilágyi

A' gyávaságnak! Mondd meg könyveidből,
450 Ha volt-e ember bátrabb, mint apád?
És még is kétszer hátrált a' töröknek;
De fenn tartá magát, hogy agg korában
Megtörje őket egy végső csatán.
'S a' vén oroszán győzött és lehúnyt.
Ez volt az élet! Vakmerő lehet

455 Gazember és zsvány 's az oktalan,
Ki mint a' vak légy, nyílt veszélybe dől;
De bátor az, ki tudja mit akar
'S bölcsen megőrzött életét nemes,
Nagy czélokért a' sorsnak engedi.

H. László

460 Oh bátya! bátya! mit beszélsz nekem
Megholt apámról. A' szél, mely felém
Sírjáról lengedez, vérembe hat
'S hévtől, hidegtől váltva reszketek;
Mert vágy emészt és lázként jár eremben,
465 Hogy a' mit ő kezdett, bár fél erővel
Folytatni bírjam. És mi lett belőlem?
Ő hadverő hős, én gyilkos vagyok.
Egy hitvány zsarnok, kit megölnie
Dicsőség nem lett volna közvitéznek,
470 Saját kezemtől vette a' halált.

Szilágyi

Reménylem, ezt csak nem bántad meg eddig?
Csak jobb hogy ő a' fűbe harapott,
Mint hogy fejeitekkel lapdázzon 's hazádat
Bilincsbe verje? Szégyent és halált
475 Áraszszon ránk 's mindenre, a' ki jó.
Feldúlja sírjainkat és hazug
Nyelvvel megölje a' becsületet
'S a' jó nevet, mely rólunk fenn marad!
Megérdemelte, meghalt: oda van.

H. László

480 Add vissza életét 's én megölöm
Oltár előtt vagy kéje' mámorában,
Eloltom mint a' fáklyát, mi előtt
Felgyujtaná e' szenvedő hazát.
485 Hazámé mindenem 's ha van eset,
Hogy az dicső lesz és felboldogúl

Gyalázatommal, én feláldozom
Az életnél is főbb becsületet.
Azért habár nemes tett nem vala
Megölnöm Czilleyt; de tartozám
490 Ezen szennyes munkával a' közügynek
'S apámnak kit megőrzött istene,
Szeplőtelen hírében, hogy reá
Ez aljas tett ne vethessen homályt.
'S most én, ki megtevém mit tenni kellett
495 Véres kezekkel, megsebzett nevemmel
Tovább haladjak e' pályán? Soha
Ne gázoljak ki e' pokolvarázs'
Undok köréből? hogy midőn lehúnytam,
Mondhassák: ez volt a' legjobb bakó!
500 Nem, bátya! ennél szebb pályát kívánok.
Ily ferde hírt keresni nem szabad
'S keressük azt, ha nem kerüljük el,
Mint a' dögvészt, mely elragad reánk.
Én most veszélyt nem látok. A' királynak
505 Megnyertük esküjét. Engesztelődés
És béke hangzik minden ajkakon.
Ha most én vissza lépek és a' gyermek
Bizalmat fölserdülni nem hagyom,
Nem tér-e vissza minden gyűlölet?
510 És a' boszúvágy nem kiált-e fel:
„Erőszakolták a' királyt! az eskü
'S a' bűnbocsánat úgy csikartatott ki”.
Azért ha ő kívánja, felmegyek
És a' gyanút csak úgy viszem magammal,
515 Mint egy húséges régi házebet,
Melly csendesen van, míg veszélyt nem érez,
De felsivalkodik ha bajt oront
'S alvó urának hírt ad ugatása.

Szilágyi

Ha ő is el nem alszik. — Jó öcsém
520 Én egy kissé nehéz fejű vagyok

'S azért nem értem jól beszédedet.
Nem látok benne tervet. Tervem az volt,
Hogy most leviszlek 's a' szép vég vidéken
Töltöd ki nászod' első heteit.
525 Biztosb helyet Nándornál nem tudok.
A' közben itt anyád 's barátaink
Hadat szereznek. A török, tudod,
Fél szemmel alszik. Megcsonkítva bár,
De karja nő, mihelyt kinyúgodott.
530 És hadsereg kell más nagy ok miatt is.
Ki ebbel játszik, bot legyen kezében.
Itt e' sok jó baráttól félek én,
Kik most nevetnek, majd utóbb harapnak.
Egy jó erős had' árnyában, habár
535 Pajzsod' hátán, édesben alhatol,
Mint a' Garáknak lágy párnáikon.
Legyünk urak Nándorban és urak
Leszünk Budán is. Én így gondolom.
Azonban tégy mint tetszik: én megyek.
540 Ha baj lesz, adj hírt tüstént 's ne feledd
Hogy hős apádnak egy barátja él,
Ki e' hazát, bár forrón szereti,
De vérbe lángba kész borítani
Inkább, mint tőrje, hogy Hunyad' fiait
545 Torlatlanúl bánthassa valaki.

H. László
Bátyám!
Szilágyi
Isten veled (*Elsiet*)

H. László
Jó bátyám! ez, tudom,
Igaz barát és jó rokon 's tanácsa
Tapasztalt bátor és bölcs emberé.
Lélkemből szólt és még is ostromoltam,
550 Mert érzem, hogy ha sürget a' király,

Nem bírok ellent állni, nem lehet!
Felbontom a' kötést ha vissza lépek. —
'S ha vissza nem lépek? Megeshetik,
555 Hogy akkor mások bontják fel, 's magam
Kész martalékként horgon maradok.
Csak egy szökés kell, és én túl vagyok
A' gáton, mellyen innen a' veszély
Sárkány barlangja tátong. Gyávaság!
560 Megtenni félnem, a' mi félelemtől
Örökre megment, dőre gyávaság!
A' végvidékre hát! — Fényes Buda,
Isten hozzád! Alant a' végvidéken
Oroszlán kölykeknek hallom rivását:
Inkább azokhoz, mint kigyók közé.

(el)

*Hunyady Jánosné lakása
A király és Gara Mária beszélgetve jőnek*

Király

565 Igen szeretni vagy gyűlölni mindig,
Az meglehet, míg emberek vagyunk:
Egyet szeretni és gyűlölni, nem.
Nézd a' folyókát, melly ma fára kúsz,
570 Holnap talán már egy száraz karóval
Ölelkezendik. Nézd bár a' napot,
Ma itt delel teljes sugárban
'S éjfélkor más világrészt boldogít.
A' rózsató egy, évről évre még is
575 Uj rózsákat terem. Tapasztalandod:
A' szenvedély, mint a' világ, örök,
De tárgya, mint az árnyék, változik.

Mária

Tréfálsz, királyom. A' gyengéd folyóka
Hú a' fához, a' mellyre felfutott,
'S ölelve körzi azt még akkor is,
580 Midőn karóvá száradt törzsöke.

'S a' nap, habár szépsége szerte árad,
De nem borúl-e ködfátyolba képe,
Midőn a' posványt érik lángjai,
Mely rá dögvészt és bánatot lehel?
585 'S a' melly vidékre nyájasan mosolyg,
Nem ad-e annak fürtöt és kalászt
Ezer virágot, büszke lombokat,
Világos hajnalt, tündér éjszakát?
590 'S midőn a' kedvelt táj fölött mereng,
Mekésni látszik a' gyönyör miatt
És harmatot sír búcsúzván 's ha megjön,
Örömkönyének drága gyöngye hull.
'S a' rózsató bár többször felvirúl
És évről évre uj rózsát terem,
595 De mindig egynek, mindig a' tavasznak.
Hidd meg, királyom, a' melly szenvedély
Megváltozott, az nem volt szenvedély:
A' szenvedély nem változik soha,
Az vagy kihal, vagy mindig egy 's örök.
600 Kít én szerettem egyszer, szeretem
A' sírig és a' sírban 's túl azon
A' végtelen világnak végeig:
Szeretem öröklétig vagy lenni megszünök.

Király (*magában*)

605 Oh mit hallok! Lelkem reszket belé;
Mert érzem, hogy csak én szeretek így.

(*Máriához*)

Szép Máriám! — oh mit mondjak neki? —
Tudnál-e úgy szeretni —

Mária (*ijedten*)
Én uram?

Király (*hévvel*)

Tudnál-e úgy szeretni, Mária,
Mint képes voltál azt kimondani?

Mária (*magában*)

610 Szentségtörő valék, hogy titkomat
És férjem titkát úgy elárulám.
Mit mondjak? (*Fenn*) Oh uram, ne hidd,
A' mit beszéltem, az csak leczke volt,
615 Mit férjhez menvén minden hajadon
Magával visz 's elmond ha sorba jó.
Én a' szerelmet még nem ismerem.
Új nő vagyok; de sejtem hogy, ha férjem
Olyan leend, millyennek képzelem,
620 Van egy ember, kit mindenek fölött
Tudnék szeretni.

Király

'S ő méltó reá.
(*Félre*) Oh hála égnek még hát nem szeret.
(*Hunyadyné, Hunyady László és Mátyás 's többen főnek*)

H. László

Királyom! meg ne rettenj, hogy seregben
Jövünk el érted. Azt hallók, beszélni
Kivánsz velünk.

Király

625 Kerestelek,
Hogy visszaadjam nődet, a' kitől
Az üdvnek néhány perczét loptam el.

H. László

Az által mink is dúsabbak levénk;
Mert, a' mi téged boldogít, királyom,
Az üdv nekünk is.

Király

Úgy van-e Mária?

Mária

630 Igen királyom.

Király

Kedves jó rokon! —
És most tisztelt anyám 's szép Mária!
Segítsetek rá bírni Hunyadit,
Hogy engem elkísérjen. Úgy hiszem,
635 Kivánhatnám tán, mint király; de én
Ohajtom inkább, mint testvér, hogy azt
Örömmel és ne kelletlen tegye.

H. László

Felséges úr!

Király

Bátyám!

H. László

Tehát öcsém!
Magas rokon, ki olly kegyes valál
640 Családod' népesíteni általunk,
Ohajtanám, hogy jőne alkalom,
Biróvá tenni köztünk a' világot,
Hogy mondanák meg: felséged kegyesb-e
Vagy én hűségesebb, mikép becsületét
Szerencsáját, melly a' honéval egy,
645 Magasbra tűzöm mint enmagamét.
'S ha ketten volnánk, egyszerű fiúk,
Élelmünket munkával keresők,
Nincs benne kétségem: testvéreileg
Szeretnők egymást és adós csak úgy
650 Maradnánk egymásnak, hogy gazdagabban
Fizessük vissza. És azért, uram,
Ne végy gyanúba, hogy kérlek, könyörgök:
Engedd el ezt az egy szolgálatot.

655 Idő jöhet, hogy visszapótlom egykor
Legjobb erőm, legjobb hitem szerint.
De most ezernyi ok szól, hogy lemenjek
A' végvidéket menten tartani.
E' tiszt apámról szállt rám örökül.
660 Ha e' tisztemben híven járok el,
És a' csatáknak hév munkáiban
Tisztára edzem vérfoltos nevem,
Akkor parancsolj, megjövök mulatni;
Akkor szolgálád, nem, testvéred leszek.

Király

665 Oh mennyi szép szó 's milly kevés barátság!
Hát én hiába kérek? Nem mehetsz-e
Pályádra később,
Pihent erővel, teljesb készülettel?
Ne hagyj el, oh ne hagyjatok magamra.
Most kezdek ember lenni köztetek.
670 Eddig mi voltam? báb, rabszolga, kéjencz:
Nevem király volt és árnyék magam
'S ez árnyék, mint vészterhes éj, fekütt
A nemzeten, mellynek nemes szívét
Viszály és bánat, balsors tépte szét.
675 És most midőn fölébredt szellemem,
Midőn előttem új élet nyilik,
Magamra hagytok. Istenem! istenem!
Hát a' királynak egy barátja sincs?
Úgy jobb, ha eltemettek.

Hunyadyné

680 Oh uram!
Ne törd szívünket ennyi fájdalommal.
Fiam, ha úgy kívánod, elmegyen
És apja' hűségével mindenütt
Testvér-, barátod, kísérőd leszen.

Király

Igen, bátyám?

H. László *(félre)*

685 Minden hiába volt!
Igen, felséges úr!

Király

Ez már baráti szózat volt. 'S te is,
Te is Mátyás öcsém velünk jövendsz?

Mátyás

Bocsáss meg bátya, én nem mehetek.
Én házórzőnek itthonn maradok.

Király

690 Hogyan?

Mátyás

Tetszett boldogúlt apámnak
Úgy rendelkezni, hogy ketten soha
Ne tartózkodjunk egy helyen.

Király

Hiszen
Ti most is egy helytt vagytok.

Mátyás

'S ép azért
Ha László megy, nekem maradni kell.

Király

695 De már ebben nem engedünk. Ha nem jössz
Önként, erővel viszlek el. *(karon fogja)*

Mátyás

A' tánczterembe? szívesen megyek,
Ha egy toborzót jársz velem.

Király

Ha tudnék!

Mátyás

Én megtanítlak.

Király

Nem bánom, jerünk.

700

Higyjétek, olly jó kedvem van, ha nem
Szégyenleném, ugrálnék örömemben.

(el)

H. László

Mi lelt szép Máriám?

Mária

Oh Hunyady!

Te nem tudod millyen csüggedt vagyok.
Elfáradok, ha mással kell mulatnom.

H. László

705

Hogy megpihenj, melletted maradok.

Mária

Igen, barátom, és hallgatsz reám
Nagyon sok van mit el kell mondanom. (elmennek)

Gara

Légy megnyugodva tisztelt asszonyom.
Gondját viseljük gyermekidnek.

Hunyadyné

Isten

710

Viselje gondjokat. Nem szeretem
Hogy illy korán elhagynak. Ám legyen,
Mivel királyunk így akarja.

Gara

Nyugton

Lehetsz. Nem lesznek hűtelen kezek közt.

(*A' terem felé indulnak*)

Nagyobb okom van, mint tán sejteted,

715

Kivánnom, hogy Budára jöjjenek. (*elmenniük*)

Agnes (férjöltözetben), Szolga

Agnes

Egy sürgető szóm volna asszonyoddal,

Kérlek, barátom, hínád őt ide.

Szolga

Az most bajos lesz. — Furcsa kis legényke! —

De hisz ettől nincs mit félni.

Agnes

Nos barátom!

Szolga

720

Megyek már. Olyan ismerős (*vissza uéz*) Megyek.

Agnes

Mulatnak. Jól van: édes a' mulatság.

Én ürmöt hoztam fűszerezni azt.

Ah jön. Mi tisztos hölgy!

Szolga

Ez ifju —

Hunyadyné

Elmehetsz.

(*Szolga el*)

Hunyadyné

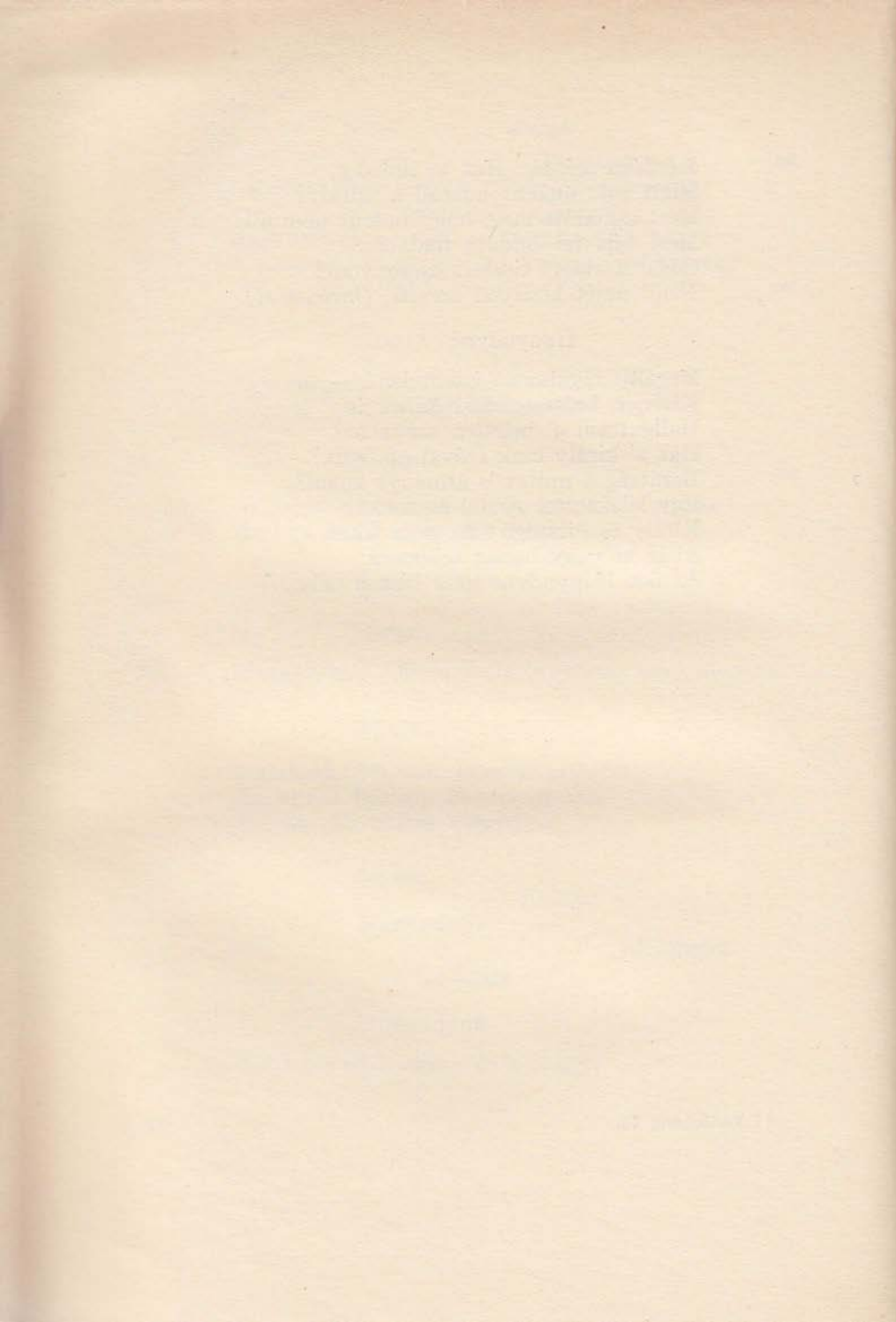
Miért hivattál vissza és ki vagy?

Agnes

725 Kérdésre kérdés. Hát te tudod-e,
Miért jött önként hozzád a' király?
Mért esküdött meg, hogy boszút nem áll?
Mért híja fel Budára fiadat?
730 Gara Máriáért tisztelt asszonyom!
Fiad' nejét királyod szereti. *(hirtelen el)*

Hunyadyné

Megállj, rágalmazó istentelen! —
Kísérjen balszerencse! Minek is
Hallgattam e' hitetlen szavakat?
Hát a' király csak szóval esküszik?
735 Barátságot mutat 's ármányt kohol?
Egy lélekzettel gyűlöl és szeret?
Király és hitszegő! Az nem lehet.
Akár ki vagy hazug sehonnai:
Az ősz Hunyadyné nem hiszen neked.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

áth.	áthúzva, áthúzott
BRISITS	BRISITS FRIGYES: Vörösmarty Hunyady Lászlójának töredékei. ItK 1929. 57—88., 179—198.
c.	című
Cz 1845	Czillei és a' Hunyadiak. Történeti dráma 5 felvonásban. Írta: Vörösmarty Mihál. Pesten, 1845. Kilián György tulajdona. (A mű első nyomtatott megjelenése.)
é. n.	év nélkül
ENGEL	JOHANN CHRISTIAN VON ENGEL: Geschichte des Ungrischen Reichs. 3. k. Wien 1813.
EPhK	Egyetemes Philologiai Közlöny
FESSLER	J. A. FESSLER: Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. 4. k. Leipzig 1816.
FEST	FEST SÁNDOR: Shakespearai motívumok Vörösmarty drámáiban. Magyar Shakespeare-Tár. XI. köt. 1919.
h.	hasáb
i. m.	idézett munka
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
jav.	javítva (lásd még az <i>Egyéb jelölések</i> között is!)
jel.	jelenet
k.	kötet
K	kézirat
KISS E.	KISS ERNŐ: Shakespeare és Vörösmarty. Magyar Shakespeare-Tár. IV. k. Bp. 1911.
LUKÁCSY—BALASSA	LUKÁCSY SÁNDOR—BALASSA LÁSZLÓ: Vörösmarty Mihály. 1800—1855. Magvető. Bp. 1955.
MM 1845—48. I—X.	Vörösmarty' Minden Munkái. Kiadák barátai Bajza J. és Schedel Ferencz. Pesten. 1845—1848. I—X. k. Az ún. „kézi kiadás”.

- MM 1847 Nemzeti Könyvtár. Vörösmarty Mihál' Minden Munkái. Kiadák barátai: Bajza J. és Schedel Ferencz. Pesten, 1847. Az ún. „nemzeti kiadás”.
- MM 1863—64. I—XII. Vörösmarty Minden Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Pest, 1863—64. I—XII. k.
- MTA
OSzK
ÖM 1884—85. I—VIII. Vörösmarty Összes Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Bp. 1884—85. I—VIII. k.
- PALMA CAROLUS FRANCISCUS PALMA: Notitia Rerum Hungaricarum. II. k. Pestini, Budae et Cassoviae 1785.
- r. recto (a kézirat egy lapjának elülső oldala)
- rv recto és verso (a kézirat mindkét oldala)
- sh. sajtóhiba
- Sp. Czillei és a Hunyadiak. (1844.) Sógópéldány az OSzK Színháztörténeti Osztályán
- sz. szám, számú
- THURÓCZI JOHANNES DE THURÓCZ: Chronica Hungarorum (Schwandtner: Scriptorum Rerum Hungaricarum. [1746] I. 39—291.)
- TÓTH D. TÓTH DEZSŐ: Vörösmarty Mihály. Akadémiai Kiadó. Bp. 1957.
- uo. ugyanott
- v verso (a kézirat egy lapjának hátulsó oldala)
- Vty Vörösmarty Mihály
- Vty Ak. Kiad. Vörösmarty Mihály Összes Művei. Akadémiai Kiadás. 1960-tól. Jelen kiadásunk.
- Vty Életr. GYULAI PÁL: Vörösmarty életrajza. 5. jav. kiad. Bp. 1900.

EGYÉB JELÖLÉSEK

- [] Szögletes zárójelbe kerülnek a sajtó alá rendezendő kiegészítései a főszövegben, ill. megjegyzései a szövegváltozatok között.
- dőlt betű* A szövegváltozatok közt a *dőlt betűs* alakok a főszövegtől eltérő változatokat jelzik
- Közékezés- és hiányjel-eltérések Ha a változatban a közékezés eltér a főszövegétől, akkor leírjuk a megelőző szót az eltérő ékezettel. Pl. Főszöveg: beszélsz? Változat: beszélsz! Ha a változatban elmarad a közékezés vagy a hiányjel (aposztróf), akkor leírjuk az ezt megelőző és követő szót is. Pl. Főszöveg: Nem, anyám! Változat: Nem anyám Főszöveg: gyermekem' anyját, Változat: gyermekem anyját, Ha a közékezés vagy a hiányjel a verssor végén maradt el, akkor csak a megelőző szót írjuk le. Pl. Főszöveg: Megcsalatkozánk. Változat: Megcsalatkozánk
- Egybeírás-különírás Ha a változat egybeírás-különírás szempontjából különbözik csak a főszövegtől, akkor nincs dőlt betűs jelölés. Pl. Főszöveg: Összefoglalom Változat: Össze foglalom
- < > A kéziratban található áthúzott alakokat dőlt betűvel és ék-zárójellel jelöljük. Előtte kitesszük az áthúzást megelőző szót, vagy pedig felhívjuk rá a figyelmet ilyenképpen: A sor előtt áth..... vagy A sor után áth. A dőlt betűs és ékzárójelbe tett szövegrész átjavított alak is lehet, erre azonban külön is felhívjuk a figyelmet, pl. jav., átírva stb. jelöléssel. Többszörösen javított szövegrészek esetén a javítások kikövetkeztethető sorrendjét a sorok (esetleg szavak) végén számokkal jelöljük.

{ }

jav.

.....
<.....>

Az áthúzásokon belül külön is áthúzott alakok összefoglaló jelek közé kerülnek.

Ha a költő kéziratában valamely alakot átjavított, akkor az eredeti alakot közöljük dőlt betűsen, megfelelő jelölés (pl. jav., föléje írva stb.) kíséretében.

Olvashatatlan alakok a kéziratban

Olvashatatlanul áthúzott törölt alakok a kéziratban.

CZILLEI ÉS A' HUNYADIAK

Kézirat

A dráma eredeti, mindvégig sajátkezű kézirata az MTA kéziratárában, a 714. sz. kolligátumba kötve található. E kolligátum lapjain folyamatos, minden lap r-jának jobb alsó sarkába ceruzával beírt — nyilvánvalóan könyvtárosi eredetű — számozás fut végig. Kiadásunkban mindenkor erre a számozásra hivatkozunk.

A kolligátum 1. lapjának rv-ján a dráma első tervezete, a 3. lap v-ján egy újabb terv első sorai olvashatók. A *Czillei és a' Hunyadiak* szövege a kolligátum 3—124 lapjainak rv-ján helyezkedik el. A kötet további részét az *Előlegések* c., a dráma történeti nyersanyagát rögzítő, kiadásunk 290—294. lapjain közölt feljegyzés (125—126 rv), a *Hunyady László*-töredék teljes anyaga (127—180 rv), a *Kincskeresők* kézirata (181—231 rv), a *Vérnász* (233—234 rv), ill. *Az áldozat* (235—237 rv) néhány lapnyi töredéke, valamint három Shakespeare-dráma: a *Julius Caesar* (238—239 rv), a *Romeo és Júlia* (240—243 rv) és a *Lear király* (244—247 rv) fordításaiból való töredékek töltik ki. Az egyes önálló kézirategységeket a kolligátum bekötetésekor számozatlan üres lapok beiktatásával különítették el egymástól.

A K-ban található számtalan törlés, javítás, sorrendi és egyéb módosítás kétségtelenné teszi, hogy ez volt a mű első fogalmazványa. (Lapszéli rajzok és tollpróbák viszont — más Vörösmarty-kéziratokhoz képest — feltűnően kis számban fordulnak elő benne.) A dráma végleges szövegét Vörösmarty nyilván a K-ról készült másolat átjavítása során alakította ki, s ez a költő módosításaival és kiegészítéseivel ellátott másolat — amely azonban nem maradt fenn — kerülhetett azután a nyomdába. Ezt a felfogásunkat az alábbi körülményekre alapozzuk:

1. A K és a mű végső formája között igen sok és jelentős eltérés mutatkozik.

2. A K, javításainak bonyolultsága miatt, nem volt alkalmas nyomdai használatra.

3. A K-ban ismételt felbukkannak Vörösmarty ilyenfajta — minden bizonnyal a másolóhoz szóló — utasításai: „*Hely hagyatik egy levél.*”, „*Itt egy lap hely marad.*” stb. Ezek is arról tanúskodnak, hogy Vörösmarty bizonyos szövegrészek megfogalmazását, ill. a K-beli,

eleve csak ideiglenesnek tekintett — s másoltatás előtt áthúzott — formának újjal való felcserélését már eleve a másolat átnézésének idejére halasztotta.

A K három nagyobb, egymástól — már a költőnek minden rész elején újra kezdődő lapszámozása révén is — határozottan elkülönülő egységre tagolódik. Ez valószínűleg azzal függ össze, hogy Vörösmarty nem egyszerre, hanem részletekben adta oda művét a másolóknak, s a K e három részének szétválása a másoltatás menetét tükrözi. A K könyvtárosi számozása és — 1952-ben történt — bekötetése során nem ismerték fel a részek helyes egymásutánját, és az utolsó részt tévesen a második elé helyezték. Az első kézirategység így a 3—42. lapokig terjed, s az I—II. felvonást, valamint a III. felv. 115—118. sorait foglalja magába. Vörösmarty e rész lapjait — a lapok r-jának jobb felső sarkában — 1-től 40-ig terjedő számokkal látta el. A második — valójában harmadik — rész (43—112., ill. Vörösmarty számozása szerint 1—64. lapok) a III. felv. 394—1098. sorait s a IV—V. felv. teljes szövegét tartalmazza. A 113—124. lapok alkotják a harmadik (valójában második) egységet, amelyen a III. felv. 1—393. sorai találhatóak. E lapokat a költő nem számozta meg. Az egyes részek között a bekötött K-ban egy-egy üres lap helyezkedik el.

A K különböző (részben világoszöld, részben — kissé sárgult — fehér) színű és nagyságú papírlapokra van írva. Az egyes kéziratlapok színét és méretét az alábbi összeállítás tünteti fel:

- 1—6. Világoszöld, vastagabb fajtájú papír, 20,5×25 cm.
- 7—10. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 19,5×25,5 cm.
- 11—19. Fehér, merített papír. 20,5×26 cm.
- 20—21. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 20,5×25 cm.
- 22. Fehér, merített papír. 20,5×25,5 cm.
- 23. Fehér, merített papír. 18×22 cm.
- 24—25. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 20×26 cm.
- 26—29. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 20×25 cm.
- 30—31. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 20×26 cm.
- 32. Fehér, merített papír. 18×22 cm.
- 33—42. Világoszöld, vastagabb fajtájú papír. 20,5×25 cm.
- 43—44. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 20×25 cm.
- 45—64. Fehér, merített papír. 20×25 cm.
- 65—112. Fehér, merített papír. 20×25,5 cm.
- 113—124. Fehér, vastagabb fajtájú papír. 19,5×25 cm.

A kéziratot Vörösmarty unokája, Bernriederné Széll Ilona ajándékozta a MTA-nak 1924-ben. Korábbi sorsáról nincs tudomásunk. Nincs rajta semmiféle pecsét, tehát nem tartozik ahhoz az anyaghoz, amely Zádor György gyűjteményéből a nagyváradi premontrei gimnáziumba került. Az ebbe a csoportba tartozó kéziratokon ugyanis az iskola bélyegzője látható.

A K-ról leírást ad, és a legfontosabb (át nem húzott) változatokat közli BRISITS FRIGYES: A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke. Bp. 1928. 225—264.

A dráma 1844-i nemzeti színházi bemutatójának sűgőpéldányát az OSZK Színháztörténeti Osztálya őrzi (53 szám alatt). A sűgőpéldány alapjául bizonyára a K-ról készült és Vörösmartytól átjavított, fentebb említett másolat szolgált. A dráma szövege — a színházi előadás kívánalmainak megfelelően — tetemesen lerövidült benne. (Erre vonatkozólag l. *A Czillei és a Hunyadiak a színpadon és a rádióban* fejezetet.) A hanyag és kezdetleges helyesírás természetesen csak a másoló gyakorlatára jellemző. Am a sűgőpéldányt a végleges szöveggel összehasonlítva, bizonyos számú — nagyobbára a K-val megegyező, részben viszont csak itt előforduló — érdemi eltérést is találunk. Ezek arról tanúskodnak, hogy a költő még a másolat revideálása és a színháznak való — nyilván csak a leiratás tartamára szóló — átadása után sem tekintette lezártnak a darabon végzett munkát, s a sűgőpéldány elkészülte és a dráma nyomdába adása közé eső hónapok során is tovább csiszolgatta művét. A sűgőpéldányba utólagos pótlásként van beillesztve az V. felv. egyik jelenetének (708—762. sorok) mind a K-tól, mind a végleges formától lényegesen eltérő variánsa, melyet Vörösmarty feltehetőleg a színház kérésére készített. A sűgőpéldány említett, érdemi természetű eltéréseit a szövegváltozatok között a megfelelő helyen feltüntetjük.

Megjelenés

Czillei és a Hunyadiak. Történeti dráma 5 felvonásban. Írta: Vörösmarty Mihál. Pesten, 1845. Kilián György tulajdona. 223 l. Az első 24 oldal Vörösmartytól javított nyomdai levonatát a MTA kéziratára őrzi Tört. 4^o24/II. sz. alatt. A költőnek a korrektúrában eszközölt — csekély számú és jelentéktelen — változtatásait a szövegváltozatok között feltüntetjük. Ugyanitt található a kötetnek Vörösmarty saját könyvtárából származó példánya is. Ebben is végzett néhány javítást, amelyekről ugyancsak számot adunk a szövegváltozatok között. — A könyv megjelenésének előzményeire vonatkozólag csupán egyetlen adatot ismerünk. Vörösmarty 1844. júl. 16-i levelében, melyet Szent-Ágotáról intézett Toldy Ferenchez, a következőket írja: „Színművem Resetánál van. Mihelyt átveszed, kérek, add át Kiliánnak.” (Vty Ak. Kiad. 18. k. 149.) Eszerint a dráma cenzora Reseta János volt, tőle kellett a Vörösmarty munkáinak kiadására való előkészítésében más alkalmakkor is fontos szerepet vállaló Toldynak a kéziratot átvennie. A mű megjelenéséről először a Pesti Hírlap 1844. dec. 8-i számában közölt hirdetés tudósít. Mint ebből kitűnik, a könyv ára pengőpénzben 1 forint 20 krajcár volt.

Vörösmarty' Minden Munkái. Kiadák barátai Bajza J. és Schedel Ferencz. — Kilenczedik kötet. Pesten. Kilián György' tulajdona. 1847. 3—210. *Jelen kiadásunk alapszövege*. I. Vty Ak. Kiad. I. k. 357.) E kötetnek Vörösmarty saját könyvtárából való példánya is megvan a MTA kéziratárában. A költő ebben nem hajtott végre semmiféle változtatást.

Nemzeti könyvtár. Vörösmarty Mihál Minden Munkái. Kiadák barátai Bajza J. és Schedel F. Második öszves kiadás. Pesten, 1847. Kilián György tulajdona. 1317—1438. h. Vörösmarty saját, ma szintén a MTA kéziratárában levő példányában e kiadás szövegén sem javított semmit.

Vörösmarty halála után a drámának csupán egyetlen önálló kiadása jelent meg:

Czillei és a' Hunyadiak. Olcsó kiadás. Pesten 1857. Kilián György egyetemi könyvtárus tulajdona. — Ez voltaképpen az első kiadás címlapkiadása.

A gyűjteményes kiadások közül is csak azok tartalmazzák a *Czillei és a' Hunyadiak* szövegét, amelyek bizonyos fokú teljességre törekszenek. E kiadványok a következők:

Vörösmarty Minden Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Pest. Kiadja Ráth Mór. 1863. VIII. k. 229—478. (Jegyzetek 486—487.)

Vörösmarty Minden Munkái. Új jutányos kiadás. Pest. 1871. Kiadja Ráth Mór. 5. k. 65—194.

Vörösmarty Összes Munkái. Rendezte és jegyzetekkel kísérte Gyulai Pál. Bp. Kiadja Méhner Vilmos. 1885. V. k. 7—160. (Jegyzetek 428.)

Vörösmarty összes költeményei. Sajtó alá rendezte Gyulai Pál. Bp. é. n. [1894] Méhner Vilmos. V. k. 5—181.

Vörösmarty összes költői művei. Sajtó alá rendezte Gyulai Pál. Bp. é. n. [1895 körül] Franklin. II. k. 451—560.

Vörösmarty Mihály Munkái. Sajtó alá rendezte Gyulai Pál. Bp. 1904. Franklin. V. k. 59—187. (Magyar Remekírók.)

Vörösmarty Mihály összes költői művei. Sajtó alá rendezte és életrajzzal ellátta Endrei Zalán. Bp. Világirodalom. 1907. 429—466.

Vörösmarty Mihály Összes Drámái Művei. Sajtó alá rendezte Horváth Károly és Tóth Dezső. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1955. II. k. 353—480.

Itt említjük meg azt, hogy a dráma első felvonásában (667—716. sorok) előforduló bordal — melyet Vörösmarty már a *Czillei és a' Hunyadiak* kötetkiadását megelőzően közzétett — *Keserű pohár* címen önálló lírai versként is szerepel Vörösmarty költeményeinek minden gyűjteményében. E versszöveg különálló kéziratairól, megjelenési helyeiről, változatairól és utóéletéről kiadásunk III. kötete (325—29). nyújt tájékoztatást.

A Czillei és a' Hunyadiak keletkezésének története

A Vörösmarty-irodalomban közkeletűvé vált az az állítás, hogy a költő a *Czillei és a' Hunyadiak*at egy drámatrilógia első darabjául szánta. TOLDY FERENC már 1857-ben (A magyar költészet kézikönyve a mohácsi vésztől a legújabb időkig. Pest 1857. II. 535.) mint ilyenről szól a múról, s ugyanígy nyilatkozik GYULAI PÁL is klasszikus Vörös-

marty-életrajzában (Vty Életr. 178.) — de csak az 1879-i második kiadástól kezdve. (1863-ban, a MM megfelelő kötetének jegyzetében még csak annyit ír — a Losonczy Phönixben megjelent drámatörödékre hivatkozva —, hogy „Vörösmarty, úgy látszik, mintegy folytatásul, Hunyadi Lászlóról is akart egy drámát írni.” MM 1863—64. VIII. k. 486.) Az elkészült drámára vonatkozólag Toldy és Gyulai megállapítása érvényes lehet; ennek szövege ugyanis tartalmaz bizonyos utalásokat az ábrázolt történesek későbbi következményeit megjelölő folytatásra. Am a munka kezdetén Vörösmarty szándéka még kétségkívül az volt, hogy Hunyadi László sorsát (a tárgy korábbi feldolgozóihoz hasonlóan) *egyetlen* drámába sűrítve mutassa be. Erről tanúskodik a mű legkorábbi, jelenleg a K élén elhelyezkedő, 5 felvonásra tagolódo tervezete is, amelyet a *Szövegváltozatok* között, a 342—343. lapokon közlünk, s amely a Hunyadiak elfogatásáig és elítéléséig vezet el a cselekmény szálait. E vázlat elkészültét is nyilvánvalóan megelőzte az *Előlegések c.*, a tervezett mű történelmi nyersanyagát tartalmazó feljegyzés (l. alább a 272—275. lapokon) papírra vetése, amely Hunyadi László kivégzésével és a király Bécsbe szökésével bezárólag foglalja össze az 1456/57-es évek eseményeit. A dráma eredeti címe minden bizonnyal *Hunyady László* lett volna. A *Keserű pohár c.* verset Vörösmarty 1843 augusztusában *Bordal H. L. szomorújátszából* alcimmal jelentette meg a Honderüben, s *Hunyady László* címen említi a művet a Jelenkor 1844. jan. 8-i számának alább idézendő híre is.

A dráma keletkezési idejét — bővebb adatok híján — csak hozzávetőleges pontossággal tudjuk meghatározni. Figyelembe véve az említett Honderübeli versközlés 1843. aug. 26-i dátumát, a művel való intenzívebb foglalkozás kezdetét mindenestre ez elé az időpont elé kell helyeznünk. Vörösmarty feltehetőleg 1843 nyarán, a házasságkötése (máj. 9) utáni hónapokban fogott hozzá a dráma írásához — évek óta első nagyobb szabású írói vállalkozásához. Bizonyára ekkoriban keletkezett a *Keserű pohár* is — hiszen nem valószínű, hogy a költő hosszabb ideig várt volna az elkészült vers publikálásával. A *Czillei és a Hunyadiak* kéziratában egyébként a bordal helyén csak a „*Ha férjfelkedet sat.*” szavak állanak. Ez a tény — mint Tóth Dezső kifejti — „azt tanúsítja, hogy a vers nem a dráma környező szövegével egy időben, hanem az előtt (s esetleg attól függetlenül) született”. (Vty Ak. Kiad. III. k. 326.) Viszont az is kétségtelen, hogy már a dráma legkorábbi, fentebb említett tervezete is utal a bordalra. A vázlatban olvasható „*Czillei elkészöntő pohara*” szavak arra vallanak, hogy a költő eredetileg Czillei szájába akarta adni a költeményt.

A művel kapcsolatos következő adatunk a Jelenkor 1844. jan. 8-i számában megjelent hír, amely így hangzik: „Vörösmarty Hunyadi László című drámán dolgozik, mely már befejezéshez közelít.” Brisits Frigyes (BRISITS 57.) és az ő nyomán Tóth Dezső (TÓTH D. 479.) a töredékben maradt *Hunyady László*-drámára vonatkoztatják ezt a költeményt, amely pedig nyilvánvalóan a *Czillei és a Hunyadiak* munkálatainak előrehaladásáról tudósít. A költő ugyanis aligha fogott

hozzá a tervezett ciklus második darabjának írásához akkor, amikor még az első résszel sem készült el. A Jelenkor hírében szereplő *Hunyady László* cím a lap munkatársának pontatlan értesülésén alapulhat, vagy esetleg azzal magyarázható, hogy Vörösmarty csak a munka befejező szakaszában adott végleges címet drámájának, s addig — bármennyire túlnőtt is az időközben az első elgondolás keretein — az eredeti *Hunyady László* címen emlegette művét.

A dráma elkészültéről 1844 áprilisában adott hírt az egykorú sajtó. A Világ ápr. 14-én közli Bartay Endrének, a Nemzeti Színház igazgatójának egy, az öt ért támadásokra válaszoló nyilatkozatát, melyben többek között bejelenti, hogy Vörösmarty „legújabb szomorújátékát is szíves volt előadás végett átengedni, s iránta a rendelkezések már meg is tétettek.” A Jelenkor ápr. 14-i száma ugyancsak beszámol arról, hogy „Vörösmarty, Cilley” című szomorújátéka is elkészült már, 's rövid idő múlva színpadra kerülend.” Bartaynak abból az állításából, hogy a darabra vonatkozó „rendelkezések már meg is tétettek”, arra következtethetünk, hogy ekkor már a Vörösmartytól átjavított másolat is készen kellett hogy álljon, hiszen ennek hiányában még az előkészületek legelső fázisára: a szerepek kimásoltatására és a sugópéldány elkészítésére sem kerülhetett sor.

A mű folytatásának, egy második, a Czillei megöletéséről Hunyadi László kivégzéséig terjedő eseménysort feldolgozó dráma írásának szándéka bizonyára már a munka korai stádiumában kialakult Vörösmartyban. Konceptiója igen hamar szétfeszítette a kezdetben maga elé szabott kereteket: már a *Czillei és a Hunyadiak* két első felvonása bővelkedik a legelső tervezetből hiányzó motívumokban és jelenetekben. Valószínűleg röviddel a ciklus első darabjának befejezése után már hozzá is fogott a folytatáshoz; a *Hunyady László*-töredék egész fennmaradt anyaga ugyanis — amint ezt az 553 — 556 lapokon bizonyítani igyekszünk — 1844-ben keletkezett. A *Czillei és a Hunyadiak* szövegezésének vége felé járó költőben talán az a gondolat is megfogalmazott, hogy a Hunyadi László halála után történeteket egy harmadik drámában mutatja be, s művét ily módon trilógiává szélesíti. (Az *Előlegések* c. feljegyzés, mint említettük, ennek az időszaknak az eseményeire még nem tér ki.) Egyébként erre az álitólal szintén tervbe vett harmadik részre vonatkozólag semmiféle hiteles adattal nem rendelkezünk, s csupán Toldy Ferenc és Gyulai Pál egybehangzó megállapításaira hivatkozhatunk. Am Toldy és Gyulai sem személyes tudomásra, hanem a *Czillei és a Hunyadiak* szövegéből merített belső érvekre alapozzák véleményüket. TOLDY egyetemi előadásaihoz készített kéziratos feljegyzéseiben (Vörösmarty mint drámaköltő 1864/65 I. félv. MTA kéziratára Tört. 2r 11/b) azt írja, hogy ez a mű „Első része egy nagy trilógiának, melynek 2° része Hunyadi L[ászló] 3° L[ászló] király halála; a 2°-ra mutatnak már a király szavai és Bánfiéi, a 3°-ra Henrik és Ágneséi.” Hasonlóképpen jellemzi Vörösmarty trilógiatervét GYULAI: „Az első rész Czillei halálával végződik, a második Hunyadi László lefejezéséig terjedt volna, a harmadikat László király végnapja fejezte volna be. Mind erre már az első rész

némely helyeiből következtethetni: Gara magánbeszédéből, a ki Czillei megöletésekor ennek zsebéből magához veszi a király által aláírt vesztő parancsot a Hunyadi-fiúk ellen; Ágnes esküjéből, a ki mint megcsalt szerető, megígéri Henriknek, hogy László király halálára tör." (Vty Életr. 178.) Toldy és Gyulai érvelése eléggé meggyőző; a dráma általuk hivatkozott sorai (V. felv. 757—762. sorok) csakugyan a trilógia egy esetleges harmadik darabja felé mutatnak előre. Kétségtelen viszont, hogy ez a harmadik rész még a tervezés stádiumába sem jutott el. Vörösmarty, miután a *Hunyady-László*-dráma megformálására irányuló ismételt erőfeszítései nem vezettek kellő eredményre lemondott a Hunyadi-trilógia folytatásáról, és 1844 után egyáltalán nem foglalkozott többé drámaírással.

Történeti források

Egy ilyen nagyszabású mű megalkotása természetesen elképzelhetetlen lett volna bizonyos előzetes történelmi tanulmányok folytatása, azaz legalább néhány fontosabb forrásmű átolvasása nélkül. Minthogy Hunyadi László történetét mind az egykorú vagy közel egykorú elbeszélő források (Aeneas Sylvius, Thuróczi, Bonfini stb.), mind pedig az ezekre támaszkodó későbbi szerzők teljesen egyező módon — legfeljebb néhol egy-egy újabb árnyalattal kiegészítve — adják elő, aligha lehet tökéletes pontossággal tisztázni, hogy Vörösmarty e munkák közül melyeket ismert, illetve nem ismert. Brisits Frigyes a *Hunyady László*-töredék forrásairól szólva ilyenekként THURÓCZI JÁNOS *Chronica Ungarorum*-ját, HELTAI GÁSPÁR (Bonfini nyomán írt) Magyar krónikáját, továbbá Engel és Fessler német nyelvű történelmi munkáit nevezi meg. (BRISITS 58.) Nem kétséges, hogy a költő e könyvek mindegyikét olvasta. Felhasználásukról már korábbi történelmi tárgyú művei tanúskodnak. Heltai krónikájának 1789-i győri kiadása könyvtárában is megvolt. (CSAPODI CSABA: Vörösmarty Mihály könyvtára. Magyar Könyvszemle. 1957. 66.) Thuróczi, Engel és Fessler munkáinak a *Czillei és a Hunyadiakra* tett hatását a továbbiakban részletekbe menően mutatjuk ki. Ami viszont Heltai krónikáját illeti, sem az *Előlegések* c. feljegyzésben, sem magában a dráma szövegében nem találunk egyetlen olyan mozzanatot sem, amely konkrétan erre a műre lenne visszavezethető. A Brisitstől felsorolt szerzőkön kívül használta Vörösmarty — mint alább kimutatjuk — CAROLUS FRANCISCUS PALMA jezsuita történetíró *Notitia Rerum Hungaricarum* c. először 1770-ben megjelent munkáját is. (Palma könyvét különben már a Hunyadi Jánosról 1814-ben „historiai drámát” író Kisfaludy Sándor is mint egyik forrását említi műve előszavában. L. KISFALUDY SÁNDOR *Minden Munkái*. 4. kiad. Bp. 1892. IV. k. 9.) Nincs kizárva természetesen, hogy Vörösmarty ezenfelül még más forrásműveket is forgatott (pl. BONFINI *Rerum Ungaricarum Decades quattuor et dimidia*-ját és AENEAS SYLVIUS *Historia Friderici III.*-ét, amely KOLLÁR ÁDÁM *Analecta monumentorum*

Vindobonensis c. 1761-ben megjelent kiadványában viszonylag könnyen hozzáférhető volt), ám egyetlen olyan, témája szempontjából figyelemre méltó mozzanatra sem bukkanhatott bennük, amelyet az előbb felsorolt munkákban is meg nem talált volna.

Közelebbi megvilágításba helyezi Vörösmarty forráshasználatának kérdését az *Előlegések* c. — először Bratisztól közzé tett (BRISRTS 64—66.) — feljegyzés vizsgálata. Itt közöljük a feljegyzés szövegét:

Előlegések

Hunyady III. Calistus ünnepet rendel az egész világon Hunyady János nándori győzödelme emlékezetére. Aeneas Sylvius Hymnust készít hozzá. Hunyady Nándorban megbetegszik, onnan Zimonyba vitetik. A diadal-
5 mast üdvözleni jövők betegen találják, kiknek intést ad az egyetértésre. Azután . . . hűségére inti László király iránt . . . engve. László fiának a' varakat . . . i. Azután a' templomba vitetik aldozásra . . . kenetre, melyeket Capisztrántól veszen . . . 64 éves korában 1456 . . . örül.
10 László király a' vég váarak' birtokában megerősíti Hunyady Lászlót 's fő lovászmesterré teszi. A' pápa gyász tiszteletet szolgáltat.

Hunyady Amurat és Mahomet Szultanokkal harczolt

László király a' futaki Országgyűlésen Ulrikot az
15 ország kormányzójává, Ujlakyt főkapitányává teszi.

Czilley 's a' Hunyady ház között békülés eszközöl-
tetik, melly szerint a' Hunyadyak Czilleyt apjoknak fo-
gadnák, megtartva atyai örököket, átadnák a' vég vára-
kat a' királyi hadaknak. Az átadás Nándoron kezdődnek,
20 hol Szilágyi Mihál volt várnok. Hunyady előre Nandorba megy a' királyt elfogadandó. Czilley kéme jó, olly szín alatt, mintha a királyi szállást vizsgálná, azonban hírt visz urának, hogy a' várban alig van katona. (Szilágyi elrejtette őket) Czilley neki bátorodik 's azt írja ipának
25 Brankovicsnak, hogy nem sokára két labdát küld neki. A' levél elfogatik 's Hunyadyak tanácsot tartanak, melyben Czilley halála elhatároztatik, Vitéz János nagy váradi püspök is megegyezik.

30 Ulrik titkon fenyegetőzik kiirtani az ebfajt, (a' Hunyadyakat) levélben pedig ipának György serviai deszpotnak két labdát ígér a' Hunyadyak' fejeit. A' király ohajtja látni Nándort. Ulrik unszolja a' Hunyadyak ellen, említi, hogy valamelly jós a' Hunyadyaknak koronát jövendölt, 's hogy e' remény őket a' király életére
35 törni bátorítja. A' király megijed, 's Hunyady meghívását Nádor [!] látogatására csak úgy fogadja el, ha . . . úgy fogadja el, ha Hunyady írást ád, hogy Nándort ált adja 's fogadja, hogy semmi rosztat ellene nem forral. Ezen Hunyady megdöbben de teljesíti. A' király jó idegen haddal. Hunyady a' vár kulcsokat átnyújtja,
40 mellyeket a' király vissza ad 's fő embereivel a' várba megy, az idegen keresztesek előtt a' híd felvonatot; mi a' királytól roszt néven vétetvén Hunyady felelé, hogy ország törvénye tiltja idegen katonát belvárba bocsátani,
45 's a' király személyének bátorságára ügyelni különben is nem idegenek, hanem magyarok joga 's kötelessége. Ulrik ez eset után gyanúba hozza Hunyadyt a' király előtt.

Hunyady tudva Cileinek életére törését, Szilágyi 's egyebekkel tanácskozva Ulrikot megölni vagy lekötöni elhatározzák, 's mise alatt, mert csak akkor nem vala a' királynál, tanácskozásra meghívatott. Ulrik tünődve vasinget ölt. Hunyady köszönti; majd szemére veti fondorlásait, 's az elfogott levelet előmutatja 's végre azt kívánja, hogy Ulrik minden tisztról és idegen jövedelemről lemondjon. Ulrik őket pártütőknek nevezi, utóbb
55 kardot ránt, 's össze vagdaltatik. Hunyady a' királynak is előmutatja az elfogott levelet 's mondja, hogy megtámadtatott. A' király sajnosan veszi nagy bátyja halálát; de megbocsát. Az urak biztatják, hogy még
60 csa . . . ezután fog uralkodni; mert Czilley bitorlása megszűnt. A' német seregek lázonganak de a' király lecsendesíti őket miután Czilley testét 's később fejét átveszik. Czilley jószágait (az életében neki ígértetket) kéri a' király, de Fridrik is, és egyebek. Özvegye megesketi
65 Vitoveczet 's egyéb vezéreit, hogy addig ki nem adja a' jószágokat, míg boszu nem állatik férjeért.

a' király előtt számot ád tetteről, 's az megbocsát.
Gara László Nádor kíséretében nem sokára Temesvárra
70 ban fogadtatik. A' király vigasztalja 's nyilván a 'temp-
lomban megesküszik a' Krisztus testére hogy Ulrik halá-
lát nem boszulja meg. Egyszersmind testvéreinek fogadja
a' Hunyadyakat 's Budára mennek együtt. Budán Gara
László Nádor unszolgatja a' királyt, noha Hunyady
75 László leendő veje volt leányáról. Giskra, Bánfi, Turóczy
Gara 's a' király tanácsot tartanak elvesztéséről.

Buzla pohárnok Czernin lovász, Jodok, Véglesi kapi-
tány, Holzner, Pukendar. Azalatt Fridrik elfoglalta Czil-
ley jószágait. Ezt is felhányták. Gara, Hunyady ipa volt
80 legnagyobb ellensége. Török mozgás hírére Hunyady
katonákat fogad.

A' Húnyadyak elfogattak 's hír terjesztetett, hogy
Hunyady a' király élete ellen 's a' koronára tört. Hu-
nyady elítéltetett. A' hóhér háromszor vágott hozzá. (A'
85 színén a' nép látszik, melly zugolódva nézi a' fejevételt.
Húnyady szava hallik, melly a' népet felszólítja hogy
háromszori vágás után ment a bűnös, 's ezen szó után
kirohan, de elbukik. Katonák körül veszik 's nem sokára
ismét a nép marad, melly minden felé kiáltozva, hogy
90 Hunyady ártatlanul halt meg, szét fut a' városban 's a'
király ablaka alá gyülekeznek. A' király megijed 's lelki
ismérete 's félelme miatt megszökik Mátyással. Szilágyi
jó, későn, 's boszút esküszik 's a' Hunyady név' föleme-
lését.

95 Hunyady megintetik 's 600 katonát hoz. Ez újabb gya-
nú. Véletlenül elfogatik 's feje vétetik. Már előbb el-
fogattak Vitéz váradi püspök, Rozgonyi Sebestyén Kani-
zsay László Györgyi Bodó Gáspár Modra György; Horvát
Pál a Húnyady ház barátai. Mátyás is elfogatik.

100 Ulrik Garának nagy bátyja. Ország Mihál is Nándor-
ban volt. Temesváron a' király a' Hunyadyakkal leteteti
a' gyászt 's bíborba öltözteti. Gara és Bánfi leginkább
unszolják Budán a' királyt. Te vagy a' király, 's őt

nézi egész magyar ország. Előbb véredet ölte el, majd
105 magadra tör. Azonban híre jön hogy a' török jön.
Hunyady László katonákat gyűjt és gyanura ád okot.
. . . László fiát intette, hogy egyszerre a' király körébe
's hatalmába ne adja magát testvérevel; de ő erről meg-
feledkezett, 's öccsét, mielőtt a' török ellen menne, a'
110 gonoszok tanácsára, elhivatta a' király udvarába, hol
egykor elfogattak külön Turoczi Giskra, Gara által. Uj-
laki Miklós Erdélyi vajda ekkor jött. Hunyady az úgy
nevezett Fris palota előtt nyakaztatott. A' nép zúgott.
Koroszegi Szilágyi Mihál hadi mozgásainak híre jó a'
115 király elszalad.

A' király török had hírére megszaladt Budáról; Hu-
nyady János győzte 's holta után hogy e' mocskot le-
mossa: keresztes haddal jött, még inkább ön 's Czilley
bátorságaért. Czilley helytartó lesz. A' király Rozgonyi
120 Rajnaldot előre küldi lovassággal Nandorba az bebocsá-
tatik. A' király jó, Hunyady térden nyujtja át a' vár
kulcsait: Tízszer küzdött atyám ezen kulcsokért, vedd
ennek emlékezetét zalogúl fiai hűségéért. Példáit követve
mi tettel kivanjuk megnyerni szeretetedet de sikertelen
125 lesz törekedésünk, ha a' gonoszság bizodalmat 's ke-
gyedet elfordítja tőlünk. A' király. Bennetek tiszteljük
az atyát; folytassátok (?) helyette hivatalát 's bizonyo-
sak lehettek pártfogásunkról. Hunyady a' németet be
nem ereszti; ekkor lázítja Czilley a' királyt, mondogatva,
130 hogy Capisztrán királyságot jövendölt a' Hunyady vér-
nek. A' király Czilley bölcséségre bizza a' dolgot, ki
igéri, hogy Márton nap után nem lesz baja többé Hyakkal.
Ez kitudatik. Lamberger hívja Ulrikot. Hunyady szemre
hányásokat tesz, ez tagadja a' levelet 's kevélyen felel.
135 Hunyady parancsolja neki a' királyt 's magyarországot
örökre elhagyni. Erre az kardot ránt 's elesik Hunyady
által.

Változatok az „Előlegesek” szövegében

[Helye a K 125—126. lapjainak rv-ján, két 23×28,5 cm méretű fehér kartonlapon. A szöveg valamennyi lapon kéthasábosan helyezkedik el. Vty először csak az egyes lapok első hasábjára írta be folyamatosan a szöveget, a második hasábot pótlások számára tartotta fenn, s utóbb csakugyan számos betoldást jegyzett fel ez üresen hagyott hasábokra. A 126. lapot a kötetés során helytelen módon illesztették be a K-ba: e lap jelenlegi r-ja voltaképpen a v, v-ja pedig a r. A 125. lap r-ja második hasábjának üresen maradt részén egy kivonás és egy másik, áth. elszámolás, a 126. lap r-jának és v-jának második hasábján pedig egy-egy tintával rajzolt fej található. Az alábbiakban közöljük a szöveg áth. részeit és rámutatunk a betoldásokra.]

- 1—13. [Helye a 125. lap r-jának első hasábján.]
4. Zimonyba [Átírva ebből:] Zimonyban
- 6—9. [E helyen a lap szélére egy darabig ki van szakadva, a sorkezdő szavak ezért vagy hiányoznak, vagy csonkák.]
- II. 's fő lovász mesterré teszi. [Pótlásként beírva — az első hasáb megfelelő hasábjára mellé — a lap második hasábjára. A pótlás helyére mindkét hasábon + jel utal.] [A 13. és 14. sorok között vízszintes elválasztó vonalat húzott Vty.]
- 14—15. [Helye a 125. lap r-jának első hasábján.]
- 16—28. [E sorokat utólag pótlásként írta be Vty a 125. lap r-jának ill. v-jának 2. hasábjára. A 16—24. sorok a r-n, a 25—28. sorok a v-n helyezkednek el. A pótlás helyére mind a 15. sor utolsó szava után, mind a 16. sor előtt + jel figyelmeztet.]
17. Hunyadyak <a' kirá> Czilleyt
- 29—36. [Helye a 125. lap r-jának első hasábján, közvetlenül a 15. sor szövege után.]
29. titkon [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
30. <'s> levélben
ipának [Pótlásként utólag beírva a lap 2. hasábjára. Helyére mindkét hasábon ≠ jel figyelmeztet. Vty utóbb bekeretézéssel különítette el ezt a szót a 2. hasábra nyilván csak később beírt, a 16—24. sorokat tartalmazó betoldás szövegétől.]
- 37—53. [Helye a 125. lap v-jának első hasábján.]
37. [A lap jobb felső sarka le van szakadva, a sorkezdő szó ezért hiányzik. Vty a lap első sorában — nyilván szórakozottságból — megismételte az előző lap utolsó szavait.]
38. 's [Átírva ebből.] a'
42. híd <...> felvonatott;
47. Hunyadyt <ho> a'
50. alatt, <melly időben egyedül> mert
- 53—55. [E sorok — a „'s az elfogott. . .” szavaktól a „lemondjon” szóig a 125. lap v-jának második hasábjára vannak pótlásként beírva. Helyükre mindkét hasábon + jel utal.]

54. és <j> idegen
- 55—56. [Helye a 125. lap v-jának első hasábján, közvetlenül a „szemére veti fondorlásait” szavak után.]
- 57—66. [E sorok pótlásként a 125. és a 126. lap — eredetileg egymáshoz kapcsolódó — v-jának második hasábjára vannak beírva. Az 57—59. sorok — az „urak” szóig — a 125. lap v-ján, az 59—66. sorok a 126. lap v-ján helyezkednek el. A pótlás helyére mind az 55. sor utolsó szava után, mind az 56. sor előtt ≠ jel figyelmeztet.]
60. [A lap bal felső sarka le van szakadva, a „csa. . .” kezd. szó ezért csonka.]
- 67—68. [Helye — a „nem sokára” szavakig — a 125. lap v-jának első hasábján, közvetlenül az 56. sor szövege után.]
- 68—76. [Helye — mint az előző sorok közvetlen folytatásáé — a 125. lap v-jának első hasábján.]
- 77—94. [E sorok pótlásként a 126. lap v-jának és r-jának második hasábjára vannak beírva. A pótlás közvetlenül a 66. sor szövege alatt kezdődik. Helyére mind a 76. sor utolsó szava után, mind a 77. sor előtt + jel figyelmeztet. A 77—89. sorok — az „ismét” szóig a v-n, a 89—94. sorok a r-n helyezkednek el.]
81. fogad. <Hír terjesztetett>
82. hogy <a> Hunyady
87. után . . . ment [A lap behajtogatása folytán olvashatatlanná vált szó.]
93. miatt [Alája írva ennek:] <elűzik>
- 95—99. [Helye a 126. lap v-jának első hasábján, közvetlenül a 75. sor szövege után.]
[A 99. és 100. sorok között vízszintes elválasztó vonalat húzott Vty.]
- 100—106. [Helye a 126. lap v-jának első hasábján.]
- 107—115. [Helye a 126. lap r-jának első hasábján.]
107. [A lap jobb felső sarka le van szakadva, a sor eleje ezért hiányzik.]
111. egykor [Átírva ebből:] egy <alkalommal>
- 116—137. [Helye a 126. lap r-jának első és második hasábján. A 116—127. sorok — a „folytassátok” szóig — az első, a 127—137. sorok a második hasábon helyezkednek el. A lap alsó felét, melyre ezt a szövegrészt beírta, Vty körívekkel díszített elválasztó vonallal különítette el a lap felső részétől.]
117. győzte 's holta után [Átírva, ill. kieg. ebből:] győzven
127. atyát; <Biz> folytassátok (?)

d

*

„Az *Előlegesek* tulajdonképpen a drámának történeti forrásmunkából kivont anyag-készlete.” (BRISITS 58.) Vörösmarty szándéka eredetileg az lehetett, hogy különféle olvasmányainak anyagát meg-

felelően összeillesztve, folyamatos feljegyzést készít az eseményekről. Ezért osztotta — eleve helyet biztosítva a betoldásoknak — párhuzamos hasábkokra a lapokat. Ténylegesen azonban a betoldások helyét pontosan megszabó jelek révén sem jött létre egységes, összefüggő szöveg, számos ismétléssel találkozunk, s az egyes rétegek határozottan elkülönülnek egymástól.

Vörösmarty nem mechanikusan végezte a kivonatolást, bizonyos — számára érdektelen — részeket egyszerűen átugrott, helyenként pedig ki is egészítette forrásait. Nyilvánvaló, hogy előzetesen — még mielőtt a kivonat készítéséhez hozzáfogott volna — valamennyi kivonatolandó szöveget átolvasta; ezért az éppen kivonatolt forrás anyagát könnyen megtoldhatta a másutt talált adatokkal.

A feljegyzés szövege 4 rétegre tagolódik. Az 1—15., 29—56., 67—76. és 95—99. sorok alkotják az első réteget, amely PALMA említett munkája II. k. 314—328. lapjainak (az V. László uralkodásáról szóló rész XV—XXI. fejezeteinek) — Hunyadi János halálától Hunyadi László kivégzéséig kronologikus rendben haladó — kivonata. Az 1—12. sorok anyaga PALMANÁL a 314—317. lapokon található. Vörösmarty itt csak a legfontosabb mozzanatokat emeli ki PALMA hosszadalmas előadásából. A 317—320. lapokon PALMA Hunyadi János összefoglaló élet- és jellemrajzát adja. Itt említi azt is, hogy Hunyadi „*cum Amurathem et Mahometem potentissimos Turcorum sultanos non una vice debellasset.*” (319.) Vörösmarty ezt az egyetlen tényt ragadja ki az egész fejezetből. (13. sor.) Czillei kormányzóvá és Ujlaky főkapitányá váló kinevezéséről (14—15. sorok) PALMA művének 321. lapján van szó.

A Czillei halálát közvetlenül megelőző eseményekhez érve a kivonat már szorosabban tapad forrásához, ha fogalmazásmódja tömörebb is annál. Az alábbiakban — ennek érzékeltetése céljából — a latin és a magyar szöveg egy-egy hosszabb részletét állítjuk egymás mellé:

„... Is enim quasi hac sola de causa gubernatoriam dignitatem ambivisset, ut Ioannis de Hunyad filios perderet, mox propalam iactavit, se caninum illud genus extirpaturum, quin etiam datis ad socerum suum Georgium, Rasciae despotam, literis scribere non dubitavit, se illi brevi duas pilas, Ladislai videlicet, ac Mathiae comitum Biztricensium capita, transmissurum, quae literae oportune interceptae, atque detectae Ulrico postea exitium accelerarunt.

Hac cum esset mente Ulricus, non mirum est eum iisdem, quibus

„Ulrik titkon fenyegetőzik kirtani az ebfajt, (a' Hunyadyakat) levélben pedig ipának György serviai deszpotnak két labdát ígér a' Húnyadiak' fejéit. A' király ohajtja látni Nándort. Ulrik unszolja a' Hunyadyak ellen, említi, hogy valamely jós a' Hunyadyaknak koronát jövendölt, 's hogy e' remény öket a' király életére törni bátorítja. A' király megijed, 's Hunyady meghívását Nádor [!] látogatására csak úgy fogadja el, ha ... ugy fogadja el, ha Hunyady írást ad, hogy Nándort ált adja 's fogadja, hogy semmi

olim contra parentem, nunc contra filium Ladislaum comitem Biztricensem artibus uti non erubuisse; nil non egit, quo regi persuaderet, eius vitae hunc insidiari, cui criminationi, ut veri speciem induceret, narrabat regi, ab astrologo quodam comiti Biztricensi coronam praenuntiatam fuisse, hac spe animatum adolescentem, viam sibi ad solium Hungaricum per caedem regis praeparare. His aliisque adeo in transversum actus est regis animus, ut cum Ladislaus comes Biztricensis humanitatis causa regem, suapte venire volentem, Belgradum invitaret, repouerit non ante venturum, quam is chyrographo caveret, se arcem regis imperio resignaturum, nec quidquam insidiarum moliturum, quo quidem nil imprudentius postulari potuit. Si enim comes Biztricensis regi mortem reapse machinari voluit, fides eo chyrographo data minime profecto illum a perpetrando facinore prohibuisset. Perculit inopinata ea petitio generosum innocentis adolescentis animum, ne tamen iuste etiam se excusando, ac tergiversando conceptam de se sinistram opinionem augeter potius, quam minueret, quod iussus erat, quam promptissime praestitit. Itaque dissimulato metu, rex Belgradum descendit: ad arcem appropinquanti comes Biztricensis de more loci claves obtulit, quibus mox redditis, rex cum Ulrico, multisque aliis primi ordinis viris arcem subiit, quibus ingressis sublato ponte, ex variis exteris gentibus conflata cruce signatorum militia, quam Ulricus magno numero secum adduxerat, exclusa fuit, ea quaerenti regi facti reddita causa, quod apud Hungaros vetitum

roszat ellene nem forral. Ezen Hunyady megdőbben de teljesíti. A' király jó idegen haddal. Hunyady a' vár kulcsokat átnyújtja, mellyeket a' király vissza ad 's fő embereivel a' várba megy, az idegen keresztetek előtt a' híd felvonatott; mi a' királytól roszt néven vétetvén Hunyady felelé, hogy ország törvénye tiltja idegen katonát belvárba bocsátani, 's a' király személyének bátorságára ügyelni különben is nem idegenek, hanem magyarok joga 's kötelessége. Ulrik ez eset után gyanúba hozza Hunyadyt a' király előtt." (29—47. sorok.)

eset, exteros, de quorum fide non satis constaret, ad limitaneorum arcium interiora admittere, reipsa autem Ladislaus comes insidias Ulrici veritus, noluit exteros suis in arce numero praevalere. Sed ea res pessime ab Ulrico accepta, regique exaggerata fuit, ut certissimum insidiarum argumentum. Ut adeo rex ab eo tempore semper trepidaret, alienumque a comite Biztricensi animum luculentis signis proderet." (PALMA 322—24.)

A magyar szöveg dőlt betűkkel szedett félmondata hiányzik a latin eredetiből, ez tehát a PALMA művének 324—25. lapjain elmondottakat foglalják össze. Am a „Hunyady köszönti. . .” kezdetű mondatnak, (melynek nagyobb részét Vörösmarty pótlólag írta be a K-ba) megfelelőjét nem találjuk meg PALMANÁL; ezzel ismét Vörösmarty egészíti ki forrását. A 67—76. és 95—99. sorokba a 326—28. lapok tartalmát sürítette bele Vörösmarty. Itt is akad egy bővítmény: arról a körülményről, hogy a király „Egyszersmind testvéreinek fogadja a' Hunyadyakat”, PALMA nem tesz említést. Feltűnő, hogy a kivonat szerint Vitéz János és a Hunyadiak többi párthívei „Már előbb elfogattak”, mint Hunyadi László — noha PALMA szövegében (328.) itt az „Eodem prope tempore” szavak állanak. (Egyébként valamennyi forrás meg-egyeznek abban, hogy Vitéznek és társainak elfogatása nem megelőzte, hanem követte Hunyadi Lászlóét.) Vörösmarty valószínűleg felületesen olvasta vagy félreértette a latin szöveget. Érdekes az is, hogy Hunyadi László kivégzésének körülményeire a kivonat e helyütt nem tér ki, bár PALMA — ha nem is túl részletesen — ezekről is beszámol: „. . . comes Ladislaus e carcere eductus, sub noctis crepusculo in foro S. Georgii prope aulam, exceptis collo quattuor ictibus, decollatus fuit, carnifice id solum adstantibus inclamante: Sic perduelles regi plecti solere.” (328). A kivégzés megjelenítésében Vörösmarty — az *Előlegesek* 82—91. sorainak bizonyossága szerint — nem PALMARA, hanem ENGEL, bővebb, s ezért jobban kiaknázható elbeszélésére kívánt támaszkodni.

A feljegyzés második, az előző résztől vonallal elválasztott rétegét a 100—115. sorok teszik ki. Vörösmarty itt THURÓCZI krónikáját (Schwandtner kiadásában a 277—282. lapokat) kivonatolja, de már korántsem olyan részletesen, mint ahogyan azt PALMA munkájával tette: csupán olyan mozzanatokra tér ki, amelyek PALMANÁL nem fordulnak elő. A legelső mondat: „Ulrik Garának nagy bátyja” azonban nem THURÓCZIN alapul — ő ugyanis erről a tényről nem beszél.

A két szöveg közötti egyezés egy helyütt szinte szó szerinti:

„...Inquiebant enim: tu rex es; et illum cuncta sequitur Hungaria. Hic procerum vulgique favore superbus, hac vice, in comite Ulrico, consanguineo tuo, tuum ad latus haec fecit. Timendum est, ne praesumptuosus homo, de tua persona idem faciat. Rex es; sed interim Hungariae in regno non regnabis, donec ipse supervivet.”
(THURÓCZI 278.)

„...Gara és Bánfi leginkább unszolja Budán a' királyt. Te vagy a' király, 's őt nézi egész magyar ország. Előbb véredek ölte el, majd magadra tör.”
(102—105. sorok.)

A továbbiakban Vörösmarty ismét erőteljesen tömöríti THURÓCZI terjedős előadását.

A 116—137. sorok alkotják a feljegyzés harmadik, ugyancsak vonallal elkülönített rétegét, amely FESSLER Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen c. nagyszabású történelmi munkája IV. kötetének 845—852. lapjain alapul. (Egyébként az, hogy a feljegyzés harmadik és negyedik rétege közül Vörösmarty melyiket írta be először a K-ba, nem állapítható meg teljes határozottsággal. Lehetséges, hogy az alább negyedik réteggént emlegetendő sorokat még a Fessler-könyv kivonatolása előtt iktatta be az *Előlegések* szövegébe.) Érdekes, hogy a kivonatolást a költő ezúttal a Czillei megöletéséig terjedő részre korlátozza, holott többi forrásait Hunyadi László kivégzéséig követi nyomon. Az első mondat megfelelője FESSLERNél így hangzik: „Um den Schandfleck seiner Flucht aus Ofen zu vermunnen, nahm er [t. i. a király] einen Haufen Kreuzfahrer mit, als hätte er sie erst in Deutschland angeworben, um Belgrad zu entsetzen.” (FESSLER 845.) Czilleinek helytartói rangra való emeléséről FESSLER a 847. lapon emlékezik meg. (Czillei Futakon nyert rangját Vörösmarty forrásai közül egyedül ő határozza meg így; PALMA kormányzóvá, ENGEL pedig főkapitánnyá való kinevezéséről szól.) A Nándorfehérvárra érkező király fogadásakor elhangzó párbeszédet Vörösmarty szinte szó szerinti hűséggel fordítja le a német szövegből:

„Vor dem Burghothore übergab ihm Graf Ladislaw kniend die Schlüssel der Festung: „Meines Vaters treue Tapferkeit” sprach er, „erhielt sie Euch; zeh'n Mal focht und siegte er für diese Schlüssel; nehmt sie zugleich als Unterpfand, welches Euch seiner verwaisten Söhne Gehorsam und Unterthänigkeit verbürget. Den Fusstapfen unsers Vaters folgend, wollen wir durch Thaten Eure

„A' király jő, Hunyady térden nyújtja át a' vár kulcsait: Tíz-szer küzdött atyám ezen kulcsokért, vedd ennek emlékezetét zálogul fiai hűségéért. Példáit követve mi tettel kivanjuk megnyerni szeretetedet de sikertelen lesz törekedésünk, ha a' gonoszság bizodalmatat 's kegyelmedet elfordítja tőlünk. A' király. Bennetek tiszteljük az atyát; folytassátok (?) helyette

Liebe verdienen; aber unser bester Wille muss ersterben, und die edelste Anstrengung wird nur unser Unglück erhöhen, gellinget es der Bosheit unserer Feinde, Eurer Huld, Eures Vertrauens, Eures Schutzes uns zu berauben.” — „Wir ehren in Euch Graf von Bistritz”, erwiederte der König, „Euern gottseligen Vater; behaltet die Schlüssel und verwaltet Euer Amt, unsers Schutzes versichert.” (FESSLER 849—850.)

hivatalát 's bizonyosak lehettek pártfogásunkról.”
(121—128. sorok.)

A kivonat utolsó sorai a FESSLER művének 850—853. lapjain mondottakat összegezik. Érdeemes felfigyelni arra a félmondatra, hogy „ekkor [ti. a német csapatok kizáratása után] lázítja Czilley a' királyt.” (129. sor.) Az „ekkor” szóval a költő véleményünk szerint mintegy helyreigazítólag utal vissza PALMA korábban kivonatolt szövegére. PALMA ugyanis Czilleinek a királyban a Hunyadi-fiúk iránti gyanút felkelteni akaró törekvéséről már a nándorfehérvári látogatás előzményei között ad számot (lásd fentebb). Vörösmarty — aki anyagához már a motiváció hézagtalanságára is ügyelő drámaíró módján közeledett — bizonyára lélektanilag indokoltabbnak és ezért meggyőzőbbnek érezte FESSLER előadását. A szöveg végén azt olvassuk, hogy Czillei „lesik Hunyady által” (136—37. sor) — noha FESSLER az egykorú forrásokat követve megírja, hogy az előrohanó Hunyadi-pártiak együttesen vagdalták össze a grótot. (FESSLER 853.) Vörösmarty itt nyilvánvalóan saját — eddigre már kialakult — írói elképzelésének megfelelően módosította a forrásmunkáiban található, történelmileg hiteles adatot.

A feljegyzés negyedik rétege a 16—28., 57—66. és 77—94. sorokat foglalja magába. E rész forrása JOHANN CHRISTIAN VON ENGEL, *Geschichte der Ungarischen Reichs* c. műve (III. k. 199—206.). Az ENGEL-nél talált adalékokat Vörösmarty mintegy az elsőként feldolgozott PALMA anyagának kiegészítéséül szánhatta, s ezért — folyamatos kivonat készítése helyett — az első réteg három megfelelő helyéhez kapcsolva, pótlásként illesztette be a szövegbe. A 16—28. sorok ENGEL munkájának 199—200. lapjaira vezethetők vissza. Czillei Nándorfehérvárra küldött kéméről és Szilágyi Mihálynak a kém megtevéstését szolgáló cseléről Vörösmarty forrásai közül egyedül ő tesz említést. (ENGEL, 199.) A költő ezt a mozzanatot magába a drámába is beépítette (IV. felv. 1—21. és 117—126. sorok) — annak egyetlen olyan elemeként, amelyet kifejezetten ENGEL munkájából merített. Az 57—66. sorok anyaga ENGEL könyvének 201—202., a 77—94. soroké pedig (az utolsó két mondat kivételével) a 203—206. lapjairól való. Hunyadi László kivégzéséhez érve, Vörösmarty már nem éri be az egyszerű kivonatolással, hanem — amint Brisits Frigyes írja — „egy-

szerre teljesen szinpadai távlatlással szemlél s a romantikus színszerűség tárgylátása módján" képzeli el a jelenetet. (BRISITS 58.) Idézzük a német és a magyar szöveg megfelelő részeit:

„Angestrent war überall, die Verräther hätten binnen drey Tagen den König ermorden, dem Ladislaus die Krone aufsetzen wollen. Ein niedergesetztes Reichsgericht fand den Ladislaus des Todes schuldig. Am 16. März Abends ward er dem Richter und Geschwornen der Stadt Ofen übergeben; man führte ihn vor das Schloss hinaus. Drey mahl schlug der Henker fehl, zum dritten Mahle warf ihn der Schlag zu Boden — da raffte er sich noch mit Jugendkräften auf, und schrie laut: nach Recht und Gewohnheit bin ich nicht schuldig, noch mehr Streiche auszuhalten. Mit diesen Worten eilte er unter die Menge, aber sein langes Gewand machte, dass er zu Boden fiel: da riefen die Exekutions-Commissäre der Anti-Hunyadischen Parthey, der Henker solle sein Amt vollends handeln. Sein Kopf fiel. Der Herold verkündigt: dies sey der Lohn der Untreue an dem König.

Diese Stimme des Herolds ward durch dumpfes Murren unterbrochen; das immer zahlreicher zuströmende Volk, besonders die Ungrischen Bürger von Ofen, und die von den Weingärten zurückgekehrten Arbeiter fingen noch an, auf dem Richtplatze zu schreyen: der Hunyader sey unschuldig gestorben. Mit diesem Geschrey zogen sie durch die Gassen und vors königliche Schloss...”
(ENGEL 206.)

„A' Húnyadyak elfogattak 's hír terjesztetett, hogy Hunyady a' király élete ellen 's a' koronára tört. Hunyady elítéltetett. A' hóhér háromszor vágott hozzá. (A' színen a nép látszik, melly zugolódva nézi a fejevételt. Húnyady szava hallik, melly a' népet felszólítja hogy háromszori vágás után ment a bűnös, 's ezen szó után kirohan, de elbukik. Katonák körül veszik 's nem sokára ismét a nép marad, melly minden felé kiáltozva, hogy Hunyady ártatlanul halt meg, szét fut a' városban 's a király ablaka alá gyülekezik.”
(82—91. sorok.)

Az *Előlegesk* tartalmát magához az elkészült drámához viszonyítva, meg kell állapítanunk, hogy Vörösmarty korántsem használta fel a feljegyzés valamennyi adatát. Másrészt viszont több, az *Előlege-*

sek szövegében nem szereplő mozzanatot is átvett forrásaiból, amelyeket nyilván művének írása közben is rendszeresen forgatott. E forrásmunkák nem csupán néhány a dráma gerincéhez tartozó, a cselekmény menetében döntő súllyal bíró nagy jelenet (a király fogadtatása Nándorfehérvárott, a Hunyadi-párt tanácskozása az elfogott levél előtt, Czillei és Hunyadi László utolsó szóváltása, továbbá V. László és Szilágyi Erzsébet — a *Hunyad László*-töredék élére helyezett — találkozás) megformálásához adtak támpontokat. Némileg már a főalakok jellemének körvonalai is kirajzolódtak ezekből a művekből — mindezekelőtt FESSLERéből, amelynek Vörösmarty alkotása különösen sokat köszönhet.

FESSLER munkásságának a magyar romantikusokra tett rendkívüli hatását a szakirodalom már korábban felismerte. „Fesslernek művészi szempontokat szem előtt tartó, magasabb filozófiai gondolat szellemében elrendezett történeti anyaga kiválóan alkalmas volt arra, hogy a nemzeti múltat meglevenítő irodalmi irányzatot tárggyal és felfogásbeli nézőpontokkal lásson el.” (PAPP ZOLTÁN: Fessler Ignác Aurél és a magyar romantikusok. Hely és é. n. 27.) Érthető, ha ez az irodalmias igényű, romantikusan színezett, a szereplők tetteinek lélektani motiválására is törekvő, s emellett hazafias célzatú történetírás legtöbb reformkori írónk képzeletét megtermékenyítette. Vörösmarty, aki FESSLER nagy munkáját valószínűleg már *Salamon király* c. korai drámájának és *Eger* c. eposzának írásakor is kiaknázta (l. PAPP ZOLTÁN i. m. 56—60. és 64—66.) mindenesetre több ösztönzést meríthetett innen, mint PALMA és ENGEL jóval szárazabb, többnyire csak a tények regisztrálására szorítkozó műveiből. Czillei Vörösmartytól megformált alakja pl. kétségekívül magán viseli a FESSLERnél található jellemrajz több fontos jegyét: „Mann von fünfzig Jahren, voll jugendlicher Eitelkeit, hoch von Wuchs, mit hervorragender Brust, starkem Knochenbau, hagerm Körper, dünnen Schenkeln, blassem Angesichte, grossen Augen, blutgierigem Blicke und hohler Stimme; dabey hochmüthigen Herzens, scharfen, doch flüchtigen und wandelbaren Sinnes, unermülich in der Arbeit, unersättlich in der Wollust, verschlossen, wortbrüchig, treulos, des fremden Gutes Räuber, des eigenen Verschwender, fertiger Sprecher, gewandter Geschäftsman...” (FESSLER 710.) Műve 737—740. lapjain FESSLER részletesen leírja, miképpen szoktatta Czillei elpuhult, élvezetekben tobzódo életmódra a gyermek V. Lászlót, hogy így pusztá árnyékkirályt süllyesse őt, s helyette saját magának biztosítsa a korlátlan uralmat Magyarország fölött. Vörösmarty is így beszélte Czilleit I. felvonásbeli monológjában:

„Gyönyörbe, kéjbe fojtom e' fiút,
Kezére játszom a' szerelmi üdvöt
És a' világnak minden édeit,
'S helyette én leszek király, én Czillei.”

(585—589. sorok.)

FESSLER ez elbeszélésének egy apró mozzanatát műve későbbi helyén értékesíti Vörösmarty. FESSLER megemlíti, hogy a király az udvarában Czilleitől meghonosított szokások ellenére is megőrizte bizonyos jó tulajdonságait: „Uebrigens behielt er, trotz den boshaften Bemühungen des Grafen, in seinem jugendlichen Wesen und Betragen männlichen Ernst, liess sich nie über das Bedürfniss zu einem Uebermasse in Speise und Trank verleiten...” (FESSLER 739.) A dráma IV. felvonásában Agnes ezt mondja a királyról:

„... Jól él, sőt királyilag,
 'S mindenben józan és mértékletes,
 Egyet kivéve.” (299—301. sorok.)

A királynak a dráma utolsó jelenletében, Czillei megöletése után tanúsított, valódi érzéseit elleplező magatartása is teljesen fedi azt a leírást, amelyet erről a szituációról FESSLER ad könyvében: „Trefflich hatte er schon von dem Grafen Gleichmuth häucheln, und seine wahre Gesinnung verbergen gelernt; er unterdrückte Groll und Schmerz, er wusste, wie unversöhnlich Ulrich von Cilley von dem würdigsten Theile der Prälaten und Magnaten gehasst war; er selbst befand sich jetzt in der Hunyader Gewalt; gegen Aller Erwartung billigte und verzieh er die Ermordung seines Oheims, weil er sein böses Gewissen dem Schutze eines Panzers anvertrauet, und bewaffnet der wehrlosen zuerst angegriffen hätte.” (FESSLER 853—854.)

VISZOTA GYULA (Fessler hatása Kisfaludy Károlyra. ItK 1900. 167.) és az ő nyomán KOSZÓ JÁNOS (Fessler Ignác Aurél a regény- és történetíró. Bp. 1923. 105.) Vörösmarty drámáját nem a Geschichte der Ungern und ihrer Landsassennel, hanem FESSLER egy másik, évtizedekkel korábban keletkezett munkájával, a Mathias Corvinus, König der Hungarn c. — jobb megjelölés híján történelmi regénynek nevezhető — könyvvel hozzák összefüggésbe, PAPP ZOLTÁN (i. m. 60—64.) mindkét forrás használatát feltételezi, de a részletes vizsgálat során ő is a Mathias Corvinussal egyeztetni a dráma szövegét. Vörösmarty csakugyan ismerhette (és valószínűleg ismerte is) ezt a nevezetes könyvet, amelynek a reformkori Hunyadi-ábrázolásokra tett hatásáról a következő fejezetben lesz szó, ám a *Czillei és a Hunyadyak* írásakor — a fenti összevetések tanúsága szerint — mégis szerzőjének későbbi, komolyabb igényű, átfogó történelmi munkáját tartotta szembe előtt. VISZOTA és PAPP ZOLTÁN állításuk igazolásaképpen a dráma IV. felvonásának egyik, V. László nándorfehérvári fogadtatását bemutató jelenetét (570. és köv. sorok) hasonlítják össze a Mathias Corvinus megfelelő helyével. Csakhogy ezt a dialógust — mint láttuk — az *Előlegeskben* Vörösmarty szinte szó szerint fordította le a Geschichte der Ungern und ihrer Landsassenből. A regényes feldolgozásban (VOM VERFASSER DES MARC. AURELS: Mathias Corvinus, König der Hungarn und Grossherzog von Schlesien. Breslau, 1793—94. I. k. 107.) a király és Hunyadi László dialógusa jóval bőbeszédűbb megfogalmazásban szerepel, és az itt előforduló, de a későbbi műből hiányzó

mondatoknak magában a dráma szövegében sincs semmi nyomuk. PAPP ZOLTÁN (i. m. 63.) a dráma szóbanforgó jelenetének egy további részletét — Hunyadi László válaszát a seregei kizáratása ellen tiltakozó király szavaira — ugyancsak párhuzamba állítja a Mathias Corvinus szövegével. Viszont ez a passzus FESSLER mindkét könyvében betű szerint azonos formában található meg. Az alábbiakban a Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen szövegét helyezzük a dráma megfelelő sorai mellé:

„... , nicht wir,‘ antwortet der freymüthige Bisztritzer,‘ die Gesetze des Vaterlandes verschliessen Ausländern unsere Gränzfestungen, und nicht gern wollen Ungarns freye Männer die Sorge für ihres Fürsten Sicherheit Fremden überlassen, oder mit Ihnen theilen. Ihr befindet Euch unter Mohammeds Ueberwindern, und jeder derselben ist ein geschworne Wächter für Eure Majestät. (FESSLER 850. A Mathias Corvinusban: i. m. I. k. 108—109.)

„Ország törvénye tiltja szigorún Végvárainkba külső hadakat Bocsátanunk. 'S ezen felül, mióta Hazánkba léptél, felséges személyed'

Védelme minket illet: gyávaság És szégyen volna másra bízni azt. Bizzál királyom! a' nagy

Mahomet'

Győzői állnak itt melletted őrt.‘

(IV. felv. 611—618. sorok.)

Az egyezés, mint látjuk, így is tökéletes — tehát ez a szövegpárhuzam sem szolgáltat érvet VISZOTA, KOSZÓ és PAPP ZOLTÁN beállításának helyessége mellett.

A mű irodalmi előzményei

A Hunyadi László-téma szerepe és útja irodalmunkban

A fentebb vizsgált forrásmunkákon kívül Vörösmarty a tárgy korábbi irodalmi feldolgozásaiából is nem egy motívumot beépített drámájába. A Vörösmartytól választott téma ugyanis ekkor már hosszú irodalmi előéletre tekinthetett vissza. A Hunyadiak kora a magyar történelem irodalmilag leggyakrabban feldolgozott szakaszai közé tartozik. Bonfinitól indult ki s Heltai Gáspár és Zrínyi munkáin keresztül a felvilágosodásig, majd innen egészen Petőfi és Arany költészetéig vezet az a szerves, folyamatos tradíció, amely e kor főbb eseményeinek értelmezését és értékelését, s a Hunyadi-ház tagjainak ábrázolását egyértelműen meghatározta. A felvilágosodás előidézte irodalmi megélénkülés és még inkább a reformkorban — a romantika eszmevilágának hatására is — felfokozódó történelmi érdeklődés különösen megszorította valamennyi irodalmi műfajban a Hunyadiakat közép-pontba állító művek számát. A nemzeti öntudat erősítését fő céljúnak

tekintő írók ragyogó eszménykép és követendő példa gyanánt mutatták fel történelmünk e leglényegesebb szakaszát, s benne az igazi nemzeti hős: Hunyadi János s a nagy nemzeti uralkodó: Hunyadi Mátyás alakját. A Hunyadiak tetteit felidéző irodalmi alkotások sorában egyaránt találunk eposzokat (BESSENYEI: Hunyadi, PÁLÓCZI HORVÁTH ADÁM: Hunniás, GARAY JÁNOS: Csatár, Czuczor töredékben maradt Hunyadi-ja), verses kispikát (Czuczor és Garay balladá), valamint drámákat (SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ: Mátyás király, KISFALUDY SÁNDOR: Hunyadi János, BOLYAI FARKAS: Kemény Simon, Kisfaludy Károly egyfelvonásokból álló ciklusa, HUGÓ KÁROLY: Egy magyar király.) A szerény kezdetek után csak a reformkor idején kibontakozó elbeszélő prózában a Hunyadi-tematika — érdekes módon — kisebb szerepet játszik, bár itt is utalhatunk JÓSIKA MIKLÓS A csehek Magyarországon c. regényére és a korszak néhány novellistájának (Bajza, Kiss Károly, Bártfay László, Remellay Gusztáv, Császár Ferenc, Vas Gereben) egyes írásaira. E művek némelyikében (mint KISFALUDY KÁROLY Mátyás deákjában vagy GARAY Mátyás király Gömörben c. versében) a Hunyadiak dicsőítése már bizonyos — noha egyelőre inkább patriarkális jellegű — népbarát céllal is párosul.

Magának Vörösmartynak írói érdeklődésében a Hunyadi-tematika nem foglal el központi helyet, de néhány kisebb művével ő is kiveszi részét a kor Hunyadi-kultuszából. A nándorfehérvári ütközet emléke ihleti egy 1823-ból való korai epigrammáját (*Nándorvölgy*). E vers témájához (Dugovics Titusz hőstétéhez) 1831-ben újabb epigrammában tér vissza (*A nándori toronyőr*). Az 1830-as évek folyamán néhány más Vörösmartyműben is feltűntek a Hunyadi-háznak — a téma hagyományaihoz híven megjelenített — tagjai: Hunyadi János alakja az 1833-ban írt *Hunyadi halála* c. epigrammában és az 1835-i dátumú *Kemény Simon*-ban, Mátyásé az 1833-ból származó *Szép Ilonkában* és egyetlen történelmi elbeszélésében, az 1837-ben keletkezett *Orlayban*. Hunyadi János alakjának előtérbe kerülése Vörösmartynál — Tóth Dezső megállapítása szerint — „Czuczor témakezdeményezéséhez kapcsolódik.” (TÓTH D. 220.) CZUCZOR ugyanis — amellettt hogy Hunyadi-ról szóló eposz írásába fogott — 1832-ben Hunyadi János viselt dolgai címmel egy (főként Engelből és Fesslerből kompilált) népszerűsítő jellegű könyvet is kiadott, s erről Vörösmarty a Tudományos Gyűjteményben elismerő bírálatot írt (ÖM 1884—85. VI. k. 270—271.).

Hunyadi László története a Hunyadi-tematikán belül különleges funkciót töltött be. Míg a Hunyadi Jánost és Hunyadi Mátyást bemutató alkotások elsősorban a magyarság múltbéli nagyságát, „régidicsőségét” kívánták érzékeltetni, addig Hunyadi László tragikus sorsának ábrázolása történelmünk egyik alapvető, időszerűségét évszázadokon át megőrző problémájára: az idegen uralkodóknak és az udvarpártján álló magyar arisztokratáknak nemzeti függetlenségünk megsemmisítésére irányuló, törvénytelen, erőszakos eszközök igénybe vételétől sem visszariadó törekvésére hívta fel a figyelmet. (Tudvalevő, hogy a nemesi szemlélettől áthatott közfelfogás hosszú időn át a

nemzeti élet valamennyi baját és nehézségét erre a tényezőre vezette vissza.) A téma ezért rendszerint olyan időpontokban került előtérbe, amikor a bécsi udvar és a magyar nemesség viszonya valaminő oknál fogva különösen kiéleződött. A Hunyadi László sorsát felidéző művek szerzői — bár VÁLYI NAGY FERENC 1793-ban Hunyadi László története címmel párrimes alexandrinusokban írt, Bonfini versbe szedő krónikás elbeszélést szentel a témának, s említhetünk néhány verses feldolgozást (köztük Czuczor epigrammáját, Garay szónokias balladáját és PERŐFI A király esküje c., már 1848 március után készült költeményét) a reformkor évtizedeiből is — túlnyomórészt a drámai formát választották, annak ellenére, hogy ez a történet, melynek során a főhős mindvégig szinte teljesen passzív magatartást tanúsít, drámai tárgynak éppenséggel nem alkalmas. UJFALUSSY JÓZSEF Erkel Hunyadi László-operájának előtörténetét vizsgáló tanulmányában találóan állapítja meg, hogy e Hunyadi László-drámák hosszú sorát néhány alapvető közös jellegzetesség kapcsolja össze: ti. „a Hunyadi-történet lényegében, alapjában pontosan egyforma ismerete, leírása, az összes motívumok azonossága, a jellemek azonos kifejtése (néhány árnyalattalnyi eltéréssel) és a végső soron azonos nemzeti értékelés.” (UJFALUSSY JÓZSEF: A „Hunyadi László” és irodalmi előzményei. Zenetudományi Tanulmányok. II. Erkel Ferenc és Bartók Béla emlékére. Bp. 1954. 220.) E messzemenő egyezések elsősorban onnan adódnak, hogy valamennyi Hunyadi László-dráma egy lényegében azonos — s a magyar nemesség ellentmondásos politikai álláspontját híven kifejező — szemléletmódot tükröz.

Szinte szimbolikus jelentőségű tény, hogy a felvilágosodás jegyében megújuló magyar irodalom kezdetén éppen egy Hunyadi László-dráma: Bessenyei legkorábbi (a megjelenés dátumát tekintve nem, de a keletkezés időrendjében az Ágis tragédiáját is megelőző) alkotása áll. A Bonfini elbeszélését dramatizáló műből még teljesen hiányoznak a későbbi feldolgozásokban fontos szerephez jutó szerelmi motívumok, viszont bizonyos, a téma további útját is végigkísérő jellegzetességek már itt is világosan kirajzolódnak. A Hunyadi László megöletéséért való felelősséget Bessenyei (ebben forrásától is eltérve) az ingadozó, könnyen befolyásolható királyról teljes egészében a „rossz tanácsadókra” hárítja át, s különös hangsúlyt ad hőse feltétlen, meg nem rendíthető királyhűségének. Hunyadi László még a vérpad árnyékában is „az uralkodó iránti hűségről szónokol öccsének.” (MEZEI MÁRTA: Történelemszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában. Bp. 1958. 19.)

Minden lényeges ponton Bessenyeit követi ID. GR. TELEKI LÁSZLÓ Hunyadi László fővétele c. 4 felvonásos, prózában írt műve, (1784) amely kéziratot formában maradt fenn. (MTA kéziratára RUI 4^o133 sz. I. még VOINOVICH GÉZA: Id. gr. Teleki László irodalmi munkássága. ItK 1899. 136—139.) A következő Hunyadi László-drámáról, Lakos Jánosról csak annyit tudunk, hogy a soproni Magyar Társaság diákjai játszották el 1792 ápr. 30-án. (BODOLAY GÉZA: Irodalmi diáktársaságok 1785—1848. Bp. 1963. 698—699.) Virág

Benedek 1817-ben megjelent Hunyady Lászlója pedig nem más, mint Bessenyei művének verses átírata. Egyébként az idáig felsorolt munkákat Vörösmarty — talán Virágét kivéve — bizonyára nem ismerte; csupán mint az ő drámájában tetőződő fejlődés korai láncszemeiről kellett róluk röviden megemlékeznünk.

A magyar romantika kibontakozását előkészítő 1810-es évek új szakaszt nyitnak meg a Hunyadi-ábrázolások történetében is. A napóleoni háborúk okozta gazdasági csőd s az ennek következtében elrendelt 1811-es devalváció új tápot ad az udvar és a nemesség ellentétének. A történelmi múltat — így a Hunyadiak korát — felidéző alkotásokat is ez a mind erőteljesebbé váló Habsburg-ellenes érzület hatja át. A Hunyadi-téma további sorsában emellett fontos szerepet kap az a körülmény, hogy 1813-ban lát napvilágot magyarul (Mihálkovic József fordításában, Korvinus Mátyás magyar király címmel) és arat nyomban rendkívüli sikert FESSLER Mathias Corvinus König der Hungarn c. könyve. (A német eredeti két évtizeddel korábban, 1793/94-ben jelent meg.) A mű kiváltotta széleskörű visszhang magyarázata kézenfekvő. „Ebben a könyvben együtt volt mindaz, amit a korabeli művelt, hazafias érzésű olvasó keresett . . . Felhasználja a felvilágosodás hagyományait, alkalmazkodik az olvasóközönség ízléséhez s ugyanakkor az új, tudományosabb mondanivalót és módszereket is elfogadtatja, sőt megkedveltefi. A könyv amolyan keverék-műfaj: megvan benne a történelmi munkák tudományos igényessége és tárgyilagossága való törekvése, de ugyanakkor az adatok továbbképzése, kiegészítése, szinte a színszerűség kidolgozott, változatos, érdekfeszítő lovagdráma-szerű jelenetekben.” (MEZEI MÁRTA: Történet-szemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában. Bp. 1958. 87—88.)

A Mathias Corvinus hatása kisebb-nagyobb mértékben a következő évtizedek valamennyi Hunyadi-ábrázolására rányomja bélyegét. Minthogy az első rész jelentős hányada Czillei halálával és Hunyadi László kivégeztetésével foglalkozik, Fessler műve e tárgy újabb feldolgozónak is kitűnően kiaknázható anyagot szolgáltatott. Az ő írói fantáziájában született meg V. László kegyencnöjének, Ronow Ágnesnek figurája, amely az ezután írt Hunyadi László-drámákban már főalakká, az események egyik legfontosabb mozgatójává emelkedik. Ronow Ágnes személyét Fessler könyvében legelőször Szilágyi Mihály hozza szóba: „Ronow Kis-Asszonnyal, és a' Királlyal nem igen jól van a' dolog; ezen Cseh Hölgynek Királyi parolájára fogadta, hogy királynéjává teszi, most pedig a' Frantzia Király' Leánya már a' Jegyesse, A' Kis-Asszony ezen forallya most mérgét, de bosszúságát titkollja. mert bosszúló ördög szállotta meg szívét. . .” (Korvinus Mátyás magyar király. Fessler után készítette Mihálkovic József. Pesten, 1813. I. k. 82.) Ezután a 131—137. lapokon találkozunk ismét Ágnessel, aki — a király elleni bosszúvágytól fűtve — felkeresi a bebörtönzött Mátyást, tudtára adja bátyja halálát, és ajánlatot tesz kiszabadítására. Mátyás arra kéri őt, hogy előbb a Hunyadiak barátait szabadítsa meg a fogdából, és Ágnes ezt meg is teszi. Majd pedig (i. m. I. k. 142.) a végsőkig kétségbeesett Ágnes öli meg Prágában egy mérgezett fél almával

V. László királyt. Ezen a helyen Fessler — szokásától eltérően — egy jegyzetet illeszt könyvébe, s itt SCHWANDTNER *Scriptores Rerum Hungaricarum* c. művére (II. k. 672.) hivatkozza, „*Comineus Historicus*” alábbi sorait idézi: „*Ladislaus e vita discessit, veneno sublatu e medio Pragae. Consuetudinem habebat iis locis cum faemina quadam Nobili, quae graviter ferens illum in matrimonium ducere Caroli VII. Galliarum Regis Filium, contra datam sibi fidem, et promissum in balneo pomum ei dedit per medium cultello divisum, qui veneno tinctus erat.*” Erre az utalásra támaszkodva formálta meg tehát Fessler Ronow Ágnes alakját. Későbbi, szigorúbban tudományos igényekkel fellépő nagy munkájában Ronow Ágnes neve már nem fordul elő, csak egy lábjegyzetben (FESSLER 879—880.) tesz említést arról, hogy V. László hirtelen halálát a legtöbb egykorú forrás mérgezés következményének tartja.

1813/14 folyamán írja meg KISFALUDY SÁNDOR Hunyady János c. 5 felvonásos „*historiai drámáját*”, melyben — mint előszavában maga megvallja — „*egész Dialogusok találatnak*” Fesslerből átvéve. (KISFALUDY SÁNDOR *Minden Munkái*. 4. kiad. Bp. 1892. IV. k. 9.) Itt már komoly szerepet kap Ronow Ágnes, aki — szembeszegülve Czillei és Gara befolyásával — a Hunyadiak iránti rokonszenvre igyekszik hangolni a királyt. Az 1816-ban megjelent mű folytatásaképpen — ugyancsak az előző tanúsága szerint — Hunyadi László történetét is meg akarta írni szerzője (uo.). Kisfaludy munkáját — amely Horváth János megállapítása szerint „*fontos előkészítője . . . a hazafias romantikának*” (HORVÁTH JÁNOS: *Kisfaludy Sándor*. Bp. 1936. 73.) — Vörösmarty feltétlenül ismerte. Bár általában kedvezőtlen véleménnyel volt Kisfaludy Sándor drámáiról (már Stettnerhez írt 1826. jan. 6-i levelében elítélőleg nyilatkozik *Az emberszív örvényei és A Dárday ház c. „nemesházi rajzolatokról*”, hibáztatva mindkettőben „*az igen meszsze vitt hazafiaskodást*” — Vty Ak. Kiad. 17. k. 129.), a maga Hunyadi-dramájának írásakor mégsem vonhatta ki magát teljesen a Hunyady János hatása alól. Nem csupán az a lényegében azonos beállítás tanúsodik erről, amelyben Ágneset mindkét dráma szerepelteti. Rámutathatunk egy-két konkrétabb egyezésre is. A két mű egy-egy jelenetében V. László igen hasonló módon panaszkodik a királyi méltósággal járó terhekről Ágnesnek, aki viszont önbizalmat próbál önteni a királyba. A Hunyady János II. felvonása ötödik jelenésének alábbi sorai:

„Kegyes, kegyetlen a' király gyakorta
Szándéka 's kivánsága ellen;
De kéntelen, mert úgy tanácsos.
Úgy volna jó, és úgy tehetnénk törvényt,
Ha minden emberszívbe látni,
'S olvasni tudnánk mi királyok.
De így — igen könnyen hibázunk.”

a *Czillei és a' Hunyadiak* III. felvonása 159—170. soraival rokon hangütésűek. A IV. felvonás harmadik jelenésével — Ágnes és Hunyadi

Mátyás beszélgetésével — Vörösmarty művében a IV. felvonás 176—337. és még inkább az V. felvonás 1—36. sorai mutatnak hasonlóságot. Mindkét drámában kölcsönös rokonszenv bontakozik ki Ágnes és Mátyás között, de Mátyás szívében ezt az érzést a királyi ágyasnak kijáró megvetés keresztezi. Kisfaludynál a dialógus végén Ágnes „Ellágyulva tekint Mátyásra; tüzetesen megcsókollja, 's magát kezeiből kiragadván, sebesen elmegyén.” Ugyanígy tesz az V. felvonásban Vörösmarty Ágnesre is: búcsúzáskor „rövid habozás után megcsókolja” Mátyást.

A magyar romantikus irónemzedék mestere, a Vörösmartytól is annyira tisztelt Kisfaludy Károly 1820 táján ugyancsak gondolt egy Hunyadi László-dráma írására. Toldy szerint ez a terv „legkedvesebb ideája” volt — a szándék azonban nem jutott el a megvalósulásig. (BÁNÓCZI JÓZSEF: Kisfaludy Károly élete és munkái. Bp. 1882. I. k. 281.)

Kisfaludy Károly korai színműveinek hatása érződik SZENTMIKLÓSSY ALAJOS Hunyadi László c., prózában írt drámáján (Pest, 1820), amelyet Vörösmarty esetleg szintén ismerhetett. A szentimentális elemekben bővelkedő mű cselekményének középpontjába az író Ronow Ágnest helyezi. Az ő szerelme Hunyadi László iránt — amely, alárendelt jelentőségű motívumként, Vörösmarty drámájában is felbukkan — Szentmiklóssy írói leleménye. Ágnes a drámában előbb László megmentésére törekszik, majd — annak elutasító magatartása láttán — bevádolja őt a királynál, a börtönből azután ismét ki akarja szabadítani. Hunyadi László mindvégig teljesen passzív marad. Szentmiklóssy különleges hangsúlyt ad feltétlen királyhűségének, mindennemű erőszakos fellépéstől való irtózásának. „A' ki pártot üt, hazáját árulja el. Megzavarja annak csendét, nyugalmat; szerencsétlenni javát, erejét, bátorságát, sőt lételét is. . . Mi lehet utálatosabb, mi kárhözatra méltóbb, mint a' hazának köz anyai szívet pártos hasonlóság által megszagatni, 's fíjainak — testvéreinek — rokon véröket szentségtelen kezekkel ontani?” — mondatja hőisével az I. felvonás 6. jelenetében. Gara nádor Szentmiklóssy-nál is kezdettől fogva Hunyadi László vesztére tör; kivégeztetésére is ő beszéli rá az ingadozó királyt. Hunyadi menyasszonyába, Gara Máriába a darabban Giskra fia, Hermann szerelmes. Hermann emellett az is szembeállítja Hunyadival, hogy az utóbbi hadjátékban legyőzte őt.

Az adatszerű teljesség kedvéért említést teszünk egy csupán cím szerint ismert színdarabról: KILÉNYI KOCSIS DÁVID és VÁNDZA MIHÁLY Hunyadi László' halála c. művéről is, amelyet 1830. nov. 27-én adtak elő Rozsnyón. (SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. VI. k. Bp. 1899. 196. h.)

Az 1830-as évek vége felé a metternichi kormányzatnak a magyar ellenzék letörésére irányuló terrorakciói, a Wesselényi, Kossuth, valamint az országgyűlési ifjúság vezetői: Lovassy László és társai ellen indított perek újból fokozott időszersűséget biztosítanak a témának. Az Aurora 1837. évi kötete közli Czuczor Gergely mindössze kétsoros epigrammáját, amely Hunyadi László elpusztítását — félreérthet-

lenül a jelenhez szóló célzattal — mint a magyarság nemzeti létének megsemmisítését célzó mesterkedést bélyegzi meg:

„Én szívből szeretném, de gyűlölték ellenem a hont;
S mert ezt nem lehetett, engemet öletnek el.”

Ugyanezt a — hazafias és nemzetellenes erőket szembeállító — szemléletet fejezi ki GARAY JÁNOS Hunyady László c. 1839-ben megjelent balladája.

„... Vagy mért apám barátit
S öcsém' nem látom itt?
S miért kizárólag csak
Hazámnak ellenít?
Uram, király! kajánság
Merít el engemet!
Tartsd meg magad, s hazámnak
Hűséges életemet!”

— kiáltja a vesztőhelyről a ballada hőse.

1839-ben születik meg a tárgy következő drámai feldolgozása: TÓTH LŐRINC Hunyadi Lászlója is. Az Akadémia az 1839. évi drámai jutalommal tüntette ki a művet, amely azonban ekkor — nyilván a cenzúra tilalma következtében — sem színpadon, sem nyomtatásban nem juthatott el a közönséghez. (A nemzeti színházi előadásra — Két László címen — csak 1842-ben, a könyvalakban való megjelenésre pedig még később: 1846-ban került sor.) Tóth Lőrinc drámája alapján készítette el EGRESSY BÉNI Erkel Ferenc 1844-ben bemutatott Hunyadi László c. operájának szöveggönyvét.

Az, hogy Vörösmarty ismerte Tóth Lőrinc művét, akkor sem lehetne kétséges, ha az alább kimutatandó motívumegyezések nem igazolnák ezt. Tóth Lőrinc — mint TÓTH DEZSŐ írja — „egyike volt azoknak a fiatal íróknak, akik nagy szeretettel és tisztelettel vették körül Vörösmartyt, s akiket az idősebb és tekintélyes költő különös figyelemre méltatott”. (Vty Ak. Kiad. III. k. 383.) Kapcsolatuk emlékét — a Vörösmarty levelezésében található utalásokon kívül — a költő *Tóth Lőrinc emlékkönyvébe* c. 1844-ben írt epigrammja is őrzi. Vörösmarty minden bizonnyal jelen volt Tóth Lőrinc drámájának nemzeti színházi bemutatóján, de talán már ezt megelőzőleg kéziratban olvasta a darabot.

A jambikus részeket prózával váltogató dráma előjátékából és négy szakaszból áll. A mű leghosszabb része a Cilley' halála címet viselő előjáték. A történet menete és a fonalakok beállítását tekintetében Tóth Lőrinc az előző feldolgozásokat követi — kiváltképpen FESSLER Mathias Corvinusát, amelyből ő is, akárcsak korábban Kisfaludy Sándor, egész jeleneteket vesz át drámájába. (Csakhogy Kisfaludy — Tóth Lőrincel ellentétben — erre a körülményre maga

hívta fel olvasói figyelmét.) A darab Cilleyje halványan megrajzolt, sablonos intrikus. Ágnes — Cilleyvel szemben — a magyarság és a Hunyadiak mellé akarja állítani a királyt. Hunyadi László iránti érzelmei nem nyernekk akkora nyomatékot, mint Szentmiklóssynál; viszont ebben a drámában is szerepel egy Hunyadi reménytelenül szerelmes, fiktív nőalak: Modrár Helén. A dráma aktuális mondani-valóját — de együttal írójának fogyatékos történelmi érzékét is — híven érzékeltetik a főhős szájába adott, a XIX. századi liberalizmus eszméit visszhangzó tirádák. A börtönbe zárt Hunyadi László a III. felv. 2. jelenetében így beszél:

„... Szabadság szép virági
Nyilnak kiömlő véreimből hazámnak,
Halálom egy nagy jelszó lesz, kiírtó
Küzdésre a 'zsarnokság' szörnye ellen.
Meghalni kényszerítve, kénytelen,
Ez bús dolog; — akarni a' halált,
Midőn nemes, nagy cél kívánja azt,
'S így a' világ-kormányának bölcs kezében
Eszköz lehetni oly szent célra, melly
Sok századokra 's milliókra hat —
Ez bátorító, ez vigasztaló kép!
Ha Róma 's Áthén nem lát vértanukat,
Kik halmi készek egy dicsőbb jövőért,
Nem lesz tyrannok' sírja, 's népszabadság
Oltára.”

Tóth Lőrinc leglényegesebb hozzáadása a téma korábbi megformálásaihoz az, hogy a királynak Gara Mária iránti szerelmét ő szövi bele először a cselekmény motívumai közé. Lehetséges, sőt valószínű, hogy ehhez a Bánk bánból merített ösztönzést. Katona drámáját Tóth Lőrinc drámájának keletkezési évében, 1839. márc. 23-án tűzi műsorára a Nemzeti Színház, s innen kell számítanunk — mint Bayer József írja — „Bánk bánnak nemcsak színpadi, de irodalmi carriéréjét.” (BAYER JÓZSEF: A magyar drámai irodalom története. Bp. 1897. I. k. 364.) Tóth Lőrincnél a király csak Cilley halála után látja meg egy táncmulatságon Gara Máriaát. (Mint Vörösmarty drámájának kiadásunk lapjain között legelső tervezetéből kitűnik, e mozzanatot eredetileg ő is csak a történetnek ezen a pontján akarta bekapcsolni az események menetébe.) V. László szenvedélyes hangon vall szerelmet Máriaának, ám az büszkén visszautasítja őt. Viszont Gara nádor, aki kezdetől fogva Hunyadi vesztére tört, a királynak leánya iránt érzett szerelmét megtudva, kétszeres erővel munkálkodik Hunyadi László bukásán. Ez utóbbi egyéniségének Tóth Lőrinc ábrázolásában is sarkalatos vonása a királyhoz való legteljesebb, mindvégig megőrzött lojalitás. Még amikor (a IV. felvonásban) a vérpadon állva halálának megboszuszulására szólítja fel híveit, egyszersmind az uralkodó személyének kimélésére is figyelmezteti őket:

„A' fejdelem csalatva van. — Legyen! —
 Csak vérem e hazának drága földjét
 Termékenyítse, 's azott hantiból
 Dicső szabadság' szép virága nyiljék
 Egy jobb jövőnek! — Emlékezzetek
 Nevemre; rátok bízom a' boszú'
 Szentelt ügyét. De fejdelem' személye
 Ment légyen a' bosszútól! — megbocsájtom
 A' szöszegőnek vétkét; 's kérem istent,
 Bocsásson úgy meg, mint én megbocsájtok!
 Áldást hazámra, díszlést és szerencsét!”

A hős rendíthetetlen királyhűsége — láttuk — valóságos vezérmotívumként tér vissza a tárgy összes felvilágosodás- és reformkori feldolgoásaiban. Vörösmarty *Hunyady László*-töredéke viszont arról tanúskodik, hogy a költő ebben a művében túllépett volna elődeinek felfogásán, merészebb hangot ütve meg, s egyúttal főhősének jellemét is újszerű megvilágításba helyezve. A töredékben ugyanis Hunyadi — miután tanúja volt a király udvarlási kísérletének — a megvetéssel párosult düh hangján szól V. Lászlóról, és kijelenti: „Ha nőmmel úgy találnám, mint nem szabad, eloltom, mint a gyertyát, kiirtom, mint a megsértett Bánk bán a királynét.” (A dráma tervvázlata. III. felv. 49—52. sorok.)

A Hunyadi László-drámák sorában Tóth Lőrincé az első, amely — bizonyára shakespeare-i reminiscenciák nyomán — az eseményeket a maguk szemszögéből figyelő és kommentáló népi alakokat is felléptet. A II. felv. 3. jelenetében a Szent György téren — Hunyadi László és Gara Mária esküvőjére, valamint a meghirdetett harcjátékra várva — budai lakosok beszélgetnek. „Ejl én mindig azt gondolom, hogy ha a' nagyok ünnepeket ülnek, a' föld' népe fizeti kedvteléseiket, 's azért épen nincs oka együtt örülni” — mondja a *Második lakos*. Hasonló jelenetet találunk Vörösmarty *Hunyady László*-töredékének első felvonásában, ahol a Temesvároton, a templom környékén ácsorgó polgárok fűznek megjegyzéseket a bezárt templomban zajló történésekhez. A nagyok azért imádkoznak — véli egyikük, Róty — „hogy adj uram isten minél több szegény embert hogy a' gazdagok' vagyonát megőrizhessék.” (I. felv. 136—137. sorok.)

A Hunyadi László folytatásának szánhatta TÓTH LŐRINC a Ronow Ágnes c. drámát, amely ugyancsak 1839-ben készült, s még ebben az évben meg is jelent. (Olympia. Drámai pályavirágok, Tóth Lőrinctől. Első füzet: Ronow Ágnes. — Alkonyatkor. Pest, 1839.) Ebben a műben — melynek cselekménye V. László halálával és Hunyadi Mátyás magyar királlyá választásával zárul — Ronow Ágnes és a vívódó, tehetetlen, Gara Máriába reménytelenül szerelmes király a főalakok. A drámának csupán egyetlen része — az I. szakasz 4—5. jelenetei — rokonítható a *Czillei és a Hunyadiak* egyik jelenetével. A 4. jelenet V. László monológja, melyben magányát és életuntságát panaszolja el. Az 5. jelenet Ágnes és László dialógusa. Itt Ágnes a királyi rang nagy-

szerúségéről, László viszont annak terhes voltáról beszél. Idézzük e jelenet néhány sorát:

Agnés. Lászlóm! te zúgolódsz sorsod ellen?
(elragadtatva)
Mi szép királynak lenni! hajh mi szép!
Hódolva látni ezrek- 's milliókat,
'S gondolni: „mind ez birtokom, sajátom
„Szemem' sugárin életek derülnek
„'S egy villanatján éltek hervadoznak,
„Számomra nyílnak a' legszebb virágok,
„Boldog ki nékem tetszhetik, 's örül
„Ki nagy kegyemből bár kis részt vehet” —
'S te mégis? —

Király. Ah! 's e' büszke trón ura
Kinek szemétől élet és halál függ
Csak gyöngé ember — 's minden érzeménye
És indulatja és ítélete
És teste, lelke mind csak emberi;
'S az egyfejűtől azt kívánja a' nép
Hogy milliókért eszméljen 's ítéljen;
A' két szeműtől azt kívánja a' nép
Hogy mint az ég fénylő csillagszemével
Átnézze a' világ határait
Sőt csontokon 's veséken is keresztül
Tekintszen — a' szivekben olvasó!

Kétségtelen, hogy ez a párbeszéd tartalmilag és hangulatilag még sokkal közelebb áll a *Czillei és a' Hunyadiak* III. felvonásának 115—170. soraihoz, mint KISFALUDY SÁNDOR Hunyady Jánosának az a részlete, amellyel Vörösmarty drámájának e jelenetét fentebb összefüggésbe hoztuk.

A Ronow Ágnés megjelenésekor Vörösmarty a Figyelmezőben kritikát tett közzé Tóth Lőrinc művéről. Az alapjában véve jóindulatú bírálat — a széteső szerkezetre és egyes szereplők jellemzésére vonatkozó észrevételeken túl — főként azt kifogásolja, hogy „a történeten s embereken a historiai valósághoz s a tragédia méltóságához képest valami kisszerúség látszik” a drámában. (ÖM 1884—85. k. VII. 65.) Különösen érdekesek azok a megjegyzések, amelyekkel Hunyadi Mátyásnak Tóth Lőrinctől adott jellemrajzát illeti: „... A másik feladat vala Mátyásban a jövő nagy nagyság szikráit kitüntetni. Ezen törekvés látszik; de véleményem szerint nem sikerült. Mátyás magas értelmisége, korát haladó műveltsége, láng szelleme, akaratjának energiája, és csaknem makacssággal határos állhatatossága nem szerelmi s honvágyi érzelmek- s ábrándozásokban rejteznek: kevés, de szerencsés vonás néha jobban ábrázol, mint bármely sima ecset... Hibának tartom életkora ellen azon nyíltságot is, melylyel szerelmes-

kedik. Tizenöt éves ifjuban a szerelem még csak titok, melyet kivallani szemérme s ügyetlensége tilt. Mátyás úgy beszél arról, mint egy gyakorlott, csaknem mai divatú nősző." (uo. 64.) Nyilván az itt kifejtett elképzelést kívánta megvalósítani Vörösmarty, amikor a maga drámájában Mátyást ábrázolva különös nyomatékot adott — mindenekelőtt IV. felvonásbeli, Ágnessal való jelenetében — az életkorából következő jellemvonásoknak, s nem „gyakorlott, csaknem mai divatú nősző”-ként, hanem szerelemre vágyó, de annak mivoltáról még csak homályos sejtelmekkel bíró kamaszfiúként mutatta be. (Vörösmarty dramaturgiájáról szóló értekezésében a *Czillei és a' Hunyadiak* kapcsán Trombitás Gyula is utal a Tóth Lőrinc és Vörösmarty megformálta Mátyás-figurák közötti különbségekre, s így elmarasztalja a költőt, amiért helyes elveit nem ültette át a gyakorlatba. Vö. TROMBITÁS GYULA: Vörösmarty dramaturgiája. Bp. 1913. 71.)

A Hunyadi László-téma, mint láttuk, a Vörösmarty művét megelőző feldolgozások során — az alapvetően azonos értelmezésen belül — számos részlettel és árnyalattal gazdagodott, s egyszersmind a főalakok dramaturgiai funkciója is egyértelműen meghatározottá vált. E fejlődési sor tetőpontja Vörösmarty alkotása, mely az addigi Hunyadi László-ábrázolások minden, az ő koncepciójába beleillő elemét felhasználja és értékesíti. Az általa tanulmányozott forrásművekhez és a korábbi Hunyadi László-dramákhoz képest Vörösmarty a történet menetét és a szereplők beállítását a *Czillei és a' Hunyadiak*ban csak néhány — de lényeges — ponton módosítja, ill. egészíti ki. A sajátságosan Vörösmartytól származó fontosabb új mozzanatok a következők:

1. Vörösmarty hívta életre Henrik alakját, beszöve a cselekmény motívumai közé Ágnes iránti szerelmét és bosszútervét. (A dráma legkorábbi tervezetében Henrik különben még egyáltalán nem fordul elő.)

2. Gara nádort Vörösmarty — eltérve mind a történelmi forrásmunkák előadásától, mind a tárgy addigi szépirodalmi megjelenítéseitől, amelyek őt Hunyadi legfőbb ellenségeként mutatják be — mint kettős játékot űző politikust ábrázolja, aki szoros kapcsolatot tart ugyan a Hunyadi-ellenes párttal, de eközben azzal a gondolattal is foglalkozik, hogy jövendő vejét: Hunyadi Lászlót a maga nagyratörő terveinek eszközévé teszi.

3. A tárgy feldolgozói közül egyedül Vörösmarty hozza színre és helyezi a dráma középpontjába a futaki országgyűlést. Ennek az országgyűlésnek a valóságos lefolyásáról a források alig tudnak valamit.

4. Vörösmarty művében Czilleit nem a szomszédos termekből a kellő pillanatban előrohanó Hunyadi-párti nemesek aprítják össze (ahogyan ezt a jelenetet a források megörökítették, és nyomokban Tóth Lőrinc is bemutatta), hanem Hunyadi László egymaga öli meg. Vörösmarty egyenesen külön hangsúlyt ad annak a mozzanatnak, hogy László — barátainak ajánlközását elhárítva — egyedül kívánja vállalni a felelősséget az elkerülhetetlennek ítélt gyilkosságért. (V. felv. 261—273. sorok.) E változtatás célja nyilvánvalóan az volt, hogy

a dráma cselekménye erőteljesebben a főhős köré koncentrálódik, továbbá hogy Hunyadi László bátorsága és erkölcsi emelkedettsége ily módon még élesebb megvilágításba kerüljön.

Világirodalmi és magyar klasszikusok hatása a drámára

Míg az 1830-as években keletkezett Vörösmarty-dramákra elsősorban a francia romantika hatása nyomja rá bélyegét, addig a *Czillei és a Hunyadiak* írásakor a költő ismét — csakhogy most már jóval fejlettebb kifejező eszközök és technikai készség birtokában — pályakezdő éveinek példaképéhez: a shakespearei típusú dráma eszményéhez tér vissza. „Vörösmarty Teslér jóvoltából a 20-as évek elején ismerkedett meg Shakespeare-rel. . . A 20-as évek végén már angolul tanul, Lessing ekkoriban megismert dramaturgiája is Shakespeare felé fordítja figyelmét. . .” (TÓTH D. 263.) Az 1830-as évek második felében lefordította a Julius Caesart, s ez a munka kétségkívül a Shakespeare művészetébe való még mélyebb behatolást tette számára lehetővé. A Dramaturgiai lapok fejtegetései során, ha egy-egy tételnek helyességét konkrét példával is igazolni kívánja, legtöbbször Shakespeare valamelyik művére hivatkozik. A Dramaturgiai lapok elvrendszere és Vörösmarty drámáiról gyakorlata nem mindig fedik ugyan teljesen egymást, ám épp a *Czillei és a Hunyadiak* kapcsán érdemes utalni a cikksorozat egy-két megállapítására.

Az *Elvendezés* c. fejezet a Julius Caesar példáján szemlélteti a helyes drámaszerkesztést. Mintán bemutatta a mű felépítését, az elemzés eredményét a következőképpen summázza: „Az első felvonás bevezet a drámai élet mezejébe, hol a figyelem jövevényként tekint körül, s nyugalmas nézelődéssel kezd ismerni helyet, embert, viszonyokat. — A második felvonásban már élénkebb tanúja lesz az ismerni kezdett emberek s viszonyok szövődéseinek, míg ezek a harmadikban a főzési pontot érik, hol a feszült figyelem egészen el van merülve egy végetlen kilátás gyönyöreibe. De ezen feszültsége nem tarthat soká, örömet látja a negyedik felvonásban összébb vonulni a láthatárt, közeledni a messze tárgyakat, s az ötödikben jöni látja, mitől félt vagy minek örült, a küzdések végét, mely vígjátékban az emberi vágyak (nem csupán házasság) oltárához, a szomorúban sírhoz vagy ész és szerencse hajótöréséhez viszi embereit.” (ÖM 1884—1885. VII. k. 26.) Ilyenfajta kompozíciós módszerre törekedett Vörösmarty is — bár korántsem teljes sikerrel — az ugyancsak öt felvonásra tagolódó *Czillei és a Hunyadiak* megalkotásakor.

A *Kidolgozás* c. fejezetben leszögezi, hogy „a drámának mint a költészet egyik fő nemének nyelvül a verset kell elfogadnunk” (uo. 43.), s a „kötetlen beszéd” használata csak a „könnyű társalkodási jele-
netek, az aljasabb, de mégis szükséges drámai személyek beszédei”
esetében jogosult (uo. 44.). A döntő érvet ezúttal is Shakespeare eljá-
rása szolgáltatja: „Shakespeare egyébiránt, kit mint példaadót ismét
említnünk kell, nem csupán szeszély szerint váltogata kötött és kötet-

len beszédet; ő, mint színház embere, igen ismerte a dráma prózaibb oldalait, s csak ezeknél oldá fel magát a verseléstől: nála különben minden komolyabb vagy költőibb hely s jelenet még vígjátékban is verselve van, s ha folyó beszédben írt jeleneteiben a legkisebb árnyalatig hív s utólrérhetlen characterfestőnek kell is őt ismernünk; de mi őt nagygyá, rendkívülivé teszi, az mind nagyszerű gondolatjainhoz illő versekben van írva." (uo.) Az itt vázolt elvek teljes mértékben érvényesülnek a *Czillei és a Hunyadiak*ban is: a dráma túlnyomó része — „minden komolyabb vagy költőibb hely” s a főszereplők egész szövege — verses formájú, és csak „az aljasabb, de mégis szükséges drámai személyek beszédei”, a hétköznapi élet léggörét, az egyszerű emberek gondolkozásmódját érzékeltető népjelenetek íródtak prózában.

Egyébként abban, hogy Vörösmarty ilyenfajta népjeleneteket iktatott művébe, és hogy az egész drámában realista hitelű, a francia romantika szélsőséges kontraszthatásaitól és lélektani képtelenségeitől mentes ábrázolásmód érvényesül, alighanem részes az 1840-es évek elején kibontakozó s a hazai köztudatban élő Shakespeare-képet számos lényeges vonással gazdagító magyar dramaturgiai irodalom is. Különösen fontos feladatot teljesített ezen a téren HENSZLMANN IMRE, aki Bajza Józseffel folytatott polémiajában, valamint más, a korabeli folyóiratok hasábjain megjelent cikkeiben Shakespeare-t elsősorban mint a jellemábrázolás és a korfestés legnagyobb mesterét méltatta. Figyelmeztetés Shakespeare harmadik Richárdjára c. cikkében (Regélő Pesti Divatlap 1843. 22. sz.), amely körülbelül abban az időben jelent meg, amikor Vörösmarty hozzákezdhetett a *Czillei és a Hunyadiak* írásához, nyomatékosan utal a shakespeare-i népjelenetek dramaturgiai funkciójára. A III. Richárd cselekményét elemezve, megállapítja: „... A harmadik scénában három polgár a király haláláról s a valószínűleg bekövetkezendőkről beszélget. — Kivált ilyféle jeleneteket Shakespeare-nél bámulnunk kell, mivel költőt, ki oly kevés szóval a körülményekhez képest, közvéleményt oly elevenen tudna előadni többet nem ismerünk. Ehhez hozzájárul, hogy ezen jelenetek költőnk-nél a régibb dramatikuskok chorusát bőven pótolják, és hogy emberei soha a költői dramatikai jellemzést nem nélkülölvén, nála ily chorus nem lírai, milyen a hellének chorusa, hanem életműűleg a drámába beleszóve a legbensőbb szükségességgel bír. Ehelyütt nevezetesen Julius Caesarban a polgárok által kifejezett közvéleményre figyelmeztetek...” A *Czillei és a Hunyadiak* Hunyadi János halálán bánkódó pórjai s a *Hunyadi László*-töredéknek a temesvári templomtéren beszélgető polgárai ugyancsak a „közvélemény” hangját szólaltatják meg. Vörösmarty fiatalkori, sok tekintetben szintén Shakespeare-től inspirált történelmi drámaiban — kivéve *A' bujdosók* utolsó felvonásának egy részét (682—735. sorok) — még hiába keresnénk ilyenfajta népi jeleneteket.

A pozitívista filológia művelői (KISS ERNŐ és különösen FEST SÁNDOR) részletesen kimutatták azokat a kisebb-nagyobb egyezéseket, amelyek Vörösmarty művét egyes Shakespeare-drámák meghatározott mozzanataival kapcsolják össze. KISS ERNŐ vette először észre a legfontosabb — mert a dráma egész kompozíciójára kiható — pár-

huzamot: a Hamlet és Hunyadi László jelleme (és különösen a rájuk váró, terhes, de kikerülhetetlen kötelességként felfogott gyilkosság gondolatával való viődásuk) közötti hasonlóságot. A Hamlet egyébként a Vörösmartytól legbehatóbban ismert Shakespeare-dramák közé tartozott; az 1841-i nemzeti színházi előadás alkalmával részletesen elemző kritikát is írt róla (ÖM 1884—1885 VII. k. 220—26). KISS ERNŐ a következőképpen foglalja össze Hunyadi László egyéniségének hamletti vonásait: Vörösmarty hőse „szeret gondolkodni, nagy figyelemmel tudja vizsgálni az embereket. Régen tudja azt is, hogy oly kevesen hívek hazájukhoz és a Hunyadi-házhoz, mivel saját érdekük vezérli a nagyokat és nem a hazaszeretet. Atyja halála után még közvetlenebbül érzi ezt és emiatt mély keserűség árad el szívében. E keserűsége teszi őt Hamlet rokonává. . . Keserűsége képzetéből táplálkozik, s képzelete úgy csapong, mint Hamleté. . . Sorsukat rokonná teszi még az is, hogy mint Hamletnek, Hunyadi Lászlónak is keserves játékot kell játszania, míg célhoz ér. Cillei az ország színe előtt fiává fogadja Hunyadi, s ő nyilvánosan nem szabadulhat meg e nagylelkűségtől. Ez tölti csak el igazán undorodással. . . Erőszakot kell vennie magán, hogy undorodását és keserűségét ne éreztesse mindenkivel. . . Épp e lelkiállapotban tudja meg, hogy Cillei már elígérte fejét Brankovicsnak. Hogy száll fejébe egyszerre az indulat! De nem tud még bizonyosan semmit. Keresi tehát a bizonyosságot, mint Hamlet, pedig tudja, hogy a bizonyosság gyilkossá teszi.” (KISS E. 26—28.)

A kutatás által feltárt további motívumrokonosságok kisebb jelentőségűek. Felmerültek önkényes, erőszakolt párhuzamok is: így Kiss Ernő Kapisztránnak a II. felvonásban elhangzó, Hunyadi Jánost megsíró szavait Antonius gyászbeszédével (Julius Caesar) hozta kapcsolatba. (KISS E. 20—21.) Állításának tarthatatlan voltára már Fest Sándor felhívta a figyelmet (FEST 48—49.) A kimutatott egyezések többsége a királydrámákra vezethető vissza, amelyeknek hatása Fest Sándor szerint „a mű egész szellemében, formájában” érvényesül (FEST 48.), felbukkannak azonban a Julius Caesarra, a Macbethre és a Vízkeresztre utaló reminiscenciák is. Az ilyenfajta összefüggésekről — melyek egy része esetleg csak véletlen találkozás és nem kifejezett hatás eredménye — a Magyarzatok, konkordanciák c. fejezetben, a főszöveg megfelelő helyeihez kapcsolva adunk számot.

Bizonyos — ámbár elég laza — szálak a világirodalom egy másik, Vörösmartytól ugyancsak nagyrabecsült klasszikusának: Schillernek egyes műveivel is összefűzik a *Czillei és a Hunyadiak*at. A III. felv. 1900 decemberi nemzeti színházi előadása alkalmával az egyik kritikus, Max Rothauser (magyar írói néven Ruttkay György) megjegyezte, hogy az országgyűlési jeleneten SCHILLER Demetrius-törredékének hatása érezhető. (Pester Lloyd 1900 dec. 1.) Valójában csak a drámai alaphelyzet tekintetében áll fenn a két mű között némi hasonlóság: Schillernél az ifjú és addig teljesen ismeretlen ál-Dimitrij nyeri meg önérzetes fellépésével, az ellenérveket hatásosan megcáfoló lendületes beszédével a maga és úgynevezett számára az országgyűlés résztvevőinek

rokonszenvét, akárcsak Vörösmarty drámájában Hunyadi László. A *Czillei és a Hunyadiak* III. felvonásának egyik részlete: V. László és Ágnes párbeszéde a 2. szín elején pedig távolról emlékeztet Az orleans-i szűz I. felvonásának 5—6. jeleneteire, ahol a teljesen kétségbeesett, helyzetét reménytelennek látó VII. Károly királyt kedvese, Sorel Ágnes biztatja kitartásra és uralkodói hivatástudatra.

Am Vörösmarty műve nem csupán külföldi mesterekhez, hanem a magyar történelmi dráma hagyományaihoz is kapcsolódik. A *Hunyadi László*-téma korábbi feldolgozásaihoz való viszonyáról az előző fejezetben volt szó. Egyes — noha csak mellékes fontosságú — vonások arra vallanak, hogy a tervezett Hunyadi-drámaciklus darabjain dolgozó költőre a Bánk bán sem maradt hatás nélkül. Katona drámája a *Czillei és a Hunyadiak* keletkezését közvetlenül megelőző években indult meg a népszerűvé válás útján s a remekműként való elismertetés felé. Az 1839. márc. 23-i nemzeti színházi előadásán Vörösmarty is jelen volt, s alapján véve elismerő, de csak néhány futólagos megfigyelésre szorítkozó bírálatot írt róla (ÖM 1884—1885. VII. k. 203—204.). 1839 és 1845 között a Bánk bán nem szerepelt a Nemzeti Színház műsorán. Vörösmartynek tehát a Hunyadi-témával való foglalkozás idején nem volt lehetősége rá, hogy egy újabb színházi előadás élményével egészítse ki és korrigálja korábbi benyomásait. Viszont esetleg nyomtatásban tanulmányozhatta a drámát, amely 1840-ben — Nagy Ignác Színműtárában — új kiadásban látott napvilágot. Ami Vörösmarty művének legerősebben a Bánk bánra utaló, főleg a töredékes *Hunyady László*-ban előtérbe kerülő mozzanata: a Hunyadi László és a király közötti ellentétnek szerelmi féltékenységgel való motiválását illeti, azt a költő — mint fentebb láttuk — csupán közvetve, TÓTH LŐRINC Hunyadi Lászlóján keresztül merítette Katona drámájából. Kárpáti Aurél viszont helyesen figyelte meg, hogy „Czillei kétértelmű biztató beszélgetése a Gara Máriáért hevülő királlyal milyen rokon a *Bánk bán* Gertrudis—Ottó jelenetével.” (Népszabadság 1962. okt. 19.) Kárpáti Aurél megállapításához, amely Czillei és a király V. felvonásbeli dialógusára vonatkozik, hozzátehetjük, hogy e rész tónusa nem csupán Gertrudis és Ottó jeleneteihez hasonlít feltűnően, hanem ezenfelül a Biberach és Ottó között az első, ill. a harmadik szakaszban lezajló párbeszéddekhez is. Említést érdemel az is, hogy mind a *Czillei és a Hunyadiak* (V. felv. 403—404. sorok), mind a *Hunyady László*-töredék (A dráma tervvázlata III. felv. 49—52. sorok) szövegében előfordul egy-egy utalás a megsértett becsületéért bosszút álló Bánk bán királynégyilkosságára.

Bizonyos fokig példaként szolgálhatott Vörösmarty számára a shakespeare-i típusú történelmi dráma egyik korai magyar kísérlete: KISFALUDY KÁROLY 1830-ból való Csák Máté-drámatöredéke is. Hogy Vörösmarty milyen magasra értékelte ezt a művet — szerzőjének utolsó és vitathatatlanul legérettebb drámái alkotását — arra bizonyosság *Csák c.*, ugyancsak 1830-ban írt epigrammája, melyben mint „félisteni mű”-ről emlékezik meg róla. Kisfaludy is a hazafias párt és az idegen uralkodó hívei közötti konfliktust állította — a II.

felvonás közepe táján megszakadó — drámájának tengelyébe. A kétféle álláspont képviselői egy nagyszabású országgyűlési jelenetben csapnak össze először egymással. Kisfaludy is fellépetet az eseményeket „alulról” nézve kommentáló, a hazafias párttal rokonszenvező népi figurákat. A gyermekeinek boldogságát a maga hatalmi törekvéseinek érdekében feláldozó Omodé nádor pedig némileg a Vörösmarty drámájában szereplő Gara alakját anticipálja.

A Czilley és a Hunyadiak helye Vörösmarty életművében és kapcsolata az 1840-es évek politikai eseményeivel

Vörösmarty félbenmaradt Hunyadi-drámaciklusát nem csupán a művészi megformálás módszere tekintetében fízi rokonság első drámaírói korszakának alkotásaihoz (mindenekelőtt a Zsigmond királynak és ellenfeleinek küzdelmeiről tervezett trilógiához, melynek anyagát végül két drámába: a *Zsigmond*ba és *A' bujdosók*ba sűrítette össze), hanem eszmei és tematikai vonatkozásban is. A költő „a negyvenes évek elején a témát ugyanúgy a nemzeti függetlenségért folytatott harc jegyében választja meg, mint húsz évvel korábban”; ahogyan annak idején a Zsigmond önkényuralma ellen fellázadó Kont, ezúttal „a királlyal szembekerülő, keze által elvesző Hunyadi László lett volna a központi alak s a király bűnhődésének, nyomorúságos pusztulásának... története a befejezés.” (TÓTH D. 475.) E két — egymástól mintegy 60—70 évnyi időközzel elválasztott — esemény sor: Kontnak és vele együtt kivégzett társainak története, valamint Hunyadi László tragikus sorsa a későbbi (és különösen a XIX. századi) köztudatban egyébként is szorosan összefonódott, azonos politikai és érzelmi tartalommal telítődött, s mintegy az idegen uralkodóktól elfojtott függetlenségi törekvések jelképévé vált. Innen érthető, hogy a reformkor irodalmában a Kont-téma feldolgozásai és a Hunyadi László-ábrázolások rendszerint egymás szomszédságában bukkannak fel. 1837 után, amikor — a korábban említett okok következtében — a Hunyadi László-téma fokozott időszerűséget nyer, a Kontról szóló irodalmi művek száma is megszorodik. CZUCZOR GERGELY 1837-ben Hunyadi Lászlóról írt epigrammájával együtt teszi közzé Kont c. költeményét. GARAY JÁNOS híres balladája, a Kont, 1838-ból, Hunyadi László c. balladája pedig 1839-ből való. Ez utóbbi (akárcsak a XIX. század második felében Hunyadi Lászlóról szintén balladát író Zalár József) kiaknázza azt a — már Thuróczitól említett, s a legtöbb későbbi történeti munkában is szereplő — körülményt is, amely szinte szimbolikus érvényű kapcsolatot létesített a két esemény között: hogy ti. Hunyadi László holttestét ugyanoda temették, ahol korábban a Zsigmondtól lefejeztetett harminckét nemest is elföldelték. Ám Garay az azonosság mellett a Konték sorsa és Hunyadi László végzete közötti különbséget is hangsúlyozza. Balladája végén Kontnak és társainak szelleme azzal fogadja a sírjukba leszálló új vendéget, hogy helye nem

közöttük van, mert ők akarva, tudatosan szálltak szembe a királlyal. Hunyadi László pedig büntetlenül pusztul el. Zalár József versében viszont Hunyadi László és Kont lelke szövetkezik.

Kont történetét megjelentető drámájának, *A' bujdosóknak* írására az udvar abszolutisztikus módszereitől kiváltott 1822—23. évi megyei ellenállás élményei ihlették Vörösmartyt. (Vty Ak. Kiad. VIII. k. Bp. 1962. 357.) A *Czillei és a Hunyadiak* esetében szintén kimutathatók azok az összefüggések, amelyek a drámát keletkezése korának legfontosabb politikai eseményeihez kapcsolják. Fentebb már említést tettünk az 1830-as évek végének heves politikai küzdelmeiről, az ellenzék vezetőinek perbe fogásáról és elítéléséről. E feszültség az 1839/40. évi országgyűlés végső szakaszában — az elítélteknek adott királyi amnesztia hírére — az udvar és az ellenzék, valamint az országgyűlés két pártja közötti látványos kiengesztelődésben oldódott fel, amely azonban épp oly kevésbé bizonyult őszintének és tartósnak, mint a Czillei és a Hunyadiak közötti, Vörösmarty művének III. felvonásában ábrázolt kibékülés. Az 1840-es évek elején — mindenekelőtt Kossuthnak a Pesti Hírlap hasábjain kifejtett agitációja nyomán — új, nagy horderejű reformkérdések kerültek napirendre; az ellenzék és a kormány-párt viszonya ismét kiéleződött. Barta János mutat rá arra, hogyan tükröződik ez a helyzet a *Czillei és a Hunyadiakban*: „1843—44-ben, amikor a darab készült, Bécs az előbbi látszatengedmények után újabb komplottot tervezett a magyar fejlődés ellen, nem utolsó sorban a magyar arisztokrácia közreműködésével (a reakciós arisztokraták szövetkeznek Béccsel a köznemesi reformpárt ellen): a felső és alsó tábla kibékíthetetlen ellentétét a 43—44-es országgyűlés is mindenki számára dokumentálta. Talán nem véletlen, hogy az ezidőben keletkezett *Czillei*-ben a cselekményt a bécsi király köré csoportosuló nagybirtokos-klíkk semmitől vissza nem riadó aljas cselszövényei mozgatják, s a 'paraszt'-nak csúfolt Hunyadi-köznemesi párt és a kamarilla ellentéte végül is politikai gyilkosságban robban ki.” (BARTA JÁNOS: Vörösmarty patriotizmusa. It 1950. 4. sz. 22.)

Úgy hisszük: maga az a tény, hogy Vörösmarty egy nagyszabású (a téma egyetlen korábbi feldolgozásában sem szereplő) országgyűlési jelenetet állított műve középpontjába, némileg szintén összefügghet azzal, hogy éppen a dráma írásának idején került sor az 1843/44. évi országgyűlésre, amelyben a kortársak különösen komoly várakozásokat fűztek, s amelytől — mint utóbb kiderült: alaptalanul — döntő előrehaladást reméltek a függőben levő nemzeti és társadalmi problémák terén. S talán akkor sem esünk a vulgarizálás hibájába, ha olyan részletmozzanatok, mint a dráma egy-két szereplőjének beállítása kapcsán is emlékeztetünk a korabeli politikai élet bizonyos jelenségeire. Már korábban szoltunk arról, hogy Garát Vörösmarty (a források adataival ellentétben) merész tervekét szövő, magát a két párt egyikével sem azonosító, bár mindkettővel kapcsolatot tartó s mindkettőt a maga céljainak szolgálatába állítani akaró politikusként ábrázolja. Felléptet ezenfelül — mindennemű dramaturgiai funkció nélkül — még egy „külön utakon járó”, kiismerhetetlen jellemű politikust:

Újlaky Miklóst, aki mint „magát imádó ember”, hiúságból a Hunyadiak ellenfeleivel szövetezik, de a III. felvonásban (959—978. sorok) Hunyadi László felé is tesz egy gesztust, beavatva őt titkos terveibe. Ismeretes, hogy az 1840-es évek elején lépett a politika színterére s emelkedett rövidesen fontos szerepre az a magát „fontolva haladónak” nevező arisztokrata csoport, amelynek taktikai célja az volt, hogy — bizonyos reformköveteléseket magáévá téve — kifogja a szelet az ellenzék vitorlájából, s hasadást idézzen elő annak soraiban. (Hogy Vörösmarty számára is problémát jelentett ennek az irányzatnak a helyes megítélése, arról *Dessewffy Aurél* c. — talán 1844 nyarán írt — epigrammája tanúskodik. Ebben a csoport fiatalon elhunyt, nagytehetségű vezérért búcsúztatja el, aki „kétés úton” járt, „kevesektől érve”, s aki „élve, temetve talány” maradt számára.) De utalhatunk itt az 1840-es évek Széchenyi-jére is, aki ekkor — Kossuth-tal folytatott szenvedélyes hangú polémiája után — már teljesen magányos, a két nagy párt egyikéhez sem tartozó alakja volt a magyar közéletnek. Természetesen nem arra gondolunk, hogy Vörösmarty meghatározott, konkrét személyekről mintázta darabjának egyik vagy másik szereplőjét — ilyesmit teljes képtelenség volna feltételezni. Mindössze azt a sejtést kockáztatjuk meg, hogy amikor egyes alakjainak jellemzése során — eltérve a *Hunyadi László-történet* hagyományossá vált értelmezésétől — bonyolultabb, ellentmondásosabb álláspontok és magatartásformák bemutatására törekedett, ebbe a szándékába az 1840-es évek politikai viszonyainak megfigyeléséből leszűrt tapasztalatai is belejátszhattak.

A Hunyadi-ellenes párt egy másik képviselőjének: Giskra Jánosnak megformálásában Vörösmarty ugyancsak függetlenítette magát mind a történelmi források anyagától, mind pedig az előző irodalmi feldolgozásoktól. A cseh Giskra alakjának szatirikus színezetű, sőt szinte már karikatúrává torzított beállítása csak akkor válik érthetővé, ha tekintetbe vesszük a nemzetiségi küzdelmeknek azt a nagy mérvű kiéleződését, amely az 1840-es évek elejének magyar politikai életére erőteljesen rányomta bélyegét. A liberális eszméket nacionalista törekvésekkel összekapcsoló magyar középnemesi ellenzék az egyre harciasabb módon fellépő horvátországi illír pártot tekintette legveszélyesebb ellenfelének (a magyar és a horvát nemzeti mozgalom közötti ellentétek az 1843/44-i országgyűlés folyamán is teljes nyíltsággal mutatkoztak meg), de ebben az időben már a szlovákság képviselői is felléptek a maguk — egyelőre csupán nyelvi-kulturális jellegű — követeléseivel. Ezeket a bécsi udvarhoz intézett, az erőszakos magyarosítás ellen tiltakozó, s a szlovák nyelv jogainak védelmét sürgető beadványokban, valamint hasonló tartalmú röpiratokban és — magyarországi és külföldi újságokban és folyóiratokban elhelyezett — cikkekben fejtették ki. Tevékenységük a monarchia területén élő más szláv népek — mindenekelőtt a csehek — körében is figyelmet és rokonszenvet váltott ki. A csehországi politikai élet vezéralakjai rendszeres kapcsolatot tartottak a szlovák mozgalom vezetőivel, tanácsokkal látták el őket, igyekeztek a bécsi kormánynál közben-

járni kívánásai teljesítése érdekében, s több ízben a nyilvánosság előtt is szót emeltek a szlovák igények jogosultsága mellett. Többek között azt is hangoztatták, hogy a Habsburg-monarchia legfőbb támaszát a birodalom szláv nyelvű népei jelentik. Az 1841 és 1845 között magyar, szlovák és cseh politikusok és publicisták részvételével lefolyt polémiák sorában a legfontosabb és legnagyobb horderejű az a vita volt, amely 1843-ban zajlott le Thun Leó gróf és Pulszky Ferenc között. Thun, a Habsburgokhoz híű cseh arisztokrata — akinek nézeteit azonban ebben a kérdésben a cseh liberálisok vezetői is osztották — a nemzetiségi türelem érvényesítése és a soknemzetiségű állam elvének elfogadása mellett szállt síkra, s lényegében a később „ausztrószláv” néven ismeretessé vált politikai koncepció alap gondolatát pendítette meg. A magyar reformellenzék álláspontját kifejtő Pulszky viszont minden ilyenféle elképzelést a leghatározottabban visszautasított, s az állítólagos „pánszláv veszéllyel” indokolta a magyarosítás szükségességét. (Minderre nézve lásd ÁRATÓ ENDRE: A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1840—1848. II. Bp. 1960. 115—128. és JAN NOVOTNY: A cseh-magyar kapcsolatok történetéből az 1848 előtti nemzeti mozgalomban. Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok történetéből. Bp. 1955. 185—197.). Nyilvánvalóan a felvázolt körülményekben, s mindenekelőtt a magyar liberális nemesség elfogult — s a küzdelem hevében még jobban felfokozódott — cseh — és szlovákellenes beállítottságában rejlik a magyarázata annak, hogy Vörösmarty, az ellenszenves és komikus tulajdonságok egész sorával ruházta fel Giskra figuráját, s (a *Hunyady László*-töredék tervezetének tanúsága szerint) a drámaciklus második részében a „tót” voltával büszkélkedő Turóczyt is szerepeltetni akarta a Hunyadi László elpusztítására szövetkezett főurak sorában.

Tóth Dezső állapította meg, hogy a dráma népjeleneteiben — és különösen az alvidéki jelenetekben — „a negyvenes évek népbarát szemlélete” érvényesül. „A lovon érkező nemesek s a parasztcsalád találkozása abban az idillikus, patriarkális szellemű légkörben játszódik, amely az ez időben írt *Szabad föld*, *Becsületes ember* c. versekre is jellemző. Valami naiv érdekegyesítő szemlélet alakítja a jelenetet: a mindent ingyen kínáló, jólétre hivatkozó, fizetéstől szabadkozó parasztek szívélyessége s a nemesek pénzt erőltető barátságossága a török elleni gyűlölet és győzni akarás közös tudatán alapszik.” A nemesek hívására katonának felcsapó és helyét a csatában megálló parasztfiú alakjának ábrázolását ugyanez a korszerű érdekegyesítő szemlélet hatja át. (TÓTH D. 478.)

A Czilley és a' Hunyadiak verselése

A *Czillei és a' Hunyadiak* szinte mindvégig Vörösmarty jellegzetes drámái versalakjában, a színműveinek túlnyomó többségében alkalmazott 10, ill. 11 szótagos rímtelen jambusi sorokban íródott. (A prózai részek a darab szövegének csupán igen kis hányadát teszik ki.)

Ez a forma nálunk Shakespeare-nek, valamint a 18. és 19. század német drámaíróinak hatására honosodott meg, s „egyik legkiválóbb művésze és valóságos úttörője Vörösmarty” volt. (GÁLDI LÁSZLÓ: Ismerjük meg a versformákat. Bp. 1961. 103.)

E metrum használatakor Vörösmarty él mindazokkal a — prozódiai és ritmikai természetű — könnyítésekkel, amelyek a magyar jambikus verselés gyakorlatában addigra kialakultak és általánosan elfogadottakká váltak, s megenged magának (már legelső drámától kezdve) bizonyos, ezeken túlmenő licenciákat is. A *Czillei és a Hunyadiak* írása során a költő saját addigi gyakorlatát is felülmúló mértékben vette igénybe mindeme szabadságokat. A K egyenesen arról tanúsodik, hogy a munka folyamán néha egy-egy sor korábbi, metrikailag teljesen szabályos változatát kevésbé simán gördülő, lazább ritmusú formával cserélte fel.

„Vörösmarty drámai jambusának legfeltűnőbb sajátága az, hogy — ellentétben a költőnek lírai jambusverseivel — *nem szigorúan szótagszámláló.*” (GÁLDI i. m. 103.) A drámaíró Vörösmarty nem ragaszkodik mereven a metrum szabályos, 5, ill. 5 $\frac{1}{2}$ verslábra tagoló formájához. „A 10 és 11 szótagú jambusok közé, különböző stílusértékkel, gyakran keverednek — nem véletlenül, hanem tudatos alakító-munka következtében — olyan sorok, melyekben egy-egy gyöngye iz 2 szótagra bomlik.” (GÁLDI uo.) A jambust helyettesítő *ciklikus anapestus* Vörösmartynál „rendszerint kifejező értékkel bír... erősebb érzelmi hullámzás, patetikus kérdés, aggodalom stb. jelzésére.” (GÁLDI LÁSZLÓ: Vers és nyelv. Nyelvünk a reformkorban. Bp. 1955. 563.) A *Czillei és a Hunyadiak* szövegének mintegy 62 sorában: az I. felvonás 131., 570., 614., 637., 853., 874., 888., 920., 921., a II. felv. 209., 214., 278., 312., 349., a III. felv. II., 40., 84., III., 193., 198., 296., 299., 477., 492., 568., 588., 598., 645., 665., 831., 833., 871., 930., 948., 976., 1001., 1079., a IV. felv. 78., 213., 267., 304., 340., 496., 500., 504., 529., 640., 641., 655. és az V. felv. 66., 75., 90., 106., 132., 197., 252., 289., 542., 571., 684., 700. és 844. soraiban fordul elő ciklikus anapestus.

Jónéhány esetben illesztett a költő művébe a szabályosnál kevesebb, ill. több jambusi lábból álló vesszorokat. 2 lábnyi (II. felv. 63., IV. felv. 250.), 2 $\frac{1}{2}$ lábnyi (III. felv. 538. és 1009.), 3 lábnyi (III. felv. 770., IV. felv. 563., V. felv. 216. és 439.), 3 $\frac{1}{2}$ lábnyi (IV. felv. 491.), 4 lábnyi (III. felv. 216., 543., IV. felv. 61., 569., 798., V. felv. 451.) és 4 $\frac{1}{2}$ lábnyi (III. felv. 304., V. felv. 310. és 833.) sorokkal egyaránt találkozunk. E csonka vesszorok nagyobb részét Vörösmarty feltehetőleg abból a célból iktatta be a drámába, hogy velük a dikció tempóját lelassítsa, s ily módon emeljen ki egyes, különösen hangsúlyosnak szánt mozzanatokat. Mintegy 9 vesszor (I. felv. 80., 588., II. felv. 200., 299., III. felv. 358., 470., 666., IV. felv. 485. és 725.) 6 lábra további 5 sor (I. felv. 120., 135., 920., III. felv. 1005., V. felv. 606.) pedig 6 $\frac{1}{2}$ lábra tagolódik. Ez utóbbiak egyikeben (az I. felv. 920. sorában) ciklikus anapestust is alkalmaz a költő.

Elég gyakran, mintegy 25 alkalommal (az I. felv. 604., 614., 922., 924., 930., a II. felv. 160., a III. felv. 29., 72., 127., 391., 574., 818., 998., 1046., 1053., a IV. felv. 40., 163., 180., 558., 578., és az V. felv. III., 546., 675., 679., 704. soraiban) él Vörösmarty azzal a prozódiai jellegű licentiával, hogy az *-ai*, *-ei* diphtongusokat egy szótagnak számítja. A feltüntetett esetek egyharmadában (8 ízben) Czillei nevét helyezi el ilyenformán a szövegben.

Van végül a drámának 6 olyan — kétségtelenül az ihlet és az alkotói koncentráció ellankadásáról tanúskodó — sora (I. felv. 98., III. felv. 576., IV. felv. 133., 632., V. felv. 554. és 715.), amelyeknek zökkenőin a prozódiai és metrikai szabályok legenedékenyebb értelmezése sem segít át, s amelyeket ezért mindenképpen hibásaknak kell minősítenünk.

Hasonló képet nyújt a *Hunyady László*-töredék anyagának egyetlen ilyen szempontból számba jövő (mert már a véglegesség igényével megformált) része: az első felvonás végső kidolgozása is. Itt is találunk néhány ciklikus anapestust (6., 82., 629., 729. és 739. sorok), továbbá néhány csonka jambikus sor (405., 445., 666., 685. és 696. sorok) és néhány a szabályosnál hosszabb, 6 verslábba tagolódó sor (55., 118., 322., 643. és 723.) is előfordul a szövegben.

A Czillei és a Hunyadiak értékelésének története

A *Czillei és a Hunyadiak* megjelenését az egykorú sajtóban semmiféle érdemleges visszhang nem követte. Mindössze az *Életképek* 1844. dec. 18-i számában megjelent, Kilián György legújabb kiadványairól beszámoló rövid tudósítás szentel néhány sort a drámának: „*Czillei és a Hunyadiak*, történeti dráma, írta *Vörösmarty Mihály*, melyet budapesti közönségünk már a' nemzeti színpadról is dicséretesen ismer. Egyébiránt, ha élvezetnyújtó e' legújabb műve koszorús költőknek a' színpadon: még nagyobb mértékben leend az olvasva; szerző gyönyörű nyelve ugyanis elragadó, mi t. olvasóink előtt különben sem titok.”

A későbbi Vörösmarty-irodalom is kevés figyelmet fordított a *Czillei és a Hunyadiakra*. Elsőként TOLDY FERENC bocsátkozott a dráma részletesebb vizsgálatába „Vörösmarty mint drámaköltő” c., az 1864/65-i tanév első felében tartott egyetemi előadásában. (Az előadáshoz készített jegyzeteit a MTA kéziratára Tört. Zr 11.b sz. alatt őrizi.) A jelenetek sorrendjében haladó részletes tartalmi kivonatot ad a műről, s ehhez fűzi a maga észrevételeit. Idézzük fontosabb megállapításait:

„I. felv expositio. Lassú, eposzilag széles. A költő itt a terrenumot akarta megismertetni. A 2° s 4° scéna az alvidéken felesleges, csak a nép gondolk.[ozását] s a nándori győzödelmet tudjuk meg, de emezt másnannan is fogtuk. Szép a két jegyes ismerkedése.

II felv: Csak H J temetése. Ami itt Capisztrán szájába adatik, s miből a H ház ellenségei mérítik aggodalmukat hogy László király-

ságra fog törekedni, s mit H I, gyanúsítására is felhasználják—kevés elbeszéltt soral pótolható volt. Nem jól volt gondolva H János eltemetése köz temetőben, nem annyira hogy Gyulafejérv[ár] helyett Székesfejérv[arra] tétetik, hanem mert a kor nagyait templomban temették, s őt is.

Ez egész 2 felvonásban elszórt sok motívum egy pár scénával ki volt meríthető... Hasonló módon megy végig az egész drámán, majd leszögezi: „... E dráma tárgyalása egészen eposi — hiányzik a takarékos szigorú szerkezet, az arányos szerkezet; sok a szükségtelen személy, jelenet és beszéd. A jellemrajz derék: a jóra hajló, de szenvedelmektől kormányzott ingatag, erélytelen, önállótalan, kétszínű király; a csak uralkodásvágyból és élvezetvágyból álló Cillej, ki sem nagyságot sem erényt nem becsül; álnok kegyetlen gyilkos és kerítő; a férfias, fenkölt érületű, magán uralkodni tudó H. László; tudó az udvar nyelvén is, de illy színlelt beszédeiben inkább ironia mint álnokság van, lovagiasság; a nagyravágyó céljai felé óvakodva haladó Gara, kinek eszköz minden, s mindent kész céljainak feláldozni. H Mátyás még fejletlen, de már a nagyralátás, a becsület, önfejlőség csiráival. Mária egyszerű, határozott, mélyen szerető leány, Ágnes megaláztatva vélt magát, Cillej által elkerített magát a királynak, de tisztelve a férfi magas erényt, őt jó irányba akarja vezetni — mellőztetvén, nem tudjuk mit akar csinálni míg végre megtudva hogy tévedés alapja buktának, s László király őt kész feláldozni Máriának, elszánt őt megölni (de van-e ágyasnak joga szerelmet monopolizálni?) Henrik jól van véve. Ő a becsületes intrigans, Cillein bosszút akar állani, használva a jó félnek... Kérdés Giskrát helyes volt-e komikussá tenni, sőt még tolvajjá és ostobává is?

Szóval: rossz szerkezet, kevés drámaiság, sok beszéd de erős éles jellemzés és gyönyörű részletek.” (54—58. lapok.)

Hasonló módon — csakhogy rövidebben — jellemzi TOLDY a drámát „A magyar nemzeti irodalom története a legrégebbi időkől a jelenkorig” (Pest 1865) c. könyvében. Itt is az epikus vonások, a fölösleges alakok és jelenetek túltengését kifogásolja. „A hiba a trilogia fogalmának helytelen felfogásától van, melynek minden része kell hogy magára is befejezett kerek egész legyen: míg itt e 'történelmi dráma' a következő két részre akarván előkészíteni, 'előjátékul' lesz, de ennek takarékoságát nélkülözve. Egy dísze e műnek az éles és erőteljes jellemzés, mely úgy a költő lélektani mélységét, mind történelmi felfogását egyformán szép fénybe helyezi.” (397—98.)

GYULAI PÁL, Vörösmarty-életrajzában megállapítja, hogy a *Czillei és a Hunyadiakban* Vörösmarty „újra visszaesik a történelmi rajzba s erősödni kezdő technikája is megromlik.” A továbbiakban így ír a drámáról: „Vörösmarty drámai alakban nyújtja a Hunyadi-ház jól ismert viszontagságait, de nem olvastja egyszersmind drámaiakká. Szélesen dolgozott történelmi rajzot veszünk, a mely a kort csak egy pár éles vonásban jellemzi, minő például Giskrának kissé grotesk alakja. Népjelenetei csak függelékek, a humor frissesége nélkül. A jellemrajz nem tud lélektanilag érdekessé válni; az erényes személyekben

nincs költőileg vonzó gyengeség, a romlottakban pedig hiányzik vagy a démoni erő, vagy a bűnt enyhítő viszonyok nyomása. Vörösmarty pályája vége felé meghatotta a Hunyadiak dicső korszaka, épen mint ifjúságában Árpád nagy alakja. De míg *Zalán futása* nagy hatással volt költői nyelvünk, epikai költészetünk, sőt nemzeti fejlődésünkre is, addig e különben is csonka drámai trilógia úgyszólván elhangzott.” (Vty életr. 178—79.)

BARÓTI LAJOS „Vörösmarty drámái” (Figyelő 1888). c. tanulmányában — Toldyhoz hasonlóan — abban látja a mű legfőbb hibáját, hogy az önálló drámaként nem állja meg a helyét: „E tragoedia, mint egy trilogiának egyik része, már eleve bizonyos bevégzetlenségre enged következtetni. . . Mily érthetetlen, csonka lett volna külön-külön a 2. és 3. rész, arra nézve következtetést vonhatni az első részből, melyben nemcsak Cilleinek egész jelleme áll előttünk küzdelmében és bukásában, hanem fejlődni látjuk a Hunyadi Lászlóét is, s ennél fogva az első rész expositója a másodiknak, a mint a második lett volna a harmadiknak. Az első rész még eléggé kerek egész, bár az elvágott összekötő szálak, melyek az első részt szorosan fűzik a másodikhoz, abból is nagyon ki fityegnek. Mind a második, mind a harmadik rész csak továbbfejítése lett volna az előtte valónak, de önálló drámát egyik sem képezett volna, minthogy mindkettőnek cselekménye az előtte való részben indul meg s ennél fogva a hős küzdelme és bukása nincs kellően motiválva. E hibás koncepcióban vélelem annak okát feltalálni, hogy Vörösmarty a többi részek kidolgozásával mindvégig adós maradt.” (88—89.) A továbbiakban részletesen jellemzi a dráma személyeit.

PINTÉR KÁLMÁN (Vörösmarty realizmusa. Bp. 1891. 40—41.) elismeréssel szól a dráma kor- és jellemrajzáról: „Ez a drámája bizonyítja legjobban, hogy mennyire beleélté magát költőnk a nemzeti törekvések és mozgalmak hű rajzolásába. . . Előttünk áll a Hunyadiak kora, a Hunyadiak dicsősége, jelleme, ellenségeinek gonoszsága és undoksága, az országgyűlés élénk képe a magyarnak szónokló szenvedélyével, Mátyás nagy jelleme és esze, általában az a fajszeretet, amely Vörösmartyt annyira jellemzi. . . Az alakok közül főleg Cilleit látjuk gonoszságának egész realitásában: hiúságát, önzését, ámitó, aljas parázna lelkületét leplezetlenül szemlélteti a költő.”

MALONYAI DEZSŐ (Vörösmarty drámái. Kolozsvár 1891. 64—66.) rámutat — nagyobbrészt Gyulai megállapításait visszhangozva — a mű drámaiatlan voltára, majd leszögezi: „Szélesen dolgozott történelmi rajz az egész *Czillei és a Hunyadiak*, a kort csupán egy-két éles vonás jellemzi. Az alakok pszichológiai fejlődése drámaiatlan, sőt érdektelen is. A rokonszenvesekből hiányzik az, a mi vonzókká tenné őket, a gonoszakból pedig hiányzik a meggyőző, megdöbbentő erő.”

BAYER JÓZSEF szerint (A magyar drámairodalom története. Bp. 1897. I. k. 442—43.) a *Czillei és a Hunyadiak* Vörösmarty leggyöngébb drámája. Kifogásai egyaránt vonatkoznak a szerkezetre és a motivációra. „Vörösmartyt annyira uralkodik a történet maga, hogy inkább történetileg, mint drámailag igaz drámát akar írni. E miatt történik, hogy az államactiók végtelen sorát kapjuk, egy egész ország-

gyűlést is szónoklatokkal s hol nem telik a meséből, oda episodokat rak, melyeknek semmi közük a drámához.

Maga a cím is mutatja, hogy mi minden lebegett Vörösmarty szei előtt: az egész udvar ármánya, melyben mindenki csak mellékesen gondol a királyra, már jobban a Hunyadiakra, kiket elemészteni vágyunk, de a legjobban magára, hogy a lehető legnagyobb koncz jusson a részére. Gara még barátsága hazugságát azzal is tetézi, hogy nem mond ellent lánya szerelmének. E két dolog egymás mellett lehetlenség, vagy ha nem úgy veendő, következményeiben kellene azzá válnia. Cillei sem drámai hős, halálát politikai és nem magán bűn okozza. Ő csak abba a verembe hull, a melyet másoknak ásott. Oly tettért bűnhődik, melyet el akart követni! Henrik juttatja Lászlóhoz azt a levelet, melyet a történet szerint Brankovicshoz kellett volna vinnie. Henrik bosszúja érthető, mert Cilleiben látja szerelme megrontóját. De ez nem tragikus vétség, mely büntetést érdemelne. Halálán mosolygunk, mint olyan ember vesztén, kit gyöngeszúsége juttatott a kelepczébe s nem bűne. Mert hisz ha Ágnes tisztességes nő, akkor az első gyanúra nem hagyja el kedvesét s az első biztatásra nem szegődik ágyasnak. Igen, ha Cillei bizonyította volna Henrik hűtlenségét, most, mikor a való kiderül, ő lehetne a bosszúlója, ha ugyan a történet nem kötné a drámaíró, hogy Brankovics levele miatt Lászlóval végeztesse ki Cilleit."

WALTON RÓBERT (Vörösmarty Mihály mint drámaíró. Győr é. n. [1898?]) kijelenti, hogy a mű „nem egyéb mint dramatizált történeti adatok sorozata.” (24.) *A Czillei és a Hunyadiak* alkotójának drámaírói pályáján „a teljes visszaesést mutatja. Se szerkezet, se egységes cselekvény — mintha ott akarta volna végezni, a hol kezdette drámaírói működését.” (29.)

BALÁZS GYULA (Vörösmarty drámái. Nagybecskerek-i községi főgimnázium értesítője 1900/1901. 33—38.) elsősorban Vörösmarty-nak Czillei jellemrajzában megnyilvánuló művészetét méltatja:

„Czillei jellemében rendkívül sok csodálatos erős vonás van. A szenvedélyek hatalmasan zúgó áradata, itt-ott emésztően forrongó, ki nem törhető láng. Csakhogy fájdalom, bár itt is egy örök életre hivatott fenséges alakot gondolt el a költő, phantasiája természeténél fogva csupán részleteket alkothatott. Az egységes alakításnak érezhető hiányai mutatkoznak. Először is, nincs fokozatos fejlődés a jellemben; Czillei ugyanaz a játék végén, ami az elején; aztán nincs határozottan egy czél felé törekvése. Van ugyan kitűzött czélpontja: az uralkodás, de a mellék körülményekkel, a terveléssel stb. nagy kerülő útát tesz. Nagy hátrányára van a teljes kidomborításnak az, hogy az élénk színpadi jelenetekhez, fogásokhoz nincs a költőnek készsége s így kiaknázatlan maradtak oly dús jutalmazással járó helyek, melyek drámai megjelenésökkel előtérbe hozzák a főalakot s egy-két szóval többlet tesznek a művészetre nézve, mint egy egész nagy dictio. . .

. . . Mindenek fölött remek alkotás a negyedik felvonás végén levő monológja. Ez a hely a maga nemében páratlan Vörösmartynál az ő drámai költészetében. Vadon erdő rémes éjszakája ez, melyben egy

elátkozott lélek tépelődik gyötrelmeivel, vergődik végső erejével s fuldokló hangon nyögdeli el síri álmait. E helyen Vörösmarty Shakespeare-hez közeledett egy óriási lépéssel. Azért oly nagyszerű ez, mert Czillei jellemének minden vonása együvé, mintegy gócpontba van összevonva benne, csak egy percz, hogy fellobbanjon s pusztító ereje eláradjon." Ezután a dráma több szereplőit jellemzi, majd megállapítja: „Dramái alakítás tekintetében az egész darab kevésbé sikerült; az epikai, szónoki formák ismétlődnek, igazi drámai alakok, egyéniségek feltűnően hiányzanak. . . Bár egészében. . . nem tökéletes alkotás, de előadása ragyogó, egyes párbeszédei elevenek, meglepő szellemes közbeszólásokkal s az egyéneket röviden, csattanósan jellemző nyilatkozatokkal. Egyes monológjai, mint remek, külön költemények kiválóan feltűnnek." Végül Gara, Giskra és Bánfi beszélgetésére (II. felv.) utal, mint olyan jelenetre, „mely maradandó és borzalmas emléket hagy maga után zordonságával és sarcasticus jellemzésével.”

GELLÉRT JENŐ Vörösmarty Mihály élete és költészete (Bp. é. n. [1902]) c. népszerűsítő jellegű könyvében azt írja a műről, hogy az még Vörösmarty „első drámáihoz képest is hanyatlást mutat; mert e dramatizált történetből a korfestésnek és jellemzésnek még azon ereje is hiányzik, mely első alkotásainak bizonyos érdekességet kölcsönöz. . . Jellemei egyoldalúak: csak jók vagy csak rosszak; tehát nem drámaiak. Még az előadás nyelve is verselésé is némi hanyatlást mutat.” (100.)

PÉTEREFFY BÉLA „A Hunyadiak a magyar drámairodalomban” c. tanulmányában (Temesvári magy. kir. áll. főgymnasium értesítője 1903/1904. 45—50.) kifejti, hogy a dráma cselekménye lazán összefüggő eseményekből áll, így a drámai érdek több csoport felé irányul. Cillei alakjának megformálásában a szerző szerint Vörösmartyt valószínűleg Shakespeare III. Richardja inspirálta. Cillei azonban nem alkalmas tragikus hősnek, mert — III. Richarddal ellentétben — hiányzik belőle mindenféle nagyság és fenség. Vörösmartyt itt kötötte a történeti hagyomány. A művet „nem is annyira drámai kiválóságai, mint ragyogó költői szépségekben gazdag nyelve teszi becses költői alkotássá.”

RIEDI, FRIGYES Vörösmartyról szóló, 1906-ban tartott egyetemi előadásai (Vörösmarty Mihály élete és művei. Bp. 1937. Magyar Irodalmi Ritkaságok 37. sz. 166—67.) szintén kedvezőtlen ítéletet tartalmaznak. „Már a címe mutatja, hogy miről van benne szó. A Czil-leiek ármánykodnak a Hunyadiak ellen, míg végre megölik Czilleit. Drámai érdekesítő motívumul egy levél szerepel; ebben a levélben meg van írva, hogy öljék meg a Hunyadi-fiúkat. Elolvassák-e, vagy nem a levelet, ki fog-e sülni, hogy mi van a levélben, vagy nem: e körül csoportosul drámai érdeklődésünk.

Maga a dráma talán legbágyadtabb drámája Vörösmarty-nak, csak külső élénkség van benne, folyton változik a szín. Egy új alak van benne csak, a többi mind előfordult más néven Vörösmarty drámáiban. Ez az öreg Czillei, ki igen erős, majd nem komikus vonásokkal van feltüntetve. Ez talán az egyedüli nevezetes újítás ebben a drámában Vörösmarty eddigi drámáival szemben.”

BABITS MIHÁLY „A férfi Vörösmarty” c. 1911-ben írt tanulmányában megállapítja, hogy az 1840-es években Vörösmarty „erejét ismét a nagy nemzeti munka szolgálatába veti”, s ebben az összefüggésben tesz említést a *Czillei és a Hunyadiakról* is: „A történeti drámát, a Shakespeare-féle históriát még megpróbálja Cilleivel, de ime jobbagy-jeleneteket vegyít bele, melyekre a legújabb politika nélkül nem gondolhatott.” (BABITS MIHÁLY: Irodalmi problémák. Bp. 1917. 142—43.)

KISS ERNŐ „Shakespeare és Vörösmarty” c. tanulmányában (Magyar Shakespeare-Tár. IV. k. Bp. 1911. 20—21., 24—29.) Shakespeare-i reminiscenciákra vezeti vissza a dráma néhány alakját, ill. jelenetét. Megállapításait — a dráma szövegének megfelelő helyeihez kapcsolva — beépítettük a Magyarázatok, konkordanciák c. fejezet anyagába.

TROMBTÁS GYULA „Vörösmarty dramaturgiája” (Bp. 1913.) c. dolgozatának 63—71. lapjain összeveti Vörösmarty drámaírói gyakorlatát dramaturgiai elveivel, megállapítva, hogy a kettő nem teljesen fedi egymást. Ebben az összefüggésben hivatkozik néhányszor a *Czillei és a Hunyadiakra* is, utalva — mint a Dramaturgiai lapokban kifejtett tétélekkel ellentétes mozzanatokra — a mű túl sok szálból szőtt cselekményére, hosszú expozíciójára, egyértelműen jó, ill. rossz alakjaira.

A *Czillei és a Hunyadiak* értékeire VÉRTESY JENŐ mutatott rá a leghatározottabb formában. Olyan részletes, elragadtató hangú méltatást, amilyent VÉRTESY szentel a műnek „A magyar romantikus dráma” c. könyvének (Bp. 1913.) 131—140. lapjain, a szakirodalomban sehol másutt nem találunk. (Könyvének ezt a részletét — valamint bővebb szövegezésben — Vértesy néhány évvel korábban önálló tanulmány formájában is közzétette: Vörösmarty utolsó drámája. EPhK 1906. 12—26.) Vértesy szerint Vörösmarty jellemző ereje ebben a drámájában mutatja a legnagyobb fejlődést. Állítása igazolásául behatóan megvizsgálja Hunyadi Lászlónak, Mátyásnak és Czilleinek a drámában található jellemrajzát. Czillei alakjáról többek között ezt írja: „Ez már igazi hús- és véralak. Hatvan esztendő, őszhajú ember, de erős és egészséges. Jól élt és jól él. Hatalom és vagyon kell neki, gonosz úton szerezte mindenét s áskálódik mindenki ellen, a kinek hatalmától fél. Nem nagyszabású ember, nincsenek nagy céljai, tervei, ő csak élvezni akar: csókolni, inni és különösen — enni. Ez a falánkság szinte fő jellemvonása lesz, a mit ritka művészettel emel ki Vörösmarty. A magyar konyha kétségbeejt. Micsoda élvezettel ül le reggelizni, mikor végre a saját konyhájában kaphat enni! És szövi terveit a jövőre, mert hiszen jól táplált, erős teste még sokáig viheti. A ki útjában áll, elteszi láb alól. Lelkiismerete nem aggat neki. Előbb még szinte sajnálja Hunyadi Lászlót, hogy el kell vesznie. Hiszen egyszerű ivópajtás válnék belőle! Jellemző, hogy ez jut eszébe, mikor még aggódik a saját bőréről. Csakhogy most már a sarkára lépnek.”

A továbbiakban megállapítja: „A dráma egész személyzete ilyen bevégzett jellemekből áll. A bonyolult jellemek kirajzolva az utolsó szögig. Mesteri keverékei a jónak és a rossznak. Ott van Gara, a

nádor, hideg, ravasz, számító ember, mindenkin átlát, de belé nem lát senki. Nem rossz ember egészen, eszes és méltóságos. Ott van Giskra, a cseh haramiavezér, a „sárkány”. Gara illő tisztelettel szól Hunyadi-ról, Giskra lábball tapossa a sírját, káromkodik izgága ember. De szája többet mond, mint szíve érez; egész valója a medvét juttatja eszünkbe, mely szörnyű vadállat ugyan s mégis van benne valami komikus. Ott van — s talán az a legremekebbül sikerült — Újlaky. Hunyadi János barátja volt, néma zokogással borul a sírjára, jó magyar és igazi vezéri elme. Mégis czimborál a Hunyadiak ellenségeivel, tétlenül nézi Nándor ostromát s visszavonul Erdélybe, mikor sértve érzi magát. Hányszor megújul alakja ez a magyar történelemnek! Magyar pártosság, dacz, önfejűség, hiúság lakoznak a lelkében s csomót köt, a hol szíve szerint oldani tudna s árt ott, a hol használni szeretne.

Vörösmarty régi romantikus irányát csak egy sallang jelöli: ez az Ágnes és Henrik szerelme. Mai nap már csak bosszankodva mosolygunk azon, hogy Ágnes Henriket olyan ostoba tévedésből csalta meg, mert az ifjú karjaiban zokogó hugát kedvesének hitte. Henrikből aztán a szokott rejtélyes kalandor lesz, a megjelenő jó szellem, a ki a gonoszat kézre játssza. De ennek a vérébe is csöppen valami igazság. Vörösmarty józansága már előbb se fogadta el a bujdosó kalandorok idealizálását. . . Henrik se igaz ember már. Meghasonlott önmagával s feketete gondolatokkal telve járja az élet szennyes országújtját. Így se emeli a darab értékét, de ennek köszönhetjük a hatalmasan szép *Keserű poharat*.

Az igazi élet azonban ott tükröződik igazán, a hol Vörösmarty a nép fiait szerepelteti. Emlékezzünk a *Kincskezesőh* szintén igen jó haramja-jelenetére, de ezt jóval felülmúlja az a pompás genre-kép, a mi az alvidéki Iván családját mutatja be: a parasztleány katonának álltát s diadalmas megtértét. Ez a nyelv az élet nyelve.

De nemcsak az élet színét tudta megadni Vörösmarty a darabnak, belé tudta lehelni a történeti hangulatot, a korfestést, a mit eddig egy darabjában se adott meg. A kor az utolsó fejezet a magyar lovagvilágban. Valódi keresztshadat vívnak a török ellen s lovagi szív dobog még a páncél alatt, a míg be nem szívják az újkor mérges levegőjét. . .

Kitűnő gondolat, hogy Hunyadi János óriási egyénisége uralkodik az egész darabon. Ő maga nem szerepel, de a nagy ember hatását egész korára alig lehetne jobban jellemezni. Minden egyes személy az ő varázsa alatt áll, rajong érte, fél tőle vagy gyűlöli, a nagyok éppen úgy, mint az egyszerű emberek, mert valóban az egész ország szerepel e darabban: a király, az urak, a köznemesség — milyen szép és igaz az öreg köznemes a gyűlésen! —, a katonák, a parasztok. Egyfelől a nemzeti eszme s a török elleni harc, másfelől az önzés, a renaissance hitszögő világa, a mi foltot ejt a legjobbakon is (Hunyadi László se őszintén békül ki, mint a többiek s Szilágyi Mihály orgyilkosul is hajlandó megölni Czilleit). Ez a Hunyadiak mesterien megrajzolt kora.”

CÁSÁR ELEMÉR „Shakespeare és a magyar költészet” (Bp. 1917.) c. tanulmányának 80—81. lapjain néhány, a *Czillei és a Hunyadiak* bizonyos jeleneteit egyes Shakespeare drámákkal összefűző motívum-

egyezésre utal. Később kifejti, hogy Vörösmarty „a német romantika hatása alatt indul, majd a francia romantika keríti hatalmába, aztán egy időre bizonytalanul többféle hatás, köztük a shakespeare-i tragédiáké alatt, fokozatosan emelkedik, legvégül Shakespeare királydrámáitól ihletve megírja a *Czillei és a Hunyadiakat*. Mint tragédiát nem sorozhatjuk irodalmunk legjelesebb alkotásai közé, de mint korpék kitűnő, nemzetünk múltjának egy darabja életre keltve, még pedig egészen Shakespeare tanítása nyomán. A dramatizált históriának ez a legszebb emléke drámairodalmunkban, s nincs a legkisebb kétség az iránt, hogy Vörösmarty geniején kívül elsősorban Shakespeare-nek köszönhetjük.” (176—177.)

FEST SÁNDOR „Shakespearei motívumok Vörösmarty drámáiban” c. tanulmányában (Magyar Shakespeare-Tár. XI. k. Bp. 1919. 48—55.) a dráma számos mozzanatát vezeti vissza Shakespeare hatására. Eredményeit a Magyarázatok, konkordanciák c. fejezetben használtuk fel.

ALSZEGHY ZSOLT szerint (A XIX. század magyar irodalma. Bp. 1923. 44.) a magyar romantikus drámairodalomban Teleki László Petronius Maximusa és Vörösmarty Czilleije az egyedüli olyan jellemek, amelyek megközelítik Katona emberábrázoló művészetét.

GALAMB SÁNDOR (Shakespeare-reminiszenciák Vörösmartyban. ItK 1928. 258—59.) a Hamlet és a *Czillei és a Hunyadiak* egy-egy jelenete közötti megfelelésre mutat rá. Ezt az összefüggést azonban FEST SÁNDOR (i. m. 49—50.) már jóval korábban észrevette.

CSÁSZÁR ELEMÉR egyetemi előadásában (A magyar dráma története Kisfaludy Károlytól a szabadságharcig. Jegyezte és kiadja: Tóth Lajos. Bp. 1929. 90—94.) utal a tárgy közismert, sokszor feldolgozott voltára, és megállapítja: „A trilogia első része az ismert keretben a hagyományos úton halad, a történelem és a többi Hunyadi László dráma anyagát adja.” „A történeti anyaghoz Vörösmarty nem tett hozzá egyebet, mint Mátyás szerepét. Vörösmarty leleménye a királyfi szerelme egy fiatal leány, Ágnes iránt. [1] Így egészen világos, hogy a történeti és a költött elem közül az előbbi terjedelmesebb, de Vörösmarty ebbe a nyers anyagba életet lehel, a készen kapott keret színnel és tartalommal töltötte ki.” Megállapítja, hogy a dráma megformálására Shakespeare királydrámái hatottak. „A dráma technikai szempontból nagy sülyvedés” a költő pályáján, viszont „ennyi és ilyen gazdag jellemet Vörösmarty sehol sem rajzolt. Hunyadi László, aki e tárgy költői feldolgozásaiban halvány alak, Vörösmartynál határozott egyéniség, Mátyás is eléggé egyén, sőt a királynak és Czilleinek a jelmeze is gazdagon ki van képezve.” E három alakon kívül a többi személy jelmeze elhibázott. „A király érdekesen van elgondolva, de el van rajzolva. Gara nádor érthetetlen, Giskra torzkép.” Vörösmarty nem tud figuráiból egységes karaktert formálni. „Ezek az emberek nem következetesek, nem azt mondják és teszik, ami a jellemükből és a helyzetükből következik, hanem amire a költőnek abban a helyzetben szüksége van.” A művet „mint torzképet értékesnek kell tartanunk. Ebben a drámában van történeti levegő és a XV. század közepének a mozgal-

mas lovagvilága elevenedik meg benne. Ezek a történeti képek nemcsak színesek és mozgalmasak, hanem érdekesek is. A színen megjelenő emberek inkább beszélnek, mint cselekszenek, de mindezt nagyon költőien teszik, a szerelmi jelenetek nagyon kedvesek, tele vannak lírával.”

PINTÉR JENŐ Magyar irodalomtörténetében (V. k. Bp. 1932. 660.) annyit ír a műről, hogy „a költő történeti drámái közül egyedül ebben van igazi korfestés, ebben sikerült legjobban személyei jellemrajza. A sok helyváltozás nem teszi alkalmassá a szomorújátékot a színpadi előadásra, költői olvasmányának azonban vanó a szövege, néhány hangzatos része a gondolat és kifejezés remeke.”

RÉDEY TIVADAR (A Nemzeti Színház története. Bp. 1937. 182.) megállapítja, hogy a *Czillei és a Hunyadiak* „már nem francia mintákra váll, hanem Shakespeare tanulmányozására. Történeti hangulatában, korfestésében felülmúlja mindazt, mit költője színpadra írt. A népies genrekép is itt a legérettebb.”

Légyfj. SZÁSZ KÁROLY szerint (A magyar dráma története. Bp. é.n. [1939] 84—85.) a dráma „jellemzés és korfestés tekintetében értékes műnek mondható. . . Lélektani szempontból is jól rajzolt fő hőse a darabnak a gonosz, hatalomvágyó, érzéki Czillei Ulrik. . . Jelentős rész jut a drámában mind a három Hunyadinak: az öreg Hunyadi János ugyan testileg nem szerepel — csak ravatalon fekszik — de szelleme elevenen hat, nemcsak a benne valódi apját sirató parasztság mély gyászát feltüntető jelenetben, hanem később is; László nemes lelkületű, de nem a romantizmus kirívó színeivel, hanem az élet éleveségével élénk állított dalia; a gyermek Mátyásnak pedig kitűnően éreztetni az író a nagyratörő lángész lobogását. Az özvegy Hunyadiné meghatóan gyászos alakja is igazi drámai plaszticitással van megformálva.”

ZSIGMOND FERENC (Vörösmarty Mihály élete és művei. Bp. 1940. 70.) kijelenti, hogy Vörösmarty „történelmi tárgyú drámái közül ez közelíti meg legjobban azt az eszményt, amelyet költőnk Shakespeare műveiben látott megvalósultnak.”

BARTA JÁNOS (Vörösmarty patriotizmusa. It 1950. 22.) már a marxista kutatás szempontjait alkalmazza a drámára, amikor annak alapvető célzatát és egész cselekményvezetését az 1840-es évek politikai harcaival, a Bécs oldalán álló arisztokrácia és a köznemesi reformpárt kibékíthetetlen ellentétével hozza összefüggésbe. Majd megállapítja: „Czillei alakjára (vén, fényűző, kéjenc, aki a magyarokat durvának tartja, ócsárolja a magyar konyhát, és szakácsát mindenüvé magával viszi) Vörösmarty ráfestett valamit kora elidegenedett magyar főurainak ismert vonásaiból. (Amit Hunyadi László az V. felvonásban az óriási lepkeről mond, a feudális nagybirtokos életmódjának remek jellemzése.) A darab kulcs-jelenete azonban a III. felvonásban van, amikor a gyűlésben, a király jelenlétében egy öreg köznemes kifakad és tiltakozik Czillei kormányzósága ellen, akit országárulónak mond, s aztán a királyt „közénk”, a magyar köznemesek közé invitálja.”

WALDAPEL JÓZSEF 1955-ben írt tanulmányában (Gondolatok Vörösmarty halálának centenáriumán. Irodalmi tanulmányok. Bp. 1957.) annak a véleményének ad kifejezést, hogy „a *Bánk bántól* a

legutolsó évekig nem született jobb magyar történelmi dráma a *Bujdosónál* és a *Czillei és a Hunyadiaknál*." (371.) Hangsúlyozza Vörösmarty drámáinak politikai ihletését:

„Vörösmarty történelmi drámáinak sora, a *Salamon király*, a Zsigmond-ciklus és a torzónak maradt Hunyadi-ciklus, három olyan témakört fog át, amelyek a nemzeti és dinasztikus érdekek s egyben a magyar és idegen érdekek Mohács előtti konfliktusában mutatják föl saját kora nemzeti problematikájának előzményeit. Kétségtelen, hogy Shakespeare históriáinak példája lebegett szeme előtt, de míg ott egy nemzeti érdekű abszolútizmus melletti állásfoglalás érezhető, Vörösmarty álláspontját a történelmi harcok szemléletében és a fő mozzanatok kiválasztásában saját korának abszolútizmus-ellenes küzdelme határozza meg.

A *Bujdosók* és a *Czillei és a Hunyadiak* megalkotása közt olyan két évtized telt el, amelyben a magyar társadalom arculata lényegesen megváltozott, amelyben nagyrészt kibontakoztak azok az erők, amelyek a 48-as forradalomban megütköztek a reakció és az idegen elnyomás erőivel. Ez a változás a két mű drámaiságának, a korrajz konkrétságának, magántörténet és történelmi konfliktus összekapcsolásának különbségében is visszatükröződik."

A dráma erőnyeit és fogyatékoságait a következőképpen jellemzi: „Ami a *Bánk bán* az érdekegyesítés politikai programjának megfogalmazása előtt másfél évtizeddel oly tökéletesen kifejezett, hogy nemességnek és népnek az adott történelmi helyzetben közös érdekei is vannak, hogy a nemesség nem vívhatja meg harcát a nép részvétele és a nép felemelése nélkül, hogy az országot leigázó hatalom nem lehet a nép igazi jóakarója, hanem ennek nyomorúságos sorsát is csak még nyomorultabbá teheti, azt Vörösmarty drámában nem képes oly meggyőzően megmutatni még akkor sem, amikor lírájában ennek a gondolatnak legnagyobb hatású hirdetője.

És mégis, Hunyadi-drámája egy vonatkozásban újabb lépés előre a legremekebb magyar tragédia történetiségéhez képest is. Az udvar féltékeny taktikázása és a töröktől fenyegetett ország igazi érdeke áll szemben egymással a dráma legelső jelenetétől kezdve. A haza ügyének képviselője még nem a kettős küzdelmet a nép vezéréként irányító s végül hadait a hitvány és gonosz urak ellen fordító Dózsa, hanem a nagy Hunyadinak Bessenyeitől Petőfiig és Aranyig a nemzeti ügy vértanújául tekintett fia. Vörösmarty drámájának fejlődéstörténeti újdonsága mégis, hogy a haza védelmének fontos tényezőjeként jelennek meg a nép fiai, hogy a magyar népet egyetlen remek típusos figura helyett a tömegek képviselik. Vörösmarty ezzel is utal az érdekegyesítés korabeli programjára, egyszersmind a török elleni honvédelemnek és a nemesség vezetése alatt vivandó szabadságharcnak egyaránt döntő problémájára.

A nép a nagy Hunyadi vezetése alatt részt vesz a haza védelmében. Az egész nép lelkesedik Hunyadiért, és mélyen meggyásolja halálában. Hogy Vörösmarty itt tudatosan akarja kihangsúlyozni a nép hazafiságát, helyzetéből folyó tudatlansága, naívsága mellett nagy

emberi értékeit, arra különösen jellemző az éles kontraszt annak megmutatásában, hogyan fogadja az udvar és hogyan a nép Hunyadi halálát. Amott a cinikus gúny, amely a hasznot latolgatja, melyet az udvari párt és egyes nagyravágyó urak a nemzet egyetlen igazi vezérének kimúltával remél. (Csak egyetlen idegen érzi kötelességének, hogy a cinizmustól felháborodva a kegyelet szavával utaljon Magyarországra és egész Európa védőjének érdemére és a halálával félelmetessé növekedett veszedelmére.) Emiatt az egyszerű emberek mély megrendülése, amelyben azt a dévajkodást is bűnnek érzik, amelyet közvetlen a gyász hír megérkezése előtt megengedtek maguknak. A drámaalkotás módszerében, a népi tömegjelenetek gazdagabb kibontakozásában is nyilvánvalóan a szabadságharc felé közeledő korszak problematikája tükröződik.”

Tóth Dezső monográfiájában (Tóth D. 475—481.) Vörösmarty drámaírói pályájának újabb fordulatát, a francia romantikától való eltávolodását az 1840-es évek magyar színműirodalmában megerősödő realista tendenciákkal hozza kapcsolatba. Am egyúttal azt is kifejti, hogy a történelmi dráma műfaja erre az időre már időszerűtlenné vált. „Vörösmarty e vállalkozásában volt valami anakronisztikus, ami mutatja, hogy hazafias szemlélete, ha ugyan a dráma műfaján belül is, de még az epikus-történetihez húzott, hogy az objektív műfajokban. . . nem tudott eljutni a súlyosabb konfliktusú jelenábrázolás vállalásáig.” (476.) Ezután rátér a *Czillei és a Hunyadiak* esztétikai értéklésére:

„A roppant terjedelmes történelmi dráma vajmi kevés érdeket tud kelteni. Alapvető hibája, fogyatékosága *A bujdosókkal* szemben is, hogy a bemutatott és közismert történelmi eseményeket semennyire sem képes egyéni indítékokkal alátámasztani, az események mozgását nem képes — mint Shakespeare — a jellemek erejével hitelesíteni. A történelmi események közt szinte céltalanul lebegnek a magán-érzelmek bekötetlen száalai, a királynak Ágnes, majd Gara Mária iránt érzett szerelme, az egymástól félreértés miatt elszakadt szerelmespár, Ágnes és Henrik romantikus története.

Az első két felvonás bizonyos fokig még közvetett, atmoszférát teremtő ábrázolásával szemben a másik három valóságos dramatizált történelem, a cselekmény maga a pusztá történelmi eseménysor. . . A még viszonylag legdrámaibb utolsó felvonás sem hat valamely egész befejezésének, részben előkészítés híján, még inkább, mert tulajdonképp a drámatrilógia következő darabjának exponálásaként hat: László királyban Czillei megölése miatt itt kel félelem és gyanakvás a Hunyadiakkal szemben s Bánfinak drámát záró szavai: „A vér vért kiván’ az összes eddigi történeteket visszamenőlegesen is a trilógia következő fejezetének rendeli alá.” (476—77.)

Tóth Dezső szerint az egész drámára jellemző epikus vontatottság mögött „végső soron eszmei tendenciátlanság húzódik meg”. (477.) A darabba helyenként — elsősorban az alvidéki jelenetekben — mégis beszűrődik a negyvenes évek népszerű, érdekegyesítő szemlélete. (478.) A továbbiakban megállapítja:

„Vörösmarty kitűnő atmoszférateremtő erejéről vall, hogy nagy országos és történelmi távlatokat képes érzékeltetni. A második felvonásban valósággal az ország keresztmetszete tárul eléink, s megcsap a történelmi vihar előtti baljós hangulat. Nyomasztó a csupán az ácsorgó nép aggódo részvététől kísért temetés, amelyen magárahagyatva csak a család vesz részt s távoztukkal máris a sírnál maradodnak az előbújt főurak; s szinte szimbolikus hatású, hogy a magáramaradt sírnál végül egy török kém mond ítéletet a széthúzó magyar felett s fenyegeti meg a védelmező nélkül maradt nemzetet. — Figyelemre méltó helyenként a Hunyadi-ellenes főurak — különösen Czillei jellemzése is. A politikai intrikus sablon karaktere nála egészül ki leginkább emberi vonásokkal. Nemcsak a Hunyadiház gyűlölője s a magyar engesztelhetetlen ellensége, hanem egyben valóságos ördög, mohó kéjenc, a bosszúban is gyönyört kereső, saját szerelmét is elkerítő, bizalmatlan embergyűlölő, életélvező, elpuhult ember, aki a Hunyadiak puritán várában emberien-komikusan bosszankodik a kényelmetlenség, az unalom és a rossz koszt miatt. — Gara nádor önzésében is nagykonceptiójú, meg tudja őrizni a külszint, cinkosai s lánya előtt is el tudja rejteni féktlenül nagyravágyó terveit. A mániákusan és ostobán beképzelt, nevétsége-sen hiú, asztali vendégtolvaj Giskra — akit még saját cinkosai is állandóan gúnyolnak — helyenként ugyancsak eleven figura, akár a Czillei környezetét jól és kiegészítően jellemző, finombeszédű, szellemeskedő udvaronc-titoknak — különben szereptelen betét-alakja. Mindezek a jellemek azonban csak illusztratív és nem ténylegesen motiváló szerepűek. Nem tudunk szabadulni az érzéstől, hogy nem a megjelenített alakok indulatai révén kibontakozó cselekménynek, hanem a krónika nyomán következő eseményeknek vagyunk tanúi”. Hasonló szellemű, azonban jóval tömörebb értékelést ad a drámáról Tóth Dezső két irodalomtörténeti kiadvány Vty-ról szóló fejezetében. (A magyar irodalom története 1849-ig. Bp. 1957. 358., A magyar irodalom története III. Bp. 1965. 461.)

Fordítás

A dráma egyetlen fordítása orosz nyelvé. Az 1956-ban Moszkvában kiadott Vörösmarty-antológia (Михай Вѣрѣшмарти: Избранное. Государственное издательство художественной литературы. Москва 1956.) I. Martinov fordításában közli a mű teljes szövegét. (Циллеи и Хуняди. Перевод И. Мартынова. 455—634.)

A Czillei és a Hunyadiak a színpadon és a rádióban

A dráma színpadi élete alig néhány — egymástól hosszú időközökkel elválasztott — nemzeti színházi előadásra korlátozódik. A költő — a kiadásunk 270. lapján közölt újsághírek bizonyossága szerint — 1844 áprilisában nyújtotta be művét a színházhoz, ahol nyomban hozzá

is láttak a bemutató előkészítéséhez. A rendkívüli hosszúságú drámát természetesen csak tetemes rövidítések árán lehetett színpadra vinni. Ezeket az első előadást rendező Lendvay Márton feltehetőleg Vörösmartyval egyetértésben eszközölte. Húzásairól a fennmaradt sűgópéldány ad képet. Itt bizonyos, eleve kihagyásra szánt részeket (így az I. felv. 1. képe, az egész II. felv., a III. felv. 1. és 5. képe, valamint más, rövidebb-hosszabb szövegrészek a dráma csaknem valamennyi jelenetéből) egyáltalán nem szerepelnek, további — 1—2 sortól 30—40 sorig terjedő hosszúságú — részeket pedig utólagos ceruzával történt áthúzás érvénytelenített. Egy helyütt más természetű rendezői beavatkozásról is tanúskodik a Sp.: Henrik és Ágnes V. felvonásbeli, a végleges szöveg 708—762. sorait kitevő párbeszéde ui. kétféle szövegezésben fordul elő benne (lásd a *Szövegváltozatok* között, az 542 — 546. lapokon), s a második, utólag beillesztett lapokra írt változat nem a jelenet eredeti helyére, hanem jóval előbbre, az 543. és 544. sorok közé van beiktatva. E sorrendi cserére feltehetőleg azért került sor, hogy az említett, régmúlt eseményeket felidéző, túlnyomóan epikus jellegű dialógus ne a feszültség tetőpontját jelentő drámai kifejtlet: Czillei és Hunyadi László halálos végű összecsapása után, hanem még előtte hangozzék el. Ily módon viszont a cselekmény belső logikája szenved sérelmet: Ágnes és Henrik ebben a változatban már előre tudnak, s mint nemsokára elkerülhetlenül bekövetkező eseményről beszélnek Czillei megöletéséről — pedig ennek gondolata csak röviddel előbb merült fel a Hunyadi-párt titkos tanácskozásán, ahol ők nem voltak jelen.

A Sp. címlapján a következő bejegyzés olvasható:

„Királyi cenzurára küldetett Juni. 8^{án} 844
Lendvay
rendező”

A cenzori jóváhagyás — amely alig néhány napig váratott magára — a Sp. utolsó lapjának v-ján olvasható:

„Az elő-adás ki hagyván a' törlött sorokat meg-engedtetik. K. Budán
15 Jun 844.

Szobovits
Helytartósági Tanácsos.”

(A Sp. szövegében — érdekes módon — egyetlen cenzori törlés sem található.)

A bemutatóra — béreltszüneti előadásként — 1844. június 18-án került sor. (GYULAI az ÖM 1884—85 V. k. 428. lapján és az ő nyomán TÓTH DEZSŐ a Vty Ak. Kiad. III. k. 326. lapján tévesen január 18-i dátumot említenek.) A dráma az alábbi szereposztásban került színre:

László, magyar király	László
Czilley	Egressy G.
Gara	Udvarhelyi M.

Ujlaky	Füredy
Ország Mihál	Vadász
Vitéz	Szilágyi
Hunyadi László	Lendvay
Hunyady Mátyás	Hubenayné
Szilágyi Mihál	Szentpétery
Giskra János	Bartha
Bánfy Pál	Bartók
Eynzinger	Szigligeti
Rozgonyi	Czakó
Kanizsai	Gózon
Szent-györgyi Bodó	Udvarhelyi S.
Madarász	Egressy B.
Lamberger	Hubenay J.
Zierer	Petrik
Henrik	Szigeti
Gara Mária	Bartókné
Agnes	Laborfalvi R.
Országné	Miskolczi J.
Dörmő	Telepi
Iván	Balog
Kata	Kovácsné
Gyuri	Réty
Pista	Török
Peti	Fuchs Jani
Óreg nemes	Réty
Köznemes	Sopronyi
Szolga	Vida

A Vörösmarty-bemutató nagy számú közönséget vonzott a színházba. A pénztári jelentés adatai szerint 765 jegyet adtak el ezen az estén és a tiszta jövedelem 624 forint 8 krajcár volt." (DÉNES TIBOR: Vörösmarty drámái a színpadon. It 1950. 4. sz. 102.) A mű azonban — amennyire az egykorú sajtó gyér utalásai sejtetni engedik — nem talált lelkes fogadtatásra. A Jelenkor 1844. jún. 23-i száma mindössze ennyit ír az előadásról: „a' szép számú közönség a' szerző érdemeihez illő figyelemmel fogadá e' jeles költői becsü művet." A Honderü júl. 13-i száma a bemutató kapcsán Diósy Márton cikkét közli. Ez azonban egyetlen szót sem fordít a darab vagy az előadás érdemi méltatására, ehelyett keresett hasonlatokban bővelkedő, hosszadalmas elmefuttatásba bocsátkozik arról, hogy a Nemzeti Színház közönsége nem képes élvezni a „magasztosb költői dráma" szépségeit. (A cikk teljes szövege újraközölve LUKÁCSY—BALASSA 323—24.)

A *Czillei és a' Hunyadiak* 1844 folyamán csupán még egy alkalommal, aug. 28-án került színre. Ezúttal még erőteljesebb húzásokat végeztek a szövegben; Gara Mária szerepe pl. teljesen kimaradt. A bemutató szereposztása csak három kisebb szerep erejéig módosult: Ujlaky szerepét Vadász, Ország Mihálét Fánecsy, Hunyadi Mátyását

pedig De Cau Mari vette át. Rendezőként a színlap most Egressy Gábort tüntette fel. A sajtó erről a második előadásról is alig vett tudomást. A Pesti Divatlap 1844. évi 10. száma mindössze ennyit ír róla: „E sok jelességgel bíró színműről s előadásáról, ha több helyünk lesz e rovatban, terjedelmesebben fogunk szólni.” Ígérését azonban a lap nem váltotta be. A Honderű szept. 11-i száma pedig csak ezt jegyzi meg: „A rövidítések, melyekkel e gyönyörű nyelvű dráma adatott, célszerűek, s annak szíves fogadtatását elősegítők valának.”

A dráma ezzel hosszú évtizedekre letűnt a színpadról. 1900-ban, a költő születésének századik évfordulója alkalmából a Nemzeti Színház nagyszabású Vörösmarty-ünnepélyt rendezett, s e három ízben (nov. 30-án, dec. 2-án és 9-én) előadott emlékműsor keretében a *Czillei és a Hunyadiak* harmadik felvonásának egy része is színre került. A szerepeket az alábbiak játszották:

László, magyar király	Ivánfi
Czillei	Bercsényi
Gara	Gyenes
Ujlaky	Bakó
Ország Mihály	Egressy Á.
Hunyadi László	Mihályfi
Hunyadi Mátyás	Náday B.
Szilágyi Mihály	Szacsvay
Giskra János	Gabányi
Bánfi Pál	Kőrösmezei
Kanizsai	Magyari
Bodó	Horváth
Madarász	Narcisz
Zierer	Szőke L.
Öreg nemes	Ujházi
Köznemes	Mészáros

A Nemzeti Színház Vörösmarty-ünnepélyéről szinte valamennyi egykorú sajtóorgánum megemlékezik ugyan, ám a *Czillei és a Hunyadiak* bemutatott részletét e cikkek többnyire néhány semmitmondó szóval intézik el. (Leginkább Mihályfi, Szacsvay, Gabányi, Ivánfi, Bercsényi és Ujházi játékát említik dicsérettel.) Csak a Budapesti Napló dec. 1-i számának Á. E. jelű cikkirója (= Ábrányi Emil) fűz rövid reflexiót az országgyűlési jelenethez: „A magyar urak vitája nagyon érdekes és tanulságos. Így veszekedtünk mi világeletünkben mindig. Torzsalkodtunk, irigykedtünk, ettük egymást, ahol csak lehetett.” A Pesti Hírlap dec. 1-i számában a cikkét (a. z.) jellel szignáló Ambrus Zoltán megállapítja, hogy az előadott drámarészlet „cselekvés nélkül való s nem elég mozgalmas. Így nagyobb hatást keltenie lehetetlen volt,” a szereplőket „épen csak megtapsolták.” A korabeli napisajtóban még a következő helyeken jelentek meg a nemzeti színházi ünnepélyről beszámoló, s a *Czillei és a Hunyadiakra* is utaló cikkek: Pesti Napló dec. 1. (T. R.) [= Tábori Róbert]. Budapesti Hírlap dec. 1.

a [= Alexander Bernát]. Egyetértés dec. 1. g. 1. Pester Lloyd dec. 1. Max Rothauer. Neues Pester Journal dec. 1. (névtelen.) Magyarország dec. 2. S. K. [= Sebestyén Károly]. Hazánk dec. 2. k. g.

1923-ban a Nemzeti Színház akkori igazgatója, Hevesi Sándor kísérte meg a dráma felélesztését. Indítékairól a Magyar Színpad 1923 dec. 6-i számában közölt nyilatkozata ad számot. Itt többek között kijelenti: „*En már négy évvel ezelőtt hozzáfogtam a Czillei és a Hunyadiak színealkalmazásához, abban az erős meggyőződésben, hogy Vörösmarty e drámája. . . egyetlen igazi színpadi alkotása Vörösmartynak; egyetlen drámája, ahol sikerült embereket rajzolni és történelmet megelevenítenie. . . Czillei lakomája az első felvonásban, a futtakai országgyűlés a másodikban, Czillei és Hunyadi László nagy jelenete az utolsó felvonásban: a legszebb és leghatásosabb jelenetek közül valók, amelyek valaha magyar drámáirók tolla alól kikerültek. . . Vörösmartynak ez az egyetlen darabja, amelyben a nagy magyar költő olyan színműíróvá lett, aki nagy színészi feladatokat nyújt az egyes szerepekben s. . . amelyben eltért a francia romantikától, megszabadult annak szélsőségeitől s szinte a maga lábára állott.*” Hevesi egyszersmind hazai feladatot látott a dráma színrevitelében. Bársony Istvánhoz szóló kelet nélküli, de nyilvánvalóan 1923 novemberéből vagy decemberéből való levelében (OSzK Levelestára) így ír erről: „Minden frázist utálok, de minden magyar értéket látok, érzek és fanatikus imádója vagyok. Jöjj el és nézd meg ‚Czillei és a Hunyadiak‘ Vörösmartytól. 1844-ben adták először és utoljára. Én megpróbálok most feltámasztani — mert ebben is magyar érték szunnyad. Talán sikerül.” (Minderre nézve l. még LÁSZLÓ ANNA: Hevesi Sándor. Bp. 1960. 250—51.)

Az 1923-i előadás rendezőpéldányát és sűgőpéldányát az OSzK Színháztörténeti Osztálya őrzi, C 170, ill. C 170/1 szám alatt. A rendezőpéldány páros oldalain — Hevesi Sándor írásával — a dráma szövege, a páratlan oldalakon pedig — Horváth Árpád írásával — a rendezői utasítások helyezkednek el. (A rendezés munkáját tehát — noha az 1923-i színlapokon Pethes Imre neve szerepel mint rendező — ténylegesen Horváth Árpád végezte. A következő években már név szerint is ő van feltüntetve rendezőként.) A Hevesi-féle színealkalmazás számos ponton az 1844. évi beállításához igazodik. A drámát Hevesi is négy felvonásra tagolja, s az 1844-ben kimaradt részeket (a III. felv. 262—386. és 841—912. sorait kivéve) ő is mellözi. Am a hűzások terén Hevesi az 1844-i rendezésnél jóval radikálisabban jár el; így — számos kisebb-nagyobb rövidítésen túl — az I. felv. 2. és 4., valamint a IV. (nála III.) felv. 1. képeit is teljesen elhagyja. A dráma mintegy 4036 sornyi szövege a rendezőpéldányban 1847 sorra csökken; ebből az I. felv. 415, a II. felv. 582., a III. felv. 375 és a IV. felv. 475 sort tesz ki. Több helyiutt sorrendi cseréket is eszközöl: Czilleinek a IV. (nála III.) felv. végén elhangzó monológiát az V. (nála IV.) felv. élére helyezi, továbbá — elfcserélve egymással az V. (nála IV.) felv. 2. és 3. képét — a harmadik képet az elsővel, a negyediket pedig a másodikkal vonja össze.

A felújított dráma 1923. dec. 6-án — Horthy Miklós kormányzó tiszteletére rendezett díszelőadás keretében — került színre első ízben, az alábbi szereposztásban:

László, magyar király	Uray Tivadar
Czillei	Gál Gyula
Gara	Gyenes László
Ujlaky	Nagy Adorján
Ország Mihály	Bihary Ákos
Vitéz	Pataky József
Hunyadi László	Kiss Ferenc
Hunyadi Mátyás	Pethes Sándor
Szilágyi Mihály	Kürti József
Giskra János	Bakó László
Bánfi Pál	Tábori Imre
Eynzinger	Mihályfi Károly
Rozgonyi	Losonczy Zoltán
Kanizsai	Vándory Géza
Bodó	Szöke Sándor
Madarász	Hajdu László
Lamberger	Turányi Alajos
Zierer	Szöke Lajos
Henrik	Abonyi Géza
Gara Mária	N. Tasnády Ilona
Ágnes	T. Mátray Erzsi
Országné	K. Gömörly Vilma
Óreg nemes	Bodnár Jenő
Köznemes	Fehér Ödön
Szolga	Rab Antal

Az előadásról az egykorú sajtóban nagyszámú bírálat jelent meg. Ezek egy része magára a drámára vonatkozólag is érdemi jellegű megállapításokat tartalmaz. RELLE PÁL, a Világ dec. 7-i számában közölt (-e -l.) jelű cikkében kijelenti: „A sok László-dráma közül talán egyiknek sem sikerült a két hatalmat, Cilleit és a Hunyadiakat ily élesen szembeállítani, mint Vörösmartynak, aki az ellenfeleknek és ellentéteknek sokszor frappáns megszemélyesítésével teremt színpadi feszültséget. A királyi tehetetlenség, a király tragikus passzivitása, vagy passzív tragédiája Vörösmartynál csaknem a gyengeség heroizmusává, talán negatív cselekvőerővé nő, mely sokszor drámái, de még többször emberi kíséretet ad ennek a históriailag, de színpadilag is sokat próbált figurának. . . Kár, hogy mellékmotívumként mindegyik szereplő fél cselekedetébe belejátszik a nő, akik csak addig és annyit vannak a színpadon, ameddig és amíg mint megokoló motívumok vagy lélektani kommentárok szükségesek a drámai akció síma lebonyolításához. . . A dialógusok helyzeti energiája, reális közvetlensége és természetessége azonban, némi nyelvi elavultságtól eltekintve, még Vörösmarty stilisztikai művészetétől is meglepő.”

DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA a Budapesti Hírlap dec. 7-i számában kifejti, hogy a *Czillei és a Hunyadiak* „a legerősebb drámai műve Vörösmartynak, mert egyik munkájában sem lüktet ennyi drámai erő, egyikben sincs ennyi kitűnő szituáció s ilyen markáns, kemény vonásokkal megrajzolt lelki portré, mint ebben.” Ezután Herczeg Ferenc Árva László királyával hasonlítja össze a drámát. GALAMB SÁNDOR bírálata (Napkelet 1924 jan.—márc. III. köt. 1—5. sz. 102—103.) rámutat, hogy a drámában „plasztikusan ábrázolt, igen változatos karakterek, friss leheletű történelmi levegő, határozott, élő miliő-festés lép elénk. Egyetlen hibája, hogy cselekménye a kelleténél szélesebbre terül szét, a drámai összeütközések a történeti képeknek epikusan halmozott egymásutánjába vannak beágyazva, s az egész hosszabb, hogyszem egy előadás kereteit szét ne vetné.”

SEBESTYÉN KÁROLY cikke (Vörösmarty's historische Tragödie. Pester Lloyd 1923 dec. 7.) utal Vörösmarty világirodalmi helyére, Shakespeare-nek a drámában megfigyelhető hatására, kitér a mű szerkezeti gyengéire, jellemzi a főalakokat, és szól a mű nyelvéről, mely szerinte sokkal drámaibb, mint a cselekmény. SALGÓ ERNŐ (Magyarország dec. 7.) kizárólag a dráma nyelvét, mely egyáltalában nem hat elavultnak, találja elismerésre érdemesnek. Úgy véli, hogy a költőt „műve megalkotásában nem vezette termékenyítő eszme vagy áthervülő érzés... Szerkezete szétfolyik, alakjait a megrajzolás ingadozása bélyegzi és ahogy az eseményeket előre viszi, az inkább meghökkentő, semmint magával ragadó.”

A drámát színré alkalmazó Hevesi Sándor munkáját a kritikusok többsége igen magasra értékeli. GALAMB SÁNDOR szerint Hevesi célja az volt, hogy megmentse a drámából „mindent ami drámai, ami akciószerű,” és elhagyjon „mindent, ami csak olvasva gyönyörködött, de a mese szövetét szétzilálja. S ez teljes mértékben sikerült is.” PÜNKÖSTI ANDOR Az Ujság dec. 7-i számában így ír: „... a Nemzeti Színház színpadán nem az a *Czillei és a Hunyadiak* elevenedett meg, amelyet Vörösmarty megírt. Annál sokkal hatásosabb. De Vörösmarty darabját a dramaturg csak anyagnak használta fel, amellyel fűrészfáragással egy egész új darabot kovácsolt.” Hevesi „keze alatt a *Czillei és a Hunyadiak*-ból elevenen élő darab kelt életre. De elvesztek nagy jelenetei, kimaradtak alakjai, felcserélődtek egymást követő színei... A darab ebben a formájában ám erősen áll a színpadon. A *Czillei-lakoma* drámai akcentusa, a futaki országgyűlés kitörésre feszülő izgalma, a gúnyolódó Hunyadi—*Czillei* halálos szócata mind kitűnő alkalmak színésznek és rendezőnek egyképen, hogy rájuk szuggesztív színpadi hatásokat építsen.”

A kritikák túlnyomó része a rendező és a színészek teljesítményéről is az elismerés hangján emlékezik meg. A rendező — írja Galamb Sándor — „ami csak elevenesség, mind kiaknázza a darabból. Különösen az országgyűlési jelenet volt rendkívülien mozgalmas és hatásos.” A Nemzeti Ujság dec. 7-i számában megjelent, B. jeggyel szignált bírálát szerint „a shakespearei hagyományokat követő drámát a shakespearei tragédiák módjára mutatták be; díszlet, dekoráció leegy-

szerűsítve, de azért nagy munkát végzett a rendezés művészete." A szereplők közül főként a Czilleit megszemélyesítő Gál Gyula alakítását emelik ki a kritikák, de a legtöbb cikkíró a Hunyadi Lászlót játszó Kiss Ferencről is dicsőően szól. — Az idézett cikkeken kívül az előadásról még a következő lapokban jelentek meg kedvező bírálatok: Pesti Hírlap dec. 7. (-thy.) Pesti Napló dec. 7. (névtelen) Magyarország dec. 7. (névtelen) Esti Kurir dec. 8. Boross Mihály. Színházi Élet dec. 16—22. (névtelen).

A fentiekkel ellentétes véleménynek csak a — Hevesit igazgatásának egész tartama alatt egyébként is állandóan támadó — konzervatív szellemű kritika egyes képviselői adtak kifejezést. A Budapesti Szemle hasábjain (197. k. 1924. 568. sz. 152—53.) VOJNOVICH GÉZA egész sor kifogást emel az előadással szemben: „Vörösmarty felséges művének, a *Czillei és a Hunyadiak*nak fölelevenítése szándéknak elismerésre méltó, de kivitele nem volt szerencsés. Nem, még részletekben sem. Bajos az egyszerűsítést odáig vinni, hogy ha egy asztalt tolnak az előfüggöny elébe, az Czillei írószobája, ha meg egy padot tesznek ki, akkor már Ágnes terme. Nem tartjuk szükségesnek a jó játékhoz a pazar kiállítást, de zavar, ha Hunyadi László kocsis-csizmában ágál s Czillei fejére operettebe való sisakot tesznek. . . A szövegen tett változtatások sem szerencsések. Kimaradt a darabból Szilágyi Erzsébet. . . kimaradt Hunyadi temetése, úgyszólván az egész történelmi rész Vörösmarty hatalmas pátozával együtt s ezzel a kitalált alakok és jelenetek léptek a főhelyre, a mese költött része, mely Vörösmartynál csak arra való, hogy a történelmi eseményeket összefűzze." A 8 Órai Ujság 1923. dec. 8-i számában Szász KÁROLY — miután megállapította, hogy a mű Vörösmarty egyik legjobb darabja — kijelenti: „Sajnos, Hevesi Sándor nem szerencsés érzékkel végezte a színpadra alkalmazás munkáját, mert olyan alakokat és jeleneteket törölt a darabból, amik a mű legkülönb részeit alkotják és lényegéhez tartoznak — pedig módja lett volna kevésbé sikerülteket húzni ki. Nem volt tekintettel Hevesi arra, hogy a költő — igen érdekes inspirációval — voltaképpen nemcsak Lászlót és Mátyást szerepelteti a Hunyadiak közül, hanem Jánost, az apát is. Igaz, hogy a nagy hadvezér-kormányzót nem jelenteti meg az író — de mikor az I. felvonás egy kitűnő népi jelenetében egy közvitéz lelkesedve meséli el Hunyadi csatáját, és a II. felvonásban is, mikor az öreg vezért temetik: szelleme elevenen hat az őt apjukként sirató parasztság mély gyászában, Kapisztrán János hatalmas gyászbeszédében és Szilágyi Erzsébet meghatóan magasztos keservében." E jelenetek elhagyása „oly goromba tévedés, hogy vitázni is alig lehet fölötte."

A kor légkörére rendkívül jellemző Szász Károly alábbi megjegyzése: „. . . kinek fejében fogamzott meg az a nem nagy tapintatra valló gondolat, hogy Magyarország mai közbecsülésben álló, méltán tisztelt és szeretett kormányzójának ünneplése alkalmából éppen olyan darab adassék a Nemzeti Színházban, amelynek középpontjában olyan országkormányzó áll, mint — Czillei Ulrik? . . . Ez olyanforma ötlet volt, mintha tesszem azt egy szeretett királyné ünneplésekor éppen — *Bánk bánt* vennék elő."

Hevesinek a minél nagyobb színpadi hatás kiváltására irányuló erőfeszítései nem hozták meg a kívánt eredményt: a *Czillei és a Hunyadiak* nem tudott meggyökeresedni a Nemzeti Színház műsorán. Az 1923/24-i évadban még kétszer (dec. 9-én és 26-án), a későbbi években pedig összesen három alkalommal (1924. dec. 1-én, 1925. nov. 30-án és 1930. dec. 1-én) került színre. A későbbi előadások alkalmával a darab számos szerepe cserélt gazdát: Garát 1924-ben és 1925-ben Bartos Gyula, Ország Mihályt 1924-ben Almássy E., 1925-től Garamszeghy Sándor, Hunyadi Lászlót 1924-től Harasztos Gusztáv, Hunyadi Mátyást 1924-ben és 1925-ben Timár József akadémiai növendék, Szilágyi Mihályt 1925-től Fehér Gyula, Giskrát 1925-től Sugár Károly, Eynzingert 1925-től Onodi Ákos, Kanizsait 1924-től Forgács Antal a. n., Madarászt 1925-től Kédly a. n., Gara Máriaát 1925-től Környey Paula, Ágnest 1924-ben és 1925-ben Belezna M., 1930-ban Ághy Erzsi, Országnét 1925-től Cs. Rozsos Giza, a Köznyemes 1924-ben és 1925-ben Bondy a. n., 1930-ban Vándory Géza játszotta.

A darab sikertelenségét bizonyító adatot tartalmaz Hevesi Sándornak a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett, 1925. dec. 20-keletű felterjesztése. Ebben olvassuk a következőket: „Háború előtt akárhányszor megtörtént, hogy Vörösmarty vagy Kisfaludy Károly születésének évfordulójáról nem emlékezett meg a színház. Ma ez elképzelhetetlen s az idén az évfordulón Vörösmarty darabot adtunk, Czillei és a Hunyadiakat. A háború előtti években ezeket az estéken is telt ház volt francia darabokkal, az idén pedig Vörösmarty harmadház előtt ment.” (Az iratot közli PUKÁNSZKYNE KÁDÁR JOLÁN: A Nemzeti Színház százéves története. Bp. 1938. II. k. 787.)

Csaknem négy évtizeddel a nemzeti színházi felújítás után a rádió tűzte műsorára a drámát. 1962. okt. 14-én 20.29-kor a Kossuth-adón a Rádiószínház bemutatójaként hangzott el — Marton Endre rendezésében, Szokolay Sándor kísérezénél, dr. Csillag Ilona bevezetőjével — a *Czillei és a Hunyadiak* másfél órányi időtartama lerövidített rádióváltozata. (Az adást később két alkalommal megismételték.) A szereposztás a következő volt:

László, magyar király	Kállai Ferenc
Czillei Ulrik	Major Tamás
Gara László, nádor	Barsi Béla
Ujlaki Miklós	Raksányi Gellért
Ország Mihály	Gellei Kornél
Vitéz	Fenyő Emil
Hunyadi László	Bitskey Tibor
Hunyadi Mátyás	Cs. Németh Lajos
Szilágyi Mihály	Kemény László
Giskra János	Somogyvári Pál
Bánfi Pál	Horkai János
Kanizsai	Balogh László
Bodó	Horváth József
Lamberger	Sugár Lajos

Henrik
Kapisztrán
Szilágyi Erzsébet
Gara Mária
Ágnes

Óze Lajos
Gáti József
Makay Margit
Töröcsik Mari
Máthé Erzsi

A rádióelőadás a sajtóból csaknem egyértelmű elismerést váltott ki. A kritikusok közül egyedül KÁRPÁTI AURÉL, (Népszabadság 1962. okt. 19.) adott erőteljes hangsúlyt a rádióváltozattal kapcsolatos hiányérzeteinek: „... önkéntelenül felmerül a kérdés: lehet-e egy ilyen nagy terjedelmű, sok szereplőt mozgató s legalább ötórás előadást kívánó színdarabot másfél órai időtartam Prokrustes-ágyába szorítani a drámai és költői értékek lényegbevágó megcsonkítása nélkül? Aligha. S a rádióra való alkalmazás valóban súlyos áldozatokkal is járt. Így Vörösmarty sokfelé mutató történelmi körképét szűk-ségképpen a romantika szokványos cselszövény bonyodalmaivá egyszerűsítette, túlzott hangsúllyal csupán Hunyadi László és Czillei személyes párharca helyezve a dráma homlokterébe. A megmaradt, de kényszerűen összezsugorodott jelenetekből pedig hiányzott a belső motiválás, ami lehetővé tette egész sor szereplő jellemének igazi felmutatását és megértését a kevésbé tájékozott hallgatók számára. Ilyenformán tehát az előadó színészek teljes jellemzés helyett legtöbbször csupán kurta jelzésekre szorítkozhattak. Ezenfelül több hatásos jelenetet ki kellett hagynia az átdolgozónak. Így például Henrik versszavalását a király előtt, a török elől menekülő pór nép szóhoz jutását, vagy Czillei gyöttrődő éjszakai képzelődését. A rádióváltozat talán csak a három főalakot — Hunyadi Lászlót, Czilleit és a királyt — tudta átmenteni a maga teljességében Vörösmarty drámájából. Innen van, hogy igazi folyamatos színészi alakításhoz szinte csak ezeknek a szerepeknek megszólaltatói juthattak.” A rádióelőadás végső mérlegét azonban Kárpáti kritikája is kedvezően vonja meg: „Vörösmarty drámájának ez a csontvázszerű rádióváltozata szinte a lehetetlent próbálta megkísérelni, végeredményben mégsem volt hiábavaló. Talán éppen azért, mert világosan megmutatta ennek a realista szálakkal átszőtt izig-vérig romantikus költői darabnak határozott drámai vonalvezetését, azt a mind feszülőbb, benső drámaiságot, amely kiemeli a *Czillei és a Hunyadiak* a méltatlan feledés homályából. . .”

Kárpáti Aurél véleményével merőben ellentétes felfogást fejt ki GÖRGEY GÁBOR a Magyar Nemzet 1962. okt. 20-i számában. Szerinte az előadás főként éppen a sikerült dramaturgiai munkának köszönhetette élményszerű hatását. „A Rádiószínház bemutatója... elsősorban a kegyelet körén — az elsősorban a kegyeletsértő dramaturgiai munka érdeme. Nem azokra a kisebb-nagyobb — és hasznos — betoldásokra gondolok, melyek rádiós szempontból világossá, érthetővé tettek egy-egy szituációt, replikát. Hanem a darab rendkívül átgondolt, de korántsem kesztyűs kézzel végrehajtott, 'megnyirbálására' és szerencsés dramaturgiai átcsoportosítására. A bonyolult és nehézkesen csikorgó, sokszor

epikus drámai menet, a függelékszerű epizódokkal terhelt cselekmény szinte újjászületett — a dráma világos ívelését kaptuk, a *Czillei és a Hunyadiak* egyszerűsített, de nem meghamisított változatát. S így, tehermentesítve a darabot, Vörösmarty nyelve, nem igazi és nem elsődleges, mégis megejtő drámai vénája is jobban érvényesült. Egy nehezen olvasható és színpadon alig elképzelhető dráma rejtett, sőt mondhatni: elásott kincsei tárultak fel a hallgató előtt." Görgey Gábor álláspontjához csatlakozik az *Élet és Irodalom* 1962. nov. 2-i számában közölt cikkében LUKÁCSY ANDRÁS is: „... habár a merész átdolgozással... valóban elveszett néhány költőien szép jelenet, és valóban szegényedett egypár figura karakter-rajza, mégis az a benyomásunk, hogy a teljes mű színpadraállítása... a maga túlbujánzó lírai-romantikus képeivel nem lett volna olyan meggyőző hatású, mint a megszegényített, de lényegretörő, és a hallgató figyelmét állandóan a cselekmény fősodrára irányító rádióváltozaté... Az egyértelműbb cselekményépítés nemcsak rádiószzerűbbé, tehát e műfajban élvezhetőbbé tette e szerteágazó darabot, de közelebb hozta a mai kor izléséhez is, amely minden körülményességet elvet.”

A rendezői és színészi munkát valamennyi kritikus meleg hangon méltatja. KEMÉNY GYÖRGY a *Rádió és Televízió Újság* 1962. okt. 22—28-i számában így ír erről: „Marton Endre rendezése sok színnel és gazdag drámai erővel bontotta ki és jelenítette meg a mű szépségeit. A művészi tolmácsolás az eredeti alkotáshoz méltóan emelkedett hangvételű, nagylélegzetű és patinásan nemes veretű volt. A korszerűséget és a tradíciót, a hiteles atmoszférát és a drámai hatásokat sikeresen egyesítette.” Görgey Gábor megállapítja: „A feltördelt, szaggatott darabból egylélegzetű előadás lett, rendezői koncepciója nagyvonalú volt, mégis realista részletességgel, árnyalatokat teremtve építette fel a produkciót. S milyen jót tett mindez a figuráknak! A sokszor statikus, kész alakok kibomlottak, megteltek léttel és dinamikával.” A népes szereplőgárda szinte valamennyi tagjának teljesítményére találnak egy-egy elismerő jelzőt a rádióelőadás kritikussai — főként azonban Major Tamás, Bitskey Tibor és Kállai Ferenc kiemelkedő alakításaira hívják fel a figyelmet.

Magyarázatok, konkordanciák

Történeti személyek

László, magyar király

V. László magyar király, Albert királynak és Zsigmond király leányának, Erzsébetnek fia. Néhány hónappal apja halála után, 1440. február 22-én született Komáromban. Anyja már 1440-ben királylyá koronáztatta Székesfehérvárott, de a rendek nem ismerték el uralmát, és Ulászló lengyel királyt hívták meg a magyar trónra. Erzsébet kénytelen volt III. Frigyes német-római császár gyámsága alá helyezni

fiát. Miután Ulászló 1444-ben, a várnai csatában elesett, a rendek V. Lászlót választották királlyá. III. Frigyes azonban a rendek ismételt követelésére sem volt hajlandó kiadni a gyermekkirályt, és csak 1452-ben — az osztrák, cseh és magyar rendek együttes fellépésének hatására — bocsátotta őt el udvarából. Neveltetését ettől kezdve nagybátyja Czillei Ulrik irányította. 1453-ban cseh királlyá koronázták. Idejét többnyire Bécsben és Prágában töltötte. A fenyegető török veszéllyel szemben tétlenül állott. Nándorfehérvár ostromának hírére Czilleivel együtt Bécsbe szökött. Később, 1457 tavaszán, Hunyadi László törvénytelen kivégeztetése után — a Hunyadi-pártiaktól megindított nagyszabású fegyveres szervezkedéstől megrémülve — ismét Bécsbe, majd Prágába menekült. 1457. november 23-án — amikor éppen menyasszonyának: VII. Károly francia király leányának fogadására készült — váratlanul meghalt. A kortársak egy része szerint politikai ellenfelei megmérgezték. „Ez a László király megfelelően nyúlánkra nőtt; göndör, sötét haja volt, arca pirosas fehér, ennek közepén lehajló egyenes orra kissé duzzadt: nem kevésbé nyerte meg a tetszést a korabeli ifjak közt magaviselésével és okosságával” írja róla Thuróczy. (THURÓCZI JÁNOS: Magyar krónika. Bp. 1957. 171.) Aeneas Sylvius szerint mestere volt a színlelésnek, és mester volt véleményének folytonos változtatásában is; mindig annak adott igazat, akivel utóljára beszélt. (AENEAS SYLVIUS: Historia Friderici III. Kollár: *Analecta monumentorum Vindobonensis* II. k. 396—97.)

Czillei Ulrik gróf

1406 körül született. 1432 körül nőül vette Brankovics György szerb despota leányát, Katalint. Mint hetven styriai és magyarországi vár ura, az 1430-as évek második felétől kezdve egyre nagyobb szerepet játszott a magyar államügyekben. Albert király uralma idején cseh helytartó volt. Ulászlóval szemben V. László trónigényét támogatta. 1440-ben Ulászló fogságába került, ám a következő évben a király — miután hűségesküt vett ki tőle — szabadon bocsátotta. Hunyadi Jánossal és politikájával kezdettől fogva élesen szemben állt, s a Hunyadiak hatalmának megtörésére irányuló manővereit a velük való ismételt ünnepélyes kibékülések után is változatlan energiával folytatta. 1452-ben V. László gyámja lett, s teljesen elidegenítette a gyermekkirályt a Hunyadiaktól. Hatalmi állása ekkor érte el a tetőpontot. 1453-ban Eyzinger Ulriknak sikerült ellene fordítania az osztrák rendeket, s a bécsi udvarból való távozásra kényszeríteni őt. 1455 elején azonban a király ismét visszahívta, s Hunyadi János halála után, 1456 októberében, a futaki országgyűlésen az ország helytartójává (más források szerint főkapitánnyá) nevezte ki. Itt kibékült a Hunyadiakkal, de titokban folytatta ellenük irányuló mesterkedéseit. 1456. nov. 9-én a Hunyadi ház párthívei Nándorfehérvárott megölték. „Ulrik gróf pedig eléggé magastermetű, arca, teste meglehetősen, képe sovány, mintegy ötven esztendő volt, jókedvű és nagyon buja természetű;

haját ékesítette, szakállát gyökerestül kitépette, hogy kedveseinek el ne árulja korát." (THURÓCZI i. m. 164.)

Gara László nádor

A XIV. és XV. század egyik legelőkelőbb és leghatalmasabb családjának, a Gara (Garai)-nemzetségnek tagja, Gara Miklós nádornak, Vörösmarty *Zsigmond és A'bujdósók* c. drámái egyik főalakjának fia. V. László királlyal és Czilleivel is rokonságban állt. 1419-től kezdve macsói bán, 1438-tól lipói főispán, 1439-től a királyné visegrádi és lipói várának kapitánya volt. Albert halála után Erzsébet királyné és a gyermek V. László pártjára állt, és szembefordult Ulászlóval. Seregét azonban Hunyadi János 1440-ben Szekszárdnál legyőzte. 1447-ben nádorrá választották. 1450-ben ligát kötött Hunyadival és Ujlaki Miklóssal, melyhez a következő évben Czillei és Brankovics György is csatlakozott. Miután ez a szövetség felbomlott, 1453-ban Czilleivel és Ujlakival lépett újabb ligára. 1457-ben tevékeny szerepet játszott Hunyadi László elfogatásában és halálra ítéelésében. V. László halála után tárgyalásba bocsátkozott a Hunyadi-párttal, de amikor 1458 végén elvesztette nádori tisztét, nyíltan fellépett Mátyás király ellen. Rövidesen azonban kibékült vele, és 1459 közepén visszanyerte a nádorságot. 1460-ban meghalt.

Ujlaky Miklós

Nagy tekintélyű főúri családból származott. Eleinte szövetségben állt Hunyadival, s részt vett győzelmes hadműveleteiben. Később azonban ellene fordult, és Czilleihez közeledett. 1445-ben az ország-tanács tagjává választották. Macsói báni és erdélyi vajdai tisztségét (ez utóbbit 1465-ig) Mátyás uralma idején is megtarthatta. 1471-től haláláig, 1477-ig bosnyák király volt.

Ország Mihály

Guthi Ország Mihály neve először Zsigmond király idején tűnik fel a forrásokban: mint kincstárnok (vagy mint főasztalnok) kísérte el Zsigmondot olaszországi útjára. Albert király halála után Ulászló pártjára állt, aki kincstárnokká nevezte ki. V. László uralma idején főudvarmesteri tisztelet töltött be. Általában támogatta Hunyadi János politikáját, de nem tartozott a Hunyadi-ház legközelebbi párthívei közé. 1456-ban elkísérte a királyt Nándorfehérvárra, majd Temesvárra. Egyes források szerint 1457-ben ő figyelmeztette a Budán tartózkodó Hunyadi Lászlót a biztonságát fenyegető veszélyre. 1459-ben nádor lett, s ezt a tiszteletet — rövid megszakítással — haláláig betöltötte. Mátyás király háborúiban több ízben sikeres hadvezérként szerepelt. 1471-ben erőlesen szembeszállt a Mátyás uralmának megdöntésére és Kázmér lengyel királyi trónra juttatására irányuló összeesküvéssel. 1484-ben halt meg.

Vitéz, nagyváradi püspök

Zrednai Vitéz János — a Hunyadiak korának egyik legjelentősebb államférfia — 1408 körül született. A zágrábi püspökségben lépett az egyházi rendbe. 1433 táján a királyi kancelláriára került, ahol ő honosította meg a humanista stílust. Mint Hunyadi János fiainak nevelője, növendékeit is a humanista állambölcselet szellemében oktatta. 1445-ben a pápa — Hunyadi János ajánlására — nagyváradi püspökké nevezte ki. Ettől kezdve fontos szerepet vitt az államügyekben, és több ízben folytatott fontos diplomáciai tárgyalásokat. 1457-ben V. László Hunyadi Lászlóval együtt őt is elfogatta, ám rövidesen szabadon bocsátotta. Nagy része volt Mátyás királlyá választásában aki trónralépte után kancellárrá nevezte ki. 1465-ben esztergomi érsek lett. 1471-ben a Mátyás külpolitikájának új fordulataival elégedetlen ellenzékhez csatlakozott. Ezért Mátyás 1472-ben Visegrádon fogságba vetette. Kiszabadulása után nemsokára — még ugyanebben az évben — meghalt.

Hunyadi László

1433-ban született. Erdélyben nőtt fel. Már korán részt vett apja harcaiban. A rigómezei vereség után Hunyadi János kénytelen volt őt túszként Brankovics György szendrői udvarába küldeni, de innen már 1450 közepeán kiszabadult. 1452-ben pozsonyi gróf és Pozsony vármege főispánja, 1453-ban horvát-dalmátországi bán lett. Eredménytelenül hadakozott a felvidéki cseh zsoldosok ellen. Az 1455-i budai országgyűlésen apjával együtt lemondott minden tisztségéről. Apja halála után családja hatalmát továbbra is fenn akarta tartani, magának igényelte az ország főkapitányának tisztjét, és „seregeket toborzott, részben a török elleni harc folytatására, részben a bárói liga elleni védekezésül.” (Magyarország története. Bp. 1964. I. k. 131.) Az 1456 októberi futaki országgyűlésen csak királyi menlevél védelme alatt jelenhetett meg. Czillei halála után V. László nem csupán teljes bocsánatáról biztosította (ezt nov. 23-án Temesvárott ünnepélyes esküvel is megpecsételte), hanem az ország főkapitányának is elismerte, s egyúttal főlovászmesterévé nevezte ki. 1456 végén a Hunyadi-ház legtekinélyesebb híveivel együtt a király hívására Budára ment. Itt 1457. márc. 14-én valamennyiüket elfogták, s a Garai László vezetése alatt álló ítélőszék a felségsértés koholt vádja alapján fej- és jószágvesztésre ítélte őket. Hunyadi Lászlón a halálos ítéletet márc. 16-án végrehajtották. „Mondják, ez a László gróf igen hasonlított apjához. Képe kerek, barnás, hosszú haja gesztenyeszín, kegyes tekintetű, szélesvállú, fegyverforgatásban serény, bátor ember volt, övéihez, de idegenek iránt is jószágos.” (THURÓCZI I. m. 169.)

Hunyadi Mátyás

1440. febr. 23-án született, a dráma cselekményének időpontjában tehát 16 éves volt. Kiváló nevelésben részesült. Már egészen ifjan

elsajátított több idegen nyelvet, és segítségére volt apjának a külföldel való érintkezésben. „Fürgesége jó jel volt mindenek szemében; aki csak ismerte, előre sejtette már, hogy nagy ember lesz belőle” — írja THURÓCZI (i. m. 160). Apja 1454-ben Nándorfehérvárott lovaggá ütötte. 1455—56-ban — a király és Hunyadi János között létrejött megállapodás értelmében — kamarásként V. László udvarában tartózkodott. Hunyadi János halála után valószínűleg Temesvárra ment anyjával (tehát nem volt Nándorfehérvárott a király látogatása és Czillei megöletése idején), innen ment fel 1457-ben Budára. Ez év márciusában őt is halálra ítélték, az ítéletet azonban nem hajtották végre. V. László fogolyként vitte magával Bécsbe, majd Prágába. Prágában érte 1458 januárjában magyar királlyá választásának híre.

Szilágyi Mihál

Mint nagy birtokú, előkelő család tagja, V. László uralkodása idején temesi főispán és macsói bán volt. Hunyadi János 1456-ban őrá — sógorára — bízta Nándorfehérvár (a mai Belgrád) parancsnokságát. A vár védelmében rendkívüli bátorságot tanúsított. Hunyadi János halála után ő lett a Hunyadi-párt feje. Czillei meggyilkolásában tevőleges részt vett. Hunyadi László kivégeztetése után nagyarányú hadseregszervezéshez fogott V. László uralmának megdöntése céljából. Tárgyalásainak, valamint az irányítása alatt álló fegyveres erők fellépésének döntő része volt abban, hogy az 1458 januári rákosi királyválasztó gyűlés megszavazta Mátyás trónra emelését. A gyűlésen Szilágyit öt évi időtartamra kormányzóvá választották, erről a tisztségről azonban már 1458 augusztusában kénytelen volt lemondani. Ugyanebben az évben szövetségre lépett a Garaiakkal, ezért Mátyás elfogatta, és Világos várába záratta. 1459-ben kiszabadult, a király kibékült vele, Erdély kormányzásával és a Délvidék főkapitányságával bízta meg. 1460-ban egy összecsapás során a törökök foglyul ejtették és Konstantinápolyba hurcolták, ahol a szultán lefejeztette. Kortársai erőszakos, féktelen egyniségnek jellemezték.

Giskra János

Jan Jiskra, cseh vagy morva származású zsoldosvezér. Zsigmond uralkodása idején került Magyarországra. Mint tehetséges hadvezér, Zsigmond és Albert királynak fontos szolgálatokat tett, magának pedig nagy birtokokat szerzett. Albert halála után Erzsébet királyné a bányavárosok és Kassa főkapitányává tette meg, és neki adományozta Zólyom várát. Giskra ettől kezdve mindvégig kitarzott V. László pártján. 1440-től az 1460-as évek elejéig a Felvidék túlnyomó része az ő hatalmában volt. A Felvidék váraiban megtelepedett cseh zsoldosok — gyakran magától Giskrától is függetlenül — rendszeresen és kíméletlenül fosztogatták a környék parasztságát. 1449-ben Hunyadi János — országgyűlési határozat értelmében — hadjáratot indított Giskra megfékezésére, ám Székely Tamás vezetése alatt álló

seregét Giskra legyőzte. 1450-ben a magyar rendek és Giskra között Mezőkövesden béke jött létre, mely birtokainak többségét meghagyta kezében. Giskra azonban a békefeltételeket nem tartotta be, ezért Hunyadi 1451-ben újból hadba indult ellene. Giskra Losoncnál vereséget mért ugyan rá, de nemsokára Hunyadi újabb sikeres támadása békekötésre kényszerítette. 1457-ben közreműködött Hunyadi László elfogatásában. Hunyadi László pere és kivégeztetése idején a király teljesen Giskra csapatainak védelme alá helyezte magát. Mátyással szemben eleinte Kázmér lengyel király, majd III. Frigyes császár trónigényét támogatta. 1462-ben azonban meghódolt neki, s ettől fogva hadjárataiban is részt vett. A reformkor írói közül — néhány évvel a *Czillei és a' Hunyadiak* keletkezése előtt — JÓSIKA MIKLÓS szerepeltette Giskrát A csehok Magyarországon c. regényében. Jósika jellegtelen, elmosódott arculatú regényfigurája és Vörösmarty szatirikus éllel ábrázolt Giskrája között azonban semmiféle hasonlóság nem fedezhető fel.

Bánfi Pál

A Hunyadiak ellenfelei közé tartozó főúr. Apósa a kegyetlenségéről híres Stibor vajda (Kisfaludy Károly drámájának hőse) volt. Zsigmond 1437-ben nádorrá nevezte ki. Ulászlót 1444-ben ő vette rá a törökkel kötött béke megszegésére. 1457-ben Budán negyedmagával ő fogta el Hunyadi Lászlót, s halálra ítéelésében is fontos szerepet játszott. Mátyás uralmának első éveiben ellene is szervezkedett. 1466-ban halt meg.

Eyzinger

Ulrich von Eyzinger bajor származású politikus. III. Frigyesről bárói rangot kapott, később azonban szembefordult vele. 1452-ben — ekkor még Czilleivel is egyetértésben — fellázította az osztrák rendeket a császár ellen, hogy ily módon a gyermek V. László kiadására kényszerítse őt. Ezt (a magyar rendek támogatásával) sikerült is elérnie. 1453-ban megbuktatta Czilleit, aki távozni kényszerült V. László udvarából. Az ausztriai politika irányítása ezzel Eyzinger kezébe került. Ugyanebben az évben szövetséget kötött Hunyadi Jánossal. 1455 elején — amikor ismét Czillei ragadta magához a hatalmat — birtokaira vonult vissza. Utóbb kibékült III. Frigyesel, és ismét az ő szolgálatába állt. 1456-ban, a dráma cselekményének idején, tehát már nem tartózkodott V. László udvarában.

Rozgonyi Rajndlk

1442-ben Nógrád és Heves megyék főispánja lett. 1448-ban részt vett a rigómezei, 1456-ban pedig a nádorfehérvári ütközetben. 1459-től a székelyek ispánja, 1471-től főtárnokmester volt. (Nem tévesztendő össze a Hunyadiak közeli párthívei közé tartozó Rozgonyi Sebestyénnel, akit 1457-ben Hunyadi Lászlóval együtt fogtak el.)

Kanizsai

Kanizsai László, a Hunyadiakkal szövetséges főnemesi család tagja. Részt vett a nándorfehérvári csatában. 1457-ben Hunyadi Lászlóval együtt őt is elfogták. Mátyás uralmának kezdetén — a Garaiakhoz csatlakozva — III. Frigyes császár trónigényét támogatta, de rövidesen behódolt Mátyásnak, aki 1459-ben erdélyi vajdává, 1466-ban főlovaszmesterré nevezte ki.

Sz. G. Bodó

Szentgyörgyi Bodó Gáspár a források (THURÓCZI és BONFINI) szerint nagy tudományú, ékesen szóló férfi volt, aki Hunyadi János fiaival együtt nevelkedett. 1457-ben Hunyadi Lászlóval együtt őt is elfogták.

Madarász

Madarász Pált a források közül csupán BONFINI említi a Hunyadi Lászlóval együtt elfogott nemes urak sorában. Több történetíró azonosítja azzal a Modrárról Pál (vagy György) nevű gazdag körmöcbányai polgárral, akinek nevét valamennyi egykorú forrás felsorolja a letartóztatottak között. (TELEKI JÓZSEF: A Hunyadiak kora Magyarországon. II. k. Pest 1852. 507—08.) FESSLER művében (806.) „Georg Modrá von Madarász”, TÓTH LŐRINC „Hunyadi László” c. drámájában Madarász Modrárról György szerepel.

Lamberger

Friedrich Lamberger, Czillei Ulrik tanácsosa. Ura képviseletében több ízben vett részt fontos megbeszéléseken. (MÁLYUSZ ELEMÉR: A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok 1957. 59.) 1457-ben közreműködött Hunyadi László elfogatásában.

Kapisztrán

Kapisztrán János (Giovanni da Capistrano) 1386-ban született a calabriai Capistranóban. Eredetileg törvényszéki bíró volt, 30 éves korában azonban belépett a ferences szerzetesrendbe. 1426-tól kezdve tevékenysége főleg az eretnokségek üldözésére irányult. Itáliában, majd 1450-től Német- és Csehországban küzdött — gyakran kegyetlen eszközökkel — a különféle eretnekmozgalmak ellen. 1455-ben III. Calixtus pápa Magyarországra küldte a török ellen meghirdetett kereszteshadjárat előmozdítására. Itt szenvedélyes hangú szónoklatokkal igyekezett a harci szellemet felébreszteni. Nándorfehérvárnál Kapisztrán keresztesei Hunyadi seregeinek oldalán vettek részt a csatában. Két hónappal az ütközet után Kapisztrán meghalt. 1690-ben boldoggá, 1724-ben szentté avatták.

Szilágyi Erzsébet

A források szerint mindenkor nagy eréllyel képviselte családja érdekeit. Hunyadi László kivégeztetése után — bátyjával, Szilágyi Mihállyal együtt — széleskörű tevékenységet fejtett ki fegyveres erők szervezése, majd Mátyás királlyá választásának biztosítása érdekében. A Hunyadi-birtokok jövedelmeit Mátyás uralkodása idején is ő kezelte. 1483 körül halt meg.

Gara Mária

Hunyadi János fiát és Garai László leányát a két politikus közötti szövetség megpecsételése céljából jegyezték el egymással. Egyes kútfők szerint a házasságot valóban meg is kötötték. Az okleveles források Garai Lászlónak csupán egyetlen, Anna nevű leányáról tudnak. A XIX. századi irodalmi feldolgozásokban azonban Hunyadi László menyasszonya mindig Gara Mária néven szerepel.

Agnes

Költött alak. Ronow Agnes figuráját — egyes forrásoknak V. László megmérgeztetésére vonatkozó utalásaira támaszkodva — először FESSLER léptette fel „Mathias Corvinus” c. művében. (L. erről bővebben a 289—290. lapokon.) Egyes adatok tanúsága szerint viszont a későbbi köztudat — bizonyára a sok Hunyadi László- és V. László-dráma hatására — már valóságos, történeti személyként tartotta számon. Mikszáth pl. egy 1870-ben megjelent cikkében így ír: „Hogy a nőkben is egész a legnagyobb fokig kifejlődhetik a jellem, bizonyítja a világtörténet: D'Arc Johanna, Corday Sarolta, Ronow Ágnes...” (Mikszáth Kálmán Összes művei. 51. k. Cikkék és karsolatok. I. Bp. 1964. 17.) Hasonló értelemben utal Ronow Ágnes alakjára menyasszonyához, Mauks Ilonához szóló, 1872 ápr. 3-i levelében is. (Mikszáth Kálmán levelezése. Bp. 1961. I. k. 46.)

*

Az alábbiakban rövid időrendi áttekintést adunk a *Czillei és a' Hunyadiak* cselekményének alapját szolgáltató fontosabb történeti eseményekről, kitérve a Czillei megöletése utáni — a tervezett drámatrilógia további részeinek anyagául szánt — mozzanatokra is:

- 1456. júl. 4—22. Nándorfehérvári csata
- 1456. aug. 11. Hunyadi János halála
- 1456. okt. Futaki országgyűlés; Cillei az ország kormányzója lesz
- 1456. okt. 23. Kapisztrán János halála
- 1456. nov. 9. Cillei Ulrik halála Nándorfehérvárott

1456. nov. 23. V. László Temesvárott ünnepélyes esküvel biztosit bűntelenséget a Hunyadiaknak, és elismeri Hunyadi Lászlót az ország főkapitányának.
1456. dec. A király és kísérete — közte Hunyadi László — Budára érkezik
1457. márc. 14. Vádlevél kiadása Hunyadi László ellen; Hunyadi Lászlót, Mátyást és párthíveiket elfogják
1457. márc. 16. Hunyadi László kivégzése
1457. nov. 23. V. László halála Prágában
1458. jan. 24. Hunyadi Mátyás királlyá választása.

*

Első felvonás

59. *Mahomet* — II. (Nagy) Mohammed török szultán (1430—1481, uralk. 1451-től). 1453 májusában elfoglalta Konstantinápolyt. A Nándorfehérvárnál 1456-ban Hunyadi Jánostól elszenvedett vereség után hódító szándékai elsősorban a Balkán-félsziget délnyugati államait vették célba. Sokan hadakozott a velencei és genovai városállamokkal is. 1463-bat Boszniában Hunyadi Mátyás király aratott győzelmet fölötte. Harminc évi uralkodása alatt tizenkét országot hódított meg és kétszáz várost kényszerített megadásra.
- 120—126. FÉST SÁNDOR Hunyadi László és Gara Mária dialógusát Shakespeare V. Henrikjének azzal a jelenetével (V. felv. 2. szín) hozza párhuzamba, amelyben V. Henrik megkéri Katalin angol királylány kezét. (FÉST 50—51.) Hunyadi Lászlóhoz hasonlóan az angol király is így beszél magáról: „Nem értek én a szerelmi kényeskedéshez, egyenest ki mondom: szeretlek. . . De Isten látja, Kata, hogy sápadtan tekingetni, ékesszólóan zihálni nem tudok, a fogadkozásban sem vagyok elég ügyes; csak jó, cirkalmatlan esküim vannak, amiket nem esküszöm, amíg rá nem kényszerítenek és meg nem szegek, ha kényszerítenek is.” (Németh László ford.) Az egyezés azonban erre az egyetlen mozzanatra korlátozódik; a shakespeare-i jelenet játékos-tréfás tónusa egyébként teljesen elüt Hunyadi László és Gara Mária párbeszédének hangnemétől.
264. *Hunyadi nyolcvan esztendő* — Vörösmarty itt FESSLER (844.) nyomán határozza meg Hunyadi János életkorát, melyre vonatkozólag az egykorú források semmiféle hiteles adatot nem őriztek meg. A későbbi történeti munkákban viszont a legkülönbélebb — igen széles időbeli határok között mozgó — feltevések fordulnak elő. Vörösmarty egyik forrása, PALMA pl. azt írja, hogy Hunyadi hatvannégy éves korában halt meg (316.), s az *Előlegések* c. feljegyzésben (I. a 272. lapon) még a költő is ezt az adatot rögzítette. A legújabb

- történelmi kutatás álláspontja szerint Hunyadi János 1407 körül született. A nándorfehérvári csata idején tehát még nem volt öreg ember; halálát a váratlanul rátört betegség okozta. (ELEKES LAJOS: Hunyadi. Bp. 1952. 85—86.)
- 615—631. FEST SÁNDOR megállapítása szerint (FEST 49—50.) Zierer alakjának mintaképe a Hamlet Osrick-ja (V. felv. 2. szín) volt. Mindkét figura a mulatságosan finomkodó, keresett modorú udvaronc típusát testesíti meg.
- 652—657. E — prózaként rögzített — sorokban félreismerhetetlen jambikus lejtés érvényesül. A K tanúsága szerint (I. a *Szövegváltozatok* c. fejezet megfelelő helyén) Vörösmarty e rész legelső szövegezését elvetette, és későbbre hagyta a végleges megfogalmazást. Az azt megelőző próbálkozások között valószínűleg egy tisztán jambikus metrumban írt változat is szerepelt, s ennek nyomait a legvégső forma is megőrizte.
786. *En ezt az embert kétszer megvertem* — az első vereséget Giskra tulajdonképpen nem magára Hunyadira, hanem Székely Tamás nevű alvezérére mérte 1449 szeptemberében Kassa környékén. Másodízben — 1451 szeptemberében Losonc-nál — magát Hunyadit győzte le. THURÓCZI és BONFINI szerint Hunyadi seregének egy része — árulás következtében — nyomban a csata elején minden ok nélkül megfutamodott. A győzelem révén csaknem egész Felső-Magyarország Giskra hatalmába jutott.
900. *Brankovics* György szerbiai despota (uralk. 1427—56.) Több ízben a magyarokkal szövetségben harcolt a Szerbia teljes leigázására törekvő török seregek ellen. Az 1444. évi várnai csatavesztés után Hunyadi Jánossal ellenséges viszonyba került. Konstantinápoly eleste után elismerte a szultán fennhatóságát országa felett. 1456-ban Szilágyi Mihály elfogta, és csak V. László közbenjárására bocsátotta szabadon. Az összecsapásban Brankovics megsebesült, és sebeibe még ez év decemberében belehalt. Az 1850-es években Obernyik Károly drámát írt róla.

Második felvonás

- I. *III. Calixtus* pápa, családi nevén Borgia Alfonz (uralk. 1455—58). Főleg mint a kánonjog tudósa tett szert tekintélyre. Az európai uralkodókat követeli útján eredménytelenül igyekezett törökellenes keresztieshadjárat indítására rábírn. A nándorfehérvári győzelem emlékére elrendelte, hogy aug. 6-át az egész keresztény világban mint az Úr színváltozásának ünnepét üljék meg.
- 1—158. KISS ERNŐ szerint a Vörösmartytól színre vitt pórok a SHAKESPEARE Julius Caesarjában (I. felv. 1. szín) ábrázolt római polgárokra emlékeztetnek. Ezek „épp úgy ögyelegnek

Székesfehérvár utcáin, mint amazok Róma fórumain. Dévajok és bölcselkedők — persze a maguk módján — mint amazok. . . Egyébként ők is híreket lesnek a nándori csatából és várják a diadalmas Hunyadi visszatérését.” (KISS E. 23—24.)

- 239—265. A két sírásó felléptetése a Hamlet hasonló jelenetének (V. felv. I. szín) Vörösmartyra tett hatásáról tanúskodik. (KISS E. 24.; FÉST 49.)
- 242—243. A Hamlet említett jelenetében az Első sírásó jegyzi meg, hogy a sírásó készíti a legtartósabb munkát, „mert az olyan házat csinál, hogy itéletnapig eltart.”

Harmadik felvonás

130. *A' Róma ellen pártos cseheké* — a Felvidéken tanyázó cseh zsoldosok a katolikus egyház által élesen elítélt huszita tanokat vallották.
204. *Turóczy* (Thuróczy) Benedek — Czillei familiárisai közé tartozó nemesúr; 1448-ban és 1451-ben szlavón vicebán, 1454-től varasdi ispán, 1457-ben királyi kincstartó. Mátyás is szolgálatába fogadta: 1461-ben körmöcbányai kamaraispán, 1463—64-ben királyi ajtónállómester volt. (MÁLYUSZ ELEMÉR: A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok 1957. 535.) 1457-ben részt vett Hunyadi László elfogatásában. Tervezett drámaciklusa második részének személyei között — a *Hunyadi László-törődék* első részletes tervvázlatának tanúsága szerint — Vörösmarty őt is fel akarta léptetni.
- 330—342. E részlet Shakespeare III. Richardjának egyik részével (III. felv. I. szín) mutat némi hasonlóságot (FÉST 51.) Ott a kis York herceg kéri el Glostertől — éles célzások kíséretében — törét. „Micsoda éles szellemmel vitázik! . . . Csodás ravaszság ilyen ifjú korban” — jegyzi meg erre Buckingham. (Vas István ford.)
351. *A' szent kehelyre!* — A husziták — a katolikus liturgia előírásaival szemben — ragaszkodtak a két szín (kenyér és bor) alatt történő áldozáshoz. Ezért vált a misében a hívőknek kiszolgáltattott szent kehely mintegy a huszita vallás jelképévé. A husziták egyik — mérsékeltebb — szárnyának elnevezése („kelyhesek”) szintén erre a körülményre utal.
- 369—378. FÉST SÁNDOR e sorokkal kapcsolatban egy rokon shakespeare-i motívumra figyelmeztet. A János királyban Ausztria főhercegét, aki oroszlánbört visel, ismételten ezzel gúnyolják (II. felv. I. szín, III. felv. I. szín), akárcsak Giskrát — már az I. felv. 760. sorában is, később pedig a IV. felv. 44. sorában — a medvebőrrel. (FÉST 52—53.)
- 396—442. Zierer másodszeri színrelépésekor még élesebben tűnik szembe rokonsága a Hamlet Osrick-jával, mint az I. felvo-

násban. Hamlet szavai szerint Osrick „tán még anyja emlőjével is udvariaskodott, mielőtt megszopta volna.” (V. felv. 2. szín) Hunyadi László hasonló szellemben nyilatkozik Ziererről. „Zierernek egy-két szavában is ugyanazt a modort gúnyolja Vörösmarty, mint Osrickéban Shakespeare. A két jelenet között az a főkülönbség, hogy míg Osrick inkább a saját szavaival van jellemezve, addig Zierer alig szól egy pár szót, inkább László gúnyos bemutatásából ismerjük meg.” (GALAMB SÁNDOR: Shakespeare-reminiszcenciák Vörösmartyban. ItK 1928. 258—59. Vö. még FEST 49—50.)

- 471—481. FEST SÁNDOR szerint „Szilágyi intelme Hunyadi Lászlóhoz formája, sőt itt—ott tartalma szerint is nagyon hasonlít Polonius figyelmeztető szavaihoz, amelyeket búcsúzó fiának ad útravalóul” a Hamlet I. felvonásának 3. színében. (FEST 50.)
- 558—564. E sorok egy, a reformkor évtizedeiben mindvégig elevenen élő politikai követelést szólatatnak meg. Különösen az ellenzék képviselői adtak gyakran kifejezést annak az óhajnak, hogy a király helyezze át székhelyét Magyarországra. Egyébként a *Hunyady László-törredékben* (az utolsó kidolgozás I. felvonásának 374—377. soraiban) újból felhangzik ez a gondolat, bizonyítva, hogy Vörösmarty különleges nyomtérteket kívánt rá helyezni.
565. *Távozz!* — „A reformkorban már elég *szabályosnak* mondható az ún. állandó ikes igék ragozása — legalábbis a választékos, gondos irodalmi szövegezésben... Ha pedig a felszólító mód egyes 2. személyében elhagyják az *-ál, -él* végződést, legtöbbször hiányjellel mentegetőznek...” (TOMPA JÓZSEF: Az irodalmi nyelv. Nyelvünk a reformkorban. Bp. 1955. 365.)
589. *országul* — országgyűlésileg, országgyűlési határozattal (valószínűleg Vörösmarty egyéni szóképzése)
- 870—871. *oh istenem, Királyok' istene!* — majdnem azonos szövegű kezdősorral indítja Vörösmarty a *Hymnus* c., ugyancsak 1844-ből való költeményt: „Isten segíts! királyok istene!”
- 990—994. SHAKESPEARE Julius Caesarjában (III. felv. 1. szín) Artemidorus ugyanolyan hévvel sürgeti Caesart a magával hozott levél azonnali elolvasására, mint Henrik Hunyadi Lászlót. (FEST 53.)

Negyedik felvonás

131. *tanát* — tanácskozást
141. *Ez férfi munka lesz.* — Ugyanez a kifejezés tér vissza az 1844 vége felé keletkezett *Gondolatok a' könyvtárban* utolsó sorában: „Ez jó mulatság, férfi munka volt!”

- 183—184. Ez a két sor voltaképpen TACITUS egy mondatának szabad fordítása. Vörösmarty a *Historiae* bevezetésének egy rövid részletét illesztette be a dráma szövegébe. A szóban forgó mondat a latin eredetiben így hangzik: „Opus agredior opimum casibus, atrox proeliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace saevom. . .” (*Historiarum Liber I. 2.*) Magyarul: „Pusztulásokban termékeny műbe kezdek, szörnű csatáktól, pártütésektől szétdőlt korról, melyben maga a béke is vad volt.” (Vas István ford.) L. erről LUKÁCSY SÁNDOR: A hazudni büszke író. Nagyvilág 1961. 1568.
- 198—201. FEST SÁNDOR utal arra, hogy a diáknak öltözött Ágnes némileg SHAKESPEARE *Vízkeresztjének* férfiruhát viselő női főszereplőjére, Violára emlékeztet. Ez utóbbi ugyanúgy megretten a Keszeg Andrással vívandó párbaj gondolatától (III. felv. 4. szín), mint Ágnes, amikor Mátyás vívársra szólítja fel. (FEST 54—55.)
240. *én oly hallgatag leszek. . .* — a Tacitus név szó szerinti jelentése a latinban: hallgatag, szótlan.
- 381—404. Ebben a — dramaturgiaiailag semmiféle funkcióval nem rendelkező — párbeszédben az 1840-es évek gondolat- és érzésvilágának egyik központi motívuma: a fennálló viszonyokat egyértelműen elutasító (gyakran világfájdalmas pesszimizmusba átsapó) türelmetlen lázongás és a fokozatos javításokra törekvő, higgadtan céltudatos reformeri magatartás dilemmája fejeződik ki. Az ilyenfajta problémák és hangulatok bizonyára azokban a beszélgetésekben is jelentkeztek, amelyeket Vörösmarty baráti körének a fiatalabb nemzedékhez tartozó, részben már a világnézeti radikalizálódás útján haladó tagjaival folytatott. Jellemző, hogy a megfontoltságra és mérsékletre intő s ennyiben kétségkívül Vörösmarty álláspontját képviselő Hunyadi László — aki a történeti adatok tanúsága szerint ebben az időben 23 éves lehetett, s a dráma más helyén (III. felv. 601—602.) maga is hivatkozik fiatalságára — „Ifjú barátom”-nak szólítja Henriket. Tudjuk, hogy a költő igyekezett visszatartani fiatal író társait a pesszimizmus szélsőségeitől. Jámbor Pál mondja el emlékezéseiben, hogy egyik költői beszélőre Vörösmarty a következő megjegyzést tette: „. . . nem ajánlom e sötét irányt, mert úgyszólván a világ embergyűlölkével és életúntakkal, nem kell azok számát szaporítani.” (LUKÁCSY—BALASSA 342.) Korának társadalmi ellentmondásai azonban — amint az 1844 végén írt *Gondolatok a' könyvtárban* bizonyítja — ekkor már egyre erősebben foglalkoztatták Vörösmartyt, s két évvel később, 1846-ban (a galíciai események hatására) *Az emberekben* ő is a legvégtetesebb kétségbeesés hangján szólalt meg.
- 447—481. E sorok Dugovics Titusz 1456. júl. 21-én véghezvitt, irodalmilag gyakran megörökített hőstettét beszélik el.

494. 'S küzdöttem ott legjobb erőm szerint — e verssor a *Gondolatok a' könyvtárban* egyik részletével csendül össze: „... küzdeni Erőnk szerint a' legnemesbékért.”
519. *sudamló* — suhogva, sebesen haladó, repülő
- 546—552. E sorok az 1070-es évek történelmi eseményeire vonatkoznak, amelyeket Vörösmarty legelső drámájában, az 1821—22-ből való *Salamon királyban* dolgozott fel. 1071-ben Salamon magyar király csapatai a bizánci császár ellen folytatott háború során, több hónapi ostrom után elfoglalták Nándorfehérvárt. A király és testvérei: Géza és László hercegek között azonban nemsokára ellentétek bontakoztak ki. Első összetűzésükre nyomban Nándorfehérvár bevételét követően, a hadizsákmány elosztása miatt került sor. Az ellenséges viszony rövidesen nyílt háborúba csapott át, amely 1074-ben Salamon bukásával és Géza trónra lépésével végződött. Őt 1077-ben I. László követte a királyi székben. A „hon virulására” való utalás nyilvánvalóan Géza és különösen I. László uralkodására céloz.
684. *bát* — valószínűleg Vörösmarty egyéni (a „bátorság” szóból elvonás útján képzett) szóalkotása. Itt és a *Hunyadi László-törredékben* (az első felvonás végső kidolgozásának 288. sorában) „biztonság, bátorság” jelentéssel fordul elő.
691. *Nagyon szeretnék inni a' hazáért.* — a *Fóti dalban* is enyhe iróniával emlegeti Vörösmarty a magyar embert, aki „Nagyot iszik a' hazáért 'S felsívít.”
- 705—707. *nagy Arpád' . . . Himes-udvarát Lopá meg egy oláh húség* — Czillei gúnyos megjegyzése nyilvánvalóan a Hunyadi-család feltételezett román származására vonatkozik. A „Himes-udvar” kifejezés pontos jelentését (ami a szöveg-rész szabatos magyarozatát lehetővé tenné) azonban nem tudtuk megállapítani.
741. *gölbödény* — gombóc alakú tészta étel; *furkó* — fekete lisztből készült kemény gombóc.

Ötödik felvonás

135. Szilágyi szavaiban a Bánk bán egyik sora cseng vissza. Katona drámájának harmadik szakaszában Tiborc teszi fel a kérdést: „Van más kigázolás?”
178. *úgy jársz mint szegény apád* — 1455-ben Czillei a király nevében — fontos tanácskozás ürügyével — Magyarországról Bécsbe hívta fel Hunyadi Jánost, hogy ott kézre kerítse és megölje. Hunyadi csak azzal a feltétellel volt hajlandó megjelenni, ha a király előzőleg menlevelet küld részére. Miután erre ígéretet kapott, nagyszámú fegyveres kíséretében megindult Bécs irányába. A Bécs közelében fogadására megjelent Czilleit azonban hiába kérte a menlevél átadására.

Ekkor Hunyadi — akinek fegyveresei számbeli fölényben voltak Czillei embereihez képest — éles hangon vetette szemére Czillei orgyilkos szándékát, majd kísérétével együtt visszafordult. Az esetről több korabeli forrás (köztük BONFINI: *Rerum Ungaricarum Decades*. Bp. 1936. III. k. 179—180.) beszámol, ám az időpontot ezek veszesen 1453-ra ill. 1452-re teszik. (A helyes dátumra vonatkozólag I. TELEKI JÓZSEF: *A Hunyadiak kora Magyarországon*. II. k. Pest 1852. 372—73.)

- 368—383. V. László nem sokkal születése után került III. Frigyes német-római császár udvarába, és egészen 1452-ig ott nevelkedett. III. Frigyes tulajdonságairól szólva, FESSLER (543—44.) utal a császár fukarságára és nyereségvágyára. Az egykorú források — és nyomukban a későbbi szerzők, így FESSLER (737—40.) is — beszámolnak arról, hogy III. Frigyes puritán, mértékletes életmódot honosított meg udvarában, és gyámfiát is arra igyekezett ránevelni. Azokkal a mozzanatokkal viszont, amelyeket a párbeszédben Czillei felemléget, s amelyek a gyermek V. László hiányos neveltetését és durva, pallérozatlan viselkedését vannak hivatva érzékeltetni, már Vörösmarty toldotta meg a források előadását.
- 403—404. E sorok Bánk bán tetteire: Gertrudis királyné megölésére utalnak.
425. *Mi az, mi engem boldoggá tehet?* - e verssor szinte szó szerint megegyezik az 1843-ban írt *A' merengőhöz* egyik sorával: „Mi az, mi embert boldoggá tehetne?”
- 665—671. Mint FESZ SÁNDOR megállapította (FESZ 52.), Hunyadi László Czilleihez intézett fenyegetései rokonságot mutatnak azokkal a szavakkal, amelyekkel SHAKESPEARE Machbethjének vége felé (V. felv. 7. szín) Macduff szólítja fel Macbethet megadásra:

„Add meg hát magad, gyáva szív,
S légy világcsőfja, akit mutogatnak:
Ahogy a ritka szörnyeket szokás,
Póznára festünk és odairjuk:
Itt látható a zsarnok.” (Szabó Lőrinc ford.)

- 672—675. E sorokat a hangvétel, a motívum és részben a szóhasználat azonossága kapcsolja össze a néhány évvel később írt *Előszó* utolsó soraival:

„Kérdjétek akkor ezt a' vén kaczerét,
Hová tevé boldogtalan fiait?”

- 681—687. SHAKESPEARE VI. Henrik c. drámájában (III. rész. II. felv. 6. szín.) a halott Cliffordot hasonló módon gúnyolják ki

ellenfelei, mint itt Czilleit. (FEST 53.) Egyikük, Richárd úgy véli, hogy Clifford talán csak tettei a halált. Shakespeare-nél azonban a holttest kicsúfolása terjedelmes jelenetet tesz ki.

763—772. E jelenettel, melyben Gara magához veszi a halott Czilleinél levő írást, Vörösmarty már a további — a drámaciklus második darabjának anyagául szánt — fejleményeket kívánta előkészíteni. A *Hunyady László* első tervezetének negyedik felvonásában (99—100. sor) Gara, amikor Hunyady László kivégeztetésére akarja rábírní a királyt, a „a Nándorban talált vértétetet” mutatja elő.

Szövegváltozatok

[Alapszöveg: a jelen kritikai kiadás szövege. Közlésünk — a Vty Ak. Kiad. irányelveinek megfelelően — a MM 1845—1848/LX. szövegéhez igazodik. Ezen csupán néhány különösen indokolt esetben végeztünk — a K, ill. Vtynak az 1845-i kiadás saját példányába tett bejegyzései alapján — kisebb javításokat. Változtatásainkról és azok indokairól a szövegváltozatok között adunk a megfelelő helyen számot. Szövegváltozatokként a K, a Sp., a Cz 1845 és a MM 1847 eltéréseit tüntettük fel — a Sp. esetében azonban csak az érdemi jellegű, túlnyomórészt nyilván a Sp. készítésének alapjául szolgáló, a költőtől jóváhagyott másolati példányra visszavezethető eltéréseket. L. erről a 280. lapon mondottakat. Itt említjük meg, hogy a K-ban a *Hunyadi* és *Czillei* nevek következetesen *Hunyady* és *Czilley* formában szerepelnek. Ezt az eltérést nem tüntettük fel külön minden egyes esetben.]

[A K 1. lapjának rv-ján található a dráma — minden bizonnyal legelső — tervezete. Szövegét alább közöljük.]

I

⟨I Hunyady László Gara Maria⟩ III Czilley ebéde, Czilley elköszönő pohara. III Czilley és titoknok. IV. Hirnök, Hunyady diadalának ünnepét hirdető. V. Hirnök, halálát hirdető. VI Gyász kíséret Hunyadynek két fiával, nép. VII Kapisztrán Hunyady' sírjánál. Jóslat. ⟨Második felvadás⟩ Hunyady' ellenségeinek tanácskozása. Czilley nélkül.

Második felvadás.

I Országgyűlési előtti tanácskozás Futakon. II Hunyady László. ⟨és Cz⟩ III A' király, a' Hunyadyak és Czilley. ⟨IV Czilley levele Brankovics-hoz⟩ IV. Czilley és a' Hunyady ellenségek. V. Nándorban a' Hunyadyak 's barátai. ⟨V⟩ Készület a' király elfogadására. V Brankovics-hoz írt levele Czilleynek. Hunyady László.

Harmadik felvonás. I A' király 's kíséretének elfogadása H. László által. II Czilley 's Gara aggodalmai. <III Czilley 's Gara Mária. IV III A' Hunyadyak' tanácskozása {Brankovics lev} Czilley' levele felett.> III. <V> Czilley 's Gara Maria betegen. <V Czilley 's Hunyady> IV Hunyady 's Gara Maria. V. A' Hunyadyak tanácskozása Czilley levele fölött.

[A következő sorok már a lap v-ján helyezkednek el:]

VI Czilley 's Hunyady László. H. megöli Czilleyt. VII A' király szinleg megbocsát Hunyadynak. VIII Gara egyedül.

Negyedik felvonás.

I Temesvár Hunyadyné, a' király és a' Hunyadyak. <.....> újabb<ig> bocsánat. II Szilágyi nem javasolja a' Budára menetelt. III Gara közbe jő 's a' menyegzőt okvetetlen ott kívánja tartani. IV. Búcsú. V. Harczjáték utáni jelenet. Hunyady diadallal jő Gara Máriához a' köztéren. VI A' király titkos gerjedelme Gara Máriához. Ronow Agnes féltékenysége 's vonzalma Hunyadyhoz. VII <Gara> Az ingadozó Gara enged <a' k> királyi ólmoktól vakítva a' Hunyadyak' ellenségeinek 's Hunyady elvesztése határozottatik. <A' Hunyadyak>

Ötödik felvonás.

I A' Hunyadyak fogva. II <Agnes és a' király. III Gara> Mária és a' király. III <A' király féltékeny.> A' király G. M. és Agnes. IV. Gara és a' többiek. V. A' király enged az unszolásnak. VI A' Hunyadyak elítéltetnek.

[A K 2. lapjának v-ján az alábbi — immár a végleges szöveg első jeleneteinek tartalmát sűrítő — sorok olvashatók:]

I. Gara Hunyady László a' Nándori harcz előtt. Gara nem akar segítséget adni; de az ütközet' kimenetelét várva nem akarja felbontani a' viszonyt 's beküldi leányát, kivel H. L. már jegyben volt. 2. H. L. G. M. találkoznak.

Első felvonás

[Helye: a K 3—30. lapjainak rv-ján.]

[A K 3. lapja r-jának jobb felső sarkába az alábbi szavakat írta be Vty:] *April 20-án dél után 1 órakor született*

[Ez a bejegyzés Vty Béla nevű fiának születésére vonatkozik. L. 1844. ápr. 21-i levelét Czuczor Gergelyhez. Vty Ak. Kiad. 18. k. 146.]

[A lap felső részén az alábbi szöveg helyezkedik el:]

I Felvonás.

I Jelenés. Hírnök jelenti hogy a' pápa ünnepet <hirdet> rendelt az egész keresztény világon Húnyady' <diadal-> Nándori diadalmanak, <'s meg-

hija egy más hírnök Hunyady' halálát jelenti. A' nép egyes rövid kifejezésekkel halálát jelenti, mások élte felett okoskodnak, <...> diadalmaít számítják, rövid, népies kifejezésekkel, nemes, népszerűbb erényeinek néhány vonásait. E' közben Hunyady testét hozzák <...> Hunyadyné, a' Hunyadyak 's barátjaik kíséretében. A' kíséret némán húzódik át. A' nép tisztelettel elhallgat

[E szövegrész vizszintes vonal különíti el a lap többi részétől. A vonal alatt kezdődik az első felvonás szövege. Vty először talán egy újabb tervezetben az egyes jelenetek prózai vázlatát akarta lerögzíteni, majd eláll ettől a szándékától, s mindjárt a részletes kidolgozáshoz fogott hozzá. Ezt azonban nem az előzőleg felvázolt jelenettel — amely a végleges szövegben a második felvonás elejére került —, hanem Gara és Hunyadi László párbeszédével indította.]

- K** [A személyek felsorolása hiányzik.]
K [Az első színi utasítás előtt bekeretezéssel törölve:]
 <Buda.>
 <Gárdnál.>
 <Gara és Hunyady.>
 [A törölt rész mellé Vty utóbb más színű tintával írta be az *Első Felvonás* címet és az első színi utasítás végleges szövegét.]
- K** [Az első színi utasítás:] Buda. Gara' háza.
 Gara és Hunyady László.
- 1—5.** [Helye a K 3. lapjának r-ján.]
1. **K** Mondom vitéz öcsém, az nem lehet
2. **K** [A sor előtt áth.] <Az isten>
3. **K** hadastúl
4. **K** [A sor előtt áth.] <'S én.....
 ...honn az>
- 4—5.** **K** 'S szívében a' hon védetlen maradna,
 Ha most megadnám a' kívánt segílyt
 [Vty utóbb számozással jelezte, hogy a két sor felcserélendő.]
- 4—5.** [Között áth.] **K** <Ha Nándorért, melly lába{t},>
6—23. [Helye a K 3. lapjának v-ján.]
6—7. [Között áth.] **K** <'S lábán, mert Nán>
 <'S lábához tennék (1.) jó és bal szer>
 (Jav.: <tennénk> (2.)
 <'S lábához vetnénk minden {életet} jó szerencsét ;>
- 6.** **K** [Utólag a fenti sorok fölé írva:]
 vetve
8. **K** vakmerőn
9. **K** feszítve
10. **K** A' <vést> [Eléje írva:] bajt
 vég <dun> Dunára tett.
11. **K** sokat
13. **K** tehetnéd és

14. **K** vennéd,
[A szereplő neve röv.:] *H. L.* [Utólag hozzáírva más tintával:] ászló
15. **K** Azt [Jav. olvashatatlan betűkből]
16. **K** [A szereplő neve röv.:] *H. L.*
[A sor előtt áth.:] <Ipam beszél így>
17. **K** [A sor előtt áth.:] <Ézt>
- 17—18. [Között áth.:] **K** <Tőled 's nekem balúl hangzó tanács :>
[Vty előbb e legutóbbi sor elé 1-es, a megelőző sor elé 2-es számot írt, jelezve, hogy e két sor felcserélendő. Majd áthúzta az utolsó sort, s két sorral feljebb—az áth. szövegrész után — beírta a 16. sor végleges szövegét.]
18. **K** teszed;
21. **K**, Cz 1845 jegyese—
22. Cz 1845. inkább —
- 23—24. [Között áth.:] **K** <Ha apa és fiú elvesznek a' csatán>
(*H. L.*)
(*Az isten jó.*)
- 24—44. [Helye a K 4. lapjának r-ján.]
24. **K** elvesz egy csata
[Az alábbi áth. sorok fölé írva:]
<Ha egy csatán vész apja és fia.>
<Apát s fiút ha elvisz egy csata?>
- 25—27. **K** [Hunyadi László szavai a két fenti áth. sor közé, Gara szavai pedig a második áth. sor és a 28. sor közé vannak apró betűkkel betoldva. A 26. és 27. sor egymás mellé van írva.]
25. **K** Igen de ész adott
27. **K** hazánké nem mienk.
28. **K** [A sor előtt áth.:] <.....> Te a' ki társa csaknem
- 29—30. [Között áth.:] **K** <A ki.....>
30. **K** tőből bátran
- 31—32. [Között áth.:] **K** <'S a végeken>
33. **K** végeken 's
- 33—34. [Között áth.:] **K** <Tovább mehetnél —>
34. **K** [A szereplő neve:] *H. L.*
ne mondd ne mondd
- 34—35. [Között áth.:] **K** <Én és apám, mi végtelen különbség.>
<Ha ő kihál, mikor jön más>
35. **K** apám... <Ha ő kihál, teremne>
[Alá írva:] Ha születik-e még
36. **K** dicső, 's
37. **K** Becsüllek; mert szerény vagy.
- 37—38. **K** Gyáva gyermek
Evvél még sok bajom lesz.
[Ez a két félsor az alábbi áth. sorok fölé van írva:]
<'S most öcsém>
<Kisérjen jó szerencséd a' csatán>

- <És hozzon vissza mint jó fiamat.)
 <De még előbb>
39. K Menj merre
 40. K csatán
 43. K vad harczok' fia
 44. K Jegyes vagy és
 45—46. [Helye a K 5. lapjának v-ján.]
 46. K [A sor előtt áth.:] <Mikor> H. L.
 [A szereplő neve röv.:]
 47. Cz 1845. megláthatd, rajta
 47—48. [Között áth.:] K <Mig felfelé jár. A' bimbó már virág
 lett>
 <Hogy elvirúljon harczos kebleden>
 <H. L.>
48. K Kedves <gyermekem> volt a' gyermek
 itt honn
 50. K [A szereplő neve röv.:] H. L.
 51. K [A színi utasítás:] Félre menet.
 szerint
 52. K boldogult
 53. K tartanom,
 54. K lesz, most mint
 55. K [A szereplő neve röv.:] H. L.
 hideg
56. K [Az 55. sor mellé a margóra írva. A betoldást az
 55. sor végén és az 56. sor elején + jel mutatja.]
 K szívessége
- 56—57. K [Között az alábbi — részben áth., részben át nem
 húzott, de a kiadásokból hiányzó — sorok található:]
 <'S kigyóilag tekervényes szava.>
 Nem ad segélyt, hogy minden<t> el ne vesszen,
 Holott mindent csak így mentheti meg.
 <De jó az isten, Míg (1.) él vitéz apám.)>
 [Jav.:] <Még> (2.)
 <'S nem egyszer>
 'S vérünk nádlya Nándor. Oh igen,
 A' legnemesb vért szíja el, míg itt
 Poshadt gonosz vér pang a' szív erében.
 K 5 r Itt kéne csapra ütni a hazát,
 Itt, itt, hol a' kém és az áruló
 'S veszett irigység fujják a' követ.
 Van itt elég vér, bár apadna el.
 57—72. [Helye a K 5. lapjának r-ján.]
 57. K segítség!
 59. K [A sor előtt áth.:] <Megvini> Mahometet
 60—61. [Között áth.:] K <Egy kis csapatral 's egy kaszás
 sereggel.>
 <Kinek szél jó és rongyaiba kap,>

- K <De én e' gyermeklányban egyebet>
 <Találtam, {.....} melyly mint jellem volna már>
 86—92. Helye a K 6. lapjának r-ján.]
 86. K énekel
 87. K e' gyermeklányban
 88. K Úgy tetszett, mintha <jellem'> (1.)
 [Melléje írva:] <kellem> (2.)
 [Föléje írva:] <jellem> (3.)
 [E mellé írva:] jellem (4.)
 88—89. [Között a K-ban áth.:]
 <Bimbója volna, a' mi terem ott.>
 <És játsziság mellett az ifju {arcz} lélek>
 <Olyan szemekkel nézne a' nemes [?]>
 <És aljas néppel elvegyült világba>
 89. K alakon.
 90. K Úgy tetszett <bája.....> (1.)
 [Az áth. szavak fölé írva:] mintha (2.)
 90—91. [Között áth.:] K <Szilárdabb> <Bár gyenge 's csaknem
 szellem {alakú} természetű>
 92. K ahhoz mit
 92—93. [Között a K-ban az alábbi — részben áth., részben át
 nem húzott, de a kiadásokból hiányzó — sorok
 találhatóak:]
 <Izlése kényes volt, 's {mit} (1.) élvezett>
 [Átírva:] <ha> (2.)
 <Mohóság> És azt hívém, <kit ez> ha ez szeretni fog
 <.....> Méltatlant nem szerethet. És <kit egyszer>
 kit egyszer
 <Választa már,>
 Szívébe vett, nem hagyja el soha
 Az életben, nem a' halálban is,
 Hogy díszre lesz a' férj' házának míg azt
 Magas szerencse' fénye környezi,
 De gyöngy marad, fájdalma'k gyöngye bár,
 <A férjnek életén, ha>
 A' szenvedő hitvesnek életén
 <Ha azt megejtik>
 Mert kétes a' sors 's nem biztos halálíg.
 És azt hívém, hogy állandó szívében
 Oly mélyen ver gyökért a' <szere'tet> becsülés
 <Hogy tükös becstelenség>
 Hogy a' világnak minden csábja <sem> még
 <Csak gondolatban sem teszik>
 Csak gondolatját sem zavarja meg.
 [Helye a K 6. lapjának v-ján.]
 93—105. 93. K 'S e' gyermek<lány> mátkám lett.
 Mária (reá borúl)

Oh Hányady.

94. K [A szereplő neve rövid:] H. L.
Azóta évek multak, kétes évei
96. K csaknem <elborulva> szívborongva
- 96—97. [Között áth.] K <Mi lett az árvából. Nem dúlatott-e>
98. K Tárháza, <bálvány> nem <tolattak-e fel> (1.)
[Fölé írva:] állítottak-e (2.)
Cz 1845. Tárháza? — nem
99. K <isten>kép (1.)
[Fölé írva:] <égi> (2.)
[Alá írva:] istenkép (3.)
100. K bálvány <istene> szobrai
101. K rosz és a' példa <csábit> vonz.
102. K [A színi utasításban:] Mária <meg> tünődés
103. K [A szereplő neve:] Hunyady.
meg,
104. K égve, <.....> ál barátok
Cz 1845. álbarátok
105. K [A sor előtt áth.] <Ki két>
- 106—120. [Helye a K 7. lapjának r-ján.]
- 105—106. [Között áth.] K <.....>
106. K hír hogy te honn vagy
108. K Atyádat féltem
109. K 'S anyámat elfelejtéd.
110. K istenem, mi végzet vár reám.
- 110—111. [Között áth.]
K <H. L.>
<Önző vagyok 's zordon, de nem csaló (Jav. ebből:
csalárd)>
<Mária.>
<Ezek szerint szabadságod>
113. K [A szereplő neve rövid:] H. L.
Ohajtanám
115. K [A sor előtt áth.] <.....>
kebellel
- 115—116. [Között áth.]
K <Elszánva> <Mindenne később>
<Örömrre nem készülve, hidegen>
116. K látlak hallom
117. K [Utólag beírva az alábbi két áth. sor helyébe, az
első áth. sor mellé.]
- 117—118. [Között áth.]
K <'S minél tovább tek>
<Szégyenlem a' mit mondtam,>
118. K Fellelkesül a régi kép előttem
120. K még is
[A szereplő neve rövid:] Huny.
Elfogúlt
- 121—137. [Helye a K 7. lapjának v-ján.]

121. K van, és *(barátim)* barátim
122. K társalgása *(lázadásba)* indulatba hoz.
Cz 1845: indulatba
123. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a 122. és 124. sorok közé.]
125. K csepjeit
128. K [Ez a sor (a szereplő nevével együtt) utólag van beírva — apróbb betűkkel — az alábbi áthúzott sorok elé.]
- 128—129. [Között — voltaképpen a 127. sor, a „Távozem” szó folytatásaként — az alábbi áth. sorok:]
<S megátkozom>
<És napot megátkozva, metty>
<'S az órát mellyben először láttalak>
<Megátkozom, mert {ifjuságot} (1.)>
 [Alá írva:] *legszebb erejét* (2.)
<Éltemnek a'>
<Éltemnek a' tünődés rontja el>
<Hogy nem bírhatlak, a' kit szeretek.>
<Nem lesz napom, nem egy pillantatom.>
- 129—130. K [Ez a két sor — utólagos pótlásként — a lap aljára van írva. Helyére a 128. sor végén és a 129. sor elején + jel figyelmeztet.]
129. K [A szereplő neve:] *H. L.*
mindegy Mária, ha menni kell
130. K tudod nem átkozandom-e [Jav. ebből:] *átkozom-e meg*
131. K [Ez a sor — s az utána következő négy áth. sor — a lap bal margójára van írva. A sorok felülről lefelé futnak. A betoldás helyére a 130. sor végén és a 131. sor elején ≠ jel figyelmeztet.]
131. K láttalak
Cz 1845: láttalak —
- 131—132. [Között áth.:]
K *<Melly ifjuságom' legszebb erejét>*
<{Hiú tünöd}. Azon..... tünődés' álmát töri meg.>
<Hogy nem bírhatlak, a' kit szeretek>
<'S már [Jav. olvashatatlan szóból] nem lesz nap, nem egy pillantatom>
132. K szeretlek, Húnyady.
- 132—133. [Között áth.:] K *<Ha nem szeretlek, kérdezd, élek-e?>*
134. K Mátkádat oh kinek
Cz 1845: Mátkádat? — oh kinek
135. K miként [Jav ebből:] *mint*
136. K sírját elfelejténé
- 138—149. Helye a K 8. lapjának r-ján.]
138. K [A szereplő neve:] *Húnyady*
mondasz Máriaám!
Húnyady

139. K Hihetted-e hogy mátkád leheték
 140. K hogy <szeressel> forrón
 141. K inkább <'s gyenge bár>
 <De<
 [A szereplő neve:] *Húnyady*
 142. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó]
 Meghallgatod miként MM 1845—1848 / IX: Meghall-
 gatod; miként [sh. — Cz 1845 alapján javítottuk]
 143. K [A sor előtt áth.:] <Beszélj>
 beszéded mint <tavas> (1.)
 [Alá írva:] <az enyhe szellő> (2.)
 [Fölé írva:] kikelet' (3.)
 [A korrektúrában jav.:] mint a' kikelet'
 143—144. [Között áth.:]
 K <Által repeszti e' lélek' jegét,>
 <'S hol eddig>
 <'S érzelmek árja tölti azt be most,>
 <Hol mint>
 <'S vidor patakként>
 144. K [A sor előtt áth.:] <Feloldja,>
 145. K fekütt s <mint> vidor
 146. K érzelem<nek árja> (1.)
 [Fölé írva:] hulláma (2.)
 146—147. [Között áth.:]
 K <'S mellyet veszély meg nem redithetett>
 <Örömtől reszket minden tetemem.>
 148. K [A szereplő neve rövid:] *Húny*
 értte
 150—165. [Helye a K 8. lapjának v-ján.]
 150. K [A szereplő neve:] *Húnyady L.*
 [A sor fölött áth.:] <Jó gyermekem!>
 én [Jav. olvashatatlan szóból]
 míg nem mondhatom [Jav. ebből:] mondhatod
 151. K Hogy <szép> szép [Jav. olvashatatlan szóból] leányból
 152. K még is Hunyady
 153—154. [Között áth.:] K <Hogy majd ha>
 154. K nő
 155—156. [Között áth.:]
 K <Azt mon>
 <Büszkén>
 155. K [Vty ezt a sort az előbbi két áth. sorkezdet után
 írta be, az első áth. sorkezdet mellé.]
 lennél [Alá írva ennek:] <volnál>
 156—157. [Között áth.:] K <Fűrészelted el egyik lábadat>
 157. K [A szereplő neve rövid:] *H. L.*
 egyik lábadat
 158. K [A sor előtt áth.:] <'S> És [Jav. ebből:] én
 bármí

159. K [A szereplő neve:] *Húnyady.*
Nem, jó Mária [Alája írva ennek:] <Lássad M>
160. K kell ha nője lesz
- 160—161. [Között áth.:]
K <A' harczok' emberének. Szeretsz-e majd>
<Ha {Vért ontva,} csonka és sebtől dísztelen>
161. K ép
162. K 's csonka, sebtől rút, ha jó. [Alája írva ennek:]
<'s tán sebtől dísztelen>
- 162—163. [Között áth.:] K <Tudnál-e engem>
164. K Míg
marad
165. K mondhatni. Ójon isten
- 166—183. [Helye a K 9. lapjának r-ján.]
166. K [A szereplő neve rövid:] *H. L.*
el Mária
Cz 1845: Mária,
167. K halottan
ne mondd <ne mondd> [Föléje írva:] ki e' szót.
168. K [A sor előtt áth.:] <És még is>
169. K [A szereplő neve rövid:] *H. L.*
látltalak [Jav. ebből:] *találtalak*
170. K még is
veled
172. K te és én gondolám
173. K hallani
174. K szavakat
175. K mit
176. K szívem ünnepe
177. K Levének: <szentül> tisztán
178. K között [A korrektúrában jav.] közt
179. K tábor ágyadon,
180. K [A sor előtt áth.:] <Melly>
181. K hála <értte> istenemnek,
182. K maradtál
183. K [A sor előtt áth.:] <Mint a sugár> És sérületlen
- 183—184. [Között áth.:]
K <Gyakorta <mentem gőzös börtönödbe> (1.)
[Alája írva:] <látam halvány arczodat> (2.)
<Mély tömlőczökhben és nem rettegém>
<Pogány>
- 184—205. [Helye a K 9. lapjának v-ján.]
- 185—186. K [Ez a két sor fordított sorrendben áll.]
186. K váltságú [Jav. ebből:] váltságot
ékszerim'
187. K ez[t] csak képzelém [Jav. ebből:] ez csak képzelém
<volt,>
188. K olly szabad [Jav. ebből:] ép 's szabad

- 188—189. [Között áth.:]
 K <'S oh jaj nekem! halottan láttalak,>
 <Hol ellens>
189. K Söt [Eléje írva ennek:] <De>
190. K is <és> már
191. K Míg <.....> végre
 [A „több” szó utólag a „volt könyüm” szavak közé
 beszúrva.]
193. K boldog valék
194. K tudva 's hogy
195. K Mert megbocsáss ezt hozzá gondolám
196. K És úgy-e Lászlóm — ez nem <volt kép> (1.)
 [Alája írva:] csak képzelet volt?
197. K [A szereplő neve rövid:] H. L.
 Nem istenemre! Bizzál, Mária
198. K [A sor előtt áth.:] <Mint>
 [A K-ban az „úgy” szó utólag van betoldva a „te
 vagy” szavak elé.]
199. K kimondanám [Jav. ebből:] kimondjam azt.
200. K Most [Jav. ebből:] most
 gyűlöli
201. K [A sor előtt áth.:] <Itt Lat>
 Bánfi, <...> és
202. K a' <...> gyűlölt <Hunyadyt> (1.)
 [Alája írva:] <faj' fiát,> (2.)
 [Föléje írva:] Hunyadyt
203. K <{szembe nézni} bátran szembe nézni veletek>
 <'S most> boldogabb, mint
 [Helye a K 10. lapjának r-ján.]
- 206—222. [Között áth.:]
- 205—206. K <'S ha rajtam állna, mind kiirtanám>
 <A' rosszakat>
206. K állana
207. K hazában
- 207—208. [Között áth.:] K <Kiirtanám>
209. K gondolatban édes
210. K távozandom 's most
211. K Oh illy hamar! nem
212. K [A szereplő neve rövid:] H. L.
213. K szállani.
214. K emberélet a' [Jav. ebből:] emberéleten
215. K [Az alábbi két áth. sor mellé, ill. alá írva.]
 Vértő <homo> homokszem
- 215—216. [Között áth.:]
 K <Pereg le, mint {...} vértő homokszemen>
 <{Pereg le, mint} és tán menny már.>
216. K [A szereplő neve alatt — a sor végleges szövege
 előtt — az alábbi áth. sorok:]

<Oh Istenem! De búcsút nem veszek még —>
<Veled megyek a' (1.) a' vég{ső} csarnok {on.} (1.)>
[Jav.:] <le> (2.) csarnokig (2.)

<H. L.>
<Jer életem 's imádd (1.) az {istent} éghoz érttem.>

[Jav.:] <imádj> (2.)

<III. Jelen. Bécs.>

<Czilley és Ágnes>

<Lakoma.>

218. K életedet [Jav. ebből:] életemet
nekem.

219. K [A szereplő neve rövid:] *Hu.*
vagy Máriám.

220. K [A szereplő neve rövid:] *Már.*
nem Búcsút
veszek

222. K [A szereplő neve rövid:] *Hun.*
életem 's
érttem

[A K-ban — a 10. lap v-ján — a 222. sor után az
alábbi, később bekeretezéssel érvénytelenített rész
következik. A végleges fogalmazás 290—298. sorát
viszont nyilvánvalóan ebből a kihagyott részből
vette át Vty.]

<Gara>

<A' boldog pár.> Menj és hozd vissza a' mit ad a sors

<Mindenható sors, tégy a' mit szeretsz>

<Kezedre bízom végkép e' fiút.>

<Emeld fel őt vagy sujtsd le, csak ne félj.>

<Tedd őt dicsővé, vagy tedd semmivé.>

Most <Most> Nándoron <áll> (1.) jó és bal szerencse

[Alája írva:] függ (2.)

<Ha most csatát vesz a vén vakmerő>

<Ki kell kezéből venni a' hatalmat.>

<Harczoljon ő, én itt benn állok őrt>

'S én mindenikkel megbarátkozom.

Ha most csatát vesz a' vén (1.) vakmerő,

[Átírva:] a' nagy (2.)

Ki kell kezéből venni a' hatalmat.

Harczoljon ő, én készen várom itt

Mint a' rideg part, melly <hajója törtet> (1.)

[Jav.:] mellyen a' hajós (1.)

<.....> [Tintafolttal olvashatatlanná tett szó]

Éhen vesz el, ha szét zúzott hajója

De megpihen, ha győzött a' habon.

Mindenható sors! tégy a' mit szeretsz!

<.....> [A sor szélén tintafolttal olvashatatlanná
tett szó]

I Alvidéki <.....> *pásztor*
I Gara. Bánfi. Turóczy. Később Ujlaky Giskra
 [A K 10. lapjának v-ján ezután néhány további, a végleges szövegből szintén hiányzó, de a K-ban át nem húzott — csak később ceruzával szögletes zárójelbe tett — sor következik:]

Gara.

Mindenható sors! tégy a' mit szeretsz :
Kezredre bízom végkép e' fiút
Emeld fel őt vagy sujtsd le csak ne félj
Tedd őt dicsővé vagy tedd semmivé
'S én úgy veendem át a' mint adod.

(el)

- 223—240.** [Helye a K 11. lapjának r-ján. A színi utasítás még a 10. lap v-jának két utolsó sorában található.]
 [A színi utasításban:] Gyura [A korrektúrában jav.:] Gyuri
 [A színi utasítás és a 223. sor között áth. az alábbi — nyilván a további jelenetek tervbe vett sorrendjére utaló — szavak:]
 <I Alvidéki pászt II Gara Giskra Ujlaky III>
 <Alvidéki pásztor. IV. Hírnök.>
- 223. K** [A szereplő neve:] Iván *gazda*. [A „*gazda*” szó utólag beszúrva.]
- 225. K** [A sor előtt áth.:] <Jaj apánk!> [A ! ?-ből javítva.]
 Édes apám! édes apám!
- 226. K** baj ki szógám?
- 229. K** Anyjok. Szedj
- 230. K** mindent 's rakj a' (1.)
 [Jav.:] rakjátok a' (2.)
- 231. K** Ej ej *apjuk!* Kend
- 234. K** át viszi
- 235. K** Tedd a' mit
- 236. K** No no hiszen
- 237. K** úgy <.....> megszerettem
- 238. K** tanyát <, *hogy nem örömet válnám meg tőle.*>
- 239. K** oda vagyunk [Jav. ebből:] vagyok
 Cz 1845: irgalom! oda
- 240. K** Mi [!] jajveszékelsz anyó?
- 241—260.** [Helye a K 11. lapjának v-ján.]
- 241. K** jó nap *gazda!* <*Szép szóért*>
- 242. K** kelmeteket nemes uraim. [Jav. ebből:] *urak*
- 244. K** [a szereplő neve röv.:] *Mad.*
 szóért jó
- 244—245. K** bort vagy
- 245. K** Vízet. Nagyon
- 246. K** Uram vizet
- 247. K** [a szereplő neve röv.:] *Madar.*

- Vizet <ingyen> (1.), bort <pénzért> (1.), csakhogy
 [Föléje írva:] Vizet pénzért (2), bort ingyen(2.)
249. K [A sor előtt áth.:] <Anyjuk. Bort is>
 Mindent ingyen, uram. Hála isten van miből. Anyjuk.
- 250—251. [Között áth.:] K <Iván>
251. K [A szereplő neve röv.:] Mad.
 egy *pej csikót* láttam a gyepen nem
252. K rá.
253. K [A sor előtt áth.:] <Miért ne?> Nem.
254. K [A szereplő neve röv.:] Mad. [Átírva ebből:] <Iván>
 Miért? [Jav. ebből:] <Hát miért?>
 ló van még mellette? [Föléje írva ennek:] lovat
 <tartasz még> mellette?
255. K azért uram
 alkuszom. <Hát> Adj<on> értte
 Cz 1845: érette, a' mit
256. K akarsz, aztán vidd el. <Magam nem mehetek ütközetbe,
 legalább vágj>
 [A „Csak hogy aztán...” kezd. mondat hiányzik.]
258. K [A szereplő neve röv.:] Mad.
259. K azt a *pejkót*.
260. K vagyok apám.
- 261—275. [Helye a K 12. lapjának 1-ján.]
- 260—261. [Között áth.:]
 K <Madar.>
 <Hány fia van kendnek gazda?>
 <Iván.>
 <Három; de még mind igen fiatalok. Ez a' legkisebbik
 16 {éves} esztendő.>
 <Madar.>
 <Hát Hunyady? {82 éves} nyolczvan kettő.>
261. K [A szereplő neve röv.:] Mad.
 be [Jav. ebből: *de*] derék
 van <kelmednek.> <Hajh öcsém> (1.)
 [Alája írva:] van, gazd' uram. (2.)
263. K még uram, csak 16 esztendő.
264. K [A szereplő neve röv.:] Madar.
 Ej hát Hunyady 84 esztendő 's
266. K belé. Hejh öcsém,
266. K földhöz *verni* egy szoknyás törököt.
268. K [A sor előtt áth. olvashatatlan betűk.]
 nőjön hadd
270. K uram én
 Cz 1845: van!
271. K [A szereplő neve röv.:] Madar.
 rá <egy> mentét 's
273. K bor vitéz úrfi.
- 273—274. [Között áth.:]

- K ⟨Madar.⟩
- ⟨Köszönöm jó asszony.⟩
274. K uraim, adjon.
- 276—285. [Helye a K 12. lapjának v-ján.]
276. K [A szereplő neve röv.:] Madar.
- Isten áldjon ⟨benneteket⟩ (1.)
- [Föléje írva:] ⟨atyámfiai⟩ (2.)
- [Alája írva:] jó földieim (3.) ⟨Ha vissza jövünk szerencsésen, én tartok itt áldomást.⟩ Igyatok barátim
- 276—277. K aztán menjünk [Eléje írva ennek:] ⟨megyünk⟩
277. K Ha szerencsésen visszajöttünk én adok
- 278—279. K italt anyókám; Isten áldja kelmedet ⟨gazda. Itt a' ló ára.⟩ (1.)
- italt anyókám: itt a' ló ára, gazda, Isten áldja kelmedet (2.)
- [Az „Itt a' ló ára, gazda” szavak utólag beszúrva.]
280. K menj.
281. K hírével
282. K van Isten
283. fiaim, ⟨imádkozz⟩ menjünk
284. K imádkozzunk, ⟨.....⟩ Isten! könyörülj
- 286—303. [E sorok a K-ból hiányoznak. Helyükön — a K 12. lapjának v-ján, ill. a 13. lap r-ján — a színhely megjelölése után az alábbi, részben áth., részben át nem húzott sorok állnak. Vty ezt a fogalmazást nyilván csak ideiglenesnek tekintette. A 12. lap v-jának margójára, az alább következő sorok mellé ui. ceruzával e szavakat írta: „Hely hagyatik egy levél.”]
- Barátim jőnek, inkább társaim,*
Közöttük a' veszélyes Ujlaky,
Kinek ⟨szívében⟩ szemében dől van és kajánság
Szívében a' királyság' álmai.
 ⟨Vigyáznom kell, mert végre is családom⟩
 ⟨De a' királyság őt nem illeti.⟩
 ⟨Az engem illet és családomat⟩
 ⟨Ha koczka fordul, az családomat⟩
 ⟨És engem illet, Csak vi⟩
 ⟨Vigyáznom kell, 's újabb hatalmakat⟩
 ⟨Úgy adni rá, hogy⟩
- K 13 r ⟨.....⟩ ⟨Vigyáznom kell 's ha új hatalmakat⟩
 ⟨Teléznek rá, megkötnöm szárnyait.⟩
 ⟨Azt örzenem kell; mert ha koczka fordul,⟩
 ⟨Az engem illet és családomat.⟩
 ⟨Jőnek.⟩
- De tőle nincs mit félni: ő mogorva*
'S nem kedves ember. — Ah barátaim
Hozott az isten. Hát mi hír a' harcáról?
 ⟨Ujlaky.⟩

- 304—315. [Helye a K 13. lapjának r-ján.]
304. K nádor
Cz 1845: üdvöz nádor!
<Egy emberem jött> Egy hú emberem jött
- 304—305. [Között áth.:] K <Az>
305. K alvidékről 's
306. K Az az nekünk
Cz 1845: Az az: nekünk
307. K csaknem; de
dühöngött
308. K Kétségb'esetten <küz> vívott
- 308—309. (Között áth.:] K <De a' vezér csüggedten nyugtató>
309. K erőködés:
310. K esni
311. K Végteére <hát> (1.) át látja Hunyady,
[Jav.:] majd (2.)
- 312—313. [Között áth.:] K <Mit vagy teendő?>
313. K Ha ismét
- 316—335. [Helye a K 13. lapjának v-ján.]
316. K [Utólag beszúrva a lap tetejére, a 317. sor fölé.]
317. K leányát [Jav. olvashatatlan szóból]
319. K teendi a' mit akarok.
Cz 1845: teendi, a' mit akarok.
- 319—320. [Között áth.:]
K <Hasznát v>
<Ha apját félve tesszük, a' fiúnak>
<Hasznát vehetjük, mint célunk kívánja.>
320. K tevék.
- 320—321. [Között áth.:] K <Meggátolom, hogy...>
321. K engedem hogy
- 322—323. [Között áth.:]
K <Ujlaky>
<Ha a' török>
323. K bukik
325. K kívül; de
326. K kap 's országunkra üt.
327. K rám 's (1.) én <kikergetem> (1.)
[Jav. és alája írva:] rám és (2.) én lekergetem (2.)
328. K tengerig, mint
329. K Reményhetem,
[A „h” betű átírva olvashatatlan betűkből. A korrektúrában jav.:] Remélhetem,
330. K Ha <a' hatalmat mink veendjük át,> (1.)
[Föléje írva:] mink veendjük a' kormányt kezünkbe (2.)
332. K töröknek
- 333—334. [Között áth.:] <Én a' pogánytól nem tartok>
334. K hoznunk.
- 336—354. [Helye a K 14. lapjának r-ján]

336. K ott <úgy intézzük el> (1.)
[Alája írva:] <minik intézkedünk.> (2.)
[Alája írva:] majd intézkedünk. (3.)
337. K [A „Te jó reményben vagy” szavakat eredetileg Ujlaky mondta volna, később azonban Vty áthúzta a nevet és a „Giskra” szót írta fölébe.]
340. K Legrosszabb eset
341. K agg [Jav. olvashatatlan szóból] 's fenn marad,
- 341—342. [Között áth.:] K <Akkor halálát kell várnu>
343. K életében
345. K megmarad
347. K Kell <tartanunk.> (1.)
[Föléje írva:] szerzenünk (2.)
348. K Czilleyt
- 348—349. [Között áth.:] K <Országgyűlést kell rögtön tartanunk>
<'S megosztanunk a' hatalmat magunk>
349. K előbb
351. K, Cz 1845: Te nádor itt az ország szíve vagy
352. K lenni a' hadak
353. K felett mint ország kapitánya
- 353—354. [Között áth.:] K <Kívánok fő hatalmat>
354. K Rendelkezendem [A korrektúrában jav.:] Rendel-
kezendő
<Giskra.>
<'S én a' felföldet kívánom>
<Giskra.>
<'S én a' felföldet.>
[A következő sorok már a 14. lapjának v-ján talál-
hatók:]
<Megtartom és ha>
<Tartom magamnak.>
<Gara.> Giskra.
Én csak azt kívánom
- 355—364. [Helye a K 14. lapjának v-ján.]
356. K [A sor előtt áth.:] <Ma> Különben <azt> (1.)
[Föléje írva olvashatatlan áth. szó] (2.)
majd (3.) magam teendem azt.
- 356—357. [Között áth.:] K <Gara.>
<Munkás leszek, hogy pártunk nagy legyen.>
<Do>
- 358—359. [Között áth.:] K <De el nem kell feledni, hogy mi hárman>
<Ujlaky>
<Isten veled nádor. 'S ha híreket>
<Hallasz, {tudósíts} közöld velünk minél előbb.>
<Gara>

359. K [A sor előtt áth.:] <'S> Ha [Jav. ebből:] ha
 361. K Üdvözetem' 's
 361—362. [Között áth.:]
 K <Ujlaky.>
 <Giskra.>
 <Tehát isten veled>
 362. K megnyerni. <.....> (1.)
 [Alája írva:] A' király (2.)
 363. K A' fő, [Jav. olvashatatlan szóból] de <ő az ész...>
 (1.) akarat.
 [Föléje írva:] benne ő az (2.)
 364. [Után és a színi utasítás előtt az alábbi áth. sorok:]
 K <Giskra.>
 <'S ha jó híred jó, kérünk>
 <Gara.>
 <Mi volt ez?>
 <Giskra.>
 <Isten veled.>
 <Gara.>
 <Szerencse veletek.>
 [A színi utasítás és a 365. sor között a K-ban a 14. lap v-ján s a 15. lap r-ján és v-ján — az alábbi áth. sorok következnek:]
 <Gara.>
 <Milly szemtelen nép>
 <Én nem csalódtam, ő már követel>
 <Gara.>
 <Társat kerestem és urat lelék>
 K 15 r <Társak helyett urakra bukkanék>
 <Gara.>
 <A' dölfős vajda {mit nem} (1.) követel.>
 [Alá írva:] <már is> (2.)
 <Illy könnyedén> <Társat kerestem és urat lelék.>
 <Illy hangon nem beszélne Hunyady.>
 <De most már tünnöm kell>
 <De ezt sokáig>
 <De most még tűrök egy kissé. Be kell>
 <Időmet várnom> <.....> <Még utamba áll>
 <Nagyságom' bökkenője.> <Addig a' szerencsés>
 <Legyen barátom és a' hatalom'>
 <Sádjára> <Még két ember áll>
 <Elöttem a' hazában. 'S ha ezek>
 <Akármí> <Kidőltek, akkor rajtam van a' sor.>
 <De nem csalódtam, így ismertem őt.>
 <Illy hangon nem beszélne Hunyady.>
 <'S én elhagyám őt. Szinte banni kezdem>
 <Mert e' {szövetség} (1.) sokkal terhesebb.>
 [Föléje írva:] <barátság> (2.)

- <'S> <Társak helyett urakra bukkának.>
 <De jó urak ti rosszul számoltok.>
 <Lépcsőnek én igen magas vagyok.>
 <De a' szövetség csaknem kötve van>
 <Azonban a' szövetség kötve van>
 <Velök kel czimbordánom,>
 <Ha színre is, velök kell tartanom.>
 <De még idő jön mellyben>
 <De színre csak; mert még jövend idő,>
 <Az én időm, midőn parancsoló>
 <Szavamra> <Sorsomnak hódoland a' nagy.....>
 <Midőn kihágok e' nyugós viszonyból>
 <Lerázom őket, mint az út' porát,>
 <'S bilincstelen lábakkal szabadon>
 [Helye a K 15. lapjának v-ján.]
15 v
365—379. K Használni mint
366. K <Hóh! De> (1.) jó urak ti
 [Eléje írva:] De (2.)
369—370. [Között áth.:] K <Keresztül estek rajtam>
370. K Át lépni nem fog <egy se,> (1.) esküszöm.
 [Föléje írva:] senki (2.)
370—371. [Között áth.:]
 K <'S ha menni kell előbbre, én megyek.>
 <De túrni várni kell>
371. K van
 Cz 1845: van;
371—372. [Között áth.:]
 K <...> <Az által, hogy barátim lettenek>
 <Pórázon tartom őket 's én magam>
 <Szabad kezekkel>
372. K kihágok (Jav. ebből:] kilépek
374. K [A sor előtt áth.:] <Melly>
376. K Össze foglalom
377. K erőt 's
378. K Kidőlttenek vagy meghódoltanak
379—380. [Között áth.:] K <'S a' hódólsnak távok termeket>
380—406. [Helye a K 16. lapjának r-ján.]
380. K gyűlölködő
382—383. [Között a K-ban a „Mária jő” szövegű színi utasítás
 hiányzik.]
383. K lelkemet [A korrektúrában jav.:] lelkemet:
385. K atyám! ne gúnyolj
385—386. [Között áth.:] K <Lednyodat>
386—390. [A K-ba ez az 5 sor utólag van beszúrva. A 386—388.
 sor a 385. és 390. sorok közé van — apró betűkkel —
 beírva, a 389. sor a K 15. lapja v-jának jobb szélén
 fut alulról felfelé, a 390. sor pedig — az előzőhöz
 kapcsolódva — a 16. lap r-jának bal szélén, a margón]

- szintén lentről felfelé futó betűkkel — található. A 388. sor végén és a 399. sor elején * jel utal a folytatás helyére. A rész első fogalmazását, melyben a 385. sorra — egy áthúzott sorkezdet után — nyomban a 390. sor következett, Vty nyilván kezdettől fogva ideiglenesnek tekintette. A 385. sor „*Jer kis királyném!*” szavai mellé ui. a lap jobb szélére ceruzával odairta: „*egy lap hely hagyatik.*” Eszerint eredetileg a szóban forgó rész terjedelmesebb kidolgozása állhatott szándékában, később azonban mégis megelégedett a 386—390. soroknak a szövegbe való beillesztésével.]
- 386. K** Ha *<látnád lelkem>* (1.) szenvedéseit [Fölötte áth. olvashatatlan szó.]
[Föléje írva:] tudnád lányod' (2.)
Cz 1845: szenvedéseit.
- 387. K** Kietlen *<borzasztó>* álmok
- 390. K** tér
Cz 1845: tér! —
- 391. K** gyermek, jer
392—393. [Között áth.:]
K *<Igen, atyám! 'S a' hősokeket, kik érte küzdenek>*
<Oh mily örömmel. Isten tartsa meg>
<A' hősokeket kik érte küzdenek.>
- 393—396.** [A K-ban ezek a sorok — melyekkel Vty az előbbi áth. sorokat pótolta — a 16. lap r-jának bal szélén, a margón — a 390. sor alatt — futnak alulról felfelé. A 392. sor végén speciális jel utal a folytatás helyére, a betoldás előtt azonban Vty nem ismétli meg ezt a jelet.]
- 393. K** Igen! csak isten a' ki megvigasztal
- 394. K** várhatni azt
- 395. K** Lászlóm *<lengjenek>* (1.) be
[Föléje írva:] *<vé>*djenek (2.)
[Átírva:] földjenek (3.)
- 397. K** Mondom anyjuk ne sirj: isten
- 398. K** bizonyos hogy
MM 1845—1848/IX: sirj [A K és Cz 1845 alapján javítottuk.]
- 399. K** szereted, hanem
- 400. K** 's *<folytassuk>* (1.) az utat, míg
[Föléje írva:] kezdjük meg (2.)
- 402. K** kedves fiam
- 403. K** Apám apám! Megint letettem a' földre a' fületem:
- 404. K** bömböl [Jav. ebből:] bög
- 405. K** Jertek fiamm kérjétek
- 406—424.** [Helye a K 16. lapjának v-ján.]
- 406—407.** [Között a K-ban áth.:] *<Kata.>*

407. K [A sor előtt áth.:] <Édes> Anyám! [Jav. ebből: anyám!] <hát ne sírjon kend már; {majd} mert majd én is sírok. Aztán tudja kend mit én> majd én elmegyek
- 407—408. K bácsiért; 's elhozom (1.) magammal 's aztán <s> elhozom (2.)
409. K Én is én is.
411. K sírok
412. K Így ni, ez
415. K *nem potyog-e le <róla>* valami
417. K sátorfát 's
418. K kend apjuk
419. K vissza megyek; mert kiáltást hallottam. *De te már sem látsz sem hallasz a nagy sírás miatt.*
421. K [A színi utasítás hiányzik.]
fiam. [A következő mondat utólag van beszúrva:]
Ej ej! ez *bizony megjött* testestül, lelkestül.
422. K fogadat.
424. K apám hogy
- 425—447. [Helye a K 17. lapjának r-ján.]
426. K [A sor előtt áth.:] <Ejnye te rosz gyerek.>
szülédet?
[A K-ban Vty egy összehúzó jellel a „Hát így kell...” és az „Édes rosz...” kezd. mondatok sorrendjének felcserélésére ad utasítást. A végleges szövegben ez a változás mégsem valósult meg.]
428. K [A sor előtt áth.:] <Ne> ne (1.) nyúljon kee [?]
[Jav.:] Ne (2.)
430. K istenem talán sebet kaptál
431. K törököt
433. K fiam te nagyon véres vagy.
434. K Ej hagyja kend <édes> anyám
Aztán <fele sem az {én vérem} enyém,> fele
436. K bácsi.
437. K szekereket
439. K tudom hogy
441. K bajod fiam?
442. K nekem anyám mint
443. Cz 1845: oldalomat
444. K lukat [Vty az 1845-i kiadás saját példányában a „lyukat” szó ly betűjét aláhúzta és a lap szélére l-et tett.]
446. K fejedet.
447. K No anyjuk hát nem hallod hogy éhes. Menj hozd
- 448—468. [Helye a K 17. lapjának v-ján.]
450. K magam szeretnék
451. K ne egy
452. K te, hozz
455. K viaskodtatok. Hát.

457. K az apám,
Hó láttam
459. MM 1845—1848/IX aprítottuk [A K és Cz 1845 alapján javítottuk.]
461. MM 1845—1848/IX. aprítottátok [A K és Cz 1845 alapján javítottuk.]
fiam [A sor alá utólag beszúrva.] <Úgy kell nekik.> De
462. K Tudom az
463. K még.
464. K hogy aprított apám, *de hogy aprított, hiszen*
465. K török, aztán
466. K urfi meg tudja ked
467. K urunk a' Madarász meg
Cz 1845 ifiu
468. K tisztították
apám! azok
- 469—484. [Helye a K 18. lapjának r-ján.]
469. K *kurucz* fiak.
darabig <Madarász> László urfi
470. K valamihez [Áth. olvashatatlan szó fölé írva.]
levágott a' mi csak közelébe jutott. Aztán apám,
471. K észre hogy
473. K beszélj
474. K [A sor előtt tintafolttal olvashatatlanná tett szó-
kezdet.]
- 474—475. K bizony. [A következő két mondat utólag a sor fölé
írva:] Megijedtem tőle. Azt gondoltam a' haragos
isten előtt állok.
476. K mondta. Eredj ficzkó, üsd <le> agyon
479. K [A sor előtt áth.:] <Hát>
K, Cz 1845 olyan nagy úrnak
fogadni: hát agyon ütöttem <de nem ezt>
481. K vagy Gyuri fiam.
482. K zsákban.
483. K apám törököt, de
Cz 1845 apám törököt; de
- 484—494. [E sorok helyén a K-ban a következő szöveg áll:]
apám. *Hát engem csak hamar <elszorítottak>* [Föléje
írva ennek:] *elsodortak . . . a' jó helyről.*
Mert tudja kend apám néha szorúl is a' kapcza. Egyszer
fejbe ütöttek, aztán <egy kicsit> csak elszédültem.
De Madarász urfi egyszerre ott termett,
de nem lovon ám hanem gyalog
Iván.
Gyuri.
- Gyalog?
Úgy bizony mert szegény pejkót <meg> agyon szúrták
alatta, még az előtt egy másik szép lovat. Hát ez aztán
csak <hátra> oda jött és hátra vezetett a' hol nem igen

520. **K** istenért fiam.
 521. **K** égnek apám.
 522. **K** magadat fiam, hiszen
 524. **K** [Az „El” szövegű színi utasítás hiányzik.]
 [A K 19. lapjának v-ja üresen maradt. A 20. lapon egy áth. szövegrész — a 849—868. sorok első fogalmazása — található. Vty ezek szerint eredetileg a drámának erre a helyére szánta Czillei és a titoknok párbeszédét. Az áth. sorok szövege a következő:]
 <Czilley.>
 <Szerencsés ember volt az a' Hunyad.>
 <Leánya nincs!>
 <Titoknok.>
 <{Miért} (1.) uram?>
 [Jav.:] <Hogyan> (2.)
 [A következő sorok már Czillei szavai, noha a szereplő megjelölése elmaradt.]
 <Leánya volna : elcsábítanám>
 <Ha nem lehetne, {...} elrabolnám>
 <És meggyalázva adnám vissza őt.>
 <De fiai vannak. Kettő és nem egy>
 <Fejökkel játszhatom csak, nem szívökkel.>
 <Oláh fejekkel! {És ha lábaimhoz}>
 <{Gördülnek is, boszú volt, nem gyönyör}>
 <{Mit rajtok elkövettem}>
 és ez mit sem ér
 <{Habár} Gördüljön bár e' két fej lábaimhoz.>
 <Hideg boszú lesz {az} (1.) de nem gyönyör.>
 [Jav.:] <csak> (2.)
 <Nekem gyönyör kell {és boszú együtt.}>
 [Alája írva:] <boszúban is.>
 [Ez a sor — a javítással együtt — a két szomszédos sor közé van utólag beszúrva.]
 <Titoknok.>
 <{S a'} (1.) gyermek, mely ez ágyból származand,>
 [Jav.:] <A'> (2.)
 <Jó lenne és ravasz 's ha vissza küldenéd,>
 <Csak a' magyarnak bővitné hatalmát.>
 <Czilley.>
 <Vigasztasztaló [!] szót monddál és azért>
 <Haljon meg {ez} (1.) két vad poronty.>
 [Jav.:] <e'> (2.)
 <'S te vedd ez erszényt.>
 <(El.)>
 525—548. [Helye a K 20. lapjának v-ján.]
 527. **K** <me> Foganatos
 528. **K** rólád
 529. **K** ugyan de

532. K jutalomért? [Jav. ebből:] jutalmadért?
 536—537. [Között áth.:] K <Te remeke vagy a' dicső teremőnek, mellynek>
 541. K fűrtökkel!
 542. K lángjai
 543. K éveiddel.
 546. K [A sor előtt áth.:] <Barátja>
 barátja vagy, hogy mindenek felett szereted őt.
 547. K mondj; <meg>, mutass.
 548. K tieid
 549—570. [Helye a K 21. lapjának r-ján.]
 549—550. K pihegése <felér egy trónussal.> (1.) Van-e
 [Föléje írva:] többet száz királyi széknél (2.)
 550. K kézszorítása [Jav. ebből:] kéz' szorítása
 553. K [Az „Agnest vissza húzza kezét” szövegű színi utasítás a K-ban hiányzik.]
 553. K nem ez
 Hunyadiakat, [Jav. ebből: Hunyady fajt,] <ha>
 555. K Czilley.
 556. K Meggondolom.
 557. K [A „kitörve” szövegű színi utasítás a K-ban hiányzik.]
 Tán
 558. K ha
 559. K gázságidért, <megmonda> az
 560. K szeretőmhöz, <hogy> varrassa
 561. K nép elébe, midőn
 562. K diadalmán [Jav. ebből:] diadalán
 563. K Iszonyatos <.....> leány!
 564. K e' [Jav. ebből: a'] hölgyben
 565. K Elmondtam a' mi<e> kísértő lehet<ne>
 566. [A K-ban az 565. után eredetileg az 567. sor következett. Közéjük Vty először az alábbi — később áth. — sort szúrta be:]
 <De ő erősen ingathatalan>
 [E mellé az áth. sor mellé írta be azután Vty az 566. sor végleges szövegét.]
 568. K férfi karja nem ölelt
 569. K át adok.
 570. K [A sort megelőző színi utasítás a K-ban a következőképpen hangzik: „A' király karon fogja Agnest.”]
 [Utána a sor előtt még egyszer ki van téve a szereplő neve.]
 bátya, hú gondoskodásodat.
 [A sor után álló színi utasítás szövege a K-ban csak ennyi: „el.”]
 570—571. [Között:] K Czilley.
 <Tehát szeretnem kellett volna Hunyadyt>
 571—576. [Helye a K 21. lapjának v-ján.]

571—573. K Tehát: megnyerhetém *hegyelmét*, ha <a' *Hunyadyakat*> megígérem, hogy a Hunyadiakat szeretni fogom. <Fe> Feláldozni gyűlölségemet, azon táplálékot

575—576. K volnék: *gyűlölségen szeretmet venni*. [E szavak utólag a sor alá írva.] de most egyéb gondom van: [A „*csenget*” szövegi színi utasítás a K-ből hiányzik.]

[A továbbiakban, az előbbi szavakhoz folytatólagosan kapcsolódva, a 21. lap v-ján és a 24. lap r-ján egy hosszabb áth. szövegrész — Czillei monológjának folyamatos szövegsorokban leírt, de valójában jambikus metrumú verssorokra tagolódo első fogalmazása — található. Vty a 21. lap v-jának bal szélén a margóra ceruzával odaírta: „*hely hagyatik egy lap*”. A Czillei-monológ első formájának felvázolása után Vty feltehetőleg a dráma következő, a 651. sorral kezdődő színének megírásával folytatta munkáját — a 24. lap r-ján ui. Czillei monológja után nyomban e rész első fogalmazása következik — s csak később iktatta be azt a két hosszabb, az 577—650. sorokat tartalmazó pótlást, amelyek a K 22—23. [Vty számozása szerint 20—21.] lapjainak rv-ján találhatók. A K e részeinek keletkezési sorrendjére vonatkozó feltevésünket az a tény is igazolni látszik, hogy a K 21. és 24. lapjai egymással — valamint a 20. és 25—31. lapokkal — megegyező fajtájú, a 22. és 23. lapok viszont ettől — és egymástól is — eltérő típusú papírra íródtak. Az alábbiakban először a 21. lap v-ján és a 24. lap r-ján található áth. szövegrészt közöljük.]

<a' királyt gyönyörbe fojtom, kézbe allatom 's helyette én leszek király: Le a' { } süveggel büszke magyarok, Le a' fejekkel, a' kik nem teszik.>

[A sor előtt áth.:] <Majd megmutatunk> <Jaj annak a' ki ellenkezni mer,>

<Ki szót fogad, királyi dolga lesz. (el.)>

<Hejh cseléd! (Cseléd jő) Készítetek holnapra {lakomat, királyit} fényes királyi lakomat. A' meghívottak {szám} feljegyezve vannak. Járjátok el még ma házaikat. (Cselédék el.) Gyönyörbe, kézbe fojtom e' fiút; Elaltatom minden szebb vágyait, 'S helyette én uralkodom. én Czillei! Le a' süveggel büszke magyarok, {Le a fejekkel,} Ha nem tetszik le a' fejekkel is. {Uralkodásunk más nemű leszen: Jaj annak a' ki ellenkezni mer,} Ki szót fogad, királyi dolga lesz, És meghal a' ki ellenünkre tesz. Ha kévditek: miért e lakoma? {Tronusra} {mert tróna [!]} lépend holnap Czillei: Királyi {báb} hisdedének bábót szerzett, Király helyett király. Halálát várom gyűlölt emberemnek,} A' vén oroszlán Nándorban {himült}

[Föléje írva:] 'S a' vén de éhes tigris lesz
 [Jav. ebből: lett] az úr. Ki éhezi és szomjuhozza még az életet. 'S ez éhes szomjas tigris én vagyok: Körmeimben tartok népet és királyt 'S kicsikarom a' bennök [Jav. ebből: mi] élhető van: gyönyört 's uralkodási kéjt.)

<De ezt a' lányt még meg kell ejtenem.>

<Vagy másnak vagy magamnak. Kell>

<bírnom életből egy veszélyes titkot, mellynél fogva lekötve tarthatom, lekötve úgy hogy meg ne mozdulhasson. Királyi álmok most már {el...ettek} [Föléje írva:] eltűnhettek: a' sors kegyelte Czillej {alunni megy} [Föléje írva:] lakozni megy.>

[A K-ban e szavak után ¶ jel utal a folytatás helyére. Ezt a jelet a K 22. lapjának végén és a 23. lap élén, a 615. sor előtt találjuk meg. Eszerint Vty a 615—650. sorokat — melyek a 23. lap rv-ján olvashatók — nyilván előbb írta meg, mint az 577—614. soroknak a 22. lap rv-ján olvasható végleges kidolgozását. A 615—650. sorokat eredetileg talán a Czillei-monológ fentebb közölt első — s a munka kezdeti stádiumában esetleg még véglegesnek érzett — szövegezése utánra akarta beilleszteni. E feltevés szerint Vty csak munkájának egy későbbi szakaszán határozta el, hogy a Czillei-monológ eredeti fogalmazását másikkal cseréli fel: ekkor áthúzta a 21. lap v-jára és a 24. lap r-jára írt szövegrészeket, a 21. lap v-jának margójára odajegyezte: „hely hagyatik egy lap”, s utóbb megírta a 22. lap rv-ján olvasható, az 576. és 615. sorok közé szánt szöveget. A 22. lap r-jának élén, az 577. sor végleges szövege előtt az alábbi áth. sorok olvashatók. Vty, mikor a Czillei-monológ új változatának írásához hozzáfogott, eredetileg bizonyára ezeket szánta az 576. sor közvetlen folytatásául.]

<(levelet olvas) Ezen levél rosz 's jó hirrel tele.>

<A' {vén} (1.) agg ismét győz tehát>

[Átírva:] <vakmerő> (2.)

<Egy lába sírban, másik harcmezőn>

<{..... képes még egy}>

<{És győz, örökké győz. Ördög talán}>

<{Hát örökké él}>

<'S Nándor kiviva, a' török leverve.>

<Hát már ez a' vén ember a' világ>

<Fogytaig él-e? Ördög és halál!>

<{De azt is írják, hogy gyengélkedik.}>

<{Mit árt ha azt mondom,}>

<Pedig míg ő él, addig a királylyal>

<Nem boldogulok; mert több mint fiúi>

<Ragaszkodással szit hozzá; de várjunk>

- <Mit a' török nem képes, megteszi>
 <A' nyolczvan év. No 's rendben vagytok-e?>
 <Szolga.>
 <És úgy van minden, a' mint rendelém?>
- 577—585.** [Helye a K 22. lapjának r-ján.]
577. [Előtt a K-ban a „Szolga jó” szövegű színi utasítás hiányzik.]
 minden kész
- 578. K** Igen kegyelmes ur. Készen
580. K Elég! (Szolga) [! elírás folytán az „el” szó kimaradt] ezt
581. K kérdezek. <Tehát> (1.)
 [Alája írva áth. olvashatatlan szó.] (2.)
 [Följe írva:] Tehát (3.)
- 581—582.** [Között áth.:]
K <Mi is megüljük a' nagy győzödelmet,>
 <És asztalunknak fénye 's kéjei>
 <Még Herkulest is megpuhítanák.>
 <És így kell tennem: ez célhoz vezet.>
- 582—584.** [A K-ban e sorok — melyeket Vty nyilván a fenti áth. sorok helyébe írt — a lap bal szélén alul a margóra vannak írva, mégpedig — a tér szűke miatt — nem a jambikus metrumnak megfelelő sorbeosztással, hanem rövid, folyamatos szövegsorokra tördelve. Az 581. sor végén és az 582. sor előtt kék ceruzával írt + jel utal a betoldás helyére.]
- 582.** az a' mi
583. elpuhítja. <És eszköz> <Eszközül> <Ez ártatlan szert>
 Így
- 585. K** Gyönyörbe <{kéjbe} fojtom e' fiú{t} királyt> (1.)
 [Alája írva:] kéjbe fojtom e' fiút. (2.)
- 586—614.** [Helye a K 22. lapjának v-ján.]
586. K [Utólag beírva a lap tetejére, az 588. sor fölé.]
587. [A K-ból hiányzik.]
- Cz** 1845 éveit. [Az 1845-i kiadás saját példányában Vty ezt a sort [] jelek közé tette.]
- 588. K** én <uralkodom,> (1.) én
 [Följe írva:] leszek király (2.)
 [Között:] K 'S akkor [Nincs áth.]
- 588—589.**
589. K süveggel büszke
590. K is.
591. K fogad királyi dolga lesz
593. [Helyén a K-ban az alábbi — részben áth., részben át nem húzott — sorok találhatóak:]
 <'S most kérditek, miért e' lakoma?>
 <Hát győzödelmet ünneplünk. Igen>
 [A következő két sort a fenti két áth. sor közé, ill. a második alá utólag szúrta be Vty:]

- <De kérditek tán> (1.) mért e' rendkívüli
 [Eléje írva:] Azt kérditek (2.)
 Pazar vendégség 's épen ez napon?
 <Mert e' levél azt írja, Hunyady>
 <Gyengélkedéki Mit árt, ha azt hiszem>
 <A' mit szeretnék, hogy meghalt? Igen>
 Sp. S tán van, ki kérdi: — miért e' lakoma?
 594—598. [A K-ban ezek a sorok a 22. lap v-jának bal szélén a margóra vannak — alulról felfelé futó betűkkel — utólag betoldva. A betoldás két hasábosan helyezkedik el, az első — a margó felső részén 5, s a második — az alsó részen — 4 sort foglal magába. A „Pazar vendégség...” kezd., fentebb közölt sor végén és az 594. sor elején + jel utal a betoldás helyére.]
594. K talán mert
 Sp. Azt vélték: mert
595. K hisz [Jav. olvashatatlan szóból] <Higyétek> ő
596. K De<m> most beteg 's
597. K ne higgyem a' mit
- 597—598. [Között áth.:] K <Hogy meghalt és {torát ülljük} halotti iort ülünk?>
598. K meghalt és
- 598—599. [Között áth.:] K <A {z}' nép azt mondja>
599. K a' mit [!] ízt ád itálnak:
- 599—600. [Között áth.:] K <Nagy győzelem; de a haldl a' tárgy[?]>
601. K [Utólag beírva az alábbi áth. sor fölé:]
 <S a vén, de éhes tigris lesz az úr,>
602. K [A sor előtt áth.:] <Ki éhezi>
 életet
603. K éhes szomjas
604. K királyt
605. K van
606. K uralkodási kéj. [A K-ban e szavak után egy — később ceruzával érvénytelenített — + jel áll.]
 De e' leányt
607. K kell ejtenem
 Sp. hajtanom [Ceruzával jav. ebből:] <ejtenem>
608. K másnak vagy magamnak. <Életéből> Egy veszélyes
- 608—609. [Között áth.:] K <Kell birnom egy>
609. K életéből a' minél
611. K mozdulhasson 's
613. K álmok tűnédezzetek:
614. K sors kegyelte
 [A lap végén ≠ jel utal a K 23. lapjának rv-ján található — s fentebbi feltevésünk értelmében nyilván már korábban megszóvegezett — folytatásra.]
- 615—631. [Helye a K 23. lapjának r-ján.]

- [A színi utasítás szövege:] <Henrik> *Czilley titoknok*
és *Henrik*.
615. K [A szereplő megjelölése:] *Tit*.
616. K felett. <*Igen nag*> [Föléje és alája írva:] hol a' király
is jelen lesz.
617. K ön, ez
megtiszteltetés <az az> önnek,
618. K mondatik
619. K világnak melly
621. K művészetnek 's
622. K pártfogója ha nem tudnám, hogy <tul a' műves>
inkább mi szorulunk
623. K de <...> elég.
624. K fog mondjon
királyra
625. K kedvesére, [Jav. ebből:] kegyesére
urunkra, az az a'
626. K kimondva;
627. K szemben <*igen rosszul*> [Föléje írva:] ha jól
[A „*még is rosszul esik*” szavak utólag a sor fölé írva.]
- Cz 1845 rosszul
628. K olyast a' mi önhöz 's
629. K fog méltólag
630. K Én <*teljesen bizom önben*> bátorodom
631. K hivatni az az kérni
- 632—650. [Helye a K 23. lapjának v-ján.]
- 631—632. [Között áth.:]
- K <Henrik.>
<Bátorkodó gazember! Ő bizni mer>
<Bennem> <Mintha minden>
<Szavát úgy lopta volna, olly>
633. K [A sor előtt áth.:] <Szavait,>
634. K Gazdája embert orz és kincseket
- Cz 1845 kincseket
637. K semmire kellő<h>!
639. K nyöszörg<esz> (1.), <mint az uri eb,> (1.)
nyöszörg<sz> (2.) [Föléje írva:] <legjobb erőd
szerint> (2.)
nyöszörgesz (3.) [Alája írva:] <rossz tudód
szerint> (3.)
- [Ez alá írva:] mint a' vert kuvasz. (4.)
- 639—640. K [Között:]
<De>
<Mellynek>
<Mint eb, kinek> (1.) korpája elfogyott.
[Föléje írva:] *Vagy mint mellynek* (2.)
640. K jönnek. <*Most lesemre állok,*> (1.)
[Alája írva:] <*onnan*> (2.)

- [Ez alá írva:] Most én is megyek (3.)
641. K mondani
- 641—642. [Között áth.:] K <Olly verset,>
642. K Csordúltig
643. K hogy, ha
644. K Szakadjon szét [Jav. ebből:] meg,
verje meg [A „meg” szó olvashatlan áth. szó fölé írva.]
- 644—645. [Között áth.:] K <Az igaz.....>
645. K Cz 1845 csak verheti.
646. K pohár Vig élet! <Igyatok> [Alája írva:] Semmi baj!
647. K üdvösségem a' mi köztetek
- 647—648. [Között áth.:] K <Erőt, erőt! Körül kell nézmem>
648. K [Az előbbi áth. sor mellé írva.] erőt, jöhet
650. K [Ez a sor — minthogy a lap aljára már nem fért több szöveg — a lap bal szélén a margóra van beírva, felülről lefelé futó betűkkel. A 649. sor végén és a 650. sor elején + jel utal a folytatás helyére.]
- 651—716. [Helyén a K 24. lapjának r-ján az alábbi áth. szövegrész áll. Vty eredetileg valószínűleg Czillei szavaival indította a jelenetet, színi utasítás helyett csak a „Lakoma” szót írva föléjük. Utóbb ezt a szót áthúzta, feljebb, közvetlenül a Czillei-monológ első, prózai megfogalmazásának utolsó sora után újra leírta, s az e sor és Czillei „Had jöjön...” kezd. szavai között maradt üres helyre, ill. a lap bal margójára beírta — apróbb betűkkel — a király és Agnes szavait. Később ceruzával az egész szövegrészt — valamint az azt megelőző, a Czillei-monológ első fogalmazásának befejező sorait tartalmazó, tintával már egyszer áth. részt — áthúzta, s a lap szélén a bal margóra ceruzával odairta: „Itt egy levél helyet kell...” [a sor vége leszakadt a K-ról.]

<Lakoma.>

<Agn.>

<Boldog vagy-e királyom?>

<Kir.>

<Mi boldog általad! [A ! ?-ből jav.] Még a' szerencse {pártfogása} is jobban kedvez azóta szeretsz. Az ősz Húnyady egy dicső ütközetet nyert meg Nándor alatt. Mahomet 40000 emberrel futni kényszerült a magyar had elől.>

[A köv. sorok már a lap bal margóján találhatók, felülről lefelé futó betűkkel. A folytatás helyére az előző sor végén és az új sor kezdetén + jel utal. Vty ezeket a sorokat nem húzta át külön.]

Agn.

Dicső ember. Oh vajha csak egyszer láthatnám meg életemben.

Kiv.

Meglátod őt; de halkabban beszélj.

[A köv. sorok már ismét vízszintesen futnak a lapon.]

⟨*Czilley.*⟩

⟨*Hadd jöjön a' lantos és mondjon egy {vidám} dalt a' lakoma fáradalmainak [Jav. ebből: fáradtságainak] enyhítésére, (mintegy igazítva magát) dicsőségére királyi vendégemnek.*⟩

⟨*Henrik [jav. olvashatatlan szóból] átruhában*⟩

⟨*Ha férfi lelkedet sat*⟩

[A „Keserű pohár” már korábban elkészült szövegét Vty nyilvánvalóan nem tartotta szükségesnek újból lejegyezni, s a másolót bizonyára egy régebbi kézirat vagy pedig a Honderűben megjelent szöveg leírására utasította. Alább közöljük azokat a kisebb eltéréseket, amelyek a bordal szövegében a dráma első kiadása és a MM 1845–1848/IX. között fennállanak.]

[Között a színi utasításban:]

665—666.

Cz 1845 álöltözetben

667. Cz 1845 feltevéd

669. Cz 1845 Könnyelműn

671. Cz 1845 könyüt

678. Cz 1845 Ha mint ten lelkedn

681. Cz 1845 Becsület [Vty saját példányában „Becsület”-re jav.]

682. Cz 1845 'S az síma

686. Cz 1845 Gondold 's a t. [ugyanígy a többi szakaszok végén is]

691. Cz 1845 elcsábúltan

693. Cz 1845 aljas, gyáva és

697. Cz 1845 rág

698. Cz 1845 hitlenül

699. Cz 1845 világ

700. Cz 1845 kéj és örömed

703. Cz 1845 hasztalan,

706. Cz 1845 lép

707. Cz 1845 felderül

708. Cz 1845 élet puszta kép [Vty saját példányában jav.: „életpuszta”]

709. Cz 1845 nagyot

710. Cz 1845 éltedett [sh.]

712. Cz 1845 csüggedet [sh.]

713. Cz 1845 igyál,

714. Cz 1845 Örökre a' világ sem áll,

715. Cz 1845 még áll és a' míg

716. Cz 1845 javít de

717—726.

[Helye a K 24. lapjának r-ján.]

717. K istenért. elájult.
718. K A' <lant> (1.)
[Átírva:] *Az a' veszélyes* (2.) dal
719. K magadat izetlen
720. K Lódúlj.
veled.
721. K [A sor előtt áth.:] <Hah illy>
[A sor alatt egy áth. olvashatatlan sor található,
főléje van beírva a 722., alája a 723. sor végleges
szövege.]
723. K búsu]janak
[A sor alatt az alábbi két — a végleges szövegből
hiányzó — sor található:]
<Az> (1.) *már az ének*; [jav. olvashatatlan szavakból]
lelke teste van.
[Jav.:] *Ez* (2.)
S megfogható mint <egy> (1.) teli pohár.
[Jav.:]
a' (2.)
724. K [A lap jobb szélére írva, alulról felfelé futó betűkkel.
A sor élén + jel áll.]
Én nem [Jav. ebből:] *is*
hasznát *is* <.....> veszem
725. K [Előtt a színi utasítás:] *(a' király Agnes után indul)*
726. Cz r845 vígan
727. [Előtt a K-ban áth. színi utasítás:] <(félre)
- 727—728. [Között áth.:] K <Nem ok>
- 728—747. [Helye a K 24. lapjának v-ján.]
728. K [A szereplő neve Entzinger-ből ceruzával jav. Eyzin-
ger-re.]
tanítvány
729. K Hallgass, barát. [Jav. ebből: *kigyó*] — Uraim vígan.
<Kinek van pohara> A' mi
730. K urunkat [Jav. ebből:] *urunkért*
isten, adjon
731. K tanácsadókat, és
- 731—732. K uralkodása *ideje* [Ez a szó utólag a sor alá írva.]
hasonló
733. K le.
734. K *l]jen.*
735. K [A szereplő neve Entz.-ből ceruzával *Eyz.-re* jav.]
isten hogy
736. K *legutolsó*
738. K *Helyes! derék!*
- 738—739. [Között áth.:]
K <Gzilley (félre)>
<Bolond! — A' mi derék magyarjaink'>
740. K [A szereplő neve Zierlich-ből ceruzával Lamberger-re
jav.]

- 740—741. K urunkat kinek mind háza konyhája, mind pinczeje
a' legmiveltebb
743. K Éljen
744. K kérem: én
746. K régiekhez <világ> vagy hogy nagyon messze ne menjek
a' <.....> rómaiakhoz, millyek Antonius, Vitellius
's több. De szinte bűnös
- 748—768. [Helye a K 25. lapjának v-ján.]
748. K vendégeinket!
749. K Éljenek.
750. K [A szereplő neve:] Újlaki
752. K Köszönöm.
753. K [A szereplő neve:] Újlaki
köszönve. Mintha
756. K tieden.
757. K [A szereplő neve:] Újlaki
Medve! [Átírva ebből:] *Bivaly!*
atyádfia.
758. K békét Újlaki,
- 760—761. K [A szereplő neve:] Újlaki
megcsiklandozlak [Jav. ebből: megcsiklandozom] *bal
felű ... [Föléje írva ennek: jobb oldaladat], hol a'
<kiszakadt> kilukadt sodronyüngödet medve [Jav.
ebből: kecske] bőrrel foltoztad be.*
Sp. S én <megcsiklandozom> kihirdetem hogy sodrony ünge-
det <hol azt> medve bőrrel foltoztad be.
762. K Hazudsz
763. K [A szereplő neve:] Újlaki.
Fogadjunk hogy
bemegety. (*Késsel titkon szürogat feléje.*)
764. K vagy.
765. K No' s
766. Cz r845 kiürítsem
767. K [A szereplő neve *Zierlich*-ből ceruzával Lamberger-re
jav.]
[A sor előtt áth.:] <Válas>
akárkit *uram*, mi
768. K ki[!] a' te
ítél
- 769—785. [Helye a K 25. lapjának v-ján.]
769. K [A szereplő neve *Entzinger*-ről ceruzával *Eyzinger*-re
jav.]
[a színi utasítás:] súgva <de {hall} mindenektől
hallhatólag>
Hányady
771. K [A sor előtt álló színi utasítás hiányzik.]
772. K kiválasztott hogy áldásaival [Föléje írva ennek:]
jávaival

773. K boldogan élt, mint férj és atya [Jav. és átírva ebből:]
boldog <..... körében>
tisztelten és szeretve mint ember és barát, diadalma-
san [Jav. és átírva ebből:] tisztelt és szeretett bará-
taitól, <dícső> diadalmasan
776. K ember <végre eler> mind ezen világi
Sp. e' [jav. ebből:] <ezen>
778. K el a' menyeyei
[A „Zavar és zsbongás” szövegű színi utasítás előtt
áth.:] <Többen>
779. Cz 1845: emberéért
782. K Hunyady?
783. K meghalt.
784. K Meghalt?
785. K [A szereplő neve *Zierlich*-ből ceruzával Lamberger-re
jav.]
Ez után
- 786—805. [Helye a K 26. lapjának r-ján.]
787. K [A szereplő neve:] Újlaki.
lábát de azt gondolta
hogy <.....> tök és
- 788—789. K [Között áth.:] <Giskva>
789. K uraim? Hát senki sem iszik velem [Átírva ebből: *Hu*]
Hunyadyért
791. K én azt az<t> ember[!] kétszer
[A sor után köv. színi utasítás:] (*Czilley befordúl a'
királyhoz*)
792. K [A szereplő neve:] Újlaki.
Hallgass, medve! [Átírva ebből:] *bivaly!*
794. K [A szereplő neve *Enizing*-ből *Eyzing*-re jav.] magyar
[Között áth.:] K <Ki a' keresztény föld'>
- 794—795. K magyarhon sőt
796. K kiáltson.
797. K [A sor előtt áth.:] <Im én-tehát>
798. K <szent> (1.) nevére
[Átírva:] hős (2.)
799. K Kit <a' maradék mint nagy> (1.) férfit tisztelék
[Alája írva:] mint jeles nagy (2.)
801. K [A sor előtt áth. olvashatatlanszókezdet.]
Gyászszal könyűvel
802. K Nyujtok
803. K mindazok'
804. K a' <jeles> nagy férfiut, szent hazafit
- 806—811. [Helye a K 26. lapjának v-ján.]
806. K Igyünk urak Hunyadyért a' más világon.
807. K [A K-ból hiányzik.]
K [A „Többen némán poharat emelnek és isznak.” szövegű
színi utasítás és a 808. sor között áth.:]

- <Gzilley.>
- <Köszönöm szíveségteket uraim. {A' ... már} A' király Futakon országgyűlést tartand, hogy a' Húnyady halálával megüriült hivatalokat elintézzze.>
- 808—809. K bánatát jelenti általam [Jav. ebből: bánatba <merült> Hunyady halála felett.] [Jav. ebből: halálán.]
A' jövő hó elején [Föléje írva ennek:] <Nem sokára>
809. K ország gyűlést tartand Futakon. Ott <többekkel> ismét
811. K szíveségteket uraim. Isten velünk.
[A színi utasítás:] A' vendégek némán távoznak
[A színi utasítás alatti sorban áth.:]
<Többen.>
- <Jó éjszakát.>
- 812—818. [A K-ból hiányzik. Az előbbi áth. sor mellé Vty ceruzával odaírta: „itt egy lap hely marad.”]
815. Cz 1845 Hunyadi
- 819—826. [Helye a K 26. lapjának v-ján.]
819. K Ujlaki gyerekünk.
820. K [A szereplő neve:] Ujlaki. [A szereplő neve mellett zárójelben áth. olvashatatlan színi utasítás.]
<Tégy> (1.) egy <ezüst> (1.) poharat a' zsebedbe
[Átírva és föléje írva:] Dugj (2.) egy arany (2.) aztán
821. K [A színi utasításban:] eldűg gondolat.
[Az „Ujlaki vissza fordúl” szövegű színi utasítás után még egyszer ki van írva Ujlaki — mint szereplő — neve.]
822. K Húnyadyt? <czudar tolvaj.> zsvány. tedd
823. K felzendítem <ellened>.
824. K eszed? [menni akar]
825. K [A szereplő neve:] Ujlaki.
- 825—826. K hogy én tolvaj társaságában <ma> menjek szállásomra. Tedd
- 827—839. [Helye a K 27. lapjának r-ján.]
827. K Giskra <viss> valaha vissza adta
828. K elvett? <Én> megölöm a' ki
830. K [Ezt a sort Vty utólag írta be — apróbb betűkkel — a 831. sor fölé.]
- 831—832. K barátomra. De ha már <lopsz.> úgy lopj hogy észre ne vegyék. A' pohár
- Cz 1845 várj egy kissé:
833. K [a színi utasításban:] megy mintha igazítani akarna 's kivevén [Jav. ebből:] kiveszi
[A színi utasítás és a „Hejh szolgál!” kezd. szavak között áth.:]
<Jerünk.>
- <Giskra.>
- <Hah gazember add ide poharamat>

- <Ujlaki.>
- 834—835. <Ne közelíts hozzá>
[Között, Giskra szavai előtt a K-ban áth.:] <Vigyázz. .>
835. K, Cz 1845 Hah
837. K [A szereplő neve:] Ujlaki
Vigyázz hogy
maradjon.
838. K Előre győzhetetlen Giskra előre.
839. K a' szolga <tenyerétől> <keze fejének belsejétől, mit a'
magyarok {másképp} tenyérnek mondanak.> (1.)
[Föléje írva:] tenyerétől; (2.)
[Között — a K 27. lapjának v-ján — áth.:]
- 839—840. <Ma nem iszunk idegen pohárból. Előre győzhetetlen
bajtárs.>
- <Giskra.>
- <Ha bajtárs vagy, nyujtsd karodat, mert egy kissé
szédülni kezdek.>
- <Ujlaki.>
- <Minden esetre az üres pohártól.>
- <Giskra.>
- <Üres pohártól? bolond beszéd.>
- <Ujlaki.>
- <Bizonyosan; mert ha tele hagytad volna nem volnál
részeg.>
- <Giskra.>
- <Részeg? én? részeg, a' kétszer vertem meg>
- <Ujlaki.>
- <Ne beszélj, mert mindjárt itt hagylak.>
- <Giskra.>
- <Nyujtsd karodat. Egyet sem szólok; de az isten látta,
de én nem szólok. Te Ujlaki, te derék ember vagy. Jó
éles kardod van és nyelved. hóhó de nem szólok többet.
Gyerünk Ujlaki.>
- <Czilley és titoknoka. (Kész)>
<Czilley 's az állantos>
- [A két utolsó sor a köv. jelenetek sorrendjét rögzíti. A
„Kész” szó arra utal, hogy Czillei és titoknoka párbe-
szédének első fogalmazását Vty már korábban, a K 20.
lapján papírra vetette. L. fentebb a 451—52. lapokon.]
- 840—848. [Helye a K 27. lapjának v-ján.]
841. K barátom!
jerünk <alunni> nyugodni.
843. K Ujlaki.
844. Sp. másképp [Jav. ebből:] más<nak>
845. K Igaz <is,> én
846. K karodat vitéz Ujlaki.
848. K [A szereplő neve:] Ujlaki.
vagyok.

- [A lap alján itt Vty újból feltünteti a köv. jelenetek sorrendjét:]
Czilley és titoknoka
Czilley és a' lantos
- 849—870. [Helye a K 28. lapjának r-ján.]
 [A jelenet élen álló színi utasítás:] *Czilley és titoknoka.*
850. K uram.
 851. K *Elvonnám sírjától, megrontanám*
 852. K őt
 853. K egy:
 854. K, Cz 1845 szivökkel,
 855. K *És ez*
 857. K, Cz 1845 csak; de
 859. K úr
 860. K Ez a' *<titok nem>* játék
 861. K gyermek, *<melly>* így foganva így
 Cz 1845 gyermek így
- 861—862. [Között áth.] K *<Jó lenne és legne>*
 862. K lenne, *<és>* bátor 's
 Cz 1845 ravasz.
 863. K egykor vad [Föléje írva ennek: *gyász*] családja közt
 865. K [A szereplő neve röv.] *Czill.*
 mondál és
 866. K [A szereplő neve röv.:] *Tit.*
 867. K poronty hadd éljen míg lehet,
 Helye a K 28. lapjának v-ján.]
- 871—888. [A szereplő neve röv.:] *Tit.*
 871. K el; mert
 873. K el; mert
 874. K mindent; *<de>* tudnia
 876. K ott hol érdek *<által>* vonz,
 [A „*Henrik jó*” szövegű színi utasítás után áth.:]
<A' dalnok!>
 [Czillei köv. szavai előtt a szereplő neve nincs újból feltüntetve.]
 877. K Gondolj merészet és nagyot
 878. K étedet.
 879. K így *<...>* *szavaltál* tegnap?
 Sp. így *szavaltál <tegnap>* *imént?*
 Így uram.
 880. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szókezdet.]
 Te jól *dalolsz*. Tudsz-e *<még>* (1.) valamit?
 [Átirva:] Még tudsz-e (2.)
 881. K *ludjának*
 883. K enni, inni
- <Czilley>*
<S enni minden áron>
<'S nem éhen halni?>
<Henrik.>

Czilley. <Ha üdvözítne, sem>

És szeretni?

884. K szer [Föléje írva ennek:] <jószág>
Cz 1845 könnyű
885. K látszik. Am ha lúd.
886. K fiú.
887. K Jó férfi kéz
888. K Becsülöm az [Jav. ebből:] Becsülök
- 889—910. [Helye a K 29. lapjának r-ján.]
889. K lantot ismer. [Jav. ebből:] lant<verő volt.>
890. K mindegy nekem
891. K Mindent én, uram! [Föléje írva ennek:] <Én mindent tudok.>
893. K Elég! elég!
894. K ellenség barát,
895. K lát ne ismerjen reád,
896. K is melly
897. K nézzen és
899. K Mindent uram.
levelet
900. K [A sor előtt áth.:] <Henrik.>
Ipadnak [Jav. ebből:] Ipadnak
Brankovicsnak?
[E sor tehát eredetileg Henriknek Czilleihez intézett kérdése volt. Ezért állt a végén kérdőjel. Vty a sor átalakításakor ennek törléséről megfeledkezett.]
901. K [A sor előtt áth.:] <Czilley>
902. K [Ez a sor hiányzik, a 903. sor mindjárt Czillei előző szavaihoz kapcsolódik.]
903. K közt
Sp. <S ha út köz{ő}tt (1.) rajta
[Ceruzával alája írva:] De mit teszesz ha út közt (2.) rajta
K Megezzem,
905. K Megállj: Szüléd élnek-e? [Föléje írva ennek:]
<Van egy testvéred?>
- 906—908. K [Az alábbi áth. sorok közé és mellé írva:]
<Henrik magában>
<Oh vén kígyó.>
<Czilley.>
<Azt én neveltetem,>
<Mig elmaradsz, és emberré teszem,>
<Gondom lesz rá, hogy emberré tegyem.>
<Henrik.>
<Utána küldék>
906. K Testvéreid, vagy

907. Cz 1845 gondoskodom,
 908. Sp. távol *leszesz*
 909. K [A sor előtt a „félre” szövegű színi utasítás hiányzik.]
 911—917. [Helye a K 29. lapjának v-ján.]
 911—912. K [Utólag az alábbi áth. sorok fölé írva:]
 <Henrik.>
 <Csak hogy nem lehet>
 <Oh hála! istenemnek>
 <Vén {gyilkos} [Föléje írva:] czinkos ő már jó helyen
 vagyon.>
 911. K őket
 913. K pénzed.
 Henrik.
 <Ez már csak foghatóbb>
 <A' halhatatlanságnál.> Jó
 913—914. [Között áth.:] K <No már uram, most bátran indulok>
 914. K ha <hálámat nagy> hálámat
 916. K gondolat.
 917. K megszakadj.
 917—918. [Között — a K 29. lapjának v-ján — áth.:]
 <Te bűnbe mártott isten' képe te!>
 <Te elkopott pénz, mellyen kép helyett>
 <Sátán' kezének pokoli szennye van.>
 <Kalmárkodtál, most>
 <Kicsikartalak az>
 <De most kicsikartalak ördögöd' kezéből>
 <'S kényem szerint kalmárkodom veled.>
 <Ki vagy csikarva ördögöd' kezéből>
 <'S ezentúl én kalmárkodom veled>
 <De mi ez, mi nesz hallatszik itt?>
 <(Hallgatozik)>
 <Alszol királyom ébredj és ölelj meg.>
 <Oh fájdalom! ne marj. Ember vagyok>
 <'S nem kő>
 <Van-e örömed oh {.....} (1.) ég!>
 [Átírva:] <véghetetlen> (2.)
 <Melly e' sebes szív kínjait felérje>
 <'S miért ne öl>
 918—944. [Helye a K 30. lapjának r-ján.]
 918. K isten' <pénze te,> (1.)
 [Melléje írva:] <képe te,> (2.)
 [Föléje írva:] pénze te, (3.)
 919. K az égi [Föléje írva ennek:] <az isten>
 lekopott
 919—920. [Között áth.:] K <'S helyette ördög képnek szennye van.>
 921—927. [E sorok a K-ból hiányoznak.]
 924. Cz 1845 el
 926. Cz 1845 míg

928. K hogy élhet
gonosz,
[Között áth.:]
- 928—929. K <Minden szaván hogy torkán nem akad>
<Az árulás>
929. K lélekzetén, [Jav. ebből:] lélekzetével,
931. K e' világon.
932. K hallga! csitt!
- 932—933. [Között áth.:] K <Alszol királyom, ébredj és öl>
934. K isten! vedd el eszemet. [Alája írva ennek:] <lelketem.>
- 934—935. Között áth.:] K <Nem, nem, nekem még élnem kell soká.>
935. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
938. K zárva — oh kín, oh pokol
939. K akkor <a' czudar> Czillej
- 939—940. [Között áth.:]
K <Még rám ítél, és ő még élni fog.>
<Nem így, nem így, dermedj meg titkos vágy>
<Ez nem {szabad} (1.), különben nincs>
[Alája írva:] <lehet> (2.)
<Mennem>
940. K [Az előbbi áth. sorok mellé a bal margóra írva.]
fog még
941. K El, el!
kín
942. K sólyom szárnya menj elő
Cz 1845 sólyomszárnya menj
943. K, Cz 1845 levegőt
944. K Hogy én utánad mint a' nyíl mehessek
945. K [Ez a sor — a 30. lap v-ján — az alábbi áth. sorok fölé
van beírva:]
<'S megússem azt,>
<'S megússem azt, ki szívében rabolt.>
<Ez a levél>
<'S elérjem a' mi nyugtomat megadja.>
- 946—951. [A K-ból e sorok hiányoznak. Helyettük — a fenti
áth. sorok között és mellett — csak ennyi áll:]
(elolvassa a levelet)
- Hah ez dicső!
950. Cz 1845 üveget
- 952—959. [Helye a K 30. lapjának v-ján.]
952. K [A sor előtt álló színi utasítás hiányzik.]
levél <a' gyilkosnak kezéből> (1.)
[Föléje írva:] lesz most az én vitorlám (2.)
- 952—953. [Között áth.:] K <Ez az {ember} mi engem
teszen.>
953. K a' mellynél
[Az „A zárajtó felé fordulva” szövegű színi utasítás
és a 954. sor között áth.:]

- <'S ti üdvablók ne éljeteek soká>
 <'S mig éltek, kin és kárhozat gyötörjön>
 <Mint engem, a' kit megrontottatok>
 <De hogy mehessek>
 954. K <De> (1.) itt ezek!
 [Átirva:] És (2.)
 élet.
 955. K tünődöm <rajtok?> (1.)
 [Alája írva:] e' bolond regén! (2.)
 956. K össze ferczelt
 957. K szabó. [Az „ó” betű olvashatatlan betűkből jav.]
 test [Föléje írva ennek:] <hús>
 958. K [A sor előtt áth.] <Miből>
 mellynek lelke nincs.
 Cz 1845 lány nem
 959. K, Cz 1845 folytatok

Második felvonás

- [Helye a K 30. lapjának v-ján és a 31–42. lapok rv-ján. A „II. Felvonás” megjelölést Vty utólag írta be ceruzával az első kép helyszínjelzése fölé.]
- 1–6. K [Helye a K 30. lapjának v-ján.]
 [A helyszínmegjelölés csak ennyi:] Szabad tér.
1. K mindnyájakokkal <III Caliszt> ő szentsége III Caliszt
 2. K Római
 pápa a' dicső
 Nándori [Jav. ebből:] Nándori
 diadalmá<nak tiszteletére> (1.) az
 [Alája írva:] diadalmát az (2.)
3. K [A „mai napon” szavak utólag beszúrva a sor fölé.]
 megünnepelni [Jav. ebből a szókezdetből:] ün
 Cz 1845 világon, mai
 K rendelte. <Imád> Adjakok
5. K Magyarország hanem
 6. K mentetett. Imádkozzatok
 Húnyadyért, <egész családjáért,> hogy
- 7–24. [Helye a K 31. lapjának r-ján.]
 8. K világ öröme.
 Cz 1845 mindnyájakokkal.
10. K [A szereplő megjelölése eredetileg: 1 polgár. Utóbb Vty ceruzával áthúzta a polgár szót és a „pór” szót írta melléje. A jelenet további részében többnyire egyszerűen számokkal jelzi e személyeket.]
 meg lesz. [Az „Abban nem lesz hiba.” szavak utólag a sor fölé írva.]

11. K viszem <még> egész
még a' <csecsemőt is.> (1.)
[Alája írva:] szopós gyermekemet is. (2.)
13. K [A szereplő megjelölése:] 2.
gyermekem anyját,
14. K Húnyady
15. K [A szereplő megjelölése:] 3.
16. K kajla [Alája írva ennek:] <konya> bajúszodnak
17. K [A szereplő megjelölése:] 1 Polg.
dévajkodjatok. De nini ki a' fúrge legény ki
18. K behúnyja.
19. K [A szereplő megjelölése:] 3.
[A sor előtt áth.:] <Jaj! Lássa kend az csak onnan;
mert csak>
20. K [A szereplő megjelölése:] 1.
beszélsz!
21. K [A szereplő megjelölése:] 3.
23. K [A szereplő megjelölése:] 1.
megmondod, barátom.
24. K [A szereplő megjelölése:] 3.
25. K [Helye a K 31. lapjának v-ján.]
szemét
- 25—26. [Között — a K 31. lapjának v-ján — az alábbi, többszörösen átjavított és áth. szövegrész található:]
<1.>
<Derék, dicső fiú.>
<3.>
<Meghiszem azt. 'S miért hogy éppenséggel csak szemének czélozott {azért tette [Föléje írva: cselekedte], mert a' császár, ámbár temérdek felesége van, nem akart megvakulni, {{neki magának csak egy szeme van,}} s másodsor mert nem akarta, hogy a' császárnak több szeme legyen mint neki van.}>
[A { jeltől a } jelig terjedő áth. rész helyébe Vty — az első és második áth. sor közé és mellé — az alábbi, később szintén áth. pótlást írta be. A „czélozott” szó után és a pótlás előtt + jel utal a folytatás helyére.]
<azt három különös okból cselekedte.>
<Többen.>
<Halljuk, halljuk.>
<3 P>
<1° Azért mert lábát nem láthatta azon sok ember 's állat miatt kik körülötte állottak. 2° azért mert az a' sok feleségű császár mind a' mellett, hogy olly sok felesége van, nem akart magától megvakulni.>
[A — szintén áth. — folytatás már a lap bal margójára van írva, felülről lefelé futó betűkkel. Az előző mondat végén és a folytatás előtt 9 jel utal a folytatás helyére.]

<Bölcsen.>

<3 Polgár.>

<Harmadszor azért; mert nem akarta, hogy Mahometnek, kinek különben is igen sok felesége van, több szeme legyen, mint neki van.>

26—42.

[Helye a K 32. lapjának r-ján. Ez a lap — mint azt a K többi lapjaitól eltérő színe és formátuma is bizonyítja — utólag beillesztett pótlap. A lap v-ján a *Tót deák' dala* c. vers első két versszakának fogalmazványáa található. Erre írta Vty a 31. lap v-ján található fent közölt áth. rész végleges szövegezését. A 25. sor végén és a 26. sor elején \varnothing jel utal a folytatás helyére.]

26. K [A szereplő megjelölése:] 1 *Po* <lg> r
[A sor előtt áth.:] <{Meg} Derék dicső fiú> <Soha devék>

[A végleges szöveg a fenti áth. szavak fölé és mellé van írva.]

27. K [A szereplő megjelölése:] 3 *Por*

28. Cz 1845 — MM 1845 — 1848/IX: az három [sh., a K alapján javítottuk.]

29. K [A szereplő megjelölése:] 2. *Pór*
Halljuk!

30. K [A szereplő megjelölése:] 3

Hát *ior* azért, mert <lábait nem> felséges

31. K sok <nem felséges> (1.) embernek <és állatnak> miatta,
[Föléje írva:] állatnak és (2.)

33. K [A szereplő megjelölése:] 2.

34. K [A szereplő megjelölése:] 3 *Pór*.
mert *ama'* sok

35. K mellett hogy
van, <még> nem [Jav. ebből:] s

37. K [A szereplő megjelölése:] 2. *P*.

38. K [A szereplő megjelölése:] 3. *P*.
akarta <hogy> tudniillik

39. K [A „nem akarta” szavakat Vty utólag szúrta be a szomszédos szavak közé.]

41. K van, a' ki

43—52. K [Helye a K 31. lapjának v-ján.]

43. K [A szereplő megjelölése:] 2.

44. K neki, <há> mikor hadba megy hogy

46. K [A szereplő megjelölése:] 3.
már ecsem, hogy <ferde bajuszod van.> (1.)
<ferdén> áll a' bajszod. (2.)
[Föléje írva:] kajlán (3.)

47. K [A szereplő megjelölése:] 1.
[A „ne devajkodjatok” szavakat Vty utólag szúrta be a szomszédos szavak közé.]

- Cz 1845 Fiúk fiúk!
48. K <Mit botorkodtok ilyen nagy ünnepen.> Nem
- 48—49. K fekete <hírnök> hírnök
49. K gyász kíséret. Jó isten! <ments meg bennünket> Őrizz
51. K a' <di> megdicsőült Hunyady János lelkéért.
52. K Hunyady János meghalt!
- 52—53. [Között áth.:]
K <Hírnök>
<Atyátok nem él többé. Imádkozzatok, hogy az ország
épségben maradjon,>
- 53—56. [Helye a K 33. lapjának r-ján.]
53. K nép atyja
Imádkozzatok <az országért> hogy <.....>
[Föléje írva:] haza',
54. K fölött. <Imádkozzatok az országért, hogy meg ne ren-
düljön a' nagy ember halála által> Az
55. K alatt, <mint a' tenger, mellyen királyi hajó súlyedett el.
Imádkoztatok az országért fiaim.> mint
56. K a' <fejedelmi> királyi
- 57—58. K szelleme <oltalmazza meg azt.> (1.)
[Föléje írva:] szálljon le őrangyalú reá.
[Az 58. sor után következő színi utasítás szövege:]
A' nép letérdepel és csendesen imadkozik. <Hunyady-
né> Hunyady tetemét hozzák. <...> Hunyadyné a
koporsó után, két fia utána [Jav. ebből: közt] <azután
Szilágyi egyedül, utána> azután a' Hunyady ház'
barátai Szilágyin kívül. <Hunyadyné vissza fordul>
59. K [A szereplő neve:] Hunyadyné
meg <mert nagy a' teher> (1.)
[Alája írva:] gyászom' hordozói, (2.)
- 59—60. [Között áth.:] K <Mellyet viseltek>
62. K gyermekim szerettem gyermekim
64. K [A szereplő neve rövid:] H. L.
<Apánk halálával árva> (1.)
[Melléje írva:] <Ezen halállal árva lett hazánk.> (2.)
[Az áth. sor fölé írva:] Ki nem árva most. Egész (3.)
65. K [Az előbbi sor mellé, a fenti áth. sor fölé írva:]
<Országunk> (1.) árva lett most ezen halállal.
[Föléje írva:] Magyarhon (2.)
- 66—68. [Helye a K 33. lapjának v-ján.]
- 65—66. [Között áth.:] K <A' nép fölkel>
66. K [A szereplő neve:] Mátyás.
anyám, én
67. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
fiam 's
68. K [A szereplő neve:] Mátyás.
[A szereplő neve és a sor végleges szövege között áth.:]
<{Épen azért mert}> (1.) *sírni nem tudok.*

- [Jav.:] <Azért mert én itt> (2.)
 <Midőn haragszom,>
 <Haragszom inkább>
 <Épen> Épen ezért mert sírni nem tudok.
69. K anyám
 70. K él. Sír vagy
 71. K tartja 's egy ki ezret ért (1.)
 [Föléje írva:] <'s van, ki még örül is> (2.)
73. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
 [A szereplő neve:] Mátyás.
 Nem anyám
74. K világot.
 76. K [Utólag beírva az alábbi két áth. sor fölé.]
 [A szereplő neve:] Erzsébet.
 szólsz.
- 76—77. [Között áth.:]
 K <Az isten adta, isten vette el>
 <Miért nem vett el engem is vele>
77. K e' [Jav. ebből: a'] gyász padon.
 78. K [A szereplő neve:] <H. L.> Szilágyi
 Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. H. László
 [A szereplő megjelölését a K alapján javítottuk ki.
 E sorokat nyilvánvalóan Szilágyinak kell mondania,
 hiszen a „Jerünk hugom!” szavakat csak ő intézheti
 Szilágyi Erzsébethez. Saját — jelenleg az MTA-ban
 levő — példányában maga Vty is így javította át
 ceruzával az 1845-i kiadásban található nevet. Gyulai
 — aki sem a K-t, sem Vty példányait nem ismerte — a
 maga kiadásában szintén elvégezte ezt a javítást.]
 K öcsém te rossz vigasztaló vagy,
 79. K könyveidben
 80. K Míg
- 80—81. [Között — a K 31. lapjának r-ján — áth.:]
 <H. L.>
 <Jerünk anyám.>
 [A fenti szöveg az áth. részen belül külön is át van
 húzva. A köv. áth. sorok már újból Szilágyi előbbi
 szavaihoz kapcsolódnak.]
 <Borúltok le térdre emberek.>
 <Megs> <megszak>
- 81—93. [Helye a K 34. lapjának r-ján.]
 81. K [Az előbbi áth. sor mellé írva.]
 (Az „A' néphez” szövegű színi utasítás hiányzik,)
 borúltok térdre emberek.
 Cz 1845 emberek;
 81—82. [Között áth.:] K <Meghalni láttok még sokat közülünk,>
 82. K. fonala
 84. K tanúi

Szinte látom, hogyan fúzi lánczra gyermekeinket a' török. De hibba! az isten nem akarja, hogy a' nagy emberek sokáig éljenek. Micsoda hatvan négy esztendő olly erős embernek, a' ki még nem rég olly irgalmatlanul megverte a' törököt.>

105. K [A szereplő megjelölése:] 3 Polgár [Jav. ebből:] Pór.
hátba János bátya.
106. K [A szereplő megjelölése:] 1 Polgár [Jav. ebből:] Pór.
kár. Te haszontalan, szívetlen
107. K ki <{most} csak dévajkodom, mikor az egész ország sír.>
- 108—122. [Helye a K 35. lapjának r-ján.]
108. 3. Pol [Jav. ebből: Pór]
<Üssön kend hátba ha mondom, mert most mindjárt
roszúl lesz a' világ.>
<1 Pol [Jav. ebből: Pór]>
<Mi baj öcsém talán csak {valami rossz} halcsont
nyeltél.>
<3 Pol [Jav. ebből: Pór.]>
<Bár azt nyeltem volna.>
Épen azért üssön kend <hátba, ha jót akar nekem.> (1.)
[Föléje írva:] meg János bátya (2.)
109. K én, a' ki még <nevetek, csufolkodom, még ezelőtt> néhány
110. K nevetgéltem mikor <szegény> (1.) jó
[Föléje írva újból:] szegény (2.)
112. K életemben.
113. K [A szereplő megjelölése:] 1 Pór.
Pető öcsém, hiszen
114. K mint imént
115. K [A szereplő megjelölése:] 3 Pór.
kend János
- 116—117. K akár <kibujtam volna bőrből.> (1.) Ki
[Föléje írva:] fejem' tetejére álltam volna. (2.)
118. K jajgatását kiket
120. K [A szereplő megjelölése:] 1 Pór
- 120—121. K ej! Pető öcsém! <Az isten> [Föléje írva:] hiszen neked
még csak egy kis fiacskád van. <'s aztán jó az isten.>
Aztán
122. K egészen. <Azt> Lelke <, nagy példája> mindig marad.
<t.>
- 123—134. [Helye a K 35. lapjának v-ján.]
123. K [A szereplő megjelölése:] 3 Pór
volna mint
124. K az, <tudom, nem kötné fel többé a' bocskorát velem együtt,
a' ki mezét láb szoktam járni. Az isten nyugosztalja meg
a' szegény jó urat.>
<1 Pór>
<No no! ne sírdogálj. Jerünk inkább a' temetéshez 's
imádkozunk a megboldogultért.>

⟨3 Pór.⟩

- ⟨János, János bátya⟩
 ⟨Menjünk bátya⟩ nem állna kend itt a két bocskora'
 talpán [Jav. ebből: bocskorán]
- Cz** 1845 — **MM** 1845—1848/IX bocskor a' talpán [A K
 alapján — az értelemnek megfelelően — javítottuk.
 Ugyanezt a javítást maga Vty is elvégezte az 1845-i
 kiadás saját példányában.]
- 125. K** mezét láb ⟨szoktam járni.⟩ (1.) Szegény
 [Föléje írva:] járok. (2.)
- 126. K** urunk, az
- 127. K** [A szereplő megjelölése:] 1 Pór
 sírdogálj öcsém. Jerünk
- 129. K** [A szereplő megjelölése:] 3. Pór
 Jerünk bátya. 'S aztán ha három álló esztendeig [Jav.
 ebből: esztendő] ⟨alatt nevetni lát kend⟩ ⟨csak egyszer
 is nevetek, tudja kend, mire való az ököl.⟩
- 130. K** [A szereplő megjelölése:] 1 Pór.
 lesz, jó Peti
 most ⟨jerünk⟩ gyerünk.
- Cz** 1845 jó Peti
- 131. K—Cz** 1845 úrnak tetemeire
- 132. K** [A szereplő megjelölése:] 3. Pór
 dobálják. Pedig
- 133. K** ne⟨m⟩ borúlt volna ⟨le a⟩ por⟨ig⟩ (1.) előtte. Illyen
 [Jav.] porba (2.)
- 134. K** bátya. Gyerünk

értte.
 [A 135—143. sorokat Vty utólag szövegezte meg.
 A második szín kezdetének első fogalmazása a K 36.
 lapjának r-ján található. Vty utóbb ezt a részt ceruzá-
 val áthúzta, s melléje írta: „itt egy lap hagyatik.”
 Az alábbiakban közöljük az áth. szöveget. ⟨ ⟩ jelek
 közé csak azokat a részeket tesszük, amelyeket Vty
 már írás közben — mielőtt még az egész szöveget
 ceruzával áthúzta volna — tintával áthúzott.]

Temető.

⟨Egy félig fedett sír mellett állnak Hunyadyné és fiai
 Szüldágyi a' többi nép hátrább szemlélhető⟩. Egyszerű sír-
 halom. Hunyadyné, a Hunyadiak 's ház' barátai ⟨térde-
 nek körüle.⟩ Capisztrán a sírra van borulva. Hátrább a'
 nép. ⟨Kis szünet után fölkelnek.⟩ Hunyadyné a' sírhoz
 térdel.

⟨Kapisztrán.⟩

⟨A' földnek ő már többé föl nem ébred.⟩
 ⟨Nyugodjatok meg isten' rendelésén⟩
 ⟨Ne sírjatok. A' sírásból elég volt⟩
 ⟨Dicső vezér, már látom lelkedet⟩

- 135—143. [E sorok mellé Vty ceruzával odairta: „hátrább”.
[E sorok a K-ban néhány lappal odább, a 37. lap v-jának alsó és a 38. lap r-jának felső részén, a 192. és a 193. sorok szövege között található. Vty eredetileg nyilván a drámának erre a helyére szánta ezeket a sorokat, s csak később döntött úgy, hogy előbbre hozza őket, és velük indítja a színt. Az elkülönített szövegrész élén φ jel áll. A megelőző és köv. soroktól a lap egész szélességében végigfutó vízszintes vonal választja el.]
135. K [A szereplő neve:] Mátyás
136. K [Az „átad egy zászlót” szövegű színi utasítás hiányzik.]
- 136—137. [Között áth.:]
K <És tűzd {fel} a földbe. {Mig ez itt lobog} (1.)>
[Alája írva:] <Ezzel verte meg> (2.)
<Utószor a' pogányt. Mig itt lobog,>
<Ne{m} féljen {pusztító} senki pusztító hadaktól.>
[A 139—143. sorok már a 38. lap r-ján található.]
139. K míg ennek vész rongálta
141. K lobogót,
143. K [A szereplő neve:] Erzsébet
van.
- [A 143. sor alá Vty ceruzával odairta: „innen vissza.”]
[Helye a K 36. lapjának r-ján.]
- 144—155. 144. K anyám. Elég
- 145—146. [Között áth.:]
K <Hiszen szívből jönnek a' könyűk,>
<Úgy élted elfoly, mint a' bérczptatak,>
146. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
Nem gyermekem. Kivívom
148. K férj
149. K barátom, eddig izzadásig
150. K megjövél,
151. K por a' mit
[A 151. sor után köv. színi utasításban:] Erzsébet
Lászlóra borul. Gyász csoportozatok.
152. K elég
Cz 1845 sírjatok
153. K sírhat, illy nemes halottért
154. Cz 1845 sírjatok
155. K Könyhullatástok: Őt isten vette át
- 156—167. [Helye a K 36. lapjának v-ján.]
156. K—Cz 1845 biztosh, mint miénk.
- 156—157. [Között áth.:]
K <Nincs mit kívánnunk illy>
<S mi volna>
<Ő a' mit földön dolga volt, bevégzé,>
<Tovább maradni>

157. K nyújtá
életét
158. K [Jav. ebből:] *el*
158—159. [Között áth.:]
<'S mi volna meg {kit} mit kívánnánk neki,>
<Nincs senki>
160. K javaiban isten'
- 161—163. K [E sorok sorrendje a K-ban a következő: 163, 161,
162. A 161—162. sorok azonban be vannak keretezve,
s a bekeretezett szövegrész előtt + jel áll. Ezzel bizo-
nyára a sorok felcserélésére akart utasítást adni Vty.]
162. K 'S [Jav. ebből:] És
meg.
163. K egynek <illy dicső lét,> (1.)
[Föléje írva:] ennyi nagyság (2.)
[A 162. sor és a 164. sor között áth.:]
<Dicső vezér, kereszténység' szive>
<Te istenednél vagy már,>
165. K e' sirhant fölött
166. Cz 1845 kinyilni
165—166. [Között áth.:]
K <Én> <Látok>
<Megnyilni látom méhét a' jövőnek>
<'S a' mit szürend, tisztán előttem áll.>
<Jövendőt látok ihletett szemekkel>
<És> <'S mélyen borúlok>
<'S mig életem tart>
<Huny>
166. K kinyilni <strod' ajtaját> (1.)
[Föléje írva:] a' setét koporsót, (2.)
168—179. [Helye a K 37. lapjának r-ján.]
168. K Megtestesülni ihletett
170. K [Utólag beírva az alábbi áth. sor fölé:]
<Áldjátok istent szent végzésiért.>
Cz 1845 engem.
171. K Húnyadnak háza felhő <van> (1.) feletted
[Jav.:] zúg (2.)
- 172—173. K [Az alábbi áth. sorok közé és mellé írva:]
<'S nem nyelheté el e' sir a' gyűlölség>
<Fondorkodásit>
<Mellyekben gyilkos villámok cikáznak.>
172. K cikáznak
173. K népe vész közelg rád
174. K [A sor előtt áth.:] <Irigy>
mint <ebek> (1.)
[Átírva:] <kopók> (2.)
[Alája írva:] ebek (3.)
- 174—175. [Között áth.:] K <Ugatnak>

175. K <Ugatják meg> (1.)
[Az áth. szó elé írva, ill. a meg szóból jav.:]
Ugatnak majd (2.) a nagy halott nyomán
[Között áth.:]
- 175—176. K <'S a vérevesztett ország nyögni fog>
<A' vész alatt, melly rá következik.>
<És vége nem lesz a' tartós nyomornak>
<Mig a' Hunyad faj ifjabb sarjadéka>
<Mevész kezekkel>
<És addig úzik, mig>
<'S meg nem nyugosznak>
<Vérnek kell folyni, melly több vért kíván.>
<'S meg nem nyugosznak, mig {vér és viszály} (1.)>
[Alája írva:] <a' koronát> (2.)
<Ketté>
176. K nem [Jav. ebből:] sem
míg
177. K vér <nyomokról> (1.)
[Átírva:] vér<jelekről> (2.)
[Föléje írva:] vér szagáról (3.)
ismerik
178. K Mert [Utólag beírva áth. olvashatatlan szó elé.]
méltatlanul
179. K koronát
- 179—180. [Között áth.:] K <És a' sikholtás csillagok>
180—192. [Helye a K 37. lapjának v-ján.]
180. K a' bántott [Átírva ebből:] megbántott
181. K [Utólag az alábbi áth. sor fölé írva:]
<Fel nem hatand {a' csillagok közé.} (1.)>
[Föléje írva:] <az isten zsámolyához> (2.)
182. K És [Jav. ebből: De] <nap jövend ki> (1.) a' felhők közül
[Föléje írva:] újra nap jó (2.)
183. K Szét szaggatandó [Jav. ebből:] Szét szaggatandja]
<vészes kebelét> (1.)
[Alája írva:] a' vész kebelét (2.)
[Között áth.:] K <'S>
- 183—184. 184. K [A sor előtt áth.:] <'S>
's [Jav. ebből: és] a' hon
185. K Hunyad' fia
- 185—186. [Között áth.:] K <Megvíja>
186. K koronát.
187. K nevének
189. K istene
- 189—190. [Között áth.:] K <Elmondtam a' mi>
190. K [A sor előtt áth.:] <Bevégezém>
ez élet
[A sor utáni színi utasítás:] [A' sirra rogy. Szilágyi
melléje áll.]

191. K [A szereplő neve mellől hiányzik a „melléje áll” szövegű színi utasítás.]
van mint ha
192. K házunkba 's
[Ezután következnek a 135–143. sorok — eredetileg erre a helyre szánt, de később a környező szövegrészekről elkülönített — szövege, melynek a végleges szövegtől való eltéréseit már fentebb ismertettük. A 192. sor alá Vty — talán azért, hogy a másolót figyelmeztesse a helyes sorrendre — utólag apró betűkkel odairta a 193. sor első szavait: „Mátyás. Ne sírj anyám.”]
- 193—203. [Helye a K 38. lapjának r-ján.]
193. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
anyám, hallád, király <leszek> leszek.
194. K *Erzsébet.*
<Egy félelemmel több.>
<László (Mátyáshoz)>
<'S miért te és nem én?>
<Mátyás>
Oh bár ne hallám: <egy> új gond száll<é> meg értte.
195. K [A szereplő neve:] *László.*
[A szereplő neve:] *Mátyás.*
196. K neked 's mivel
197. K jóslatát
199. K [A szereplő neve:] *László.*
Haldokló
200. K [A sor előtt áth.:]
nőj <...> még és tanulj,
201. K hagyd
202. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
rosszúl teszed
203. K <*Bátyám*> (1.)
[Föléje írva:] *Bátyám maradsz te, (2.) bár király legyek.*
- 204—219. [Helye a K 38. lapjának v-ján.]
204. K [A szereplő neve:] *László.*
apánk sírjánál
206. K [A szereplő neve:] *Erzsébet.*
mi gyászos kezdet ez.
208. K semmiségekért.
209. K szülőtök [Átírva ebből: *szent*] <*csende*> nyugta szent előttetek
210. K felett
211. K fordúl <*élteteknek*> (1.)
[Föléje írva:] a' világ (2.)
[Között áth.:]
- 211—212. K <*Viszályt nem hagytok nőni köztetek* (1.)>

- [Föléje írva:] <mint gyomot> (2.)
 <Melly mint a' gyom, buján sarjadna fel>
 <'S elnyomná végre a' jobb>
 <'S eloltaná a' jobbnak életét.>
 <Testvér egyesség>
212. K egymást 's a' vizsályt
 214. K felnőni köztetek.
 215. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 fogok
216. K <Én esküszöm.> (1.) László' balkezét fogja
 [Alája írva:] 'S esküt teszek rá (2.)
 Erzsébet.
 <Hogy semmi nagyra végyás>
 <Bal gondolatját fel> Hogy helyet nem adtok
 216—217. [Között áth.] K <Sugalminak nem engedtek> [Átírva
 olvashatatlan szóból] helyet)
- 217—218. [Között áth.] K <Hívek maradtok országunk' fejéhez>
 218. K maradtok, mint hozzátok illik
- 220—226. [Helye a K 39. lapjának r-ján.]
 220. K [A szereplő neve:] László.
- 221—222. K [A K-ban a 220. sor után eredetileg a 223. sor következ-
 zett. Ez a két sor utólagos pótlásként a lap aljára van
 írva. A megelőző szövegrészekről a lap egész szélessé-
 gében végigfutó vízszintes vonal választja el. A 220.
 és 223. sorok között, ill. a 221. sor előtt + jel utal
 a folytatás helyére.]
221. K Kimondom hogy jóslatban nem hiszek
 223. K <E'> (1.) sírra 's
 [Átírva:] 'S e (2.)
224. K baráthoz
- 225—226. [Között áth.] K <Annyit tehessek>
 226. K Tehessek <annyit, mint dicső apám> (1.)
 [Alája írva:] bár fél annyit, mint apám, (2.)
227. K Hű [Átírva ebből:] 'S hű
 míg [Átírva olvashatatlan szóból]
 Cz r 845 királyhoz. 'S
229. K <Elontom értte> (1.) végső
 [Alája írva:] Kész értte adni (2.) végső
 Cz r 845 csepjéig [Vty saját példányában csepjeig-re jav.]
230. K Erzsébet.
 Mátyás te hallgatsz?
 Mátyás.
 Én <is esküszöm.> (1.)
231. K [Alája írva:] már esküvém (2.)
 [A szereplő neve:] Erzsébet.
 [A sor fölött áth.] <Most gyermekim most meg vagyok
 nyugodva.>
 esküvést.

- 231—232. [Között áth.:] K <Őt isten adta, isten vette el.>
[A Hunyadiné szavai után köv. színi utasítás:] (el)
233. Cz 1845 fektetem
234. K nyugszom <e' világi pályán,> (1.)
[Alája írva:] <ieljék bár mibe,> (2.)
[Föléje írva:] mind addig mig egy (3.)
- Cz 1845 míg
235. K [A sor előtt áth.:] <Mig egy Szila>
[Helye a K 39. lapjának v-ján.]
- 237—250. [Között áth.:] K <Élhúnyt barátom halld meg eskümet>
- 237—238. [Között áth.:] <Éledre bizom>
[A harmadik szín élén álló színi utasítás:]
Két sírásó
A síron dolgozgatnak
- 239—240. K leghívebbek. <az öreg úrhoz.> (1.)
[Föléje írva:] Hunyady Jánoshoz (2.)
240. Cz 1845 — MM 1845—1848/IX: Nép, fiai [Sh., a K
alapján javítottuk.]
242. K fától. <Mi szegény sírásók, legvégső> De mi helyt<t>
állunk,
készül
243. K csak <a> ítélet' napján fog kipillantani. [Átírva ebből:]
kitekinteni.
Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. csak az ítélet
[A K és Vtynak az 1845-i kiadás saját példányában
eszközölt javítása alapján módosítottuk a szöveget.]
244. K oktalankodjál, <Takard> Inkább dolgozzál takarosab-
ban. <hogya' jó öreg úrnak tisztességes ház' fedele
legyen.>
245. K se ajtaja
Cz 1845 Mind egy
246. K se ablaka
kivéven a' mellyet [Jav. ebből:] mellyeket
247. K rajta. <De ni ni! Tamás Ásóm kiesett nyeléből.>
- 247—248. [Között áth.:] K <Te magad is ürge vagy>
248. K vagy hogy
250. K szeme Tamás koma
[Helye a K 40. lapjának r-ján.]
- 251—265. Tamás.
252. K <Nem látod a' {varjakat} hollókat közelíteni.> Te
253. K jön [Átírva ebből: jő] 's ama híres gyujtogató
254. K Giskra. 'S még
Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. meg [A K alapján
javítottuk.]
- K madár. <és negyedik is> No
256. K meg ha
temetnek. <Részemről nem örömet Én odább állok.>
Részemről

257. K becsületes
 258. K sírjánál. Én odább állok. (el.)
 259. K Várjon [Jav. olvashatatlan betűkből]
 Hogy elsiet
 260. K <mitől> kitől
 ha csak
 Cz 1845 világon, hacsak
 261. K azokat a'
 262. K vízbe <vesznek.> (1.)
 [Föléje írva:] fúlnak. (2.) <No János apám Nyugodjál
 békes> No János apánk, itt nyugodalmas
 266—280. [Helye a K 40. lapjának v-ján.]
 267. K megzavarhatánk
 268. K fájdalmait.
 269. K Bánfi.
 <Sem mi őket.> Sem mi őket.
 270. K <Nem mondhatnám.> (1.) De
 [Föléje írva:] Én őket szeretem. (2.)
 271. K Giskra mit cselekszel.
 272. K lábadat?
 274. K Utamban
 274—275. [Között áth.:]
 K <Gara.>
 <Súlyosan>
 <Fekszik felette lábad, mint karod>
 <Bánfi.>
 <Gara.>
 <Szólj tisztelettel róla.>
 <Giskra.>
 <Szoltam-e>
 <Mig élt?>
 275. K tőle <tán.> (1.)
 [Föléje írva:] Giskra? (2.)
 <Mit?> Én és félelem.
 276. K megmutatnám
 277. K gyávanak mondani.
 277—278. [Között áth.:] K <Bánfi>
 278. Cz 1845. félni, még
 279. K Húnyady
 279—280. [Között áth.:] K <Im sírod> <Im lábamat sírodra
 fektetem>
 280. K lábammal gázolom
 281—291. [Helye a K 41. lapjának r-ján.]
 281. K meg hogy
 282. K Légy [Átírva olvashatatlan szóból]
 iránt.
 283. K Forduljon

284. K halált és
addig
285. Cz 1845 Míg
286. K Gara.
 <Te elfelejted, hogy nádor vagyok>
 <Ki> <És vóm az, kiről>
 <Ki>
 Erőszakos vagy és meggondolatlan.
288. K Büntetni tartozom. <Beszédedet>
 <Azonban elfelejtem>
 <Giskra>
 <Ha így beszélsz>
 <Ne gyúlj haragra>
 <Még nincs okunk kikelni ellenök.>
 <Bánfi.>
 <Még nincs; de lesz. Vagy nem hallátok-e>
 <Milyen jövődöt mondott a' barát?>
 <Giskra.>
 <H> <Igen Nádor! Király lesz Húnyady.>
 <Nincs bajnok ember hozzád fogható>
 Ne gyúlj haragra.
- 289—291. [E sorok rendje a K-ban eredetileg a köv. volt:
291, 289, 290. Vty utóbb a sorok elé irt számje-
gyekkel adott utasítást a sorrend megváltoztatá-
sára.]
289. K [A sor előtt áth.:] <Mihelyt>
290. K családot
291. K [A sor előtt áth.:] <Mi ismerünk>
 fölkelne (1.) ellened,
 [Jav.:] felállna (2.)
- 292—314. [Helye a K 41. lapjának v-ján.]
292. K az [Jav. ebből: asz] országtól.
 tőlünk
293. K meggátolánk,
294. K úzzenek,
- 294—295. [Között áth.:]
 K <Meggátolánk mert szükségünk vala>
 <Vitéz karodra {s nem fuharkodánk.} (1.)>
 [Föléje írva:] <és lesz még soká> (2.)
- 296—297. [Között áth.:] K <Várjunk időt>
297. Cz 1845 — MM 1845—1848/IX: okunk, kikelni
 [A vesszőt a K alapján távolítottuk el.]
298. K nincs; de
 hallátok-e
299. K barát? az
301. K tudom hogy <vérbe mártom e' hont,> (1.)
 [Föléje írva:] össze dúlom e' hont (2.)
302. K 'S fel <'S> <Fel> gyujtok mindent a' mi

- 303—307. K [E sorokat Vty utólag írta be a lap bal margójára, felülről lefelé futó betűkkel. A betoldás helyére a 302. és 308. sorok között, valamint a 303. sor előtt + jel utal.]
303. K Hunyad fiú
305. K hírével meg nem fér <e' szűk hazában> határi közt
306. K azzal a' világot
Cz 1845 világot
307. K mindent a' mi útban áll
308. K [Ezt a sort Vty utólag írta be — apróbb betűkkel — a 302. és 309. sorok közé.]
rajta! rajta! döntsön fel ha
309. K mást [Átírva ebből:] egy barát!
- 309—310. [Között áth.:]
K <Az a' kérdés,> <Bánfi>
310. K hát.
312. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a 311. és 313. sorok közé.]
313. K Czilleyt
Cz 1845 Czilleit
- 315—333. [Helye a K 42. lapjának r-ján.]
315. K—Cz 1845 bércziden
316. K uralkodol, mint
317. K [Utólag beírva a 316. és 318. sorok közé.]
szándékidat
318. K meg, nádor,
319. [A K-ban ezt a sort nem Bánfi mondja, hanem folytatólag kapcsolódik Giskra előző szavaihoz.]
hátha baj lesz a' <...> székel
[A K-ból hiányzik.]
- 320.
322. K Bűnös
érellek,
- 322—323. [Között áth.:] K <'S merész kezekkel a' szent jog után>
323. K nagyra vágás által vakmerők
324. K által <bűn> vétkesek
325. K Leendenének [Jav. ebből: Leendnek], <ime itt kezem> (1.)
[Alája írva:] itt nyujtok kezet (2.)
Cz 1845 kezét
326. K szövetség zálogát
- 326—327. [Között áth.:]
K <Hogy bár rokonság köt>
<Hogy nem tekintve>
327. K ellen a' ki ellenem [Jav. ebből:] ellenünk
328. K sír im
329. K Giskra.

- <Bölcs nádor! tisztelettel fogadom>
 <Kezedet>
 És itt enyém. Bölc s nádor menj elöl
329—330. [Között áth.:] K <'S nyomodban járunk olly hűségesen>
330. K mégy, <minik nyomban leszünk.> (1.)
 [Átírva:] <én nyomban leszek> (2.)
 [Alája írva:] nyomban követünk (3.)
331. K [A sor előtt áth.:] <Most>
 halálnak
332. K Melly országunkat [Alája írva ennek: <e' hazát egy nagy, >]
Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. rendkívüli [A K és Vty-
 nak az 1845-i kiadás saját példányában végzett javi-
 tása alapján módosítottuk a szöveget.]
334—357. [E sorok a K-ból hiányoznak. Helyettük — a 42. lap
 v-ján — az alábbi, az előző sorokhoz folytatólag
 kapcsolódó szövegrész található:]
K Most míg az ország össze gyűl Futákra
 <Most fel Budára, > (1.) onnan várom el
 [Alája írva:] Budára szállok : (2.)
 <Mi>
 A' kor 's körülmények' parancsait.
 Giskra.
 'S én bérczeimre hágok fel 's ha kellek,
 Kidítsatok <' én olly visszhang leszek > (1.)
 [Alája írva:] fel hozzám 's <én> jövőök. (2.)
 [Átírva:] megjövök (3.)
 Bánfi
 Én Bécsbe rándulok, <hogy hírt vigyek > (1.)
 [Föléje írva:] fel a királyhoz (2.)
 <Mint állnak dolgaink>
 'S hírt viszem mint állnak dolgaink.
 Gara.
 Így jó. 'S maradjon köztünk e' szövetség.
 <Hallgatni 's tenni! ez lesz jelszavunk.>
 <(el)>
 Hallgatni, mint e' sír, és tenni mint az,
 Ki benne nyugszik, ez legyen szabályunk.
 (el)

Harmadik felvonás

[Helye a K 113—124. lapjainak rv-ján, a 42. lap v-ján
 és a 43—62. lapok rv-ján. A kézirat tanúsága szerint
 Vty ezen a felvonáson dolgozott a legtöbbet, e rész
 — egyébként is a dráma leghosszabb felvonása —
 jeleneteinek végleges sorrendje alakult ki a leg-

nehezebben. A költő eredetileg — úgy látszik — a második, Futakon játszódó színnel akarta indítani a felvonást, mert a K 42. lapjának v-ján a II. felvonás utolsó sora után e szín első sorai — a 115—118. sorok — olvashatók. Vty ezután valószínűleg abba hagyta e jelenet írását. A K első összefüggő része ui. e sorokkal véget ér. Utóbb más papíron, a K második, ill. a bekötött K harmadik részének 1—4. lapjain — a K későbbi, általunk is használt könyvtárosi számozása szerint a 113—116. lapok rv-ján — a végleges beosztásnak megfelelő első szín megírásával folytatta munkáját. Ezután — a 116. lap v-ján — az ekkor még nyilván másodiknak szánt harmadik szín első változatának első sorait vetette papírra, majd áthúzta ezt a részt, s bizonyára úgy döntött, hogy a korábban már megszővegezett 115—118. sorokkal indítja a második színt. A 117. lap r-ján olvasható szöveg ui. semmi összefüggést nem mutat a 116. lap v-ján álló áth. résszel, viszont folyamatosan kapcsolódik a 42. lap v-ján található, fentebb említett szövegrészhez. A 117—124. lapok rv-ján ezután a végleges sorrendnek megfelelően fut a felvonás további szövege, ehhez a részhez pedig — ugyancsak a végleges elhelyezés rendjében — teljes folyamatossággal illeszkedik a K harmadik, ill. a bekötött K második részének 1—13. lapjain — a könyvtárosi számozás szerint a 43—54. lapok rv-ján és az 55. lap r-jának felső részén — olvasható, a 840. sorral záruló szöveg. Ezután eredetileg Ujlaky és Hunyadi László párbeszéde — a 959—981. sorok szövege —, majd Hunyadi László később két részre osztott monológja — a 943—958., ill. a 982—989. sorok szövege — következett volna; az 55—56. lapok rv-jára ui. e részeket írta be az említett sorrendben a költő. Ezután következik — az 56. lap v-ján — az 1056—1074. sorok szövege, melyhez az 59. lap r-ján csatlakoznak az 1075—1098. sorok. A megírás sorrendjében ezekre a 841—912. sorig terjedő jelenet szövege következhetett, amelyet az 59. lap v-ján, a 60. lap rv-ján és a 61. lap v-jának felső részén találunk. Nyomban ehhez csatlakoznak a 990—1016. sorok, amelyek a 61—62. lapok rv-ján helyezkednek el. E rész szövege eredetileg a 63. — Vty számozása szerint a 15. — lap r-ján folytatódott, s nyomban csatlakozott hozzá a IV. felvonás második színe kezdő sorainak első változata. Vty később mindezeket a 63. lap r-jára írt szövegrészeket — valamint a 62. lap v-jának utolsó sorait is — áthúzta, s az 57. lap rv-jára s az 58. lap r-jára írta a 62. lap v-ján álló szöveg

folytatásának, az 1017—1055. soroknak végleges szövegét. A 913—942. sorok — amelyeket a most említett szövegrész után, az 58. lap rv-ján találunk — íródtak valószínűleg a legkésőbb.

A fentiekben a felvonás egyes részeinek keletkezési sorrendjét kíséreltük meg rekonstruálni. Nyilvánvaló, hogy ezt a sorrendet — a 841. és 1098. sorok közé eső részeket illetően — Vty már kezdetben is csupán véletlenszerűnek, ideiglenesnek tekintette, s későbbre hagyta a különböző szövegegységek egymásutánjának végleges megállapítását. Erről tanúskodik az is, hogy amikor a K második nagyobb összefüggő részének lapjait utóbb — bizonyára a másolónak való átadás előtt — számokkal látta el, az említett részeket tartalmazó — a későbbi könyvtárosi számozás szerint 57—64. — lapokat nem számozta meg. Jelenleg ugyan e lapok r-jának jobb felső sarkába — mintegy a megelőző és köv. lapok Vtytól származó számozásához kapcsolódva — ceruzával a 14/a, 14/b, 14/c, 14/d, 14/e és 14/f számok vannak beírva, ám ez a pótlólagos számozás — amely nem egyezik meg az egyes lapok keletkezésének általunk kikövetkeztetett sorrendjével — valószínűleg ugyanúgy könyvtárosi eredetű, mint a lapok jobb alsó sarkában elhelyezkedő, hivatkozásaink alapjául szolgáló folyamatos számozás. Maga Vty, miután eldöntötte az e lapokra írt szövegegységek helyes sorrendjét, a másolót az egyes részek elé írt számjegyekkel figyelmeztette erre.

Az alábbiakban a könnyebb áttekinthetőség kedvéért még egyszer bemutatjuk a harmadik felvonás egyes részeinek a K-ban való elhelyezkedését. A lapszámok természetesen itt is mindenütt a K egészének könyvtárosi számozására utalnak.

1—114.	113—116 rv
115—118.	42 v
119—261.	117—120 rv
262—393.	116 v, 121—124 rv
394—840.	43—54 rv, 55 r
841—912.	59 v, 60 rv, 61 r
913—942.	58 rv
943—958.	55 v, 56 r
959—981.	55 rv
982—989.	56 v
990—1016.	61—62 rv
1017—1055.	57 rv, 58 r
1056—1074.	56 v
1075—1098.	59 rv]

- 1—9. [Helye a K 113. lapjának r-ján. A lap jobb felső sarkában ceruzával írt könyvtárosi bejegyzés: *részlet a III. f.-ből.*]
[A színi utasításban:] <Erzsébet> Bodó 's egy nőcseléd.
1. K Bodó.
<Hol asszonyod leánykám?>
<Mikép van asszonyod? Megszűnt-e már?>
<Könyezni> <Méltó>
Mikép van asszonyod? Gyengül-e már
- 1—2. [Között áth.:]
K <Fájdalma, {mellye oly nagy oka van.} (1.)>
[Alája írva:] <vagy még ... most is könyezik (2.)>
<Cseléd>
<Lépj egy kissé elébb>
<'S megláthatod>
2. K Fájdalma vagy még most is könyezik?
3. K meglehet; de
4. K vissza tért
- 4—5. K [Között áth.:] K <Csak egy panasz szót a>
5—6. K [Között áth.:] K <'S gazdálkodóbb ámbár jó és szelíd>
6. K Ámbár szelíd 's [Jav. ebből: és] jó.
Bodó.
Szólhatok vele?
8. K most.
előbbre
- 10—30. [Helye a K 113. lapjának v-ján.]
10. K Bodó előbbre <...> 's ismét vissza lép.
Imádkozik. Mit <tenne mást> (1.) szegény
[Föléje írva:] is tegeyen (2.)
11. K jutott.
12. K térdein
13. K véli <tán>, hogy
15. K Mi <.....> mozdulatlan várjuk [Jav. ebből: állunk] hallani
16. [A K-ból hiányzik. Helyén a sor alábbi két áth. változata található:]
K <Lassú, de szüneteltető hangjait.> (1.)
[Föléje írva ennek, apróbb betűkkel:] <'A' lassu hangot, melly szívünkbe száll.> (2.)
- 17—19. K [E sorok pótlásként a lap aljára vannak beírva. A pótlás szövegét a megelőző soroktól hosszú vízszintes vonal választja el. A 20. sor kezdete fölött + jel figyelmeztet a pótlás helyére.]
17. K házat <így> felverik [Az utolsó 3 betű jav. olvashatatlan betűkből]
18. K szavai [Jav. ebből:] szakai
19. K Azt hisszük templom és imádkozunk

20. K istentől nem tudom,
 21. K nem,
 22. Cz 1845 — MM 1845—1848/IX: víráaszt [A K alapján,
 a jambikus metrumnak megfelelően javítottuk.]
 23. K jó 's erőt
 26. K mereng<és ül szelld szemében.> (1.)
 [Jav., ill. föléje írva:] merengve néz a' légen át, (2.)
 26—27. [Között áth.:]
 <Mint a' ki lelkét két felé szakasztá>
 <Felét az>
 27. K túlvilágon [Jav. ebből: *túl világon*] <él> él
 28. K felével
 30. K Ki fogytak-e nagy isten, kegyeid
 31—40. [Helye a K 114. lapjának r-ján.]
 31. K Hogy <est> meg
 31—32. [Között áth.:]
 K <Erzsébet magában>
 <Az ég akarta így.>
 <Áldassék isten! Szent akarata volt>
 <Hogy így legyen>
 <Megmenteteti az aggság>
 <Rövid volt szenvedése>
 <Elvenni tőle>
 <Hogy így legyen. Megadta>
 32. K [A szereplő neve:] *Erzsébet magában*
 hagyá
 33. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a 32. sor alá.]
 végzése<e által> (1.)
 [Alája írva:] végzéssel, a' (2.)
 34—35. [E két sor a K-ban eredetileg fordított sorrendben
 helyezkedett el, s közöttük néhány áth. sor ill. sor-
 részlet jelzi a végleges szöveg kiformalódásáig vezető
 utat. A szöveget a K eredeti sorrendjében közöljük.]
 K <A'> (1.) hosszú élet' terhes napjait,
 [Jav.:] 'S a' (2.)
 <Megvonva tőle>
 <És tőle megvont> <mindent a' mi roszt>
 <És tőle megvont> bánatot, nyomort.
 <'S' hozzá nem illő <kinlódásokat.>
 [Vty később az utolsó, ill. az első sor elé írt 1-es és 2-es
 számjeggyel jelezte a helyes sorrendet, s összehúzó
 jellel figyelmeztetett arra, hogy a két utolsó sor át
 nem húzott részei tartoznak össze.]
 36. K isten! áldassék neve.
 [A „meglátva Bodót” szövegű színi utasítás a K-ban
 hiányzik.]
 36—37. [Között az alábbi — részben áth., részben át nem
 húzott — sorok állnak:]

- K** *Bodó.*
Bevárom e' helytt. Nem háborgatom.
Erzsébet észreveszi 's feléje megy
 <Ki látogatja meg Húnyadynét?>
- 37—38. **K** <Között áth.:>
K <Bocsáss meg jó uram, bottal jövök>
 <De>
38. **K** [A sor előtt áth.:] <Ne félj>
 uram, <hogy> bottal
39. **K** Eléd [Jav. ebből:] Elődbe
40. **K** Kérnek kezeimtől <gyámat és segélyt.> (1.)
 [Jav. és alája írva:] Kéri kezemtől e' szomorú
 segélyt. (2.)
- 41—57. [Helye a K 114. lapjának v-ján.]
- 40—41. [Között a színi utasítás:] **K** <hőzelebb>
41. **K** házunk barátja vagy
43. **K** <Bodó> *Te vagy Bodó. Mióta*
44. **K** setét
45. **K** nagy [Átírva ebből:] *sok*
46. **K** kevéssé.
- 46—47. [Között áth.:]
K <Gondold> <Kép>
 <Ugy képzeld, mintha jó urunk>
47. **K** urát, úgy
48. **K** volna, oly
52. **K** [A szereplő neve:] *Erzsébet.*
 zsi bong
55. **K** [A szereplő neve:] *Erzsébet.*
 minden. <a' világon> *Nem*
- 55—56. [Között áth.:] **K** <Bodó.>
 <Hogy van, mit mivel>
57. **K** *Nem asszonyom, még semmi híre nincs.*
- 58—68. [Helye a K 115. lapjának r-ján.]
- 57—58. [Között áth.:]
K <Úgy tartom, jó soká beérheti>
 <Beéri úgy hog>
 <A' veg>
 <Szédült fejét, melly Nándort>
 <Úgy tartom szédül még most is feje>
 <Mellyet> <A' vég csapástól Nándorvár falándl.>
- 58—59. [A K-ban ez a 2 sor — a véglegestől eltérő szöveggel —
 a lap jobb margójára van beírva, az előbbi áth. sorok
 mellé.]
K *Úgy tartom Nándor <várfalához> várszikliához*
 <ütött fejét nem bírja>
 <Szédült> *Ütött fejét nem bírja meg emelni*
60. **K** [A szereplő neve:] *Erzsébet.*
61. **K** él, mit

62. K mulat 's
62—63. K [Között áth.:]
K <Nagybátyja> <Felejtli vagy kerülli, mig helyette>
<Kéjhölgye> <Nagybátyja intéz és uralkodik>
<Erzsébet>
<Tehát való, hogy>
64. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
dolog.
65. K [A szereplő neve után és a sor előtt áth.:] <Személy
szerint jó most országgyűlésre>
66. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
jó
67—68. [Között áth.]
K <Elmondandá országa' bajait>
<'S a tisztet, {...} melly>
69—85. [Helye a K 115. lapjának v-ján.]
69. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
oltalmazza őt. — 'S te jó uram
70. K gyűlésbe?
igen (felkél)
71. K hozzád asszonyom
71—72. [Között áth.:]
K <Ha nem parancsol>
<Ha üzen n>
73. K [A szereplő neve:] Erzsébet.
<Köszönöm, uram,> (1.)
[Főléje írva:] Uram, te jó vagy: (2.) vedd hálámat érte.>
<Ez szép igen szép.> Így hát gyermekimhez [Jav.
ebből: gyermekimnek]
75—76. [Között áth.:] K <Tartotalak meg.>
76. K Tartlak? Bocsáss meg: néha
77. K ha <bizni mer> (1.)
[Alája írva:] megnyilik (2.)
78—79. [Között áth.:] K <Igen tehát>
79. K mondd vigyázzanak.
79—80. [Között áth.:] K <László okosb,>
80. K Mátyásra: ő makacs
82. K [A sor előtt áth.:] <De>
rendkívül heves
84. K istenem
84—85. [Között áth.:] K <Nem úgy vagyok-e>
85. K okom
86—107. [Helye a K 116. lapjának r-ján.]
86. K madár
86—87. [Között áth.:]
K <Melly fészken ül még 's várja fiait.>
<..... elrepült>
<Hiába! ők már érzik szárnyokat.>

- <Tovább>
 <A' véghetellen> <'s még a' feszken ül>
 <'S addig> <'s ujra fel>
 <Melly már repített, és még fészkebe tér>
 <És vissza várja elszállt fiait>
87. K [A kegutóbbi áth. sor alá és fölé írva.]
 fiait
88. K Hiába ők már érzik szárnyokat.
 88—89. [Között áth.:]
 K <A' véghetellen lég bevonja őket.>
 <És elmerülnek pusztaságain.>
 <Tovább tov>
89. K tovább tovább
 90. K Míg
 92. K sokáig, 's gyakran
 93. K [A szereplő neve:] *Erzsébet.*
 <Az isten jó.> (1.) Tehát
 [Eléje írva:] Az ég kegyes. (2.)
94. K nyugott 's egészséges vagyok.
 94—95. [Között áth.:] <Mondd hogy t>
 95. K királyokat [Jav. ebből:] király <urunkat>
 96. K fogják 's jó
 98. K tenni [Átírva ebből:] a'
 99—105. K [E sorok — ill. a 103—105. soroknak csak első változata — pótlásként a lap bal margójára vannak beírva, felülről lefelé futó betűkkel. A 98. és 106. sorok között, valamint a 99. sor előtt + jel utal a pótlás helyére.]
 99. K Mondd hogy
 100. K köréhez.
 102. K rosz kardhoz
 103—105. K *Melly <eltörík> minmagunkat sért, vagy eltörík*
 'S első veszélyben ott hagy védtelen.
 106. K marad
 107—114. [Helye a K 116. lapjának v-ján.]
 107. K Bodó.
 <Isten veled> Élj boldogúl
- 109—110. [Között a K-ban az alábbi — a végleges szövegből hiányzó — sorok állnak:]
 K *Mit eddig egy tett, <azt most több együtt>* (1.)
 [Alája írva:] <az most többre jut,> (2.)
 [Föléje írva:] *most az tiszte többnek* (3.)
 'S örömmel tesszük érted 's házadért.
110. K [A szereplő neve:] <Bodó> *Erzsébet.*
 Járj boldogúl uram
111. K magaddal.
 111—112. [Között:]
 K *(Bodó el.)*
Erzsébet

- <Elhagyva, így elhagyva, egyedül, istenem>
 <Ha t> <egyedül>
112. K elhagyva! Istenem
 113. K hinném egyedül
 114. K Magam maradtam széles e világon.
- 115—118. [Helye a K 42. lapja v-jának első részén, a második felvonás befejezésének első változata után. A helyszín-megjelölés fölé Vty odairta: „III Felvonás.”]
 [A helyszínmegjelölés és a színi utasítás:] Futak.
 A' király. Agnes utóbb Czilley.
115. K [A szereplő neve előtt áth.] <Király>
 Mi szép
 országod királyom
116. K Milly <hősi> (1.) a' nép mellynek ura vagy.
 [Átírva:] bajnok (2.)
- 116—117. [Között áth.]
 K <Te a' nap és ők a' te csillagid>
 <Járják körüled szép pályájokat>
 <Oh>
118. K pillantatig
- 119—140. [Helye a K 117. lapjának r-ján.]
 118—119. [Között áth.]
 K <Avagy csak úgy, mint a' ki álmodik>
 <'S felébredéstől>
 <Kezében tartva kincset vagy gyönyört>
119. K Avagy [Átírva ebből:] <Nem>
120. [Utólag beírva az alábbi áth. sor fölé:]
 K <Nem ismeréd meg még országomat>
122. K Nagy és hatalmas 's [Jav. ebből: és] még is tántorog.
 123. [A K-ből hiányzik.]
124. K Aranytermő és még is olly [Jav. ebből: melly] szegény
 125. [A K-ba utólag beírva a szomszédos sorok közé.]
 126. K seb.
127. K dül 's távol birtokát [Jav. ebből:] birtokáért
 128. K <A' véradót megkéri minden éven.> (1.)
 [Föléje írva:] <....., évről évre kénytelen.> (2.)
 [Az áth. sorok mellé, a jobb margóra írva:] Vérrel
 kell évről évre váltania. (3.)
 [A fenti két áth. sor és a 129. sor között áth.:]
 <'S a véradó sorvasztja kebelét>
129. K van
130. [A K-ből hiányzik. Helyén az alábbi áth. sorkezdet:]
 <És nem szabad>
132. K pártomon van. [Jav. ebből:] párt<hivem>
- 132—133. [Között áth.]
 K <'S a' férfiak>
 <És mondog a' nép bajnok>
133. K való hogy

134. K szíve [Jav. olvashatatlan szóból]
135. K olvaszt meg 's
136. K 'S gyűlölség <forr a' legjobbak között.> (1.)
[Föléje írva:] az mi <...> benne <forr> <felbuzog>
felbuzog. (2.)
137. K [A sor előtt áth.] <Gondolod>
Húnyadyt
139. K mint <más> mulatva
140. K henýelve országügy miatt
- 141—155. [Helye a K 117. lapjának v-ján.]
141. K magának <egy pillantatot> (1.)
[Föléje írva:] tán egy jó napot
142. K [A sor előtt áth.] <'S még>
ember 's gondolod
144. K bátyám Czillej
145. K Agnesem.
- 145—146. [Között áth.:]
- K <Inkább szeretnék {lenni} {béke 's csend között}> (1.)>
[Alája írva:] <messze a' veszélytől> (2.)
<Egy csendes völgyben pásztor lenni {inkább}> (1.)>
[Alája írva:] <hol> (2.)
<Te, mint királyné ülnél kis tanyámon>
<'S {.....} meg nem zavart kebelből nyujtanád>
<'A hű barátság' áldomásait.>
147. K nyájnak, <messze> (1.) a' veszélytől
[Föléje írva:] távol (2.)
- Cz 1845 veszélytől
148. K [Vty ezt a sort utólag — nyilvánvalóan már a 149. sor
megírása után — írta be az alábbi, a sor végleges
szövegével megegyező sorkezdet fölé:]
<'S hozzád közelb,>
149. K Agnesem
- 149—150. [Között áth.:] K <Mi végett>
150. K el fejemnek
151. K eszmék! <Olly király ...> (1.)
[Alája írva:] Nem szeretlek (2.)
153. K jobban, sőt
154. K Csak így (1.) szeretlek úgy a' mint
[Jav.:] most (2.)
155. K <Bár> (1.) bút
[Eléje írva:] Csak (2.)
soha,
- 155—156. [Között az alábbi részben áth., részben át nem húzott
sorok találhatók:]
- K <Parancs> <Parancsnak kéne arra írva lenni>
<Hogy> <És>
Parancs, dicsőség illik ahhoz inkább
'S ha elborúl, villám <deritse fel> (1.)

- [Alája írva:] *melly mást fenyít* (2.)
 [Helye a K 118. lapjának r-ján.]
- 156—184. K nem királyom.
 156. K
 157. K Ha [Jav. olvashatatlan betűkből] van gyűlölség, párt
 158. K *gyűlöld*
- 160—170. [E sorokat pótlólag iktatta be Vty a K-ba. Eredetileg a 159. sorra mindjárt Agnes válasza következett volna. A 160. sor a 159. sor alá van beírva, a 161—167. sorok felülről lefelé futó betűkkel a lap bal margóján, ill. folytatólag a 117. lap v-jának jobb margóján helyezkednek el. A 168—170. sorok — ugyancsak felülről lefelé futó betűkkel — a 117. lap v-jának bal margóján találhatóak. A 160. sor végén és a 161. sor elején + jel, a 167. sor végén és a 168. sor elején = jel utal a folytatás helyére.]
160. K *irtaná*
 161. K *A' rosszakat, ha tudná, kik azok.*
 162. K *kell*
 163. K *gyanánt*
 164. K *S' apoljuk azt,*
 165. K királynak túrni <várni> kell (1.)
 királynak hosszan túrni kell (2.)
 167. K *Agnes, én nem*
 168. K *embert csak*
 169. K *szerelmem*
- 171—172. K <Megmondom én.> <Leg>első Czilley. (1.)
 [Vty — miután beiktatta a szövegbe a 160—170. sorokat — áthúzta a fenti sor első felét, föléje írt egy újabb sort, majd egy — az áth. rész alá és helyébe írt — félsorral teljessé tette a második sort. Így jött létre az alábbi — a végleges szövegtől már csak kevésbé különböző — újabb változat:]
 'S ha én csalódtam volna már? 'S megmondanám
 Kit kerülnöd? első Czilley. (2.)
173. K *Hallgass, oh hallgass.*
tart
174. K *játszék*
 175. K <És> (1.) nép előtt és
 [Jav.:] A' (2.)
177. K — Cz 1845 elárúl
- 178—180. [A K-ban e sorok helyén csak egy sor áll:]
 K *Te háládatlan vagy. Nem ő adott-e*
 182. K *volnék a' mi*
 183. K [A szereplő neve előtt áth.:] <Agnes>
Irtóztató! De
 Sp. *Oh szörnyűség! De*
184. K *És <'s> bujálkodóbb*
- 185—202. [Helye a K 118. lapjának v-ján.]

185. K korhelyebb [Föléje írva ennek:] <szemtelenb>
 188. K Való *való!* ő <nőt és> bort (1.) szeret.
 [Föléje írva:] <asszonyt 's> bort (2.)
 bort 's asszonyt (3.) [A „'s asszonyt” szavak a sor fölé,
 a szomszédos szavak közé vannak beírva.]
189. K — Cz 1845 túl
 190. K Hát ne hidd [Eléje írva ennek:] <Úgy ne hidd hát>
 [Az áth. rész első két szava jav. olvashatatlan szóból.]
 [Között áth.:] K <De>
- 190—191.
 191. K bár [Átírva ebből:] *sőt*
 Ah [Átírva ebből:] *Oh*
 Agnesem
- 191—192.
 [Között áth.:] K <Én féltetek>
 192. K Nagy Isten
 193. K ember a' kiben bizhatom.
- 193—194. [Között áth.:] <Agnes>
 194. K téged megmenteni.
 195. K Azt [Átírva ebből:] *Csak*] bízd reám.
 197. K Hallgass, közelget.
- Czilley jó.
 <...> Ismét itt vagyok.
198. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
 [A „szép” szó utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
 199. K Csak <a'> szem<fény>, <a'>mellyel (1.) most te látsz
 [Áthúzással jav. és föléje írva:] Csak szemvilágod,
 mellyel (2.)
200. K üdv
 201. K bátran! élvezd
 202. K *Őcsém király!* jól
- 203—217. [Helye a K 119. lapjának r-ján.]
 203. K itt. Gara
 204. K — Cz 1845 Turóczy
- 204—205. [Között:] K 'S a' legvitézebb vajda, Ujlaky
 206. K Meguntam <azt> már. <Én nemzeté vagyok>
 <Nem párt király>
- Czilley.
 <Mi lelte ezt a' ficzkót?>
 Mi ez? Hah a' kigyó
207. K Árulkodott
 Cz 1845 Árulkodott!
 K vagyok
208. K Nem párt király.
 209. K jelentőségű szavakat.
- 211—212. K A régi gyűlöletnek. Szent barátság
 [A szöveg ez első változatának kiegészítéseként Vty
 egy — az első sor második felét alkotó — félsort a sor
 fölé, egy másik — a második sor elejét kitevő — félsort
 pedig a sor alá írt be, összevonó jellel utalva helyükre.]

- Így jött létre a második változat:]
 A' régi gyűlöletnek. *Épen* mondani
 <Kezdetem volt> (1.) a' pártnak vége Szent barátság
 [Eléje írva:] Kezdem (2.)
213. K főbbjeit
 214. K hon mint
 215. K Ohajtanám hogy
 216—217. K Szent szó. De szinte feledém, miért
 Jövék. Itt e' mellék teremben
 218—233. [Helye a K 119. lapjának v-ján.]
 218. K reád <.....> üdvözlő
 219. K <A' honnak> (1.) főbbje és (1.)
 [Átírva:] Az ország (2.) főbbje 's (2.)
 220—221. [Ezt a két sort Vty utólag iktatta be a szomszédos
 sorok közé. A 220. sor a 219. sor alá, a 221. sor pedig
 — alulról fölfelé futó betűkkel — a lap bal margójára
 van írva.]
 220. K [A sor előtt áth.:] <Később>
 tetszik biztosabb
 222. K [A sor előtt áth.:] <'S>
 223. K hogy <a' gyűlés alatt> (1.)
 [Alája írva:] rendezetlenül (2.)
 224. K [Utólag az alábbi áth. sor fölé írva:]
 <Ne {leljen} jöjön semmi tárgy gyűlés elé>
 Cz 1845 elé
 226. K Jelentsd meg, hogy megyek. [Föléje írva ennek:]
 <Tüstént megyek.>
 226—227. Között áth.] K <Agnes.> <Czilley>
 228. K érte!
 229. K Agnes <hisasszony> (1.) Bécsbe
 Szép Agnes (2.)
 230. K Kell és
 szigorú
 231. K jó, ha
 232. K Király is ember: <ők istent imádnak>
 <istenül {imádják} szeretnék>
 <Ők a királyt.>
 Király.
 Én <azt> nem engedem.
 Agnes magában.
233. K [A színi utasítás:]
 'S nem
 Cz 1845 biztatál
 234—247. [Helye a K 120. lapjának r-ján.]
 234. K Élvezzem (1.) ifjúságom<at ?>
 [Átírva:] Élveznem (2.)
 235—236. [Között áth.:]
 K <Én ezt úgy értém>
 <Biztattalak, mert tudtam válni kell>

236. K <'S vég perczeid>
 <El nem bocsátom> (1.) egy pillantatig.
 [Föléje írva:] <Én meg nem vádom> (2.)
 [E fölé írva:] El nem bocsátom (3.)
237. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
238. K Utamba vágsz. Egy újabb <szertő> (1.)
 [Alája írva:] szebb viszony (2.)
239. K Vár itt reád. *Élvezz, de változattal,*
 <Máskép csömör lesz a' megúnt gyönyörből.>
 Hogy meg ne únd. Mi Agnest illeti,
240. K [A színi utasítás:] Agnes magában.
 Megcsalatkozánk
241. K őt
242. K kitudjam <, mint áll szelleme> (1.)
 [Alája írva:] gondolatjait (2.)
- 243—244. [Között áth.:] K <Mert már koros vagyok. De Hunya>
244. K fiatalt
245. K meg nevezni későbben fogok
246. K Elváltozott színében mint a' gomba
- 248—261. [Helye a K 120. lapjának v-ján.]
248. K [A színi utasítás:] Agnes magában.
 valék, ő
- Cz 1845 szól,
- 248—249. [Között áth.:] K <Arczából olvasom ki szavait.>
249. K E' perctől fogva két színű
- 250—251. [Között áth.:] K <De a' mit monddl,>
251. K Czilley
 <Felette sajnos>
 Sokat veszítesz [Jav. olvashatlan betűkből.]
252. K Meggondolom. <De most ne várjanak> (1.)
 [Alája írva:] <...> Most menjünk <a' tanácsba> (2.)
 [Ez alá írva:] <tanácsba> (3.)
 [Ez alá írva:] híveinkhez (4.)
 [A 252. sor után köv. színi utasítás a K-ban csak ennyi:]
 (el)
- 252—253. [Között utólag beírva:]
 Sp. (A' király megy. Czilley hátra marad)
 Agnesnek menni kell: ő ellenem van.
 Akármimód' eltávolítom őt. (el)
253. K [A színi utasítás:] Agnes magában
 Megy <.....>'s búcsúzatlan hágy itt martalékkül
- 253—254. [Között áth.:]
 K <A' kór gyanúnak,>
 [Utólag e sor fölé írva, apróbb betűkkel:] <A' bal gyan>
 <Az öntudatnak,> <Minden gyanúnak, melly keblembé
 fér.>
 <Oh balga lépés! érzem átkodat.>

255. K [A „vissza” szót Vty utólag írta be a szomszédos szavak közé.]
 Cz 1845 bal lépésemet.
- 256—257. K Korán, <korán> nagyon korán van ébredésem.
 Oh *hütelenség* érzem átkodat.
 [Vty már a K-ban — megfelelő jellel — utasítást adott a fenti két sor felcserélésére.]
258. K Jó Henrikem, kit olly *alávalón*
259. Sp. *kétes* hibád [Föléje írva ennek:] <*csekély*>
260. K Elhagytalak, ki most boldogtalan
 Cz 1845 közüllünk
261. K *Te-e, vagy* (1.) én? nézd könyeim felelnek.
 [Jav.:] *Te avvagy* (2.)
 Cz 1845 *Te avvagy*
 [A jelenet végén álló, „El” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
 [A harmadik szín elejének első, áth. fogalmazása a K 116. lapjának v-ján, a 114. sor alatt található. Vty ekkor még nyilván a felvonás második színéül szánta ezt a részt. A helyszínmegjelölés után eredetileg mindjárt Czillei és Giskra dialógusa következett, a szöveg élén álló hosszabb színi utasítást Vty utólag írta be apróbb betűkkel, és azt később sem húzta át.]
- Futak.*
Előterem.
- Különböző csoportok alakulnak pártok szerint, majd hevesen majd csendesebb társalgással. Urak mennek a' teremben 's kiki majd egyik csoportot majd a' másikat üdvözli. Némellyek fel 's alá járnak.*
- <Czilley Giskra>
 <Czilley.>
- <Hah győzhetetlen Giskra {üdvözöllek} emberem vagy>
 <Illy emberekre van szük>
 <Hogy illy jókor jövé. És mindig ép>
 <És olly erős vagy mint {a karpát bévcz} (1.)>
 [Alája írva:] <a tátra szirt> (2.)
 <Hol sastanyádat tart>
 <Mellyen tanyázol.> [Melléje írva:] <A' mellyre feszkelél.> <Hány embered van {itt}>
 <Giskra>
 <Öt száz, de olyan hogy két ezret ér.>
 <Czilley.>
- <Elég; de szükség is leszen red.>
- 262—273. [Helye a K 121. lapjának r-ján. Ez a rész nyilvánvalóan közvetlenül kapcsolódik a fenti áth. szövegrészhez. Vty, miután a második szín írását befejezte, a harmadik szín írására tért át, és azt bizonyára a korábban már megszóvegezett sorokkal akarta indí-

tani. Ezért nem találunk a lap élén semmiféle újabb helyszínmegjelölést és színi utasítást. A 121. lap első, áth. szövegsora sem egyéb, mint a 116. lap v-ján olvasható utolsó, áth. sor újabb változata. Vtyban nyilvánvalóan csak munka közben, fokozatosan alakult ki a jelenetnek a 262. sorral induló végleges felépítése, s csak akkor, amikor ezt eldöntötte, húzta át végérvényesen a 262. sort megelőző összes szöveg-sorokat. A 121. lap élén, a 262. sor fölött az alábbi szöveg található:]

Czilley titkon Giskrához

262. K <Talán elég; mert szükség lesz reád.>
 262—263. K türelemmel, <minden jól megyen> jó utban vagyunk
 [Között áth.:]
 K <De várni kell. Légy nyájas mindenikhez>
 <Akarmint ingerelnek. Egy csapás>
 263. K [A sor előtt áth., többszörösen jav. olvashatatlan szó.]
 ellenink <felett> fején
 264. K kell
 265. K És [Jav. olvashatatlan szóból]
 266. K elcsattan, <megveng belé> (1.)
 [Alája írva:] rémületes (2.)
 267. K mellett <vere vesz> <halványuljon el> (1.)
 [Föléje írva:] sapadozozon el (2.)
 268. K E' [Jav. ebből:] Ez
 269. K Háh! háh! te úgy beszélsz, mint szeretem
 269—270. [Között áth.:] K <Czilley>
 270. K A' [Jav. olvashatatlan betűből]
 tegyük [Jav. ebből:] tesztem
 270—271. [Között áth.:] K <Giskra>
 271. K Dicső, dicső!
 <Czilley.>
 <Az az ha akarod.>
 <Giskra.>
 <Én? Bizd reám, és míg>
 Czilley.
 Tudtam hogy gyűlölöd
 271—272. [Között áth.:]
 K <E' vakmerő fajt. És e'>
 <Kivüled még csak {csak} egy hja.>
 <Giskra.>
 <'S az Gara.>
 <Czilley.>
 <Nem,>
 272. K E' vakmerő fajt. <Még> Szóljunk róla majd.
 273—293. [Helye a K 121. lapjának v-ján.]
 272—273. [Között áth.:]

- K <Hány embered van itt>
<Addig>
273. K embered van itt?
274. K Ötszáz; de olyan, hogy két ezret ér.
Cz 1845 tízannyit
- 275—277. K Igen derék. Szükség lehet reá.
<Sokan vagyunk. Dicső gyűlés lehet.>
<Király öcsémnek mélyen állsz kegyében.>
Most a' királyhoz, <csak köztünk maradjon> (1.)
[Alája írva:] a' kinek — közöttünk (2.)
278. Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. bizalma [A jambikus metrumnak megfelelően a K alapján javítottuk.]
- 279—280. [Ez a két sor az alábbi áth. sor mellé a bal margóra van beírva.]
- K <Giskra.>
<..... királyom. Én hű ember vagyok.>
279. K félig 's csonkán
280. K kénytelenség hogy kedvez nekik
281. K És közbe mondva, semmitől
[A K-ból hiányzik.]
282. K mondám, <csak lassu és ugy> (1.)
[Alája írva:] fedezd el arcodat (2.)
285. K ragyog
- 285—286. [Között áth.] K <Middn> <De mélyein>
[A 286. és 287. között elhelyezett színi utasítás a K-ból hiányzik.]
287. K Hajh [Jav. olvashatatlan szóból] vajda! szinte legkésőbb <en érkezél> (1.)
[Föléje írva:] jövé! (2.)
289. K Örömmel üdvöz(ö)llek <főkapitán> főkapitány [Átírva ebből:] fővezér
Cz 1845 üdvözlek
290. K mondasz 's tán alaptalant
291. K jobbodat. Cz 1845 jobbodat
293. K legvitézesebb <emberek> férfiak
- 294—311. [Helye a K 122. lapjának r-ján.]
294. K [A sor előtt áth.:] <Kiket>
295. K nézhetek <fel égve> körül
296. K harcz <vaskoczkája van> (1.)
[Alája írva:] vész fáklyája van, (2.)
297. K felgyúl a' világ.
298. K Fél óra mulva várlak a' királyhoz
299. K lesz. El
300. K Czilly
301. K [A szereplő neve előtt áth.:] <Czill>
ember a' kit
302. K megy mint

303. K így <eltaszít bizonynyal> (1.)
[Alája írva:] <Meg lő> téged is megüt (2.)
304. K engemet?
[A 304. és 305. sorok között elhelyezett színi utasítás a K-ból hiányzik.]
305. K De<mill> nézd.
306. K előttünk <itt> a' székel fiú,
307. K Ránk [Jav. ebből:] Rám
- 307—308. [Között:] K H. L. és Bodó járnak fel 's alá beszélgetve.
308. [A szereplő neve mellől a K-ban hiányzik a „Bodóhoz” szövegű utasítás.]
309. [A szereplő neve és a sor végleges szövege között áth.:]
K <Épségben, ámbár kissé szenvedőleg.>
310. K nagyszerűen [Jav. ebből:] nagyszerűleg
311. K őt. <meg.>
- 312—322. [Helye a K 122. lapjának v-ján.]
312. K én utjokba
313. K könnyű e' medvét uszítani.
314. [A K-ban ezt a sort nem Bodó mondja, hanem H. László.]
K Csak nézd <el' ezt a'> (1.) szemtelent; utunkba áll.
[Jav. és áth.:] e' (2.) szemtelent;
315. K [A sor fölött a szereplő neve:] Bodó
őt.
316. K Kerüljük el 's így csuffá
[A 316. sor utáni színi utasítás:] kikerülük 's folyvást járnak.
- 316—317. [Között a K-ban az alábbi részben áth., részben át nem húzott sorok találhatóak:]
K <Barátom! ilyen ez mind. Csak lesik>
<Az alkalmat, hogy>
Mind illyek ők. Csak alkalmat keresnek
<.....> Hogy bármiképp belénk köthessenek.
Elvesztenének egy kanálka vízben.
De <úgy segéljen> ha isten éltet, megfordítjuk
a' sort.
317. K [A sor előtt áth.:] <Nem mertek>
Milly vakmerő vagy.
318. K [A szereplő neve röv.:] Huny. László.
319. K kajánság. Czimborál
320. K tudom hogy egyet sem szeret.
- 321—322. [Között áth.:] K <Jót nem var>
322. K Ne várjunk jót. 'S ő <az volt régen> az volt, az marad.
- 323—329. [A K-ból e sorok hiányoznak. Helyükön az alábbi sorok állnak. Az első kettő folytatólag a lap alján helyezkedik el, a további öt pedig pótlásként — felülről lefelé futó betűkkel — a lap bal margójára van beírva.]

K

Bodó

Nem bíztam benne, mióta ismerem.
Nézd mint sugárzik czinkos arczokon
A' bűnös egyetértés. Terveket
Forralnak, úgy hiszem. Vigyázni kell
Hogy meg ne lepjének.

László.

Szegény anyám!

(Bodóhoz) Én semmitől sem tartok. Jőjenek
Titkon vagy nyilván, én talpon vagyok.

[Vty e lap szövegét eredetileg — úgy látszik — annak a kéziratlapnak r-ján akarta folytatni, amely a könyvtárosi számozás szerint jelenleg a 45. számot viseli. E lap élén ui. az alábbi — kezdetben nyilván a fenti rész második sorához kapcsolódó folytatásnak szánt — áth. szövegrész olvasható:]

<A' bűnös egyetértés. Jő és megyen>

<A' sok kopó, mind>

[Vty nyilván már a fogalmazás pillanatában áthúzta ezt a másfél sort, s a 123. lap margójára beírta helyette a fent közölt szövegrész utolsó öt sorát. Az így üresen maradt kéziratlapra — az áth. másfél sor alá — később a 482—497. sorok szövege került.]

330—346.

K [A 330. sor előtt álló színi utasítás:]

Mátyás. Giskra' kalpagját felveszi

<..... 's meghajtja magát.>

Cz 1845 Felveszi 's általadja.

330.

K

Giskra tetszéssel.

Ki ezen nyájas fiú? <Ki> <Ebből még lehet valami.
Sok emberséget tud.>

Cz 1845 fiu?

331.

K

[A szereplő neve:] Ujlaki.

332.

K

Húnyady!

válthatik [Föléje írva ennek:] <lehet>

333.

K

tud

334.

K

[A szereplő neve:] Mátyás.

335.

K

Szabad. — kíváncsi kis kölyök!

336.

K

[A szereplő neve:] Mátyás.

Derék egy kard 's te ropant erős lehetsz hogy

337.

K

kitanulni kardod erősebb-e vagy

338—339.

K

nyakad, mellyet semmi csapás meg nem tud hajtani. —
Nehéz kard. (vissza adja) Köszönöm

[A „mellyet semmi csapás meg nem tud hajtani. —
Nehéz kard.” szavak pótlásként vannak beírva a 340.
sor melletti jobb margóra. A Mátyás szavai utáni
színi utasítás a K-ból hiányzik.]

340.

K

kigyó.

341. K [A szereplő neve:] Ujlaki
bántsad győzhetetlen Giskra. Belőle
Cz 1845 Giskra: belőle
342. K jól, *(minő sasorra van)* *(előre jár sasorra,)* minő
343. K fél arasznyira
345. K sasorru gyerek; de
346. K látom hogy nagy ember lesz.
- 347—357. [Helye a K 123. lapjának v-ján.]
- 347—348. K igen, mert lásd sasorra a' kanál, mellyet korán
(már sőt idő előtt) [Föléje írva ennek:] >.....>
úgy szólva gyíkleső korában sorsán
351. [A K-ban ez a sor nem jambikus, hanem prózai sor:]
K *Hah hah! csak az kellene még. Levágom mint a' tulkot.*
352. K [A szereplő neve:] Ujlaki
győzhetetlen Giskra.
Semmi de.
353. K *Ajtót nyitott neked, ki apját megveréd.*
Cz 1845 kalpagod
354. K *haragszom olly nagyon*
Cz 1845 jól hiszen
355. K királyról; mert ütök,
357. K [Ezt a sort eredetileg Hunyadi László mondta volna.
Vty csak utólag húzta át a sor fölé irt H. László nevet,
és írta helyébe Bodóét.]
- 358—364. [E sorok a K-ban — még szintén a 123. lap v-ján —
folytatólagos szövegsorokba írva olvashatók. Vty
talán helykímélés céljából járt el így. A K 123. lapja
ui. csonka; jobb alsó sarkán egy darab le van tépve.
E sorok teljes szövegét alább közöljük:]
Ujlaki
Csak tréfa volt. A' győzhetetlen Giskra mondá.
Giskra
Hallgass, ki az ki számadásra vonni mer?
<László> Bodó
*Csak én vitélő Giskra s azt kívánom, hogy vissza vond
szavad. Különben itt az ország színe előtt lerántom
álarczodat. Gaz pártütőnek <mondom nevedet.> <Le-
rántom> mondlak szemtől szembe.*
[A „lerántom álarczodat” szavakat Vty utólag —
nyilván miután az átl. részt már törölte — írta be a
sor fölé a szomszédos szavak közé.]
365. [A K-ból hiányzik.]
- 366—386. [E rész a K-ban teljesen eltér a végleges szövegtől.
Alább közöljük a K 124. lapjának rv-ján található
első változat teljes szövegét:]
Ujlaki
Béküljetek meg, mondom tréfa volt
<László titkon> Bodó

Tudom; de meg kellett mondanom nevét
Mellyet megérdemelt.

Mátyás

Mi az mi az? Rólam beszéltek?

Giskra.

(Bodóra mutatva.) Nem nem his öcsém. Egészen másról.
[A köv. sor apróbb betűkkel utólag beszúrva a szomszédos sorok közé:]

Ezt a' fattyút légy étetbvel veszttem el. <Egyszer nyilat fúrt>

László.

Ugy tréfa volt hát. Alig hihetném. Ritka

<A' harczok vészes emberétől.>

[E sor fölfe irva:] dolog az, hogy Giskra tréfál. De vitézlő
Giskra hozzád egy kérésem volna.

Giskra.

Halljuk.

László.

Szolgám szökött meg Bunkovics [?] nevű

És elvivé arany szerszámomat

'S mi<t> mindeneknél kedvesb volt, apámnak

Egy drága gyöngyös serlegét. Te hihetőleg

Nem tudva rosszaságát felfogadtad.

<Add vi> küldd vissza őt nekem:

Giskra.

Akár felakasszam a' semmire kellőt. <Azt mondá barát
volt>

Ujlaky

<A> Pohárért gyözhettel barátom egy pohárért
nagy büntetés

Giskra

Jól van hát vissza küldöm.

László.

Igen lekötelezsz

Giskra

Mi szemtelen fattyúk ezek a' Hunyadiak. <no>

<Várjatok.> Csak jertek egyszer a' hegyekbe fel.

[A köv. sorok már a K 124. lapjának v-ján található:]

Bánfi

<Gyülésbe> (1.) urak, <gyülésbe.> (1.) A' király
várakozik.

[Föléje irva:] Tanácsba (2.) urak, tanácsba. (2.)

Ujlaky.

Megyünk.

Giskra.

A' szemtelen kölyök! Szolgáját kéri vissza

Pedig különb legény, mint minden Hunyady.

De jól van. Majd tesz róla [Föléje irva ennek:]

<arról> Czillely.

Ujlaky.

Ne zúgolódjál mint a' rossz fazék.
Jer győzhetetlen Giskra <Az nem illik>
[Alája írva:] hagyjuk őket

Giskra.

<De a' szemtelen kölyök! hogy szólhat így>
<.....> No semmi! Majd küldök szolgát neki!

373. Cz 1845 foga
379. Cz 1845 hallod csak
382. Cz 1845 Megyünk!
383. Cz 1845 faj, milyen
387—393. [Helye a K 124. lapjának v-ján.]
387. K <Bodó> <H. László.> Bodó

<Nincs ember a' ki>
<Nincs átkozottabb ember, mint e' Giskra>
Milly <drága> (1.) föld ez a' mi jó hazánk.
[Átírva:] áldott (2.)

- 387—388. [Között áth:] K <H. László>
388. K ilyen <buján terem meg a' gaz.> (1.)
[Alája írva:] sok gaz megterem. (2.)
389. K [A szereplő neve:] László.

390. K — Cz 1845 lángot tüzet

K fú

391. K közt

- 391—392. [Között:]
K És most ha tetszik, ország nagyja lesz,
'S tanácsot ül <az ország ügy> (1.) felett.
[Föléje írva:] a' szent közügy (2.)

392. K ember a' ki <még> gonoszabb

393. K vigyáznunk.

- 394—418. [Helye a K 43. lapjának r-ján. A lap felső — a 394—
401. sorok első fogalmazását tartalmazó — része több
ceruzával húzott átlós vonallal keresztül van húzva,
s ezt a részt egy szintén ceruzával húzott vízszintes
vonal is elkülöníti a lap további szövegétől. Az aláb-
biakban közöljük e rész teljes szövegét. < > jelek közé
csak azokat a szövegrészeket tesszük, amelyeket Vty
már előbb tintával áthúzott.]

Ki élet és halála vi velünk

De titkon mint az ördög 's <ravaszúl> álnokul.

<Im> <De.....> Im farkast emlegettem 's róka jön.

<Ezt nézd meg jól, ez ritka egy bogár.>

Bodó

Ki <hát> e' csinos úr?

László.

O barátom,
Ezt méltó megjegyezni. [Jav. olvashatatlan szóból.]
Ritkaság,

Saját nemében <úgy tudom> mellynek párja nincs
 [Ez a legutolsó sor későbbi betoldás, s pótlásként az
 előző sorok fölött a lap jobb margóján maradt üres
 helyre van írva. A „Ritkaság.” szó után + jel utal
 a folytatásra.]

Bodó

Kiváncsivá teszsz.

[Ezt a sort is utólag írta be — apróbb betűkkel —
 Vty a lap bal margójára, a szomszédos sorok közé.]

401. K *László*
 Ez igen finom ember, a' ki
403. K becsületes, ki
405. K verte 's
 időt, <attól félvén,> melly
407. K Bohóság és
408. K [A szereplő neve:] *László.*
 fél, <hogy a' kettő> <a' gazdától> (1.) és
 [Föléje írva:] a' mezei gazdától (2.)
410. K káromkodik de nem is imádkozik;
411. K bántaná meg 'S ez elve ellen van. Dicsérd
412. K fog, mondd ostobának vagy
413. Cz 1845 megköszöni hogy
- 413—414. K figyelmeztetted, Oh barátom ez
416. Cz 1845 Állítsd
417. K életet baljára a' halált 's ő
- 418—434. [Helye a K 43. lapjának v-ján. Vty utóbb az egész
 lapot egy ceruzával húzott átlós vonallal keresztül-
 húzta, majd erre a vonalra — szintén ceruzával —
 több, rá merőleges rövidebb vonalat húzott, s ezzel
 — úgy látszik — az áthúzást hatálytalanította.]
418. K marad. *Halhatatlan egy ember.* Kínáld
419. K üdvvel karhözattal egy időben 's
420. K marad 's a
- 421—422. K választani 's
422. Cz 1845 tőle hogy
423. K követett 's
 K büntetetlen azon sok cselekedeteiért mellyeket
427. K [A szereplő neve:] *László.*
 legyen
429. K [A szereplő neve:] *László.*
430. K lehet.
 Sp. De hát ki lehet?
431. K [A szereplő neve:] *László.*
 titoknoka. Azon
- Cz 1845 emberé,
432. K ki<t> apámat leginkább gyűlölte 's
- 434—438. [Ez a szövegrész a K-ban kétféle változatban is
 olvasható. Az első a 43. lap v-jának alján, az „Egyéb-

iránt ez itt igen hasznos ember." szövegű mondat után helyezkedik el. Vty utóbb ezt a részt két ceruzával húzott átlós vonallal keresztülhúzta, s — ugyancsak ceruzával — bekeretezte. Alább közöljük ezt a változatot. < > jelek közé csak azokat a részeket tesszük, amelyeket Vty már írás közben tintával áthúzott.] *Felséges óra van 's a' mit beszítt, megtartja mint a' <jól bedugott hordó {mig urának nem tetszik őt csapra ütni} gazdája hegyes orrát belé nem üti. Kérdezz csak tőle valamit> dohos edény, mig gazdája egész kényelemmel kimártogatja hegyes orrával a' drága híreket.*

Bodó (Zierlichhez, ki folyvást kémlelődvé körül tekinget)

Uram kezdődik már a gyűlés?

[A második változatot — ceruzával, alulról felfelé futó betűkkel írva — a K 44. lapja r-jának bal margóján találjuk meg. Élén × jel áll, s ugyanez a jel látható a 43. lap v-ján az „Egyébiránt ez itt igen hasznos ember.” szövegű mondat után. Így utalt Vty a pótlás helyére. E második — a végleges szövegtől már alig eltérő — fogalmazás így hangzik:] <legbiztosabb> beszija a' titkot, 's megtartja azt, mint a' dohos edény, mig azt ura hegyes orrával egész kényelemmel ki nem mártogatja belőle. Szólítsd csak meg; meglátod, milly sima feleletet nyersz.

[A 438. sor ebből a szövegezésből hiányzik.]

437. Sp. meglátod milly sima feleletet nyersz.
439—459. [Helye a K 44. lapjának r-ján. A lap fölé Vty ceruzával odaírta: „Innen kell kezdeni”, majd e szavakat áthúzta. Az egész lap is egy ceruzával húzott átlós vonallal keresztül van húzva. Szövege azonban lényegében megegyezik a végleges fogalmazással, ezért valószínűnek tartjuk, hogy ennek a résznek — az áthúzás ellenére — nem volt más, későbbi változata.]

439. K Az az megengedni: talán

440. K kezdődni is fog.

- 441—443. K Bodó [Jav. ebből:] László
Finom legény biz ez. Köszönöm
László

No nemde?

<De itt ... jön> (1.) Szilágyi bátya, <hát> <megyünk {a'} gyűlésbe> (1.)

[Alája írva:] De im (2.) Szilágyi bátya, hát nem a' gyűlésbe (2.)

442. Cz 1845 im

444. K—Cz 1845 László, én

447. K Kiadva [Föléje írva ennek:] <Elosztva>

448. K hazugság
 449. K számát<, a' ki honn> (1.)
 [Alája írva:] szóltalan?
 450. K—Cz 1845 meg szoktam mondani
 453—454. [Között áth.:]
 K <Mig a zsvány és rabló>
 <Mig a higjófejű ravaszság>
 454. K Mig
 455. K Sziszegni hallom (1.)
 Hallom sziszegni (2.)
 455—456. [Között áth.:] K <Mig a' zsványnak és a'>
 456. K [A sor előtt áth.:] <Mig>
 országunk szívében
 458. K ül és
 460—481. [Helye a K 44. lapjának v-ján.]
 460—462. [Ez a három sor — valamint a 461. és 462. sorok
 közötti áth. sor — a K-ban pótlásként, apróbb
 betűkkel a lap tetejére, a 463. sor fölé írva helyezkedik
 el.]
 460. Cz 1845 országot királyt
 461—462. [Között áth.:] K <Emeli fejét korona felett>
 462. Sp. A legnagyobb polcon
 463. Sp. lépjek, s béküljek?
 464. K [Az alábbi áth. sor fölé írva:]
 <Mig a' királynak fényes udvara>
 465. K [Az alábbi áth. sor fölé írva:] <Seperve lesz>
 466. K [A szereplő neve:] László.
 bátya hidd meg, <lelkemből beszélsz> elmennék veled.
 466—467. [Között áth.:] K <Minő örömmel mennék el veled.>
 467—468. [Között áth.:] K <Minő örömmel mennék el veled.>
 468. K [Az alábbi áth. sor fölé írva:] <Neked maradni kell,
 Mátyást...>
 de <öcsédet viszem.> (1.)
 [Föléje írva:] Mátyást elviszem (2.)
 469—470. [Között áth.:] K <Mind ketten egy h>
 471—472. [Között áth.:]
 K <Szólj nyiltan, a' hol joptalant akar>
 <Törvényteleniséget ne tőrj>
 <Szólj bátran, nyiltan, hol törvényteleniség>
 472. K a' mi <jog 's> törvény<telen> (1.)
 [Föléje írva:] törvény elleni (2.)
 Cz 1845 meg a' mi
 473. K rendületlenül
 474—476. [A K-ba ezek a sorok pótlásként a lap bal margójára
 vannak — felülről lefelé futó betűkkel — beírva.
 A betoldás szövege előtt + jel áll. A pótlás az alábbi
 áth. felsorral kezdődik:]
 K <'s haragtalan>

474. K haraggal, <hol veled van a' jog.> (1.)
[Alája írva:] <méltóságtalan> (2.)
[Föléje írva:] nincs haragra szükség (3.)
- 474—475. [Között áth.:] K <Védője lennél>
475. K talán
476. K [A sor előtt áth.:] <A' védelemben>
[A 473. és 474. sorok közé — apró betűkkel — az alábbi áth. felsor van beszúrva:]
<Itt nincs mit félni>
477. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó]
Ha titkon törnek (1.) ellened,
[Ebből betoldással és átírással jav.:] Ha ki titkon törne (2.)
479. [Utólag beírva az alábbi áth. sorok fölé:]
K <'S ha lesre csaltad,>
<Tanuld ki útját 's titkos ter....>
480. K nyájas és ha lesre csaltad őt
481. K veled.
[A 481. sor után álló, „El” szövegű színi utasítás a K-ből hiányzik, viszont a 481. sor után még az alábbi, a végleges szövegből hiányzó sor következik:]
<Nándor> Siessetek Nándorba.
- 482—497. [Helye a K 45. lapjának r-ján, másfél sornyi — a dráma egy másik részéhez kapcsolódó, s ezért fentebb közölt — áth. szöveg után.]
482. K László.
<Ott leszünk>
A jó Szilágyi bátya! <Ez tudom> olly tanácsot.
- 482—483. [Között áth.:] K <Hogy jót akar velünk.>
484. K [A sor előtt áth.:] <Kemény> <Kemény>
Hajolhatatlan [Föléje írva ennek:] <Meghajthatatlan>
485. K tervek <bujdóklásait> fáradalmait
487. K tenni, mint javaslá. <Jer Bodó (1.)>
[Alája írva:] Most gyűlésbe (2.)
- 488—489. [Az alábbi áth. sorok mellé, ill. alá írva:]
K <Legyünk tanúi, mint mázolja be>
<A' szép beszéd>
<Szép szó a' legfertelmesb dolgokat.>
490. K [A szereplő neve:] László.
Útközben <egy hadat> idegen
- Cz r845 Útközben
- 490—491. [Között áth.:] K <Találtam, melly mind>
491. K Hadat [Átírva olvashatatlan szóból] találtam, mint <egy nyolcz> (1.) ezer fő,
tíz (2.)
[A sor átírásakor Vty tévedésből nem a „nyolcz”, hanem az „egy” szót javította át „tíz”-re.]
- 491—492. [Között áth.:]

- K *<Melly itt az alvidéken táboroz.>*
<A' Nándorhoz sietnek.>
492. K siet;
493. K másikat, *<melly számra>* Giskrának harcosit
494. K [A szereplő neve:] *László.*
 Menj siess
- Cz 1845 siess
496. K Talá(lá)lom
497. K [A szereplő neve:] *László.*
- 498—512. [Helye a K 45. lapjának v-ján.]
498. K járj 's mondd hogy
502. Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. kikémlenem [A K alapján javítottuk.]
László.
- <Szükségtelen>*
 Itt rád nagyobb a' szükség. Titkaikhoz
 [Között áth.:] K *<Nem mernek : őh is>*
- 504—505. K rettegek; de ármányt. *<Jól vigyázzunk :>* (1.)
 [Alája írva:] Ám legyen (2.)
- 505—506. K *<Csel ellen csel 's most könnyű rajta kapni>*
<Pezsdülni érzem nyugvó véretem.>
<'S szeretni kezdem>
507. K tenni 's ránk vadászni:
508. K kedvünk [Jav. ebből:] kedv \langle em
509. K Oroszlán körmű fajból származunk [Jav. ebből:]
 származom
510. K 'S eltépem a' ki rám agyarkodik. (1.)
 [Jav.:] 'S megtépjük a' ki ránk agyarkodik. (2.)
- 510—511. [Között áth.:] K *<Jerünk Bodó,>*
511. K érzék
 [A jelenet végén álló színi utasítás, majd a köv. jelenet helyszínmegjelölése és szereplőinek felsorolása után — még szintén a K 45. lapjának v-ján — az alábbi áth. szövegrész található:]
<Király.>
<Közétek jöttem drága híveim>
<Gara titkon>
<Bátran, felséges úr Halljátok a' királyt.>
- 513—533. [Helye a K 46. lapjának r-ján.]
513. K jöttem drága híveim
- 514—515. [Között áth.:] K *<Fájdalmahért,>*
516. K köréből [Jav. ebből:] körünkéből
517. K legdicsőbb *<'s>* legkedvesebb
518. K is
519. K vagyok,
- 519—520. [Között áth.:] K *<De tisztem, {int} mint királyt,>*
520. K — Cz 1845 fő, királyi

524. K mint [Átírva ebből: *inkább*] fia
 525. K Nem [Átírva olvashatatlan szóból] mint
 527. K a' mi < *sajnos* > több,
 528. K [A sor előtt áth.:] < A' >
 K — Cz 1845 szakaszt
 529. K pártvitákra (1.) < *hajt.* > üz.
 [Jav.:1 pártvitákba (2.)]
 530. K veszélyben < *emberi* > (1.)
 [Alája írva:] a' < > (2.)
 [Melléje írva:] a' nagyért (3.)
 530—531. [Között áth.:] K < 'S >
 531. Cz 1845 közhazáért
 531—532. [Között áth.:]
 K < *Hogy bár mi sors ér, edzetten találjon*
 < *szív 's fegyver szerint* >
 < *Edzetten* [Jav. olvashatatlan szóból] *álljunk*
 532. MM 1845—1848/IX. ér; fegyverünk [A K és Cz 1845
 alapján javítottuk.]
 532—533. [Között áth.:] K < *szív dobogjon* >
 533. K < *Dobogjon hű szív,* > (1.) áldozatra
 [Az áth. rész elé írva:] Hű szív dobogjon (2.)
 534—549. [Helye a K 46. lapjának v-ján.]
 534. K magát,
 534—535. [Között áth.:]
 K < *Mert sokszor ez leg*
 < *Mert ez gyakorta legszebb győzelem*
 < *Mert ez gyakorta terheesebb amannál*
 < *De annyival dicsőbb és emberibb*
 < 'S e' győzelem gyakorta szebb amannál,
 < *És.....bb*
 < 'S emberhez illőbb, bár igen nehéz.
 535. K mi<nt> elválasztana
 536. K keressük a' mi
 541. K dolgait. < *Nincs*
 reszkető hangon < *Fő* > Kormányozóvá
 542. K Nevezzük < *és ajánljuk* > (1.) Czilley < *grófot* >
 Ajánljuk és nevezzük (2.)
 [Az első két szó a sor elé írva.]
 543—544. [Között áth.:] K < *Ki gyermekségünk óta örköd*
 545. Sp. gyámolunk [Föléje írva ennek:] < *ápolónk* >
 K [A szereplő neve:] < *Egy a köznemességből* > (1.)
 [Eléje írva:] Öreg köznemes (2.)
 < *Balva vezetett* > (1.)
 [Alája írva:] < *És erkölcsödet* > (2.)
 [Föléje írva:] A' hír mászt beszél (3.)
 545—546. [Között áth.:] K < *Eltántorított*
 < *Megvesztegette, országló helyett*
 546. K ki < 's > ifjuságotat

547. K Megvesztegette, <undok élveivel> (1.)
[Alája írva:] Drága napjaid' (2.)
548. K fojtá [Jav. ebből:] fojtván
549. K vádolom, mint
[Vty ezt a sort valószínűleg utólag írta be a lap aljára. A következő lap — a 47. lap r-ja — alján, ahol pedig a szövegösszefüggésbe egyáltalán nem illik bele, ui. szintén megtaláljuk ezt a sort, teljesen azonos szöveggel, de áthúzva. Vty először talán szórakozottságból rossz helyre — egy oldallal odébbra — írta a beiktatni kívánt sort, s csak miután észrevette hibáját, írta be azt valódi helyére, a 46. lap v-jának aljára.]
- 550—566. K [Helye a K 47. lapjának r-ján.] Gara.
550. K <Hallgass el vakmerőt!
<Ki mer beszélni {itt} míg>
Ez vakmerőség! Csendet uraim.
[Között áth.:] K <A' felségsértőt>
- 550—551. K merésznek
551. K — Cz 1845 szólt
552. K Király.
554. K Én megbocsátok. <Távozzál kora>
<'S a' mi rajtam áll>
Czilley.
Mit kell hallanom!
- Cz 1845 megbocsátok.
556. K panasz<í> ne <halljak> érjen.
Cz 1845 érjen.
557. K [Utólag beírva a szomszédos sorok közé:]
'S az ember vétkét isten bocsássa meg.
Sp. S mit ember vét [Jav. ebből:] S <az> ember vét<két>
558. K [A szereplő neve:] <Ugyanaz.> Óreg köznemes
Uram király! te jo<bb>(1.) vagy <mint tanácsid.>(1.)
[Jav. és alája írva:] jó (2.) vagy és kegyes (2.)
[Között áth.:] K <Nézd ősz hajakkal állok itt előtted>
- 558—559. K — Cz 1845 közénk 's
559. K teszem le <éltedért> (1.)
[Alája írva:] <zsámolyo> (2.)
[Melléje írva:] <éltedért> (3.)
[Föléje írva:] zsámolyodra (4.)
562. K köz<ő>tünk 's
563. K erősb
- 563—564. K [Között áth.:] K <Bár nem hivebb>
565. K Távozz öreg.
567. K [A K-ból és a Sp-ból hiányzik. A K-ban az 566. sor után mindjárt a színi utasítás, majd ezután a fentebb említett, az 549. sor szövegével azonos áth. sor következik. A Sp-ban a színi utasítás át van húzva, és

helyére ceruzával az alábbi sorok vannak beírva:

Zaj.

Menjen, maradjon, haljon meg!

Gara.

Nem hallod a' zajt? távozzál öreg,

Életveszély vár vakmerő fejedre.

(az öreg elmegy)

568—584.

568—570.

[Helye a K 47. lapjának v-ján.]

[E sorok a K-ban többféle — később áth. — szövegezésben olvashatók. Az első változat a következőképpen hangzott.]

⟨Az igazság ismét betöré fejét⟩

⟨Mért nem vigyáz. — Eredj ki jó öreg⟩

[A második változatot Vty — nyilván miután az elsőt áthúzta — a szereplő neve melletti helyre írta be:]

⟨A' jámbor igazság ismét..... őn.....⟩

[A harmadik változatot — apró betűkkel — az előbbi áth. sorok fölé és közé írta be Vty:]

Ismét betörte fejét a' jó igazság

De hát [Átírva olvashatatlan szóból.] mért nem vigyáz? Eredj ki jámbor

⟨Beszélj a légnak.....⟩

Beszélj a' ⟨puszta⟩ léggel, az meg nem harap.

[Az 568—570. sorok különböző változatai és az 571. sor között az alábbi áth. sor helyezkedik el:

⟨Király⟩ ⟨Gara⟩

⟨Hallgassuk ő' felségét a' királyt.⟩

569. Sp. De hát mért nem vigyáz?

571. K kénytelen

571—572.

[Között:] K Oh én valóban ⟨rosz {király} ember vagyok.⟩ (1.)
[Alája írva:] szolga rab vagyok. (2.)

Sp. Oh én valóban szolga rab vagyok.

572—573.

[Között áth.:] K ⟨A' nagy vezér helyébe a' ki elh⟩

574. K vajdát ismert érdemei [Jav. ebből:] érdemei⟨t⟩

575. K Tekint⟨ve⟩ ország' ⟨fővezéreül⟩ (1.)

[Ebből jav. és kiegészítve:] Tekintetéből ország' hadnagyává (2.)

576. K Ajáljuk

(hangos éljen)

⟨és nevezzük⟩ (1.)

H. L. Barátihoz

Két hivatal

[Kiegészítve és jav.:] Ajánljuk és nevezzük.
(Hangos éljen) (2.)

578. K Dicső [Átírva ebből:] Gyönyörű

579. K van 's így ⟨.....⟩ (1.)

[Alája írva:] várható (2.)

- 579—580. [Között áth.:] K <Ohajtanom>
583. K új [Átírva olvashatatlan szóból.]
- 585—597. [Helye a K 48. lapjának r-ján.]
586. K [A sor előtt áth.:] <Hogy>
ország bátorsága <rajtam áll.> (1.)
[Föléje írva:] meg [Átírva ebből: azt] kívánja (2)
- 586—587. [Között áth.:]
K <'S hogy megfelelek méltólag, kívánom>
<'S hogy a' felett {melt} örködhessem, azt kívánom>
588. [H. László szavainak végleges szövege a K-ból hiányzik. Helyén csupán két áth. változatot találunk.]
H. László
<Oh hűlj meg, vérem.>
<Kezdődik a' harc.>
Ujlaky.
'S kérelmem tehát, [Átírva olvashatatlan szóból.]
- 588—589. [Között áth.:] K <Rendeljet>
589. K Határozottassék <meg mód és idő> (1.)
[Föléje írva:] országul idő 's mód, (2.)
- 589—590. [Között áth.:] K <Mikor 's hogyan mehessen>
590. K átadások.
Cz 1845 átadások?
[Az 590. sor utáni rész szövege a K-ban:]
<H. László felkél>
<(Kialtozás halljuk Hunyadyt)>
- [H. László felkél. Köz felkiáltás halljuk Hunyadyt.]
592. K A' király
[Az 592. sor utáni rész szövege a K-ban:]
(Kiáltás halljuk Hunyadyt)
594. K [A színi utasítás:] Czilley titkon
[A sor fölött áth.:] <Hallod királyom!>
595. K Kiáltanak, <tudva> midőn
[Az 595. sor után köv. színi utasítás:]
Új kiáltás. (Hunyady leül. <Új kiáltás>
Zavart kiáltozás.)
596. K fiú
597. K mi [Jav. ebből:] melly
[Az 597. sor után köv. színi utasítás:]
(A' király <int és jel> int kezével Hunyady Lászlónak, ki felkél.)
- 598—617. [Helye a K 48. lapjának v-ján.]
- 597—598. [Között áth.:]
K <Hunyady L.>
<Felséges úr! {tisztelt országnagyok}> (1.)
[Föléje írva:] <ti bölcs törvényho> (2.)
598. K Köszönet királyom
Cz 1845 hagysz

- 598—599. [Között áth.:] K <.....>
 599. K kimondanom
- 601—602. [Utólag beírva az alábbi áth. sorok közé és mellé:]
 K <Nem szólhatok>
 <Én a'>
 <Nem vívok én hideg szavakkal itt,>
- 604—605. [Között áth.:]
 K <Ki {tán} a' szívében megsértett fiúnak>
 <Ki megbecsül>
- 605—606. [Között áth.:]
 K <.....>
 <Az isten tudja, mennyit túrt apám>
607. K dolgokat
 608. K ország szerte
 610. K E' Nándorért? [Átírva olvashatatlan szóból]
 611. K onnan 's
 MM 1845—1848/IX. árjait, [Az írásjelet a K és Cz 1845
 alapján javítottuk.]
612. K [A sor előtt áth.:] <'S>
 612—613. [Között áth.:] K <Oh nem! henyélni ő nem született>
616. K emészt
- 618—639. [Helye a K 49. lapjának r-ján.]
 619. [A K-ba utólag beírva a szomszédos sorok közé.]
 lelkesült [Átírva olvashatatlan szóból.]
- 621—622. [A K-ba utólag beírva az alábbi áth. sor fölé és alá:]
 K <Melly útban áll, hogy nagy boldog legyünk.>
621. K harapott
 622. K nőtt minél tovább evett [Átírva olvashatatlan szóból.]
 623. K szíverét
 624. K Kitérni [Átírva ebből:] Kinyitni
 tengerig
- 624—625. [Között áth.:] K <Hogy a' világba nyílt utunk legyen>
627. K szellem [Föléje írva:] <villám>, szabadon
 628. K utjának
 K—Cz 1845 határt.
629. K Ezért <...> viselt
 631. K [A sor előtt áth.:] <Gyakra>
 alatt
632. K—Cz 1845 idegen
 633. K 'S otthon [Jav. ebből: ott honn] csak a' hazában
 <mert azért élt.> (1.)
 [Föléje írva:] mellynek élt (2.)
- 636—637. [Között áth.:] K <'S elismerék keresztény nemzetek,>
 638. K emberét: [Föléje írva ennek:] <érdemét;>
 közhálaünnepet [Jav. ebből: közhála' ünnepet]
639. K közt <e' dicső napért.> (1.)
 [Alája írva:] Nándor' hőseért (2.)
- 639—640. [Között áth.:]

- K <'S ha most az ország e' Nándort, és szép örökét>
 <'S ha most látom, midőn ez örökét>
 <Dicső nevének, mellyet csak nem saját>
 <Költségén és {anny} haddával annyiszor>
 [Helye a K 49. lapjának v-ján.]
 [Között áth.:] K <Oltalmazott most>
- 640—647. K fia
 641. K idegen
 [Között áth.:] K <Dicső>
- 641—642. K E' végvárat, csatái' [Föléje írva ennek:] <küzdelmi>
 szent helyét
642. K <Dicső> (1.) nevének <többszörösen jav. olvashatatlan szó> (1.) örökét,
 [Utólag beszúrt szavakkal kiegészítve:] Harczos (2.) nevének legszebb (2.) örökét,
 [Között áth.:]
- 643—644. K <Mellyet családilag, csaknem saját>
 <Költségén és haddával véde meg,>
 <Ha most az ország, a' nemzet maga>
 <{Sírjába} (1.) mártott kézzel vissza kéri>
 [Melléje írva:] <Hamvába> (2.)
 [Alája írva:] <Sírjába> (3.)
 <Fiai 's barátitól, kik ott {vele együtt} (1.)>
 [Föléje írva:] <vele> (2.)
 <Vérzettek, [Áth. olvashatatlan szó elé írva.] szégyen és
 [Jav. ebből: 's] harag miatt>
 <Reszketni érzem [Átírva ebből: látom] sírhalmát
 apámnak,>
 <Felkelni látom sírjából magát>
 <'S bosszút kívánni ennyi megvetésért,>
 <'S e' sírhalommal>
 <Reszketni érzem gyászalmát apámnak>
644. K Sírjába
645. K Fia(i) 's barátitól, kik <ott együtt> (1.)
 [Áthúzással és kiegészítéssel jav.:] Fia' és barátitól,
 a' kik vele (2.)
 [Között áth.:]
- 645—646. K <Vérzett(en)ek (1.) hullámot hány alattam (1.)>
 [Alája írva:] <szégyen 's harag miatt (2.)>
 [Áthúzással és kiegészítéssel jav.:] <Vérzettek, (3.)
 szégyen és harag miatt (3.)>
 <Reszketni érzem gyászalmát apámnak>
 <És e' hon földé [Jav. ebből: földét], melly avval rokon,>
 <Megárad> <Hullámot hány a' borzadás miatt,>
 <Res>
646. K Vérzettekenek, [Jav. ebből: Vérzettek,] hullámot
 hány <alattam a' föld> (1.)
 [Föléje írva:] alattam (2.)

- 646—647. [Között áth.:] K <A' föld,>
 647. K <Alattam> 's (1.) szégyen
 [Alája írva és kiegészítve:] A' föld és (2.)
- 648—668. [Helye a K 50. lapjának r-ján.]
 648. K gyászalmát [Jav. ebből:] gyász halmát
 Cz 1845 apámnak
- 649—656. [E sorok a K-ba pótlásként vannak — az alábbi, áth. sorok helyett — beírva, felülről lefelé futó betűkkel, a lap bal margójára. A 648. sor végén és 649. sor elején + jel utal a folytatás helyére. Először az áth. sorok szövegét közöljük:]
 <Mert sejtí tán ránk látó szelleme,>
 <És férfi>
 <És feltámadni bal tanácsok ellen,>
 <És lelkem sír, mert látom a' napot,>
 <Hol a' miért a' honfi századok'>
 <Folytában fáradott, {el tékoz} (1)>
 [Alája írva:] <külföldi had> (2.)
 <És lelketlenség tékozlandja [Jav. ebből: tékozolja] el.>
 <Mit titkolózam? én e' mozgalomból>
 <Nándor' feláldozását jósolom>
650. K a' vég [Átírva olvashatatlan szavakból.]
 652. K fáradott
- 655—656. [Ez a két sor már nem az előző sor alá, hanem — egy új oszlopba — melléjük, szintén a lap bal margójára van írva. A 654. sor végén és a 655. sor elején ≠ jel utal a folytatás helyére.]
- 657—658. [Között áth.] K <Kézben>
 657—658. Sp. [A szereplő neve:] Rozgonyi. [Föléje írva ennek:]
 <Nemes.>
658. K—Cz 1845—MM 1847. tulajdonok.
 659—661. [E sorok első változatát a K-ban — a szereplő neve után — az alábbi áth. sorok előzik meg:]
 K <Ki szólhat itt külföldi őrseregről?>
 <Én is magyar vagyok>
 [Az első változat szövege ez volt:]
 A' köz bátorság mindenek felett van.
 Én vissza nem vonom kérelmemet. (Zaj.)
 [Vty ezután írta be a fenti két sor közé — apróbb betűkkel — a 659. sor szövegét, a 660. sorban az „Én” szót „De”-re javította át, s a helyes sorrendet az egyes sorok elé írt számjegyekkel jelezte.]
662. K [A szereplő neve:] Hu. L.
 köz bátorság!
 legyen.
663. K Végezzetek, <mint szívetek sugalja> (1.)
 [Alája írva:] <de> nyugottan várom el. (2.)
664. K köz bátorság

667. **K** véd paizszsal. Nándor<vég>vara kell?
Cz 1845 Nándor vára
 669—688. [Helye a K 50. lapjának v-ján.]
 668—669. [Között áth.:]
K <Vegyük be elsőbb és pusztítsuk el>
 <Ezen fenéit a' { . . . } szép felvidékeknek>
 <Pusztítsuk el legelsőbb és ne hagyjunk [Jav. ebből:
 hagyjuk]>
 <Követ követn. Hallatlan, iszonyú>
 <Mit e' szegény nép>
669. **K** legelsőbb [Föléje írva ennek: <leg>elsőbb] és
 672. **MM** 1845—1848/IX. hallatlanul, [Az írásjelet a K és
 Cz 1845 alapján távolítottuk el]
673. **K** miattok:
 [A színi utasítást Vty utólag írta be, pótlásként, a lap
 bal margójára. Helyére a szomszédos szavak között
 és a pótlás szövege előtt + jel utal.]
 alatt
674. **K** megszakasztva és
Cz 1845 meg szakasztva,
 675. **K** között
676. **K** Zsivány{ok fadják} hadak fadják fel és maga
 [A 677. sor után Vty a K-ba — szintén pótlásként, a
 lap bal margójára — újabb színi utasítást iktatott be.
 Helyére a 677. sor alatt és a pótlás előtt ≠ jel figyel-
 meztet. E szavak a végleges szövegből hiányoznak.
 Szövegük így hangzik:]
 (Új felkiáltás: Igaz! Igaz!)
 678—679. [E sorokat a K-ba utólag írta be Vty — apróbb
 betűkkel — az alábbi áth. sorok fölé és közé:]
 <'S közbátorságot emlegettek, im>
 <Ajánlok tervet: vessünk köz hadat>
678. **K** nem felelsz?
 678. **K** idődre
Cz 1845 gyújtogatni!
680. **K** [A szereplő neve, utólag odairva a sor szélére, mely
 eredetileg folytatólagosan kapcsolódott a fenti áth.
 sorokhoz:] László.
 'S mért
 kövek
682. **K** alapjukúl? <..> A'
K—Cz 1845 rontható
683. **K** 'S [Jav. ebből:] És
 lakónak
Cz 1845 lakónak.
684. **K** erejük:
 685. **K** <Abban> <Ott> (1.) hogy <...> honfi cimborál velök
 [Eléje írva:] Abban (2.)

687. K Köz bátorság kell? Menjünk köz hadakkal
688. K ellen és
- 689—697. [Helye a K 51. lapjának r-ján.]
689. K [A sor előtt áth.:] <Rend 's béke lesz>
691. K <vissza> (1.) a' végváratat
[Alája írva:] bizvást (2.)
[A 692. sor és a színi utasítás között áth.:]
<Közbátorság kell? Ime véremet>
<Ajánlom erre 's mert tán ez csekély,>
[A színi utasítás és a 693. sor között áth.:]
<Részvét szavait hallottam zengeni:>
<De hogy szavak>
693. K fekiütt.
- 693—694. [Között áth.:]
- K <De { } (1.) pusztá szó csak, véremet>
[Föléje írva:] <mert ez> (2.)
<Teszem fel a'>
<'S egy {élet} munkás élet' fáradalmait>
<Ajánlom fel 's minden barátimét>
<Kik el nem hagynak jó ügyben soha.>
{Vegyétek} (1.) 's mindent a' mivel bírok>
[Alája írva:] <Kérjétek> (2.)
<'S ha hátrább állok, mint akárki más>
<Midőn köz ügy, köz bátorság forog fenn>
<Végezzetek, kérjétek véremet>
<'S én szent örömmel áldozom fel azt,>
<De csak köz ügy, {a'} (1.) köz jólét nevében.>
[Jav.:] <köz ügyben> (2.)
<Különben zárva tartom keblemet>
694. K Köztünk időzik felséges királyunk
Sp. időzvéen [Átírva ebből:] időz<ik>
695. K öt
696. K vérhelyét
- 696—697. [Között áth.:] K <Ez méltó utazás lesz {egy} a'
királyhoz.>
697. K méltó, királyi
- 698—714. [Helye a K 51. lapjának v-ján.]
- 697—698. [Között áth.:]
- K <Személy szerint>
<Saját szemével lássa, milly erőben>
<Tartjuk> <'S épségben tartjuk a vég várakat.>
<Aztán tekintsen a' hegyekbe fel>
<'S milly {tisztelettel} (1.) várjuk őt oda>
[Föléje írva:] <ünnepélyre> (2.)
699. [Utólag beírva — apróbb betűkkel — az alábbi áth. sorok fölé:]
- K <'S ha füstgomolyt, {vért} 's vért lát és jajgatást hall,>
<Önként megvallja, hogy>

700. K beszélék,
 701. K bátran *él* [Jav. ebből:] *áll*
 702. K forr [Jav. ebből:] *van*
 Cz 1845 forr
 703. K fuldokló [Pöléje írva ennek:] <elfojtott>
 705. K név
 706. K van, vérem, értékem, magam
 Cz 1845 van: vérem, értékem, magam
 707. K <Legyen hazámé —> (1.) 's most végezzetek.
 [Alája írva:] Ajánlom érte — (2.)
 709. K A' medve bocsk kidugta körmeit
 711. K [A sor előtt áth.] <Felséges úr>
 törvényhozók
 MM 1845—1848/IX. törvényhozónk!
 [A K és Cz 1845 alapján javítottuk.]
 712. K részre hajlás nélkül szólhatok
 712—713. [Között áth.] K <Nem köt érdek>
 713. K—Cz 1845 Mert mint
 Cz 1845 korában
 713—714. [Között áth.]
 K <Nincs érdekem {a' köz} mint a' köz haza.>
 714. K kívül
 715—732. [Helye a K 52. lapjának r-ján.]
 714—715. [Közt áth.] K <Erdélyi vajda> [Az első szó eleje jav.
 olvashatatlan szókezdetből.]
 715. K ország hadnagyának
 716. K hatalmát
 716—717. [Között áth.] K <Az ország'>
 717. K köz bátorság
 718—719. [Között áth.]
 K <De a' török végvárait>
 <Csak egy kivételt tennék: a' török>
 <Végvárait meghagyván [Jav. ebből: meghagynám]>
 719. Cz 1845 kivenném
 720. K—Cz 1845 is
 721. Cz 1845 birták;
 722. [Utólag beírva az alábbi két áth. sorkezdet mellé:
 K <Erősek>
 <Legjobb kezekben>
 724. K Hogy szét ne ágazzunk: <Mit Ujlaky,>
 <Mint bölcs vezér 's jó tisztviselő>
 <Kivánt, helyes; {de nem betű szerint}> (1.)
 [Alája írva:] <mert egy fő hatalom> (2.)
 <Itt senkinek>
 <Szándéka nem volt>

Nándorra nézve

[E két utolsó szót Vty— miután az egész fenti szövegrészt áthúzta — a <Mit Ujlaky> szavak

- fölé írta be, ezzel kialakítva a sor végleges szövegét.]
- 728—729. K oda.
 729. K oda.
 730. K lesz.
 731. K király fenn <is> tartott (1.) magának
 [Kiegészítéssel és áthúzással jav.:] király csak fenn tartott (2.)
732. K—Sp. *Apjáért megtisztelni a' fiút.* [A Sp.-ban a sor szövege ceruzával átjavítva a véglegesre.]
 (helyeslés)
- 733—752. [Helye a K 52. lapjának v-ján.]
 733. [Utólag beírva — más színű tintával — az alábbi áth. sorok fölé. A szereplő neve mellől hiányzik a „félre” szövegű színi utasítás.]
- K <Rosszul beszélsz. Ez a' {fiú} (1.) merész,>
 [Jav.:] <ficzkó> (2.)
 <Mit én nem hittem. Jobb lesz elmaradnunk>
- Cz 1845 Igen megyünk — de
734. K Bölcsen teszed. [Utólag föléje írva — más színű tintával — ennek:] <Gondom lesz rd.>
736. K hatalmat <a'> lásson
 738. K Nándorhoz 's várjon be ott
 739. K Köszönjük Nádor e'
 740. K követ
- 740—741. [Között áth.:]
 K <Melly annyi hősnek vértől piros>
 <És a' dicsőség' lángjában sugárzik.>
 <Czilley (magában)>
 <Ez a' fiú nagyon megváltozott.>
742. K <Ez a' fiú> (1.) nagyon megváltozott
 [Alája írva:] Király öcsém (2.)
743. K Ügyelnem
 Húnyady
745. K magyarra 's kétségen kívül
 746. K nem <lehet> szabad
- 746—747. [Között áth.:] K <De im a sors kedvez {...}.>
748. K ül [Jav. ebből:] áll
 Sp. közöttünk áll
749. K Kinél vitéz<ebb> még nem szül<ett> (1.)
 [Áthúzással és kiegészítéssel jav.:] Kinél vitézbet (2.)
 még nem szült anya. (2.)
750. K szomszédom' [Jav. ebből: szomszéd<unk>] feje.
- 753—775. [Helye a K 53. lapjának r-ján.]
 754. K fegyverét <fogá fel> (1.)
 [Áthúzással és kiegészítéssel jav.:] fegyverével állt fel (2.)
 Sp. fegyverében állt fel,

- Cz 1845 fel
 754—755. [Között áth.:] K <Ön él>
 755. K vér 's láng
 756. K ajálkozik
 759. Cz 1845—MM 1845—1848/IX. Kezével, mint minden hadával. [A jambikus metrumnak, ill. az értelemnek megfelelően a K alapján javítottuk.]
 760. K fogadom
 761. [Utólag beírva — apróbb betűkkel — az alábbi két áth. sor fölé:]
 K <'s> <Ha {a' vára} (1.) kezemben meghagyatnak,>
 [Föléje írva:] <váraim> (2.)
 <Hogy a' felföld rablóktól tiszta lesz>
 762. K 'S [Jav. olvashatatlan betűből.]
 766. [Utólag beírva — más tintával — az alábbi áth. sorok fölé:]
 K <Kirdly.>
 <Örömmel halljuk>
 <Sok üdvöt várunk e' kibéküléstől:>
 767. K sorában
 768. K férfi és
 769—770. [Között áth.:] K <Ajánlatod', melly nemzetünkre nézve>
 770. K [A sor előtt áth.:] <Üdv>
 772. K rá szedett ez a' sovány Gara.
 772—773. [Között áth.:] K <De jól>
 773. K mint [Föléje írva ennek:] <hogy>
 775. K térek.
 776—797. [Helye a K 53. lapjának v-ján.]
 776. K király!
 778. K Mintegy [Jav. ebből:] Mint egy
 779. K hallgaték
 780. K hálát [Jav. ebből:] hálá<nak>
 782. K fenn. 'S bölcs, nagy
 783—784. [Között áth.:] K <.....>
 785. K súlyos hívatalt
 786. K *Veszek magamra*, mellyre
 788. K Nemes [Eléje írva ennek:] <Szeld>
 790. K tenger [Alája írva ennek:] <wildg>
 790—791. [Között áth.:]
 K <'S ígérem>
 <És e' körülmény bátorít leginkább>
 <'S el nem csüggeszt sem év, sem akadály>
 <Megtenni a' mit a' köz ügy kívánand.>
 <'S tanúnak a' hívom>
 792. K legbiztosabbat [Jav. ebből:] legbiztosabban
 793. K erdek<e.> meg nem veszteget
 794. K mindent, <meg hi,> és
 795. K az, [Föléje írva ennek:] <meg>

797. K hazá<hoz> (1.)
[Jav. és kiegészítve:] hazá<nak leg> (2.)
[Áth. és kiegészítve:] hazához, (3.) mellynek most
erősben [Föléje írva ennek:] <szorosban>
- 798—820. [Helye a K 54. lapjának r-ján.]
801. K még [Jav. ebből:] a' mi
802. K—Cz 1845 beszélt
- 802—803. [Között áth.:] K <Melly e' hazában még fondorkodik>
803. K illik.
- 803—804. [Között áth.:] K <Ki nemzetét>
804. K legelső a' ki
805. [A sor előtt áth. olvashatatlan szókezdet.]
806. K legjobb <szívek> lelkek néha <meg>szakadtak (1.)
[Jav.:] elszakadnak
Cz 1845 elszakadnak.
807. K <De> <De...> (1.) én
[Eléje írva:] 'S im (2.) én lerázom
Sp. Im, én lerázom
808. K bár megvallom <, hogy gyűlöltem.> (1.)
[Alája írva:] gyűlölék. (2.)
809. K <De> (1.) egy
[Eléje írva:] <'S im> (2.) egy
[Ez elé írva:] De (3.) egy temérdek sír nyilott előt-
tünk
811. K utána
Cz 1845 utána.
812. K gyűlölséget vetem belé:
813. K mindörökre
814. K—Cz 1845 szívesen
815. K <Ti> kikhez fordulok, <Hunyadyak!> (1.)
[Kiegészítéssel és áthúzással jav.:] Hunyadyak, a'
kikhez fordulok. (2.)
817. K Viszony<ban álljunk> (1.) éltünk fogytaig,
[Föléje írva:] Viszony csatoljon (2.)
818. K és [Átírva olvashatatlan szóból.]
819. K boldogult
820. K érzelem [Átírva ebből: jó] 's
- 820—821. [Között áth.:] K <Fogadatok>
- 821—837. [Helye a K 54. lapjának v-ján.]
821. K [E sor kétszer van beírva a K-ba. Vty először nyilván
áthúzta a leírt sort, majd utább az áth. sor alá —
azonos szöveggel — még egyszer beírta azt.]
822. K [A sor előtt áth.:] <Aján>
megkötni mielőtt
823. K Nagy tisztemet megkezdeném. <Hazánk'>
- 823—824. [Között áth.:] K <Nevében nyujtom jobbomat felétek.>
824. K barát
Cz 1845 ellenség mint barát

836. K van [Átirva ebből: *már*]
már 's
- 838—840. [Helye a K 55. lapjának r-ján. E sorok a K-ban — noha szövegük megegyezik a véglegessel — három átlós ceruzavonással keresztül vannak húzva. A lap jobb felső sarkában Vty ceruzával odairta: „NB Csak eddig kell írni.” A lap további része — mint már fentebb említettük — nem a végleges beosztás szerint az országgyűlési jelenetre következő szín, hanem a 959—974. sorok szövegét tartalmazza. Vty a III. felvonás szövegét nyilván több részletben adta oda másoltatni. Egyik ilyen alkalommal feltehetőleg a 840. sorral záruló rész leírásával bízta meg a másolót. Az idézett ceruzabejegyzés valószínűleg erre utal. A felvonás hátralevő részének — így az e lapon található további soroknak is — lemásoltatására későbbi időpontban kerülhetett sor. A 838—840. sorokat Vty — mielőtt a lapot újból a másoló kezébe adta volna — talán éppen azért húzta keresztül, hogy ily módon figyelmeztesse a másolót: ezeket a sorokat most már nem kell leírnia.]
840. K felett
[A 840. sor után köv. színi utasítás:] (*A' király 's a nép nagyobb része el*)
- 841—859. [Helye a K 59. lapjának v-ján. A lap élén r.) számjegy figyelmezteti a másolót a rész sorrendi helyére.]
[A jelenet élén — a helyszínmegjelölés után — álló színi utasítás:] Czilley ablakot nyit.
841. K ki, <.....> itt
842. K hölgy
843. K—Cz 1845 lép
844. K [A sor előtt áth.:] <Király>
<Nagyon szilárd>
tartják, én
845. K Igen [Átirva ebből:] *nagyon*
félnek, hogy
846. K—Cz 1845 másik a' ki
847. K lánya, ösztövé
848. K <Oh szép Mária> (1.)
[Följe írva:] Erre néz. <Dicső szem.> (2.)
[E följe írva:] <Szelíd> (3.)
[A 2. változat alá írva:] Dicső szem! (4.)
[Között áth.:] K <Szeplőtlen sugár! miért előbb>
<Nem láttalak.>
<Czilley.>
<Nem rút leányka.>
<Király.>
<Szép mint a' csillag.>
- 848—849.

⟨Czilley magában⟩

849. K hamar ⟨le⟩húny⟨t⟩, mint egy nyájas alkony
851. K leszen
852. K elmerül. Hisz ez nagyon derék. [Átírva ebből:] *dicso*
853. K—Cz 1845 Űgy öcsém!
854. K leányka.
Mária
856. K Nem láttalak.

⟨Czilley.⟩

⟨Hogy leng a' kis kaczer.⟩

⟨Király.⟩

⟨Eltünt.⟩ (1.)

[A 856. sor második felének és a 857—858. soroknak végleges szövegét a fenti áth. rész fölé, ill. mellé írta be Vty:]

Nem láttalak. — Most ismét vissza néz (2.)

858. K Keresni [Átírva ebből:] *Kérdezni keres.*
859. K Hogy néz a' kis kaczer. — *Mint tetszik királyom*
860—882. [Helye a K 60. lapjának r-ján.]
860. K hölgy, ha lelke olly nemes,
861. K szép 's igéző
862. K szebb
862—863. [Között áth.:] ⟨*És nem hasonlít e' föld' lányihoz.*⟩
863. K [A sor előtt áth.:] ⟨*félre*⟩
magas
864. K kellemekhez
865—866. [Között áth.:] K ⟨*A' boldog Hunyady*⟩
866. K oh a' boldog Hunyady.
867. K Boldog ⟨'s miért? te nem vagy a király?⟩ (1.)
[Alája írva:] 's te nem? Miért volnál király? (2.)
868. K [A szereplő megjelölése és a sor szövege között áth.:]
⟨*Menjünk*⟩
e' hölgy [Utólag betoldva a szomszédos szavak közé.]
869. K Nem. Ő
870. K [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
⟨*Szent isten*⟩
K—Cz 1845 istenem
871. K engem.
873. K Beszélj királyom ⟨*nyiltan szabadon.*⟩ (1.)
[Alája írva:] hú bátyád vagyok (2.)
[Között áth.:]
873—874. K ⟨*.....*⟩
⟨*Te gondban vagy 's míg élek, nem szabad*⟩
⟨*Auval vesződnöd.*⟩
⟨*Igy elmerülnöd*⟩
876. K bátya.
Szólj:

878. Cz 1845 *Úgy*
 879—880. K Czilley.
 Az [Átírva ebből: *Ez*] semmi baj!
 Király.
 <De> mit tegyek veled? (1.)
 [Kiegészítve és áth.:]
 Czilley.
 Az semmi baj! — Sőt mondhatnám, nagyon jó.
 Csak ennyiből áll?
 Király.
 Mit tegyek veled? (2.)
881. K maradni 's
 882. K Boldogtalan <leszek> vagyok.
 883—906. [Helye a K 60. lapjának v-ján.]
 883. K megnyugaszt
 884. K most
 885. K Később talán <még vissza vehetem> (1.)
 [Alája írva:] de most nem tűrhetem. (2.)
 885—886. [Között áth.:] K <Ámbár>
 886. K ment [Átírva ebből:] már
 887. K Miért nem Bécsbe!
 888. K bátya vedd
 lásd [Jav. ebből:] 'S lásd] öcsém
 890. K Munkálni kezdék. <Én sejtettem azt,> (1.)
 [Alája írva:] Szinte megvonád (2.)
 [Között áth.:] K <Hogy vissza térsz a' jobbhoz>
 890—891.
 891. K bizalmad': 's
 894. K mind mit tevék.
 895. K semmit nem
 896. K lennünk 's
 898. K felét [Jav. ebből:] felé<vel>
 899. K ma'latunk
 899—900. [Között áth.:] K <Király.>
 <Bátyám, atyám, és mindenem te jobb vagy>
 <Mint én>
 900. K atyám.
 901. [A K-ba utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
 902. K tudnék. Jer siessünk.
 903. K öcsém 's <vigyázz magadra.> (1.)
 [Alája írva:] ne légy mohó (2.)
 906. K hát [Utólag betoldva a szomszédos szavak közé.]
 maradunk.
 907—912. [Helye a K 61. lapjának r-ján.]
 907. K Menjünk; de
 910. K menjünk.
 911. [Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. a „magában” szövegű színi utasítás nem itt, hanem — nyilván elnézés

- folytán — már az „Így megyek” szavak előtt áll.
A K alapján javítottuk.]
- K** megint
- 912. K** tudom hogy [Föléje írva ennek:] <...egyszer>
[Az „Elmennék” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
- 913—920.** [Helye a K 58. lapjának r-ján. Az egész — a lap alsó részén elhelyezkedő — szövegrész ceruzával be van keretézve. A 913. sor előtt tintával írt 2. szám figyelmezteti a másolót a jelenet sorrendi helyére.]
[A jelenet élén álló helyszínmegjelölés és a szereplők felsorolása a K-ból hiányzik.]
- 913. K** sokára Húnyady.
- 914. K** a' Nádor
- 915. K** Előre jöni
- 916. K** [A szereplő neve:] László.
- 916—917.** [Között áth.:] K <Kisérni fogjuk>
- 917. K** illik,
- 918. K** [A sor előtt áth.:] <Ambár nekem>
- 919. K** [A szereplő neve:] László.
rád nemes
- 921—942.** [Helye a K 58. lapjának v-ján]
- 921. K** Nándorban, nem mulasztom el
- 922. K** fáradtságot megiszolgálni
- 926. K** Gyűlölni
- 927. K** [A szereplő neve:] László.
- 928—929.** [Között áth.:] K <Mária.>
<'S nem kell félni tőled nekem is?>
<Ha össze perlünk, félek, hogy legyőzesz>
- 929. K** haraggal, én nem is hívém,
- 931. K** félek, vesztenem
- 932.** [Között a K-ban az alábbi sor található. Maga a sor szövege nincs áthúzza, csak a szereplő neve előtte. Észereint Vty előbb Mária szavaihoz akarta csatolni ezt a sort, s csak később döntött elhagyása mellett.]
<Országné>
Te szer felett ügyes vagy a' vitában.
- 932. K** [A szereplő neve:] László.
fogsz ha
- 933. K** egy <szép fegy> bűvös szered
- 935. K** [A szereplő neve:] László.
- 936. K** rám.
- 937. K** tiedhez.
- 938. K** Hunyady
- 939. K** készülni már.
- 940. K** Máriám.
- 942. K** [A szereplő neve:] László. [Eléje írva ennek:] <Húnyady>

- [Az „Országné és Mária el” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
- 943—950. [Helye a K 55. lapjának v-ján. A 943—958. sorok — mint már fentebb említettük — eredetileg a 979—981. és a 982—989. sorok között helyezkedtek el, s innen csak később emelte ki őket Vty. A 943—950. sorokig terjedő — a lap alsó részén elhelyezkedő — szövegrész tintával be van keretezve. Oldalt a lap bal margóján 3) szám figyelmezteti a másolót a szövegrész sorrendi helyére. A bekeretezett rész az „Oh undok tettetés” szövegű félsorral kezdődik, ez előtt + jel áll. A lap bal margóján ez a jel megismétlődik, s mellette a következő áth. szavak olvashatók: <Csodálom, hogy még szólni is tudok>. Alájuk ezt a figyelmeztetést írta be Vty: „NB Vagy öt sornak helyet kell hagyni.” Eszerint a 943—944. sorok helyére ekkor még valamivel hosszabb szöveget szánt a költő, később azonban megváltoztatta tervét, s csak a „Hazudság nélkül.” szavakkal egészítette ki a már megírt sorokat.]
944. K Oh undok tettetés
945. MM 1845—1848/IX. birhatád [A K és Cz 1845 alapján javítottuk.]
946. K be.
948. K E' képmutató, orczátlan vén lator
949. K Ki már anyjában <álarczot viselt> (1.)
[Alája írva:] *gyilkot 's mérget árult.* (2.)
950. K apám — <Nem, nem,> ne
- 951—958. [Helye a K 56. lapjának r-ján. Az egész, a lap felső részén elhelyezkedő szövegrész kétszer — egyszer tintával és egyszer ceruzával — be van keretezve.]
951. K földnek [Átirva olvashatatlan szóból.]
és [Jav. ebből: 's] a'
[Között áth.:]
- 951—952. K <Ki nem kerülhetém 's e' gondolat>
<Még is mint véreb, mindenütt nyom>
<Még is hogy>
953. K is <undok> gyűlölni
Cz 1845 gyűlölni
954. K így megestem. <Sarkamat> Vérebet
Cz 1845 Vérebet
- 954—955. [Között áth.:] K <Mint véreb marja e' rút gondolat>
<Akarmint mozdulok>
956. K fordúlok.
957. [A K-ba utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
szemébe?

958. K <Ha ez sokat tart> (1.) megszököm magamtól!
[Alája írva:] 'S Szilágyiéba? (2.)
- 959—974. [Helye a K 55. lapjának 1-rján. Az egész szövegrész, mely — mint már fentebb említettük — a 838—840. sorok szövege alatt helyezkedik el, ceruzával be van keretezve. Oldalt, a lap bal margóján — a színi utasítással egy sorban — a másolót 4) szám figyelmezteti a szövegrész sorrendi helyére.]
- K [A színi utasítás:] Ujlaky jó <Húnyady László>
960. K [A szereplő neve:] László.
961. K <Te elperelled> (1.) a' vég várakat
[Föléje írva:] Elperléd [Átírva olvashatatlan szóból] tölem (2.)
962. [Utólag beírva az alábbi áth. sorkezdet fölé:]
K <'S egyszersemind>
963. K [A szereplő neve:] László.
[A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
<Ó most>
- Cz 1845 Te, 's
- 963—964. [Között áth.:] K <Nem ismerek barátot>
964. Cz 1845 főkapitán
965. K végvára<ka!> (1.) neked
[Jav.:] végvárat (2.)
- 965—966. [Között áth.:] K <'S Szilágyinak; mert jó kézben maradnak.>
967. K Felhánytam [Átírva ebből: Felrúgtam] volna mint vakandturást
[Föléje írva ennek:] <vakand.....>
969. K Az ország' belsejében. <Nem sikerült>
<Mert ellenem szegültél.>
László.
- Szép dolog!
971. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
kürt<szóval nyulászni.> (1.)
[Föléje írva:] kürtöt fúni lesben. (2.)
- 971—972. [Között áth.:]
K <Mert bölcsebb honfinak tartottalak>
<És jobbnak is> <Mint, hogy ne lásd át a' mit akarok.>
<Hogy sem> <És jobbnak is>
<Nem biztatok bennem>
973. [A K-ból hiányzik. Helyén az alábbi áth. sorok — melyek közül az egyik megegyezik a sor végleges szövegével — található. Az áth. sorok mellé, a lap bal alsó sarkába Vty + jelet tett, és tintával odaírta:
„Két sornak helyet.”]
<Nem biztatok bennem>
<Nem biztatok bennem.> <Ellenség vagyok> <Sajnos dolog>

- <Úgy vélitek> <Ti ellenem szegültetek { ... } híven>
 974. K vagyok 's az meg lehet.
 975—981. [Helye a K 55. lapjának v-ján. Az egész, a lap felső részén elhelyezkedő szövegrész ceruzával be van keretezve.]
 977. K magadra
 978. K élj.
 979. K [A szereplő neve:] László.
 979—980. [Között áth.:]
 K <És még is úgy van. Undok tettetés!>
 <Hogy bírhatád meg e' gyalázatot.>
 <Apám { } nevét így fertőztetni be.>
 <Fiává lenni egy vad szörnyetegnek>
 <Ki ellenképe minden jobb {jónak} (1.) { . . . } erénynek.>
 [Átírva:] <jobb> (2.)
 <Egy vén>
 <Képforgató, ki...>
 <E' képmutató, {vén} orczátlan vén lator>
 <Ki anyjában {már} (1.) alarczot viselt.>
 [Betoldással és áthúzással jav.:]
 <Ki már anyjában (2.)>
 <'S szent istenem! mindent a' hon' nevében.>
 <De jól bevárom ezt az új apát>
 <E' hon' nevében>
 <'S .. míg dicsőül>
 <'S ha legkisebbé látom {elhajolni} (1.)>
 [Föléje írva:] {ingadozni} (2.)
 [Alája írva:] <incselegni,> (3.)
 <Fejéhez sujtom ön>
 <'S huhog> <'S folyvást jövendől mint egy rosz bagoly.>
 980. K—Cz 1845 bizzunk
 [A 981. sor után áth.:]
 K >{És} (1.) még is valói szolt egyben legalább>
 [Jav.:] <'S> (2.)
 <Nagyon válót.>
 982—983. [Helye a K 56. lapjának r-ján. Az egész, a lap alsó felén elhelyezkedő szövegrész ceruzával be van keretezve. Oldalt, a lap bal margóján, a 982. sor előtt 5) szám figyelmezteti a másolót a szövegrész sorrendi helyére.]
 982. K És [Jav. ebből:] 'S szívesben <szólanék vele,> (1.)
 [Kiegészítve és az áth. rész fölé írva:] szívesebben hallom őt (2.)
 982—983. [Között áth.:]
 K <{ . . . } en magammal. Ő legalább fia>
 <Maradt apjának>

- 984—985. [Között az alábbi — a végleges szövegből hiányzó — sorok található:]
- K** *Hát már örökké üz e' gondolat ?
E' semmiség ? Ha ország és király
E <terhet> (1.) rám veték, <ne bírjam el ?> (1.)
[Átírva:] szégyent (2.)
[Alája írva:] ledobjam-e ? (2.)
<Nem! a hazáért még>
A' hon nevében el kell azt viselnem.*
986. **K** apát 's
987. **K** utján, <meg> (1.) biczczenni csak.
[Átírva:] vagy (2.)
988. **K** nevét
989. [A K-ban ez a sor az 56. lap v-ján legfelül található. A sor szövege ceruzával be van keretezve. A sor alatt áth.: <(Szolga el)>]
990. [Ez a sor a K 61. lapjának r-ján található. Alatta, a lap alsó felén — valamint a 61. lap v-ján és a 62. lap r-jának felső részén — egy hosszabb áth. szövegrész: a jelenet első fogalmazása helyezkedik el. Vty ebből a szövegezésből csak a legelső sort tartotta meg, melyhez a 62. lap r-jának közepén csatlakozik a 991. sor végleges szövege. Oldalt, a lap bal margóján, a 990. sort megelőző színi utasítás előtt 6) szám figyelmezteti a másolót a jelenet sorrendi helyére.]
[A jelenet élén álló színi utasítás:]
(*Húnyady lóra akar ülni, Henrik megfogja a' lovat.*)
990. **K** kantárt jó Húnyady.
- 990—991. [Között az alábbi áth. rész található. < > jelek közé a továbbiakban csak azokat a szavakat és sorokat tesszük, amelyeket Vty már írás közben — mielőtt még az egész szövegrészt törölte volna — áthúzott.]
- K** *Hu. László.
Nem késhetem. Mondd (1.) kurtán és hamar.
[Átírva:] Szólj (2.)
Henrik.
Isméred ezt az írást ?
László.
Ismerősnek
Tetszik.
Henrik.
<.....> 'S ezt ?
<László> László
<Ez> Csak nem egy <írás> (1.)
kéz mind a' kettő. (2.)*
- [Föléje írva:]
*De mért időztetsz itt ez íratokkal ?
Én nem vagyok tudós. Isten veled.
Henrik.*

Nem olvasnád el? <mondhatom, sokat> (1.)
 [Alája írva:] még most van időd (2.)
 Mert egy hét múlva <el nem olvasod> (1.)
 [Föléje írva:] meg nem érthetéd (2.)
 <Ha mindenik betűje rád kiált is.>
 <Ha rád kiált is mindenik betűje.>
 <Habár füledbe dörg minden betű.>
 [Az áth. sorok fölött a lap bal margójára beírva:]
 Ha bár füledbe ordítanak betűi.

László.

Mesét beszélsz de add hát. Mellyiket?

Henrik.

Ezt én <íráim.> íráim. Csak első próba volt.
 Egy <tisztább> (1.) másolattal a' vén Brankovics
 [Éléje írva:] jobb (2.)
 Szemét <káprázatám> dugám ki. A' valódi ez.

László.

[A köv. 3 sor utólagos betoldás. Az elsőt a megelőző sor alá, a másodikat és harmadikat a lap bal margójára írta be — apróbb betűkkel — Vty.]

Te nagy mester vagy hát ha mind magad

Firkáltad össze e' két levelet?

Henrik.

Tartalma szóljon. Olvasd és ítélj.

[László] olvas

Tisztelt ipam! A' következő új évre egy pár lapdával kívánok kedveskedni: a' két oláh kölyök' fejét értem, kiket én apjok után akarok küldeni, csupa kereszténységből hogy minél előbb üdvözljenek. Szándékom ha lehet, színre kibékülni velök, hogy annál bizonyosabban horogra kerüljenek. Nándorból bizonyosabbat nem sokára. Állj készen minden lehető mozgalomra, annyi erővel a' mennyit képes lehetsz kiállítani. Szükség' esetében a' törökkel is cimborálhatsz; mert pártjok hatalmas s a' két kigyó levégott feje után még vagdalkozni fog. Jóban roszban barátod. <vőd> Bécsben.
 — Ez Czilley.

K 61 v

[A köv. sort utólag írta be Vty — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé:]

Henrik.

Nos nemde most már ismered kezét?

[László.]

Neked velem kell jönnöd.

Henrik.

Azt ohajtom.

<'S most> (1.) olvasd Brankovicsnak válaszáat.

[Átírva:] Most (2.)

László. (olvas)

Világos mint a' nap. <Szentséges ég!>
<Őrizd meg gyilkolástól kezemet.>

Henrik.

Mondd: mint a' villám

Melly a' setét éj' asztalára fest

'S egy gyilkos arcot hágy szemünk előtt.

[A köv. sort Vty utólag írta be — apróbb betűkkel —
a szomszédos sorok közé:]

László magában

Oh isten! isten! őrizd meg gyilkolástól kezemet.

[Henrik.]

Add, kérlek, Brankovicsnak válaszát.

László.

Mi végre?

Henrik.

<Czilleynek adom.> Hogy Czilleynek
adjam át.

Különben árulást sejt és gonosz

Munkáját félben hagyja.

László.

Vedd <'s keresd fel őt.> (1.)

[Alája írva:] és add neki. (2.)

De majd csak Nándorban. <'S most röviden>

<Fejtsd meg nekem: Mért árulád el őt>

<{E' főben járó vállalatban}>

<Illy főben járó ügyben idegennek>

<Uradat 's tán jötevődöt.>

<Henrik.>

<Húnyady>

<{Te ifju bár}>

<Ohajtanom kell, hogy bizzál szavamban>

<Azért egész nyíltsággal felfödöm>

<Előted sorsomat.>

[Vty ezután a fenti első 5 áth. sor — László szavai —
újabb változatának kidolgozásával folytatta munká-
ját:]

K 62 r

Most jer kövess

Útközben <el> elmondod mért árulád el

Urad' 's tán jötevődöt idegennek,

Illy főben járó ügyben. — Istenem!

Őrizd meg gyilkosságtól kezemet.

<'S még is ki kell őt irtanom: Réám vár>

<E' gyászos munka.>

[Czilley jó, Henrik félre vonúl.]

Czilley.

Te még időzöl? Ah nemes fiam

Melly szívesen szoritom jobbodat. (1.)

[A sor alatt beszűrt szóval kiegészítve:]

szorítom kedves jobbodat. (2.)
 Siess előre, mert mi nem sokáig
 Késünk. Csak hogy asszonyokkal
 Lassúbb az utazás.

László.

De kellemesb.

[Itt ér véget a jelenet első változatának szövege. Vty, mikor idáig ért munkájában, átlós vonásokkal keresztülhúzta és bekeretezte az egész addig megírt szöveget, a 990. sor kivételével. Az alábbi, a fenti utolsó sor alatt elhelyezkedő áth. sor már ismét közvetlenül a 990. sor szövegéhez kapcsolódik:]

⟨Henrik.⟩ (1.)

[Átírva:] ⟨László.⟩ (2.)

⟨Nem késhetem. Szólj kurtán és hamar.⟩

991—998. [Helye a K 62. lapjának r-ján, az előbbi áth. sor alatt.]

991. K írományt. [Átírva ebből:] *írást*
 [A szereplő neve:] *László.*
 időm

994. K mint⟨egy⟩ (1.) fergeteg.
 [Betoldással jav.:] mint egy fergeteg.

994—995. [Között áth.:]
 K ⟨László.⟩
 ⟨Mesét beszélsz; de add⟩
 ⟨Czifrán beszélsz.⟩

995. K *Mesét beszélsz.*

996. K *veled. Nándorban*

[Az „E!” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]

997. K *Héjh barátom? elment.*

998. K *keze. Brankovicsnak*

999—1008. [Ezek a sorok a K-ból hiányoznak. Helyükön — a 62. lap r-jának legalsó és v-jának felső részén — két, később áth. változat található. Az első változat szövege így hangzik:]

⟨Ezt meg kell nézni. (olvas)⟩

K 62 v ⟨A' következő új évre egy pár labdával kívánok kedveskedni, a' két oláh kölyök fejét értem, kiket apjok után ohajtok küldeni, csupa kereszténységből hogy minél előbb üdvözüljenek. Szándékom fiaimmá fogadni őket, hogy annál biztosabban horogra kerüljenek. Gyönyörű apa! [E legutóbbi két szó — Lászlónak a levéi szövegét megszakító felkiáltása — pótlásként, apróbb betűkkel és sötétebb színű tintával a lap bal margójára van beírva. Helyükre a szomszédos szavak között és a betoldás szövege előtt + jel figyelmeztet. Vty először valószínűleg nem ide, hanem az előző mondat utánra akarta beilleszteni e szavakat, mert az „üdvö-

züljenek." szó után is egy — áthúzott — + jel áll a K-ban.] Nándorból bizonyosabbat nem sokára. *Allj készen minden mozgalomra. Szükség' esetében a' török-
kel is cimborálhatsz, Nem országárvul ez?* [Ez a három szó — ugyanúgy mint az előbbi közbevetés — pótlás-
ként a lap bal margójára van írva. Helyükre ≠ jel figyelmeztet.] *mert pártjok hatalmas 's még rugdalozni fog, mint a' kigyó {teszi}* [Eléje írva:] *farka, ha {fejét}* [Atrírva:] *a' főt levágták. Jóban roszban barátod, vöd Czilley. — Ő az, csak ő tud ily szépen beszélni.* [E leg-
utolsó mondat — apróbb betűkkel és sötétebb színű tintával — utólag lett a szöveg végére beírva.]

[A második, szintén áth. változatot a 62. lap r-jának legalsó részére, az „*Ezt meg kell nézni. (olvas)*” szövegű áth. sor mellé és alá, és a lap v-jára legfelül, az „*A következő új évre...*” kezd. sor fölé írta be — egészen apró betűkkel — Vty:]

<A következő új évre egy pár labdával kívánok kedveskedni, a' két oláh kölyök fejét értem. Ohó hisz ez nagyon is érdekes kezd lenni (végig olvassa halkán) {Uram teremtyöm Őrizd meg gyilkolástól kezemet, Mindenható!}>

K 62 v

<{.....}>

<De hátha cenk e' ficzkó?>

<Hadd lássuk: illyet jól meg kell tanulni.>

[A 62. lap v-ján található, két átlós vonallal keresztülhúzott fenti szövegrészek mellé Vty a lap bal margójára — lentről felfelé futó betűkkel — ezt a figyelmeztetést írta oda: „NB Egy üres lapot kell hagyni.”]

999. Cz 1845 ég! És ez

1002—1003. Sp. lángot! Két lapdát ígér

Fejünket Brankovitsnak

1006. Sp. saját keze

[A sor után a Sp.-ban — a hiányzó 1007—1032. sor helyén — a következő sorok állanak:]

Kétségbe hozhatlan. Meg olvasom

Még egyszer: ezt jól meg kell tanulni:

Ugy van: fejünkkel kíván udvarolni.

1009—1016.

[Helye a K 62. lapjának r-ján, a fent közölt áth. szövegrészek alatt.]

1009. K [A „Bodó jó” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]

1010. K Miről beszélsz?

villám

1011. K Melly *<a' setét éj asztalára fest,>* (1.)

[Föléje írva:] át cikáz az éjnek asztalán

Cz 1845 asztalán

1012. K arczot <hagy> szem<ünk> előtt. (1.)
[Áthúzással, kiegészítéssel és átírással jav.:]
arczot fest a' szem elé. (2.)
1013. K eltávozo
- 1014—1016. [László szavai utólag beírva az alábbi áth. sorok fölé, közé és alá:]
- K <Szent istenem,>
<Őrizd meg gyilkosságtól kezemet.>
[Az 1016. sor alatt a K-ban az alábbi — a végleges szövegből hiányzó — színi utasítás olvasható:]
(egy padra veti magamat [! nyilván elírás „magát” helyett])
[A lap további részén az alábbi áth. sorok helyezkednek el:]
<'S ha még is úgy kell lenni?>
<Czilley jő>
<Ah fiam>
<Ifjú nemes hős, milly öröm nekem>
<Hogy most bardítilag szoríthat{ok}> (1.)
[Átírva:] <szoríthatunk> (2.)
<{Veled} kezet. (1.) Sok mondanom való van :>
[Áth. és kiegészítve:] <Kezet. Nagyon> (2.)
<De azt majd Nándorban. {Siess előre}> (1.)
[Alája írva:] <A' király vár> (2.)
<Mi tüstént indulunk.>
<Hunyady.>
<Sietnem kell.>
<László.>
<Ajánlj kegyébe kérlek.>
[E két replika közül az első bizonyára a „De azt majd . . .” kezd. fenti sor első változatához, a második pedig a későbbi variánshoz kapcsolódott.]
<Czilley.>
<Szívesen.>
[Feltehetőleg a most közölt részhez csatlakozott eredetileg a 63. lap r-ján elhelyezkedő alábbi, egyébként a végleges szöveg 943—944. sorával azonos két sor is, amelyeket Vty utóbb — a lap felső részét kítőltő többi, később bemutatandó szövegrésszel együtt — ceruzával keresztülhúzott:]
<László.>
<Csodálom, hogy még szólni is tudok>
<Hazudság nélkül. Ündök tettetés!>
[Vty eredetileg bizonyára ezekkel a sorokkal kívánta lezárni a jelenetet. Később azonban megváltoztatta szándékát, s a K 57. lapján hozzákezdett a szövegrész új változatának kidolgozásához. Az 57. lap egész r-ját és v-jának felső részét egy hosszabb áth. szöveg-

rész foglalja el. Ennek első sora nyilvánvalóan László fenti „Ajánlj kegyébe kérlek”. szövegű szavaihoz kapcsolódik. Az alábbiakban közöljük az áth. sorok teljes szövegét. < > jelek közé csak azokat a szövegrészeket tesszük, amelyeket Vty már írás közben áthúzott.]

Azt teendém

Kéretlenül is. Jó utat kívánok

László.

Elvárlok mint az örvény, hogy soha

Ne lásd a' partot, mellyből kikötél.

<Nem mondtam én hogy ez dicső apa!>

<A' terv nagyon jeles>

Azért hozott hát nagy hadat magával

<A' terv jeles volt, meste>

Hogy majd ha <melep>, > készületlenül talál,

Megfojtson mint az ürgét. <Igen,>

A' <z> szemtelen gaz ember. 'S én tünődjem ?

Nem! ezt a' férget el kell irtanom,

<Mebántanám a' jó istent vele>

<Ha élve hagynám őt 's büntetlenül>

<Mebántanám a' jó istent vele>

<Ne undokítsa isten' szép világát>

Saját levében tálatom ki őt

Az ördögöknek, a' kik illy ebédet

<Rég nem zabáltak.>

<A' {szemtelen gaz} (1.) ! tehát ezért hozott>

[Föléje írva:] <vén lator> (2.)

<Oly nagy hadat, hogy melepjen (1.) vele?>

[Kiegészítve, majd ismét törölve:]

<hogy {majd} melepjen (2.)>

Nem ezt a' férget nem kell élve hagynom

Bemocskolná az isten' szép világát.

'S e' gyávaságért átok szállna rám.

Saját levében tálatom ki őt

Az ördögöknek, kikkel czimborált.

[Vty utóbb bekeretezéssel és keresztülhúzással érvény telenítette az idáig terjedő szövegrészt. Oldalt, a lap bal margóján, közvetlenül az áth. sorok mellett — még a törlést jelző kereten belül — felülről lefelé futó betűkkel a következő szavak olvashatók:]

A' szemtelen gaz ember!

[Mindennemű jelzés híján nem állapítható meg, hogy Vty hova akarta beiktatni ezeket a szavakat.]

[Az 57. lap r-jának további részén az alábbi — utóbb szintén bekeretezéssel és keresztülhúzással érvénytelenített — sorok található:]

- <'S ha még is {meg} úgy kell lenni? Oh gyalázat!
 <Hogy {a'} itt közöttünk>
 <Hogy a bűn ilyen szemtelen lehet>
 <Hogy a' ki dögvészt és halált lehel>
 <A' tiszta légtől meg nem fül közöttünk.>
 [A fenti részhez kapcsolódnak a következő, az 57. lap v-ján elhelyezkedő, szintén bekeretezéssel és keresztülhúzással törölt sorok:]
 <De hisz e' levél nem csalhat, a' lator>
 <Szívébe mártott tollal írta azt.>
 <És én tünődöm, háladatlan ember!>
 <Ki megmenekvén {mint} a' gyilkos cselétől>
 <'S őt körmeimben tartom mint az ürget>
1017—1020. [Ezek a sorok a K-ba az 57. lap r-jának bal margójára vannak — felülről lefelé futó betűkkel — kiegészítésként utólag betoldva. Az 1016. sor után — a 62. lap v-ján — és az 1017. sor előtt ceruzával beírt + jel utal a kiegészítés helyére.]
1017. K elesni fényes
1018. K Pályámnak csillagától <és {bakóvá} vitézből> (1.)
 [Föléje írva:] lidércz után
1019. K <Bakóvá lenni.> <Isten> (1.) Oh mindenható!
 [Eléje írva:] Posványba menni.
 [Nyilván ezekhez a sorokhoz kapcsolódott eredetileg az alábbi két áth. sor, amely az 57. lap v-jának bal margójára van — felülről lefelé futó betűkkel — beírva:]
 <Ne hagyd, hogy a Hunyad névnek haván>
 <Foltot> <Szennyfoltot adjon>
1021—1043. [Helye a K 57. lapjának v-ján, a fentebb közölt 5 áth. sor alatt.]
1021. K levél,
1023. K Szívébe
1024. [A K-ban — néhány részben áth., a végleges szövegből hiányzó sorral együtt — betoldásként a lap bal margójára van alulról felfelé futó betűkkel beírva. A betoldás helyére az 1023. és 1025. sorok között és a pótlás szövege előtt + jel utal. Közöljük a betoldás teljes szövegét:]
 <Csak birka túrne illy levágotást>
 Ezért hozott hát ő illy nagy hadat?
 Hogy <meglepetvén bennünket> nyílt erőszak által érje el
 Mit már apámmal tenni szánt vala
1025. K tünődöm! Oh
1026. K örülnöm kell 's
1027. K Az <isten> égnek, melly <rám> (1.) gondot viselt.
 [Jav.:] réám (2.)
1028. K e' gaz <hadat> latort

1029. Cz 1845. irigység
1030. K 'S <éretlen> idétlen méreg <és gyanú gyötörnek.> (1.)
[Alája írva:] indít ellene. (2.)
- Cz 1845. ellene.
- 1030—1031. [Között áth.] K <Most megvetéssel nézhetek szemébe>
1031. K Most <büszke> megvetéssel nézem őt (1.)
[Áth. és kiegészítve:] Most megvetéssel büszkén
nézem őt (2.)
- Cz 1845. őt
- 1032—1033. [Között áth.] K <Ha tetszik, fára tüzetem fejét.>
1033. K felköttethetem
- 1034—1035. [Között áth.]
K <Mint aljas gyilkost, a>
<Mint orgyilkost>
1036. K Levághatom,
1037. K áldozván [Átírva ebből:] *adván*
1039. K fejetlen [Átírva olvashatatlan szóból.]
1040. K Hisz ez *kivályi munka lesz. Fiává*
1041. K Fogad(...) hogy <.....> *könnyebben <megejtsen,>*
(1.) én
- [Föléje írva:] kiirtson (2.)
- Sp. Fogad hogy *könnyebben* kiirtson. Én
1042. [A K-ból és a Sp.-ből hiányzik.]
- 1044—1055. [Helye a K 58. lapjának r-ján. Az egész szövegrész
ceruzával be van keretezve.]
1044. K ördögöknek kikkel
1045. K meg mosolyog!
1046. [Utólag beírva — apróbb betűkkel — az alábbi áth.
sorok fölé:]
<Mosolygunk hát, vidáman czimborák.>
<Most néztek meg a' fiút 's apát.>
<A vén tigris mutatja rossz fogait>
1047. MM 1845—1848/IX. Mosolygjuk [A K és Cz 1845 alap-
ján javítottuk.]
- K van <jobb> (1.) foga?
[Föléje írva:] szebb (2.)
1049. K hős, milly öröm nekem
1050. K szoríthatunk <kezet.>
1051. K van.
1052. K majd Nandorban.
1053. K Sietnem kell
- László*
Ajálj kegyébe, kérlek.
Czillej.
- Sziyvesen
1054. K Keretlenül is. *Jó utat kívánok.*
Sp. is. *Jó utat kívánok.*
[Az „EV” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]

1055. K [A szereplő neve:] *László.*
[E sorok alá Vty a K-ba — nyilván a soron következő, de már korábban elkészült szövegrészre utaló, a másolót figyelmeztető őrszóként — az alábbi, később áth. szavakat írta be:]
〈*Agnes férfiruhában. Hagyd tisztelettel*〉
- 1056—1074. [Helye a K 56. lapjának v-ján. Az 1056. sor előtt a másolót 7) szám figyelmezteti a szövegrész sorrendi helyére.]
[A jelenet élén álló színi utasítás:] (*Agnes férfi ruhában.*)
1056. K kezed'
1057. K [A szereplő neve rövid:] *H Lász*
fiú.
Boldogtalan
1060. K különben 〈*arczod*〉 még elég időd van
1061. K megjavulhass: Szólj mit
1062. K *Agnes.*
Vigy el magaddal. 〈*Nádorvárba, mellyet*〉
〈*Óly*〉
- H. László.*
Ketten egy lovon
1063. K Nem 〈*fekhetünk,*〉 (1.) 〈*azonban*〉
[Átírva:] ülhetség. (2.)
Agnes
〈*Oh kérélek.*〉 *Oh kérélek ne tagadd meg*
kegyet. [Átírva ebből:] *kegyed.*
1064. K mehtagadnám
1065. 'S [Jav. ebből: *És*]
- 1066—1067. [Ezt a két sort utólag írta be a K-ba Vty. Az első az 1065. és 1068. sorok közé van — apróbb betűkkel — beszúrva, a második pótlásként — felülről lefelé futó betűkkel — a lap bal margóján helyezkedik el. A pótlás helyére az 1066. sor végén és az 1067. sor előtt ≠ jel figyelmeztet.]
1066. K Az isten
1067. K gyengéd
1068. K [Ezt a sort eredetileg *László* mondta volna:]
〈*László*〉
Mátkás vagy〈*ok*〉 's mátkámat szeretem (1.)
[Áth., kiegészítve és átírva:] Mátkás vagy bár,
's mátkádat szereted (2.)
- 1068—1069. [Között áth.:] K 〈'S *így nem vihetnélek magammal el.*〉
1069. K [A sor előtt áth.:] 〈*Agnes*〉
meltó 〈*vagy*〉 mint
- 1069—1070. [Között áth.:] K 〈*Gaz férfiak' hitét beszéled el*〉
1070. K [A szereplő neve:] *László.*
magad 's

1072. K Agnes.
 <Milly férfiás!> Szent istenem! minő e' Hunyady
 1072—1073. [Között áth.:] K <Mindenkhez a' kit eddig ismerék.>
 1073. K [A szereplő neve:] László.
 vétked a' miért
 1075. K [A szereplő neve:] László.
 1075—1098. [Helye a K 59. lapjának r-ján.]
 1075—1077. [A K-ban ez a három sor — bár szövegük lényegében megegyezik a véglegessel — ceruzával többször keresztül van húzva. Mellettük a margón ezek a — szintén ceruzával irt — szavak olvashatók: „NB őt sor hely marad.” Vty eszerint arra gondolt, hogy e sorokat másokkal cseréli fel, később azonban megváltoztatta szándékát, és megmaradt az eredeti szövegezés mellett.]
1075. K [A szereplő neve:] <Agnes> (1.)
 [Átirva:] László (2.)
 Bolond ki bízott <illy> éretlen korodban.
 1076. [Az alábbi áth. szavak fölé írva:]
 K <'S {Az} istenen kívül>
 kívül
1077. K Nincs senki a' ki <megboszúljon> (1.) értte.
 [Föléje írva:] számot kérjen (2.)
 1078. K [A szereplő neve:] László.
 1079. K írni?
 igen
 [A szereplő neve:] László.
 léssz.
1080. K [A szereplő neve:] Bodó [Átirva ebből:]
 Szentgyörgyi
1081. K diáknak [Jav. ebből: diák <ald>]
 magaddal.
1082. K Oh nem! <lovon nem ülhetek.> (1.)
 [Alája írva:] ne hajts el tőled. Én veled (2.)
1083. K Kívánok menni, <nem lovon gyalog> (1.)
 [Föléje írva:] bármilyen rosz szekéren (2.)
 [A sor alatt áth.:] Vagy bármilyen rosz szekéren,
 csa [!] lovon ne>
 Cz 1845 szekéren.
1084. [A K-ba ez a sor — az 1085. sor első felével együtt — pótlásként, tintával bekeretelve, a lap alsó részén, az 1095. és 1096. sorok között helyezkedik el. Az 1083. sor végén és az 1084. sor elején + jel utal a pótlás helyére.]
 <Csak { . . . } lóháton ne,> (1.) egyszer <ló> levetett
 [Föléje írva:] És csak lovon ne, (2.)
1086. [Az alábbi áth. sor fölé, ill. alá írva:]
 K <Kár hogy nem asszony, több hasznát vehetnők!>

1087. K [A szereplő neve:] *László.*
Jó, hát maradj, podgyászaim
1088. K Elülhetsz egy szekéren.
[A „*Hunyadi keze után nyul*” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
Köszönöm.
1089. K [A szereplő neve:] *László.*
könyüidért
1092. K [A szereplő neve rövid:] *Madár.*
pillanatban, mind
1093. K [A szereplő neve:] *László.*
együtt. — Ne félj fiú
1094. K [A sor előtt áth.] <*Szekérre ülsz.*>
- 1094—1095. [Között a K-ban az alábbi — a végleges szövegből hiányzó — sor található:]
Szekéren ülsz 's aztán velem <a> hajón.
[Az 1095. és 1096. sorok közé a K-ba a fentebb említett pótlás van beékelve. Az 1095. sor végén és az 1096. sor előtt ≠ jel utal a folytonosságra.]
1096. K lobogni.
1097. K lássa [Utólag beszúrva a szomszédos szavak közé.]
1098. K királyt és jó barátainkat.
Sp. királyt <*s kormányzót*> (1.)
[Ceruzával föléje írva:] <*és Czilleyt*> (2.)
[Alája írva:] és új apámat. (3.)
[A „*Mind elmennek*” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]

Negyedik felvonás

[Helye a K 63—84. lapjainak rv-ján.]

[A K 63. lapjának r-ján — két, a III. felvonás szövegéhez kapcsolódó, s ezért fentebb közölt áth. sor alatt és az 1—5. sor végleges szövege fölött — a IV. felvonás kezdetének két áth. változata található. Az első változathoz mindössze a színi utasítást írta meg Vty:]

<*Nádor mellett.*>

<*Czillej' tábora* *Czillej Lamberger.*>

<*Czillej.*>

[Ez alatt helyezkedik el a második — a 107—120. sorok szövegével csaknem teljesen megegyező változat. Vty eszerint eredetileg a végleges beosztás szerinti második színnel akarta indítani a felvonást, később azonban megváltoztatta tervét, s két átlós vonallal keresztülhúzta e sorokat. Az alábbiakban csak azokat

a részeket tesszük < > jelek közé, amelyeket Vty már írás közben áthúzott.]

Nándor
Szilágyi. H. László.
Szilágy[i]

'S tehát kormányzó lett Czillej
'S fő kapitány a' kényes Ujlaky.

<'S ti új apát nyérétek.>

Meggondolám biz' azt. 'S azért nem is

Volt kedvem ott mulatni. 'S a' mi több

Ti új apát nyérétek. <Tölgy alól> (1.)

[Alája írva:] Szép dolog : (2.)

Bitófa mellé jutni tölgy alól.

<Mellynek csak arra>

De semmi. Most már jó helyen vagyunk.

Bevárjuk őket. A' napokban itt

Egy német sunnyogott, <mint monda, a' királynak> (1.)

[Alája írva:] nagy kandsággal (2.)

Tekintgeté a várat, <mint beszélt> (1.)

[Alája írva:] telve volt (2.)

Csodálkozással

- 1—5. [Helye a K 63. lapjának r-ján. A helyszínmegjelölés mellé ceruzával odairva: „IV. Felvonás.”]
3. K Vagy két száz rongyos ember, <'s többnyire> (1.)
[Alája írva:] csonka, béna, (2.)
4. K össze karmolt
5. K Alakban, <a'> mint
- 6—21. [Helye a K 63. lapjának v-ján.]
[Oldalt, a lap bal margóján az alábbi — eredetileg a 6. sor elé vagy helyére szánt — sor két változata található. A 6. sor fölött és a margóra írt sorok előtt ꞑ jel utal a pótlás helyére. Vty előbb tintával áthúzta a sor első változatát, s föléje és alája beírta a másodikat, majd pedig több ceruzavonással az egész szövegrészt érvénytelenítette.]
<Régen nem láttam ily {kuszált}> (1.) hadat.)
[Alája írva:] <kuszált> (2.)
[Föléje és alája írva:] <Alig találtam ily kuszált hadat>
6. K [A sor előtt áth. olvashatatlán szó.]
's [Átírva ebből:] és
7. K [A sor előtt áth.] <Népet>
Nem [Átírva ebből:] nem
8. K romladék, fejetlen
9. K össze told<oz>ott (1.) kopják: kardjaik
[Átírva:] toldott (2.)
- 9—10. K <Mint a' fűrész, bevagdalt rozsz vasak.>
<és piszkos lapjokon>

10. K van <él helyett> (1.)
[Melléje írva:] és nem élök (2.)
- 11—12. K <'S helyenként vértől> <Csodálatos had>
<De a' fal>
<És mindenütt vér. Undok látomány.>
<A' fal> <A' vén falak 's a' merre lép a' láb>
<Vérfoltok{on ragad;} (1.)>
[Átírva, áth. és kiegészítve:] <Vérfoltokat láthatni.> (2.)
12. K Ijedség látni: <őket:> mint az őszi darvak
13. K napon
- 14—15. [A K-ba ez a két sor pótlásként — az alábbi áth. sorok helyett — a lap bal margójára van beírva. A 13. sor alatt és a 14. sor előtt = jel utal a pótlás helyére. Az áth. sorok szövege a következő:]
<'S szemökben, mintha> (1.)
<'S komor tekintetökben mintha most is>
<Küzdnének, {Vínának,} a' harc szavad haragja ül.> (2.)
[Az előbbi áth. sorok közé beírva:] <Szemökben van csak élet 's a' csaták>
<Haragja rémlik némaságokon.> (3.)
17. K falon [Átírva ebből:] falak
láb
18. K láthatni, <csak helyenként,> (1.)
[Alája írva:] És kívül (2.)
[Között áth.:]
- 18—19. K <.....>
<Holló és kánya és>
<Egész vidéken>
<Fehérlik>
<Egész vidék>
19. K ember csonttól
20. K [A sor előtt áth.:] <'S még>
Itt [Átírva olvashatatlan szóból]
holló<k> kánya
- 22—38. K [Helye a K 64. lapjának r-ján.]
23. K Elég erős, <ha több védője volna> (1.)
[Melléje írva:] de piszkos és goromba. (2.)
24. K bevarrták [Föléje írva ennek:] be<rakták>
- 27—28. [Között a K-ban az alábbi — részben áth. — sorok találhatóak:]
<A' vén Szilágyi minden>
<Dicsértem a' borzasztó nagy....>
<'S a'> (1.) <vén Szilágyi mindenét kitárta.>
[Átírva:] A' (2.)
29. K Feküdt a' földön 's
30. K másik,<at> mellyet
- 30—31. [Között áth.] K <Jó tépes volt, és benne számtalan>

- 31—32. [Között áth.:] K <Képés az ember>
33. K hírt lovag.
táboromban.
34. K vissza jösz
Cz 1845 visszajösz
35. K parancsolod.
36. K beszélni 's
37. K Ezért <sokáig> (1.) hálás lesz <irán> (1.)
[Alája, ill. melléje írva:] Ezért <irántam> (2.)
hálás lesz <sokáig.> (2.)
[Föléje írva:] Ezért egy évig (3.) hálás lesz irántam (3.)
- 38—39. [Között áth.:]
K <Ő mint egy érzékeny szabó {csak} kopott
<Rongyos ruhákon>
- 39—53. [Helye a K 64. lapjának v-ján.]
39. K szabó, csak a' <ruhák>
- 39—40. [Között áth.:] K <Ruhák' {sebeiből} sebén andalgott>
40. K vizsgálta de [Átírva ebből:] és
41. K hozott
Cz 1845 Tudatlanúl
- 44—46. [E sorok a K-ba — pótlásként az alábbi áth. sorok helyett — felülről lefelé futó betűkkel a lap bal margójára vannak beírva. A pótlás helyére a 43. sor végén és a 44. sor elején + jel figyelmeztet. Először az áth. sorok szövegét közöljük:]
<A' gaz zsvány, féltette vén fogát>
<olly könnyen félre dobta>
<Igéretét, mint vállán a' palástot.>
<Való, hogy ő félthette is fogát.>
<De szót adott 's megszegte és ezért>
<Kemény> <Meg fog lakolni csak Budára jussak.>
44. K medvebőrét: nem
45. K szegett
46. K hitele
[A sor alatt — szintén a margón — áth.:]
<Azért kifüstölöm mihelyt időm kerül>
47. K Ki <vagy>? (1.) ki vagy? Ne jőj közel: felelj.
[Átírva:] Ki az? (2.)
48. K Ej <jó> (1.) uram, hát
[Átírva:] Ej ej (2.)
49. K <A' sólymot...> (1.)
Czilley.
Te Henrik? <ördögöd>
[Áth., melléje és föléje írva:]
<Ten> sólymodat? (2.)
Czilley.
Te Henrik? illy alakban? (2.)
[Ebből áthúzással és kiegészítéssel jav.:]

- Hű sólymodat? (3.)
 49—50. [Között áth.:]
 K <Mesterséged van elváltozni>
 <Szer vagy vagy {ma} magadból új embert csinálni.>
 51. K Ép és erős [Föléje írva ennek:] <Vidám,> erős,
 52—53. [Között áth.:]
 K <Romolhatatlan ember! Százados>
 <Vállával Étvágygyal>
 <Étvágya szomszárja, mint egy ifjú!>
 53. K [A sor előtt áth.:] <Vitéz>
 vitéz, <lehet> még
 54—79. [Helye a K 65. lapjának r-ján.]
 54. K Karddal metéli. <És egy sült bival> (1.)
 [Alája írva:] 'S milly étvágya van! (2.)
 [A sor alatt áth.:] <Kilenczven évig kelle nőnie>
 55—58. [A K-ba ezek a sorok betoldásként — apróbb betűkkel, vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap jobb felső sarkába vannak beírva. A betoldás helye görbe vonallal van elválasztva a lap többi részétől.]
 55. K Egy sült bival borju <feküdt> volt asztalán
 57. K Szét szedte
 58. K puszta <homoké> homoké.
 59. K <Roppant egy> (1.) ember
 [Föléje írva:] Magas szál (2.)
 60. K nőnie
 62—63. [Között áth.:] K <Elnézett volna>
 65. K a' levélbe nézett, <felszökött> (1.)
 [Alája írva:] szemeit (2.)
 66. K sírt
 67. K Iám még
 68. K Itt a' <válasz.> (1.)
 [Átírva:] <felelet.> (2.)
 [Föléje írva:] válasz (3.)
 69. K Készen vagyok [Átírva ebből:] <Én> készen állok
 Cz r 845 serény,
 71. K időt <Illy bátor tett> (1.)
 [Alája írva:] Az illy tetthez serény kéz (2.)
 73. K vén <farkas> (1.)
 [Föléje írva:] <.....> (2.)
 [Alája írva:] Deszpot (3.)
 Úgy van, úgy
 Cz r 845 van úgy!
 74. K—Cz r 845 sikert.
 76. K—Cz r 845 hívő bolond
 77. K vagy két ezer markos legény
 77—78. [Között áth.:]
 K <'S elmés ürügy, hogy a' két Hunyady>
 <Királyi címre>

79. K Űrügy találkozik, *(*hogy pártütők*)* (1.)
 [Alája írva:] ha elvesztettük őket. (2.)
- Cz 1845 találkozik ha
 [Helye a K 65. lapjának v-ján.]
 [Között áth.:]
- 79—80. K <'S jóslat szerint 's királyok élte ellen>
 <'S a' jóslatot vérökbe átvivék,>
 <Ha elvesztek, könnyű>
 <..... Ha elveszének, könnyű megmutatni.>
82. K meg, *(*nem férkezhetnél-e be*)* (1.)
 [Alája írva:] és szegődjél ha lehet (2.)
- 82—83. [Között áth.:]
- K <Szolgának>
 <Mint szolga, mint szakács, vagy a' mi kell>
85. K Indúlj.
- Henrik.
- <Egy kis> jutalmat várnék; *(*mert {üres}*)* (1.)
 [Átírva:] <lapos> (2.)
 [Áth., ill. föléje írva:] Jutalmat várnék, *(*még*)* jó uram.
- 85—86. [Között áth.:]
- K <Erszényem mellett nincs helyén eszem.>
 <Czilley.>
 <Fogd ez erszényt.>
 <Erszény{nyel} mellett nincs kedvem elszegődni>
86. K a' *(*rosz fújtató*)* (1.)
 [Alája írva:] fujtató (2.)
87. K kell
89. K rendkívül jó. Még *(*száz*)* (1.) aranyom
 [Átírva:] húsz (2.)
90. K útról 's *(*azt*)* egy
 92. K gazdaságból; mert
 93. K csomót
 94. K hozza *(*elnyert*)* vesztett
- 94—95. [Között áth.:] K <'S ha elfogy, kérj: én jó urad leszek.>
95. K elfogy kérj: *(*most*)* láss
96. [Az „El” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
- 97—119. [Helye a K 66. lapjának r-ján. A lap bal felső sarkában a következő — ceruzával írt — szavak olvashatók: „Egy lap hagyatik.” Minthogy a lap szövege lényegében megegyezik a véglegessel, Vty valószínűleg csak tervezte e rész átdolgozását vagy kibővítését, később azonban mégis megmaradt az eredeti fogalmazás mellett.]
- 96—97. [Között áth.:] K <Most tedd> *(*Ha van szép kalpagod, most tedd fel Hunyady.*)*
97. K Uram, királyunk
- 98—103. [E sorok helyén a K-ban eredetileg az alábbi — nagy-

részt áth. — sorok álltak. Az újabb, a végleges szöveggel többnyire megegyező változatot ez áth. sorok fölé, ill. — a lap bal margójára — melljük írta be Vty, oly módon, hogy ezek kiegészítésképpen kapcsolódjanak az eredeti szövegezés át nem húzott szavaihoz. Előbb az első változat szövegét közöljük:]
 Tüstént megyek. (Szolga [!]) <Még egy pár emberemnek>
 <Tükös parancsot osztok.> *Azután*
 <A' várba. Most ha van szép kalpagod,>
 <Tedd fel fejedre dölös Hunyady :>
 <A' várba És most, dölös Hunyady>
 <drága fiaim>

A' várba. És most, dölös Hunyady
 [A 98. sor második fele és a 99. sor újabb változatának szövegét a 98. sor első fogalmazásának áth. második fele fölé, a 100—101. sorok és a 102. sor első felének újabb változatát pedig — vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap bal margójára írta be Vty. A fenti áth. rész második sorában áthúzatlanul maradt „Azután” szó nyilván közvetlenül kapcsolódott volna ehhez a betoldott részhez. A 99. sor végén és a 100. sor előtt + jel utal a folytatás helyére. A szövegrész második változata ezek szerint a következőképpen hangzott:]

98. K Tüstént megyek. (Szolga [!]) Nem látta Máriát

99. K Egész uton távol tartottam őt,

100. K Annál nagyobb lesz vágya 's érdekem,

101. K hogy azt neveljem. Meghitteimnek

102. K Most még parancsot osztok *Azután*

103. K A' várba És most, dölös Hunyady

Sp. Nándorba. És most dölös

103—104. [Között áth.:]

K <Tedd fel ha van, szép kalpagod, fejedbe,>
 <Mert nem sokára fej nélkül fogod>
 <Bámulni, hogy>
 <Mert új apád én egy fejjel kisebb>
 <Kivánnlak tenni>

104. K Egyél igyál és nézd meg a' világot:

105. K Megesküvém hogy üdvözítelek

[A köv. jelenet élén a helyszínmegjelölés a K-ban mindössze ennyi: „Nándor.” A szereplők felsorolása is hiányzik.]

107. 'S [Vty az 1845-i kiadás saját példányába a sor elé ceruzával egy *É* betűt írt be. Észert az a sor az *És* szóval indulna. E változtatást azonban, amelyre sem a K, sem a MM 1845—1848/IX. kiadás nem ad alapot, s amely a sor jambikus ritmusát is megtörné, nem vettük át kiadásunkba.]

108. **K** Ujlaky.
Cz 1845 főkapitán
109. **K** Elgondolám [Átírva ebből:] *Meggondolám*
110. **K**—**Cz** 1845 több
- 112—114. [A K-ba ezek a sorok pótlásként — apróbb betűkkel, vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap bal alsó sarkába vannak beírva. A 112. sor előtt + jel áll. A betoldás teljes szövege a következő:]
 <Bitófát kapni szent emlék helyett.>
112. **K** Ha istentől van: *csakhogy a' bitó,*
 113. **K** Ha *legszebb fából* volna is *faragva,*
 114. **K** Nem ér meg annyit, mint egy sírkereszt.
 115. [A K-ból hiányzik.]
 116. **K** semmi most már jó helyen vagyunk
Cz 1845 vagyunk
- 120—138. [Helye a K 66. lapjának v-ján.]
120. **K** Csodálkozással. <Én a' hadakat> Meghordoztatám
 120—121. [Között áth.:] **K** <Mind rejtve tartám>
121. **K** semmit;
 122. **K** tartom [Jav. ebből:] tartám.
 Ő vagy
 123. **K** mászt mint
 124. **K** tudom,
 125. **K**, **Sp.** vittek elleninkhez.
- 125—126. [Között áth.:]
K <Hadd jöjenek. De most én távozom>
 <'S>
127. **K** távozom 's mindent elrendelek
Cz 1845 távozom 's
129. **K** [A szereplő neve:] *László.*
 mulatom.
- 129—130. [Között áth.:]
K <A' harcz' sorát kívánják hallani.>
 <'S itt arra legjobb alkalom nyílik,>
 <De bátya még egy szót. {A} (1.) vész közelg>
 [Átírva:] <Nagy> (2.)
 <'S fejünk fölött a' villám, melly megüthet,>
130. **K** De <még> bátya meg egy
 132. **K** Tudod, hogy gyűlölöm [Utólag beírva az alábbi áth. szavak alá:]
 <Mévt nem nyilvános..>
 <Titkost>
133. **K** [A szereplő neve:] *László.*
 134. **K** hadaid? [Átírva ebből:] *hadainkat?*
 136. **K** [A szereplő neve:] *László.*
 137. **K** ellenünk
 138. **K** Vérnek? ne beszélj. [Föléje írva ennek:] <Hadd folyjon ha kell>

- [A sor alatt áth.:]
 <Ez férfi munka. Jól van még az éjjel>
 <És árulás? Jó. Hadd folyjon ha kell.>
- 139—165.
 [Helye a K 67. lapjának r-ján. A lapon legfelül ezek a ceruzával írt szavak olvashatók: „egy lap hagyaték.”]
- 139—143.
 [E sorok a K-ba pótlásként — apróbb betűkkel, vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap jobb margójára vannak beírva. A betoldás szövegét ceruzával húzott görbe vonal választja el a lap többi részétől. Vty valószínűleg a lap szövegének tervbe vett át-dolgozása helyett — a fenti ceruzabejegyzés nyilván erre a szándékra utal — iktatta be ezt a pótlást. A betoldás helyére a 138. sor végén — a 66. lap r-ján — és a 139. sor előtt × jel figyelmeztet.]
139. K árulás mondád.
 [A szereplő neve:] László.
140. K [A szereplő neve rövid:] Szil.
 kell
- 140—141. [Között áth.:] K <László.>
 <Miről beszélsz?>
 Szil.
 <A' vérről. Hogy vér tisztítsa meg>
141. K <Az árulást. Egyébiránt>
 Ez férfi munka lesz
 <Egyébiránt magad tanácstalan>
 <Ne fogj hozzá. Az éjjel összejöjünk.>
 La.
 Miről beszélsz?
142. K [A szereplő neve rövid:] Szil.
 vérről jó
143. K Magad tanácstalan ne fogj hozzá.
144. K Az éj előtt még itt nálad leszünk.
145. [A K-ból hiányzik. Helyén az alábbi áth. sorok állnak:]
 <De addig őrizd titkodat: ne csak>
 <Nem hallja senki>
- 146—151. [A K-ban ezeket a sorokat ceruzával rajzolt — s rövid merőleges vonalakkal keresztülhúzott — összefoglaló jel kapcsolja össze. Nem világos, mire akart utalni Vty ezzel a jelöléssel.]
146. K gondolám
147. K korán; de
- 147—148. [Között áth.:] K <Legédesebb a'>
148. K halál.
149. K Mi jó hogy e' vár még tulajdonunk.
151. K Kiöntenének. [Átírva ebből:] Kiöntenek.
 hát
- 152—153. [Között áth.:]
 K <Mint a' kopót szokás>

- <Hogy mint a' rosz kopó, idő előtt>
 <Ne verje>
 155. K [A szereplő neve:] László.
 maradok
 155—156. [Között a K-ban az alábbi — a végleges szövegből
 hiányzó — sor található:]
 Mig tette nem hajt [Átirva ebből: <hiv> a' végzet
 parancsa
 156. K Igy jó.
 157. K szemökből nyájas<ságokat.> (1.)
 [Alája írva:] nyájas mosolyt. (2.)
 157—158. [Között áth.:] K <László.>
 <De a' hadakból>
 158—162. [A K-ban ezeket a sorokat is ceruzával rajzolt — s
 rövid merőleges vonalakkal keresztülhúzott —
 összefoglaló jel kapcsolja össze. Nem világos, mire
 akart utalni Vörösmarty ezzel a jelöléssel.]
 158. K Ne félj, öcsém, mennydörgős háború
 161. K léleketet
 162. K fogyott
 163. K [A szereplő neve:] László.
 hozott.
 164. K bocsátjuk. [Átirva ebből:] bocsátom
 [A szereplő neve:] László.
 se bátya!
 164—165. [Között áth.:]
 K <A' törvény tiltja 's én nem engedem.>
 Szilágyi.
 <Ennél marad. Most menjünk dolgainkra.>
 165. [Utólag beírva a fenti áth. sorok és az alább közlendő
 áth. sor közé.]
 K Nem egy kutyát <is, a' ki idejön> (1.)
 [Föléje írva:] öcsém. <Ebben> Ebben marad. (2.)
 [A sor alatt áth.:] <Ennél marad. 'S estére ott leszünk.>
 166—167. [Helye a K 67. lapjának v-ján.]
 [A jelenet éléről a szereplők felsorolása a K-ból
 hiányzik.]
 166. K Oh istenem!
 167. K <Setét> (1.) és titkolódzó férfiak
 [Eléje írva:] Kemény (2.)
 168—169. [Között áth.:]
 K <'S én számkivetve csaknem en fajomtól>
 <És a' királytól a' kinek kegyét>
 <Szerelmen vásároltam>
 <'S én számkivetve>
 169. K <'S én gyenge nő, {nememtől} számküzve> (1.)
 [Alája írva:] <'S én gyenge asszony,> férfinak hazudva
 (2.)

- [Kiegészítve:] 'S közöttük én, hölgy, férfinak hazudva (3.)
- 169—170. [Között áth.:] K <Kitéve minden sorsnak,>
170. K Száműzve
- 170—171. [Között áth.:] K <Szerelmet áldozám>
172. K Az(ok) új
173. K tegyek <most> <most>
[Jav.:] tegyek?
- 173—174. [Között áth.:] K <Hová legyek? Könnyelműség! segíts>
174. Cz 1845 — MM 1845—1848/IX. hölgy, te [Az írásjelet a K alapján távolítottuk el.]
175. K hasonló!
177. K [A szereplő neve:] Mátyás.
K, Sp. ember ez a' Tacitus!
178. K Míg
- 178—179. [Között áth.:]
K <Kifárad elmém. Harcz és háború>
<Minden beszéde. Mint a' keleti>
<Büvész palaczba zárja szellemeit,>
179. K [Utólag beírva a fenti áth. sorok alá.]
179—180. [Között áth.:] K <Úgy pörölyözte>
180—181. [Között áth.:] K <Úgy ióm be ő>
181. K fojt [Átírva olvashatatlan szóból.]
[A sor alatt áth.:]
<Hol> <'S idő lesz,> <Mellyben gyilok vér méreg {árvulás}>
(1.)
- [Föléje írva:] <hitzegés> (2.)
<Harcz, honfi háború dühöngenek...>
<'S a'z} béke ádá és istentelen.>
- 182—187. [A K-ba ezek a sorok — vízszintesen futó rövid sorokba törve — pótlásként a lap bal margójára vannak beírva. A 181. sor végén és a 182. sor előtt = jel utal a pótlás helyére.]
182. K tömött,
183. K bős és
- 183—184. [Között áth.:] K <Hol még a' béke is ádázan dühöng,>
184. K is,
184—185. [Között áth.:]
K <'S hol honfi háború, testvérölés>
<Váltják fel egymást borzasztó csatával.>
<Kifárad elmém.>
[A 185. sor szövege előtt a K-ban áth. = jel áll. Úgy látszik, eredetileg itt kezdődött a betoldás szövege, s a megelőző sorokat Vty csak később írta be a margóra.]
185. K, Sp. Mellyben
K gyilok, {vér,} (1.) méreg, hitszegés
[Föléje írva:] csel (2.)

- 185—186. [Között áth.:] K <'S az ádáz béke pusztít és dühöng
'S harc>
187. K egymás [!] borzasztó
- 188—212. [Helye a K 68. lapjának r-ján.]
- 187—188. [Között áth.:]
K <{Mi} (1.) az ádáz béke, {mint a' harc> gyilkosan
dühöng.>
[Átírva:] <'S> (2.)
<Mi ehhez képest a'>
188. K Istentelen kor! <Ambár tudni kell> (1.)
[Föléje írva:] A' patvar vigye. (2.)
- 188—189. [Között áth.:] K <Ambár e>
189. K kell. <Vitéz apánk> (1.)
[Föléje írva:] Jó püspökünk (2.)
190. K Ért a' <világhoz> dologhoz. 'S ő <ert szereti.> (1.)
[Alája írva:] nagyon dicséri (2.)
191. K Azonban [Átírva ebből:] De
Sp. De azonban én
K szeretem:
192. K lát és győz. <— De itt egy ifjú ül.> És
Cz 1845 kicsoda
- 192—193. [Között áth.:] K <Miféle új madár ez? Ki lehet?>
193. K [A színi utasítás:] <(felkél)> (1.)
[Föléje írva:] távozik (2.)
[A szereplő neve:] Mátyás.
194. K barátom állj
- 194—195. [Között áth.:]
K <{Ki vagy} (1.)>
[Átírva:] <Hadd nézzek jól szemed> (2.)
195. K szembe? A'
196. K sírtál? <Szólj> És
197. K szabad. <Bátyám cseléde vagy?> (1.)
[Alája írva:] Jer, vesd el gondodat. (2.)
198. K víjjunk <meg> (1.) kissé,
[Átírva:] egy (2.)
199. K vastól. [Többszörösen jav. olvashatatlan szó alá írva.]
[A szereplő neve:] Mátyás. A' manóba! hát
200. K Minő [Átírva olvashatatlan szóból.]
201. K Ám <de> (1.) nem haragszom
[Kiegészítve:] Ám no, (2.)
203. K derék.
- 204—208. [Ezeket a sorokat Vty utólag illesztette be a szövegbe.
A 204. sor a 203. és 209. sorok közé van — apróbb
betűkkel — beírva, a 205—208. sorok pedig — kétféle
változatban — pótlásként a lap alján helyezkednek el.
A pótlást tartalmazó részt a lap egész szélességében
végigfutó vízszintes vonal különíti el a lap többi

részétől. A pótlás helyére a 204. sor végén és a 205. sor mindkét változata előtt ≠ jel figyelmeztet. A 205—208. sorok első változatát a lap legaljára írta be Vty. Ez a — később áth. — fogalmazás így hangzott:]

<Egy kis diákot a' ki fiatal>

<És nem hasonlít> <'S nem olyan mint a' fonnyadt paprika.>

<Gsinos kölyök vagy, mondhatom.>

[Vty — miután e sorokat áthúzta — följük írta be a 205—208. sorok végleges szövegét.]

205. K diákot, a' ki
207. K Gsinos kölyök vagy 's
208. K de lássunk a dologhoz
210. K vigyázz, hogy
211. K gyermek. Tréfálok
212. K [A szereplő neve:] <Agnes> (1.)
[Föléje írva:] Mátyás. (2.)
- 213—226. [Helye a K 68. lapjának v-ján.]
213. K Azt hogy
Cz 1845 itjú
214. K [A szereplő neve:] Mátyás.
215. K te <most hazudni oktatsz> (1.)
[Alája írva:] meghazudtatál. (2.)
216. K Agnes (nevetve)
- 216—217. [Között áth.:]
K <Mátyás>
<Ejh! hát te mit {tudsz? ez} sem tudsz? Az nem lehet>
<Birkózni csak tudsz? Jer! ki ügyesebb?>
<(úzni kezdi)>
<Agnes.>
<Ne, kérlek.>
<Mátyás.>
<Nem nem! meg nem szabadulsz.>
217. K [A szereplő neve:] Mátyás.
<Oh> így nem alkuszunk! <Te mit se tudnál.> (1.)
[Áth. és föléje írva:] Oh szép barátom így nem alkuszunk! (2.)
- 218—219. [Között áth.:] K <Hiába embert bátyám nem fogad.>
219. K [A szereplő neve:] Mátyás.
Nem, nem! meg nem szabadulsz.
Cz 1845 szabadulsz!
220. K <De lásd> (1.) hiszen beteg vagyok. No lásd:
[Föléje írva:] Bocsáss (2.)
- Cz 1845 lásd,
221. K Elejtém [Átírva ebből:] A' ...
[A szereplő neve:] Mátyás.
223. K bajús
224. K híre, <nyoma> (1.) sincs

225. K [Följe írva:] hamva (2.)
a' haj. <'S mint a' selyem.> (1.)
[Alája írva:] *Azért van hát neked* (2.)
Sp. haj. *Azért van hát neked*
- 225—226. K [Között áth.:]
<Olyan csodálatos, {hajad szemed} könnyen síró>
<Szemed?>
226. K Olly könnyen síró <ártatlan> (1.) szemed?
[Alája írva:] gyermekes (2.)
- 226—227. K [Között áth.:]
<No semmi! Csakhogy bátyám szigorú>
<Erkölcse>
- 227—249. [Helye a K 69. lapjának r-ján.]
227. K én <kemény> példás
229. K fedd,
- 229—230. K [Között a K-ban és az Sp.-ban:]
Majd sügök én is egy pár szót neki.
[E sor alatt a K-ban:]
<Hát még ha mátkájának felfedem>
230. K [A színi utasítás:] (letérdepel)
istenért! irgalmazz,
230—231. K [Között áth.:]
<Jó bátyád {engem elhagy} (1.)>
[Följe írva:] <mint egy> (2.)
231. K engem, mint <elh> elhagyott
232. K Nagy kér<ésemre> (1.) vett fel és
[Följe írva:] kérelemre (2.)
233. K vagyok, <megvetne> (1.)
[Alája írva:] <.....> (2.)
[Ez alá írva:] meghalnék szégyenemben. (3.)
233—234. K [Között áth.:] K <Oh légy kegyelmes>
234. K engemet.
235. K [A szereplő neve:] Mátyás.
Ne sírj ne sírj. Azt
236. K meglehet.
237. K Hisz ő <most> nem lát (1.)
[Áth. és kiegészítve:] Hisz ő nem is lát (2.)
238. K [A „félre” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
K [A szereplő neve:] Mátyás.
239. K Hogy <én földém fel,> (1.)
[Az áth. szavak elé és után írva:] Hogy én tudom,
mit ő nem is gyanít. (2.)
- 239—240. K [Között a K-ban az alábbi — a végleges szövegből
hiányzó — sor található:]
Pompás, dicső! de kelj fel és ne sírj.
240. K leszék,
241. K Mint <köny> a' ki ezt a könyvet írta <Tacitus> (1.)
[Alája írva:] volt. (2.)

242. K Jer, ülj
 243. [A „Leülnek” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
 K Te hát kisasszony vagy ’s azért
 243—244. [Között áth.:] K <Sem a’ vividshoz>
 244. K Diákül
 245. K Nem mersz <birkozóni> (1.) Az természetes.
 [Áth., jav. és kiegészítve:] Birkózni sem mersz?
 (2.)
 246. [A K-ba utólag beírva — apróbb betűkkel és más
 színű tintával — a szomszédos sorok közé.]
 248. K Köszönet’ fejében <egy kérésemet> (1.)
 [Alája írva:] <tégy> jót tehetsz velem. (2.)
 249. K tegyek.
 250—281. [Helye a K 69. lapjának v-ján.]
 250. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 [A sor szövege a K-ba utólag beírva a 251. sor fölé.]
 251. K [A sor előtt áth.:] <Taníts meg engem>
 vagy és
 252. K szerelmet. <Fejtsd meg azt nekem> (1.)
 [Alája írva:] Én <könyvem> sokat tanultam (2.)
 253. K De [Átírva olvashatatlan szóból.]
 254. K olyan, a’ mit
 255. K Mondják, hogy <.....> nem hasonlít <semmi hozzá>
 (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] Mondják, hogy hozzá semmi
 nem hasonlít. (2.)
 256. K édesb, mint
 Cz 1845 méz és
 256—257. [Között áth.:] K <Mint a’ bor, gyönyörteibb>
 257. K Mint a’ bor és <táncz> (1.)
 [Föléje írva:] sokkal mulattatóbb (2.)
 259. K öszvesen
 260. K ember édest ismer
 261. K Szemével [Átírva ebből:] Szemében
 263. K gyengén hullámzó kebelt
 264—265. [Ez a két sor a K-ból hiányzik.]
 266. K tetszik, mintha
 267. K és csak látni ’s
 268—269. [Között áth.:] K <Nem az,>
 269. K nekem mi
 270. K kívánatos
 271—278. [E sorok végleges szövegét — a 275. sor kivételével —
 Vty a K-ba pótlásként az alábbi áth. sorok helyett,
 három, egymástól elkülönülő részletben, vízszintesen
 futó rövid sorokba törve a lap bal margójára írta be.
 Az első fogalmazásból csak a 275. sor szövegét tartotta
 meg. Először ezt az első változatot közöljük:]
 <Mi boldogít és mondhatlan gyönyört ad.>

- <Agnes.>
 <Azt tudom.>
 <Mátyás.>
- <Különben>
 289. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 289—290. [Között áth.:] K <Hanem Meglássuk>
 291. K Mondom, <bardí vag> bolonddá nem hagyom magam
 292. K Tetetni
 293. K [A sor előtt áth.:] <Mat>
 294. K [A szereplő neve:] <Mátyás.>
 tudom
 295. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 különben nem tetszik biz az
 296. K Köztünk
 297. K És férfiatlan. <'S olly halvány> (1.)
 [Alája írva:] A' vén Czilley (2.)
 298. K tartja úgy
 299. K Korán sem. <Ő> jól éi <és mértékletes> (1.)
 [Áth., jav. és alája írva:] Korán sem. Jól éi sőt
 királyilag (2.)
 Cz 1845 királyilag.
 300. K mértékletes
 301. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 És az?
 A' Szerelem. [Kiegészítve ebből:] Szerelem.
 302—319. [Helye a K 70. lapjának v-ján.]
 303. K szenvedélyt
 303—304. [Között áth.:] K <'S a' gyermek[?]>
 305. K lelkileg
 306. K előtt
 [A 307. sor és az utána köv. színi utasítás között áth.:]
 <Mátyás.>
 <Te engem megcsalsz. — Ámbár meglehet.>
 <Ő most is>
 <Nagyon kíváncsian néz az asszonyokra>
 <Melleste nézd meg bátyádat>
 <Mátyás>
 308. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 Hisz az más! (1.)
 [Átírva:] Hiszen te (2.)
 309. K [A sor előtt áth.:] <Agnes.>
 Másról [Átírva olvashatatlan szóból.]
 313. K Arczán <ak színén mint {ép}> (1.) szilva hamván)
 [Eléje írva:] <a'> (2.)
 [Föléje írva:] Arczán mint a' szedetlen szőlő
 hamvain (3.)
 314. K még a' [Áth. olvashatatlan szavak alá írva.] keze.
 315. K—Cz 1845 mozdulatja, mint

316. K rugalma könnyü
 318. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
 legény!
319. K férfinál kit
 320—332. [Helye a K 71. lapjának r-ján.]
 320. K ő, <bevárta> fogadni
 321. K *Míg*
 323. K Nevelkedék 's *míg*
 323—324. [Között áth.] K <'S *tivornyák' lajstromát*>
 324. K *közt*
 325. K Ő vérmezőkön edze<tett> fel <azzá> (1.)
 [Jav., áth. és kiegészítve:] Ő vérmezőkön edzé fel
 magát (2.)
326. K *írta*
 327. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
 Azt <gondolod> én nem láttam csatát? (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] Azt véled, én tán nem láttam
 csatát? (2.)
328. K—Cz 1845 csatán
 328—329. [Között áth.] K <*És apja mellett*>
 329. K híre és neve
 331. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
 Távozzál, ha
 331—332. [Között a színi utasításban:]
 K [ki egy ajtóban megjelent 's őket kihallgatá vissza
 vonultában.] [Jav. ebből:] *vonulván*
 332. K Most egyszer jó kezek<be jött. De hogy> (1.)
 [Föléje írva:] kezek közé került. (2.)
 332—333. [Között áth.]
 K <*Került e' hölgy ide, meg nem foghatom*>
 <*De őt sokáig hagynom nem szabad.*>
 <*Agnes.*>
 <*Oh istenem! ki lesz hát gyámolom*>
 <*Mátyás.*>
 <*Neked bajod van? Mondd meg, mit tegyek?*>
 <*Agnes.*>
 <*E' házban én már nem maradhatok.*>
 <*És nappal eltávoznom nem {szabad} lehet ;*>
 <*De éjjel félek*>
 333. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
 itt [Utólag a helye fölé írva.]
 334—349. [Helye a K 71. lapjának v-ján.]
 [A 333. sor után köv. színi utasítás:]
 [Agnes búsan el. Mátyás utána indul.]
 334. K [A sor előtt áth.] <*Mátyás*>
 haragszom. Sőt mi több
 335. K Becsülni kezdlek, <sőt szeretni tán.> (1.)
 [Föléje írva:] <'s tán> és talán szeretni. (2.)

- 335—336. [Között áth.:] K <De látod nincs időm>
 336. K erről [Föléje írva ennek:] <egykor>
 337. K—Cz 1845 most látod nincs
 337—338. K [Között a színi utasításban:] fölveszi
 340. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 342. K Az ember és kor <'s ismét mint> (1.)
 [Alája írva:] <villámgyorsasággal> (2.)
 [Melléje írva:] észrevétlenül (3.)
 343. K—Cz 1845 gyorsasággal 's
 343—344. [Között áth.:]
 K <És lassu gyógyulással {tér megint}> (1.)
 [Átírva és föléje írva:] <És lassu gyógyulása 's mennyire> (2.)
 <A' józan élet' pályájára vissza.>
 344. K lassu <a' javulás> gyógyulással
 345. [Utólag beírva — apróbb betűkkel, más színű tintával
 — az alábbi áth. sorok alá:]
 K <A' bűn' gyalázat' kóros öltönyéből.> (1.)
 [A köv. áth. sor az előző fölé és a 344. sor alá van
 — apróbb betűkkel — beírva:]
 <Az elfajultság kóros mételyéből> (2.)
 [Között áth.:] K <Mátyás>
 <Most egyszer én is mestered leszek>
 347—348. K Örömmel. Oh én itt mindent tudok
 348—349. [Között bekeretezéssel törölve:]
 K <Szilágyi bátya 's László megmutattak>
 <Mindén zugot. Meglátod, milly tudóssá>
 <{Lettem}> (1.) e' várban néhány nap alatt.>
 [Átírva:] <Levél> (2.)
 350—365. [Helye a K 72. lapjának r-ján.]
 350. K illik a' ki mit tud, azt
 351. K induljunk?
 [A szereplő neve:] Mátyás.
 kardot <hötők> hozok.
 351—352. [Között áth.:] K <Ki védne meg.>
 352. K nekem.
 Cz 1845 nekem
 353. K látni, a' ki
 354. K Menjünk atyám! 's ne <féljünk senkitől.> (1.)
 [Átírva ill. alája írva:] Menjünk atyus! 's ne rettegj
 semmitől. (2.)
 355. K [A szereplő neve:] László.
 És [Átírva ebből:] 'S így
 levél, mit
 356. K Csak másolat volt. <Én jól másolok.>
 László.
 És így (1.) Czilley
 [Áth., jav. és kiegészítve:] Így hát (2.) Czilley

357. K levélre
 358. K nyugodva 's
 359. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szavak.]
 a' [Átírva olvashatatlan szóból.]
 360. Cz 1845 várom, téged
 361. [E sor helyén a K-ban az alábbi áth. sorok állnak:]
 <Gyilok vagy méreg által eltörölni,>
 <Azonban most csak azt parancsolá,>
 <Hogy> <Ha terve, {hogy} melly szerint>
 <Ha történetből haddal nem jöhetne be>
 <'S úrrá nem tenné váradban magát.>
 [A sor végleges szövege — más színű tintával — az áth. sorok mellé a lap bal margójára van beírva:]
 A' másvilágra át szállítani
 362. K parancsolá
 362—363. [Között áth.:] K <Legyek cseléded,>
 364. K [A szereplő neve:] László.
 hinni, a' miket beszéltél (1.)
 [Átírva:] beszélsz (2.)
 365. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
 e boszút: [Átírva ebből:] a' boszút,
 365—366. [Között áth.:]
 K <Mit megrontóid ellen esküvél.>
 <Te {nem megölni,} szívéd' ellenségét 's ellenét>
 <Mindennek a' mi jó 's becsületes,>
 K 72 v <Nem ölted el> <Nem testileg vágyál kiirtani>
 <'S áldozni egy vad pillanat>
 <'S vérével egy vad pillanat' dühének>
 <Áldozni dörén, {a' nélkül hogy őt}> (1.)
 [Alája írva:] <bölcsebb, mint heves> (2.)
 <Te szellemét kívánod sérteni,>
 <Megbélyegezni két ország előtt,>
 <Hogy {gyalázat} mint utálat' szörnye>
 <Hogy mint gyalázat' szörnyét, {mint a' dögvészt}> (1.)
 [Alája írva:] <{mint} szellemi> (2.)
 <Utálat 's megvetés>
 <Dögvészt utálat és megvetetés>
 <Által> <Öljék el őt nájjóbban mint a' vas.>
 [Ezeket az áth. sorokat Vty utóbb — az V. felv. 146—158. soraiban — más összefüggésben mondatja el Hunyadi Lászlóval.]
 366—375. [Helye a K 72. lapjának v-ján.]
 366. K azonban, <hogy tovább> ha szabad
 366—367. [Között áth.:]
 K <Ne menj, ha engeded barátilag>
 <Tanácslanom,>
 367. K tanácslanom: <tovább> boszúdat

368. K ki <becstelen,> (1.)
[Alája írva:] nem szeret (2.)
370. K <Arúl> (1.) szerelmet és becsületet,
[Eléje írva:] Elád (2.)
371. K—Cz 1845 érdemes, hogy
372. [E sor végleges formája számos változaton keresztül alakult ki. A sor első és második felét a K-ban az alábbi — nagyrészt áth. — sorok és sorrészletek választják el. Azt a két — a végleges szövegből hiányzó — félsort, amely a K-ban nincs áthúzva, nyilván a többi részek törlése után, ezek pótlása céljából írta be Vty, s csak a munka utolsó stádiumában távolította el.]
Fájdalmainkkal, <... vagy nehezeletéssel.> (1.)
[Föléje írva:] <nem méltó, hogy érte> (2.)
[Alája írva:] Azonban ez hideg tanács (3.)
<Azonban {ebben érzelmed ta}> (1.)
[Alája írva:] <{tán tán} ez nagyon hideg tanács lehet> (2.)
<Azonban ez hideg tanács lehet>
Annak, ki szenved. <Annak ki szenved.> A' mi engem illet,
[A Sp. szövege is a K-beli utolsó formával egyezik meg:]
Fájdalmainkkal. Azonban ez hideg tanács
Annak, ki szenved. A' mi engem illet,
373. K tevéli.
- 373—374. [Között áth.:]
K <'S ha még {az}> (1.) életben, melly {hátra van,} (1.)
[Átírva:] <ez> (2.)
[Alája írva:] <ifjuságod> (2.)
<Melly mindkettőt>
<Mellett, elég>
375. K Lelsz <vágvai> vágyaitól illő munkakört
- 376—391. [Helye a K 73. lapjának r-ján.]
376. K <Ésjó> ügyet, mellyet kivínod <{érdek} tiszta érdek> (1.)
[Áth., átírva ill. alája írva:] 'S ügyet, mellyet kivínod érdek és jog (2.)
- 376—377. [Között áth.:] K <Vagy büszkeség von,>
377. K Vagy <büszke> tiszta
K, Sp. büszkesége vonz,
378. K Vagy végre, <a' mitől az isten ójjon,> (1.)
[Alája írva:] — isten ójjon e' csapástól — (2.)
- 380—381. [Között áth.:]
K <Megemlekezzél vám>
381. K Emlékezzél, <redm> hogy
382. K Hunyady,
383. K hatalmas,
- 384—385. [Között áth.:] K <.....> <Egy na> (1.)
[E mellé írva:] <Csak a' gonosztól félve és gyűlölvé>
<Egy nagyszerű pusztítást kezdenék,> (2.)

387. K után —
 Cz 1845 után,
 388—391. [E sorok helyén a K-ban eredetileg az alábbi áth. szövegrész állt:]
 <Egy nagyszerű pusztítást kezdenék,>
 <'S meg nem nyugonnám addig, míg fölül>
 <Nem volna semmi,>
 <Nem állnék mindenén>
 <{Fel} (1.) szólának a' mindenség' urához>
 [Eléje írva:] <Igy> (2.)
 <Ez a' davab föld tiszta, {nézd uram,} (1.)>
 [Alája írva:] <nézz le rá> (2.)
 <Hogy {isten} a' türelmes égiek lenézu {én,} (1.)>
 [Átírva:] <lenézve> (2.)
 <Megvallának 's munkádat látva>
 <'S meg nem {pihennék} (1.), mig nem mondanák :>
 [Föléje írva:] <nyugonnám> (2.)
 <Ez a' davab föld tiszta, {gaztalan.} (1.)>
 [Alája írva:] <gyomtalan.> (2.)
 <Megoldanám a' rontás kerekét>
 <Hogy elsodorjon mindent a' mi gaz>
 [A 388—391. sorok újabb, a végleges szöveggel — a 391. sort kivéve — megegyező változatát Vty — más színű tintával — utólag írta be a K-ba. A 388. sor a 387. sor és a fentebb közölt áth. szövegrész közé, a 389—391. sor pedig — alulról felfelé futó betűkkel — a lap bal margójára van beírva. A 388. sor végén és a 389. sor előtt + jel utal a pótlás helyére.]
388. K kezdenék
 389. K világ
 390. K mint azt isten
 391. K Az embergyomtól megtisztulva lenne.
 Sp. Az embergyomtól <megtisztulva lenne.> (1.)
 [Ceruzával föléje írva:] *tisztán nem maradna.* (2.)
- 392—393. [E sorok a K-ból hiányoznak.]
 394—413. [Helye a K 73. lapjának v-ján.]
 394. [Előtt áth.:]
 K <Hunyady>
 <Jó ifju gyakran gondolunk magunkban>
 <Istenhez illő munkát, nagyszerűt>
 <Jó ifju! gyakran érziünk erre ösztönt>
 <Middőn a' jók' bukása keserűt>
 <De a' világba lépve>
394. K [A szereplő neve:] László.
 395. K Gyakorta <lep meg> száll
 396. K végzeni,
 397. K találva
 397—398. [Között áth.:] K <Hogy {fél} a' nagyobb rész félszeg>

398. Cz 1845 is
 400—404. [E sorok végleges szövege több változaton keresztül alakult ki. A legelső — utóbb áth. — változat szövege így hangzott:]
 <Fogy bátorságunk és alkuđni (1.) kezdünk.>
 [Átirva és kiegészítve:] <Fogy a' bátorság 's alkudozni (2.) kezdünk.>
 <Azonban . . . , mit tenni kell, ne véld>
 <Hogy elmulasztom.>
 [Vty később áthúzta a fenti sorok közül a másodikat és harmadikat, s az első sor fölé, valamint az első és második, ill. a második és harmadik sor közé — apróbb betűkkel — néhány újabb sort írt be. Így alakult ki a második változat szövege:]
 <A' jóban és hü csak hibáihoz>
 <Fogy a' bátorság 's alkudozni kezdünk.>
 <'S a' hirtelenkedés>
 <'S a' fényes és gyors villámtűz helyett>
 <A' lassu 's munkás nap hevét becsüljük.>
 [A végleges szöveget Vty pótlásként — alulról felfelé futó betűkkel — a lap bal margójára írta be. A pótlás helyére a 399. sor végén és a 400. sor előtt + jel figyelmeztet.]
400. K jóban és
 402. K kezdünk
 404. K, Sp. lassu 's munkás
 406. K lésszsz hogy
 406—407. [Között áth.:]
 K <'S most házam a tiéd {is. Szállj bele} (1.)>
 [Alája írva:] <Légy hallgatag> (2.)
 <De légy vigyázó, hallgatag.>
 <Henrik.>
 <Megyek>
408. K <Titkaidnak.> Veszélyes titkaidnak.
 Henrik.
 <Tartozom.[?]> (1.)
410. K [Alája írva:] Légy nyugott (2.)
 [A szereplő neve:] László. (Máriám) [Inyilván elírás „Máriának” helyett.]
 Jó Máriám, soká<ig> hagytalak. (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] Jó Máriám, soká elhagyta-lak. (2.)
411. K ember a' kívül
 412. K [A szereplő neve:] László.
 Megmondom egykor, <most csak annyit : a' mi> (1.)
 [Jav. és alája írva:] Megmondom egykor. Róla most csak ennyit: (2.)
- 414—434. [Helye a K 74. lapjának r-jáu.]

415. K [A sor előtt áth.:] <Melly>
setét
416. K bánat <nyomja el> (1.)
[Alája írva:] éje nyomja (2.)
417. K [A szereplő neve:] László.
418. K istenem! <mi visszás.> <'S> ki
- 418—419. [Között áth.:] K <Lelkének>
419. K [A szereplő neve:] László.
Férfi — ő maga.
420. K vagy; de
- 420—421. [Között áth.:] K <Hiszen {.....} ilyen>
421. K Miattam <téged> ilyen sors nem érhet. (1.)
[Kiegészítve és áth.:] <Hiszen> miattam ilyen sors
nem érhet. (2.)
[Áth. és eléje írva:] Téged miattam ilyen sors nem
érhet. (3.)
422. K [A szereplő neve:] László.
- K—Cz 1845 miattad,
423. miatt, ha <férfias viszály> (1.)
[Alája írva:] érdek, és viszály (2.)
424. K emberektől
425. K szeretsz.
- 425—426. [Között áth.:] K <Nézd a' galambot, fészke egy>
426. K [A szereplő neve:] László.
427. K el, istenem! (1.)
[Jav.:] el. Istenem! (2.)
428. K hozzá<m>.
László.
429. K Nem kétkedem: <te jó vagy és szilárd> (1.)
[Föléje írva:] de még idő jöhet (2.)
430. K [Föléje írva ennek:] <És hű maradnál minden
állapotban>
Midőn e kérdés megfejtés<re vár.> (1.)
[Átírva, áth. és kiegészítve:] megfejtést kíván. (2.)
431. K látja <szívemet> lelkem!
László.
<Te nem tudod még,> Köszönöm.
432. K benned 's még is jól esett
- 432—433. [Között áth.:] K <'S szükségem volt rá>
433. K értenem. [Átírva ebből:] érteni
434. K Nézzetek én is leltem valamit,
- 434—435. [Között áth.:]
K <Egy szép török kést>
<Mária.>
<Furcsa házi szer.>
- 435—445. [Helye a K 74. lapjának v-ján.]
435. K Egy szép kis tört, 's tán török mű. (1.)

- [Jav. és kiegészítve:] Egy szép kicsin tört, 's tán épen török mű. (2.)
- 435—436. [Között áth.:] K <Mária.>
436. K [A szereplő neve:] László.
az 's
437. K Ah vér van rajta.
439. K [A szereplő neve:] Hunyady.
[A sor fölött áth.:] <Kérlek bár ő>
Oh kérlek. Ámbár ő <saját kezével> (1.)
[Föléje írva:] nehéz csatákban (2.)
440. [Utólag beírva — apróbb betűkkel — az alábbi áth. sorok fölé:]
K <Szerzett> <Nehéz csatán szerzett több illy>
<Saját kezével szerze illyeket,>
<De tőled ez kedvesb lesz mint azok.>
<Szerzett magának több illy jeleket :>
- 441—442. [Között áth.:] K <De hol vagyunk.>
442. K Meg is kívánom. És most <, ha tán>
<Nem unatunk,>
László.
- Igen
- 443—444. [Között áth.:]
K <Lájjátok ott a'>
<Ott egy torony>
<Mária.>
<Milly szédítő magas.>
<László.>
<A' legmagasb a' várban, {oldalán}> (1.)
<Alája írva:] <itt valánk> (2.)
<A' legmerészebb harczí tett tanúi.>
<László.>
<A' legmagasb a' várban ; fedelét> (1.)
[Jav.:] <fedelén> (2.)
<Leszaggatá a' harcz előtt a vész.>
<Őrök vigyázták (1.) éjjel és naponta.>
[Átírva:] <vigyáznak> (2.)
<De ütközet napján az örök is>
<De pusztá {volt a'} lőn>
444. K úr <neve I> neve
445. K Mi ez? (1.)
[Kiegészítve:] Mi volt ez? (2.)
[A szereplő neve:] László.
tornyon.
- 446—464. [Helye a K 75. lapjának r-ján.]
447. K [A szereplő neve:] László.
várban: <tetején> <fedelén> (1.)
[Föléje írva:] itt valánk (2.)
448. K [Utána beírva — apróbb betűkkel a 447. sor alá.]

- 449—450. [E sorok a K-ba pótlásként — vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap bal margójára vannak beírva. A pótlás helyére a 448. és 451. sorok között és a 449. sor előtt + jel utal. A 449—450. sorok szövege fölött a margón az alábbi áth. sor található:]
 <Fenn a fedelen {...} hol most {...} ember áll,>
449. K a' csonka fedelen, [Átírva olvashatatlan szavakból.]
450. [Utána a Sp.-ban — a hiányzó 451—480. sorok pótlására — a következő sorok állanak:]
Ott küzdött a Törökkel Dugovits.
'S látván, hogy azt el nem kergetheti,
 (481.) Magával a mélységbe ragadá.
451. K vigyáztak [Átírva ebből:] vigyáznak naponta.
- 451—452. [Között áth.:]
 K <De {puszta volt,} (1.) midőn a' harcz kitört,>
 [Föléje írva:] <elhagyák> (2.)
 <Mert minden férfi kellett.>
- 453—454. [Között áth.:]
 K <És baljelül a' zászlót, {melly tetején} (1.)>
 [Alája írva:] <közepén> (2.)
 <Letépte egy dühöngő forga>
 <És baljelül {a} (1.) forgatag letépte>
 [Átírva:] <egy> (2.)
 <A' zászlót is, melly sarkán lobogott.>
 <És forrt a' harcz. A' bátor Mahomet>
454. K Fél száz ezerrel jött most Mahomet
- 455—458. [E sorokat Vty pótlásként utólag írta be a K-ba. A 454. sor és a 459. sor első változatának szövege között az alábbi, apróbb betűkkel írt, tehát utólag beszúrt, majd áthúzott sor található:]
 <Nálunk dacz állott a' szám ellenébe>
 [Vty először nyilván ezzel a sorral akarta kiegészíteni a szöveget, majd törölte, és helyette — alulról felfelé futó betűkkel — a lap bal margójára beírta a 455—458. sorokat. A pótlás helyére a 454. sor végén és a 455. sor előtt + jel utal.]
455. K kénytelenség, 's
456. K őket
457. K <Nálunk dacz állott> (1.) a' szám ellenébe,
 [Eléje írva:] Mi hittel álltunk (2.)
458. K [A sor előtt áth.:] <'S isten az>
 És (1.) jelszavunk
 [Átírva:] Szent (2.)
459. K És forrt a' harcz, <mint tenger ... viharban>
 <Tartós haragban adáz,> ingatag (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] És forrt <'s> dühöngött a' harcz,
 ingatag (2.)

460. K mind két <vés> (1.) felé.
[Áth. és kiegészítve:] mind a' két (2.)
[Között áth.:]
- 460—461. K <Ekkor szokott fel egy merész,>
<'S egyszerre im merészen átható>
<Kiadítás hallik : egy markos {török} (1.)>
[Alája írva:] <pogány> (2.)
<Ama>
462. K légen: egy <markos> (1.) pogány
[Átírva:] merész (2.)
[Között áth.:]
- 462—463. K <Felküzde a' toronyba 's tetején>
<Lobogtatá a' félhold>
<Zászlót tüzött ki a' magas tetőn.>
463. K toronyba 's
- 464—465. [Között áth.:] K <Meghüle a' vér bennünk, mert
{hadunk} (1.)>
[Alája írva:] <a' nép> (2.)
- 465—481. [Helye a K 75. lapjának v-ján.]
- 464—465. [Között áth.:] K <Csüggedni lalszott.>
465. K Meghült a' vér a' <legbátorabban is> (1.)
[Jav.:] <legbátorabban is> (2.)
[Föléje írva:] legjobbabban is, (3.)
466. K 'S a' <meg>riadt (1.) nép
[Átírva, áth. és föléje írva:] Mert a' riadt (2.)
467. K a' <félhold> (1.) megett
[Föléje írva:] pogány (2.)
468. [E sor végleges formája több változaton keresztül alakult ki. Az első változat szövege így hangzott:]
K Egy <alak> más alak jelent meg, <vakmerőbb>
<Még mint amaz, {...}'s elszántabb> (1.)
[A második változat a fenti két sor nagyobb részének áthúzása, s a megmaradt rész kiegészítése és folytatása útján alakult ki:]
Egy más alak jelent meg, <felszakasztá>
<A' már kitűzött zászlót, 's vakmerőn>
<A' nagy pogánynak melléhez> (2.)
[Vty áthúzta ezeket a sorokat is, s a meghagyott első felsor kiegészítéséül egy szót irt be az áth. sorok alá. Így jött létre a harmadik változat:]
Egy más alak jelent meg, <vakmerőn> (3.)
[Végül Vty a „vakmerőn” szót is áthúzta, s egy másik szót írva be alája, megadta a sor végleges formáját:]
Egy más alak jelent meg, felszakasztá (4.)
- 468—469. [Között áth.:] K <A' nagy pogány>
469. K zászlót, <vakmerőn> (1.)
[Alája írva:] zászlót. <A' török> (2.)
[Föléje írva:] zászlót, 's vakmerőn (3.)

- 469—470. [Között áth.:]
 K <{Dühödve} (1.), hogy munkáját megszegé,>
 [Eléje írva:] <Bőszülten> (2.)
 [Föléje írva:] <Dühödve> (3.)
470. K az izmosb <törököt.> (1.)
 [Jav., áth. és melléje írva:] izmosabb pogányt.
 (2.)
- 470—471. [Között áth.:]
 K <'S most e' kettő között dühös>
 <Közöttük most dühös viaskodás>
 <Kelekezék.>
 <'S most e' kettő közt dühös>
473. K látszott: mindenek'
474. K függve, [Jav. ebből:] függ(ött),
476. K kifejlést. [Átírva ebből:] kimenetelt.
477. K 'S az nem sokáig késett: a' magyar
478. K tető' [Átírva ebből:] fedél
 Cz 1845 hosszú
479. K toltta [Átírva ebből:] vonta
- 479—480. [Között áth.:]
 K <'S ott átölelvén őt és zászlaját>
 <És vas karokkal át ölelve őt>
480. K át ölelvén,
 Cz 1845 átölelvén rettentő
- 482—495. [Helye a K 76. lapjának r-ján.]
482. K <Rémületes!> (1.)
 [Föléje írva:] <Irtóztató!> (2.)
 [Alája írva:] Rémületes! (3.)
 <László.>
 <A' két bátor vitéz> (1.)
 [Alája írva:] <A' harc z> (2.)
 <'S ... hullt a'> <Valóban szörnyü látvány>
 <A' legmerészebb két vitéz együtt>
 <..... Omlottak szét a' véres köveken>
 <De a' nyerve lön a' harc és Mahomet>
 <És a' harc z>
 <És a' harc z nyerve lön>
 <Konstantinápoly' hódítója szégyent>
 <És félszemel vitt Nándortól haza.>
 László.
 Szörnyet halt mind a' kettő
484. K itt [Átírva ebből:] im
 tövénél
485. K lön
 Cz 1845 lön,
486. K Konstantinápoly
488. K <Rozgonyi megérkezett> (1.)
 [Alája írva:] Epen most érkezett (2.)

490. K [A szereplő neve:] *László.*
barátunk. <Menj bocsásd be őt.> (1.)
[Alája írva:] Kérlek menj, <'s fogadd el.> (2.)
[Ez alá írva:] bocsásd be (3.)
492. K beszéltél.
493. K [A szereplő neve:] *László.*
K—Cz 1845 valék
494. K Küzdöttem [Jav. ebből:] 'S küzdöttem
495. K azt? <Láttam a' halált> (1.)
[Alája írva:] <Minden férfi küzdött.> (2.)
[Föléje írva:] mind viaskodánk. (3.)
[Között áth.:]
- 495—496. K <Sok száz alakban dűlni>
<De isten úgy akarta, hogy neked>
496. K Közepette [Átírva ebből:] Közötte
halálnak
- 497—524. [Helye a K 76. lapjának v-ján.]
497. K isten, hogy
498. K [A sor előtt áth.:] <Jó isten!>
isten.
499. K [A szereplő neve:] *László.*
le, itt <foly a' Duna,> (1.)
[Alája írva:] bucsúzik el (2.)
Cz 1845 bucsúzik
501. K Kétszerte olly nagy, mint nálunk Budán.
502. K [A szereplő neve:] *László.*
Mint <egy kis> tenger. Itt már <benne van> (1.)
[Átírva, áth., föléje ill. alája írva:] 'S mély mint a'
tenger. Itt már jó szerint (2.)
[Között áth.:] K <Hazánk viz> <Hazánknek csaknem
min>
- 502—503.
503. K—Cz 1845 van.
504. K kimenne, <hul> végüdvözletül
505. K össze gyűjti
506. K Megállni [Átírva ebből:] <'S> megállni
507. K is, <vagy szivellettül> (1.)
[Alája írva:] partjának lakói, (2.)
509. K hol <a magyar név> (1.)
[Alája írva:] idegen, (2.)
511. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
mint <...> egy szerető
512. K is, de
- 512—513. [Között áth.:] K <Találnék lenni, tőle>
- 513—514. [Között áth.:] K <Oh én nem, {sőt}> (1.) örömmel hall-
gatom
- [Alája írva:] <én> (2.)
515. K <Sőt> (1.) biztosomnak
[Áth. és kiegészítve:] Mert (2.)

- 515—516. [Közé a K-ba pótlásként az alábbi — a végleges szövegből hiányzó — két sort illesztette be Vty. A pótlás szövege — vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap bal margójára van beírva. Helyére az 515. sor végén és a pótlás előtt = jel utal.]
 <És> (1.) *tudva hogy te is barátja vagy*
 [Föléje írva:] *Most* (2.)
Testvérül nézem minden csepjeit
 [E két sor az Sp.-ban is szerepel.]
516. **K** valál
517. **K** partjain
519. **K** Mellyek <.....> (1.) árajain
 [Föléje írva:] <leömlő> (2.)
 [Alája írva:] sudamló (3.)
- Sp. sudamló [Ceruzával föléje írva ennek:] <sihamló>
- 520—522. [A K-ba utólag beírva az alábbi áth. sorok helyett:]
 <'S ha néha> <... most hogy tudom, miként>
 <És tudva most, hogy kedveled te is>
 <Testvérül nézem minden csepjeit.>
 [Az 520—522. sorok végleges szövege — vízszintesen futó rövid sorokba törve — a lap bal margójára van beírva. A pótlás helyére az 519. sor végén és az 520. sor elején + jel figyelmeztet. A pótlás szövege is két áth. sorral kezdődik:]
 <'S ha néha zajgó gyors hullámai>
 <Fel fel tolvulva>
520. **K** vissza jöni látszott
521. **K** A' dél szelek vervén hullámaid:
522. **K** csalódva <hogy talán nekem> <oh> mért
523. **K**—Cz 1845 forr
- 525—529. [Helye a K 77. lapjának r-ján.]
- 524—525. [Között áth.:]
- K** <Hát most, {midőn olly hön} midőn tudom, hogy olly>
 <Hűséggel függesz>
 <'S most tudva, hogy te is barátja vagy,>
 <Testvérül nézem minden csepjeit>
 <'S ohajtanám, {ne folynának tovább}> (1.)
 [Alája írva:] <hogy itt {maradjanak}> (2.)
 [Ez alá írva:] <megálljanak> (3.)
 <E' vár körül>
 <Ohajtanám hogy tóvá gyűljenek>
 <Vagy inkább tengerré e' vár körül>
 <E' vár körül 's ha jőne a' török>
 <Vészszel, viharral kergetnék haza.>
525. **K** [A szereplő neve:] László.
 [A sor előtt áth.:] <Abrándozóm.....>
 szépek <vágyaid.> (1.)
 [Föléje írva:] álmaid. (2.)

- 525—526. [Között áth.:]
K <De ah ha látnád, {...} milly országokon>
 <Vezet keresztül, 's a' zajló {Bosporust} (1.)>
 [Alája írva:] <ropontist> (2.)
 <És a' világ szemét, a' Marmorát,>
 <'S fölöttük a' legistenibb eget,>
 <Azt mondanád: költözzünk mind alább>
 <És hagyjuk e' kiellen földeket>
 <Giszkrának és a' zabkenyérevőőknek>
 <Azt mondanád: még nincs itt a' határ.>
 <Hol a' magyarnak megnyugodni kell.>
526. **K** van; most szeretlek;
- 526—527. [Között áth.:]
K <Mert ismerem {nemes jószágodat.} (1.)>
 [Alája írva:] <szeplőtlen lelkedet.> (2.)
527. **K** [A szereplő neve:] László.
529. **K** Tartasz? <Agyulövés> Haragszom rád
 Meg<engesztellek> (1.)
 [Alája írva:] Megbékítelek (2.)
- 530—547. [Helye a K 77. lapjának v-ján.]
531. **K** közelget.
532. **K** [A szereplő neve:] László.
 [A sor fölött áth.:]
 <Nem. A' király. 'S most drága hölgyeim>
 <Tisztem parancsol.>
- 532—533. [Között áth.:] **K** <Nőszszél csak, majd>
533. **K** várj, ha nős léssz visszatöröm.
534. **K** nem! hisz
535. **K** [A sor előtt áth.:] <Meg>
 Gúnyolnom édes
537. **K** [A szereplő neve:] László.
 'S az <volna?> (1.)
 [Átirva és áth.:] És az? (2.)
- 537—538. [Között áth.:] **K** <Úgy győzd {meg,} (1.) mint>
 [Átirva:] <le> (2.)
538. **K** Úgy <meg>győzd te, mi<hé>nt (1.) most
 [Áth. és átirva:] Úgy győzd le, mint (2.)
539. **K** [A szereplő neve:] László.
 [A sor fölött áth.:] <Nagy lelkü vagy>
 <Igen> nagylelkü vagy. 'S most hölgyeim (1.)
 [Áth., átirva és kiegészítve:] Nagylelkü vagy. 'S most
 drága hölgyeim (2.)
543. **K** [A szereplő neve:] László.
 magyar nők'
- MM** 1845—1848/IX. legnemesibiktől [A K és Cz 1845
 alapján — a színpadi helyzetből adódó értelemnek
 megfelelően — javítottuk.]
544. **K** [A szereplő neve:] <Országné.> (1.)

- [Alája írva:] Mária. (2.)
 László[!] (1.)
 [Jav.:] Lászlóm! (2.)
 mondád.
545. K lövés.
546. K [A szereplő neve:] László.
 [A sor fölött áth.:]
 <Fél óra[?] múlva itt lesz a' király>
 <Néhány percz mulva itt lesznek 's falaink>
547. K Sok [Átirva olvashatatlan szóból.]
- 547—548. [Között áth.:] K <Nándor' falai közt a' királyi ven>
- 548—562. [Helye a K 78. lapjának r-ján.]
- 548—549. [Között áth.:]
 K <Országné.>
 <Roszúl idéasz; mert belső háború>
 <Követte akkor a' dicső napot.>
 <László.>
549. K idéasz; mert <akkor> (1.) a'
 [Föléje írva:] egykor (2.)
 Cz 1845 Roszúl
550. K Vivott e' várért 's testvér háború
- 550—551. [Között áth.:] <Követte>
551. K nagy <gyász> (1.) követte
 [Föléje írva:] vész (2.)
552. K [A szereplő neve:] László.
 felvirült, <mert jó királyt nyert.> (1.)
 [Alája írva:] 's így jól idéztem. (2.)
- 552—553. [Között áth.:] K <'S>
553. K adja.
 [A szereplő neve:] László.
 Most szép hölgyeim
554. K királyt.
 [Az „Elmennek” szövegű színi utasítás a K-ből hiányzik.]
 [Az 555. sorral kezdődő szín élén, a helyszínmegjelölés és a szereplők felsorolása között áth.:]
 <A' király, Czilley, Gara Ország, Bánfi jönnek.>
 [A szereplők felsorolása és az 555. sor között áth.:]
 <Szilágyi.>
 <Hozdátok a' vár kulcsokat: király>
 <Közelg e' várhoz. És ágyuzzatok>
 <Sűrűbben>
555. K Híjjátok
 közelg.
556. K [A sor előtt áth.:] <Mária (jő)> <Mária jő>
 'S ágyuzzatok [Jav. ebből:] Ágyuzzatok
557. K lég <nagy vendégeinket.> (1.)
 [Alája írva:] e' vár' örömét. (2.)

- [Az 557. sor és a színi utasítás között áth.:]
 558—559. <Eddig {haraggal} haraggal szóltak ágyuink>
 [Között áth.:] <Szilágyi>
 <Szükségtelen volt hozni>
559. K Vitézeim [Jav. ebből:] Vitézim
 hogy <a' király> <Czilley> (1.)
 [Föléje írva:] a' király (2.)
- Cz 1845 zúgnak hogy
 Cz 1845 — MM 1845—1848/IX.: király, [A vesszőt a K
 alapján távolítottuk el.]
560. K bennök 's
- 563—572. [Helye a K 78. lapjának v-ján.]
 563—564. [Között a színi utasításban:]
564. K [A szereplő neve:] László.
 [A sor előtt áth.:] <Adját>
 hidat: <jön> (1.) a'
 [Föléje írva:] <itt> (2.)
 [E fölé írva:] jön (3.)
- 566—567. [Között áth.:] K <Szilágyi>
 <Nem csak parancsot.>
 <Mint végeztük sőt többet is tevék:>
567. K kell
568. K Hogy látogatni <haddal> nem <szabad.> (1.)
 [Áth., kiegészítve és alája írva:] Hogy haddal látogatni
 nem szokás. (2.)
569. K [A szereplő neve:] László.
 várkulcsokat.
- 569—570. K [Között a színi utasításban:] még néhány kísérő jö-
 nek.
 [A színi utasítás és az 570. sor között áth.:] <Királyom>
 <Sok nagy csatában küzdött jó apám>
 <E' kulcsokért>
570. [A K-ban a sor előtt nincs feltüntetve a szereplő
 neve.]
- K Felséges úr!
571. K terhes [Föléje írva ennek:] <véres>
- 571—572. [Között áth.:]
- K <Küzdött 's szerencsés volt megőrzeni>
 <Míg isten élni engedé: fia>
 <'S még gyenge bajtárs>
 <'S reám hagyá, midőn halálra vált.>
- 572—573. [Között áth.:]
- K <Hogy csak kezéd>
 <Hogy kezedbe adjam>
- 573—593. [Helye a K 79. lapjának r-ján.]
574. K e' <{nagy} (1.) meghagyást> nagy megbízást:
 [Átírva:] <vég> (2.)

575. K Mélységes hódolat<nak érzetében> (1.)
[Átírva, áth. és kiegészítve:] Mélységes hódolattal
nyujtom át (2.)
- 575—576. [Között áth.:]
K <A' leghűbb szívvel nyujtom, {hogy fogadd el}> (1.)
[Alája írva:] <zálogúl> (2.)
[Ez alá írva:] <hogy fogadd el> (3.)
<'S őrizd> <'S tartsd meg hazánknak,>
576. K honfi [Föléje írva ennek:] <drága>
577. K leghűbb <.....> szívvel
esdeklem, [Átírva ebből:] *kérlek*
- Cz 1845 esdeklem: ne
- 577—578. [Között áth.:] K <Annak fiaitól felséges>
579. K apának, a' ki<t ismerél> (1.)
[Alája írva:] <zsarnokoddal> (2.)
[Föléje írva:] élete' (3.)
- 579—580. [Között áth.:] K <Gsatára kelt, hogy megmentsen
nekünk,>
580. [A K-ba utólag beírva — apróbb betűkkel — a fenti
áth. sor és az 581. sor közé.]
Zártáig *híve'd volt.* (1.)
[Átírva, áth. és kiegészítve:] *híven szolgált.* (2.)
- 582—583. [Között áth.:] K <Hogy {rendületlen}> (1.) *álljon*
's nem szavakkal)
- [Föléje írva:] <ingadatlan> (2.)
583. [A K-ba utólag beírva — apróbb betűkkel — a fenti
áth. sor alá.]
K *vészben rendületlen álljon.*
- 584—586. [A K-ba e sorokat Vty utólag, pótlásként írta be az
alábbi áth. sorok helyett:]
<De súlyos harczi munkával mutatta> (1.)
[Áth. és föléje írva:] <harczokban mutatta meg> (2.)
<Hogy értted>
<Hogy értted és hazánkért élni halni kész.>
[Az 584—586. sorok végleges szövege — alulról felfelé
futó betűkkel — a lap bal margójára van beírva.
Az 583. sor végén és az 584. sor előtt + jel utal
a pótlás helyére.]
584. K szóval, <súlyos> vész
585. K értted
- 586—587. [Között áth.:]
K <Király.>
<Mi tisztelők atyádat és szeretttük>
<Tartsd meg nemes bán a' várkulcsokat>
587. K atyádat és szeretttük
588. K becsüljük
589. K bán e' várkulcsokat.
- Cz 1845 várkulcsokat;

608. K gyalázat
- 606—610. K [Között a színi utasításban:] (a' királyhoz)
610. K Bocsnátot <király> felség e' zaj miatt.
611. K Ország<os> törvény (1.) tiltja
[Áth. és kiegészítve:] Ország törvénye (2.)
- 612—613. [Között áth.:]
K <Bocsánatunk. Ezen fölül személyed'>
<'S midőn hazánkba léptél,>
- 613—629. [Helye a K 8o. lapjának r-ján.]
- 612—613. [Között áth.:]
K <{Őrzése} (1.) minket, {hű jobbágyidat} (1.)>
[Föléje írva:] Védelme (2.) minket illet 's gyávaság (2.)>
<És szegyen volna másra bízni azt.>
<Bizzál királyom, itt olly férfiak>
613. K fölül midőn (1.)
[Átírva:] mióta (2.)
614. K személyed
615. K illet 's gyávaság
- 616—617. [Között áth.:]
K <Bizzál királyom, itt {olly férfiak} nagy Mahomet>
<Allandnak őrt melletted, a' kiket>
<Győzői>
617. K királyom, <itt olly férfiak> (1.)
[Föléje írva:] a' nagy Mahomet' (2.)
618. [A K-ba utólag beírva az alábbi áth. sorok közé:]
<Allandnak őrt melletted kik előtt>
<A' nagy török hős {futni kényszerült.} (1.)>
[Alája írva:] <holdja porba hullt.> (2.)
<Harcztársi> (1.) állnak
[Eléje írva:] Győzői (2.)
619. K De Húnyady
Cz r845 De Hunyadi
620. K csak mutasd
621. K [A szereplő neve:] László.
Örömmel.
üdvözöl királyom. [Átírva olvashatatlan szóból.]
- 621—622. [Között áth.:] K <... (Éljenezés)>
622. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szókezdet.]
Üdvözlek nép és bátor katonák.
623. K [A sor előtt áth.:] <Szilágyi.>
[A színi utasítás:] (Húnyadyhoz)
[A szereplő neve:] László.
királyom.
624. K Szilágyi <bátya> jó.
625. K vagyok
626. K Hogy <ollyanok> a' mit
fenn szóval
627. K 'S igaz [Átírva olvashatatlan szóból.]

- lelkemre! <mondom n> nem hittem soha
628. K közt
629. K [A sor előtt áth.:] <Királyomat.>
- 630—641. [Helye a K 80. lapjának v-ján.]
- 629—630. [Között áth.:] K <Lélekben, testben úgy>
630. K 's [Átirva ebből:] és
rendkívül
631. K rajt'<a>
632. K Hozott <az> isten: <légy vendégünk, urunk.> (1.)
[Áth. és föléje írva:] Hozott isten. Király, légy itt
homn közöttünk. (2.)
633. K férfiú. [Jav. ebből:] férfiú,
634. K Igen kegyes vagy.
<Király.>
<Csak azt ne gondold hogy török vagyok.>
<Ez hát a {jobb} (1.) melly {száz} (1.) török fejet>
[Átirva:] <Ez hát a' kéz (2.) melly tíz (2.) török fejet>
<Vágott le> <Szed el minden csatán?>
<Vég el min>
<Szilágyi.>
<László.> <Az rágalom>
Felség, mert néha (1.) többet is.
[Kiegészítve:] <néha {néha} (2.) többet>
[Föléje írva:] <néha' napján (3.) többet>
<Vagy épen semmit.>
<Vagy épen semmit,>
<László.> <Az rágalom>
<Felség; mert néha többet is.>
<Szilágyi.> <Csekélység!>
<Mint> <A' mint csak illy vén {legénytől} (1.) telhetik.>
[Alája írva:] <hardtól> (2.)
<Király.>
<Erőre ifju>
László.
Most uram király
- Cz 1845 Most uram
635. K fogsz [Átirva ebből:] fogál
636. K tíz török főt vág <e>l. (1.)
[Áth. és kiegészítve:] le. (2.)
Rágalom
637. K úr, valódi rágalom
640. Cz 1845 míg
641. K [A sor előtt áth.:] <Szilágyi.>
veled! — Most
[A sor alatt áth.:]

- <Szilgyi>
 <Czilley>
- <N>
 642—658. [Helye a K 8r. lapjának r-ján.]
 644. K <Jelenleg nincs mit félni.> (1.)
 Czilley. 'S Ujlaky
 [Vty ezután áthúzta a „Jelenleg nincs mit félni”
 szavakat, s melléjük és alájük — apróbb betűkkel —
 a következő sorokat és félsorokat írta be:]
 <Ez nem tanács..>
 <Sok hallgatónk van. Jöjjetek, ha tetszik>
 <Hozzám> (2.)
 [Vty e sorokat is áthúzta, s a „Hozzám” szó melletti
 helyre — szintén apróbb betűkkel — újból beírta a
 „Jelenleg nincs mit félni” szavakat. Így alakult ki a sor
 végleges — az első fogalmazással egyező — szövege:]
 Jelenleg nincs mit félni (3.)
645. K [A szereplő neve:] <Gara> (1.)
 [Átrva:] Bánfi. (2.)
 646. K haragszik 's
 646—647. [Között áth.:]
 K <Gara.>
 <Nem volt okuk?>
 <Czilley>
 <Ha volt, annál erősb>
649. K A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
 halál.
 651. K mosolygó <szájjal venni be> (1.)
 [Föléje írva:] <szemmel nézni> (2.)
 [Alája írva:] szájjal <nyelni el> (3.)
 [Ez alá írva:] venni be (4.)
 653. K is <hogy gyanútan.> (1.)
 is.
 Gara.
 És várunk időt (2.)
654. K *Míg*
 655. K *vagyok-e 's így nem bízni bennem.*
 658. K *Most <gyanútan> (1.)*
 [Alája írva:] *már így vagyunk. (2.)*
 658—659. [Között áth.:]
 K <Arczot mutassunk.>
 <Bánfi.> <Legtanácsosabb>
 <Én jobb időre várva hallgatók.>
 <Bánfi.>
 <Én még vigadni is fogok velök, ha kell.>
 <Czilley (magában)>

⟨'S én patkány mérget készíték nekik.⟩

⟨(el)⟩

- 659—666. [Helye a K 81. lapjának v-ján.]
660. K Hozzám ha tetszik 's
661. K e' [Átírva ebből:] a'
662. K [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
⟨Oráíts a' farkasokkal⟩
tanít.
663. K farkasokkal.
azt.
- 665—666. [A K-ba utólag beírva az alábbi áth. sor alá:]
- K ⟨'S én patkány mérget készíték nekik⟩
665. K fel kiáltok
666. K átkozódni és ⟨rombolni⟩ (1.) tud
[Alája írva:] ⟨gyötörni⟩ (2.)
[Ez alá írva:] 's öldökölni (3.)
[A 667—691. sorokig terjedő jelenetet Vty utólag, pótlásként iktatta be a K-ba. A jelenet első, a 682. sorig tartó fele a K-ban kétszer található meg. Az egyik — utóbb ceruzával, ill. tintával húzott átlós vonalakkal érvénytelenített — fogalmazás a 112. lap r-ján helyezkedik el. E lap v-ját a dráma befejező része, az V. felvonás 830—842. sorai foglalják el. A 667—682. sorok első fogalmazásáról készült — a végleges szöveggel, néhány központoszási eltérést nem számítva, megegyező — tisztázat a 82. lap r-ján olvasható. E lap v-ján a 683—691. sorok szövege van beírva. Ám ez utóbbi szövegrész — a lap r-ján elhelyezkedő sorokkal ellentétben — nem egy korábbi szövegezés tisztázata, hanem — a nagyszámú törlés és javítás tanúsága szerint — első fogalmazás. Mindezek alapján arra kell következtetnünk, hogy Vty e jelenet első fogalmazását — szokásától eltérően — oly módon készítette el, hogy a papírlapnak csupán egyik oldalára írt. Az a szöveg, amelyet — a K jelenlegi lapszámozása szerint — a 112. lap r-ján találunk, ennek az eredeti fogalmazásnak első, a 82. lap v-ján elhelyezkedő rész pedig a második fele.
- Az utólag elkészült jelenet sorrendi helyét Vty nyilván csak többszöri kísérletezés után döntötte el véglegesen. Erre vall az, hogy a 112. lap r-ján, az első fogalmazás szövegének élén egy — később tinta-folttal elmazolt — ꝛ jel áll, s ezt a jelet — ugyancsak ily módon érvénytelenítve — a 80. lap v-ján, a 641. sor után és a 81. lap v-ján, a 666. sor után is megtaláljuk. Az első fogalmazás élén és a 666. sor után e mellett a törölt jel mellett egy másik, △ alakú jel is látható, s ugyanez a jel figyelmeztet a betoldott rész

sorrendi helyére a tisztázat élén, a 82. lap r-ján is. Ezek szerint Vty talán már eredetileg is mai helyére, a 666. sorral végződő jelenet utánra akarta ezt a színt beilleszteni, s a fogalmazvány élére, ill. a 666. sor után beírt ꝛ jellel erre akart utasítást adni. Majd megváltoztatta szándékát, a szín előbbre hozását határozta el, ezért törölte a 666. sor után beírt ꝛ jelet, s azt a 641. sor után helyezte el. Utóbb ismét visszatért az eredeti elgondoláshoz: ezért most törölte az eddig beírt jeleket, s a fogalmazvány élére, ill. a 666. sor után beírt \triangle jellel utalt a helyes sorrendre. Végül úgy döntött, hogy a fogalmazvány első lapjának szövegét átmásolja a fogalmazvány második lapjának üresen maradt oldalára. Természetesen a tisztázat élére is kitette a betoldás helyét meghatározó \triangle jelet. A fogalmazvány első lapjának üresen maradt v-ját pedig később oly módon hasznosította, hogy oda írta be az V. felvonás 830—842. sorait.

A 667—682. sorok tisztázatának szövegében egyetlen törlés vagy javítás sem látható. Nyilvánvaló, hogy Vty ezt a részt a fogalmazványról — az ott már végrehajtott módosítások figyelembevételével — egyszerűen átmásolta a tisztázatra. Az is kétségtelen, hogy akkor, amikor e tisztázat készült, a lap v-jára már be volt írva a 683—691. sorok szövege. A 667—682. sorok ui. nem töltik ki egészen a 82. lap r-ját. A lap alsó részén néhány sornyi üres hely maradt. Vty nyilvánvalóan azért nem írta tovább a szöveget, mert az ide másolt sorokat a lap v-ján található rész közvetlen előzményének tekintette. A lap aljára, a 682. sor alá örszóként be is írta a folytatás első szavát: „melly”. A továbbiakban mind a fogalmazvány, mind a tisztázat szövegének a végleges szöveghez viszonyított változatait feltüntetjük. Az elsőre F, a másodikra T jelzéssel utalunk.]

- 667—682. [Helye a K 112. lapjának r-ján, ill. a 82. lap r-ján.]
667. F [A szereplő neve rövid:] *Mad.*
 F Dörmő hát
668. F [A szereplő neve rövid:] *Dörm.*
669. F, T [A szereplő neve rövid:] *Mad.*
 F neki.
670. T [A szereplő neve rövid:] *Dör*
671. F [A szereplő neve rövid:] *Madar.*
 T [A szereplő neve rövid:] *Mad.*
 F úgy-e Dörmő nem <nagyon> örültél annyira mintha
 T úgy-e Dörmő nem örültél annyira mintha
672. F olyan nagyon örültél volna.
673. F [A szereplő neve rövid:] *Dörm.*

- T [A szereplő neve röv.:] *Dör.*
 F, T Nem.
674. F, T [A szereplő neve röv.:] *Mad.*
 F De ha <jó borra valót adott volna 's azt> mondta volna:
 vitéz Dörmő (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] De ha azt mondta volna a' király:
 vitéz Dörmő (2.)
675. F *Dörm kitörve*
 T [A szereplő neve röv.:] *Dör.*
 F uram
676. F [A szereplő neve röv.:] *Madar*
 T [A szereplő neve röv.:] *Mad.*
 F, T borra valót.
677. F Isten <áldjon> (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] Istennek ajánlom (2.)
 F, T uramat.
678. F [A szereplő neve röv.:] *Madar.*
 T [A szereplő neve röv.:] *Mad.*
 F, T haragudjál Dörmő. Tudod mi jó
679. F Neh! fogd ezt a' darab ezüstöt, igyál
 T Nehsze! fogd ezt a' darab ezüstöt 's igyál
680. F a' király egészségéért, <hogy az isten őtet> és
 T egészségéért
681. T [A szereplő neve röv.:] *Dör.*
 F Iszom hadnagy. <uram.>
 T Iszom hadnagy!
682. T [A szereplő neve röv.:] *Mad*
 F mint a' <kő,> (1.)
 [Föléje írva:] várkő, (2.)
 [A sor alatt áth.:] <Mellynek szívében drága ércz
 terem>
- Cz 1845 várkő
 683—691. [Helye a K 82. lapjának v-ján.]
 682—683. [Között áth.:]
 K <'S vitézebb embert nem láttam soha.>
 <Rozgonyi>
 <Az látszik rajta.>
 <Madar.>
 <'S most nemes {vitéz} vezér>
683. K <Lakjuk meg ezt a' fényes ünnepet>
 az <ellenség> (1.) dühének
 [Föléje írva:] ostromló (2.)
- 685—686. [E sorok végleges szövege több változaton keresztül
 alakult ki. Helyükön először az alábbi áth. sorkezdet
 ill. sor állt:]
 <És most ha>
 <És most, nemes vitéz, végezzük a' napot>
 [Ez áth. sorok fölé és alá Vty újabb sorokat írt be,

- melyeket azután — az első kivételével — szintén áthúzott:]
685. **K** Ez ember végig küzdte Hunyady
 <Minden csatáit. Most csak romladék már>
 <Rozgonyi.>
 <Nem kétlem, ezt az ősz vezér nevelte.>
 <Nagy emberekből nála egy>
 <Rozgonyi.>
 <De még erősebb, mint sok palota.>
 [A 686. sor végleges szövege az utolsó áth. sor alatt helyezkedik el.]
687. **K** [A szereplő neve rövid:] <Mad.> Madar
 erősebb mint
- 687—688. [Között áth.] **K** <És most, ha tetszik>
688. **K** rajta.
 [A szereplő neve rövid:] Mad.
 'S most nemes vitéz
690. **K** [A sor előtt áth.] <Szép szó>
 köztünk maradjon
691. **K** inni — a'
Sp. inni <a' hazáért> (1.)
- 692—706. [Ceruzával melléje írva:] <magamért.> (2.)
 [Helye a K 81. lapjának v-ján.]
 [A jelenet élén álló helyszínmegjelölés:]
 <Terem.> (1.)
 [Föléje írva:] Királyi szállás (2.)
 [A színi utasítás:] Czilley <egyedül> (1.)
 [Áth. és melléje írva:] Czilley és egy szolga jönnek. (2.)
 [A K-ba ezek a sorok pótlásként a lap bal margójára vannak — alulról felfelé futó betűkkel — beírva. Helyükre a 692. sor végén és a 693. sor előtt + jel figyelmeztet.]
- 693—695. [Között áth.]
K <Rosszúl vagyok (Szolga) gyomrom tele van>
 <A' rosz pofákkal>
- 695—696. [Között a „Körülnéz”. szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
- 696—697. [Között áth.] **K** <Vagy öt napig. Goromba egy tanya.>
 mondhatom: királyi <hényelem.> egy <tanya.> (1.)
 [Föléje írva:] gödör. (2.)
698. **K** pompás [Föléje írva ennek:] <póri>
 falak
699. **Cz** 1845 asztag
700. **K** kard, <puska> minden
- 701—702. [Között áth.]
K <De itt egy párnaszék, {..} bársonya>
 <Tán még nagy Árpád híres udvarából>
 <Maradt fel>

702. K [A sor előtt áth.:] <De>
 704—705. [Között áth.:] K <És milly kopottas bársony!>
 706. K hímes [Föléje írva ennek:] <...imes>
 udvarát [Átírva ebből:] udvarából
 706—707. [Között áth.:] K <Ellopta>
 707—727. [Helye a K 83. lapjának r-ján.]
 707. K <Csende el> (1.) egy oláh húség 's
 [Föléje írva:] Lopá meg (2.)
 708. K <Pompás egy> (1.) szerzemény.
 [Föléje írva:] Szép (2.)
 709. K látszik, buzogánynyal
 710. K Hihető,
 711. K lábát <a' vén oláh> (1.)
 [Alája írva:] a' vén Hunyad (2.)
 711—712. [Között áth.:] K <És itt pihent a'>
 712. K <'S> pihent <meg> a' < sok> birkózás után. (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] És itt pihent a' birkózás után.
 (2.)
 713. K most már jó dolga van:
 715. K De <itt> én itt elveszek, megőrülök.
 716. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 [A szereplő neve mellől hiányzik a „jó” szövegű színi
 utasítás.]
 717. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 [Az első félsor alatt áth.:] <Menj>
 719. K tanácsot.
 [A szereplő neve:] Zierlich.
 <De jó uram> (1.)
 [Alája írva:] Jó <...> kegyelmes úr! (2.)
 720. K Hisz<en> engem
 722. K [A sor előtt áth.:] <Zierlich.>
 vagy, menj a' bán lakához
 723. K <'S ha> (1.) ott
 [Áth. és átírva:] Ha (2.)
 K—Cz 1845 városban
 K szanaszét
 725. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 726. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 Az az
 Lomha, lajhár
 727. K nyargalj!
 [A színi utasítás:] (Zierlich sietve indul)
 Megállj.
 Cz 1845 Menj nyargalj.
 728—747. [Helye a K 83. lapjának v-ján.]
 729. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 729—730. [Között áth.:]
 K <Zierlich.>

- <Az az talán egér volt.>
 <Czilley dühösen>
 <Dögghalál>
 <Pusztítson el! tehát én hazud>
 <Hát én hazudtam? Patkány volt ha mondom>
 <E' nép, ha rá hagynák kiirtana>
730. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 volt.
731. K Dögvész <reád> reád és minden kárhozat.
732. K volt, ha mondom.
- 732—733. [Között:]
 K Hozz patkány mérget! Szedd fel <lábadat> talpadat.
736. K jőj.
737. K [A szereplő neve:] Zierlich.
 van.
739. K nincs <a'> ki (1.)
 [Áth. és kiegészítve:] nincsen a' ki (2.)
740. K hallja. <Most ők lakomáznak.> (1.)
 [Alája írva:] (Leül) Én is enni menjek? (2.)
746. K [A sor előtt áth. olvashatatlanszókezdet.]
 pokol 's <itt még csak.....> (1.)
 [Föléje írva:] mulatni sem lehet. (2.)
747. K Az asszony mind hű és becsületes. (1.)
 [Kiegészítve és átírva:] Az asszony itt mind hű 's
 becsületes. (2.)
- 748—760. [Helye a K 84. lapjának r-ján.]
748. K fészek. Hol
749. K társat? az
 [A 750. sor és a színi utasítás között áth.:]
 <Szegény, kijátszott ördög>
 [A színi utasításban:] Czilley <meg>ijedve
751. K egy <...>
753. K Bizonyal
755. K <Lakozatok.> (1.) De
 [Alája írva:] Vig czimborák! (2.)
757. K álma! [Átírva ebből:] álma?
758. K [A színi utasításban:] Egy [Átírva olvashatatlanszó-
 szóból.]
- setét
759. K hozzatok
760. K [A színi utasítás és a sor második fele között áth.:]
 <Igy! tehát>
 <Most látok gondolkozni, 's röviden>
 <Kell végzenem; mert nincs idő ved.>
 <Hadam kizárva 's így erőszakos>
 <Munkához nincs remény> <mit tegy{ek?}> (1.)
 [Átírva:] <tegyünk?> (2.)
 <Gyilok vagy méreg és hogyan? ki által?>

- <Ez a' miről álmodnom kell az éjjel.>
 <Hadam kizárva. Itt más nem segíthet>
 [E 3 legutolsó sor elé Vty — mielőtt még az egész szövegrészt, a megelőző és következő sorokkal együtt, bekeretezéssel és egy átlósan húzott vonallal törölte volna — számokat írt, így adva utasítást sorrendjük megváltoztatására. Az első sor elé 2-es, a második elé 3-as és a harmadik elé 1-es számjegy került.]
 <Gyilok vagy mérég>
 <Mérég, gyilok? Meghallják! — Senki sincs.>
 <Magam vagyok 's hát mérég vagy gyilok.>
 <(homlokára üt) Vén fej, kopogsz? tanácsolj mást ha tudsz.>
- 761—769.** <Mennem kell nagyon fáradt vagyok>
 [E sorok a K-ból hiányoznak. Helyükön — a 84. lap y-ján — az alábbi szövegrész található:]
 Így tehát
 Most látok gondolkozni. <Füstbe ment> Rászedtettem
 <Tervemnek úszkét látom>
 <Vagy rá szedém magam, de tervem füstbe ment>
 Vagy rá szedém magam': de <tervemet> titkomat
 <Nem> (1.)
 [Átírva:] Meg (2.) őrizém: rám nézve nincs veszély
 De tervem füstbe ment. Hadam kizárva
 Erőszak nem segíthet. Mit tegyünk?
 [A Sp.-ban e rész szövege a következő:]
 Most látok gondolkozni. Rá szedtettem
 Vagy rá szedém magam: de titkomat
 Megőrizém: rám nézve nincs veszély
 De tervem füstbe ment. Mit tegyünk?
- 770—778.** [Helye a K 84. lapjának v-ján.]
770. K Méreg, gyilok? ki által és {hogyan} (1.)?
 [Átírva:] mikor (2.)
- 773—774.** **Sp.** Méreg, gyilok? ki által és mikor?
 [Helyén a K-ban a következő sor áll:]
 Vagy táboromban adnék lakomát?
 [E sor és a 775. sor között áth.:]
 <Ott úr vagyok.>
 <Kétes de>
 <De hát>
 [E három áth. sorkezdet mellé írta be Vty az alábbi két áth. sort:]
 <Mind jó, igen jó 's mérég vagy gyilok?>
 <Henrik derék bátor kezű legény.>
- 774. Cz** 1845 lakomát.
775. K Mind jó igen jó 's mérég vagy gyilok
776. K derék bátor
Cz 1845 bátorkezű

Ötödik felvonás

- [Helye a K 84. lapjának v-ján, a 85—100. lapok rv-ján, a 101. lapr-ján, a 102—111. lapok rv-ján és a 112. lap v-ján.]
- 1—5. [Helye a K 84. lapjának v-ján. A szereplők felsorolása mellett jobboldalt tintával odairva: „V Felvonás.”]
[A szereplők felsorolása:] Mátyás és Ágnes
1. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
2. K—Cz 1845 elszökém.
3. K vagyunk: ez
4. K [A szereplő neve:] *Mátyás*
- 4—5. [Között áth.:] K <Inkább>
5. K <De a' {tatárt is!} (1.)> mit
[Föléje írva:] <manóba!> (2.)
[Alája írva:] Csak azt beszéld el, (3.)
- 6—22. [Helye a K 85. lapjának r-ján.]
6. K Itt, honn
[A szereplő neve:] *Mátyás.*
7. K lelke!
9. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
no azt már szeretem.
10. K kevés, mert
én [Átírva olvashatatlan szóból.]
11. K kívánnám: volna kőből
12. K <Kertembe vi>nném (1.) vaczkort
[Átírva:] Erdőbe tenném (2.)
13. K rá szedél:
14. K királynak <ágyasa> (1.)
[Alája írva:] <kedvese> (2.)
[Melléje írva:] <ágyasa> (3.)
[Föléje írva:] kedvese (4.)
- 14—15. [Között áth.:]
- K <Ágnes.>
<Kímélet, irgalom.> <Kegyetlen ifjú!>
<Mátyás.> <Szólnod kell vala>
<'S én egy szolgát küldöttem volna el.>
<Mátyás.> <Mindegy!>
16. K van. és
Cz 1845 van, és
17. K kíséretül.
18. K [A szereplő neve:] *Mátyás.*
<Az.> de nem <b . . . > (1.)
[Áth. és föléje írva:] Igen gyermek de nem (2.)
19. K Szolgának [Átírva olvashatatlan szóból.]
termett, <vagy. . . > (1.)
[Alája írva:] gyermek, a' ki érez (2.)

20. K És szegyent nem tűr. <Szómod kell vala>
 <'S én szolga által küldelek haza.>
 Agnes.
 Istenem! de ha
21. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 vala
- 22—23. [Között áth.:]
 K <Agnes>
 <Mebántad a' mit tettél. {Életedben} (1.)>
 [Alája írva:] <Ne legyen> (2.)
- 23—38. [Helye a K 85. lapjának v-ján.]
 22—23. [Között áth.:]
 K <Nagyobb bűnöd, mit megbánj életedben,>
 <Mint hogy nekem, szegény>
23. K jövének [Átírva ebből] jövék
 setétben 's én remegtem
24. K Mondtad: [A szó második fele átírva olvashatatlan
 betűkből.]
25. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 Csak [Átírva ebből:] Az
26. K Nem ismerélek. (1.)
 [Kiegészítve:] Nem ismerélek így. (2.)
 tehát
27. K 'S [Átírva ebből:] L
29. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 úgy mint
30. K Jobban szeretlek <és azért könyörgök:>
 Mátyás.
 Szóval, meghiszem.
31. K mindegy. Most isten veled.
 [A sor végéről hiányzik az „indúl” szövegű színi
 utasítás.]
- 31—32. [Között:]
 K <Agnes.>
 <Testvérek így nem válnak.>
32. K [Indúl. Agnes rövid habozás után megcsókolja.]
 [A szereplő neve után hiányzik a — már előbb feltün-
 tetett — színi utasítás.]
 veled testvér.
 [A szereplő neve:] Mátyás.
 leány!
- 32—33. [Között áth.:]
 K <{Melly édes a' szád,} (1.) mint a' Rózsamál leve>
 [Föléje írva:] <Szád édes> (2.)
34. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel, más színű tintával
 — az alábbi áth. sorok fölé:]
 <De most már nem megyek. Helytt maradok.>
 <(leül) leül>

36. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
 vagyok: fejemben
37. K Az [Átírva olvashatatlan szóból.]
 [A szereplő neve:] Mátyás.
38. K könyörgök.
 [A szereplő neve:] Mátyás.
- 39—54. [Helye a K 86. lapjának r-ján.] Vitéz jön
39. K Jól jöttem. Itt van.
 isten ki
 [A sor után köv. színi utasítás:] (Mátyás daczosan
 ülve marad.)
 [A fenti színi utasítás és a 40. sor között áth.:]
 <Vitéz.>
 <Szánlak szegény hölgy, jobb életre méltó.>
 <Tőlem ne retteg>
40. K [A szereplő neve után álló színi utasítás:]
 lassan Mátyás [l elírás] közelít 's kézen fogja
 fiam már.
41. K veled szép hölgy. Vigyázz
42. K Nagyon [Eléje írva ennek:] <Igen>
 Cz 1845 játék, a' mellybe
- 42—43. [Között áth.:] K <(el Mátyással)>
 <Agnes egyedül.>
43. K [A szereplő neve:]
 hogy <nemtelen> (1.)
 [Alája írva:] valami (2.)
44. K fiam;
45. K A' legkisebbet sem. <Csak egyedül> (1.)
 [Alája írva:] De társaságban (2.)
- 45—46. [Között áth.:] K <Nem hagyhatálak illy>
46. K vissza térned.
 most [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
 éj
48. K ember észnek.
- 48—49. [Között áth.:] K <Mátyás.>
 <Te csillagjós> <Olvass nekem belőlük valamit.>
 <Szép jóslatot.>
 <Vitéz.>
 <Te jóslatot vársz: ahhoz nem tudok,>
 <De többet annál: én járásokat>
 <Jegyzem 's tanítom. {...} Ezt tehetd te is.>
49. Cz 1845 menve, oktatást
50. K Jer fiam.
- 50—51. K [Között a színi utasítás:] (el Mátyással)
51. K olyan melly már elveszett
 Cz 1845 elveszett,

52. K <'S nincs egy új élet,> (1.) melyet
[Alája írva:] Több életem nincs, (2.)
- 52—53. [Között áth.:]
K <Ki ad tanácsot a' szegény leánynak?>
53. K neked
- 55—70. [Helye a K 86 lapjának v-ján.]
55. K É tömkelegben <járni képtelen vagy.> (1.)
[Föléje írva:] járatlan vagyok (2.)
56. K magam.
57. K királyt <: ő mondja meg> (1.)
[Alája írva:] 's ha úgy fogad (2.)
- 57—58. [Között áth.:]
K <Mint nem szeretném : {koczkám vetve lesz.}> (1.)
[Alája írva:] <akkor jaj nekem> (2.)
<De>
59. K többé: <nincs gonosz lett> (1.)
[Alája írva:] rossz leszek (2.)
- 59—60. [Között áth.:] K <Mitől remegjek. M>
60. K Mint <egykor> jó valék; de szívem gyökeréig.
61. K [A sor előtt áth.:] <Oh isten ör>
isten ments
[A második szín helyszínmegjelölése:] H. László' laka.
[A szereplők felsorolása előtt áth.:]
<H. László Szilágyi Mihál Vitéz Ország>
[A szereplők felsorolása:]
Kanizsai, Bodó, Madarász. utóbb H. László, Szilágyi Ország, <Vitéz.> később Vitéz.
62. K [A szereplő neve:] <Madarász.> (1.)
[Föléje írva:] Kanizsai. (2.)
múlik 's
- 62—63. [Között áth.:] K <'S vajjon miért hítt össze? . . .>
63. K [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
<Kísérni vannak a'>
- Cz 1845 jön, a'
64. K [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
<Az ifju felség>
volt
66. K ide
- 67—68. K [Között a színi utasítás:]
[Madarász horkol.] (1.)
[Átírva és kiegészítve:] (Madarász elaludt 's halkán hortyogni kezd.) (2.)
[A fenti színi utasítás és a 68. sor szövege között áth.:]
<Kanizsai.>
<Az érthetetlen hangokon beszél.>
<Talán>
68. K [A sor előtt áth.:] <Hahó!>
kérdenem: már ő felett.

- 68—69. [Között áth.:] K <De érthetetlen hangokon, bizonynyal>
 71—89. [Helye a K 87. lapjának r-ján.]
71. K Világosan <szóla> mondá,
 72. K török.
 73. K Mi az? <mi az?> mi baj? <Hol a' török?>
 <(eszmélni kezd)>
 <Bodó.>
 <Bolondok! mit kötődtek>
 <Bolondok vagytok. Hagyjatok pihenni.>
 Bodó.
 Csak tréfaság (1.)
- [Kiegészítve:] Csak egy kis tréfaság (2.)
 74. K [A sor előtt áth.:] <Kanizsai>
 múlt, hogy
 75. K körmöd [Jav. ebből:] körme
 K—Cz 1845 öcsém.
- 75—76. [Között áth.:] K <Mennyköbe is!>
 76. K keltelek
 77. K meg, bajtárs
 rossz [Jav. ebből:] rossz
 79. K Mindent ki álmaimból följieszts.
 80. K Bodó (Kanizsai[hoz])
 eztán <mindig egy törökkel> (1.)
 [Alája írva:] majd csak a' törökkel (2.)
81. K Ébresztetünk [A szó vége a K-ban jav. olvashatatlantól.]
 Cz 1845 Ébresztetünk
 MM 1845—1848/IX. Ébresztetünk [A K alapján javítottuk.]
 MM 1845—1848/IX fel, és [A K és Cz 1845 alapján, a jambikus metrumnak megfelelően javítottuk.]
82. K Megfojthatsz egy pár százat
 84. K vagyunk <...> itt
 85. K Inkább korán: <azt mingyárt megtudod.> (1.)
 [Alája írva:] Jönek pedig sokan. (2.)
 [A sor alatt áth.:]
 <Itt nagy tanács lesz. Húzd fel eszedet>
 <Madarász öcsém>
 <(Hunyadi L. Szilágyi Ország 's még néhányan jönek, utóbb Vitéz)>
 [A fenti áth. színi utasítás mellett, ill. annak utolsó szavaiból átírva a színi utasításnak egy másik, szintén áth., nagyrészt olvashatatlantól való változata helyezkedik el.]
 [A színi utasítás végleges szövege — más színű tintával — a fenti áth. sorok mellé van beírva:]
 Hu. László. Ország. Szilágyi <utóbb> Vitéz jönek.
86. K [A szereplő neve:] László.
 Üdvözlek hajlakomban uraim.

- Cz 1845 Üdvözlek
87. K helyet 's bocsássatok meg
88. K Hogy <ágy helyett székkal> kínáltalak. (1.)
[Áth. és kiegészítve:] Hogy székkal kínáltalak meg ágy helyett. (2.)
89. K Kitérnom
- 90—104. K [Helye a K 87. lapjának v-ján.]
90. K titko<lódzó> (1.) éj mulik
[Föléje írva:] titkot rejtő (2.)
- 92—94. K [E sorok helyén a K-ban az alábbi — az első félsor kivételével utóbb áth. — sorok álltak:]
Ország.

Figyelmezzünk, beszélj.

László.

<Hát röviden>

<'S mivel tudom, hogy egy sincs itt közöttünk>

<Ki meg nem halna inkább>

<Ki nem vitéz, nem bátor férfi 's egy sincs>

<Ki árulással enné kenyerét,>

<Nyiltan kimondom:>

<Családi ellenségünk tör redánk>

<Mátyásra és redm 's kiirtani>

<Készül fajunkat.>

[Vty, mikor idáig ért munkájában, minden egyes sort külön áthúzott, s azonfelül átlós vonalakkal és bekeretézéssel törölte az egész eddig megírt részt, majd a szöveg újabb változatát fogalmazta meg:]

<Itt egy levél, {Ki ismerős közöttünk} (1.)>

[Alája írva:] <mellyben {vén} Brankovicsnak> (2.)

[Kiegészítve és áth.:] <a' mellyben Brankovicsnak> (3.)

<Fejünk igértetik. {Ki ismeri} (1.)>

[Alája írva:] <Mátyásé és enyém.> (2.)

<Szilágyi.>

<Nem vétek é...>

<Szilágyi.>

<Csak? Szép ajándék a' vén babevőnek.>

<Halljuk tovább.>

<László.>

<Eddig van 's gondolom>

<Több mint elég. De tán {van} (1.)>

[Átírva:] <találkozik> (2.)

<Ki ilyen irást látott>

<Ki a' levéllíró kezét>

<Ki ismeri a' levéllíró' kezét.>

<Ki e' kezét már látta 's ismeri.>

[Vty a fenti sorok megírása után a 95. és a köv. sorok megszövegezésével folytatta munkáját, s csak később alakította ki a 92—94. sorok végleges szövegét — oly

módon, hogy a szövegrész második változatát is törölte, a legelső, „*Hát röviden*” szövegű áth. felsor mellé beírta az „*Itt egy levél*” szavakat, a 93—94. sorok és az utánuk következő színi utasítás végleges szövegét pedig pótlásként — alulról felfelé futó betűkkel — a lap bal margójára írta be.]

93. K tartalmát <'s *íróját*> (1.)

[Alája írva:] kívántam (2.)

94. K Kérlek, nézd,

95. [A „*Tisztelet ipam*” szavak a K-ba utólag vannak beírva a szomszédos szavak közé.]

Cz 1845 ipám!

96. K kedveskedni, az oláh Hunyady kölykek

97. K küldeni csupa

98. K üdvözljenek.

[A K-ban eredetileg ezzel a szóval ért véget Czilley levele. Alája Vty a következő színi utasítást írta be:

(át adja <*Vitéznek*> (1.)

[Átírva:] *egyebeknek*) (2.)

[Ezután — a 88. lap v-ján — a 105. és köv. sorok meg-szövegezésével folytatta munkáját. A 99—104. sorok szövegét — más színű tintával — utólag, pótlásként írta be a K-ba. A „*szinleg*” szóig terjedő rész a lap alján — közvetlenül az előző szavakhoz kapcsolódva — helyezkedik el. A „*szinleg*” szó után + jel utal a folytatás helyére. Ez a folytatás, mely a „*hígyópárt*” szóig tart vízszintesen futó rövid sorokba törve a lap bal margójának alsó részén található. A „*hígyópárt*” szó után ≠ jel áll.]

99. K kerüljenek

100. K kibékülni <*velők.*> (1.)

[Föléje írva:] 's fiaimná fogadni őket [2.]

[A 103—104. sorok szövegét két változatban írta be a K-ba Vty. Az első — utóbb áth. — változat a 88. lap r-ja bal margójának felső részén helyezkedik el. Élén ≠ jel áll. Szövege így hangzik:]

<*levágott feje után még vagdalkozni fog. Jóban rosszban barátod, vöd*>

[A második — végleges — szövegezés a 87. lap v-jának bal margójára, a 100—102. sorok szövege fölé írta be — vízszintesen futó rövid sorokba törve — Vty. Ennek élén is ≠ jel található.]

103—104. K Jóban rosszban barátod, vöd.

105—130. [Helye a K 88. lapjának r-ján.]

105. K [A szereplő neve:] <*Vitéz.*> (1.)

[Melléje írva:] <*Bodó.*> (2.)

[Föléje írva:] <*Vitéz.*> (3.)

Istentelenség! [Föléje írva ennek:] <*Gyalázatos*>

áruló! [Föléje írva ennek:] <*gonosztevő!*>

- Cz 1845 áruló!
106. K László, ha biztál
108. K ágyban, <oltár' zsámolyán> (1.)
[Álája írva:] táncz 's vig tor között (2.)
110. K nekem
111. K [A szereplő neve:] László.
tűrelemmel.
112. K [A sor szövege előtt áth.:] „*Allj készen minden mozgalomra.*”
törökkel is cimborálhatsz.”
113. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
Az áruló <Törökkel cimborál> Koncsoljuk össze itt.
114. K <Az ő írása : az kétségtelen.> (1.)
[Ez alá írva:] Nincs benne kétség. Ez saját keze. (2.)
115. K olvasom; de
116. K No 's jó öcsém, hát <ilyen szép atyát> (1.)
[Föléje írva és átírva:] nem derék apát (2.)
118. K levél.
119. K soronként
120. K boszút
121. K hazát.
122. K [A szereplő neve:] László.
Brankovics
123. [A K-ból hiányzik.]
124. K írt és
125. K végeztünk
126. K fog.
127. K segít titokban.
- 128—129. [Között áth.:] K <ő éltetekre tör>
129. K hiszem hogy
130. K megölni
[A szereplő neve:] László (Vitézhez)
Te atyám? (1.)
[Kiegészítve:] 's Te atyám (2.)
- 131—155. [Helye a K 88. lapjának v-ján.]
131. K gyilkolás fiam,
mindig [Átírva olvashatatlan szóból.]
tilos
132. K ha <ilyen> (1.) istentől
[Kiegészítve és átírva:] Ha ki ez (2.) istentől
133. K ország árulót megölnél (1.)
[Jav.:] megölne
- 133—134. [Között áth.:] K <Bocsánatosnak tar>
135. K [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
<Csodálom e' tűnődést.>
Haljon meg itt nincs más kigázolás.

136. K Haljon meg! <Én is azt mondom.> (1.)
 <Kanizsai Bodó Madarász>
 <Mi mind.>
 [Föléje írva és áth.:] <Mindnyájan.> (2.)
 Haljon meg.
 [Ez elé írva:] Kanizsai Mada (3.)
 Haljon meg.
137. K [A szereplő neve:] László.
 137—138. [Között áth.:] K <Meggondolék minden>
 138. K fogadott
 139. K mint [Átírva olvashatatlan szóból.]
 140. K elszánt [Utólag a helye fölé írva.]
 volt
141. K mindent és úgy találtam
 142. K megromlott, silány
 144. K büntetés 's <feletie nagy disz,> (1.)
 [Alája írva:] nagy <átsz neki,> (2.)
 [Ez alá írva:] tisztelet (3.)
- 144—145. [Között áth.:] <'S szégyen nekünk, ha mink>
 145. K [A sor előtt áth.:] <Becsül>
 K, Sp. Ha tisztességes kard által vesz el.
 146. K házam'
 147. K, Sp. Mindennek a' mi jó 's becsületes
 148. [A K-ba utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
 149. K vágyom [Átírva ebből:] vágyok
 151. K dórén: józanb, mint heves
 153. K Megbélyegezni tíz ország előtt
 154. K Letépni <mázos dlorczát> (1.)
 [Alája írva:] homlokáról a' sima (2.)
 155. K őt
- 156—171. [Helye a K 89. lapjának r-ján.]
 156. K 's [Föléje írva ennek:] <'s>
 157. K utálat és megvetetés' (1.)
 [Kiegészítve és átírva:] és köz megvetés (2.)
 158. K fájóbban mint
- 158—159. [Között áth.:] K <Szóval>
 159. K Ócsém nem értlek. <Isten látja lelkem>
 <Te úgy. . .> <Úgy szólasz, mintha kedved volna gyilkot>
 <Vagy mérget falni {jó} (1.) apád' kezéből.>
 [Átírva:] <új> (2.)
 László.
 <Világosabban szólva: én>
 Hát világosabban:
- Cz 1845 világosabban:
 160. K Én [Áth.olvashatatlan szavak elé írva.]
 várban nép

161. K vádoló [Átírva ebből:] vádolandom
K—Cz 1845 öt
- 161—162. [Között áth.:] K <Száműzetését kérve büntetésül>
162. K 'S [Utólag beírva a sor elé.]
terveit
- 162—163. [Között áth.:]
K <{'S} száműzetését kérve büntetésül>
<Örökre ország' 's a' király köréből.>
[Vty — mielőtt még e két sort áthúzta volna — speciális
jellel felcserélésükre adott utasítást.]
163. K lelkem jó öcsém
164. K Te úgy <...> szólsz, mintha kedved volna <gyilkot> (1.)
[Föléje írva:] mézes (2.)
165. K <És mérget> (1.) falni <jó> új
[Eléje írva:] Orgyilkot (2.)
166. K [A szereplő neve:] László.
tanács
167. K súgja, <kísértsd meg> (1.)
[Alája írva:] tégy próba [!] vele (2.)
168. K De <... ne feledd> (1.), hogy
[Föléje írva:] megjegyezd (2.)
169. K nem [Eléje írva ennek:] <ritkán nem>
- 170—171. [Között áth.:] K <Veszett dühvel fordulnak vissza>
171. K Űzőik
- 171—172. [Között áth.:]
K <Fordulnak vissza 's óriásiabb>
<Gasztét merve {a bűn rút nevét}> (1.)
[Alája írva:] <{és...} 's tán nagyobb sikerrel> (2.)
<'A' bűn' nevét>
- 172—191. [Helye a K 89. lapjának v-ján.]
172. K vissza 's a' <félben hagyott> (1.)
[Föléje írva:] megszegyenítést (2.)
- 172—173. [Között áth.:] K <Gasztét {..} helyett gonoszbat merve>
173. K Még [Átírva olvashatatlan szóból.]
jobban <sikerült> tervezett
174. K 'S <'a' bűn' nevét> (1.)
[Alája írva:] a' vakmerő bűn, (2.)
175. K sikerült
- 175—176. [Között áth.:] K <Elváltozik 's dicsőség lesz neve>
178. K szóval: úgy jársz mint szegény apád:
179. K Nagylelkű <volt> ő
180. K megszegyenült?
181. K meg; de mint az ördög:
182. K két <lelket> (1.) kíván.
[Alája írva:] fejet (2.)
- 182—183. [Között áth.:] K <László.>
<.....> <De hát hol élünk rablók és zsványok>
<Vagy istenfélő emberek között>

183. K [A szereplő neve:] *László.*
levele;
185. K arczúl
- 185—186. [Között áth.:]
K <'S mindennek a' ki pártul fogni merné,>
<Azt mondhatom,>
187. K reá 's ki védni merné
188. K czimborája
189. K írást és <utáld meg őt.> (1.)
[Alája írva:] hagyd veszni őt (2.)
- 189—190. [Között áth.:] K <Madarász.>
<Mi egy levél>
<Ő eltágadja istenét, ha kell>
190. K annak ki
191. K istenét ha
- 192—209. [Helye a K 90. lapjának r-ján.]
192. K öcsém
- 192—193. [Között áth.:] K <A' legmagasb toronyra 's vágja
le>
193. K toronyra, <'s hogy magát ne unja>(1.)
[Alája írva:] aztán jőjenek (2.)
- 193—194. [Között áth.:] K <Mellé teszek még>
194. K tartja számot
195. K hallgaték
- 195—196. [Között áth.:]
K <Mert e' gonosz {tét} (1.) undoksága vérem>
[Föléje írva:] <terv'> (2.)
<Mefagyalalá. {De most készen vagyok} .
{Határozatommal. Én nem szeretem}
's midőn felolvadott,>
<Szilaj haraggá lángolt fel szavadra>
<Eszméletem, {Most már nyugott vagyok.} (1.)>
[Alája írva:] <melly most már vissza tért> (2.)
196. K mindent 's
197. K Határozatommal: itt
198. K Czilley
200. K Teáltalad nemes bán és
Cz 1845 Te általad,
201. K Kezedtől <.....> várnok: rátok
202. K van <'s nem illő 's nem szabad> (1.)
[Alája írva:] 's nem válnék díszetekre (2.)
203. K aljas <és vitéziell> (1.)
[Alája írva:] és csaknem bakói tett. (2.)
Cz 1845 aljas 's csak nem
- 203—204. [Között áth.:] K <Bizzatok ránk ez embert>
204. K tisztán és mi hárman
205. Cz 1845 csak nem
206. K el mi

207. K kérnek <értte,> (1.) szabadok
[Föléje írva:] még ti (2.)
208. K vértől védelmünkre keltek
209. K e' [Átírva ebből:] el
levéllel [Átírva olvashatatlan szókezdetből.]
- 210—229. [Helye a K 90. lapjának v-ján.]
- 209—210. K [Között áth.:]
K <Vagy meghalunk,>
<'S elvállik nem sokára,>
<Én e' levéltől nem sokat reménylek>
<De azt igen, hogy végre majd kitetszik>
<Törvény igazság országolnak-e?>
<Vagy nyílt eröszak? És>
211. K országol 's <ti értünk> (1.)
[Alája írva:] nekünk (2.)
212. K nekik, <vont fegyver lesz ke> (1.)
[Alája írva:] vont fegyver lesz kezünkben (2.)
214. K gyáva fondorság, <orgyilkolás;> (1.)
[Átírva és alája írva:] [fondorlás, 's <...> vitézi kar (2.)
- MM 1845—1848/IX fordulás [Sajtóhiba; a K és Cz 1845
alapján javítottuk.]
215. K Szerencse ad<nak> (1.) győzelmet
[Jav. és áth.: ad (2.)
216. [A K-ba pótlásként a lap bal margójára, 215. sor mellé
van — két vízszintesen futó rövid sorba — beírva. Az
első sorba a szereplők neve, a másodikba a sorszövege
került.]
ránk.
217. K [A sor előtt áth.:] <Öcsém!>
rosszat beszélsz
219. K jobb
220. K hagyunk
221. K tarts<atok. No 's> (1.) László
[Áth.:] tarts No 's (2.)
[Áth. és föléje írva:] tartsatok. (3.) László
222. K [A szereplő neve:] László.
beszéltél nem
224. K rá <egy> (1.)
[Átírva:] <'S most> (2.) tisztelt
[Újból átírva:] És (3.)
226. K Tanácstokat 's
227. K nálam?
Néhány óra múlva. [Alája írva ennek:] <Egy pár órai
álom>
- Cz 1845 Néhány
228. K De nyugodj<ál>: a' <reggel már> közel <van> (1.)
[Kiegészítve, átírva és áth.:] De most nyugodjunk: a'
hajnal közelg. (2.)

- 230—249. [Helye a K 91. lapjának r-ján.]
 230. K jövök; <... ..> mert
 231. K De <mit> bár mit vagy teendő, javalom
 Cz 1845 javalom.
 233. K Apám barátja
 [A 233. sor és a színi utasítás között áth.:]
 <Illy>
- 233—234. [Között a színi utasításban:] fog. Ország
 234. K bátya és
 235. K Ifju barátim, még
 236. K hálám<at. Tanúi lesztek> (1.)
 [Jav. és alája írva:] hálám'. Illyen férfiakkal (2.)
 237. K sorsnak <ellenébe álllok.> (1.)
 [Alája írva:] bizton daczolok. (2.)
 238. K Tanúi<m> lesztek,
 239. K Apám sírját
 241. Cz 1845 vakdüh
 243. K nyugalmat.
 244. [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
 K <Imámba zárom sorsodat fiam>
 sorsodat fiam
 246. K [A szereplő neve:] <Bodó Kanizsai Madarász.> (1.)
 [Ez elé írva:] László. (2.)
 Barátim jó nyugalmat.
 247. K szóra, <bátyám> jó bátyám. Megeshetik,
 247—248. [Között áth.:]
 K <Bár nem tudom, {még}, hogy vért kell ontani.>
 <Hogy vér folyand 's feltétem' ellenére>
 <E' gyászos munkát>
 248. K mint <véget ér nap,> (1.)
 [Föléje írva:] sirba száll e' nap (2.)
 248—249. [Között áth.:]
 K <Egy útált ember>
 <Oly tettet végzek, mellyért a' királynak>
 <Bevégzem ezt a' véres számadást>
 249. K kezemet
- 250—264. [Helye a K 91. lapjának v-ján.]
 250. K barátim [Jav. ebből:] barátink
 252. K Ez<en> esetben
 253. K Bezár<atom> (1.)
 [Átírva:] Bezárva tartom. (2.) <'S Bánfi> (1.)
 [Alája írva:] <és mint {ki} senki be,> (2.)
 [Ez alá írva:] sem be sem ki nem (3.)
- 253—254. [Között áth.:] <Úgy nem>
 254—255. [Között áth.:] K <Kibékülés {t} nem>
 255. K frigy és kibékülés
 256—257. K [Utólag beírva az alábbi áth. sorok helyett:]
 <Mig el nem ismerendik {mind egyenként} (1.)>

- [Alája írva:] <hogy jogod volt> (2.)
 <Hogy> <Azt tenni, mit tevé, hogy Czilley>
 <Mint áruló méltán vón büntetést.>
- A 256—257. sorok végleges szövege a fenti áth. sorok mellé, a lap bal margójára van — vízszintesen futó rövid sorokba törve — beírva. A 256. sor szövege fölött az alábbi áth. sorkezdet olvasható:]
- <'S add>
- 256. K** lehetlen úgy
- 257. K** A legnagyobbért a' mit e' hon ad.
- 258. K** [A szereplő neve:] László.
 várom [Átírva ebből:] vártam
 nyugott öcsém
 [Között áth.:]
- 258—259. K** <És verj el minden gondot, a' minék>
 <Történni kell, történnék szaporán>
 <'S tünődés nélkül. Én úgy aluszom>
- 260. K** [A szereplő neve:] László.
 Jó éjszakát. Jó <éjszakát> bátya köszönöm.
- Sp.** Jó bátya köszönöm. Jó éjszakát!
- K** [A sor utáni színi utasítás:] (Szilágyi)
- 261. K** senkit, <csendesén> (1.)
 [Föléje írva:] csendesén (2.)
- 261—262.** [Között áth.:]
- K** <Fontolgaték meg minden{t} szót előtők>
 <'S ök mind h> <'S mind azt hiszik, mit én>
 <'S ök is halálát kérik és ha én nem>
 <Kivégzik ök: de ezt nem engedem.>
- 263. K** rá 's ha én békén hagyom
- 265—268.** [Helye a K 92. lapjának r-ján.]
- 265. K** Engedhet<né meg :> (1.) itt nem diadal
 [Föléje írva:] Engedhetendé: (2.)
- 266. K** dicsőség: a' mit <keres{ünk.}> (1.)
 [Átírva:] <keresék> (2.)
 Melléje írva:] nyerhetünk (3.)
- 267. K** veszély 's azért nem illő
- 286. K** helyettem <leghűbb> (1.)
 [Alája írva:] társaim viseljék. (2.)
- 268—269.** [Között áth.:]
- K** <Magamra {vállalt} vár{t} e' {tett 's ha a' haza'}>
 (1.)
- [Alája írva:] <munka. E' fenét> (2.)
 <Kivágni a' hon' testéből>
 <Saját> <Saját kezemmel kell kiirtanom.>
 <A' hajnal> <Halvány az éj>
 <A' hajnal sápadt>
 <Halvány az éj, {a' reggel közellt.}> (1.)

- [Föléje, ill. alája írva:] <a' hajnal napsugártól.> (2.)
 [A köv. 3 áth. sort a fenti 3 áth. sor ill. sorkezdét mellé írta be Vty:]
 <E' piszkos munka csak magamra vár.>
 <Csak engem illet e' mérges gyomot>
 <Ki kell a' sikon állnom egyedül.>
 <A' napszámásra munka' terhe vár,>
 <Jó éjszakát, te új apa>
 <S> <Már hallom a' kovácsok' pörölyét.>
 <A' napszámásra terhes munka vár.>
 <A' napszámásra munka' terhe vár>
 <Kezdődik a' dologtevő nap>
 <Dologtevő nap kezdődik: {'s} nekem>
 <Egy vén farkast kell {end kiirtanom.} (1.)>
 [Alája írva:] <törbe ejtenem.> (2.)
 <No új apám! jó éj>
 <E' fejkereskedőt. No új apa>
 <Jó éjszakát>
 <No új apám, te fejkereskedő>
 <Jó éjszakát>
 <Aludd ki korhely élted' mámorát>
 <Mert nem sokára jó reggelt kívánok,>
 <Reggelt> <Mellynek delét aligha láthatod>
 <Jó éjszakát 's boldog felvirradást>
 <A' más világon! Én most aluszom.>
 <Meglássuk, mit tegyünk,>
 <Meglátom mit teszek: de bár mi lesz>
 <A' munka' terhe csak magamra vár.>
- 269—281. [Helye a K 92. lapjának v-ján.]
 269. K éj' <a' reggel közelít> (1.)
 [Alája írva:] <a' nap' sugártól ;> (2.)
 [Föléje írva:] a' reggel közelít; (3.)
- 269—270. [Között áth.:]
 K <Az álom a' valónak ad helyet>
 <Dologtevő nap kezdődik. Nekem>
 <Regg> <Hajnallik: és az álom mint a' tündér,>
 270. K kezdődik: <nekem> (1.)
 [Föléje írva:] reám (2.)
271. [Utólag beírva az alábbi áth. sor fölé:]
 K <Egy vércse' szomját kell kioltanom.>
- 272—273. [Utólag beírva az alábbi áth. sorok fölé és közé:]
 K <No új apám! te fejkereskedő.>
 <Aludd ki korhely élted' mámorát>
 <Mert nem sokára jó reggelt kívánok,>
 <Mellynek delét aligha láthatod.>
272. K Mindégy! mit tenni kell magam teszem.
 [A köv. jelenet élén — a helyszínmegjelölés után — álló színi utasítás:]

- <A'> király. (1.) ki ülve aludott fölébred
 [Jav.:] Király. (2.)
274. **K** [A sor előtt a szereplő nincs újból megnevezve.]
K Mária
275. **K** Álomban [Kiegészítve ebből:] Álomban
276. **K** engem: <ő szeret már.> (1.)
 [Alája írva:] <ő szeret már.> (2.)
 [Ez alá írva:] mást szeret (3.)
- 276—277. [Között áth.:] **K** <Űs hű marad. De kit látok,>
278. **K** Szent Isten! Agnes. (fölkel) <Jó gyermek, te hű!>
 <Te még szeretsz 's én elfelejtélek>
 Ő az! hű leány!
279. **K** szeret 's
281. **K** gyermekem.
282. **K** <Oh> Lászlóm!
- 282—297. [Helye a K 93. lapjának r-ján.]
282. **K** <Igen> (1.) Lászlód, királyod. Ébredj.
 [Föléje írva:] Igen! (2.)
283. **K** király.
 [A „léyden” szövegű színi utasítást Vty utólag toldotta be a sor szövegébe.]
 Felség! bocsánatot
284. **K** vissza jöttem. Én
 [Ezt a sort Vty a munka során mindjárt a végleges szöveggel — a központozástól eltekintve — megegyező formában írta meg. Valamivel később azonban a sor két része közé, a „vissza jöttem.” szavak után pótlásként a király néhány szavát akarta beiktatni. A pótlást a 287. és 288. sorok közé — egy e célból bekeretezett részbe — írta be Vty. Helyébe a 284. sor élén + jel és a betoldásnak a soron belüli helyét meghatározó speciális jel, a pótlás előtt szintén + jel utal. Utóbb Vty megváltoztatta tervét, visszatért az eredeti fogalmazáshoz, s ezért mind a 284. sor elé irt jeleket, mind a pótlás teljes szövegét hullámos vonallal érvénytelenítette. A pótlás szövege így hangzik:]
- <Király>
 <Légy nyugton szerelmem>
- <Én nem haragszom> (1.)
 [Alája írva:] <El nem hagysz többé> (2.)
- 284—285. **Sp.** Hogy vissza jöttem. Én már nem vagyok
286. **K** becsületem
287. **K** <Üdvöm> (1.) kezekben, oh kérlek ne ízz el
 [Eléje írva:] Lelkem (2.)
288. **K** Ne hagyj hogy tőled elszakaszszanak
289. **K** nem <kívánod> akarod, hogy
291. **K** a' ki <ellenséged> (1.)
 [Alája írva:] nem tudom miért (2.)

292. K rád. <Jó gyermek!> (1.)
[Alája írva:] (Agnes felkél) Ölelj meg kedvesem! (2.)
[Között:]
- 293—294. K, Sp. *De menj, pihenj ki a' mellék teremben.* [A Sp.-ban ez a sor áth.]
K <Agnes.>
<Nem hagy {....}sz el többé?>
294. K [A sor előtt áth.:] <Király.>
Ne félj, velem maradsz. <Nem én, de Czilley>
<Úzött el most is. Itt maradsz velem.>
295. K *De őrizkedjél*
296. K *Míg*
297. Cz 1845 *siess rejtsd*
- 298—310. [Helye a K 93. lapjának v-ján.]
298. K *éh gyomor*
teremt
299. K *álmodám, hogy*
300. K *Veres hajam volt, <rút veres hajam.>*
<Koczkára tettem 's azt is elnyerék.>
Tűz lesz, bizonyos.
- Cz 1845 *lesz: bizonyos,*
- 300—301. [Között áth.:] K <De>
301. K *Az, az, ha reggeliztem 's bort iszom*
- 301—302. [Között áth.:]
K <De mit kell látnom? Agnes vissza jött>
<Ördög! halál!>
303. K *Agnes! <vissza jött.>*
<Villám 's halál! hogy én ezt nem tudám.>
<Az éjjel itt volt.>
<Talán itt tölté {még} (1.) az éjet is.>
[Átírva:] <már> (2.)
<De semmi>
- Kárhozat!
304. K Ő [Átírva ebből:] 'S ő
velem.
- 304—305. [Között áth.:] K <'S én nem tudám>
305—306. [Között áth.:] K <A'..... k.....>
306. K *A' szemtelen. <De semmi. Mintha most>* (1.)
[Alája írva:] 'S én itt — de mintha most (2.)
309. K *mulattál 's <...> már*
310. K *Tudnom, <minő estvéd vala?> (1.)*
[Alája írva:] *hogyan töltéd az <éjet> estvét.* (2.)
- 311—319. [Helye a K 94. lapjának r-ján.]
311. K *Rosszúl.*
<Czilley.>
<{Hogyan?} 'S az én szép kis hugom>
<Fel nem vidlíthatott>

Czilley.
Hogyan? Hiszen kedves magyar

312. K e' <drága nép> (1.)
[Alája írva:] régi vágya<d'> (2.)
[Átírva:] vágyat (3.)
- 312—313. [Között áth.:] K <El nem mulatta>
313—314. [Között a K-ban és a Sp.-ban az alábbi — a végleges szövegből hiányzó — sor található:]
El nem hiszem, ha nem te mondanád.
314. K hugocskám? a' szép Mária —
314—315. [Között áth.:]
K <Ő sem {vidtta fel?} derített?>
<Király.>
<Oh hagyd el, Hisz az>
<Nem is leány. Nyájás volt elején.>
<De később szótalan lőn>
<Ha {kérdézem} szóltam hozzá, később elmerült>
<'S ki halva látszott minden társaságnak,>
<Szemében volt csak élet {és azokkal}> (1.)
[Alája írva:] <'s azokat> (2.)
<Fordíthatatlanul a' bánra szegzé.>
<Czilley.>
<'S így hát szivedből rosszul mula>
315. K el, kerlek.
316. K mulattál <? Oh én> rendkívül (1.)
[Alája írva és átírva:] volna? Rendkívül (2.)
318. K durvaság.
Öszinteség öcsém,
320—334. [Helye a K 94. lapjának v-ján.]
319—320. [Között áth.:]
K <Mi vagy te férfi nemde és király>
<Az a neved; de nem te, Hunyady>
<Most a' király ;>
<Szégyenleném ha jól tudnál mulatni>
<Miódn leverve, meggyalázva vagy.>
<{Király.}>
<Hadad' kizárják 's itt orrunk előtt>
<Felvonják a' hidat. 'S te eltűröd>
<'S hegyelmesen lakmározol velők.>
<Király>
<Mást nem tehettem. A' törvény' {tilalma}> (1.)
[Alája írva:] <nem ök> (2.)
<Hogy> <Tilták ki e' vég várból hadamat.>
<Czilley.>
- <Törvény?>
321. K [A sor előtt áth.:] <'S én szólok>
És [Átírva ebből:] 'S
hallgatok; mert

322. K leverve meggyalázva
 323. K [A sor előtt áth.:] <Hogyan>
 324. K körül, a' merre
 325. K becsapják [Átírva ebből:] bezárják
 326. K Hadad kizárják és
 te [Átírva olvashatatlan szóból.]
 327. K lakmárol [elírás]
 328. K közt nem vagyok fogoly
 328—329. [Között áth.:]
 K <És a'>
 329. K nép
 331. K szerint!
 332. K Német <haszánból> (1.) 's ők törvényt idéznek
 <Följe írva:] kabátban (2.)
 333. K vagy <...>. Űsd
 334. K apád fiát, testvéredet
 335—349. [Helye a K 95. lapjának r-ján.]
 335. K idéznek hogy méltán lakolt:
 336. K szent
 337—338. [Között áth.] K <Törvény szerint>
 340. K valál 's
 340—341. [Között áth.] K <Czilley.>
 <Én nem vagyok király; te sem vagy az :>
 <Különbem most vagy táborban vagyunk,>
 <Vagy a' had itt és mink parancsolunk>
 341—342. [Között áth.:]
 K <Te sem vagy az. Király itt Hunyady,>
 <És czimborái fő kormányzók.>
 <Király.>
 <Herczeg! te vakmerő vagy. Nem magad>
 <Mondád-e hogy majd itt urak leszünk?>
 <Mi vagy te? férfi nemde és király?>
 342. K <Az a' neved, de nem te,> (1.) Hunyady
 [Följe írva:] Hiszen te sem vagy az, most (2.)
 343. K, Sp. férfi ő,
 343—344. [Között áth.:]
 K <Ki mer dacolni, tenni mit szeret.>
 <Te szende árnyék, csak kíséred őt>
 <'S még asszonyoknak kívánsz tetszeni?>
 344. K 'S te a' ki hozzá képest semmi vagy
 345. K tetszeni!
 Cz 1845 kívánsz
 346. K [A sor előtt a szereplő neve — elírás folytán — tévesen:]
 Czilley.
 sértesz, megtiltom jövőre
 348. K király mint
 349. K Illyennek. Te

- 350—361. [Helye a K 95. lapjának v-ján.]
350. K hibád
351. K népet. [Átírva ebből:] néped.
352. K [A sor előtt áth.:] <Ha>
sok
352. K Gondolhatád, hogy
- 353—354. [Között áth.:] K <Óhajtanám, hogy válnánk el
megint.>
354. K ijesztesz.
355. K Ezt bár
356. K Azt [Átírva ebből:] 'S azt
hogy <te csak magad> (1.)
[Alája írva:] könnyelmű vagy (2.)
- 356—357. [Között áth.:]
K <Élsz és uralkodol>
<Vágysz élni és>
<Számára kívánsz élni és {uralgni.}> (1.)
[Alája írva:] <nekem> (2.)
<Csak a' maradék>
357. K [A sor előtt áth.:] <Azt k>
K—Cz 1845 ten magad'
358. K élni és nekem
Cz 1845 élni, és nekem
359. K 's <a' látszatot> (1.) hagyod.
[Föléje írva:] <a' becselent> (2.)
[Alája írva:] becsnélkülit (3.)
Cz 1845 becsnélkülid
360. K [A sor előtt áth.:] <Ohajtanám>
361—362. [Között áth.] K <Czilley.>
<Hálátlan gyermek! Jól van, elmegyek,>
<Mihelyt e' várból, mellybe mint hiszed,>
<...> <Könnyelműségem tévesztett, kimentlek.>
<Te azt hiszed, hogy itt nincsen veszély>
<Én azt hiszem van, mert {Hunyady}> (1.)
[Alája írva:] <te szereted> (2.)
<Mátháját>
<Ne is tagadd te jobban szereted>
<Most Máriát, mint hogy titkolni tud>
<Vagy hogy lemondhass róla: 's Hunyady>
<'S bár . . .ly>
[A lap bal margójára, a fenti áth. szövegrész ötödik, ill.
—csonka — hatodik sora mellé Vty az alábbi kiegészítést
írta be, melyet utóbb bekeretezéssel szintén érvénytelenítet.
Nem világos, hogy ezt a közbevetést a fenti szövegrész mely sorai v. esetleg szavai közé akarta beiktatni.]
- <Király.>
- <Hallgass>

- 362—378. [Helye a K 96. lapjának r-ján.]
 361—362. [Között áth.:] K <Czilley.>
 <Hálátlan gyermek! így beszélsz velem?>
 <Ki éjjel nappal>
 363. K mert [Átirva olvashatatlan szóból.]
 364—365. [Között áth.:]
 K <Hálátlan gyermek! gondold meg mi voltál,>
 <Midőn fukar Fridriknek keziből>
 <Midőn a' fősvény Fridriknek kezéből>
 <.....> <Vérünkkel>
 366. K az ki
 368. K Emlékezz', mi voltál
 372. K piszkos és idétlen
 373. K tudtál <járni,> ülni járni és
 373—374. [Között áth.:] K <Ha ételt hoztak, melly>
 374. K ettél, mint a' fenevad
 376. K ökör
 377. K pempő, <megi> elpirultál
 378. K Nem tudtad megharapd-e vagy megidd.
 379—391. [Helye a K 96. lapjának v-ján.]
 379. K kívül
 381. K ment
 382. K vissza vedd
 383—384. [Között áth.:]
 K <Én oktatlak: Ifjúvád levél>
 <'S kezembe adtam a' világi üdv'>
 <Kulcsát.>
 <{Az} (1.) élet' bölcsességét át adám ;>
 [Átirva:] <'S az> (2.)
 <Megismeréd a' bort és a' gyönyört.>
 <Királya lettél minden élvezetnek.>
 <{'S még} (1.) hátra volt,>
 [Átirva:] <Még> (2.)
 385. K lön. [Átirva ebből:] lettél.
 385—386. [Között áth.] K <Elmében dús, és izletben királyi.>
 386—387. [Között áth.:]
 K <Mint egy tertlett asztal, a' világ>
 <Előtted>
 389. K áll, <csak va> csak
 391. K Mi (1.) mindeneknél főbb: uralkodás.
 [Kiegészítve:] A' mi (2.)
 391—392. [Között áth.:]
 K <'S ez abban áll, hogy mindent tenni merj.>
 <Mit {ember} vágyad édest és nagyot>
 <E..>
 392—405. [Helye a K 97. lapjának r-ján.]
 391—392. [Között áth.:]
 K <Mit egy királynak {vágya} vére, szelleme>

- <Mint legdicsőbbet megkivánni>
 <Mihez királyi vágyad születik.>
392. K —Cz 1845 megtanuld.
394. K e' vár(ból, mellybe mint hiszed,) (1.)
 [Föléje írva:] vári rabságból kimentlek (2.)
- 394—395. [Között áth.:] <Könnyelműségem tévesztett, kimentlek.>
395. K ne <is hídd, hogy> (1.)
 [Alája írva:] véld, hogy itt nincsen veszély. (2.)
396. K hiszem van, mert te szereted
- 396—397. [Között áth.:] K <Király.>
 <Hallgass el kérlek, hallgasd el nevét.>
397. K tagadd, te
398. K tudd
399. K róla 's
- 399—400. [Között áth.:]
 K <'S bár melly {gyanút} magyar tréfát nem értenek.>
 <'S minden magyar kész>
400. K ért 's mint bármí más magyar
- 400—401. [Között áth.:] K <Meg ölni kész a' leghalkabb gyanút is>
401. K tűr sőt
402. K vagyok.
403. K meg [Utólag beírva a szomszédos szavak alá.]
404. K <Istenért hiszen te> (1.)
 [Alája írva:] Oh én istenem (2.)
405. K várba.
 baj.
- 406—417. [Helye a K 97. lapjának v-ján.]
- 405—406. [Között áth.:] K <De a' mig itt vagy>
406. K Kérüld.
407. K öt mig
- 407—408. [Között áth.:] K <Király.>
 <Én hát lemondok. Ő engem soha>
 <Nem fog szeretni.>
 <Czilley.>
 <Furcsa képzelet!>
409. K Nem fog szeretni.
 Czilley.
 <Azt én nem hiszem.>
 <Légy férfi és király 's úgy ismerem>
 <Véremnek> <Furcsa> (1.) képzelet!
 [Föléje írva:] Gyáva (2.)
410. K mig
411. K erőben
412. K Mig
 kitiltja
- 413—414. [A K-ba utólag beírva az alábbi áth. sorok helyett:]
 <Te gyáván tűrve, mint egy völgyi pásztor>
 <'S te andaloga pásztorként {epedsz}>

{És a' főveny' szemének súlyait}
{Tettek helyett sohajjal terheled;}
a' drága

<Órák' főveny szemének súlyait>

[A 413. sor végleges szövege a fenti első áth. sor fölé, a 414. soré pedig oldalt, a lap bal margójára van beírva.]

413. K epedsz

414. K drág[a] órák'

Cz 1845 fővényét

415. terheled.

416. K De istenért hát mit tegyek. Taníts

417. K tanácsolj; mert

én [Átírva ebből:] szer

418—437. [Helye a K 98. lapjának r-ján.]

418. K Mit <hallok? Hiszen> (1.)

[Föléje írva és kiegészítve:] szólasz? 'S imént (2.)

419. K róla.

lehet.

Cz 1845 lehet!

420—422.

[E sorok végleges formája több változaton keresztül alakult ki. Az első fogalmazás így hangzott:]

Hiszen te mondád. <Ah de mind hibba>

<Ő engem nem szeret.>

Czilley.

Szeretni fog (1.)

[Vty ezután valószínűleg áthúzta a fenti első sor második felét, alája új szöveget írt be helyette, s az első és második sor közé — apróbb betűkkel — egy új sort iktatott be. Így jöhetett létre a második változat:]

Hiszen te mondád. <'s én is úgy tudom>

<Imént hazudtam. Ah de mind hibba.>

<Ő engem nem szeret.>

Czilley.

Szeretni fog (2.)

[Vty utóbb mind az első sor második felének újabb változatát, mind a második változatban ehhez kapcsolódó másfél sort áthúzta. Az első sor második felének legelső fogalmazása fölé beírta e rész végleges szövegét, a további áth. sorok és Czilley ezekhez kapcsolódó szavai között maradt üres helyre pedig — apróbb betűkkel — a 421. sornak és a 422. sor első felének végleges szövegét írta be. Így jött létre e sorok harmadik — immár végleges — formája.]

423. K király

424. K kínozz mondd ki nyíltan

425. K [Utólag beírva az alábbi áth. sorok fölé:]

<Ha van szer>

<Ha tudsz szerét, módját, ha van erőnk>

426. K <Bocsáss meg> (1.)
 [Alája írva:] Bocsánat jó rokon (2.)
427. K barátom. Ah de mit beszélék
428. K barátom <nin> nincsen
429. K [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
 <(közelebb menve sűgőlag.)>
430. K is midőn
431. K talán
433. K voltak; te nem segítél
434. K Kihagytad
435. K tehettem. 'S mit használ tunódni.
436. K [A sor előtt áth.:] <Még semmi>
 akarj.
437. K Mindent.

Czilley.

<Elég.> Ez írást.

Király.

Add, aláírom.

- 438—458. [Helye a K 98. lapjának v-ján.]
438. K úr! <a' pűspök>
 Megyek
439. K asztalhoz. <Menj,>
440. K Menj és mutasd <meg> a'
441. K erőt
 Cz 1845 hosszú
443. K felség <árułót> sértőt megfogathatom
444. K mikor 's kiírthatom
445. K dolog
446. K De [Átírva ebből:] És
 [A színi utasítás:] <Asztalt teritenek 's bort étket
 raknak el>
448. K végre.
450. K ki <a' várból 's> (1.)
 [Alája írva:] annál kevesebb (2.)
451. K várban. És midőn
452. K vég csapat
453. K a' [Átírva olvashatatlan betűből.]
 hidon. <Magam leszék> (1.)
 [Alája írva:] Nyílt háború (2.)
- 453—454. [Között áth.:] K <Első ki öket>
454. K nyílt
455. K bor! <szellő és fűrge és erős> (1.)
 [Alája írva:] hideg láng, mellyet elnyelünk (2.)
456. K Hogy <szellemünkre fűzzön szárnyakat.> (1.)
 [Alája írva:] szárnyat adjon gondolatjainknak. (2.)
457. [A K-ből hiányzik.]
458. K—Cz 1845 gyílok, nagyon

K szerek

- 459—463. [A sor alatt áth.:] <Azért erőszak törvéynév alatt.>
 [E sorok a K-ből és a Sp.-ból hiányoznak. Helyükön
 — a K 99. lapjának r-ján — az alábbi sorok találhatók:]
 <Ah szép lovag>
 'S Henrikben kételkedni kezdek. Itt volt
 Az éjjel : arcza dült és szeme tör
 Irtóztam tőle <és meg nem bíztam.> (1.)
 [Föléje írva:] 's nem bíztam rád (2.)
 [A Sp.-ban a 459—463. sorok helyén a köv. szöveg
 áll:]
 S Henrikben kételkedem. Bejött
 Az éjjel : az arcza dült és szeme tör
 Irtóztam tőle s nem bíztam rád
 A' két oláh főt melly utamba áll
- 464—478. [Helye a K 99. lapjának r-ján.]
 464. K törvény név
 465. K hódítái
 466. K igyál.
 468. K Felséges
 469. K No [Átirva ebből:] Hát
 470. K bán <kéret nagyon> (1.)
 [Alája írva:] mély tisztelettel (2.)
- 470—471. [Között áth.:] K <Méltóztatnál>
 471. K [A sor előtt áth.:] <Kéret>
 472. K tanácsra <mellyet ott veled>
 gondola
 475. K gyanítod
 476. K tanácsnak.
 477. K is. Épen
 478. K elő: közöttük
- 479—487. [Helye a K 99. lapjának v-ján.]
 482. Sp. [Ceruzával e fölé írva:] <Élégítve>
 483—485. Czilley.
 <Az szép ha érzi hogy>
 De ezt nem ő mondá?
 Lamb.
 Egy biztos emberétől
- Hallám.
 Czilley.
 Az szép ha érzi, hogy hibát teve.
 [A Sp.-ban a sorok szövege a következő:]
 De ezt nem ő mondá?
 Lamberger.
 Egy biztos
- Emberétől hallám.
 Czilley.
 Szép, szép, ha érzi, hogy hibát teve.

486. K, Sp. 'S én megbocsátok.

K hírvíl

[Vty e sorok alá a köv. szövegű színi utasítást írta be:]

[Lamberger el. Czillej felkél.]

[A színi utasítás alatt a köv. áth. sorok találhatóak:]

<Vas üng van rajtam. Ezt el nem hagyom>

<Bár nem hiszem, hogy szükség volna rá.>

<(Zierlich jó)> <Hát korhely úr, {hát} illy (1.)

későn kelünk?>

[Áth. és kiegészítve:] <úr, ilyen (2.) későn>

[Vty ezután — szintén a 99. lap v-ján, továbbá a 102. lap r-ján — az 530—543. sorok megírásával folytatta munkáját. E közben úgy határozott, hogy a fenti második és harmadik sor közé egy kiegészítést iktat be. Ez a — később szintén áth. — kiegészítés a 102. lap r-jának alsó részén helyezkedik el. A lap felső — az 534—543. sorokat tartalmazó — részétől vízszintes vonal választja el. Helyére a fenti második és harmadik sor között, ill. a pótlás élén + jel utal. Közöljük a kiegészítés szövegét. < > jelek közé csak azokat a részeket tesszük, amelyeket Vty már munka közben — még mielőtt az egész szövegrészt keresztülhúzta — áthúzott.]

Czillej az ajtó felé hol Agnes van

Hát e' kigyóval mit csináljak? ő

Még vissza jöni, <.....> (1.)

[Alája írva:] még daczolni mer. (2.)

<De jól van, ő>

Szép gyermek. Alszik. Jó, <l van> hogy vissza jött.

Ki nem kerüli sorsát: ő enyém

Mint már ezer volt, <'s lesz mig e' {szilárd} szilaj}> (1.)

[Alája írva:] 's meg lesz mig <csak> élek (2.)

[Áth. és kiegészítve:] 's meg lesz a' mig élek (3.)

Tagokban élet

[Vty később — bizonyára miután az egész, az 543. sorig terjedő jelenet írását befejezte — valamennyi fent közölt szövegrészt törölte, s helyettük — a K 100. lapjának rv-ján és a 101. lap r-ján — megírta a 488—529. sorokat tartalmazó részt. Ezt pótlásként iktatta be a K-ba. A pótlás helyére a 99. lap v-ján, a 487. sorhoz kapcsolódó színi utasítás után, és a 100. lap r-jának jobb felső sarkában ø jel utal.]

488—501.

[Helye a K 100. lapjának r-ján.]

488. K [A sor fölött:] Agnes. jó.

<Nem nyughatom>

Nyomára [Átirva ebből:] Nyomába

Czillej.

488—489.

[Között áth.:] K <Nem távozom>

488. K E' vén hiú tán <útba igazít> (1.)

[Kiegészítve, áth. és alája írva:] E vén hiút tán szóra
bírhatom (2.)

490. K mindenért

491. K hagyom

492. K hiszem, hogy

493. K [A „Gúnnnyal” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
kisasszony.

[A „szinte” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]

494. K vissza jöttünk?

Agnes.

Úgy tetszett. <Nagyon> (1.)

[Alája írva:]

Czilley.

Igen? (2.)

494—495. [Között áth.:]

K [Ohajtám látni]

<Czilley.>

<És hogy {fog} tetszik>

497. K Csakhogy kisasszony,

498. K örökre <megnémíthatom.> (1.)

[Alája írva:] számkivethetem. (2.)

499. K

Tehát való.

Agnes mag.

<Czilley.>

<És meg némíthatom.>

[Alája írva:]

<'S ki {jó barát helyett}> (1.)

<jó tétemény> (2.)

<Agnes>

<Gaz árulóm lesz>

Czilley

'S ki biztos szavakért

500. K köszön

502. K ember.

503—519. [Helye a K 100. lapjának v-ján.]

503. K Magának <drága> (1.) hölgy.

[Alája írva:] szép (2.)

megállj.

504. K vagy, <már> (1.) elismerem.

[Föléje írva:] im (2.)

504—505. [Között áth.:] K <Ha legnagyobb hálám,>

505. K sorsomat. <'s a' legnagyobb> (1.)

[Alája írva:] Czilley <.....> félre

Kedves leány (2.)

506. K Kivált <ha> (1.) kér.

[Föléje írva:] midőn (2.)

Mondd mi vár reám

508. K kerülte sorsát: ő enyém

508—509. [Között a K-ban az alábbi — a végleges szövegből
hiányzó — sor található:]

- Mint már ezer volt, és még lesz ha élek.*
 [Ez a sor — egy apró eltéréssel — a Sp. szövegében is szerepel:]
Mint már ezer volt, s lesz még ha élek
509. K reád szép hölgy? Ha így beszélsz
511. K [A sor előtt tintafolttal törölt olvashatatlan szó.]
 Megmondom < *sorso* > (1.)
 [Alája írva:] a' mi rád vár: < *egy* > (2.) *kies*
 [Átírva:] a' (3.)
512. K palota
- 512—513. [Között áth.:] K < *S' mellette kert, és jó* >
513. K belőle
515. K bizonyos.
516. K rémlik mintha < *Mária* > (1.)
 [Alája írva:] többször Máriát (2.)
517. K gonoszság.
518. K Gondolkozol?
519. K jegyezd, hogy [A „*meg*” szó bizonyára szórakozottság folytán maradt ki a K-ból.]
- 520—529. [Helye a K 101. lapjának r-ján. A szöveg csak a r első részét foglalja el. A r alsó része és a lap v-ja üresen maradt.]
521. K — Cz 1845 bár mit
522. K nyugodj < *ál* > meg rajta. 'S
523. K Ne < *tégy,* > merj,
 időt
524. K Bevárom
525. K tedd a' mi
526. K mond, megintem
527. K [A sor előtt áth.:] < *Tüstént* >
 neked vén *áru*ló.
528. K szerencse! ő enyém.
- 528—529. K [Között a színi utasítás:] (*Zierlich* jó)
529. K úr < *hát* > illy (2.) későn
 [Áth. és kiegészítve:] úr illyen (2.)
- 530—533. [Helye a K 99. lapjának v-ján.]
530. K [A szereplő neve:] *Zierlich*.
 Az az.
 levelet
531. K De gyorsan a' táborba. Onnan (Az „*ismét*” szó a K-ból és a Sp.-ből hiányzik.)
532. K gyorsabban, < 's *add...* > (1.)
 [Alája írva:] < > (2.)
 [Ez alá írva:] 's Rozgonyit, (3.)
- 532—533. [Között áth.:] K < *Az őrsereg' par* >
533. K iratot
 Cz 1845 fel, és
 [Az 533. sor alatt áth.:]

<Vigyázza járj. És most én is megyek.>

<Zierlich.>

<{Kegyelmes} (1.) úr egy titkom volna.>

<Czilley>

<Hagyd>

[Átírva:] <Nagyságos> (2.)

<Későbbre. Most menj végezd dolgodat>

<És tüstént itt teremj.>

<Zierlich.>

<Mit parancsold>

534—543.

[Helye a K 102. lapjának r-ján. E lap legfelső részén két áth. sor található. E két sor semmiféle szövegösszefüggésbe nem illik bele. Ezért bennünk feltehetőleg valamelyik részlet korábbi megfogalmazásának megkísérelt és abbahagyott kezdetét vagy esetleg — más, teljes egészében elvetett, s ezért fenn sem maradt kéziratlapokhoz kapcsolódó — részletét kell látnunk. Vty később — miután a sorokat törölte — a csaknem egészen üresen maradt lapra az 534—543. sorok végleges szövegét, valamint a fentebb már közölt — utóbb szintén áth. — sorokat írta be. A most említett két áth. sor szövege a következő:]

<Agnes.>

<Nem tűrhetem tovább kell szökn>

<Gyalázat! ezt tovább nem tűrhetem.>

534. K [A szereplő neve:] Zierlich.

mert

535. K hoztad. <el> A' patkány <már elszaladt> (1.)

[Föléje írva:] patkány<nak vége van.> (2.)

[Kiegészítve és alája írva:] patkányt már megöltem (3.)

Sp.—Cz 1845 patkányt már megöltem.

535—536.

[Között áth.:] K <Megöltem.>

[Ez az áth. szó nyilván az 535. sor fenti második változatához kapcsolódik, s a harmadik változat kidolgozása után vált fölöslegessé.]

536. K [A szereplő neve:] Zierlich.

538. K [A szereplő neve:] Zierlich.

[A sor szövege fölött áth.:] <Későbbre.>

Uram [Átírva olvashatatlan szókezdetből.]

539. K Sem méreg sem titok. <Bor is maradt.> (1.)

[Alája írva:] Később[!] re hagyjam. (2.)

540. K Az az talán <majd> a' másvilágra. Ott

Sp. talán majd a' más világra

541—542.

[Között áth.:] K <Dolgokat {sejtek} tudok ; nagyon rossz dolgokat.>

542. K dolgokat.

544—557.

[Helye a K 102. lapjának v-ján.]

[A helyszínmegjelölés alatt a jelenet kezdetének két áth.

változata olvasható. Az első változat így hangzik:]

⟨Czilley jő 's az ablakhoz megy.⟩

⟨Nagyon magas. {S alatt az ör} (1.)⟩

[Alája írva:] ⟨'S itt ör van, (mellét tapintja) A' vasing⟩ (2.)

⟨Elég {erős} szilárd mű.⟩

[E sorok alatt helyezkedik el a második — szintén áth. — változat szövege:]

⟨Hunyady László 's minden baráti.⟩

⟨László⟩

⟨Távozzatok, jön (mind be Lászlón kívül, ki egy másik ajtón távozik.)⟩

[A jelenet éléről a szereplők felsorolása hiányzik. Helyette — az 544. sor fölött — az alábbi színi utasítást találjuk:] Czilley jő.

545. K egyenes.

547. K [A sor előtt áth.:] ⟨Villám⟩

már [Átírva ebből:] most

vagyok

549. K [A szereplő neve és a színi utasítás:] László jön

apám bocsánat!

Áh fiam.

550. K Fegyvertelen; de

551. K [A szereplő neve:]

László.

mulattunk ⟨tegnap⟩ 's (1.)

[Áth. és kiegészítve:] mulattunk, és (2.)

553. K Kérlek. (Széket át)

553—554. [Között áth.:] K ⟨Ez a terem szép, tágas⟩

554. K [A szereplő neve:]

László.

555. K részt setét szobák. Különben

556. K [A sor előtt áth.:] ⟨Adandék⟩

Oh mi

557. K Csak hogy megbocsáss.

558—575. [Helye a K 103. lapjának r-ján.]

559. K Bécsbe vagy

560. K [A szereplő neve:]

László.

Várad belsejéről

562. K ⟨Szegény biz' az:⟩ (1.)

[Föléje írva:] Csak tűrhető, (2.)

MM 1845—1848/IX tűrhető [A K és Cz 1845 alapján javítottuk.]

563. K De kényelem van benne. ⟨'S nem sokára⟩

⟨Mint nős, te is majd kénytelen leszel⟩

⟨Tanulni, a' mit csak nálunk tanulhatsz⟩

⟨A' kellemesb élet kellekeit⟩

'S én ezennel

564. K meglátogass

565—566. [Között áth.:]

K ⟨Ott megtanulhatd, {mint} nem sokára nős,⟩

- <Mint kell az elszórt élet kellemet>
 >A' nagy világból össze gyűjteni.
- 566. K** [A szereplő neve:] László.
 [A sor fölött áth.:] <Te boldog ember vagy>
- 567. K** Te boldog ember vagy. <'S ohajtanék>
 <Hogy> <Tanúlni tőled.>
 Czilley.
- <De> (1.) éveim!
 Csak (2.)
- 568. K** [Föléje írva:]
 [A szereplő neve:] László.
 [A sor előtt áth.:] <Mellyik>
 év, annak ki ép
- 569. K** élénk mint te vagy.
- 571. K** [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
- 572. K** [A szereplő neve:] László.
 mondják bocsáss
- 573. K** szeretnek mint
- 574. K** [A sor előtt áth.:] <Haha! az rágalom.>
 rajta 's
- 576—593.** [Helye a K 103. lapjának v-ján.]
- 576—577.** [Között áth.:]
 <'S erőmet, melly még folyvást férfias?>
 <László.>
- <Kiváncsi>
- 578. K** De <én itt tán> mit beszélek. Tán te <sürgetős...> (1.)
 [Föléje írva:] sürgetős (2.)
- 579. K** [A szereplő neve:] László.
 korán sem.
- 579—580.** [Között áth.:]
- K** <Csak pár szóból áll 's akármikor>
 <Elvégeze[n]djük. Kérlek hát, hogy is volt?>
 <Csekély dolog ; de titkos 's egyedül>
 <Csak minket>
 <Maradhat. Csekély dolog. Maradhat. Engem illet.>
- 581. K** [A sor előtt áth. olvashatatlan szókezdet.]
 mérséklet.
- 583. K** Tanítja
- 587. K** Orczáikon. [Eléje írva ennek:] <Alakjaikon.>
- 588. K** [A sor előtt áth.:] <'S élj>
 'S folyton, <és ha tetszik józanon> (1.)
 [Föléje írva:] 's ha tetszik csínján élj vele. (2.)
- 589. K** meg birod
- 590. K** erőd <virágzik> (1.) keső
 [Alája írva:] virítand (2.)
- 591. K** [A szereplő neve:] László.
- 591—592. K** [Között a színi utasításban:] Cseléd jön 's
- 592. K** világra: ott

593. K Majd [Átírva ebből:] *Hogy holdvilág;*
- 593—594. [Között áth.:] K <László.>
<Bocsáss meg egy kevéssé!>
- 594—607. [Helye a K 104. lapjának r-ján.]
- 593—594. [Között áth.:] K <Czilley.>
<.....> <Oh csak rajta. félre. A' paraszt még>
<Még> <Olvasni is tud. Ambár most becsülni>
<Kezdem>
594. K Melly <váltig> vonja váltig (1.) a'
[Föléje írva:] <folyvást> (2.)
- 594—595. [Között áth.:] K <'S mind e' napig belöle>
595. K 'S belöle <még maig nem ihatott> (1.)
[Átírva] <mind>
596. K [Alája írva:] még egy kortyot nem ivott. (2.)
[A szereplő neve:] László.
meg.
rajta.
599. K melle 's vállalai:
Cz 1845 melle, vállalai:
- 600, [Helyén a K-ban eredetileg a következő áth. sorok álltak:]
<'S ki tudja még mi hasznát is vehetnők?>
<'S mint korhely czimborát vak eszközü!>
<Uszithatnánk a' népre. Kár, nagyon kár!>
[Vty utóbb áthúzta e sorokat, majd közülük a legelsőnek szövegét újból beírta — apróbb betűkkel — az 599. sor és a fenti első áth. sor közé:]
<'S ki tudja még mi hasznát is vehetnők?>
[Később ezt is áthúzta, s a sor végleges szövegét pótlásként — alulról felfelé futó betűkkel — a lap jobb margójára írta be. Az 599. sor végén és a 600. sor előtt + jel figyelmeztet a pótlás helyére.]
601. K késő. Meg kell hálnia.
- 601—602. [Között áth.:] K <László.>
<Igen jeles tan, mondom. És te>
<E' két levél is rája bizonyít.>
<Ó fogva van 's még nem menekhetik.>
602. K [A szereplő neve:] László.
[A sor előtt áth.:] <Ez ember örült.>
világos. Ezt
603. K [A sor előtt áth.:]
604. K szegény [Átírva ebből:] *silá*
605. K [A sor előtt áth.:] <'S szegény>
- 605—606. [Között áth.:]
- K <Az étkek durvák, a' bor>
<Te mint {egy} {a' méh,} egy óriási méh a' nagy világot>

606. K Te <a' világot, mint egy óriás méh> (1.)
[Föléje írva:] mint egy óriási lepke a' világot (2.)
607. K nézve kiszivod
- 608—625. [Helye a K 104. lapjának v-ján.]
608. K táp és [Átírva két olvashatatlan szóból.]
van: <ételed> asztalodhoz
609. K A' [Átírva ebből:] Mit
adóznak. [Átírva ebből:] adózik.
610. K tő<k> termi<k> borodat
Cz 1845 borodat.
611. K 'S míg mink örökre <egy nőhez csatolva> (1.)
[Föléje írva:] <egy nőhöz csatolva> (2.)
[Alája írva:] egy <egy> jó vagy gonosz (3.)
612. K <Jó vagy gonosz,> (1.) teng<öd>ünk mint igás ló
[Föléje írva:] Nőhöz csatolva (2.)
613. K ifju [Jav. ebből:] ifjú
614. K ringatózol <és koronként> (1.)
[Alája írva:] év szerint. (2.)
615. K vidéken mellynek
616. K hatalmad' hódítása terjed
617. K szebb [Átírva ebből:] szép
- 617—618. [Között áth.:]
K <Te nem csak névvel>
<Te nem csak úr vagy és parancsoló>
<Jobbágyaidnak atyja és ha szépek>
618. K—Cz 1845 édes atyja
619. K Jobbágyaidnak és köztők, ha szépek
620. („Fölkél.” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.)
621. K kell —
- 621—622. [Között áth.:] K <Czilley.>
<(felkél)>
- <Ha ennyi üd>
624. [A „felugrik” szövegű színi utasítás a K-ból hiányzik.]
625. K [A szereplő neve:] László. (felkél)
Mert drága herczeg, egyszer meghalunk
Cz 1845 meghalunk
- 626—643. [Helye a K 105. lapjának r-ján.]
626. K 'S a' <pénz> kincs, mit gazdag <asztalokra> (1.) költ-
<ünk> (1.)
[Föléje írva, ill. átírva:] ételekre (2.) költél, (2.)
627. K férgek <étekdijsa.> <élel> asztalpénze.
628. K Ez <engem rá szedett.> (1.) — Elég!
[Föléje írva:] cserbe csalt. (2.)
629. K [A szereplő neve:] László.
[A sor előtt áth.:] <Irnád alá>
alkura.

632. K [A sor előtt áth.:] <Örökre>
634. K [A szereplő neve:] László.
tőled és
635. K Hah <szemtelen kölyök> (1.)
[Föléje írva:] <vakmerő> fiú (2.)
[E fölé írva:] szemtelen (3.)
636. K [A színi utasítás:] (Menni akar.) <Hunyady útját állja. >
[A szereplő neve:] László.
- Cz r845 Kérlek maradj.
637. K árulás.
638. K [A szereplő neve:] László.
639. K [A színi utasításban:] iratot 's
640. K írom.
641. K [A szereplő neve:] László.
hogyan
- Cz r845 hogyan?
642. K [A szereplő neve:] László
érdekeddel
643. K aláírod <'s> csak
Cz r845 aláírod
- 644—658. [Helye a K 105. lapjának v-ján.]
644. K tudva <bűnöd> [1.] és ez a' kisebb baj
[Föléje írva:] vétked [2.]
645. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
maradsz háborítlanul
- 645—646. [Között áth.:] K <Éldelheted> <Élvezheted>
646. K míg.
647. K Lemondanak 's a bűn elhagy 's utóbb
- 647—648. [Között áth.:]
K <Istenhez térve tisztességesen>
<Készülsz halálra 's a' családi bolt(ba)>
<Mint tisztas aggot vesz fel holtához.>
<Czilley.>
- <Elég!>
649. K halsz meg. Czilley.
Hallgass!
László.
Írd alá!
- Sp. halsz meg. Czilley.
<Hallgass!> (1.)
Fúlj meg! (2.)
László.
Írd alá!
650. [A K-ból és a Sp.-ből hiányzik.]
Cz r845 alá javasalom.

651. K [A sor előtt áth.:] <Czilley.>
 <Soha.>
 Ismerd el vétkeidet.
 <László.>
 <Meg kell lennie ; mert különben innen>
 <Köt>
 Czilley. Mondom koholmány
652. K, Sp. te szemtelen vagy
 653. K [A szereplő neve:] László.
 654—655. [Utólag beírva az alábbi áth. sor fölé és alá:]
 K László.
 <Jó! úgy kötözve viszlek a' királyhoz.>
 654. K teszsz
 655. K elébe
 Cz 1845 elébe.
 658. K <Ez is koholmány?>
 Czilley. Ördög és halál
- Saját irásom. <Most törben vagyok.> (1.)
 [A sor végleges szövegét az áthúzás után megmaradt két félsor szövege adja ki.]
 Sp. <Ördög és halál!> saját irásom. Ördög és halál
 [Az utolsó szavak ceruzával beírva.]
 658—659. [Között áth.:] K <László.>
- <'S még kell-e több bizonyság? van az is.>
 <Gyalázat>
 659—676. [Helye a K 106. lapjának r-ján.]
 658—659. [Között áth.:] K <László.>
 <'S ha ezt is el tagadnád, még egyet>
 <'S egy másikat. Vén {róka!} (1.) most az egyszer>
 [Alája írva:] <farkas!> (2.)
 <Nyomodra {kaptunk.} (1.) Add meg magadat.>
 [Alája írva:] <hágtunk.> (2.)
659. [A szereplő neve:] László.
 660. K farkas most
 661. K léptünk. <Add meg magadat> (1.)
 [Alája írva:] Ird alá, ha mondom. (2.)
 662. K kell.
 663. K írom <és bevárom mennyire> (1.)
 [Alája írva:] és nevetlek szemtelen (2.)
 664. K mit <teendesz?> (1.)
 [Föléje írva] akarsz? (2.)
 665. K [A szereplő neve:] László.
 <... . . . itt> (1.) e' váron keresztül
 [Alája írva:] Megmondom (2.) e' váron keresztül
 Sp. Megmondtam. E váron keresztül

666. K viszlek és doboltatok
 667. K össze gyűljön 's
 Cz 1845 összegyűljön, 's mindenütt,
 668. K [Utólag beírva az alábbi áth. sor alá:]
 <Redd kiáltatom mi a' neved :>
 669. K a' [Átírva ebből:] egy
 gazembert.
 669—670. [Között áth.:] K <Orgyilkost országarulót viszlek.>
 670. K Czilley fölkél (magában)
 [A szereplő neve:] László.
 671. K A' főkormányzó, <a' ki> <és honar> (1.)
 [Alája írva:] 's ország áruló, (2.)
 674. K agg [Átírva olvashatatlan szóból.]
 <farkast> (1.) kinek
 [Föléje írva:] kaczért (2.)
 675. K Fogait <hivájta> kietta a' bor és a' kéj.
 676. K Rójjátok fel nevét: ez Czilley.
 677—684. [Helye a K 106. lapjának v-ján.]
 677. K [A sor előtt áth. olvashatatlan szó.]
 zsvány, <te elvad> (1.)
 [Alája írva:] <te átkozott> (2.)
 [Föléje írva:] paraszt oláh kölyök (3.)
 678. K nagy apja
 680. K Az hogy megöllek.
 [Hirtelen kardot ránt; de László a' kard alá rohan,
 <azt ki> <karjánál fogva> földre veri 's kicsikart kardjával
 megöli]
 K, Sp. Hah! átok reád (meghal)
 [A 680. sor és a „Szilágyi 's a többiek jönnek”
 szövegeü színi utasítás között áth.:]
 <László.>
 <Ez piszkos munka volt ; {de kardomat}> (1.)
 [Alája írva:] <A' kard hadd heverjen> (2.)
 <Nem mocskolám be. . . gyalázatos. . .>
 <'S gyalázatos kard össze illenek.>
 <(elveti a' kardot)>
 681. K Öcsém, mi baj?
 László.
 <Már semmi úgy hiszem.> (1.)
 [Föléje írva:] Kerdezzétek meg azt (2.)
 682. K hever.
 [A színi utasításban:] körülveszik
 Czilley.
 683. K [A sor előtt áth.:] <Madarász>
 [A szereplő neve:] <Szilágyi.> (1.)
 [Átírva:] Kanizsai. (2.)
 <Valóban! most a' tettetésből> (1.)
 [Föléje írva:] Ne hidd, csak színli a' halált. (2.)

- 684—685. [Között áth.:] K <László, a' véres kardot nézve>
 <Ez piszkos munka volt; de kardomat>
 <Nem mocskoldám be. {Kard és vér}> (1.)
 [Alája írva:] <E' gyalázatos kard> (2.)
 <Gyalázatos vér {össz} hadd heverjenek>
 <Gazdájok mellett. (leveti a' kardot)>
 <Szilágyi.>
 <Undok {áruló!}> (1.)
 [Alája írva:] <vérszopó!> (2.)
 <Hát {jó} dicső apa!>
 <Te lapdajátszó {hős!} bajnok itt heversz?>
 685—699. [Helye a K 107. lapjának r-ján.]
 685. K—Cz 1845 bajnok itt
 685—686. [Között áth.:]
 K <Bókot csinálsz a' földnek és halálnak?>
 <(lehajol)>
 <Nyakán a' seb.> <(lehajol)>
 <Rég kellett volna. Bárki nézze meg :>
 <Ez emberül>
 <E' bók szabályos>
 <Ezt vártam régen. Most barátaim>
 687. K [Utólag beírva a szomszédos sorok közé.]
 bár; de
 688. K [A szereplő neve:] László.
 689. K heverjen<ek.> (1.)
 [Alája írva:] heverjen <itt> (2.)
 [Ez alá írva:] heverjenek (3.)
 691. K mellett. — Most barátaim
 693. K tettél, [Átírva ebből:] tettünk,
 693—694. [Között áth.:] K <Bodó.>
 <Igen! vagy inkább hagyjátok reám>
 <E' vértettért>
 694. K Igen! <mind> <dicsőség illet minket is.> (1.)
 [Föléje írva:] mi értte mind megfelelünk. (2.)
 695. K [A szereplő neve:] László.
 696. K mondtam vagy
 697. K Hogy <mi> nem
 698. K Megölted és mi értte felelünk.
 698—699. [Között áth.:] K <László.>
 699. K [A szereplő neve:] László.
 Tegyük, [Átírva ebből:] Tegyük
 700—714. [Helye a K 107. lapjának v-ján.]
 700. K adhatok. [Átírva ebből:] adhatunk
 701—702. [Között áth.:] K <Hogy a' hazának>
 703. K boldogsága gyökerét,
 703—704. [Között áth.:] K <Többé nem él>
 704. K Az álnok Czillej porba harapott.
 705. K Igen! kimondjuk a világ előtt

706. K bár <...> hatalmas, a' ki hitszegő
 707—708. [Között a színi utasítás:] <el> Mind el. Agnes jő, utóbb Henrik.
 708—762. [E sorok a Sp.-ban kétféle változatban találhatók meg. Az első — a K-nak a javítások és áthúzások után megmaradt végső formáival megegyező — szövegezés át van húzva, s helyébe pótlásként 4 különálló kéziratlap van beillesztve a Sp.-ba. Az első 2 lap — a Sp. könyvtárosi számozása szerint a 120—121. lapok — rv-ján helyezkedik el — más kéz írásával — a jelenet újabb szövegezése. A további 2 lap üresen maradt. A Sp.-ba bejegyzett utasítás a jelenet új helyét az 543—544. sorok között, az 544. sorral induló szín élén jelöli ki. Az alábbiakban mindkét változatnak a végleges szöveghez viszonyított eltéréseit feltüntetjük. Az elsőre Sp.₁, a másodikra Sp.₂ jelzéssel utalunk.]
 708. K Szent Isten! — ah az undok Czilley.
 ah [Jav. ebből:] óh
 [Sp.₂-ből ez a sor hiányzik.]
 708—709. [Között áth.:] K <Itt nagy dolog történt.>
 709—710. [Között áth.:] K <Isten! te {nagy} (1.) vagy>
 [Átírva:] <jó> (2.)
 710. K isten! ő nem él.
 710. Sp.₁ Igazságos vagy isten! Czilley
 Veszésnek indult, és ő veszni fog.
 711. Cz 1845 kerítő
 712. K 'S a' hűtlen (1.) hölgy meghal<nak> (1.) egy napon.
 [Átírva és áth.:] 'S a hűtelen (2.) hölgy meghal (2.) egy napon.
 [Újból átírva, ill. alája írva:] 'S a' hűtlen (3.) hölgy meghalnak (3.) egy napon.
 713. K mert <végórád> (1.) lejárt.
 [Föléje írva:] életed (2.)
 714. K, Sp.₁, Sp.₂ itt? És tört
 714—715. [Között áth.:]
 K <Oh szemtelenség>
 <És hűtelennek vádolsz? Menj, akaszd fel>
 <A' legmagasbik fára magadat.>
 715—728. [Helye a K 108. lapjának r-ján.]
 714—715. [Között áth.:]
 K <'S midőn hörögni hallok lelkedet>
 <'S midőn kihörögöd csalfa lelkedet,>
 <Magsugom> <Vigasztalásúl megsugom neki,>
 <Hogy a' mi lettem, által>
 715. K kétségbesés [Jav. ebből:] kétségbe<e>esés
 716. K hírtelen
 716—717. [Között áth.:] K <Oh férfi szemtelenség!>
 717. K <Te vádolsz engem!> (1.) Hűtelen vagyok?

- [Föléje írva:] <Milly szemtelenség!> (2.)
 [Alája írva:] Még ő támad meg. (3.)
 Sp.₁, Sp.₂ Még ő támad meg? Hülsen vagyok?
 718. K azzá. Becstelen?
 719. K Igen, <te> miattad.
 720. K nagyon 's
 721. K [A sor előtt áth.:] <Nem értelek.>
 beszédek. Én
 723. K Megsúgom és
 724. K [A sor előtt áth.:] <Szerettelek>
 szerettelek,
 725. K valál.
 726. K arczczal, <melly> illy
 727. K tudtat mit nem érezél.
 tudtat [A szó második fele átírva olvashatatlan
 betűkből.]
 728. K Agnes! <mit beszélsz.>

Agnes.

- Más[t] szerettél
 729—742. [E sorok a K-ból, valamint a Sp.₁ és Sp.₂-ből hiányoz-
 nak. Helyükön a K-ban — a 108. lap r-ján és v-ján — az
 alábbi, részben át nem húzott sorok találhatók:]

Agnes.

Vagy mást is, mindegy. Egy setét tanyához
 Utánad jártam; mert gyanúm felébredt
 Komoly kedélyed által.

Henrik.

Boldog Isten!

[Az ezután következő sorok már a 108. lap v-ján talál-
 hatók:]

<Agn>

<Ez ember, a' ki most itt halva fekszik,>
 <Magas szerencsét ígért 's kincseket,>
 <De {tarto} bár ígérjen országot>
 <Ígért ajánlott>
 <Ki ifjuságom' ámitója lett>
 <Ígért, ajánlott {kísértett} (1.)>
 [Föléje írva:] <és én vissza löktem,> (2.)
 [Alája írva:] <és ha elfogadtam,> (3.)
 <Királyi kézzel szórta kincseit.>
 <'S nem boldogult; {míg egy} (1.)>
 [Alája írva:] <de egy ba [!] pillanat> (2.)
 <Sikert adott incselkedésinek:>

Agnes.

Igen, Henrik, 's ez átkozott tanyán
 Egy aljas hölgynek keblén láttalak

Henrik.

<Boldogtalan! tudod ki> (1.)

[Föléje írva:] Boldogtalan hölgy.

Agnes.

Oh az én vagyok. (2.)

⟨Henrik.⟩

⟨{S az} (1.) aljas nő testvérhugom vala⟩

[Áth. és átírva:] ⟨Az⟩ (2.)

⟨Egy üldözött barátomnak neje⟩

⟨Kikhez bucsuzni mentem és kiket⟩

⟨Az éjjel még börtönbe fogtanak.⟩

Henrik.

738. K Tudod ki volt az aljas nő? hugom.

739. K Egy üldözött barátomnak neje.

⟨Hű nő, ki férjét, {kit [nem] menthetékn meg,} (1.)⟩

[Alája írva:] ⟨a' börtönbe is⟩ (2.)

⟨Az éjjel⟩

⟨Kész volt követni. Ah én tán soha⟩

⟨Nem látom őket többé.⟩

[A legutóbbi áth. sorok, ill. félsorok helyébe — melléjük, a lap bal margójára — pótlásként a köv. sort írta be Vty. A 739. sor fent közölt első változatának végén és a pótlás élén + jel utal a kiegészítés helyére.]

⟨Kikhez csak titkon jártam⟩ (1.)

[Föléje és alája írva:] Csak titkon láthatám őt

Agnes

Nem hiszek. (2.)

[A köv. sorok ismét a fent közölt áth. sorok alatt helyezkednek el:]

⟨Agnes⟩

Henrik

Hű nő, ki férjét a' börtönbe is

Kész lett követni. Én kimenthetém

Őket; de többé látni ⟨.....⟩ nem fogom.

[A Sp.₁-ban e rész szövege a következő:]

Vagy mást is, mindegy. Egy sétét tanyához

Utánad jártam; mert gyanum felébredt,

Komoly kedélyed által.

Henrik.

Boldog isten!

Ágnes.

Igen Henrik, s ez átkozott tanyán

Egy allyas nőnek keblén láttalak

Henrik.

Boldogtalan hölgy

Agnes.

Oh én az vagyok!

Henrik.

Tudod ki volt az allyas nő? Húgom

Egy üldözött barátomnak neje.

Csak titkon láthatám őt.

Agnes.

Nem hiszek.

Henrik.

Hű nő, ki férjét a' börtönbe is

Kész lett követni. Én kimenthetém

Őket ; de többé látni nem fogom.

[Alább közöljük e sorok későbbi, a Sp.₂-ban található szövegezését:]

Vagy mást is, mindegy. Szólj, ki volt a' nő,

Kivel midőn még forrón ajkaimtól

Eltávoztál egy édes alkonyathor,

Hajóra kellett a' vészes Dunán.

Henrik.

Szent Istenem!

Agnes.

Szólj ki volt a' nő

Ki vállaidra nyugtatá fejed

'S ölében egy bűn gyermekét viselt,

Míg én a' parton bőszerűen rohantam

'S a' szembe zugó vészben átkaim

Saját fejemre szálltak vissza!

O, veszttem volna inkább a' habokba

Mint lássam a' mit láttam akkoron,

És azt megérjem, a' mi most vagyok.

Henrik.

Boldogtalan nő! — Tudod ki volt a' nő?

Agnes.

Hazudj! én hallgatom.

Henrik.

Való! minek beszéljek én most dolgokat

Mik már elmúltanak. Vak kérdés!

Szerelmem gyilkolója! átkozott légy! —

És mégis szólnom kell. Gyáva hölgy

Tudod ki volt a' nő? Saját hugom,

Kinek családja száműzve él,

Egy rájok tukmált vétek súly alatt.

Kit én csak titkon láthaték.

Agnes.

Én nem hiszek.

Henrik.

Asszony! ki gyermekéért visszajött

Életveszély között. Én kimenthetém

Őket ; de többé látni nem fogom.

743—756. [Helye a K 109. lapjának r-ján.]

743. K [A sor fölött áth.] <Ki> <El fognak veszni>

K, Sp.₁, Sp.₂. Mint egy letört

745. [E sor a Sp.₁-ből és a Sp.₂-ből hiányzik.]

- 745—747. [E sorok a K-ból hiányoznak. Helyükön az alábbi
— apróbb betűkkel utólag beírt — felsor található:]
K Agnes félre.
És még is úgy lehet.
748. K, Sp.₁, Sp.₂ Oh Henrik ölj meg engem.
K Henrik.
<Hallga! jönek.> (1.)
[Föléje írva:] Csendesen! (2.)
[Között áth.:] K <Boldogtalan nő!>
- 748—749. Jer innen Agnes! én nem mondom el,
749. K [Között áth.:]
- 750—751. K <De még e' létez>
<Ha még e' létez köthet valami>
<Az a' boszú. Felét már lerovám.>
<Másik felére eskügy meg te is>
<Itt fekszik halva e' legundokabb>
<másik felére eskügyél te is.>
<Agnes.>
<Te ölted őt {meg} A' czinkos halva fekszik.>
<Mit mondasz Henrik?>
<Agnes.>
<Te gyilkolád meg őt>
<Megrontónk>
<Boszúm' felét lerótt>
751. K De három ember<t> esküvém <kiölni.> (1.)
[Áth. és kiegészítve:] De három ember ellenesküvém: (2.)
Cz 1845 esküvém.
752. Sp.₁ Egyik <már itt rútt vérében hever.> (1.)
[Föléje írva:] Egyiknek vég órája már ütött. (2.)
Sp.₂ Egyiknek vég órája már ütött.
753. K [A sor előtt áth.:] <Szent isten!>
Sp.₂ gyilkolod
754. K Elárulám mert
755. K, Sp.₁, Sp.₂ hallga jönek.
756. Sp.₁ <Ezen kiontott vérre> (1.)
[Föléje és alája írva:]
Legelső csókjainknak szűz hevére
Eltépett szíveink' vére — (2.)
Agnes.
Mit kívánsz?
Sp.₂ Legelső csókjainknak szűz hevére
Eltépett szíveink' vére —
Agnes.
Mit kívánsz?
- 757—771. [Helye a K 109. lapjának v-ján.]
- 759—760. [Között áth.:] K <Hisz ez kegyetlen eskü>
761. K [A színi utasítás:] Agnes. (magában)
alkudozni?

762. K Henrik esküszöm.
- 762—763. K [Között a színi utasítás:] (el. Gara jó 's Czilley testéhez megy.)
763. K hír: <a' herczeg> (1.)
[Alája írva:] <meghalt, megöletett.> (2.)
[Föléje írva:] ő vérében hever (3.)
- Sp. hír, ő vérében hever.
764. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
ember: vesztét keresé
765. K iromány.
- 765—766. [Között áth.:]
K <Mi ez?>
<Parancs, hogy>
766. K Hunyad fiú<k>ra
- 766—767. [Között áth.:]
K <Király' nevében. Jó lesz félre tennem>
<Idők>
<És a' király' nevében>
767. K Melly [Átírva ebből:] Milyly
- 767—768. [Között áth.:]
K <Ezt jó lesz félre tennem. Nagy idők>
<Jöhetnek. Itt vér folyt.>
768. K királyt
769. K hatalmas<t> embert foghatok
- 770—771. [Között áth.:]
K <Jöhetnek ránk Tapasztalás szerint>
<A' véres kardnak szomja olthatatlan.>
- 771—772. [Között áth.:] K <Itt egy hatalmas ember' vére folyt>
- 772—788. [Helye a K 110. lapjának r-ján.]
- 771—772. [Között áth.:] K <'S vér vért kíván>
772. K szomja <.....> (1.)
[Föléje írva: olthatatlan. (2.)
773. K hallok oh
- 773—774. [Között áth.:] K <Gara.>
<Meggondolatlan gyermek>
774. K Nagy isten ő megölve. — Oh atyám
775. K a' mi <szent> tiszteletre
776. K kényszeritelek:
- 776—777. [Között áth.:] K <Meggondolatlan gyermek, menj haza.>
777. K gyermek: e'
778. K Egy [Átírva ebből:] Mondj
779. K Atyám ne úzz el, <én távozom.> (1.)
[Alája írva:] nem távozhatom. (2.)
781. K Ah de
Ah [Átírva ebből:] Oh
783. K fő hatalmas
zaklass.

784. K [A sor előtt áth.:] <Mária.>
 <Jól van>
 király
 őt
- 784—785. [Között áth.:] K <És itt e' vérbe mártom>
785. K itt nézd e' (1.) tört vér(é)be (2.) keverem
 [Átírva, áth. és kiegészítve:] nézd a' (2.) tört
 e' vérbe (2.) keverem
786. K megesküszöm, hogy
788. K beszédet.
- 789—803. [Helye a K 110. lapjának v-ján.]
- 788—789. [Között áth.:] K <Tekints> <Nézz nyílt szemekkel>
789. K fekszik
791. K hadánál és baráti közt
792. K Menj gyermekem 's
- 792—793. [Között áth.:]
 K <Atyám, köszönöm,>
 <Köszönöm, atyám!>
793. K Legjobb atyám, igen! Most távozom.
794. K mindenütt <utamban> (1.) állt,
 [Alája írva:] előttem (2.)
795. K félretette véletlen halál.
 Cz 1845 halál.
- 795—796. [Között áth.:]
 K <És nyílt az út a' legfelsőbb fokig.>
 <'S én meg nem állok,>
 <Rám vár a' kormány 's én szilárd kezekkel>
 <Tartandom azt :>
796. K legfelsőbb <telőig> fokig.
797. K király
798. K közelg.
- 798—799. K [A színi utasítás:] (A' király. Hunyady. Ország. Szilágyi 's többen.)
 A' király meglátva Czilleyt
 <Oh bátya! ő>
 oda siet kitorő fájdalommal és rémuléssel majd ismét visszavonúl ezen érzelmeit elfojtani törekedve.)
- 799—800. K [Utólag beírva az alábbi áth. sor fölé és mellé:]
 <Kirdly.>
- <Ő érttem halt meg.>
799. K [A szereplő neve:] Mátyás.
 Caesárt, Húnyady
800. K <Egy> (1.) Ez ferde munka volt.
 [Eléje írva:] Csak Czilleyt (2.)
801. K emberem
802. K Ő érttem halt <meg>. <'S nem sirathatom> (1.)
 [Áth., kiegészítve és alája írva:]

Ő érttem meghalt.

László.

Felsőleges király (2.)

803. K És megsiratnom nem szabad. — Tudom
- 804—817. [Helye a K III. lapjának r-ján.]
805. K [A szereplő neve:] László.
Királyom
806. K mentiség. <Életem> (1.)
[Alája írva:] Czilley (2.)
- Sp. mentiség. Czilley
- 806—807. K [Között:]
<Kezed k...>
<Fiának {fogadott}> (1.)
[Alája írva:] <kért's akkor {ellenünk}> (2.)
[Alája írva:] <Brankovicsnak> (3.)
Fiának vállalt's már akkor fejünk<kel> (1.)
[Átírva:] fejünket (2.)
- Sp. Fiának vállalt's már akkor fejünket
808. K Élet-halálra játszott. A' levél
A' [Átírva ebből:] Itt e'
- 808—809. [Között áth.] K <A' király>
809. K Boldogtalan <merény.> bátyám!
Igen királyom
- 809—810. [Között áth.]
K <Ő eszközül a' legszentebb nevet>
<Használta ellenök.>
<Vevé fel és gyilkos szándékait>
<Fertőzteté be>
810. K ellopá [Átírva ebből:] meglopá
nevet
812. K elég;
815. K [A szereplő neve:] László.
felsőleges <...> (1.)
[Föléje írva:] úr! (2.)
- 815—816. [Között áth.] K <Ezen levél>
816. K [A sor előtt áth.] <Szent> <Elvesztem!>
817. K királyom.
- 818—831. [Helye a K III. lapjának v-ján.]
818. K [A sor előtt áth.] <Ezen>
Rozgonyit
- 819—820. [Között áth.] K <Titkon belopni>
821. K A<z ország> (1.) ellen és te ellened.
[Jav. és föléje írva:] A' törvény (2.)
- Cz 1845 te ellened.
- 821—822. [Között áth.] K <László>
822. K élek.
[A szereplő neve:] László.
úr

- 822—823. [Között áth.:]
 K <Mig itt előttd tisztán áll a' tény>
 <Mig fondor> <Mig a' megöltnek vére>
 823. K Mig a' megöltnek vére <és a bűn> (1.)
 [Alája írva:] párolog (2.)
 824. K [Utólag beírva — apróbb betűkkel — az alábbi áth. sor fölé:]
 <Miért kiontatott, előttd áll>
 825. K Mig
 825—826. [Között áth.:] K <El nem csavarják>
 827. K nem [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
 828. K [A sor előtt áth.:] <Igen>
 kérünk uram király
 828—829. [Között áth.:]
 K <És töle{tek}> (1.) Nádor, Ország
 [Átírva:] <töled> (2.)
 <És mindenkétől a' kik itt tanúi>
 <E' véres látomálynak. Szóljatok.>
 829. K Ő gyilkos tervvel jött; a' támadó
 Cz 1845 — MM 1845—1848/IX.: a' támadó ő volt : [A sor két utolsó szavát a K alapján, a jambikus metrumnak megfelelően helyeztük át a 830. sorba.]
 830. K Ő volt. <Megöltük> <'S megöltük őt> (1.)
 [Alája írva:] 'S mi e' helytt megbüntettük őt. (2.)
 831. K életünk, itélj uram.
 831—832. [Között a színi utasítás a K-ból hiányzik. Helyén az alábbi áth. rész található:]
 <Király. magában>
 <Mit szóljak? itt ők a' hatalmasok.>
 <(vissza adja Hunyádnak az iratokat)>
 832—844. [Helye a K 112. lapjának v-ján. E lap r-jára — mint már fentebb említettük — a IV. felvonás 667—682. sorainak első, áth. fogalmazása van beírva.]
 831—832. [Között áth.:] K <Ő bűnös volt : elvette büntetését.>
 832. K [A sor előtt áth.:] <Oh bátya! még>
 833. K érttem.
 [A szereplő neve:] László.
 úr.
 834. K [A sor előtt áth.:] <Király>
 ítéletet.
 834—835. [Között áth.:] K Király.
 <Mit szóljak? Itt ők a' hatalmasok.>
 <Melly>
 836. K Legyen 'S világos, mint
 837. K hatalmasok.
 838. K Kegyelmemet.
 839. K Ítéletet király.
 [A színi utasításban:] vissza adja

840. K halál.
 841. K volt és
 841—842. [Között a színi utasítás:]
 K el. *A' többiek utána.* A' nép hangos örömkialtásokkal
 üdvözli a' királyt. *Bánfi felveszi a' véres kardot.*
 [A színi utasítás és a 842. sor között áth.:]
 <Bánfi.>
 <Vér vért kíván>
 <És én azt mondom: a' vér vért kíván>
 842. K [A szereplő neve mellől hiányzik a színi utasítás.]
 e' kardot <rejttem el.> (1.)
 [Alája írva:] viszem el (2.)
 843. K lapján *horá ítéletet*
 844. K 'S e' <szent> (1.) *ítélet*: a' vér vért kíván.
 [Átírva:] *sors-* (2.) *ítélet*
 [Az utolsó sor alá a K-ba ez a szó van beírva:]
Vége.

HUNYADY LÁSZLÓ

Kézirat

Alapszöveg: a *Hunyady László*-töredék különböző kidolgozásainak szövegét az eredeti kézirat alapján betűhíven közöljük. Kivételt csupán az utolsó dolgozat 565—701. sorai jelentenek. Ezeket a Losonczy Phónix (Szerk.: Vahot Imre. I. k. Pest 1851.) c. kiadvány 104—108. lapjain megjelent szövegnek megfelelően adjuk. Az egyes változatok szövegének elkülönítése, és ezeken belül a részek helyes sorrendjének megállapítása tekintetében követett eljárásunkról a továbbiakban adunk számot.

Kézirat: valamennyi, a *Hunyady László*-töredékhez tartozó kéziratlap az MTA kézirtárának 714. számú — a *Czillei és a' Hunyadiak* szövegét is tartalmazó — kötetébe van bekötve. (A kéziratkötet részletesebb leírását l. a 265—266. lapokon.) A kötet egészére kiterjedő, könyvtárosi eredetű számozás szerint a *Hunyady László*-töredék szövege a 127—180. lapok rv-ján helyezkedik el. A lapok jobb felső sarkába viszont másféle lapszámok vannak beírva. Az első tervezet lapjait maga Vörösmarty számozta meg akként, hogy (a 129. laptól kezdve) minden második lap r-ját tintával írt számokkal látta el, azaz a 129., 131., 133., 135., 137., 139., 141. lapokra a 2), 3), 4), 5), 6), 7), 8) számokat vezette rá. E számok elé egy későbbi kéz — nyilván a kéziratot feldolgozó könyvtárosé — ceruzával a) betűt írt be, így ma e lapok r-ján az a/2, a/3 stb. jelzés olvasható. A második és harmadik felvonás utolsó vázlatát tartalmazó 143. lap r-jának jobb felső sarkába ceruzával b) betű van beírva. A 144—172. lapok r-jának jobb felső sarkában ceruzával írva folyamatosan a C₁, C₂ C₂₃

számokat, a 172—180. lapok r-ján ugyanott a d_1, d_2, \dots, d_8 számokat találjuk. Ez utóbbi számozás bizonyára szintén könyvtárosi eredetű. A kéziratlapok jelenlegi sorrendje túlnyomórészt hibás. A K egyes önálló egységei helyes olvasásának általunk rekonstruált menetét, valamint a különböző kidolgozások közötti összefüggést a továbbiakban világítjuk meg.

Ezt a kéziratot is Vörösmarty unokája, Bernrieder Jánosné Széll Ilona ajándékozta — Brisits Frigyes felkérésére — az MTA-nak 1924-ben. Korábbi sorsáról semmit sem tudunk. Pecsét nincs rajta, tehát nem a Zádor-féle anyagból való. A kézitról a kortársak — köztük Vörösmarty közeli barátai — sem bírtak közelebbi tudomással. Erről tanúskodik Toldy Ferenc megjegyzése is, aki Vörösmarty tervezett Hunyadi-dramatrilógiájáról szólva kijelenti: „a második részből: *Hunyadi László*, csak egy jelenet jött ki mind eddig (Losonci Phoenix I. 1851.), sőt több nem is találtatott nála.” (TOLDY FERENC: Magyar költők élete. Bp. 1880. II. k. 261.)

Megjelenés

Az utolsó dolgozat 565—701. sorai *Dramai töredék* címen először a Losonci Phönix (Szerk.: Vahot Imre. I. k. Pest 1851.) c. almanach 104—108. lapjain jelentek meg. Innen közölte újból GYULAI PÁL: Öm 1884—1885. VIII. k. 32—36. Gyulai kiadásából vette át a jelenetet Vörösmarty műveinek egy későbbi, teljességre törekvő kiadása: *Vörösmarty Mihály összes költői munkái*. Sajtó alá rendezte Dénes Tibor. Bp. 1943. 132—134.

A kéziratban fennmaradt töredékek teljes szövegét először közölte BRISITS FRIGYES: Vörösmarty Hunyady Lászlójának töredékei (ItK 1929. 64—88. és 179—198.). Brisits publikációjának élen az *Előlegések* c., a tervezett Hunyadi-dráma, ill. drámaciklus történelmi nyersanyagát tartalmazó feljegyzések szövege áll. (L. fentebb a 272—275.) lapokon.) Ezután következnek a drámatöredék különböző kidolgozásai. A szövegközlés betűhív (csupán a hiányjelek elhagyása, valamint a központozás tekintetében modernizált), és magába foglalja a Vörösmartytól áthúzott szavak és sorok szövegét is. Egyes — különböző kéziratlapokon elhelyezkedő — részek sorrendjét illetően a jelen kritikai kiadás sajtó alá rendezője (bár munkája során messzenemően hasznosította az ItK-beli publikáció anyagát) Brisitséitől eltérő eredményekre jutott. Ezekre az egyes változatok kéziratainak ismertetése során térünk ki bővebben.

A *Vörösmarty Mihály Összes Dramai Művei* (Sajtó alá rendezte Horváth Károly és Tóth Dezső. Bp. 1955.) c. kiadvány a II. k. 483—520. lapjain részben a Losonci Phönix, részben Brisits publikációja nyomán közli — modernizált helyesírással, az áth. szavakat és sorokat mellőzve — a fennmaradt töredékek szövegét. Az egyes részek sorrendje tekintetében azonban némileg eltér Brisits közlésétől.

A töredék keletkezéstörténete. A különböző tervezetek viszonya egymáshoz

Valószínűnek kell tartanunk, hogy Vörösmarty röviddel a *Czillei és a Hunyadiak* befejezése után hozzáfektett a mű folytatásául szánt *Hunyady László*-dráma írásához. (Vörösmarty tárgyválasztásának indítékaira, a felhasznált történelmi forrásmunkákra és korábbi irodalmi feldolgozásokra vonatkozólag l. a 271—297. lapokon mondottakat.) GYULAI ugyan — bővebb indokolás nélkül — 1845-re keltezi a töredéknek azt a részletét, amelyet kiadásában közzétett. (ÖM. 1884—1885. VIII. k. 32.) Mi ezzel szemben úgy véljük, hogy a töredék egész anyaga 1844-ből való. Emellett szól a töredék kéziratának egy alaki természetű sajátága is. A *Hunyady* és *Czillei* neveket valamennyi tervezet szövegében ugyanúgy mindig *y*-nal írva találjuk, mint a *Czillei és a Hunyadiak* kéziratában. (Csupán az utolsó dolgozat 355—563. sorairól készült, későbbi eredetű tisztázatlan szerepelnek már az *i*-vel írt formák.) A *Czillei és a Hunyadiak* nyomtatott szövege viszont következetesen a *Hunyadi*, *Czillei* írásmódokat alkalmazza. Vörösmarty bizonyára a munka végső szakaszában — a nyomdába adott másolat szövegének ellenőrzésekor — döntött az utóbbi alakok mellett. A *Hunyady László*-töredék kéziratának eszerint mindenképpen még a *Czillei és a Hunyadiak* nyomdába adása — azaz legkésőbb 1844 novembere — előtt kellett készülniük, hiszen ellenkező esetben Vörösmarty nyilván ezekben is a szóban forgó nevek immár végérvényesnek elfogadott alakját szerepeltette volna.

Ha a mű keletkezéstörténetére nézve külső, életrajzi természetű fogódzókkal nem rendelkezünk is, maguknak a kéziratoknak, a mű különböző tervezeteinek tanulmányozása sokat elárul Vörösmarty alkotó munkájának fázisairól, a választott tárgy drámai megformálása irányuló — végül is eredménytelennek bizonyult — küzdelméről. Brisits Frigyes szerint „Vörösmarty egy drámájával sem vívódott annyit, mint a *Hunyady Lászlóval*”. (BRISITS 58.)

A fennmaradt kéziratok anyag három különféle munkálatra bontható szét. Az első munkálatt két nagyobb, 25,5×20,5 cm méretű és tizenhárom kisebb, 18×22,5 cm méretű kéziratlapon (a K jelenlegi számozása szerint a 127—142. lapokon) helyezkedik el, s maga is két határozottan elkülöníthető részre oszlik. A legelső oldalt a cselekmény egész menetének rövid vázlata tölti ki. Érdekes módon ebben a legkorábbi, még teljesen embrionális jellegű fogalmazványban a királynak Gara Mária iránti szerelmére s Gara ezzel kapcsolatos terveire nem történik utalás. Ezt a rövid tervezetet a jegyzetapparátusban helyeztük el *Első cselekményvázlat* cím alatt.

A munkálatt további (a K-ban a most említett első vázlatához folyamatosan kapcsolódó) része négy és fél felvonás anyagát foglalja magába, s az ötödik felvonás egyik jelenetének közepén szakad meg. Ez a tervezet, mint Brisits Frigyes írja, „erősen a vázlat benyomását kelti”. (BRISITS 59.) Egyes jelenetek teljes részletességgel ki vannak dolgozva, mások tartalmára viszont csupán néhány jelzőszerű szó

utal. A tervezet végig folyamatos prózai sorokban van írva (az egyes szereplők szövegét sem különítette el új sorkezdettel Vörösmarty), a szöveg nagyobb része azonban félreismerhetetlenül jambikus lüktetésű. A műnek ez a korai, de már a művészi megformálás bizonyos szintjére eljutott tervezete („*A dráma tervvázlata*” megjelöléssel) kiadásunk főszövegében kapott helyet.

A kéziratos anyag második és harmadik összefüggő egysége között véleményünk szerint szoros kapcsolat — a terv és a megvalósítás, a lényegét néhány címszerű utalásba sűrítő vázlat és az abból kiinduló, immár véglegesnek szánt kidolgozás közötti viszony — áll enn. A második kézirategység négy 26×21 cm méretű kéziratlapon (a K jelenlegi számozása szerint a 169—173. lapokat) foglal magába. Ez az újabb tervezet a dráma első tizenkét jelenetének egymásutánját rögzíti (feltehetőleg ezekből tevődött volna ki az első felvonás), helyenként azonban már a dialógusok szövegét is tartalmazza. Brisits ezt mint *III. Tervezetet* közölte. (A vázlat I—VII. pontja egyébként messzemenő egyezést mutat az első tervezet első felvonásának III—VII. számokkal jelzett részeivel.) A tervezet anyagából kiemelkedik egy hosszabb, összefüggő és — a vázlat többi pontjaitól eltérően — teljes részletességgel kidolgozott jelenet, amely a vázlat IX. pontjához kapcsolódik, Gara monológjával indul, Gara és Bánfi, majd Bánfi és a király párbeszédével folytatódik, és Bánfi monológjával fejeződik be. A tervezetnek az I—VII. és a X—XII. jeleneteket felvázoló részeit Vörösmarty több áthúzta. Lényegében — egy, az áthúzásból nyilván elnézés folytán kimaradt sort nem számítva — csupán a most említett összefüggő jelenet maradt áthúzatlanul, mégpedig — később részletesen igazolandó véleményünk szerint — azért, mert a költő ezt alapjában változatlan formában kívánta a végleges (ill. annak szánt) kidolgozás szövegébe beiktatni. Amikor ezt a részt kiadásunk főszövegében az első felvonás végső formájának megfelelő helyére beillesztve közöljük, úgy hisszük, valójában Vörösmarty írói szándékát juttatjuk érvényre. A tervezet többi, Vörösmartytól áthúzott — csupán nyers vázlatnak tekinthető — részletei *Újabb tervezet* cím alatt kiadásunk jegyzetapparátusában kaptak helyet.

Valószínűleg a most tárgyalt tervezet elkészülte után vetette papírra Vörösmarty azt a rövid vázlatot, amely egy $18 \times 22,5$ cm méretű kéziratlapon, a K jelenlegi számozása szerint a 143. lap rv-ján helyezkedik el, s amely csupán a második és harmadik felvonás jelenetbeosztását tünteti fel. A rendkívül szűkszavú szöveg az író ekkori koncepciójáról mindössze annyit árul el, hogy Vörösmarty itt még erősebb hangsúlyt kívánt adni a Garától a királyi hatalom meghódítására felszólított Hunyadi belső vívódásainak, mint a korábbi tervvázlatban. Bizonyára ezzel akarta fokozni a hőse sorsa iránti drámai érdeket.

Brisits e vázlatot mint a mű második tervezetét közölte. A kéziratos anyag különböző részeinek egymáshoz való viszonyát illetően — mindennemű szilárd támpont hiányában — természetesen csupán feltevésekre vagyunk utalva. A szóban forgó tervezet keletkezési idő-

pontjára vonatkozó, Britisétől eltérő véleményünket a következő két évrre alapozzuk:

1. Az új tervezet bizonyára azért kezdődik a második felvonással, mert az első felvonás felépítésének tervét Vörösmarty addigra (a fentebb tárgyalt, tizenkét jelenetre tagolódo vázlatban) már végérvényesen tisztázta.

2. Az új tervezet, amely az epizódokkal és mellékszereplőkkel az első részletes tervvázlatához képest takarékosabban bának, s szemmel láthatóan összefogottabb cselekményvezetésre és Hunyadi Iászló alakjának a mű középpontjába való állítására törekszik, e sajátágainál fogva is inkább az utolsó kidolgozás vázlatához csatlakozó folytatásnak, semmint az első tervvázlat módosított változatának látszik.

Gondolhatnánk arra a lehetőségre is, hogy e tervezetet a költő az első felvonás végső formájának megszövegezése után készítette. Ennek a feltevésnek azonban ellene mond az a körülmény, hogy a tervezet a második felvonásba illeszti be — mint „a régi terv”, azaz az első részletes tervvázlat harmadik felvonásából átveendő — a király és Gara Mária jelenetét. Az első felvonás utolsó kidolgozásában viszont megtaláljuk ezt a jelenetet is (565—620. sorok), amely az azt közvetlenül megelőző, tizenkét jelenetre oszló vázlatból még hiányzik. Ha tehát Vörösmarty a második és harmadik felvonás szóban forgó tervezetét az első felvonás végső alakjának megszületését követően rögzítette volna le, a király és Mária jelenetét bizonyára nem szerepeltette volna benne, s más motívumok beiktatásával biztosította volna a cselekmény továbbfejlődését.

E megfontolások alapján az említett tervezet szövegét kiadásunk jegyzetapparátusában az *Újabb tervezet* anyagához kapcsolva közöljük.

A kéziratos anyag harmadik — ugyancsak szervek egységet alkotó — részére (mely 10 nagyobb, 21 × 26 cm méretű és 16 kisebb, 18,5 × 22,5 cm méretű lapon, a K 173—180., 161—162., 144—160. és 163—168. lapjain helyezkedik el) voltaképpen nem illik rá a „tervezet” megjelölés. Itt már nem többé vagy kevésbé részletes, egyes mozzanatok csupán utalásszerűen felvillantó vázlatlall állunk szemben, hanem szabályosan megkomponált, teljes műgonddal kidolgozott (a jambikus részek esetében a külső alakra nézve is versformában leírt) jelenetek sorával, amelyek — helyes elrendezésben — a dráma első 4 színének szövegét adják ki. Vörösmarty, miután az előző tervezetben lerögzítette a maga számára az — akkor még színekre nem osztott — első jelenetek egymásutánját, bizonyára nyomban hozzáfogott a véglegesnek szánt szöveg kidolgozásához is. Nem követte ugyan mechanikus, szolgálai hűséggel a tervezet menetét — a szükségképpen árnyaltabb részletes kidolgozás helyenként kisebb sorrendi módosulásokat is eredményezett — lényegileg azonban az utolsó kidolgozás kéziratában valamennyi, a tervezetben I—XII. számokkal jelzett mozzanat megfelelője megtalálható. Hézag egyedül a K 161. lapjának szövege (Gara monológjának — kiadásunkban a 242. sorig terjedő — kezdete) után mutatkozik, de ha e rész és a K 144. lapjának szövege, Bánfi monológjának vége közé beillesztjük az előző tervezet fentebb

említett, a vázlat sorrendje és a szerkezet logikája szerint mindenképpen ide kívánczó jelenetsorát, akkor ez a hézag is eltűnik, és a cselekmény folyamatossága teljessé válik. Kiadásunk főszövegében ezért a mű utolsó kidolgozásának anyagát ilyen módon kiegészítve közöljük. (Brisits, akinek közlésében az utolsó kidolgozás anyaga *IV. Tervezet* cím alatt szerepel, a harmadik és negyedik szín összetartozását sem ismerte fel, és mint különálló töredékeket közölte előbb a — kiadásunkban az utolsó kidolgozás 565—739. sorait kitevő — negyedik szín szövegét, majd ezt követően a 346—564. sorok anyagát. E szövegrészek összefüggését egyébként a bekötött K lapjainak jelenlegi sorrendje is helyesen tükrözi: itt ui. a kiadásunk 346—739. sorainak megfelelő rész anyaga folyamatosan a 144—160. lapokon helyezkedik el.)

A dráma első részletes tervvázlatát és a véglegesnek szánt, de abbahagyott későbbi kidolgozást összehasonlítva, megállapíthatjuk, hogy a drámát elindító, a temesvári templom előtt játszódó színek menete a két változatban a fő vonalakat tekintve egyezően alakul. (A tervvázlat szerint azonban ezeket egy Nándorfehérvárott lezajló jelenet előzte volna meg.) A második szín megfogalmazásakor Vörösmarty szövegszerűen is sokat vett át a tervvázlat anyagából. A két dolgozat e részei közt mégis megfigyelhető — elsősorban sorrendi jellegű — eltérések csupán az utolsó változat szövegezésekor alakultak ki, mert a végső kidolgozást közvetlenül megelőző tervezet még nem utal ezekre a különbségekre. Viszont a harmadik és negyedik szín anyagának — melyet az utóbbi tervezet X—XII. pontja rögzít — az első részletes tervvázlatban még semmi sem felel meg. E két szín cselekményének középpontjába Vörösmarty nagyfokú tudatossággal egyetlen motívumot helyezett: azt ti., hogy sikerül-e a királynak és Garának rábírnuk Hunyadi Lászlót a Budára való menetelre vagy sem. Gara és Bánfi dialógusa, Hunyadi László és Szilágyi vitája és László ezt követő monológja, valamint a király és a Hunyadi-fiúk beszélgetése mind e körül a — Hunyadi számára később végzetesnek bizonyuló — döntés körül forognak. Az első részletes tervvázlatban nem említett Szilágyi Mihályt egyébként csak ez a későbbi változat kapcsolja be a cselekmény menetébe. A negyedik szín végére Vörösmarty egy, a tervvázlatból szintén hiányzó, s a további fejlemények előkészítésére igen alkalmas jelenetet illesztett: Agnes és Hunyadiné párbeszédét, melynek során az előbbi felhívja az addig teljesen gyanútlan Hunyadiné figyelmét a királynak Gara Mária iránt érzett szerelmére.

A végső kidolgozás mind az elmélyültebb, a szereplők lelki világát, belső konfliktusait feltáró emberábrázolás, mind pedig a tudatos, koncentrált drámai építkezés tekintetében jelentős haladásról tanúskodik a régebbi előmunkálatokhoz képest. Ez a négy szín — lényegében a tervezett dráma expozíciója — négy szín jellemrajzra, szerkezetre és nyelvi-stiláris megformálásra nézve egyaránt kiérlelt, teljes értékű alkotás, melynek művészi színvonala semmivel sem marad el a *Czillei és a Hunyadiak* mögött.

Vörösmarty, miután az első felvonással elkészült, valószínűleg ráébredt arra, hogy a maga elé tűzött feladat egészét nem tudja megoldani, mert a műve anyagául választott, Hunyadi László megöletésében kicsücsösödő történelmi eseménysor — melynek folyamán a főhős maga mindvégig teljesen passzív szerepet játszik — ellenáll a drámai megformálásnak. (Jellemző, hogy egyik tervezet sem vezet el a cselekményt egészen Hunyadi haláláig, és az sem véletlen, hogy a töredék valamennyi változatában voltaképpen Gara a történések igazi mozgatója.) Ézert — s másodsorban talán a *Czillei és a' Hunyadiak* visszahangtalanságának hatására is — végképp lemondott a dráma befejezéséről. Szűkebb baráti körben olykor bizonyára felolvasta az elkészült részletek egyikét-másikát. (Kemény Zsigmond pl. 1846. augusztus 18-i dátumú naplójegyzetében megemlékezik Vörösmartynál tett látogatásáról, s elmondja, hogy a költő „Olvasta Hunyadi Lászlója második részét.” KEMÉNY ZSIGMOND megtalált naplója. Igaz Szó 1964. 686.) A drámával kapcsolatos munkát azonban abbahagyta, s a *Hunyady László* ily módon töredékként maradt az utókorra.

Vörösmarty életében az elkészült anyagnak csak egy rövid részlete (az utolsó kidolgozás 565—701. sorai) jelent meg nyomtatásban, a Losonczy Phönix c. 1851-ben kiadott almanach lapjain. A költő, akinek alkotóerejét testi és lelki szenvedései ebben az időben úgyszólván teljesen megbénították, bizonyára más, befejezett kézirat hiányában szánta rá magát arra, hogy félbenmaradt drámájából engedjen át egy részletet a jótékony célú kiadvány számára. A közölt jelenet önmagában neglehetősen semmitmondó. Joggal vethetjük fel a kérdést: miért éppen ezt választotta ki Vörösmarty, amikor a töredék anyagában jóval erőteljesebb és hatásosabb részletek is akadnak? Úgy véljük: a költő eredetileg az elkészült felvonásnak egy terjedelmesebb, összefüggő részét akarhatta az almanachban publikálni. A K-ban ui. a 144. lap r-ján, a 355. sorral kezdődő szín élén, valamint a 159. lap r-ján, a 701. sor után ceruzával beírt † jelet találunk. Ilyen jelek Vörösmarty kézírataiban többnyire másolásra kijelölt szövegrészeknek környezetüktől való elkülönítésére szolgálnak. A fennmaradt kézirat anyagban (a K jelenlegi számozása szerint a 163—168. lapokon) meg is találjuk a 355—564. sorig terjedő (a Losonczy Phönixben közölt részt közvetlenül megelőző) szín szövegének szemmel láthatólag nyomdai használatára szánt, alaki tekintetben is rendkívül gondos másolatát. Ennek élén is † jel áll. Minden egyes lap jobb alsó sarkában órszóként fel van tüntetve a következő lap első szava. A K e részének egy fentebb, az 553. lapon már említett helyesírási sajtósága egyértelműen bizonyítja azt, hogy e tisztázat későbbi keletű, mint az eredeti fogalmazvány. Nézetünk szerint ezek a lapok a Losonczy Phönix számára készült — eredetileg nyilván a 355—701. sorok teljes szövegét tartalmazó — kézirat fennmaradt részét alkotják. (A ténylegesen megjelent rész kézírata a nyomdai munkák során vagy később bizonyára elkallódott.) Talán az almanach szerkesztője, Vahot Imre beszélt le Vörösmartyt annak a hosszú dialógusnak közzétételé-

ről, amelyben Szilágyi nagy nyomatékkal ajánlja unokaöccse figyelmébe az idegen uralkodó és tanácsosai iránti bizalmatlanságot, s amelyből az abszolutizmus hivatalos szervei könnyen a fennálló rendszer ellen irányuló politikai célszót olvashattak volna ki. Ám az is lehet, hogy maga a költő változtatta meg — a Bach-korszak sajtóviszonyainak ismeretében — szándékát, beérve a Szilágyi és Hunyadi László vitáját követő, semlegesebb tartalmú részlet publikálásával.

A Hunyady László értékelésének története

A *Hunyady László*-töredékekkel — annak ismeretlensége folytán — a régebbi Vörösmarty-kutatás nem foglalkozhatott. Elsőként a szöveget közlétező BRISITS FRIGYES adott elemzést és értékelést a töredékről. Tanulmányában többek között megállapítja: „A *Hunyady László* nem jelenti Vörösmarty alkotó erejének még csak kezdődő meglazulását sem. A darab törmelékein az alkotó erőnek és a képzeletnek ugyanazon fénye csillog, mint az imént befejezett *Czillei és a Hunyadiak*ban, avagy az egy évvel előbb készült *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményében. Nem is Vörösmartyt múlt, hogy a tervezett dráma töredékbe csonkult, hanem azon, hogy a drámára nem futotta az anyag... Vörösmartyt a *Hunyady László* legmerészebb drámai lépése volt. Amint minden történeti darabjában, itt is, a történet neki nem önmagáért volt fontos. A romantikus tárgy-keresés és látásmód divatja a történelem felé sodorja ugyan, de sohasem jutott el az igazi történelmi problémák drámai feloldásának magasságába... Ez a típus-alkotó terheltség kezdve az első eposzoktól elkíséri Vörösmartyt a *Czillei és a Hunyadiak*ig s nagyon sok alakban megismétlődik a *Hunyady László*ban is. *Hunyady László* néhány személye mintha csak átlépett volna a *Czillei és a Hunyadiak* világából, minden változtatás nélkül folytatja életét új környezetében. Csak a király lett mélyebb, Gara bonyolultabb. Hunyady László örvénylőbb lelkű, és szenvedőbb Mária, akit Vörösmarty mintha Melindából és Opheliából öntött volna össze. Ez alakok rajza benn a darabban, a tömegjelenségek s a torz-részletek, a tervezés zavarában elmosódik, de ők maguk így, a történet távlatában állva: az egyéniség erejével erősek és drámaiak. A történeti miliő, igaz, kikapcsolhatatlan mellőlük, de a drámai érdek nem ezen forr ki, mint a *Bánk bán*ban, hanem azon az egyéni küzdelemben, melyben szemben áll egymással; egy feleségét szerető férj, aki küzd a maga otthonának tisztaságáért és — a megoldás csak ez lehet — ezt meg is védi, de őt eltíporja a hatalmas gonoszság. Tagadhatatlan, hogy a motiválásban, indulat-kezelésben itt-ott felvillan a romantika hagyománya, a probléma elemeiben sok van a *Bánk bán*ból, de az egész darabon átlehel egy új stílusfelfogás: a lelki egyénítés, amellyel szükségképpen együttjárt az, hogy Vörösmarty alakjaiban a romantikus s patetikus történelmi típusokat kinőtte az egyénivé lett ember. S a *Hunyady László* személyei éppen ezt nem bírták ki. Vörösmartyt

oly súlyos, egyoldalú lelki bonyolultsággal terhelte őket, az egyént annyira életszerűvé valósította bennük, hogy nem tudta rajtuk összetenni a történelem igazságát. Alakjaiban az egyéni problémák nem olvadtak össze történelmi szenvedélyeikkel, külön maradtak, s így nemcsak a dráma maradt csonka, hanem megoldatlan maradt a legnagyobb költői feladat, melynek Shakespeare marad mindörökké fejedelmi megoldója: az egyén és a történelem, a relatív és az örök szintézisének megteremtése. Vörösmarty ezzel adós maradt.” (BRISITS 61—62.)

CSÁSZÁR ELEMÉR egyetemi előadásaiban (A magyar dráma története Kisfaludy Károlytól a szabadságharcig. Jegyezte és kiadta: Tóth Lajos. Bp. 1929. 94—95.) csupán néhány mondatot szentel a műnek: „A költő utolsó alkotása, pszichológiai szempontból rendkívül érdekes... Őt töredékes kidolgozás maradt ránk, ezek annyira egymásba bonyolódnak, hogy nehéz egységes képet kapnunk a drámáról” — írja többek között.

TÓTH DEZSŐ monográfiájában megállapítja, hogy a *Hunyady László-töredék* sokkal többet ígér a *Czillei és a Hunyadiak*nál. Rámutat, hogy „itt Vörösmarty sokkal szélesebben, szervezesebben kapcsolta volna össze a személyes és közéleti motívumokat, a szerelmet és hatalmi harcot, az egyéni szenvedélyeket és politikai ambíciók rendszerét... A király itt már szerelmében vergődő emberré válik, befolyásolhatósága immár nem valami elvont „ingatagságon” alapul s a Hunyadiakkal való szembekerülése szenvedélyeket mozgat, Bánk bán-i értelemben vett konfliktussá mélyül. A királyi udvar „lágy világában magát idegenül érző Hunyadi is tanúja, mikor a király feleségét „ostromolja”, mikor annak „szerelmét nyilatkoztatja” s belőle is robbanásszerűen tör ki a megalázott férj királygyűlölete...”

De nemcsak a király és Hunyadi szembekerülése kap így drámai érdeket, elevenséggel telítődik az egész dráma: a királyra féltékeny Ágnes most már hihetően lesz eszköze a Hunyadiak ellen intrikálónak, s Garát a Hunyadi ház megsemmisítésében az is ösztökéli, hogy lánya királyné, maga a király veje lehet s ugyanakkor az teszi bonyolulttá, hogy leánya boldogságának árán, veje gyilkosaként juthat csak céljához... Sajnos nemcsak a kidolgozatlanság, mindenekelőtt a befejezetlenség: — az ellentéteket kihívó, a jellemeket igazán megmutató végső kifejlés hiánya teszi nehezzé a rekonstruálást. Mindenestre valószínű, hogy a trilógia első részének dramatizált történelmével szemben itt inkább született volna történelmi dráma. Aminek végső oka természetesen nem csupán az, hogy Vörösmarty itt szerencsés kézzel valamely hálás motívumra lelt, hanem hogy drámaírói, erélyét az idegen király-ellenes benső állásfoglalás tette határozottabbá s alakította a pusztá eseményeket drámai történevé. Kétségtelen, hogy a drámai trilógia tervét a nemzeti függetlenségi törekvés inspirálta, s ez a mondanivaló — hasonlóképpen a Zsigmond trilógiához — második darabjában bontakozhatott volna csak ki.” (TÓTH D. 479—481.)

Magyarázatok, konkordanciák

A *Hunyady László*-töredékben ábrázolt történelmi személyek életrajzi adatait és a cselekmény alapjául szolgáló események kronológiáját I. a *Czillei és a' Hunyadiak* jegyzetapparátusának *Magyarázatok, konkordanciák* c. fejezetében.

[A dráma tervvázlata]

- II. felv. 48. sor *vaskó* — kardpenge; életlen, rossz kés vagy bicska
- III. felv. 28. sor *mióta Etele Budát megölette* — Attila hun uralkodó —, hogy a birodalom fölötti főhatalmat egyedül a maga számára biztosítsa — 433-ban orvul meggyilkoltatta fivérét, Budát. A középkori krónikások által feljegyzett történet első magyar nyelvű irodalmi feldolgozása BESSENYEI GYÖRGY Buda tragédiája c. műve.
49. sor *mint Záh Bódog a' boldogtalan* — Záh (Zách) Felicián előkelő Nógrád megyei nemes urat erőszakos, vérengző természete miatt I. Károly király 1330-ban minden állásától meg akarta fosztani. Záh 1330. ápr. 17-én Visegrádon rátört az ebédelő királyi családra, a királyt jobb karján megsebesítette, s a királyné négy ujját levágta. Záh Feliciánt a berohanó királyi szolgák nyomban lekaszabolták. A néhány hónappal később összeült országos fő-törvényszék elrendelte, hogy Záh nemzetségét harmadíziglen ki kell irtani. Az esetről hírt adó későbbi külföldi krónikások szerint Záh tettének fő oka az volt, hogy Klára nevű leányát a királynéval rokonságban álló Kázmér lengyel herceg meggyalázta. Záh Felicián tragikus sorsának emlékét a magyar történelmi köztudat ebben a formában őrizte meg.
- V. felv. 10. sor *Mint Absolon király* — a biblia szerint (Sámuel II. könyve 18. rész.) Absolon, Dávid izraeli király fia fellázadt apja ellen. Dávid seregének végül sikerült legyőznie Absolont, aki menekülés közben egy erdőben fejénél fogva fennakadt egy cserfa ágán, öszvére pedig kiszaladt alóla. Dávid egyik vezére megölette a fán függő Absolont, akit apja azután keservesen megsiratott.

[A dráma első felvonása]

250. sor *Sárhány fogat vettetem* — ez a — végső soron a görög mitológiára visszavezethető — kép néhány év múlva *Az emberek* c. versben tér vissza: „Az emberfaj sárhányfog-vetemény.”

450. sor kétszer hátrált a töröknek — utalás Hunyadi Jánosnak a törököktől 1444. november 10-én Várnánál és 1448. október 18—19-én Rigómezőn elszenvedett vereségeire.

Első cselekményvázlat

[Helye a K 127. lapjának r-ján. Ez a kéziratoldal voltaképpen a dráma egész cselekményének legelső változatát rögzíti, az első felvonást illetően a jelenetek beosztására is utalva, a továbbiakban, a 9. sortól kezdve, ilyenfajta részletes tagolás nélkül.]

Hunyady László

- Első felvonás. Nándorban. 1) Gara Mária 's a' király. 2. Gara 's Hunyady, utóbb a király Temesváron. 3. Hunyadyné. 4) <Hírnök> Bodó hírül hozza a' király jövetelét. 5) Hunyadyné <ünnepélyt rende> egy sereg gyászos hölgygel elébe indul. 6. A' király és Hunyadyné. Amaz <esküvést> ígéretet tesz, hogy boszút nem áll Czillelyért. 7) <Mária> Az egyházban a' király megesküszik ígéretét megtartani, Hunyadynét anyjául, a' Hunyadyakat testvérekül fogadja. 8
- 5 Gara királyságra unszolja Hunyadyt. Turóczytól kihallgattatik. Giskra Bánfi Turóczy boszút sürgetnek. Gara ellenzi, Turóczy fenyegetőzik. Gara időt kér 's távozik. Hunyady maga. Hosszas küzdelem után elveti a' királyság' gondolatját. Gara jó 's kérdi mit határozott 's midőn megtudja, hathatósan sürgeti hogy Turóczyt
- 10 Giskrát sat fogassa el, mint a' kik vesztére vannak. Hunyady hajthatatlan Gara homoran távozik. Honn van. Turóczy jó megegyeznek Hunyady' elvesztésében. Hunyady <búcsúzni megy a' királyhoz> Máriával. A' király ellent áll Hunyady' meggyilkoltatásá'nak
- 15 terveinek. Gara a' nándori írást előveszi. Határozat hogy veszzen el. Giskra elküldetik hadért, melly közel várakozik. Hunyady búcsúzni megy a' királyhoz <elfogatik> Agnessel beszél. elfogatik.

[A dráma tervvázlata]

Alapszöveg: a K szövege. A szövegközlés módja a K alaki sajátosságaihoz, félig kidolgozott tervezet voltához igazodik. Az egyes szereplők szövegét ezért nem különítettük el új sorkezdettel. A sorok számozása teljesen folyamatos: a színi utasításokat tartalmazó sorokat is felöleli.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

I. Felvonás

Helye a K 127. lapjának v-ján, a 128. lap rv-ján és a 129. lap r-ján.]

1—28. [Helye a K 127. lapjának v-ján.]

1. Nándor [Utólag a sor fölé írva.]

Bánfi [Föléje írva ennek:] <Turóczy>

5. király <V. Szilágyi és a Hunyadyak. (Szil. el.)> (templomba)
6. beszélgetnek <.....> A'
8. király <(Hogyan teh)> Sápadtan
13. Roszúl vagyok [Föléje írva ennek:] <De hát>
14. szóltál? <hogy> Nagy
17. Ez [Átírva ebből:] E'
- 19—20. [Az „Apám...” szótól a „kezemen” szóig terjedő két verssort Vty utólag — apróbb betűkkel — írta be az utánuk következő két verssornyi rész fölé.]
21. engedek. <hik> Király.
22. [A „Bocsáss meg, én igen roszul vagyok” szövegű verssort Vty utólag írta be — apróbb betűkkel — a megelőző szavak alá.]
23. Gara. Uram könyörgök [Utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]
Kiv. <Im visszatérek bár> Nyilván
24. mért rám nem szakadtál [Föléje írva ennek:] <most szabadj vedm, bemennek.>
25. VI. <Agnes férfinak öltözve> 'S
26. pénz szór [Utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.
- 27—29. [Ez a négy — a „merek” szóig terjedő verssort Vty utólag, pótlásként iktatta be a K-ba. Az első a lap legaljára van — apróbb betűkkel — beírva. Utána × jel utal a folytatásra. Ezt a jelet a lap bal margóján találjuk meg, ahol a további 3 verssor felülről lefelé futó sorokba írva helyezkedik el.]
27. látok <Vagy mit gyanítok>! a'
veszélyes <gon> érzemény
29. [A K-ban Gara szavai és a VII. számjeggyel kezdődő rész között — a 127. lap v-ján és a 128. lap r-ján — a köv. áth. mondat található. Az első két szó, mely még a 127. lap v-ján foglal helyet, kimaradt ugyan — bizonyára elnézés folytán — az áthúzásból, minthogy azonban értelemszerűen a további áth. szavakhoz kapcsolódnak, a főszövegből ezt a két szót is kihagytuk.]
Imádkozzatok a' <királyért, ki megesküdött, hogy Czilley vérét a' Hunyadyakon nem boszúlja meg.>
[Az első áth. sor fölé — apróbb betűkkel — beírva:]
<II Felvonás.>
- 29— 52. [Helye a K 128. lapjának r-ján.]
29. Szócs kijöve: [Föléje írva ennek:] <Egy kijövő.>
31. Rőly [Föléje írva ennek:] <Egy másik.>
32. De [Átírva olvashatatlan szóból.]
33. Szócs. [Átírva ebből:] <Kijövő.>
- Rőly. [Föléje írva ennek:] <Szócs> <Másik>
35. Szócs. [Átírva ebből:] <Kijövő.>
36. pók! [Utólag a sor fölé írva.]

37. [A „te ki különben koldultál volna”. szavak pótlásként lap bal margójára írva. A pótlás helyére + jel figyelemzetet.]
38. Te éhség hirdető! [Utólag a sor fölé írva.]
39. Róty. [Föléje írva ennek:] <Másik>
41. mint kendnek [Utólag a sor fölé írva.]
42. ha [Utólag a sor fölé írva.]
volnának <isten ne adja, ha> tudom
43. hozzád <te bőrbé varrt főző kanál te>.
Szócs [Eléje írva ennek:] <Kijövő>.
44. a' mi <alig hihető term> égbe
45. felakasztanálak. <.....> Harm.
46. [A szereplő neve:] <Más.> (1.)
[Eléje írva:] <Szócs> (2.)
[Ebből átírva:] Róty. (3.)
48. szépen <békességgel> <meg> békültek (1.)
[Átírva:] kibékültek (2.)
49. Ők<et> építették
50. Szócs. [Eléje írva ennek:] <Kijövő>
52. Róty. [Eléje írva ennek:] <Másik>
- 53— 78. [Helye a K 128. lapjának v-ján.]
53. [A színi utasítás utólag a sor fölé írva.]
55. Szócs. [Föléje írva ennek:] <Kijövő>
posvány! <Megfojtom ezt a' {vén} rőt gazembert. Harmadik.
Maradj már itt vannak. Kijövő. No jó; de ezt el nem viszi
szárazon.>
56. [A „De minek is...” kezd. mondatot Vty utólag írta be
— apróbb betűkkel — a fenti áth. rész eleje fölé.]
58. szereti? <Minő szemekkel nézte.> Imádkozott
59. Bibli<ára> felett
61. mert téged látlak [Utólag a sor fölé írva.]
62. mert szeretlek [Alája írva ennek:] <de csak te értted, csak>
64. hazud. <szerelemet üdvöket> Király
65. Könnyenhívők! ő megcsal titeket. [Föléje írva ennek:]
<Ő meg fog csalni ti könnyenhívők>
69. ő <most> hát
74. Hála neked isten! [Utólag a sor fölé írva.]
Mária <ők> az
75. karjain. <Meghalni ez lesz most vég szerepem.> Bánfi.
77. hol [Utólag a sor fölé írva.]
[A 128. lap v-jának jobb margóján — felülről lefelé futó
sorokba írva — az alábbi, később áth. pótlás helyezkedik
el. Élén + jel áll.]
<Családi jelenet hol a' Budára menetelről tanácskoznak.
Szilágyi ellenzi, Mátyás Szilágyival tart. H László és H-né
akarják; utóbb Gara 's a' király rá beszélnek.>
- 79— 84. [Helye a K 129. lapjának r-ján.]
83. jövendője <.....> van.

Agnés. <Igen nagy és megnyugtató — Menjünk uram>
Az én jövődöm! <most a> <a' halál.> Miért

II. Felvonás

[Helye a K 129—130. lapjainak rv-ján. Brisits közlése a 131—132. kéziratlapok anyagát — kiadásunkban a III. felvonás 131—190. sorát — is a II. felvonás szövegéhez csatolja, mint annak befejező részét. Brisits ú. nem figyelt fel arra, hogy a K 131. lapja r-jának felső részén elhelyezkedő áth. sorok a 136. lap v-jának legalján található, ugyan-csak áth. szövegrész szerves folytatását alkotják. Minthogy pedig a 136. lap v-ján a III. felvonás szövege — kiadásunkban a 117—130. sorok — olvasható, kétségtelen, hogy az ehhez kapcsolódó 131—132. lapok anyaga is a III. felvonáshoz tartozik. A K bekötésekor és a lapok megszámozásakor viszont bizonyára már az ItK-beli publikáció hibás sorrendjét vették alapul; ezért került az említett két kéziratlap közvetlenül a 130. lap mellé.

Felfogásunk helyessége mellett magának a tervezet szövegének figyelmes tanulmányozása is bőségesen szolgáltat érveket. Ha a III. felvonás 131—190. sorait kitöltő eseménysort a II. felvonás végére helyezzük, a cselekmény egész belső logikája megbomlik. Ha Hunyadi László már a II. felvonásban végképp elutasítja Gara ajánlatát, melylyel a királyi szék megszerzésére biztatja őt, s Gara már ekkor elhatarozza Hunyadi halálát, úgy értelmetlenné válik mind Gara és Hunyadi dialógusa (III. felv. 15—61. sor.), mind pedig Gara monológja (III. felv. 125—130. sor), melyben azon töpreng, hogy „*Hunyady késik nyilatkozni.*” A III. felvonás egész menete arra vall, hogy Lászlónak még ezután kell a döntő szót kimondania. „*De most Atyádhhoz*” — mondja Hunyadi Máriának a 111. sorban, jelezve ezzel, hogy éppen Garához készül, s nyilvánvalóan erre a döntő — Hunyadi elutasító válaszával záruló — találkozásra kerül sor a III. felvonás 131—137. soraiban vázolt jelenetben. A szóban forgó, Brisittől tévesen a II. felvonáshoz csatolt szövegrészhez tartozik Mária monológja is (III. felv. 160—164. sor), melyben ez kijelenti, hogy nem imádkozhat a királyért, „*mióta megtudám, hogy bűnösen reám veté szemét.*” E szavak is csak akkor nyerneek értelmet, ha már előzőleg lezajlott az a jelenet, amelyben a király „szerelmét nyilatkoztatja” Máriának. (III. felv. 13—14. sor.)

Van azonban egy olyan körülmény is, amely a fentiekben ismertett feltevés ellen szól. A dráma második és harmadik felvonásának abban a későbbi tervezetében, melynek szövegét az 575. lapon közöljük, a köv. sorokat olvashatjuk: „*At veendő a' teru II. Felvonásából 1. Gara és Mária, 2. Mária egyedül, utóbb Erzsébet, utóbb Hunyady. 3. Gara egyedül.*” Ez az utalás félreérthetetlenül az első tervezetnek arra a jelenetsorára vonatkozik, amely kiadásunkban a III. felvonás 140—190. sorait tölti ki, de amely eszerint eredetileg mégis a II. felvonáshoz tartozott volna. Úgy hisszük azonban, hogy ez az egyetlen tény — amely feltehetőleg véletlen elírás következménye — nem

tekinthető perdöntőnek a felsorakoztatott külső és belső érvek sokaságával szemben — annál is kevésbé, mert a szóban forgó jelenetsort az említett későbbi tervezetben is megelőzi a király és Mária, valamint Gara és Hunyadi párbeszéde.]

- 1— 16. [Helye a K 129. lapjának r-ján.]
 2. [A „*Huny.*: *de tán nem ismer rám.*” szavak utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]
 3. *Röti*. <*Majd*> *Majd*
 4. *Hunyady*. <.....> *Talán*
 5. bántani <*idő előtt*> *míg*
 6. nekünk [Alája írva ennek:] <*másnak*>
 8. mert nem akarjuk. [Föléje írva ennek:] <*Ez az ember árulta el Czilleyt.*>
 9. [Kulyak szavai utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]
 13. *majd* <...> *nyakra*
szabok. <*hogyan lélekze*> *Röti*
 15. akar [Átirva ebből:] <*mint*>
 18— 39. [Helye a K 129. lapjának v-ján.]
 25. [A „*Fegyverkezettek mint a Tátra bércz.*” szövegű so utólag — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé írva.]
 27. *is* <*volt*> *öt*
volt <*Csakhogy*> *Csak*
 28. vagy [Jav. többszörösen átírt olvashatatlan szóból.]
 29. folyó <*és posvány*> *sík*
 33. [A „*S éppen azért nagyon tudom ki vagy.*” szövegű sor utólag — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé írva.]
 34. *Turóczy*. <*Szélvész vagy*> *Ha* [Jav. többszörösen átírt olvashatatlan szóból.]
 35. [A „*Ha olly...*” szavaktól az „*életét*” szóig terjedő két verssor a K-ba pótlásként ceruzával a lap bal margójára van — felülről lefelé futó betűkkel — beírva. Helyére + jel figyelmeztet.]
 37. Mért nem [Átirva olvashatatlan szavakból.]
 38. és <*ébren*> (1.) *zsvány*
 [Föléje írva:] *ébren* (2.)
 [E szavak az alábbi áth. sorok és sortördékek közé vannak beírva:]
 <*s hol rabolni kell. De {tettr} ha tette hínak*> <*melly ajtót kinyit 's Egy {újabb} második horkantással bezár.*>
 <*Giskra. Hát árulok*> *Becsületes*
 40— 54. [Helye a K 130. lapjának r-ján.]
 40. ollót <*nekem*> *ide*
 43. pisztráng, <*ny...*> *ránt*
 45. Bocssás el Bánfi mert én [Föléje írva ennek:] <*Ezt én halász*>

46. Gara. <Így jó! Csak öld meg jó barátodat. Hogy ellenséged torkon csipjenek. De én megtiltom a vérengzést. Mi vagy te itt? Szárazra tett viza, {..... leszen}> Csak
47. én [Átirva olvashatatlan szóból.]
tanútok <itt nem maradok :> erre
düh <vel nagy czél es> (1.) czélhoz
[Föléje írva:] nem vitt (2.)
48. soha <sem.....> Giskra.
düh? <Nádor> hah
- 55— 71. [Helye a K 130. lapjának v-ján.]
55. ez üres zajt. [Ceruzával föléje írva ennek:] <tervetek.>
düh <mind a' mit tesztek> A' mit
57. levegőt. <Hatalmok a' varázs,> Nevök
58. leköt. [Átirva olvashatatlan szóból.]
tetszik, <vagy> 's
62. bánt <azt én bántom. Most végezzelek.> rójjátok
68. Mária <Országné> utóbb
Országné <utóbb> ki
69. Hunyady <.....> Gara
71. (el) <VI. {.....}> Bodó, Madarász Kanizsai intik,
hogy vigyázzon magára :> V.

III. Felvonás

[Helye a K 133—136. és 131—132. lapjainak rv-ján.]

- 1— 11. [E sorokat Vty a K-ba utólag — apróbb betűkkel, vízszintesen futó rövid sorokba törve — írta be a 133. lap r-jának és v-jának bal margójára. A „...csinálni, hogy” szavakig terjedő részt a lap r-ján, a szöveg második fele a v-n helyezkedik el. A tervezetben a felvonás első jelenetének tartalmára eredetileg mindössze a köv. szavak utaltak:]
I. Giskra. <katonákat hoz.>
[Vty utóbb áthúzta e két szót, s föléjük írta be a jelenet szereplőinek nevét. Bánfi neve után + jelet tett. Ez a jelenetnek a margón olvasható részletesebb kidolgozására utal.]
4. Czilley <nek> gyilkosának.
7. És <az> én
- 12— 27. [Helye a K 133. lapjának r-ján.]
12. Madarász. <utóbb.....> el.
Máriánál. <ostromolja> Szerelmét
15. Hunyady. <Hunyady> Gara.
16. Nevetség! <és czudarság!> Gara.
17. Hunyady. <Minő király, kit én {sep} egy seprü> Mondom
18. Ha <Máriának> ez
tetszenék <csak pillanatra> csak

19. egy <gondolat> ötlet,
 20. elszállt [ceruzával jav. ebből:] elszánt
 22. Gara. <Te folyton folyvást felede, hogy itt királyról van a szó.> Hiába!
23. ne [Jav. ebből:] ne<m>
 26. más <nejét> nejét <hohó! nem alkusunk> (1.)
 [Alája írva:] <Halál és kárhozat.> (2.)
 [Föléje írva:] hohó úgy nem alkusunk (3.)
- 28— 36. [Helye a K 133. lapjának v-ján.]
 29. történt [Átírva ebből:] történ<ik>
 30. megölette, <hol a' házak leásltozank a' Dunára, ha a' várfa-
 tól mondjok volna benne,> hol
 vitéség <a' szuszogás, mellyel {egy} {ha egy egy} az elhizott pol-
 gárok mint a' kiluhadt fujtató, {a'} a várba fel> a' szuszogás
33. ide <és nőmne> hogy
 udvaroljon. [Átírva ebből:] udvarol<gasson.>
 34. király<od>. Hunyady.
 35. kárhozat! <Gara. Király? Minő király? Egy másik Agnes
 kéne tán neki? {Egy botrány nem elég} És ilyen ember,
 és ilyen király, kit minden országból egy nyírvezzővel
 elkergethet {ünk}ek; {a' ki nem} kinek hatalmát min [!]
 leírt nevet egy karczólással eltörölhetek, kinek sem {.....}
 a' béke, sem> Ó nem
36. de [Átírva olvashatatlan szóból.]
- 37— 44. [Helye a K 134. lapjának r-ján.]
 37. sem [Áth. olvashatatlan szó fölé írva.]
 39. karja, <tüdeje> és szeme <Mi voltunk vére> <És kincsiünk
 kincse, vériünk vére volt> Mi voltunk
 40. kiégett hússzelet [Alája írva ennek:] <sovány emberszelet>
 41. neveznek. <És ő király es> 'S
 44. [A „Mahometre mondom ezt mégsem türhetem.” szavak
 utólag beírva — apróbb betűkkel — az előző sor alá.
 Ezután a K-ban — szintén a 134. lap r-ján — az alábbi
 áth. rész következik:]
 <Istennek minden átha! rá! {fejére} Gara. {Örökké} Megállj!
 Heved már túlragadott. Ó még királyod 's én Nádor vagyok.
 'S így szólni róla előttem nem szabad. Hunyady. Előtted?
 Úgy van. Most már észre jöttem. Azonban jól van, tvd fel
 mű beszéltem. Vádolj be a' nyílt ország előtt. De én azt mon-
 dom, hogy {László királyt} ha őt nőmnél találom úgy mint
 nem szabad, kiirtom életét, habár minden tagján egy korona,
 és minden ujján száz hamis eskü volna. Erre hatalmat ad
 a' törvény 's én nem félek senkitől.>
- 45— 62. [Helye a K 134. lapjának v-ján.]
 46. Megállj [Utólag a sor fölé írva.]
 49. nőmnél úgy [Föléje írva ennek:] <úgy>
 50. találnám <nőm> mint
 szabad, <kiirtom életét> eloltom

52. boldogtalan, <ki mer> Rosszúl
 54. tárgyat <...> adsz <hallatlan> Borzasztó
 55. kételkedel. <Ez több> Ez
 57. maradjon? <Korán> De
 hát [Utólag beírva a szomszédos szavak fölé.]
 58. valld. <.....> Sokszor
 60. kell. <és addig> De
 63—79. [Helye a K 135. lapjának r-ján.]
 66. [A szereplő neve — „Már.” — utólag a sor fölé írva.]
 75. Száguldozának [Föléje írva ennek:] <száguldtak el Bújdostak itt fenn>
 77. 's én 's [Föléje írva ennek:] <és>
 80—97. [Helye a K 135. lapjának v-ján.]
 80. hogy <vis> közvesztünkre
 jőjenek. <Huny. Jó Máriám, hogy> És
 81. ha <gondo> csak
 81—82. bár [utólag a sor fölé írva.]
 92. vagy <De kérlek> Csak
 97. aztán <bár> te
 98—116. [Helye a K 136. lapjának r-ján.]
 98. <És mondjám-e> És
 99. istenem [A K-ban — elírás folytán — hibásan:] istenenem
 én. <{Hunyady.} Te most megítélsz> (Hunyadyra borúl)
 Húnyady. <Kedves> Jó <szép> Máriám!
 100. meg <ezen> édes
 103. Keletről mozgalom van ellenünk Hadat szedek. [Föléje
 írva ennek:] <Keletről mozgalom van ellenünk És én hadat
 szedek.>
 105. [A „'S ha...” szavaktól a „...félelem.” szóig terjedő
 rész föléje írva ennek:] <Vagy hatszáz vitézem Megérkezik
 maholnap 'S nem ürügy, nem félelemből, okkal távozom.>
 106. Szerettem [Föléje írva ennek:] <Kedves>
 117—130. [Helye a K 136. lapjának v-ján.]
 117. (Hunyadynál) [Áth. olvashatatlan szó fölé írva.]
 119. Ország'ot> tanácsát
 122. VI. <.....> Róti,
 123. Giskrának <közel ezerre menő> öt száz
 124. további <...> hírhordásra
 125. Gara. <Ha ma Hunyady gyáván vonakodik elfogadni ajánlatomat, his lelke nagy tervemhez nem simúl. Még egy hátra, felfedem előtte a veszélyt, tanújdá teszem tanácskoz> Hunyady megcsalom, [Alája írva ennek:] <elhagyom>
 128. magam. <VII. Hunyady Gara. Hunyady időt kér meg gondolásra, leginkább kivihetőség' tekintetéből. Gara. legelőbb is Giskra elfogatását ajánlja 's magára>
 130. [A fenti áth. szövegrész folytatása már a köv. lapon — a mai, hibás számozás szerint a K 131. lapjának r-ján — található:]

<vállalja ha terve elfogadtatik. Hunyady {Szilágyinak a pártba vonatását megnyerését igéri.} Giskrára nézve előlegesen megegyezik 's Szilágyi segítségét igéri. (el) Gara. Most a' királyhoz, {elkészítem őt, hogy bal tanácsoktól őrizkedjék} úgy hiszem {Gara} Turóczy és Giskra Bánfi nem sokára eljönnek. 'S akkor tanácsot tartunk, mellynek Hunyady 's barátai titkon tanúi leendenek, 'S ha vőnnek esze szíve van, nem késik megtenni, a' mit ha elmulasztand, {veszve van.} végkép veszve van.>

- 131—141. [Helye a K 131. lapjának r-ján.]
 131. Gara <legalább m>
 sürgeti, [Föléje írva ennek:] <felfedezi,>
 134. 's alattomos [Utólag beírva a szomszédos szavak fölé.]
 137. hagyva. <Egy gyáva lélek között> Kitártam
 139. magadra <gy> drága
 140. lélsz. <Gara.> Mária
 142—160. [Helye a K 131. lapjának v-ján.]
 142. férjem? <Oh anyám> Gara.
 145. rá emlékezel. [Kieg. és átírva ebből:] emléke<zetben tartod.>
 146. leszek <értte,> hogy
 150. Gara. <Igen. ő tisz> Ő
 Mária. <Úgy-e úgy-e az? Mondtam neked 's te nem hívéd soha.> Oh
 154. távozom. <'S mig nem vagytok velem,> 'S
 155. nem <nem> vagytok
 158. király<nak> atyádnak
 161—172. [Helye a K 132. lapjának r-ján.]
 161. Azt <tesz> nem
 163. szemét. <Szent isten! mit csináljak> Ha
 leend. <Őrizz meg,> Én
 164. istenem! <Őrizz meg engemet. De férjemnek mindent tudni kell.> Ki
 168. távozom. <Meg akartam tudni mint van sorsotok.> Mária.
 169. eljövél. <Szükségem van reád. Hé. Itt gyermekem én nem használhatok. És Szükség van rám mondod? bajotok van? Már. Még nem, de félek. Hé. Én is gyermekem. {Nincs}'S azért jövék. Nincsen kedvem szerint, hogy fiaim illy sokáig késnek itt. Ez több mint bizalom, ez {.....} vakság. Mári. Ments meg bennünket kedves jó anyám.> Hé Szeretted-
 170. Már. <Isten> Oh
 173—190. [Helye a K 132. lapjának v-ján.]
 174. gyermek! <te itt mulatsz, h> Vesztedre
 175. legnemesb [Alája írva ennek:] <A' legjobb>
 176. hogy elmondjam [Átírva és kieg. ebből:] <meg>mondom
 177. vannak. <hogy innen még ne menjek el> Hé.
 181. Kányának sólymot! [Pótlásként ceruzával — felülről lefelé futó betűkkel — a lap bal margójára írva az alábbi áth. szavak helyett:] <verébnék sólymot!>

186. felvirült. [Utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]
 188. [Az „A' király . . .” szavaktól a „Hunyady halála” szavakig terjedő két mondat pótlásként — vízszintesen futó sorokban — a lap bal margójára van beírva. A pótlás helyére + jel figyelmeztet.]
 189. Hunyadynak veszni kell! [Utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]

IV. Felvonás

[Helye a K 137—139. lapjainak rv-ján.]

[A lap bal margójára ceruzával — alulról felfelé futó sorokban — a következő mondatok vannak beírva: „Agnes Henrikkel. Agnes rá bírja Henriket hogy lesse ki a' gonoszokat.” Ez a feljegyzés kétségekívül korábban keletkezett a lap többi szövegénél, s bizonyára egy tervezett, de ténylegesen el nem készült jelenet cselekményét rögzíti.]

- 1— 20. [Helye a K 137. lapjának r-ján.]
 2. folytatása. <.....> Kanizsai
 3. *Barlang*. [Átírva ebből:] <Csárda.>
 5. nem <őzeket> szarvasok
 6. róka <medve> farkas
 7. ha<c> egy
 8. szurása. [Eléje írva ennek:] <heve.>
 9— 15. [E sorok a K-ba verssorokként egymás alá vannak beírva.]
 10. a' [Átírva ebből:] <egy>
 18. mintha távoznék [Kieg. és jav. ebből:] távoz<ik>
 19. [A „Most áruld el terveinket nyomorú” szavak pótlásként — vízszintesen futó rövid sorokban — a lap bal margójára vannak beírva. Helyükre + jel utal.]
 21— 40. [Helye a K 137. lapjának v-ján.]
 22. kiszalad. <Király Agnes 's néhány kísérő. Király. Nem itt kiáltának> Róti.
 23. Szaladjatok: <Egy csapat úr jő, kik erre sétál> Jőnek.
 28. Menjetek a' gyilkos után. [Utólag beírva az alábbi áth. szavak helyett:] <Vomuljatok el.>
 34. [Az „Utóbb észreveszi . . .” kezd. mondat pótlásként — vízszintesen futó rövid sorokban — a lap bal margójára van beírva. Helyére + jel utal.]
 37. Rótiyel [Föléje írva ennek:] <Bunkóval>
 R. [Átírva ebből:] B.
 38. megöltünk. <kiről Róti azt> Gis.
 39. Gis. <...> Jól
 41— 59. [Helye a K 138. lapjának r-ján.]
 45. veres [Jav. ebből:] véres
 47. Az [Átírva ebből:] <Mit>

49. némely vastag emberek gondolnák. [Föléje írva ennek:]
 <itt körül belül látunk.>
- 60— 73. [Helye a K 138. lapjának v-ján.]
61. díjadúl. <Hamar> De <s> innen
 hozz <vagy> ötven
 lovast [Föléje írva ennek:] <embert>
62. legjavából. [Ceruzával kieg. ebből:] legjavát.
 <Bunkó> Vigyázz
- 74— 88. [Helye a K 139. lapjának r-ján.]
76. másfelül. <Rokonát megboszúlni> Olly
77. rokonát: <Turóczy> Pedig
83. mondom! <Turóczy. Mit sem ér> (Nádor jó)
 jósz. <Most mit> Lásd
85. bizánk. <Már volt hadunk> Hadat
 Meg lett. [Átírva ebből:] Meg<volt.>
 <Majd vo> 'S akkor
88. itt <két annyi> négy
- 89—106. [Helye a K 139. lapjának v-ján.]
93. velünk. <Az bizátok réám. Vonuljatok el, én majd négy
 szem között Elvégzem> Bánfi.
94. van [Jav. ebből:] vagy
 <hog> csak hogy aztán <meg> Bizalmat
100. párt<na> sorsát <van> hordozom.
101. magamtól. <hogy> 'S

V. Felvonás

- [Helye a K 140—141. lapjainak rv-ján.]
- 1— 14. [Helye a K 140. lapjának r-ján.]
2. figyelj; <de most vonuljunk félve.> —
3. Hunyady<t láttam> jó<ni : ő néha> a' király
7. Hisz<en> irnokod
9. veszélyt, <minek> mellynek
10. mellynek <selyem hullámu fürtein mint lépén A' szív, e'
 leg szállangóbb madár> hajában
 akad, <'s az apa> Mint
11. észapa <...> Búsongva
- 15— 27. [Helye a K 140. lapjának v-ján.]
15. Á. <Ne menj> Tüstént
17. helyet. <Kom> (H. leül.)
18. olly [Utólag a sor fölé írva.]
 volnék. <De> De
19. dolgot [Alája írva ennek:] <munkát>
20. 'S az volna? [Áthúzással és kiegészítéssel jav. ebből:]
 <És mi> volna <az?>
 Téged elcsábítani. [Utólag beírva az alábbi áth. sorok
 közé: <Elcsábítalak. H. Te engem? Agnes. Ha kedved volna,
 elcsábítandlak.>

21. Agnes? *<Az csekély dolog.>* Furcsa!
22. az nem mondja meg, [Föléje írva ennek:] *<az ha van esze, Meggondolja azt,>*
25. parancsod *<at>* várom.
26. hazudsz! *<Bocsáss meg, bán ;>* H. Ágnes!
- 28— 38. [Helye a K 141. lapjának r-ján.]
29. érczet *<lángolni látnám>* Hogy
30. lássam, [Átírva ebből:] *látám, <erre vágyom én.>* H. Mondtam,
31. tudod hogy *<asszony nem parancsol szerelmi kéjben, ostromolni kell 's te azt még nem teszed. H. Tudod mért? Mert nem vagy vár, nem tábor, nem török: Ostrommal én csak őket keresem. Ag. Van>* egy dolog
32. a' miben hölgy nem [Föléje írva ennek:] *<hol az asszony nem>*
parancsol *<melly mit tőle szép>* a' mit
édes *<szavak,>* veszélyü [Föléje írva:] *<hatalmu>*
34. hatalma *<vi>* küzd
35. 's *<negéd>* játék
37. megnyerem. *<...>* Kivánom,
- 39— 42. [Helye a K 141. lapjának v-ján.]
39. gyenge *<nő>* nő
40. essem *<győzelm>* győzelmed
41. miatt. [Föléje írva ennek:] *<felől.>*
(leül) *<Agn. Nem hiszem. H. Nem és miért? Ag. Mert változó szemed.>* Agn.
42. tehát. *<Én tégedet szeretlek Hunyady>* De
lég *<Meghallja,>*
[Ezzel a szóval megszakad a kézirat. A lap további része — valamint a K köv., a mai számozás szerint 142. sz., azonos papírfajtából való lapjának mindkét oldala — üresen maradt.]

Újabb tervezet

[Ez a tervezet, mint már fentebb, az 554. lapon kifejtettük, voltaképpen a dráma első 12 jelenetének menetét feltüntető vázlat, amelyből azonban kiemelkedik a IX. számot viselő hosszabb, összefüggő, részletesen kidolgozott jelenetsor. Ez utóbbit kiadásunk főszerzőjében a legutolsó kidolgozás megfelelő helyére beiktatva közöljük. Eljárásunk indokairól az 585. lapon adunk részletesen számot. A tervezet többi, Vtytól áth. részeit alább közöljük.

A tervezet kéziratának első oldalát — a K mai számozása szerint a 169. lap r-ját — Vty utóbb két átlós vonallal teljes egészében áthúzta. Az alábbiakban viszont csak azokat a szavakat és mondatokat tesszük *< >* jelek közé, amelyeket Vty már írás közben áthúzott.]

- Temesvár. városi tér, mellynek egyik oldalán templom.*
 I *A' király a' Hunyadiak 's a' király' kísérete.*
 II *Hunyadyné gyászban egy sereg leány kíséretében.*
 III *A' templomból nép jő ki, a király 's a' többiek bemennek.*
 IV *A' templomon kívül álló nép okoskodik e' találkozás felett.*
Egy kijövő elbeszéli a' benn történeteket.
 V *A' király kijő, utána Gara és Hunyady. <Kir. hagyjuk imádkozni a' hölgyeket. ártatlan heblők> Gara. Imádkoztatok a' királyért ki megesküdött, hogy Czilley' vérét a' Hunyadyakon nem boszúlja meg. Kir. Igen fiaim Az isten hallá esküvésemet, Ismétlem, hogy meg halljátok ti is: Nyugodjék <békén> a' halott, miatta az élők' vérét el nem ontatom. (Javaló zaj: az isten áldja meg! soká éljen a' király. Huny 'S most tisztelt bátya! felséges királyom! Egy csendes titkos ünnepélyre kérek Tanúinak, pártfogómnak. Király. Másnak titok; de én csak tudhatom? Huny Tanúja léssz ha vissza térni kegyeskedel. Kir Mit kell gyanítanom! Oh kin oh halál! Körül vagyok hálózva. Mit tegye[k?] Huny Felséges úr! <Király.> Király. Felséges úr? rabszolga. Im megyek. — Ha úgy van a' mint sejtem, elveszek A' fájdalomban, vagy szent eskümet <kell hogy megszegjem> Azért tevém csak hogy megszegjem egykor. Istennek háza mért rám nem szakadsz. (bemennek)*
 VI *Egy kijövő 's egyebek beszélgetnek.*
 VII *A' király s' a' többi jönnek.*

[A K 169. lapjának v-ján a vázlat szövege az alábbi sorokkal folytatódik:]

VIII *Agnes utóbb Bánfi.*

IX *A' király egyedül. utóbb Gara és Bánfi. A' király pihenni megy.*

[E sorok — bár az előző lap áth. szövegének szerves folytatását alkotják — nincsenek áthúzva. Alattuk az a Gara monológjával kezdődő, már több ízben említett jelenetsor helyezkedik el, amelyet kiadásunk főszövegében a 237—241. lapokon (243—345. sorok) közlünk. Az e részhez tartozó kéziratvariánsokat lásd a 586—589. lapokon. A „Gara félre” szavak fölé Vty ceruzával alakú speciális jelet rajzolt. Nyilván ez is az itt kezdődő szövegrésznek a megelőző soroktól való elkülönítésére szolgál. Érdekes egyébként, hogy e jelenetsor menete nem egyezik meg a vázlat fenti IX. pontjának tartalmával, amelyhez pedig kapcsolódni látszik.

A K 170. lapjának rv-ját, továbbá a 171. lap r-ját és v-jának felső részét szintén ennek a hosszabb, összefüggő szövegegységnek folytatása tölti ki. A 171. lap r-ját Vty két átlós vonallal majdnem teljes egészében keresztülhúzta. Az áthúzásba ily módon mind Bánfi monológjának — még az említett részhez tartozó, kiadásunk . . . lapjain között — néhány sora, mind pedig a vázlat szövegének a lap közepe táján kezdődő folytatása beillesik. Ugyanilyen módon húzta át Vty a 172. lap r-jának felső részére írt szöveget is. A K e részeit — a tervezet első

oldalának, a 169. lap r-jának szövegével együtt — véleményünk szerint akkor húzta át a költő, amikor elhatározta, hogy a megmaradó, Gara monológjával induló jelenetsort az utolsó kidolgozás szövegébe fogja beilleszteni. Alább közöljük a vázlat további részeit. < > jelek közé csak azokat a szavakat és sorokat tesszük, amelyeket Vty már írás közben áthúzott.]

X A' Hunyadyak a' Budára menetelről tanácskoznak.

XI A' király meghívja őket Budára 's az elmenetel meghatároztatik
<XII H. Erzsébet és Szilágyi>

[A 171. lap v-ja szövegének ezután köv. részére vonatkozólag az áthúzást Vty utóbb — több, az átlós vonalra merőlegesen húzott rövid vonalkával — érvénytelenítette. Ezzel talán arra akart utalni, hogy az ide leírt, teljesen kidolgozott jelenet szövege később még felhasználásra kerül. Valóban: a K 160. lapja r-jának szövege — kiadásunkban az utolsó kidolgozás 724—739. sorai — és az alább közlendő sorok között szinte teljes az egyezés. Arra, hogy ezt a jelenetet közvetlenül a 170—171. lapok áthúzatlanul maradt, a király távozásával végződő szövegéhez kapcsolja, Vty egy pillanatig sem gondolhatott, mert ez teljesen összezavarta volna a cselekmény logikáját.]

XII Erzsébet Agnes. Erz. Miért hivattál vissza? <Agnes> és ki vagy? Agnes. Kérdésre kérdés: hát te tudod-e Miért jött önként hozzád a' király, Mért esküdt meg hogy boszút nem áll? Mért hja fel Budára fiadat? <Azért talán mert László szereti>

Gara Máriáért tisztelt asszonyom

Fiad' nejét királyod szereti. (hirtelen el)

Erzsébet.

Megállj rágalmazó, istentelen!

<Kísérjen átkom! nem nem. Oh egek!>

<Ha tán valót beszélt. László király>

<Fiam' nejét szeretné 's én magam>

<Biztattam, hogy kövesse a' királyt>

[A köv. sorok már a K 172. lapjának r-ján helyezkednek el. A lap e részét — a fent közölt szövegrészhez hasonlóan — Vty átlós vonalakkal keresztülhúzta, majd utóbb az áthúzást több, az átlós vonalra merőlegesen húzott rövid vonalkával érvénytelenítette.]

<Vigyázni kell; {a' véres Czilley} 's ha úgy tapasztalom,

{egy lépést sem megy} Miként ezen kísértet itt regélt,

egy lépést sem megy, nem bocsátom őt.>

Kísérjen átkom! Mért nem mehetek

<Utána, hogy> (1.)

[Melléje írva:] <Kigyó,> utánad, <hogy rosz> nyelvedet (2.)

[Áth. és kiegészítve:] utánad, rosz madár, hogy nyelvedet (3.)

<Megkössem> (1.) e' <rút> hitetlen szavakért.

[Eléje írva:] Kitépjem (2.)

Hát a' király csak <játszik esküjével?> (1.)

[Alája írva:] szóval esküszik? (2.)
Barátságot mutat 's ármányt kohol?
Egy lélekzettel gyűlöl és szeret?
Király és hitszegő! az nem lehet.
Akárki vagy, hazug sehonnai!
Az ősz Hunyadyné nem hiszen neked.

[E sorok alatt — más színű tintával írva — az alábbi áth. színi utasítást találjuk:]

<<(Király el)>>

[Ezt Vty bizonyára a fenti szövegrészek áthúzása után írta be. s a 171. lap v-jának legfelső két soráig — kiadásunkban az utolsó kidolgozás 330—331. soraig — terjedő jelenet lezárásának szánta. A 172. lap r-jának további részét, valamint a lap v-ját Bánfi monológjának első fele — kiadásunkban az utolsó kidolgozás 332—345. sorai — tölti ki. Az e szövegrészhez tartozó kéziratvariánsokat lásd az 588—589. lapokon.]

[Valószínűleg a fenti tervezethez kapcsolódott az a rövid — a II. és III. felvonás cselekményének főbb pontjait rögzítő — vázlat, amely a K 143. lapjának rv-ján helyezkedik el. A II. felvonás jelenetbeosztását, valamint a III. felvonás első 4 jelenetére utaló szavakat a r-ra, a tervezet utolsó sorait a v-ra írta be Vty. Alább közöljük a tervezet szövegét:]

II. Felvonás.

1. *A' király 's Hunyadyak' fogadtatása, 's az azt megelőző jelenetek különböző hangulattal.*

2. *Hunyady, Mária <és> később barátjai. <Készület hadjátékokra> Hirt hoznak hogy a' király másnap hadijátékot tart. Hunyady velők távozik.*

3. *Hunyadyak' ellenségei. Gara elválik tőlök 's együtt megy haza Hunyadyval.*

4. *A' király 's Mária, utóbb Gara Hunyady (a' régi ter. III. Felvonásából át veendő)*

5. *Hunyadyt Gara királysággal kínálja meg.*

6. *Hunyady egyedül.*

III. Felvonás.

Át veendő a' ter. II. Felvonásból 1. Gara és Mária, 2. Mária egyedül, utóbb Erzsébet, utóbb Hunyady, 3. Gara egyedül (A' hadjátékra távoznak).
 4. *Beszélgések a' pálya körül. A' csel Hunyady elvesztésére nem sikerül. Új tervek. Giskra sat. 5. Hunyady honn a' királyság felett tűnődik.*
 6. *Hunyady és Mária. A' királysági ajánlatokat nem fogadja el. 6. Gara.*

IV

[E számjegy alá már semmiféle szöveget nem írt be Vty. A lap további része üresen maradt.]

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A dráma első felvonása

[A kéziratnak ez a része — mint fentebb, az 555—556. lapokon rámutattunk — már a véglegesség igényével készült, művészileg teljesen érett alkotás. Ezért a szöveg közlésénél indokoltnak láttunk néhány kisebb, alaki természetű módosítást. A szereplők nevének írásmódját egységesítettük: mindenütt a *Czillei és a Hunyadiak* nyomtatott kiadásai-ban található formákat alkalmaztuk, a Hunyady nevet azonban — a K-hoz híven — ilyenkor is y-nal írtuk. A szereplők nevét mindig elkülönítettük a sor szövegétől. Végül egy-két kisebb — összesen 30 sort kitevő — félreismerhetetlenül jambikus lüktetésű, de a K-ban folyamatos prózai sorokba írt szövegrészt vesszorokra bontottuk. Mindezekről a módosításokról a szövegváltozatok között pontosan számot adunk. A színi utasításokat — hogy jobban elkülönüljenek a szereplők szövegétől—kurzívval szedettük.

1— 6. [Helye a K 173. lapjának r-ján.]

[A lap jobb margójának egy üresen maradt helyére Vty vízszintesen futó sorokban egy — nyilvánvalóan a cselekmény valamely későbbi, tervezett mozzanatára utaló — jegyzetet írt be, s ezt bekeretezéssel különítette el a lap szövegétől. E jegyzet szövege a következő:

Henrik a' háború dicsőítésére mond éneket. Fő eszme: az emberi faj hitványsága. <melly>

[A helyszínmegjelölés után áth.:] <Mátyás>

[A színi utasításban:] Szemközt <Szilágyi> Hunyadyné <több> hölgyek kíséretében, kik mind gyászt viselnek. <Hunyady.>

[A színi utasítás és az 1. sor között áth.:]

<Király. Kik jönnek itt? melly gyászoló sereg?>

<Hunyadyné {kíséretével a' király előtt leborulva} letérdelve>

<{.....} Kegyelem felséges úr kegyelem fiamnak!>

<Király Nagy isten! a' tisztes Hunyadyné.>

[Vty, miután a fenti sorokat áthúzta, föléjük és alájuk a köv. — utóbb szintén áth. — sorokat írta be:]

<Hunyadyné kíséretével> együtt a' király elé borul.

<Király Ki>

<Hunyadyné Kegyelem fiamnak>

[Az „együtt a' király elé borul.” szavak nyilván elnézés folytán maradtak ki az áthúzásból.]

2. már, <honn> úgy

vagyunk? [Alája írva ennek:] <leszünk?>

3. [A szereplő nevei:] Huny L.

[A sor fölött áth.:] <Néhány percz mulva>

megtisztelni háznak. [Föléje írva ennek:] <hozzánk szállani>

- 3—4. [Között áth.:]
 <Néhány pecz mulva már {anyán vagyunk} (1.)>
 [Alája írva:] <helyen leszünk> (2.)
5. szemközt? <Tisztes ósz>
 [A színi utasításban:] Hunyadyné <a' király elé borúl>
 kíséretével
- 7—14. [Helye a K 173. lapjának v-ján.]
- 6—7. [Között áth.:]
 <H. László. Oh árága Szegény anyám!>
7. [A szereplő neve és a színi utasítás:]
 H. L. <félve> magában
- 9—10. [Között áth.:]
 <Hogy a' jog 's irgalom csak>
 <Hogy a' szívből hol lakniok illenek>
 <Jog 's irgalom lábába szálltanak>
- 10—11. [Között áth.:]
 <Kérlek> <Először látlak bár, de Hunyady'>
 <Nejét csak ily alakban képzelém.>
 <Kérlek. (föl akarja emelni)>
 <Hunyady>
 <Bocsáss meg oh uram! {király!}> (1.)
 [Alája írva:] <Mi volna> (2.)
 <Vigasztalásom a' földön, ha nem>
 <Azon remény, hogy Hunyady neje>
 <Kér> <Hunyadyak anyja fáradt térümen>
11. Kelj fel, [Eléje írva ennek:] <Kérlek,>
 mondhassák [Átírva ebből:] <mondja senki>
12. porba [Átírva ebből:] <térdre>
13. [A szereplő neve:] H-né.
 Engedd [Jav. ebből:] Enged<j>
14. mint a' <föld> (1.)
 [Átírva:] <por> (2.)
 [Alája írva:] <por földje> (3.)
 [Melléje írva:] por (4.)
- 15—23. [Helye a K 174. lapjának r-ján.]
15. a' <föld> (1.) felé?
 [Átírva:] <por> (2.)
 [Alája írva:] <föld> (3.)
 [Föléje írva:] por (4.)
- 15—16. [Között áth.:]
 <Hol annyi kincsem eltemetve van.>
 <Ki fél lábammal már sírban vagyok?>
 <E' föld nekem most drágább mint előbb volt,>
 <Mert benne {mélyen ástott}> (1.)
 [Alája írva:] <életemnek jobb fele,> (2.)
 <Mert férjem' hamvát bírja. — Oh uram>
 <Féllábbal én már a sírban vagyok,>
 <De nem fogok leszállni nyugalommal>

- <És felver a' gond>
 <De nem tudok leszállni>
 <...m itt e' földben nyugszik férjem...>
 <'S azt mondják isten képe a' király>
16. földön <a' jó> isten'
 18. [Utólag beírva az alábbi áth. sorok fölé:]
 <Kit anya szült, ki>
 <Kinek anyja volt, kit ő {tán} (1.) szeretett>
 [Föléje írva:] <is> (2.)
 <'S kinek> <'S kitől szeretteték, úgy mint {soha} (1.)>
 [Alája írva:] <anya> (2.)
 <Szeretni> <Szokott szeretni mindenk fölött>
 <Ki tudja mit tesz bánat és öröm>
20. [A sor előtt olvashatatlan áth. szó.]
 <Egy> elveszendő <gyermekért,> (1.)
 [Föléje írva:] <kedves gyermekért,> (2.)
 [Alája írva:] <drága életért.> (3.)
 [Átírva és föléje írva:] Ha elveszendő a' kit szeretünk
23. megtévedt [Jav. ebből:] <el>tévedt
- 24—41. [Helye a K 174. lapjának v-ján.]
- 23—24. [Között áth.:]
 <Fogadtam és most esküszöm reá,>
 <Hogy> <Hogy megnyughassál állításomon>
 <Im esküszöm>
25. Hogy <nincs> a' megölt
 27. fiadat. [Föléje írva ennek:] <sőt mivel>
 28. 'S mert tudva van [Eléje írva ennek:] <Kétségtelen,>
- 28—29. [Között áth.:] <Haldoklat>
 29. gyűlölségtől [Átírva ebből:] gyűlölettel
 éltek ellen [Alája írva ennek:] <életök>
30. [A sor előtt áth.:] <Ellen>
 32. eltörölni [Átírva ebből:] <kit> törölni
 37. a' gyászt [Alája írva ennek:] <hérlek,>
- 37—38. [Között áth.:] <letenni rég>
38. szívünkéből <.....> (1.)
 [Alája írva:] vessük <azt le most> (2.)
 [E fölé írva:] el hanem (3.)
40. a' [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
 arca [Átírva ebből:] <színe>
- 40—41. [Között áth.:] <'S előnkbe boldog vig>
- 42—57. [Helye a K 175. lapjának r-ján.]
 42. [A színi utasítás és a sor szövege között áth.:] <Oh istenem!
 hihesse>
 Szentséges [Eléje írva ennek:] <Jóságos>
45. Nagyot hibáztál gyermekem, <nagyot.> (1.)
 [Kieg. és áth.:] Nagyot hibáztál édes gyermekem, (2.)
46. [A sor előtt áth.:] <É>
 47. [és a színi utasítás között áth.:] <De én imámba zárom sorsodat>

- 48—49. [Között áth.:] <Nem ismer rendet:]
 49. van <még>
- 49—50. [Között áth.:] <Kéj és öröm, dicsőség>
 52. lelkeinken [Átirva ebből:] <kebl>einken
- 53—54. [Között áth.:] <Illy jóval áldjon téged istenem,>
- 58—69. [Helye a K 175. lapjának v-ján.]
 58. [A sor előtt olvashatatlan áth. szavak.]
 58—59. [Között áth.:] <Vagy van>
 60. [A sor előtt áth.:] <Szülői>
 61. [A sor előtt áth.:] <Hogy>
- 61—62. [Között áth.:] <Hogy {.....} megnyugodva nem>
63. inkább [Föléje írva ennek:] <jobban> [E szó a K-ban — feltehetőleg elnézés folytán — nincs ugyan áth., a főszövegből — annak folyamatossága érdekében — mégis elhagytuk.]
64. [A szereplő neve:] H.-né.
 Ismételd azt a' <szent oltár előtt,> (1.)
 [Kieg. és föléje írva:] Ismételd azt az oltár lépcsajén (2.)
- 64—65. [Között áth.:] <Nem érttem, mert oh isten látja lelkem'>
65. nép előtt, [Alája írva ennek:] <hogy soha>
- 65—66. [Között áth.:]
 <Egy ember is ne mond>
 <Ne kételkedjék egy jó {lélek is} (1.)>
 [Alája írva:] <ember is> (2.)
 <'S az anya és az ország jobb idők' reményét>
 <Táplálja ben>
66. hallja, [Alája írva ennek:] <tudja>
- 66—67. [Között áth.:] <'S imába zárja boldogságodat.>
68. [A sor előtt áth.:] <Értlek>
69. Legyen meg a' mit kívánsz. <Csakhogy a' gyász>
 <Illy ünnepélyhez nem való. Azért>
 <Tegyük le azt előbb,>
 <Le kell előbb {tennünk,} vetkezni>
 <Vessük le 's menjünk>
 [A köv. áth. sorok már a K 176. lapjának r-ján található:]
 <Le kell előbb vetkezni és vidám>
 <Arczot mutatnunk e' nagy ünnepélyen>
 <Mint a' kik {..} a' barátság' érzetében>
 <Hol béke és barátság köttetik>
 <Hol annyi balság, 's véres nap után>
 <Alapját {rakjuk} (1.) boldogabb időeknek.>
 [Alája írva:] <tesszük> (2.)
 <H-né félre>
 <A' mint parancsolod>
 <És most tisztelt anyám> 'S most anyám
- 70—74. [Helye a K 176. lapjának r-ján. A lap bal margóján néhány tollpróba található.]
70. Engedd <hogy> fiadnak,

71. [A szereplő neve:] *H-né.*
 [Az „*elmennék*” szövegű színi utasítás és a 73. sor között áth.:]
 <H. László.>
 <Szilágyi bátya most már csak hiszesz?>
 <Szilágyi.>
 <Nem én.>
 <H. L.>
 <Mért?>
 <Szilágyi.>
 <Mert nem hiszek.>
 <(elmennek.)>
73. Hogy tetszik? <e' mulatság>
 74. Rosz mulatság. [Föléje írva ennek:] <Fájdalom!>
- 75—86. [Helye a K 176. lapjának v-ján.]
 75. [A sor fölött áth.:] <H L.>
 [A szereplő neve:] *H L.*
 76. [A szereplő neve:] *Szil.*
H L. <'S miért> *Miért*
 [A szereplő neve:] *Szil.* <M> *Mert*
 77. [A szereplő neve:] *H. Máty.*
 [A sor előtt áth.:] <Hiszed-e>
 Már pedig czimborám (1.)
 [Kieg. és jav.:] *No* már pedig, jó czimborám (2.)
78. [A szereplő neve:] *Madar*
 [A szereplő neve:] *H. M.*
 81. [A sor előtt áth.:] <Madar.>
 Hát egyél [Alája írva ennek:] <Rosz>
 81—82. [Között áth.:] <Madarász> <levegőt 's igyál rá napsu-
 gárt.>
82. <A'> *Mi*
 [A szereplő neve:] *H. M.*
- 82—83. [Között áth.:]
 <Szememnek tetszik a' szép napvilág>
 <És számnak e' szabad szűz levegő>
83. Szegény [Eléje írva ennek:] <Fiú,>
 83—84. [Között áth.:] <Csak arra tartunk>
84. Ott majd csak <jól lakunk. És azután?> (1.)
 [Alája írva:] lesz mit enni. Jer fiam. (2.)
 [A 84. sor és az „*elmennék*”. szövegű színi utasítás között áth.:]
 <Mad. Megházasodjunk.>
 [A jelenet élen álló helyszínmegjelölésben:] *Egyház*
 [Átírva ebből:] <Tem>
85. [A szereplő neve:] <Szöcs> *Polgár*
 Nagy ujságot mondok. [Föléje írva ennek:] <Nagy dolog történik.>
- 87—100. [Helye a K 177. lapjának r-ján.]

89. Ritka dolog. [Föléje írva ennek:] <De nini! már itt is vannak. Nagy dolog történi!>
92. Róty [Átirva ebből:] <Szöcs>
95. elméskedik. [Föléje írva ennek:] <azt hiszi, hogy {isten' képét esze} esze van.>
96. Ej ej! <Szöcs> Róty gazda, ne zsémbeljen <már mindig> kegyelmed,
97. csak <lehet> elmondhat
99. [A színi utasításban:] <egy> pénz
- 101—116. [Helye a K 177. lapjának v-ján.]
101. [A sor előtt áth.:] <Mondtam, hogy h> <Az> felfogamra is [Utólag a helye fölé írva.]
109. [A szereplő neve:] <Gara> <Szilágyi> Gara.
111. a' mi <kir> felséges
113. ismétlem <eskümet> hogy
114. Az <ist> élő
- 117—129. [Helye a K 178. lapjának r-ján.]
[A 115—117. sorok között elhelyezkedő színi utasítás már ezen a lapon található.]
121. Király, <magában> 'S mi
125. Király magában
<Felseges>
Felsőleges úr?
129. Istennek háza! mért rám nem szakadsz. (1.)
[Föléje írva:] mennyi bünt <fede> takarsz el. (2.)
[A K-ban a sor második felének fenti első fogalmazása nincs áth., ezért nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy Vty a két változat közül melyiket tekintette véglegesnek. A főszövegbe azonban — a jambikus sorok folyamatosságának biztosítása céljából — csupán a második változatot vettük fel.]
- 129—130. [Között a színi utasításban:]
Ágnes utánok lopozik. [Utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]
elzaratik. <Agnes> Szöcs, ki
- 130—152. [Helye a K 178. lapjának v-ján. E lap szövege a K-ban végig folyamatosan van írva, az egyes szereplők szövege nem különül el egymástól.]
135. [A szereplő neve:]
Egy polgár [Föléje írva ennek:] <Szöcs.>
138. [A szereplő neve:] <Róty> Szöcs
140. van [Föléje írva ennek:] <ez>
143. a' csúszó mászó állatok' seregét [Föléje írva ennek:] <inséget>
149. felakasztanálak. <(el)> Róty.
- 153—177. [Helye a K 179. lapjának r-ján. A 152—170. sorok szövege — ugyanúgy mint az előző lapé — a K-ban folyamatosan van írva, az egyes szereplők szövege nem különül el egymástól.]

[A 152. és 153. sorok között elhelyezkedő színi utasítás már ezen a lapon található.]

161. értjük? <'S> (indúl)
164. szalonna. <Lassanként szét oszlan> Isten
167. Szócs egyedül. [Utólag — apróbb betűkkel — a sor fölé írva.]
<De> Erre
168. így fordulni! (1)
[Kieg.:] így megfordulni! (2.)
170. sarkad<ban leszek.> (1.)
[Föléje írva:] sarkadra hágok. (2.)
- 171—177. [E sorokat Vty — alulról felfelé futó betűkkel — a lap bal margójára írta be.]
174. Nesze [Átírva ebből:] <Az>
176. igyam <most Imádkozzál vén Dongó 's igyál vizet.> De már

[A K 179. lapja v-jának élén a II. Felvonás megjelölés olvasható. Alatta egy — utóbb áth. — tervezet kezdete helyezkedik el. A II. Felvonás jelzés nincs áthúzva. Brisits Frigyes ezért azt az egész, utána következő szövegrészre vonatkoztatta, s a K-nak — az ő megítélése szerint — a 179. laphoz folytatólag kapcsolódó részeit mint a dráma második felvonását közölte. Véleményünk szerint viszont a II. Felvonás megjelölés kizárólag az alább közlendő áth. sorokra vonatkozik. Vty bizonyára az első felvonás írását megszakítva fogott hozzá a következő felvonás cselekményének felvázolásához, majd ezt rövidesen abbahagyta, s — a megírt részt érvénytelenítve — a lap alján folytatta az első felvonás szövegét, a tervezet fölé írt felvonásmegjelölést azonban elfelejtette áthúzni. Agnes monológja, majd Agnes és Bánfi párbeszéde — melyeket külön helyszínelzés sem előz meg — nyilvánvalóan az előző jelenetek szerves folytatása, s ugyanúgy a templomtéren játszódik, mint azok. Agnes, majd Bánfi is a templomból jönnek ki, ahol az első csak a király eskütételén volt jelen, a második pedig Hunyadi László és Gara Mária esküvőjén is. Egyébként ez a jelenet a dráma korábbi tervezeteiben — mint VIII. számmal jelzett jelenet — közvetlenül kapcsolódik az előző, VII. sorszámú jelenet-höz, s a felvonásokra osztott első részletes terfvázlatban mint az első felvonás része szerepel. Alább közöljük a 179. lap v-ján található — a költőnek a második felvonás kezdetével kapcsolatos legkésőbbi elképzelését rögzíti — áth. sorok szövegét:]

<I Budán a' király ünnepélylyel fogadtatik Turóczy Giskra 's Újlaky által, de ezt csak budai polgárok beszélék el. II Hunyady a' nép' részéről a' legnagyobb kitüntetéssel fogadtatik, {III} 's királysággal szeretnék megkínálni. III. Gara és fia. (Ez a' harcjátékon Mátyással akar megvinni Gara megengedvén, távozik) Gara: Ez a' fiú nagyon fakó, aligha vérem. Nem értem rá, hogy nőm után vigyázzak {És} 'S most nincs időm hogy e' fölött tündöjdem {De e' fiút csak félig szeretem És} De e' fiút csak félig szeretem. Es mintha láttam volna embert, kinek hitvány pofáját benne felismerem. Mindegy; {de ilyen} királynak nem

való; de lányom Ez a' Garáknak vére. 'S Hunyady bátor fiú királyi
büszkeséggel; És vóm. Mi vo

- 178—180. [Helye a K 179. lapjának v-ján.]
178. [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:]
<Hát a' királynak tetszik Mária.>
180. és <m> Máriára
180—181. [Között áth.:]
<Hevült és fajzott>
[A köv. áth. sorok már a K 180. lapjának r-ján találhatók:]
<És mintha mondta volna: Megbocsátok>
<Szülőim gyilkosának megbocsátnék,>
<Mert> <É. . Máriáért mindent megbocsátok.>
181—198. [Helye a K 180. lapjának r-ján.]
182—183. [Között áth.:] <És megbocsott [!] volna>
185. van [Utólag a helye fölé írva.]
186. remegtek [Átírva ebből:] <leb>egtek,
187. És [Jav. ebből:] <'S>
lehullt kiégett csillag én [Alája írva ennek:] <mi vagyok én>
<Mellynél> míg {fénylett} <ifju> lángban tündökölt (1.)
188. [Föléje írva, áth. és kieg.:] Kínél míg szűz lángjában
tündökölt (2.)
191. 's [Jav. olvashatatlan betűből.]
195—197. [E sorokon belül a K az egyes szereplők nevét és szövegü-
ket — nyilván helyhiány miatt — nem írja külön sorba.]
195. <Hogy> Hunyady
196. [A szereplő neve:] Agnes. [Átírva olvashatatlan
szóből.]
Hunyady? [Alája írva ennek:] <Mit hallok>
198—216. [Helye a K 180. lapjának v-ján.]
197—198. [Között áth.:] <Agnes.>
<Azért volt hát ő olyan halovány.>
<De őt is meglepék, mert nem tudá>
<Hogy>
199. [A szereplő neve és a sor szövege között áth.:] <félre>
200. [A sor előtt áth.:] <.....félre> [E fölé újra beírva:] félre
Az <isten> adjon illy meglepetést (1.)
[Áth., föléje írva és kieg.:] Az ég adjon több illy meg-
lepetést (2.)
205. Ő [Átírva ebből:] <Oh>
209. De [Eléje írva ennek:] <És>
elég. <Oh.....>
210. hálóba [Föléje írva ennek:] <hálódba> (?)
211. elveszett <Oh> Mért
212. [A sor előtt áth.:] <Illy>
214. a' [Átírva olvashatatlan betűkből.]
Lásd [Átírva ebből:] <'S most> (?)
217—230. [Helye a K 161. lapjának r-ján. A más fajtájú papír
ellenére is bizonyos, hogy a 161. lap rv-jának és a 162. lap

r-jának szövege közvetlenül a 216. sorhoz kapcsolódik. Így közölte Brisits is. A K beköttetésekor azonban az összefüggést nem vették észre, és e lapokat rossz helyre kötötték.]

- 217—218. [Között áth.:] <Kötés> <Házasság el nem>
 219. [A sor előtt áth.:] *Melly*
 Ott lesz ön [Föléje írva ennek:] <Ön.....>
220. Ön a' <király...>
 221. Királynak [Éléje írva ennek:] <L...> <Nyughatlan>
 227. Lehet <, hogy> pártolni (1.)
 [Jav. és áth.:] Lehet: pártolni (2.)
 önt, <hisasszony.>
229. Az én jöv<öm!> (1.)
 [Jav.:] Az én jövendóm — (2.) <ezer évig élni>
 <Ha ötszáz évig élnék>
 <És öt gyötörni tudnám.> Hosszú életet!
230. jövendóm [Átirva ebből:] jöv<öm>
 230—231. [Között áth.:] <Menjünk uram.>
 <Pedig, úgy van.>
- 231—242. [Helye a K 161. lapjának v-ján.]
 232. <Felindulásban láttam esküvőnkön> (1.)
 [Föléje és alája írva:] Fölgerjedésben volt az esküvőn. (2.)
233. Mellét hatalmas <lélekzet feszíté> (1.)
 [Föléje írva:] <szenvedély dagasztá> (2.)
 [Alája írva:] indulat feszíté. (3.)
235. 'S irányvesztett szem<ekkel> {szerteszté} (1.)
 [Alája írva:] <tétova> (2.)
 [Kieg., jav. és föléje írva:] 'S irányvesztett szemmel néze szét. (3.)
- 235—236. [Között áth.:] <Úgy néze mint egy {tévedt} hulló üstökös.>
 236. láttam [Átirva ebből:] lát<om>
- 237—238. [Között áth.:]
 <Úgy van 's szerelme tárgya Mária,>
 <Most már Hunyadnak nője. Ez új dolog.>
- 238—239. [Között áth.:]
 <Úgy vettem észre mintha Nándori> <néha félénk> <félénk>
 <Együtt létökhör néha>
 <Szemével néha>
 <Úgy vettem észre mintha néha félénk>
 <Szemét> <És szemrehányó szemmel nézne rá>
240. dolog <'S végében> 'S
 241. Vagy vég<telen gyász> (1.)
 [Áth. és jav.:] Vagy véges botrány, (2.)
 és gyászos viszály [Alája írva ennek:] <gyász>
242. [Alatta áth.:] <Ha sejhitem>
 [A köv. — az eddigi szöveghez kapcsolódó — áth. sorok már a K 162. lapjának r-ján találhatók:]

<Pedig úgy van. Most már világosan>
 <Látom, mit eddig fel nem foghaték.>
 <Azért lett ő olly elválhatatlan>
 <És Máriához olly kegyes. — Tehát>
 <Szerelmes a' király. Ez új dolog.>
 <Ha sejjhetem sat>

[A K 162. lapjának szövege ezzel véget ér. A r további része és az egész v üresen maradt. A 243—345. sorok szövegét — mint már említettük — a dráma előző tervezetéből vettük át. Eljárásunkat a következő érvekkel indokoljuk:

1. A tervezet szóban forgó, IX. számmal jelzett, Gara monológiájának kezdődő része pontosan beleillik a cselekmény menetébe. A tervezet szövege Bánfi monológiájával ér véget. Az utolsó kidolgozás további, a 144—160. lapokon elhelyezkedő, vitathatatlanul egységes egészret alkotó részének — mely nem más, mint a tervezet X—XII számmal jelzett pontjainak részletes kidolgozása — első sorai pedig nyilvánvalóan e monológ közvetlen folytatását alkotják. A szereplő nevét feltehetően éppen ezért nem tüntette fel e sorok előtt újból Vty. A 144. lap r-jának első, áth. sora: <Haha! ezt tűrje a' ki szereti> csakis a kiadásunk 339—345. soraira vonatkoztatva nyer értelmet. Bánfi további szavai: „A' nádor még is jól beszélt 's maga László király is ezt látszik kívánni” (347—348. sorok) pedig félreérthetetlenül Gara és Bánfi, ill. a király és Bánfi az említett tervezetben szereplő beszélgetésére (kiadásunk 256—331. sorai) utalnak.

2. Vty bizonyára azért hagyta a fentebb közölt, a K 162. lapjának r-ján elhelyezkedő sorokkal abba Gara monológiájának írását, mert az ezután következő részek korábbi, az említett tervezetben rögzített megfogalmazását alapján kielégítőnek érezte, s a K folyamatosságát a tervezet e részeinek a megfelelő helyre való beillesztésével kívánta biztosítani. A K lemásoltatásakor — ahogyan azt más alkalmak kor, így a *Czillei és a' Hunyadiak* bizonyos, az eredeti K-ban végleges helyüktől elég távol elhelyezkedő részeinek esetében is tette — bizonyára megfelelő jelzésekkel figyelmeztette volna a másolót a helyes sorrendre. Erre vall az is, hogy a 162. lap r-ján olvasható áth. szövegrész így végződik: <Ha sejjhetém, sat>. A „sat” szó bizonyára arra utal, hogy a szövegnek itt a „Ha sejjhetém” szavakkal kezdődő sorokkal kell folytatódnia. (A 244. sort, amely kiadásunkban a 243. sor és a „Ha sejjhetém” szavakkal induló 245. sor között helyezkedik el, Vty utólag írta be a tervezet szövegébe.) Az előző tervezetből átvett — mindenütt félreismerhetetlenül jambikus lüktetésű, de részben folyamatos szövegsorokba írt, s helyenként még az utolsó csiszolást nélkülöző — rész végleges formáját feltehetőleg a K-ról készült másolat ellenőrzésekor akarta megadni Vty.

3. Az előző tervezet valamennyi többi részét is nyilván azért húzta át Vty, hogy elkülönítse ezeket a végleges kidolgozásba beillesztendő, lemásoltatásra szánt szövegtől. Ezért rajzolt ceruzával alakú, speciális jelet is a 169. lap r-ján az átveendő rész kezdetét jelző „Gara félre” szavak fölé.]

- 243—260. [Helye a K 169. lapjának v-ján. A lap első két — a r-n olvasható vázlatához kapcsolódó — sorának szövegét lásd 573. lapon.]
- 243—250. [E sorok a K-ban folyamatos szövegsorokba vannak írva. Mi bontottuk a jambikus metrumnak megfelelő verssorokra őket. Meghagytuk azonban — a K írásmódjához igazodva — a 248. és 249. sorok elején álló kisbetűket.]
243. [A sor előtt:] *Gara félre* [E szavakat — minthogy a szereplő neve már a 231. sor előtt fel van tüntetve — a főszövegből, annak folyamatossága érdekében, elhagytuk.]
 <Ez új dolog,> (1.)
 [Föléje írva:] <Szerelmes a király> (2.)
 [E mellé írva:] Tehát szerelmes a' király. Ez új dolog. (3.)
244. sejtthetém [Átírva ebből:] sejt(em)
 sejtthetém <előre,> tán
- 244—245. [Között áth.] <De most már vetve a' mag Sárkány fogat vetette>
245. most <most> már
- 245—246. [Között áth.] <Akármí áron meg kell tartani 's használni> terveimhez [Átírva ebből:] terveim<nek>
- 246—247. [Között áth.] <Sárkány fogat vetettünk És Ha mit>
248. most már nincs idő; [Föléje írva ennek:] <Én nem szeretek;>
251. [A sor előtt áth.] <Hogy a' mi>
 szárnyas kigyót terem [Alája írva ennek:] <nem ad jó aratást.>
252. <és> nem galambot, (1.)
 [Áth. és kieg.:] nem <sült> galambot, (2.)
 [Eléje és föléje írva és áth.] és nem szelid galambot, (3.)
 És hogy e madár [Utólag beírva az alábbi áth. sorok közül a második és harmadik közé:]
 <Csakhogy ébren álljunk>
 <'S ha a' megnőtt sárkány éhezni fog>
 <Ha megnő> <Ha éhezik, nem búzaszemmel él>
253. [Utólag beírva a fenti utolsó áth. sor és a 254. sor fölé.]
- 255—256. [Között áth.]
 <De nem saját vérünket, életet>
 <Adjunk {neki} elébe, olyakét kiket>
 <Nem {szível} szeretünk {vagy} 's kik minket nem szeretnek.>
- 258—260. [E sorok a K-ban folyamatos szövegsorokba vannak írva. Mi bontottuk a jambikus metrumnak megfelelő verssorokra őket.]
260. a' <hangot> tréfál: <ez vivé> így
- 261—284. [Helye a K 170. lapjának r-ján.]
262. gyáva <embernek> szívnek
266. elméd' [Föléje írva ennek:] <élted'>
270. így végződik? [Alája írva ennek:] <vége ez lesz.>
272. Gyümölcsözött, [Átírva ebből:] Gyümölcsö<t hoz,>

- 274—276. [Utólag beírva — apróbb betűkkel — az alábbi áth. sorok fölé és közé:]
 <'S ez még mind semmi. Nem biztattad-e>
 <Hogy a' király esküt tegyen, hogy így>
 <ellenség> <Szépen kibújjék a' közös veszélyből>
278. [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
282. mint <a' tyúk> együgyü
 birka [Föléje írva ennek:] <tyúk>
- 283—284. [E két sor a K-ban folyamatosan egymás mellé van írva. Mi választottuk — a jambikus ritmusnak megfelelően — ketté.]
283. halni [Utólag a sor fölé írva.]
284. Értted, [Utólag a sor fölé írva.]
- 284—285. [Között áth.:] <'s hogy ott mulasson is, {míg teljes}>
 <{Kényelemmel törbe} Gyanyállanúl, míg teljes>
 <Kényelemmel elzáratod hogy ott nyakát lees...>
- 285—304. [Helye a K 170. lapjának v-ján.]
285. vagyunk. [Átírva ebből:] vagyok
287. bájos [Alája írva ennek:] <kedves>
288. A' harczot, <jó szerencsét> (1.)
 [Alája írva:] és a' <bátor lét> szabad (2.)
 [Kieg.:] és a' féltett bát szabad (3.)
- 288—289. [Között áth.:] <Légét, 's Budára jöjön fel velünk>
290. veszni. Mit kívánsz még? [Alája írva ennek:] <Én megcsaltalak>
- 290—291. [Között áth.:] <Én öt viszem; de vöm, je>
293. [A szereplő neve átírva ebből:] <Gara>
294. [Helyén eredetileg az alábbi áth. sorok álltak:]
 <Írányoz. Mindegy. Csakhogy Hunyady>
 <Budára jő. (a' király jő)>
 [A végleges szöveg első felét az áth. sorok fölé, második felét alájuk írta be Vty.]
- 300—301. [Között áth.:] <Őrült viharként dúl a szerelem>
303. szívbe <csap> vág
- 305—329. [Helye a K 171. lapjának r-ján.]
- 305—319. [E sorok a K-ban folyamatos szövegsorokban vannak írva. Mi bontottuk a jambikus metrumnak megfelelő verssorokra őket. Meghagytuk azonban — a K írásmódjához igazodva — a 307., 309., 315. és 319. sorok elején álló kisbetűket.]
306. [A szereplő neve rövid:] Kir.
309. [A szereplő neve rövid:] Kir.
- 309—310. [Között áth.:] <nem Hunyadyt; de öt>
- 311—312. [Között áth.:] <Kir.>
313. [A szereplő neve rövid:] Kir.
 ér [Átírva ebből:] <az>
315. király <felett> a' törvények

318. *Kir.* <És én kegyelmet> 'S esküm
 319. adni. <Én nem gyilkolok> Bánfi.
 320. [A sor előtt áth.] <K>
 hogy késő legyen. [Föléje írva ennek:] <már midőn nem él.>
 321. [A szereplő neve rövid:] *Kir.*
 325—326. [Között áth.] <És most alattomos>
 327. Mert én beteg vagyok. <Bánfi. Az istenért> (1.)
 [Alája írva:] <nagyon beteg.> (2.)
 [Kiegészítve:] Mert isten látja, én beteg vagyok. (3.)
 328—329. [E két sor a K-ban folyamatos szövegsorokba van írva.
 Mi választottuk ketté.]
 330—331. [Helye a K 171. lapjának v-ján.]
 331—332. [Között a K 171. lapjának v-ján és a 172. lap r-ján egy
 hosszabb áth. rész helyezkedik el. Az áth. sorok egyik
 — Bánfi monológjának első fogalmazását tartalmazó —
 része közvetlenül Bánfi és a király párbeszédéhez kapcsoló-
 dik. E sorok szövegét itt közöljük:]
 <De ő Budára jő, 's így van remény.>
 <Budára fel kell jönie.>
 [Ezt a két sort az alábbi első áth. sor fölé, ill. alá írta be
 utólag Vty.]
 <Bánfi. Mély titka van de meg nem nyugszom addig,>
 <Mig azt fel nem fedem. Talán ha Máriát>
 <Szeretné — úgy meg van nyerve minden>
 <{'S a'} Ez meglehet. {'S a' nádor bukva van.}> (1.)
 [Alája írva:] Hagymáz a' szerelem (2.)
 <Órult vihar: ki szólhat illyeket ha nem>
 <Szerelmes. Ő szeret bizonynyal. Szeret>
 <{'S mi érte gyűlölünk halálig}> (el)
 [Bánfi szavainak második — utóbb szintén áth. — kidolgozását
 Vty a fenti sorok mellé, a lap bal margójára írta be, vízszintesen futó
 rövid sorokba törve. Ez a fogalmazás így hangzik:]
 <Vigyázzok rá, hogy titkait kilessem. Gyűlölni nem tud
 azt látom, tehát szeretnie kell mert szenvedélye nagy.>
 [A K 171. lapja v-jának további részét és a 172. lap
 r-jának felső részét kitöltő áth. szövegrész az előző terve-
 zethez tartozik, mint annak X—XII. pontja. Szövegét
 lásd az 574. lapon. E tervezet írását valószínűleg itt
 hagyta abba Vty. A 172. lap r-jának alsó részét s a lap
 v-ját Bánfi monológja első felének (kiadásunk 332—345.
 sorainak) más színű tintával írt újabb fogalmazása tölti
 ki. E sorokat feltehetőleg már az utolsó kidolgozás szövege-
 zésekor — miután elhatározta, hogy az előző tervezet
 bizonyos részeit áttemeli abba — írta be e lapokra Vty, mint
 a kiadásunk 331. soráig terjedő rész közvetlen folytatását.]
 332—337. [Helye a K 172. lapjának r-ján.]
 333. Ki nem <tanulhatom.> (1.)
 [Alája írva:] lehet(<.) tanulnom. Ott Gara (2.)

335. király <hés> leverten
 336. sem [Átirva ebből:] nem
 337—338. [Között áth.:]
 <{Lelkemben gyűlölöm}>
 <E' félparaszt vért, a' ki dölfösen>
 <Fölöttünk áll, akárhová megyünk,>
 <Ki mint király él {s tiszteltetik}> (1.)
 [Alája írva:] <és bálvány gyanánt>(2.)
 [A köv. áth. sorok már a K 172. lapjának v-ján helyezkednek el:]
 <{A' gyáva néptől, — szívből gyűlölöm}>
 <Imádatik, hogy én őt gyűlölöm>
 <Ez érzem>
 <Véreből gyűlölöm, ki bár hová megy>
 <Mint> <Királyi módon él 's fogadtatik>
 <A' hitvány néptől, ezt a' félparasztot>
 <Ki> <E' {gögös} dölfös székely {fattyút} kölyket gyűlölöm>
 <Mig élve látom {ezt a' tudományt}> (1.)
 [Alája írva:] <annyi bizonyos,> (2.)
 <De n.> <Ezt érzem és ez ingerül elég,>
 <Hogy>
 338—345. [Helye a K 172. lapjának v-ján.]
 338—339. [Között áth.:]
 <Mig élve látom, Ennyi bizonyos,>
 <'S most a király {t a' ki}nak sarkában leszek,>
 <Kikémlem szíve minden titkait>
 <És ébren tartom a' tüzet, minék>
 <Lángjával {...} egykor e' korán veszélyes>
 <Családnak házát földig égetem.>
 346—354. [Helye a K 144. lapjának r-ján. Innen kezdve másfajta, kisebb méretű papírlapokra írta művét a költő. Brisits szerint a 144. lap szövegét egy elveszett kéziratrésznek kellett megelőznie. [BRISITS 189.] Véleményünk szerint viszont e szövegrész szervesen kapcsolódik a 345. sorhoz. Vty — miután a 172. lap v-ja betelt — itt folytatta Bánfi monológjának írását.]
 345—346. [Között áth.:] <Haha! ezt tárja a' hi szereti.>
 353. ha [Átirva ebből:] <m>
 355—564. [E rész a K-ban kétféle változatban is megtalálható. Az első fogalmazás a 144—152. lapok rv-ján, az erről készült, későbbi eredetű tisztázat a 163—168. lapok rv-ján helyezkedik el. E tisztázat keletkezésének valószínű időpontjáról lásd az 557—558. lapokon mondottakat. Alapszövegül ez utóbbi, fejlettebb és kiérleltebb formát választottuk. Az első fogalmazás szövegváltozatait a továbbiakban F, a tisztázatban előfordulókat pedig T jelzéssel közöljük. A szöveg egyes részeinek a F-ban való, lapszám szerinti helyét az alábbi kimutatás szemlélteti:

355—360.	I44 r
361—377.	I44 v
378—392.	I45 r
393—409.	I45 v
410—422.	I46 r
423—437.	I46 v
438—445.	I47 r
446—462.	I47 v
463—473.	I48 r
474—483.	I48 v
484—500.	I49 r
501—512.	I49 v
513—526.	I50 r
527—539.	I50 v
540—547.	I52 r

A K mai, könyvtárosi eredetű számozásában a 150. lap után nyomban a 152. lap következik. A 151. szám nyilván elnézés folytán maradt ki. A F további, a 152. lap rv-ján olvasható szövege lényegesen eltér a T következő — kiadásunk 548—564. sorait kitevő — részétől.

A továbbiakban megadandó, a szöveg egyes részeinek K-beli helyére utaló lapszámok mindig a T lapjaira vonatkoznak.]

- 355—369.** [Helye a K 163. lapjának r-ján.]
 F [A helyszínmegjelölés éléről a „*Temesvár*” szó hiányzik.]
 [A szereplők felsorolása:] F Hunyady L. később Hunyadiné
 T Hunyadi László [Az *i*
 y-ból jav.]
 Hunyadiné [Az *i* y-ból
 jav.]
- 355.** [A szereplő neve:] F Hunyady L. T Hunyadi László.
 [Az *i* y-ból jav.]
- 356—357.** [Között áth.:] F <Anyám' imái és fohásztól>
- 357.** F anya' [Jav. ebből:] anyá(nak)
- 358.** F Imáitól ihletve [Átírva ebből:] imá(ja) ihlet(étől)
- 359.** [A színi utasítás:] F (*H-né jó*) T (Hunyadiné jó)
- 360.** [A szereplő neve:] F *H-né*. T Hunyadiné.
- 361.** F láttam szívem ellenére
- 365.** F ifjait,
- 368.** F házunk' ünnepére [Föléje írva ennek:] <ünnepelő lakunkba.>
- 369.** [A szereplő neve:] F Hunyady L. T Hunyadi L.
- 370—385.** [Helye a K 163. lapjának v-ján.]
- 370.** F most
- 372.** F feléje mint a' napraforgó
- 374.** F király. [Az írásjel jav. <!>-ből.]
 Milly [Jav. ebből:] milly
 szép, milly halovány.

375. F *A' jó*
 376. F közöttünk, mink
 377. F lakik.
 379. F életíntnak
 380. F dicsőség
 382. F távol *leszek*.
 384. [A szereplő neve:] F *Hunyady L.* T *Hunyadi L.*
 385. F pengessem, míg
 386—402. [Helye a K 164. lapjának r-ján.]
 386. F van [Föléje írva ennek:] <lesz>
 T szükség [Föléje írva ennek:] <szükség>
 [A szereplő neve:] T *Hunyadiné*
 387. F bemegyek,
 388. F azt
 389. F össze *súgunk* [Átírva ebből:] *súgnak*
 T összegyűlünk [Föléje írva ennek:] össze <*súgunk*>
 390. F *Egyébiránt* <most> ő azt látszik
 391. F *Hogy most* Budára
 392. F [A sor előtt áth.] <*Végezzetek*>
 férfi dolga, hogy végezzetek.
 393. F De [Átírva olvashatatlan betűkből.]
 bölcseségtek <*lelje fel*> feltalálja,
 394. F lelke *súg*.
 T kér. [Ceruzával alája írva ennek:] <*súg*.>
 395. F szót. *Mit*
 396. [A szereplő neve:] F *Hunyady L.* T *Hunyadi L.*
 F bátya, nincs
 397. F Ez [Átírva ebből:] *Az*
 398. [A szereplő neve:] F *Hunyady L.* T *Hunyadi L.*
 399. F mindig *lel* okot:
 400. F Ok [Átírva ebből:] 'S ok
 T [Utólag, pótlásként a lap aljára beírva. Helyére a sor
 élen, valamint a 399. és 401. sorok között + jel figyel-
 meztet.]
 401—402. [E két sor a F-ből hiányzik.]
 401. T Ok [Átírva ebből:] 'S ok
 403—418. [Helye a K 164. lapjának v-ján.]
 403. F *Legyen akaratom 's az akarat*
 404. F annak a' ki teheti
 405. F *A' mit szeret*, mit kénye kedve tart.
 406. F a' világ' [Jav. ebből:] világ<*nak*>
 406—407. [Között áth.] F <*Minden dicsőség-, minden kin-
 cséért*>
 407. F javáért [Föléje írva ennek:] <*kincséért*>
 oda
 408. F követ,
 408—409. [Között áth.]
 F <*Kik {et ha} egyszer sértve nem felejtik el*>

- <Hogy a' gyanának véres bélyegét>
 <Saját kezeddél homlokukra róttad.>
- 409—410.** [Között áth.:]
F <Egy szál jó karddal, mint arany ruhában>
 <Asztalhoz üln{ék} (1.) ott hol ők urak,>
 [Átírva:] <ülni> (2.)
 <'S szakácsok egyszersmind>
- 410.** **F** [A sor előtt áth.:] <Rohanj he> <Rohanni> <Roh... be>
 <Bevágom>
 [Ez alá írva:] Beválni (2.)
 [Ebből jav.:] Bevágok (3.)
 magam [Jav. ebből:] magad
- 411.** **F** üljek [Jav. ebből:] ül{nöd}
- 412.** [A szereplő neve:] **F** Hunyady L. T Hunyadi L.
- 413.** **F** [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a következő áth. sor alá:]
 <De bátya! nem csak harcz az életünk>
- 414.** **F** egy [Átírva ebből:] egy a'
 csata
- 416.** **F** 'S el nem maradni a' világ' sorától.
- 416—417.** [Között áth.:] **T** <Borzasztó bölcs vagy!>
- 418.** **F** fogadott
- 418—419.** [Között áth.:]
T <Örülsz a' {renyhe,} (1.) zajló nyugalomnak,>
 [Föléje írva:] <fényes,> (2.)
 <'S hogy tán {hogy} a' harczjátékok bábjain>
 [A következő két áth. sor már a K 165. lapjának r-ján helyezkedik el:]
 <Édzett karodnak adhassad jelét.>
 <Vagy meglehet, hogy látod a' veszélyt>
- 419—434.** [Helye a K 165. lapjának r-ján.]
- 419.** **F** [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a szomszédos sorok közé.]
 a' renyhe, zajló vialomnak
- 420.** **F** Hogy (1.)
 [Eléje írva:] S Hogy (2.)
- 421.** **F** Vitéz{ségednek} (1.) adhassad jelét.
 [Föléje írva:] Vitéz karodnak (2.)
- 421—422.** [Között áth.:]
F <Örülsz a' {vi} renyhe zajló vialomnak>
 <{Vagy} (1.) nincs erőd kivágni magadat>
 [Átírva:] <De> (2.)
 <A' fényes örvényből,>
 <De bár erősek ifju karjaid,>
 <Gyengék az örvényt ketté vágni rád>
- 422.** **F** meglehet hogy
 veszélyt
- 422—423.** [Között áth.:]

- F <De nincs erőd megtörni a' gyűrűt,>
<Melly már bevonta>
423. F mosolyg
425. F elveszett
426. F ámult
427. [A szereplő neve:] F Hunyady L. T Hunyadi L.
428. F érzem mintha
429. F [A „felkél” szövegű színi utasítás a sor előtt, a szereplő neve után helyezkedik el.]
Jó hát csendesebben.
431. F veled
432. F felforrt. Mit
- 433—434. [A F-ban utólag beírva a lap bal margójára az alábbi sorok helyett:]
<De hát csalódtam. Nem mulatni mégy>
<Hiszen dicső apád még el sem porhadott.>
<Nőcs vagy 's így csendes házi körve vágyasz.>
<És lelked éber, látod a' veszélyt>
<Mulatni mégy?>
433. F Hány életed van?
- 435—453. [Helye a K 165. lapjának v-ján.]
435. F Megengedem hát, nem mulatni mégy
436. F Hisz jó [Eléje írva ennek:] <Dicső>
porhadott
437. F körre vágynál [Alája írva ennek:] kör<t kívánsz>
- 437—438. [Között áth.:] F <És látod a' veszély>
438. F És lelked
veszélyt.
T látod [Átírva ebből:] látja
439. F De szembe mégy, bátran belé rohansz
T szállsz, [Föléje írva ennek:] <mégy.>
- 439—440. [Között áth.:] F <Miért? Miért? ezt ezt kérdem tőled>
440. F kérdezem [Átírva ebből:] kérdem...
mi cél?
tőled miért?
[A „mi cél?” szavakat — mint alternatív variánst — nyilván utólag írta be Vty a „miért?” szó fölé.]
- 440—441. [Között áth.:]
F <Csiklandik a' nyakad? Hány életed van>
<Hogy olly könnyelműen kockáztatod?>
<[Időtlenül] (1.) {kio} {el} (1.) ontják véredet>
[Föléje írva és átírva:] <Vesztő helyen (2.) ki (2.)
ontják véredet>
<És nem marad, mit a' honért kionts>
441. F bolondság.
443. F [Ez a sor hiányzik.]
T használnánk [Jav. ebből:] használjunk
444. F És még becsület

- T 'S [Átirva ebből:] És
- 444—445. [Között áth.:] *És*
 <Ez örült viszketeg. {.....} Hány>
 <'S nem bátor a' buta,>
 <És a' szeles,>
 <Ki a' veszélyt nem látja? Hány gazember>
 <Hány bátor zsviva>
445. F Ez örült viszketeg. <Hány bátor zsvivány van>
 <'S meggondolatlan, a' ki mint a' vaklégy>
446. [A szereplő neve:] F Hunyady L. T Hunyadi L.
 F hallom hogy
447. F A' [Átirva olvashatatlan betűkből.]
448. T Mondd [Átirva olvashatatlan szóból.]
449. F bátrabb mint
- 450—451. [Között áth.:] F <De nyolczvan éves agg kor>
 451. F hogy [Föléje írva ennek:] <és>
452. F Megtörje [Jav. ebből:] Megtörte
 csatán. [Átirva ebből:] csatában.
- 452—453. [Között áth.:] T <'S az ősz, de bátor agg még>
 453. F <S mint győző szállt> <Győzött és meghalt>
 [E föléje írva:] 'S a' nyolczvan éves ősz még győzött és
 lehunyt
- 454—472. [Helye a K 166. lapjának r-ján.]
455. F oktalan
456. F veszélybe megy
457. F az ki
- 457—458. [Között áth.:] F <'S bölcsen>
458. F nemes [Föléje írva ennek:] <nagy és>
459. F Nagy [Átirva olvashatatlan betűkből.]
460. [A szereplő neve:] F Hunyady L. T Hunyadi L.
 F bátya, bátya! Mit
 F A szél, melly felém [Alája írva ennek:] <Rá ha gondolok,>
 F hat,
- 462—463. [Között áth.:] F <És a'>
463. F reszketek,
- 463—464. [Között a F-ban egy a T-ből hiányzó sor különféle változatai találhatók:]
 F *Mint a' fa mellyre <rá lehelt a {z ősz} tél>*
 <Midőn ereiben> (1.)
 [Vty ezután nyilván áthúzta az első sor második felét
 s az alatta álló sorkezdetet, s helyükbe — az első sor második fele alá, ill. a megkezdetett sor alatti új sorba — másik másfél sort írt be:]
Mint a' fa mellyre <vissza tért haraggal,>
 <Midőn virágozik, rá lehelt a' tél.> (2.)
 [Majd ezt is áthúzta, s helyébe — az első sor második felének legelső változata fölé, ill. az utolsó sor alá — apróbb betűkkel a következő másfél sort írta be:]

Mint a' fa mellyre <még midőn virágozik>
 <Fojtott havaggal vissza fú a' tél.> (3.)
 [Később ezt is áthúzta, s a második változat második és
 harmadik sora közé írta be apróbb betűkkel az első sor
 második felének utolsó formáját:]

Mint a' fa mellyre rá lehelt a' tél. (4.)

464. F Emészt <a vágy> (1.) és
 [Eléje írva és jav.:] Mert vágy emészt (2.) és
465. F Hogy a' mit kezdett, <én> bár (1.)
 [Kieg. és áth.:] Hogy a' mit ő kezdett, bár (2.)
466. F mi lett belőlem? [Alája írva ennek:] <hová juték>
- 466—467. [Között áth.:] F <Gyilkos vagyok hadja>
467. F hős, [Föléje írva ennek:] <volt,>
468. F [A sor előtt áth.:] <A'> [Átírva ebből:] <Egy>
 hitvány ember, kit
- 468—469. [Között áth.:] F <Egy közvitéznek nem leende dísz,>
469. F lett volna [Föléje írva ennek:] <leende>
472. F hogy [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
- 473—492. [Helye a K 166. lapjának v-ján.]
473. F Mint hogy nyakadra hágjon 's a' hazát
 T hazádat [Átírva ebből:] hazánkat
- 473—474. [Között:] F Bilincse verje? <melly {most már szabad}> (1.)
 [Föléje írva:] <most> (2.)
 [Alája írva:] <egyszer legalább>
 [A sor első felét bizonyára elnézésből nem húzta át Vty,
 ezért szerepel az kétszer a F szövegében.]
475. F minderre a' mi jó.
476. F Feldulja
- 476—477. [Között áth.:]
 F <Hirekkel töltse meg>
 <Nyelvvél meg ölje még a' nevet is>
477. F becsületet,
478. F fenn maradt?
- 478—479. [Között áth.:]
 F <Hunyady L.>
 <Add vissza életét>
 <Add vissza életét 's én megölöm>
 <{Az o}ltár (1.) előtt, vagy apja sírja mellett>
 [Átírva:] <Oltár> (2.)
 <vagy kéje' mámorában>
479. F Megérdemelte, meghalt: <'s> oda van (1.)
 [Kieg. és áth.:] Megérdemelte, s meghalt: oda van. (2.)
480. [A szereplő neve:] F Hunyady L. T Hunyadi L.
481. F mámorában
- 481—482. [Között áth.:]
 F <Nem várok órát, perczet, nem hogy annyit>
 <Mondhasson: isten irgalmazz. Neki>
482. F Elfúvom (1.) mint a' gyertyát mi előtt

- [Föléje írva:] oltom (2.)
 [Ez utóbbi szót nyilván mint alternatív variánst írta be Vty az első változat fölé.]
483. F Felgyujtaná <e' drágán bírt hazát> (1.)
 [Alája írva:] <e' szent hazát, hazánkat.> (2.)
 [Ez alá írva:] e' szenvedő hazát. (3.)
484. F [A sor előtt áth.:] <Ez>
 Hazámé [Átírva ebből:] Hazám <...t>
- 487—488. [Között áth.:]
 F <'S híjon fel a' sors illy tettekre, készen>
 <Taldlja lelkemet. Nem volt nemes tett>
488. F [Utólag beírva — apróbb betűkkel — a fenti második áth. sor és a 489. sor közé.]
489. F <Hogy> Czilleyt <megöltem ;> (1.) de tartozám
 [Eléje írva és áth.:] Megölnöm Czilleyt, (2.)
 de tartozám
 T Czilleit;
 [A Hunyady László-töredék írásmódjának egységessége kedvéért tartottuk meg a főszövegben a Czilley alakot.]
490. F [A sor előtt áth.:] <E A'h Evvel>
 közügynek [Alája írva ennek:] <hazának>
491. F kit <jó> megőrzött istene
492. F hírében hogy <soha> reá
- 493—512. [Helye a K 167. lapjának r-ján.]
493. F [A sor előtt áth.:] <Illy>
 vethessen [Föléje írva ennek:] ve<ssen rá>
494. F ki<t> megtevém
 kellett,
- 494—495. [Között áth.:] F <Sebzett nevémmel és ver>
498. F köreből, hogy midőn lehúnytam
499. F Mondhassák: [Alája írva ennek:] <Azt mondják:>
 bakó
500. F Nem bátya! <ennél már büszkébb> (1.)
 [Alája írva:] ennél szebb <nevet> (2.) kívánok.
 [Ez alá írva:] véget (3.)
- 501—502. [Között áth.:]
 F <'S keressük azt, ha ott a' hol lehet>
 [Föléje írva:] <teljes életünkben>
 <Ki nem tériünk>
502. F azt ha nem kerőljük el
- 503—504. [Között áth.:] F <És most nem látok még veszélyt>
504. F látok, a'
- 504—505. [Között áth.:] F <Megesküdött>
505. F esküjét, engesztelődés
507. F lépek, és az ifju
 T a<'z ifju> gyermek
- 507—508. [Között áth.:] <Most sarjadó bizalmat me>
508. F Bizalmat <bal gyanúmmal megölnöm,> (1.)

- [Föléje írva:] <nagyra nőni nem hagyom,> (2.)
 [Alája írva:] felserdülni nem hagyom
509. F gyűlölet
- 509—510. [Között áth.:] F <És a boszúvágy, melyly {m} {vissza
 döbbsent} (1.)>
 [Alája írva:] <a' frígy' szavára.> (2.)
510. T a' [Átírva olvashatatlan betűkből.]
511. F királyt 's az
- 513—531. [Helye a K 167. lapjának v-ján.]
513. F Azért, ha ő kívánja, felmegyek.
514. F magammal
515. F régi örebet,
516. F Melly <ha hallgat míg {a ház körül szelid}> (1.)
 [Alája írva:] <veszélyt nem sejt; de {tolvajt} felkél> (2.)
 [Az első változat fölé írva:] csendesen van, míg
 veszélyt nem érez
517. F <Jó emberek járnak, de> (1.) bajt oront
 [Föléje írva:] De felsivalkodik, ha (2.)
 T bajt [Átírva ebből:] véstt
 [Az „oront” szó mellé Vty a T-ban *-ot tett, s a lap
 aljára — a szöveg többi részétől vízszintes vonallal
 elkülönített sorba — e jel után a következő szómagya-
 rázatot írta be: „Oront, régi szó annyi mint: szagol,
 szagot érez.”]
518. F 'S <'S> alvó urát <vad zajjal kelti föl> (1.)
 [Kieg. és alája írva:] urának hírt ád<ván> <ugatása.>(2.)
 <ugatva ád.> (3.)
 [Az első változat mellé írva az első és a második sor
 megmaradt szavainak kiegészítéseképpen:] ugatása (4.)
- T urának <véstt> hírt
519. F nem [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
521. F értek <mindent mit beszélte> (1.)
 [Jav. és föléje írva:] értem jól beszédeidet (2.)
524. F Töltöd ki [Eléje írva ennek:] <Éled le>
525. F Biztosb
 tudok. <most>
- 525—526. [Között:]
- F <Rettegve néz rá {a' megvert} (1.) török>
 [Föléje írva:] <még most a'> (2.)
 <'S kerülök belső ellenségeink>
 <'S p>ogány (1.) 's keresztény ellenségeink
 [Átírva:] Pogány (2.)
 Reszketve néznek rá, mert mind a' hettő<t>
 Nándor' falainál <törte meg Hunyad (?)> (1.)
 [Föléje írva:] <érte büntetés> (2.)
 [Alája írva:] véresen lakolt. (3.)
526. F Aazonban itt anyád és barátaink
 T A' közben [Föléje írva ennek:] A<zonban>

528. F alszik. <Megtörtük; de {éppen} annál> (1.)
 [Alája írva:] <Felkél mielőtt> (2.)
 [Ez alá írva:] Meg <van törve> bár, (3.)
 [Átírva:] csonkítva (4.)
- 528—529. [Között áth.:]
 F <Nagyobb dühvel> (1.)
 <Hihettük volna. Készen fog találni> (2.)
 <De {karja nő}> (3.)
 [Átírva:] <De szégyen és düh gyujtják hebelét> (4.)
 [Ez áth. sorok és sorkezdetek mindegyike nyilván az 528. sor második felének egy-egy fent közölt változáshoz kapcsolódik.]
529. F De [Átírva ebből:] A'
530. F Azonban a' had nem csak e' miatt kell;
- 530—531. [Között áth.:] F <Artóbbak belső ellenségeink.>
- 532—548. [Helye a K 168. lapjának r-ján.]
532. F Itt [Utólag a sor elé írva.]
 e' [Áth. olvashatatlan szó fölé írva.]
533. F [A sor előtt áth.:] <Hogy>
- 533—534. [Között áth.:] F <Olyan világ van, hidd el jó öcsém>
534. F [A sor előtt áth.:] <Ha>
 erős [Föléje írva ennek:] <kemény>
 árnyában habár
- 534—535. [Között áth.:] F <Kemény földön>
535. F hátán édesbben
537. F Legyünk <előbb> urak
538. F Én úgy gondolám (1.) [Átírva:] gondolom (2.)
- 538—539. [Között áth.:] F <Lásd mit teszsz>
539. F tetszik. <Én> (1.) megyek.
 [Föléje írva:] Most (2.)
- 539—540. [Között áth.:]
 F <'S isten kezére bizom sorsodat>
 <Gondold meg a' mit mondtam.>
 <De mert az isten nem segít henyéket>
542. F hazát bár
544. F fiait [Átírva ebből:] fiai(nak)
- 544—545. [Között áth.:] F <Csak egy hajszálát is bántsák torlatlanul.>
546. [A szereplő neve:] F Hunyadi. T Hunyadi L.
 [A színi utasítás:] F (elsiet)
 [A szereplő neve:] F Hunyadi. T Hunyadi L.
 F bátyám! Ez tudom
547. F [A sor előtt áth.:] <Hogy>
 tanácsát
 T tanácsa [Átírva ebből:] tanácsát
- 547—548. [Között áth.:] T <Még sem követhetem.>
 [Innen kezdve a F és a T szövege teljesen eltér egymástól.
 Alább közöljük Hunyadi László monológja további részé-

nek a F-ban található szövegét. Először a K 152. lapjának r-ján elhelyezkedő sorokat:]

*Még sem követhetem. Mi lenne ott
Jó Máriából durva kőfalak, <közt>
'S még durvább emberek közt? — Mária!
Hogyan jön e' név terveim közé?
Alig hogy nőm, már melegségül veszem.
<Ez rossz jel, ő nem vétett semmit is.> (1.)*

[Ez áth. sor fölé és alá Vty utóbb apróbb betűkkel a következő két sort írta be:]

*Jó Máriám! nem vétél semmit is
Te jössz tudom hová férjed viszen. (2.)
'S a' durva emberek! Nem voltak-e
Mindekkorig legjobb barátaim.*

[A következő sorok már a K 152. lapjának v-ján helyezkednek el:]

*'S kívánható-e hogy kik minden órán
Meghalni készek, úgy beszéljenek
Mint a' ki nyelvével kereskedik,
<Hogy fázzán> Hogy a' hidegben azt mondják meleg van,
<És a' melegben>
'S didergjenek, midőn hőség eseszt?
Én őket vádolom 's magam vagyok
Ki nem teszem mit tennem kellene.
<Nőm> Ez rossz jelenség*

556. Csak egy szökés kell és én túl vagyok

557. A<z árkon,> (1.) mellyen innen <rám nem egy> (1.)

[Föléje írva:] gáton (2.) a' veszélynek (2.)

<Veszélynek tigris> (1.) torka vár. Ez gyávaság.

[Föléje írva:] Oroszlán (2.)

<Hogy bizton álljak, most>

559. Megtenni félnem, a' mi félelemtől

560. Örökre megment, örült gyávaság

<Kik jönnek itt?>

<'S még sem lehet mennem. Mit mondanék>

<Ha esküjét göráitené>

<Ha esküjét felhozná. — Ah de jő>

Meggondolom. (eltávozik)

[A továbbiakban közöljük az 548—564. sorok szövegének a T-ban található változatait:]

549—564. [Helye a K 168. lapjának v-ján.]

548—549. [Között áth.:]

<'S még sem követhetem>

<Lelkemből szólt és még is ellene>

<Mondtam;>

<Kell mondanom; mert érzem, hogy>

554. fel, 's magam [Alája írva ennek:] <a' kötést>

554—555. [Között áth.:] <'S kész martalékkul én benn>

- 560—561. [Között áth.:]
 <A' végvidékre hát! Szép végvidék>
 <Szilárdyi> <És tábor és harcz várjatok reám.>
- 565—701. [A töredéknek ez a része már Vty életében megjelent nyomtatásban a Losonczi Phónix c. 1851-ben kiadott almanachban. Ezért itt ezt a közlést tekintjük alapszövegnek, s a K eltéréseit a szövegváltozatok között tüntetjük fel. A Losonczi Phónix szövege egyes helyesírási vonatkozásokban — amennyiben ti. mellőzi az a', e', 's szavak és a jelöletlen tárgy- és birtokos esetek melletti hiányjeleket és a *melly, milly, olly, olyan* szavakban a mássalhangzó megkettőzését — eltér mind a K-tól, mind Vty általános, valamennyi e korszakból származó művében következetesen érvényesített helyesírási gyakorlatától. Ezek az eltérések nyilván az almanach szerkesztőjének, Vahot Imrének helyesírását tükrözik. Ezért — továbbá avégből, hogy a *Hunyady László-töredék* szövegén belül az írásmód egységét megőrizzük — az említett helyesírási sajátosságok tekintetében a K írásmódját, ill. Vty általános gyakorlatát tekintettük irányadónak. A Losonczi Phónix szövegének ilyen természetű eltéréseit a szövegváltozatok között LPh jelzéssel tüntetjük fel.]
- 565—579. [Helye a K 153. lapjának r-ján.]
 [A jelenet élén álló helyszínmegjelölés a K-ból hiányzik. Vty eredeti elgondolása szerint ez a jelenet feltehetőleg közvetlenül kapcsolódott volna az előzőhöz. Erre vall a F egyik fent közölt áth. sora is. Itt H. László a királyról beszél, <Ah de jó>. Vty bizonyára a T készítésekor választotta szét két színre a drámának ezt a részét.]
 [A színi utasítás a K-ban:] A' király és Mária beszélgetve jönnek.
- 565—567. [Az alábbi áth. sorok és sorkezetek közé és alá írva:]
 <Király.>
 <Az nem {lehet} (1.) míg emberek vagyunk>
 [Kieg. és föléje írva:] <Azt nem hiszem> (2.)
 <Örökké> <Harcz> <Igen. haragunni>
 <Igen Igen! Szeretni {egy} (1.) gyűlölni mindig>
 [Átírva:] <vagy> (2.)
 <az meglehet> <Van ember, ki> <Az meglehet, míg vér pezsdül erünkben>
 <Egyet szeretni vagy gyűlölni: nem>
 <Megengedem; de>
565. Igen! szeretni mindig
566. míg emberek vagyunk
567. gyűlölni: nem!
- 567—568. [Között áth.:]
 <Az változik mint a' világ maga>

- <A' nap, melly délben>
 568. folyókát [Átírva ebből:] *fat*
 melly ma fára kúsz [Föléje írva ennek:] <melly élő
 fát ölel ma,>
 LPh a folyókát, mely
 569. talán már [Föléje írva ennek:] <ha tetszik>
 570. Ölelkezik [Föléje írva ennek:] Ölel<kez{ed}>
 napot
 LPh a napot,
 570—571. [Között áth.:] <Ma itt ragyog fejünkön>
 572. LPh S
 572—573. [Között áth.:]
 <Tapasztalandó>
 <Tapasztalás: a' szenvedély örök>
 <De tárgya változ{ó} (1.) vér, sors szerint>
 [Jav.:] <változik> (2.)
 573. egy, 's [Átírva olvashatatlan betűkből.] évről
 LPh A rózsató
 574. Új
 Tapasztalandó
 575. a' [Utólag beírva a szomszédos szavak közé.]
 LPh A szenvedély, mint a világ
 576. az árnyék [Föléje írva ennek:] <évszak>
 576—577. [Között áth.:] <Hunyady L. (leül)>
 577. <Enyelgész> (1.) királyom!
 [Föléje írva:] Tréfálsz (2.)
 gyengéd <folyóka> (1.)
 [Átírva:] <iszalag> (2.)
 [Föléje írva:] folyóka (3.)
 LPh A gyengéd
 578. felfutott [Átírva ebből:] felkuszott
 LPh a fához, a melyre
 579. ölelve <tartja> körzi
 is
 LPh S
 580—592. [Helye a K 153. lapjának v-ján.]
 579—580. [Között áth.:] <Midőn vihar vagy belső féreg által>
 580. Midőn [Átírva ebből:] szárán
 száradt [Föléje írva ennek:] <fonnyadt>
 581. [E sor előtt a K-ban + jel áll. E jelet a 154. lap r-ján,
 az 593. sor K-beli változata előtt találjuk meg újból. Vty
 eszerint az 593—594. sorokat az 580. és 581. sorok közé
 akarthatta áthelyezni, utóbb azonban elállt szándékától,
 mert e két sornak a végleges szövegben való helye megfelel
 K-beli eredeti elhelyezkedésüknek.]
 'S [Átírva ebből:] És
 nap ha bár szépsége <a' szegény> (1.)
 [Alája írva:] <mostoha> (2.)

- [Föléje írva:] szerte árad (3.)
LPh S a nap,
- 582—584. [Az alábbi áth. sorok és sorkezdetek közé írva:]
<{És dúis} (1.) vidékre egyképen mosolyg>
[Föléje írva:] <'S gazdag> (2.)
<De nem borúl-e {zord felhők közé} (1.)>
[Föléje írva:] <halvány ködbe arcza> (2.)
<Midőn a' posvány pangó>
<Midőn a' pos> <Melly rá dögvésztől lázas gőzt lehel>
<Mig elhuzódik a' posvány fölött>
<Melly szűz sugáriért dögvészt lehel rá.>
582. képe
583. LPh a posványt
584. lehel,
LPh Mely
585. [A sor fölött áth.:]
<'S nem ad-e> <A' véghetetlen éghez>
<A' tiszta>
vidék rá nyájasan mosolyg
LPh S a mely
587. virágot <'s> büszke lombokat
588. [Utólag beírva az alább közlendő áth. sorkezdet fölé.]
éjszakát? [Föléje írva ennek:] éj<eket?>
- 588—589. [Között áth.:] <Nem áll-e meg>
589. 'S midőn <az ily> a' kedvelt tájon fel<tiünik> (1.)
[Föléje írva:] felmerül (2.)
LPh S midőn a kedvelt
- 589—590. [Között áth.:]
<Nem áll-e meg, késvén a' kéj miatt?>
<Nem sír-e harmatot>
590. [A sor előtt olvashatatlan áth. szókezdet.]
LPh a gyönyör
591. búcsúszván [Átírva olvashatatlan szókezdetből.] megjő'
LPh S
592. Öröm könyének
- 593—605. [Helye a K 154. lapjának r-ján.]
593. [E sor élén — mint már fentebb említettük — a K-ban + jel áll. Az 593. sort és az alatta elhelyezkedő 3 áth. sort V ty utóbb bekeretezéssel foglalta egységbe. Nyilván az 593. sort és az áth. sorok — az 594. sor korábbi változatai — valamelyikét akarta áthelyezni az 581. és 582. sorok közé.]
A' rózsató, bár <más> új rózsát terem,
LPh S a rózsató,
[A sor alatt áth.:]
<De mindig egynek, a' szelid tavasznak>
<De egyhez híven, {melly} kit megszeretett>
<Nem {adja} termi azt a' télnek>
594. [A K-ból hiányzik.]

595. LPh a tavasznak.
 596. meg királyom,
 LPh a mely
 596—597. [Között áth.:] <Tárgyat cserél, az nem volt szenvedély>
 597. szenvedély
 597—598. [Között áth.:] <A' szenvedély>
 598. soha
 LPh A szenvedély
 599. [A sor előtt áth.:] <Vagy>
 kihal vagy
 LPh egy s
 600. szeretem,
 601. sir<on túl a' világ] (1.)
 [Alája írva:] sirban, túl azon (2.)
 LPh A sírig és a sirban s
 602. [A sor előtt áth.:] <Mig>
 végeig
 LPh A végtelen
 602—603. [Között:] Mig abból <a' test és lélek> (1.)
 [Alája írva:] a' mi test és lélek most vagyok (2.)
 Egy porszem és egy szikva fenn marad
 603. örökké, vagy lenni megszűnök
 603—604. [Között:] Király. (félre)
 <Dicső teremtés! Mit kelle hallanom>
 604. hallok.
 belé
 606—607. [Helye a K 154. lapjának v-ján.]
 606. Máriám — oh
 606—607. [Között:] Szavaid keresztül járták lelkeket
 607. [A sor első és második fele — a király és Mária szavai —
 között az alábbi hosszabb, a dialógus következő részének
 többféle megfogalmazását tartalmazó áth. szövegrész
 helyezkedik el:]
 <Mária>
 <Mint e' szavakban festéd?>
 <Mária.>
 <Oh egek!>
 Elárulám legszentebb titkomat>
 <Szerelmem>
 <Hová merültem? — Én felséges úr>
 <Hová {jutottam?} (1.) — Én felséges úr>
 [Átírva:] <merültem?> (2.)
 <Én úgy hiszem, — Én felséges úr>
 <Mit is csevegtem? Legszebb titkomat>
 <Táram fel és ő benne kétkedik>
 <Mária. (félre)>
 <Istenem!> (1.)
 <Oh egek!> (2.)
 [Átírva:]

<Mit is csevegtem! — Én felséges úr?>
[A következő két áth. sort az előző áth. sor fölé és alá írta be Vty:]

<Szentségtörő valék, hogy titkomat>
<Mellyhez jogot csak férjem szíve tart>

<Király.>

<Tudnál-e úgy szeretni Mária>
<Mint e' szavakban festéd?>
<Mit is csevegtem! Legszebb titkomat>
<Érz> <Sze> <Érzelmimet beszéltem idegennek.>

<Mellyhez jogot csak férjem szíve tart.>
<Vásárra vittem {legszebb titkomat} (1.)>

[Föléje írva:] <és elárulám> (2.)

<Mellyhez jogot csak férjem szíve tart.>

<Király>

<Tudnál-e úgy szeretni Mária>
<Mint képes voltál azt kimondani?>

[A következő áth. sorok már a K 155. lapjának r-ján helyezkednek el:]

<Mária.>

<Én? én? királyom — oh mért is csevegtem! —>

<Én a' szerelmet még nem ismerem>

<Új nő vagyok>

[Ezután következik a 607. sor második fele:]

Mária. (ijedve)

<Istenem> Én uram?

- 608—618. [Helye a K 155. lapjának r-ján.]
607—608. [Között:] Mit is csevegtem. Oh én oktalan!
608. szeretni Mária
610. [A színi utasítás:] Mária. (félre)
valék hogy
611. így
[A sor szövege után olvashatatlan áth. betűk.]
612. uram! ne hidd
613. LPh A mit
614. mit <minden> férjhez
615. elmond, ha
LPh visz s
616. LPh a szerelmet
616—617. [Között áth.:] <De ha férjem olyan, millynek képelem>
617. hogy ha
618. leend millyennek képelem
LPh Olyan leend, millyennek
619—629. [Helye a K 155. lapjának v-ján.]
619. ember kit
620. Szeretni <tudnék — (Hunyady L. jó) Ah Hunyady.> (1.)
[Eléje írva:] Tudnék Szeretni. (2.)
<És ő arra méltó.> (1.)

- [Föléje írva:] 'S ő méltó is arra (2.)
LPh S
621. égnek még
hát [Átírva ebből:] ő
- 621—622. [Között a színi utasítás:] (Hunyadyné. H. L. G. Mátyás jönek)
- LPh (Hunyadiné, Hunyadi
[A színi utasítás és a 622. sor között áth.:]
<H. László.>
<Felséges úr: ne rettenj meg, hogy illy>
<Roppant sereggel jöttünk.>
622. [A szereplő neve:] H. L.
- 624—625. Kivánsz velünk. Király.
- <Igen.> (1.)
[Átírva:] Kerestelek, (2.) hogy nődet visszaadjam
<N> <'S ne lopjam üdvöd első perczeit>
De nem valál itt és <mi> (1.) az alatt
[Átírva:] én (2.)
<A' téged illető>
625. LPh a kitől
626. <Elloptam> <Üdvödnek> (1.) néhány perczét loptam el
[Eléje írva:] Az üdvnek (2.)
- 626—627. [Között:] Tőled ki abban olly dús gazdag vagy.
627. [A szereplő neve:] Király. (1.)
[Átírva:] Huny. L. (2.)
<'S az> (1.) által <most> mink is dúsabbak levénk
[Átírva:] Ez (2.)
628. Én 's nőm mert a' mi téged boldogít
LPh a mi
- 630—640. [Helye a K 156. lapjának r-ján.]
630. Igen királyom.
631. 's jó Mária!
LPh s
632. Hunyadyt
633. elkísérjen. Úgy hiszem
634. tán, [Föléje írva ennek:] <azt>
635. inkább mint
637. [A szereplő neve mindkétyszer:] H. L.
638. LPh oly
639. LPh Családod népesíteni
640. alkalom
- 640—641. [Között áth.:]
<Tanú> <Bíróvá tennem köztünk a' világot,>
<Miként előtte{d}> (1.)
[Átírva:] <előttem> (2.)
- 641—656. [Helye a K 156. lapjának v-ján.]
641. LPh a világot,

643. miként
644. [A sor előtt áth.:] <Üdvét>
LPh mely a honéval
645. tűzöm, mint
646. fiúk
LPh S
- 646—647. [Között áth.:] <Testvérek, kik munkával>
648. kétségem, testvéreleg
651. azért uram!
652. Ne [Átírva olvashatatlan szókezdetből.]
kérek könyörgök
654. jöhet hogy vissza pótlom
655. Legjobb erőm, <'s ha kell, véreimmel is —> (1.)
[Föléje írva:] legjobb hitem szerint (2.)
- 657—670. [Helye a K 157. lapjának r-ján.]
657. tartani
LPh A végvidéket
658. tiszt <redm> apámról
örökül,
LPh E tiszt
- 658—659. [Között áth.:] <És tenni>
659. el
LPh e tisztemben
- 660—661. [E két sor végleges formája többféle változaton keresztül alakult ki. Az első sornak már a legelső szövegezésen belül két — egymás alá írt — változata volt. Ez a legkorábbi szövegezés így hangzik:]
<Ha vad csaták nehéz munkáiban,>
<Ha vér, veríték és csaták között>
<Tisztára mostam vérző nevemet,>
[Vty utóbb áthúzta e sorokat, s az első és második ill. második és harmadik sor közé az alábbi sorokat írta be:]
<Ha hév csatáknak vérdulásiban>
<{Tisztára} (1.) edzém {szenny} (1.) foltos nevem'}>
[Eléje írva ill. átírva:]
<Fényesre> (2.) <vér> (2.)
[Vty később e sorokat is áthúzta, s a fentebb közölt legelső és harmadik áth. sor fölé és alá írta be a 660—661. sorok végleges szövegét.]
660. LPh a csatáknak
661. nevem
662. parancsolj; <'s> megjövök mulatni
663. szolgád, nem [Átírva ebből:] <barátod>
leszek
- 663—664. [Között áth.:] <Király.>
<Hát én hiába kérek> <Király.>
<Király.>

- <{Igy} (1.) hát hiába kérlek>
 [Átírva:] <Én> (2.)
664. mennyi ... (1.)
 [Átírva:] <szó> (2.)
 [Alája írva:] szép szó (3.)
 'S [Jav. ebből:] <é>s
 barátság
 L,Ph szó s mily
- 666—667. <Később az al{só} Dunához?>
 Pályádra később, megpihent erővel?
668. ne<m> hagyjatok magamra
 669. köztetek
 670. kéjencz
- 671—680. [Helye a K 157. lapjának v-ján.]
 670—671. [Között áth.:] <Népem' szívével játszottak nevemben>
 671. [A sor előtt áth.:] <Mig én>
 671—672. [Között áth.:] <'S ez árnyék súlyos volt a' nemzet felett>
 672. <vész> (1.) terhes
 [Föléje írva:] <gyász> (2.)
 [Alája írva:] vész (3.)
 éj fekütt
 L,Ph S
673. L,Ph A nemzetem, melynek
- 674—675. [Között áth.:]
 <Igy> <Koczkát vetettek balságos>
 <ellopott nevemmel>
 <Igy éljek én tovább is 's ne legyen>
 <Egy lélek is, melly őszintén szeret?>
 <Tagadtam-e>
677. Istenem istenem
 678. L,Ph a királynak
 679. [A szereplő neve:] L,Ph Hunyadiné
 uram
680. törd [Föléje írva ennek:] <sértsd>
 fájdalommal
- 681—691. [Helye a K 158. lapjának r-ján.]
 683. Testvér-, [Föléje írva ennek:] <Szolgád,>
 684—685. Király.
 Igen {B}átyám? (1.)
 [Jav.:] bátyám? (2.)
 H. L.
 Igen felséges úr.
- 685—686. [Között:]
 <{(félve)}>
 <Mindent megtettem. Most már menni kell.>
 <Nem állhatok ellent, mindent megtevék.>
 <{(fenn)}>

<Ha sejtethem {kiv} felséges úr, hogy ez>
 <Nem csak szeszély, hanem komoly kívánat>
 Ha sejtethém, hogy ez nem csak szeszély
 Hanem komoly 's erős kívánatod,
 Nem álltam volna ellent. (félre) Megtevéem
 A' mit tehettem. Most engedni kell.

686. is
LPh S
687. 'S te
jövendsz
688. bátya én
689. Én <testamentumban itt maradok.> (1.)
[Föléje írva:] házörzőnek itthon maradok. (2.)
690. boldogult apámnak [Föléje írva ennek:] <apámnak úgy>
- 692—693. [Helye a K 158. lapjának v-ján.]
692. [A szereplő neve:] Gara.
693. vagytok(?)
És azért [Föléje írva ennek:] <Oh igen>
[Között áth.:]
<Csak hogy midőn ezt rendelé{h} felőlünk>
<Atyám bizott>
<Csak hogy{,} — különbség van hely 's hely között>
<'S azért ha {bátyám} (1.)>
[Átírva:] <László} (2.)>
695. engedek, ha
696. [A sor előtt áth.:] <Erővel>
el magammal. (karonfogja)
697. megyek
LPh A táncsterembe
- 697—698. [Között áth.:]
<Király.>
<Igen! {most én vagyok vendég, Budán} (1.)>
[Föléje írva:] <mulassunk. {most vendég} vagyok,> (2.)
[E fölé írva:] {.....} (3.)
[E fölé írva:] <vendégték> (4.)
<Ti lesztek a' vendégek, én a' gazda>
<Budán ti lesztek vendégim 's ohajtom>
<Hogy>
698. [A szereplő neve:] <Király.> (1.)
[Átírva:] Király. (2.)
tudnék
- 698—699. [Között áth.:] <Mátyás.>
<Én mestered leszek.>
- 699—701. [Helye a K 159. lapjának r-ján.]
699. jerünk
700. Hígyjete, <meg,> olly
van: ha
LPh oly

- [A 701. sor után következő színi utasítás:] (el *Mátyás* [!])
 [Itt ér véget a Losonczi Phönixben megjelent részlet szövege. A továbbiakban közlésünk ismét kizárólag a K szövegén alapul.]
- 702—712. [Helye a K 159. lapjának r-ján.]
 702. [A szereplő neve átírva ebből:] *Gara*.
 702—703. [Között áth.:] <Elfáradok, ha nem vagyok veled>
 703—704. [Között áth.:] <Miért hagysz magam olly soká?>
 705. [A szereplő neve:] *H. L.*
 709. viseljü<n>k
 gyermekidnek [Átírva ebből:] *gondját*
 [A szereplő neve:] *Hné*
711. illy [Átírva olvashatatlan szóból.]
 Ám [Átírva olvashatatlan szókezdetből.]
712. [A sor előtt áth.:] <Királyom>
 713—723. [Helye a K 159. lapjának v-ján.]
 715. [A sor előtt áth.:] <Hogy>
 715—716. [Között, a színi utasítás előtt, áth.:] <Szolga>
 717. hínád <vissza> őt
 719. [A szereplő neve átírva ebből:] *Szolga*
- 719—720. [Között áth.:] <Szolga.>
 <Tüstént.> <Megyek már. — Mintha ismerném>
 721. édes [Átírva olvashatatlan szóból.]
- 724—739. [Helye a K 160. lapjának r-ján. E lap szövegében egyetlen javítás vagy áthúzás sem található. Ezt a feltűnő jelenséget az magyarázza, hogy Vty e jelenet szövegét már korábban, a fentebb, a 572—575. lapokon *Újabb tervezet* c. alatt közölt munkálát készítésekor megfogalmazta, s most szinte változatlan formában másolta át onnan az utolsó kidolgozás kéziratába. Az első fogalmazás szövegét lásd kiadásunk 572—574. lapjain.]
731. [A szereplő neve:] *Hné*.
 738. sehonnai< / >:
 [A 739. sorról a szöveg véget ér. A 160. lap v-ja üresen maradt.]

TARTALOM

Czillei és a' Hunyadiak	5
Hunyady László	209
[A dráma első tervvázlata]	211
[A dráma első felvonása]	225
Jegyzetek	259
Rövidítések	261
Egyéb jelölések	263
Czillei és a' Hunyadiak	265
Kézirat	265
Megjelenés	267
A Czillei és a' Hunyadiak keletkezésének története	268
Történeti források	271
A mű irodalmi előzményei. A Hunyadi László téma szerepe és útja irodalmunkban	286
Világirodalmi és magyar klasszikusok hatása a drámára	297
A Czillei és a' Hunyadiak helye Vörösmarty életművében és kapcsolata az 1840-es évek politikai eseményeivel ...	301
A Czillei és a' Hunyadiak verselése	304
A Czillei és a' Hunyadiak értékelésének története	306
Fordítás	317
A Czillei és a' Hunyadiak a színpadon és a rádióban ...	317
Magyarázatok, konkordanciák	327
Szövegváltozatok	342
Hunyadi László	551
Kézirat	551
Megjelenés	552

611

A töredék keletkezésének története. A különböző tervezetek viszonya egymáshoz	553
A Hunyady László értékelésének története	558
Magyarázatok, konkordanciák	560
Első cselekményvázlat	561
A dráma tervvázlata — Szövegváltozatok	561
Újabb tervezet	572
A dráma első felvonása — Szövegváltozatok	576

A kiadásért felelős
 az Akadémiai Kiadó igazgatója
 Szerkesztésért felelős

Dr. Dolmányos Istvánné

Műszaki szerkesztő

Stelczer Mária

A kézirat beérkezett: 1965. okt. 5.

Példányszám: 1200

Terjedelem: 38,5 ív + 8 melléklet

AK 89 6669

65.61414 Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető

Bernát György

CZILLEI ÉS A' HUNYADIAK.

TÖRTÉNETI DRÁMA

ÖT FELVONÁSBAN.

IRTA

VÖRÖSMARTY MIHÁL.

Pesten,

Kilián György tulajdona.

1845.

A Czillei és a' Hunyadiak első, 1845. évi kiadásának címlapja.

ÚJ EREDETI DRÁMA.

NEMZETI

SZÍNHÁZ.

Bérelt

Pest, Kedden, Junius 18-án 1844.

SZÜNET

E L Ő S Z Ő R ;

C il l e y

H u n y á d y a k.

Eredeti drama 4 felvon. Irta Vörösmarty Mihál.

S Z E M É L Y E K

László, magyar király	László	Landberger német lovag	Hobony J.
Csiley Ulrik, gróf, a király nagybátyja, utóbb Magyarország főkoronásya	Egreesy G.	Zuerer, Cillej lovasa	Petrák.
Gara István, nádor	Udvarhelyi M.	Hercák	Bugeti.
Ujlaky Miklós, erdélyi vajda, utóbb országfőkormányos	Fürdy.	Agnes, Hercák kedvese	Bertókai.
Ország Mihály kincstárnok	Vadas.	Országos	Lotzofel R.
Vitéz, magyarok pártján, Hunyady Mátyás nevelője	Belágyi.	Dörner, egy katonája	Mikolcsai J.
Hunyady László, horvát és dubatorai kapitány	Lendvay.	Károly, népe	Telpl.
Hunyady Mátyás, testvére	Hobony Ferenccs.	Gyurcsány	Balog.
Szalóczy Mihály, Hunyadyk nagybátyja, nádori várnagy	Szentpétery.	Petrák	Kovácsot.
Gizella, János királykneze	Bortha.	Ország nemese	Török.
Rácz Pál	B. rók.	Közös népe	Fuchs János
Könyves, magyar királyi őrnagy vezére	Szigeti.	Szalóczy	Kuty.
Borgonyi Barnabás, királyi őrnagy vezére	Czakó.		Vadász.
Kassai	Guzon.		
Ramcsányi György (Buda)	Udvarhelyi S.		
Moldován	Egreesy B.		

Párok: Szalóczy Katonaszág Nép.

Tár-methely: Bors-Bors, Fehérvár, Fatai Nádor, Idő 1426

Kérünk a pályázók részéről, az országok, hogy Lehel-helyek után még 10 óráig rendelkezési mellesleg: azaz mind mások adának ki. - Szalóczy jegyek nem használhatók.

Lendvay és Fényes bérelt. Kezdet 7 óráig, vagy 10 óráig után.

Légy Lendvay, rendező.

(Nyomatott Bérelt József beléve)

Küldje Szalóczy, titkár.

A dráma nemzeti színházi bemutatójának szinlapja.

(elolvassa)
Hah! u. diecht!

~~... elolvassa ...~~
~~... a ...~~
Er a' levelt ...
Egy hat ...
(a' ...)

~~... a ...~~
Ez ...
... a ...

Hah! Hah!
De mi ...
Kis ...
Vols a' ...
Hah! ...
Mialj ...
Suhad ...

Ugy ...
Calips ...
Mát ...
Egy ...
Ment ...
Egy ...
Hah! ...
Mialk ...

Az I. felvonás utolsó (952—959.) és a II. felvonás első (1—6.) sorainak kézirata. (MTA K. 714. 30/v.)

~~Megvárakell, a' néma Csilla 's ha nagy legh-~~
~~delom, egy lépés sem nagy Hűbennaszent~~
~~fényes is megét, egy lépés sem nagy szem~~
~~prelata az~~
Különben delom. 'Kis nem mehet
néma nagy köze, hanem ^{egy mély} nagy ^{széles} nyelvére
Közzim megköszöni e' hiszelen 'szarházi:
Há' a' király ^{inkább} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
~~Megvárakell, a' néma Csilla 's ha nagy legh-~~
Bár a' nagy ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Egy lélekkel 's gyűlölet és dicső?
Király 's hiszelen 's nem lehet.
Király nagy, hangy sehonai!
A' 's nagy ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}

(Király el)
Bánfi (szóval) ^{minden} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Ki nem ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Béke: 's nyelvére ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Jaz a' király ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Nem iraksem, ahogy ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Egyet ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Különben ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
E' ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Különben ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
Ki ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}
E' ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére} ^{széles} ^{nyelvére}

